

די יודישע

פאלקס־געשיכטע

נאך דער

„פאלקסטהימליכער געשיכטע דער יודען"

— פון —

פראפעסאר **ה. גרעטץ.**

✦✦✦✦✦✦✦✦✦✦✦✦✦✦✦✦✦✦✦

ניי איבערדרוקט, אויסגעבעסערט און פערפאלקאמט
ביז צו דער געגענווערטיגער צייט

פון **בן־צבי.**

פיערטער טהייל.

היברו פאבלישינג קאמפאני
83־85־87 קאנאל סטריט, ניו יארק.

אינהאלטס־פערצייכניס:

דיא נייע צייט.

1 ליכטיגער פון דרויסען אונ פינסטערער אינוועניג.

(1700—1760 נאך קריסטוס געבורט).

פונקט ווען פאר די יודען אין אייראפא האט זיך בעדארפט אנהויבען א נייע לעבען, ווען די בעסטע אונ עדעלסטע קריסטען האבען געוואלט זיי טרייסטען אונ העלפען, האט מען פון די יודענס זייט אלליין ניט געזעהען קיין שום השק צו פרייהייט: אזוי ווי עפים אגעדיכטע חמארע האט זיך געשטעלט צווישען זיי אונ זייערע בעשיצער אונ מען האט געקאנט מיינען אז זיי זענען דווקא ברוגז פאר וואס מען וויל זיי גאר ארויסרייסען פון זייער פינסטערער געהטא אונ אז זיי איז ליעבער צו ליעגען ווי א ווארם אין חריין אונ שרייען אז קיין בעסערס איז שוין גאר ניטא. די אמשטרדמער קהלה האט זיך גערעכענט פאר'ן שפיגעל אונ פון דעסטוועגען איז דארט, זייט דעם טויט פון ר' יצחק אראבויא דע קאשטרו, אים יאהר 1687, ניט געוועהן איין רב, וואס זאל אויסער גמרא אונ פוסקים זיין געניטה אין וועלט-זאכען אונ זאל פערשטעהען ווי אזוי צו פיהרען אזא גרויסע עדה. אין אנדערע לאנדער האבען זיך אויך געפונען נאר עטליכע געצאהלטע רבנים, וואס תורה אונ חכמה איז ביי זיי געוועהן צונויפגעבונדען אונ זיי האבען דעם ווערטה געהאט צו זיין פארשטעהער פונ'ם פאלק. אזא געבילדעטער רב איז געוועהן אין לאנדאן; געהייסען האט ער ר' דוד ניטו, א געבארענער פון ווענעדיג. ער האט זיך אויך בעשעפטיגט מיט מעדיצין אונ מאטהעמאטיק אונ האט איבערגעלאזט כתבים, וואס פערטהייטיגען א סך בעשולדיגונגען געגען די יודען. נאך א גרויסען נאהמען האט געהאט דער איטאליענישער רב ר' יהודה ליאון בריעלי פון מאנטוא, וואס איז געוועהן א שארפער געגנער פון די מקובלים, אונ האטש ער האט זיך געפיהרט פריי: ער האט קיין בארד ניט געטראגען אונ איז געשטארבען א בחור פון אכציג יאהר, האט מען איהם דאך געשעצט פאר זיין ליעבשאפט צום יודענטהום אונ מען האט געוואוסט אז ער איז פערטיג זיך מקריב צו זיין פאר

זיין פאלק אונ גלויבען. די איבריגע רבנים האבען אומעדום, וואס מען האט די יודען געלאזט לעבען רוהיג, בענוצט דאס שטיקעל פרייהייט דארויף זיי זאלען נאך מעהר איינקאווען דעם יודען אין קעטען פון נייע חומרות; זיי האבען שטודירט דעם שלחן ערוך אהין אונ אהער, נאר קיינער פון זיי האט זיך ניט געוואלט אומקוקען אויף די פארדערונגען פון דער צייט. זיי האבען נאר פערגעסען, אז דאס יודישע לעבען שטעהט אויך ניט אויף איין ארט פונקט ווי ביי אללע פעלקער אונ אז מען מוז גוט טראכטען, דער יוד זאל קאנען זיין אי צו גאטט, אי צו לייט. א טהייל פון זיי האבען זיך אריינגעלאזט אין קבלה אונ האבען זיך אלליין גענארט, אדער זיך געמאכט א וואהלע פרנסה פון קמיעות שרייבען אונ בעווייזען מופתים. איינער פון דער קלאסע, וואס האט אין דער יוגענד געלערנט קבלה אין דמשק, איז זיך אמאל צונויפגעקומען מיט'ן בעריהמטען פראנצאזישען געלעהרטען ריכארד סימאן אונ האט זיך ניט געשעמט איהם צו פערזיכערן, אז ער וועט פאר איהם אין די אויגען בעווייזען נסים. ריכארד סימאן איז מן הסתם מסופק געוועהן אין דעם, נאר דער בעל מופת האט זיך געהאלטען אין זיינעם אונ, אז ער האט זיך געפרובירט עטליכע מאל אונ עס איז איהם ניט געראטהען, האט ער זיך פארענפערט דערמיט, וואס די ערד פון פראנקרייך איז ניט מסוגל מען זאל דארט קאנען זעהען וואונדער. פון דער קליינער מעשה קאן מען ארויסזעהען, אז ווען די מקובלים האבען געהאט די העזה צו קריכען צו א גרויסען פראנצאזישען געלעהרטען אונ איהם וועלען אבנארען, ווי לייכט זייער שווינדעל האט געקאנט אנגעהען ביים בלינדען פאלק. איבריגענס קאן מען נאך אויסרעכנען דריי רבנים, וואס האבען זיך אבגעגעבען מיט יודישער געשיכטע: דאס זענען געוועהן ר' דוד קאנפארטע, וואס איז מעהר ארומגעפאהרען אויף דער וועלט. ר' דניאל מינואל דעבאריאס, א געבארענער מאדראן פון פארטוגאל, וואס האט זיך ערשט אין די עלטערע יאהרען בעזעצט אין אמשטרדם, אונ ר' יחיאל היילפערן דער בעל „סדר הדורות" פון מינסק, נאר זייערע כתבים האבען כמעט וועניג ווערטה געהאט, ווייל זיי זענען ניט פעהיג געוועהן צו אזא וויסענשאפטליכער ארבייט.

ביי אזא לאגע האט די צאהל פון די יודישע שרייבער ניט געקאנט זיין גרויס, אונ נאר צוויי מחברים פערדיענען מען זאל זייער נאהמען דערמאנען מיט לויב. דער ערשטער איז געוועהן לאפעץ לאגונא, וואס איז אים יאהר 1660 געבארען געווארען אין פראנקרייך ביי עלטערן־מאראנען. נאך אין

דִיא קִינְדֶערְשֶׁע יָאהְרֶען אִיז אִיהם בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן אַרַיינְצוּפַאלֶען קַיין שְׁפַּאנְיֶען אוּנ פֶּערְזוּכֶען דֶעם בִּיטֶערְן כּוֹס, וָואס הָאט פֶּערְגִיפְטֶעט טוֹיזֶענְד־דֶער מַארְרַאנֶען, אַלַאנְגֶע צַייט אִיז עֶר גֶעזֶעסֶען אִין תְּפִיסָה אוּנ עֶר פְּלֶעגְט זִיךְ אָפְּט קְוִויקֶען מִיט אַקַאפִּיטֶעל תְּהִלִים. אַז עֶס אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען צוּ אַנְטְלוֹיפֶען קַיין יַאמַאיְקָא אוּנ דָארְט אָפֶען אִיבֶּערְגֶעהן צוּם יוּדֶענְטְהוּם אוּנ זִיךְ רוּפֶען דָנִיאֵל יִשְׂרָאֵל, הָאט עֶר אוֹיף זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ אִיבֶּער־זֶעצֶען תְּהִלִים אוֹיף שְׁפַּאנִישׁ אִין שֶׁאהֶנֶע קְלִינְגֶענְדֶע שִׁירִים, כְּדֵי אַנְדֶערֶע אוּמְגְלִיקְלִיכֶע וָואס פֶּערְשְׁטֶעהֶען נִיט הֶעבְּרֶעאִישׁ, זָאלֶען אִין אִיהם אוֹיךְ קָאנֶען גֶעפִינֶען טְרֵאסְט אוּנ הָאפְנוּנְג. אַז עֶר אִיז שְׁפֶּעטֶער גֶעקוּמֶען קַיין לָאנְדָאן הָאט עֶר דָארְט זַיין אִיבֶּערְזֶעצוּנְג אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען מִיט דֶעם נָאמֶען, „אַשְׁפִּיגֶעל פוּנ׳ם לֶעבֶּען“ אוּנ מֶען הָאט אִיהם דֶערְפַאר גְרוֹיס כָּבוֹד אָפְּגֶעגֶעבֶּען. בֶּעזָאנְדֶערְס דִי יוּדִישֶׁע דִיכְטֶערִינֶען שָׂרָה דֶע־פָאנְסֶעקָא, מַאנוּעֶלַא דֶע־אַלְמֵידַא אוּנ בִּיעֶנְוֶוענִידַא כֹּהֵן בֶּעלְמָאנְטֶע, וֶועלְכֶע הָאבֶּען אִיהם בֶּעזוּנְגֶען מִיט שִׁירִים אוֹיף לַאטֵיינִישׁ, עֶנְגְלִישׁ אוּנ פָּארְטוּ־גֶעזִישׁ. דֶער אַנְדֶערֶער אִיז גֶעוֶוען ר׳ מֹשֶׁה חַיִים לוּצַאטוּ, וֶועלְכֶער הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ זַיינֶע צְוַויי בֶּערִיהמְטֶע טֶעהאַטֶער־שְׁטִיקֶע „לַיְשָׁרִים תְּהִלָּה“ אוּנ „מִגְדַל עֹז“. דָאס זֶענֶען אֲפִילוּ גֶעוֶוען צְוַויי שְׁוַואלְבֶּען, נָאר קַיין זוּמֶער הָאבֶּען זֵיי פָּארְט נִיט גֶעקָאנְט מַאכֶען.

אִין דֶער פִינְסְטֶערֶער צַייט הָאט זִיךְ בַּיי דִיא יוּדֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוֹיסְצוּוַויזֶען אַנַיי מִין יִחוּס—עֲשִׁירוֹת. חָאטְשׁ דִי מַטְבֵּעַ הָאט אָפְּט גֶע־שְׁפִּילְט אַגְרוֹיסֶע רָאלֶע אִין דֶעם יוּדִישֶׁען לֶעבֶּען אוּנ זִיךְ שְׁטֶעלֶען פוּנְקְט אִין שׁוּל בַּיי דֶער מִזְרַח־וַואנְד, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען דִי יוּדֶען גוּט גֶע־דֶענְקְט, אַז „תּוֹרָה אִיז דִי בֶּעסְטֶע סְחוֹרָה“ אוּנ דָאס דֶער אֶמֶת׳ער יִחוּס אִיז פָּארְט גֶעוֶוען אִין דִי הֶאנְד פוּן דִי לוֹמְדִים; אַז מֶען הָאט אָבֶּער דָאס לֶערְנֶען אַוֶועקְגֶעלֵייגְט אוּנ עֶס אִיז גֶענוּג גֶעוֶוען צוּ גִילְטֶען פַאר אַ פְרוּמֶען יוּדֶען אוּנ מֶען הָאט גָאר אַסַךְ גֶעדַאוֶוענְט, דֶעמָאלְט הָאבֶּען דִי רַייכֶע זִיךְ גֶעמַאכְט פַאר דִי גַאנְצֶע פִיהְרֶער פוּן זֵייעֶר אָרֶעם פָאלְק אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען זִיךְ עוֹסֵק זַיין אִין צָרְכֵי צִבּוּר, אַלֵיין זִיךְ גֶעהֶמֶען דִי מַאכְט אִין קָהָל׳שֶׁע־זַאכֶען אוּנ עֶס אִיז אַרוֹיס אַוֶוארְטֶעל, אַז וֶוער עֶס הָאט דִי מֵאוֹת—הָאט דִי דֵעוֹת...

דָאס וָואס דֶער גַאנְצֶער יִחוּס אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ דֶער מַטְבֵּעַ הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען טַאקִי אַבִּיסֶעל דֶערְפוּן, וָואס דִי יוּדֶען זֶענֶען אִין יֶענֶער צַייט שְׁטַארְק פֶערְגְרֶעבְּט גֶעוָוארֶען, נָאר נָאךְ מֶעהר דֶערְפוּן, וָואס זֵיי זֶענֶען דֶעמָאלְט זֶעהר

פֶערְוָאָרֶעמְט גֶעוָואָרֶען אוּנ וֶוער עֶס אִיז נָאר אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן צוּ לֶעבֶּען
בְּרֵייטְלִיךְ הָאט זִיךְ שׁוֹין גֶעקֶאנְט רֶעכְנֶען פַאר אַ נָגִיד, אַ פִירְסְט אוּנ זִיךְ שְׁטוּפֶּען
אוֹיבֶּען־אָן. אֶמֶת'ע גְבִירִים, גְרוֹיסֶע לַייט זֶענֶען גֶעוֶועהן גָאר וֶוענִיג, אִי דָאס
נָאר צְווִישֶׁען סְפַרְדִים אִין אַמְשְׁטֶערְדַם, הַאמְבּוּרְג, לִיוָואָרְנָא, פְלָארֶענְץ אוּנ
לָאנְדָאן. אַ נְטָאנְיָא יִצְחָק זוּאַסָא, וָואס דֶער קֶאנִיג פוּן שְׁפַּאנְיֶען קַארְל
דֶער צְוֵוייטֶער הָאט אִיהם גֶעמַאכְט פַאר אַ בַּארָאן, אִיז גֶעוֶועהן אַזַא
מִילְיָאנֶער, אַז עֶס אִיז בַּיי אִיהם גַאנְץ לַייכְט גֶעוֶועהן אַרוֹיסְצוּגֶעהמֶען פוּן
קַאסְסָא אַ גְמִלוּת חֶסֶד פוּן צְוֵויי מִילְיָאן גוּלְדֶען אוּנ אוֹיסְלַייֶען אֵיינֶעם פוּן דִי
פְּרִינְצֶען, וָואס הָאט בֶּעדַארְפְט אִיבֶּערְנֶעהמֶען דִי עֶנְגְלִישֶׁע מְלוּכָה אוּנ הָאט אִיהם
דֶערְבַּיי אַזוֹי גֶעזָאגְט: „וֶועט אַייךְ שְׁפִּיעלֶען דָאס גְלִיק — אִיז מַיין גֶעלְד אִין
זִיכֶערֶע הֶאנְד, וֶוען נִיט חָלִילָה — וֶועל אִיךְ אוֹיךְ נִיט בְּדַלּוּת וֶוערֶען". פְרַאנְצִיסְקָא
מֶעלָא אִיז אוֹיךְ נִיט גֶעוֶועהן קַיין קְלֵיינֶער עוֹשֶׁר, אוּנ דִי הָאלֶאנְדִישֶׁע מְלוּכָה
פְלֶעגְט נָאר בַּיי אִיהם מַאכֶען הַלְוָאוֹת. דִי מִשְׁפָּחָה דֶע־פִּינְטוֹ אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען
פוּן לוֹיטֶער גְבִירִים אוּנ אֵיינֶער פוּן זֵיי הָאט אִיבֶּערְגֶעלָאזְט עֶטְלִיכֶע מִילְיָאנֶען
אוֹיף עוֹלָמוֹת, אוּנ הָאט פֶערְזָאגְט קִירְכֶען אוּנ גַייסְטְלִיכֶע, וַוייל פּוּנְקְט וִוי בַּיים
לֶעבֶּען אַזוֹי אוֹיךְ נָאכ'ן טוֹיט הָאט עֶר גֶעוָואלְט, אַז פוּן זַיין צְדָקָה זָאלֶען גֶהֱנֶה
זַיין מֶענְשֶׁען אָהְן אַ שׁוּם אוּנְטֶערְשִׁיעד פוּנ'ם גְלוֹיבֶּען. אִין הַאמְבּוּרְג הָאבֶּען
גֶעשְׁפִּיעלְט אַ גְרוֹיסֶע רָאלֶע, דִי מִשְׁפָּחָה טֶעקְסֵיירַא אוּנ דָנִיאֵל אַבֶּעגְזָר
אוּנ בַּיי זֵיי פְלֶעגְט דִי פּוֹילִישֶׁע מְלוּכָה אוֹיסְלַייֶען פִיעל גֶעלְד. אִין לָאנְדָאן, וָואס
אִיז שְׁטֶענְדִיג גֶעוֶועהן פוּל מִיט רַייכֶע לַייט, הָאט שְׁטַארְק גֶעשֵׁם'ט ר' שְׁלֹמֹה
דֶע־מֶדִינַא, וָואס דִי קֶאנִיגִין אַנְנַא, הָאט אִיהם גֶעשֶׁענְקְט דֶעם טִיטֶעל
„רִיטְטֶער", אוּנ דִי גְרֶעסְטֶע שְׂרָרוֹת הָאבֶּען גֶעמוּזְט צוּ אִיהם אָנְקוּמֶען. דָאס
זֶענֶען אָבֶּער גֶעוֶועהן עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע יוּדִישֶׁע גְבִירִים; אַללֶע אִיבְּרִיגֶע יוּדֶען,
בֶּעזָאנְדֶערְס אִין דַייטְשְׁלַאנְד אוּנ פּוֹלִין, זֶענֶען גֶעוֶועהן זֶעהר אָרֶעם אוּנ הָאבֶּען
מִיט בִּיטֶערְן שְׁוֵויים בֶּעדַארְפְט אַרְבַּייטֶען אוֹיפ'ן טְרוּקֶענֶעם שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט.
וֶוער שְׁמִיעסְט דִי יוּדֶען פוּן דִי דָאזִיגֶע אָרְטֶער, ווּאוּ חְמֶעלְנִיצְקִי מִיט זַיין חֶבְרָה
הָאבֶּען חָרוּב גֶעמַאכְט, זֵיי זֶענֶען נָאר גֶעפַאלֶען אוֹיפ'ן פָּנִים, עֶס אִיז זֵיי שְׁוֶוער
גֶעוֶועהן קוּמֶען צוּ דִי פְרִיהֶערִיגֶע כּוֹחוֹת אוּנ פִיעל פוּן זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט וִוי
בַּטְלָנִים פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט, אַרוּמְגֶעהֶען אִין דִי הַייזֶער, אוּנ אַזוֹי
וִוי זֵיי זֶענֶען כִּמְעַט אַללֶע גֶעוֶועהן לוֹמְדִים, אִיז דֶער וֶוערְטְה פוּן תּוֹרָה דוּרְךְ
דֶעם שְׁטַארְק אַרָאבְּגֶעפַאלֶען אוּנ אֲפִילוּ פַאר דִי דָאזִיגֶע, וָואס עֶס אִיז זֵיי

גֶעראָטְהֶען זיךְ עֶרְנִיץ אִין דֶער פְרֶעמְדֶער צוּצוּשְׁלָאגֶען צוּ אַ שְׁטִיקֶעל רַבָּנוּת, הָאט מֶען נִיט גֶעקֶאנְט הָאבֶּען קֵיין גְרוֹיס דֶרֶךְ אֶרֶץ.

דָאס פִינְסְטֶערְנִישׁ הָאט זִיךְ נָאךְ פֶערְגְרֶעסֶערְט, וֶוען דִי נִיכְטִיגֶע זָאכֶען, וָואס שַׁבְּתַי צְבִי הָאט פֶערְזֶעט, הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוֹיסְשְׁפְּרָאצֶען אוּנ זַיינֶע תַּלְמִידִים אוּנ יְרֵאִים הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען דֶעם נַארִישֶׁען חָלוֹם נָאךְ מִיט מֶעהר שְׁווינְדֶעל אוּנ לִיגֶענְס. אוֹיסֶער אַבְרָהָם מִיגוּאַל קַארְדוֹזָא, וֶועלְכֶער הָאט זִיךְ צְוַואנְצִיג יָאהר אַרוּמְגֶעדְרֶעהט מִיט שַׁבְּתַי צְבִי'ס תּוֹרוֹת אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל אוּנ סְמִירְנָא, בִּיז אֵיינֶער פוּן זַיינֶע קְרוֹבִים הָאט אִיהם נִיט גֶעשְׁטָאכֶען, הָאט שְׁטַארְק גֶעאַרְבַּייט דָנִיאֵל יִשְׂרָאֵל בָּאנַאפוֹא, אַ חַזָן פוּן סְמִירְנָא, וָואס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּערִיהמֶען אַז אִין אִיהם אִיז אַרַיין אַ רוּחַ נְבוּאָה, אוּנ אַז דִי רַבָּנִים הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען אִיהם רוֹדֵף'ן, הָאט עֶר נָאכְגֶעטְהוּן זַיין רֶבִּין אַלֵיין אוּנ אִיז גֶעוָוארֶען אַ מְהַמֵּר גֶער.

אִין אֵייראָפָּא הָאט זִיךְ דַוְקָא, נָאךְ דֶעם טוֹיט פוּן שַׁבְּתַי צְבִי, דִי צָאהל פוּן זַיינֶע תַּלְמִידִים פֶערְגְרֶעסֶערְט, וַוייל דָארְט הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען דֶערְצוּ אַ מֶענְשׁ מִיט אַ פֶעסְטֶען כַאראַקְטֶער אוּנ מִיט אַ פֶערְבָּארְגֶענֶעם כֹּחַ, וֶועלְכֶער הָאט צוּ אִיהם צוּגֶעצוֹיגֶען דָאס פָאלְק אוּנ גֶעמַאכְט אַז עֶס זָאל אִיהם בְּלִינְד פָאלְגֶען. דָאס אִיז גֶעוֶועהן מָרְדְכַי פוּן אַייזֶענְשְׁטַאדְט, וֶועלְכֶער אִיז אַרוּמְגֶעפָאהרֶען אִיבֶּער גַאנְץ אוּנְגַארְן, מֶאהרֶען אוּנ בֶּאהמֶען אוּנ הָאט אוּמֶעדוּם מִיט זַיינֶע פַייעֶרִיגֶע דְרָשׁוֹת אוֹיפְגֶעמוּנְטֶערְט דֶעם עוֹלָם, מֶען זָאל נִיט אוֹיפְהֶערֶען גְלוֹיבֶּען אַז דִי צַייט פוּן דֶער גְאוּלָה אִיז שׁוֹין טַאקִי גֶעקוּמֶען. זַיין בְּלֵייךְ אוֹיסְגֶעדַארְט פָּנִים פוּן דִי שְׁטֶענְדִיגֶע תַּעֲנִיתִים, זַיינֶע גְלֶאנְצֶענְדִיגֶע שְׁוַוארְצֶע אוֹיגֶען, וָואס פְלֶעגֶען אַזוֹי וִוי דוּרְכְבּוֹיעֶרֶען דֶעם מֶענְשֶׁען אַז עֶר הָאט גֶערֶעדְט מִיט אִיהם, דָאס אַלֶעדִינְג הָאט גֶעבְּרַאכְט דֶערְצוּ, אַז זַיינֶע וֶוערְטֶער זָאלֶען נִיט זַיין גְלַאט אַרוֹיסְגֶעוָוארְפֶען, אוּנ ווּאוּ עֶר הָאט נָאר גֶעדַרְשֶׁנְ'ט אִיז דִי קְהִלָּה בַּאלְד פוּל גֶעוָוארֶען מִיט שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס. צוּם אָנְהֵייב הָאט מָרְדְכַי פוּן אַייזֶענְשְׁטַאדְט גֶעדְרוּנְגֶען, אַז שַׁבְּתַי צְבִי אִיז טַאקִי דֶער אֶמֶת'עֶר מָשִׁיחַ, אַז מִיט'ן רָצוֹן פוּנ'ם אוֹיבֶּערְשְׁטֶען אִיז עֶר גֶעוָוארֶען אַ טֶערְק, נָאר גֶעשְׁטָארְבֶּען אִיז עֶר נִיט, וִוי מֶען רֶעכֶענְט, אוּנ וֶועט זִיךְ אִין דְרַיי יָאהר אַרוּם בֶּעוַוייזֶען, וֶוען עֶס וֶועט קוּמֶען דִי גוּטֶע שָׁעָה אוּנ דִי יוּדֶען וֶועלֶען דַארְפֶען אוֹיסְגֶעלֶאזְט וֶוערֶען. אַז דִי דְרַיי יָאהר זֶענֶען אָפְּגֶעלָאפֶען אוּנ עֶר הָאט דֶערְוַוייל בֶּעקוּמֶען אַ סַךְ מֶענְשֶׁען, וָואס זֶענֶען שׁוֹין אִין אִיהם גֶעוֶועהן אַיינְגֶעגְלוֹיבְּט, הָאט זִיךְ מָרְדְכַי עֶנְטְשְׁלָאסֶען מְגַלֶּה צוּ זַיין דֶעם עוֹלָם, אַז אִין אִיהם אִיז אַרַיין דִי נְשָׁמָה פוּן מָשִׁיחַ בֶּן דָוִד אוּנ

אַז אַצוּנְד אִיז עֶר שׁוֹין דֶער נַיי־גֶעבָּארֶענֶער שַׁבְּתַי צְבִי, וַוייל יֶענֶער הָאט נִיט גֶעקָאנְט אוֹיסְפִירֶען זַיין הֵיילִיג שְׁלִיחוּת אִיבֶּער זַיין רַייכְקַייט, אוּנ דֶער גוֹאֵל צֶדֶק מוּז זַיין אָרֶעם. עֶס הָאט נִיט לַאנְג גֶעדוֹיֶערְט אוּנ אַללֶע לֶאנְדֶער פוּן אַרוּם הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען קְלִינְגֶען מִיט דֶעם נַייֶעם מָשִׁיחַ, אוּנ דִי אִיטַאלְיֶענִישֶׁע יוּדֶען הָאבֶּען אִימִיסְטֶען גֶעשִׁיקְט שְׁלִיחִים אִיהם בֶּעטֶען עֶר זָאל קוּמֶען קַיין אִיטַאלְיֶען. דָארְט הָאט מֶען אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד אוּנ מֶען אִיז אִיהם אַקֶעגֶענְגֶעפָאהְרֶען מְקַבֵּל פָּנִים זַיין ווִי אַ גֶעזַאלְבְּטֶען פוּן גָאטט. עֶר הָאט זִיךְ אָבֶּער גֶעלָאזְט גְלַייךְ פָאהְרֶען קַיין רוֹם אוּנ הָאט גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהֶערֶען אַז עֶס קָאן זַיין עֶר זָאל מוּזֶען לְפָנִים אָנְטְהוּן קְרִיסְטְלִיכֶע קְלֵיידֶער פוּנְקְט ווִי שַׁבְּתַי צְבִי הָאט אָנְגֶעטְהוּן טִירְקִישֶׁע, דָאס הֵייסְט אַז עֶר ווֶעט גֶעצְווּאוּנְגֶען זַיין זִיךְ צוּ טוֹיפֶען. בַּיי דִי אַללֶע זַאכֶען, הָאט מֶען אִיהם פוּן דֶעסְטְווֶעגֶען אוֹיף דִי הֶאנְד גֶעטְרָאגֶען אוּנ עֶר וָואלְט וַוייטֶער גֶעווֶעהן גֶעטְהוּן זַיינְס, ווֶען מֶען רוּימְט אִיהם נִיט אַרַיין אֵיין סוֹד אַז עֶר מוּז זִיךְ הִיטֶען פַאר דֶער אִינְקְווִיזִיצְיָאן. דֶעמָאלְט אִיז עֶר אַוֶועק קַיין פּוֹלִין, אוּנ חָאטְשׁ דִי רָאללֶע פוּן אַ מָשִׁיחַ אִיז אִיהם שְׁווֶער גֶעווֶעהן דָארְט צוּ שְׁפִּיעלֶען, אִיז עֶר גֶעוָוארֶען דֶער גַאנְצֶער מַדְרִיךְ פוּן דִי שַׁבְּתַי צְבִינִיקֶעס, ווֶעלְכֶע הָאבֶּען אִין פּוֹלִין זִיךְ גֶעהַאלְטֶען אַ לַאנְגֶע צַייט, אֲפִילוּ נָאךְ זַיין טוֹיט.

אִין טִירְקַיי זֶענֶען, דַאכְט זִיךְ, דִי יוּדֶען גֶעשְׁטַאנֶען נֶאהֶענְטֶער צוּ שַׁבְּתַי צְבִי׳ס פַאלְשְׁקַייט אוּנ וָואלְטֶען זִיךְ מֶעהר נִיט בֶּעדַארְפְט לָאזֶען נַארֶען, צוּם סוֹף אִיז דֶער שְׁווִינְדֶעל ווַייטֶער גֶעגַאנְגֶען אַז דָאס נַארִישְׁקַייט הָאט גֶעהַאלְטֶען פַאר דֶער גְרוֹיסֶער חָכְמָה. שַׁבְּתַי צְבִי׳ס אַלְמָנָה הָאט בַּאנְג גֶעטְהוּן אָנְצוּוֶוערֶען אַזַא טְהַייֶערֶע פַּרְנָסָה אוּנ עֶס אִיז בַּיי אִיהר גֶעבְּלִיבֶּען זִי זָאל אַלֵיין מַאכֶען דִי קוּנְץ, וָואס קַיין גְרוֹיס בְּרִיָה׳שַׁאפְט דֶערְצוּ דַארְף מֶען נִיט. זִי אִיז אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען קַיין סַאלוֹנִיקִי אוּנ דָארְט הָאט זִי אִיהר אֵייגֶענֶעם בְּרוּדֶערְל אוֹיסְגֶעגֶעבֶּען פַאר אַ זוּהן, וָואס אִיז אִיהר קְלָאמֶערְשְׁט גֶעבְּלִיבֶּען פוּן שַׁבְּתַי צְבִי. אַ נָאהמֶען הָאט זִי אִיהם גֶעגֶעבֶּען יַעֲקֹב צְבִי אוּנ הָאט פֶערְזִיכֶערְט, אַז צוּ אִיהם אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען דִי גַאנְצֶע קְדוּשָׁה פוּנ׳ם פָאטֶער. ווֶער עֶס הָאט גֶעהַאט שֵׂכֶל, דֶער הָאט גֶעקָאנְט בַּאלְד אַרוֹיסְזֶעהֶען אַז בַּיים גֶעבָּארֶען ווֶערֶען הָאט יַעֲקֹב צְבִי שׁוֹין בֶּעדַארְפְט אַלְט זַיין צֶעהן יָאהר, נָאר קֵיינֶער הָאט גָאר קֵיין שַׁאֲלוֹת נִיט גֶעוָואלְט פְרֶאגֶען, אוּנ גָאר גִיךְ הָאט דֶער קְלֵיינֶער יַעֲקֹב צְבִי גֶעהַאט אַרוּם זִיךְ עֶטְלִיכֶע הוּנְדֶערְט גְרוֹיסֶע שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס, וָואס הָאבֶּען זִיךְ מְשַׂמֵחַ גֶעוֶועהן מִיט אִיהם אוּנ גֶערוּפֶען „קְוֶוערִידָא!“ דָאס הֵייסְט „דֶער גֶעלִיעבְּטֶער“.

די רַבָּנִים הָאבֶּען אָבֶּער אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעמֶערְקֶען, אַז די נַייֶע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס זֶענֶען זֶעהר נִיט פְרוּם אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען עֶרְגִיץ אִין די קַבָּלָה־סְפָרִים אָבְּגֶעזוּכְט אַיין הֶיתֵּר אַז אַ מַאנְן וָואס הָאט פַיינְד זַיין פְרוֹי מֶאג וָואהגֶען מִיט אַיין אַנְ־דֶערֶער אָהן חוּפָּה אוּנ קִדוּשִׁין, דָאס הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעקָאנְט לַיידֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען זֵיי רוֹדֵף'ן אוֹיךְ מִיט דֶער הִילְף פוּן דֶער טִירְקִישֶׁער מְלוּכָה. די שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס הָאבֶּען נִיט לַאנְג גֶעטְרַאכְט אוּנ זֶענֶען אַלֶּע, אִים יָאהר 1687, גֶעוָוארֶען טִירְקֶען. זֵייעֶר ראשׁ, דֶער יוּנְגֶער יַעֲקֹב קְוֶוערִידָא, אִיז מִיט אַ גַאנְצֶער חֶבְרָה גֶעפָאהרֶען קֵיין מֶעקְקָא, מִתְפַּלֵּל זַיין אוֹיפ'ן קֶבֶר פוּן מַחְמֶד אוּנ צוּרִיקְקֶוֶענְס אִיז עֶר גֶעשְׁטָארְבֶּען אִין אַלֶכְּסַנְדְרִיֶען. פוּן די דָאזִיגֶע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס אִיז גֶעוָוארֶען אַ נַייֶע סֶעקְטֶע, וָואס זֵיי אַלֵיין הָאבֶּען זִיךְ גֶערוּפֶען מַאֲמִינִים אוּנ גֶעשְׁרִיגֶען אַז דֶער אֶמֶת'ער גְלוֹיבֶּען אִיז נָאר בַּיי זֵיי, אוּנ די טִירְקֶען הָאבֶּען זֵיי אַ נָאהמֶען גֶעגֶעבֶּען „דֶאנְמֶאה”, דָאס הֵייסְט אָבְּגֶעריסֶענֶע, אָדֶער מֶענְשֶׁען וָואס זֶענֶען נִיט אַהִין אוּנ נִיט אַהֶער. די מַאֲמִינִים הָאבֶּען טַאקִי גֶעלֶעבְּט אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גָאר נִיט גֶעוָואלְט אָנְקֶעהרֶען מִיט די טִירְקֶען: זֵיי פְלֶעגֶען זִיךְ מְשַׁדֵּךְ זַיין נָאר צְווִישֶׁען זִיךְ, די קִינְדֶער הָאבֶּען זֵיי מַל גֶעוֶוועהן אוֹיפ'ן אַכְטֶען טָאג אוּנ די הֵיילִיגְסְטֶע סְפָרִים זֶענֶען בַּיי זֵיי גֶעוֶועהן דֶער זֹהַר אוּנ שִׁיר הַשִּׁירִים. פַאר אַ מַנְהִיג הָאבֶּען זֵיי אוֹיפְגֶענוּמֶען יַעֲקֹב קְווִירִידַא'ס אַ זוּהן בֶּרֶכְיָה אוּנ אִיהם הָאבֶּען זֵיי גֶעהַאלְטֶען פַאר מָשִׁיחַ. נָאךְ אַצוּנְד גֶעפִינֶען זִיךְ אִין סַאלוֹנִיקִי טוֹיזֶענְד מִשְׁפָּחוֹת, וָואס קוּמֶען אַרוֹיס פוּן די דָאזִיגֶע מַאֲמִינִים. צְווִישֶׁען זֵיי זֶענֶען דָא דְרַיי פֶערְשִׁיעדֶענֶע כִּתּוֹת, נָאר אַלֶּע הִיטֶען נָאךְ בְּסֵתֶר אָב אַ סַךְ יוּדִישֶׁע דִינִים אוּנ מִנְהָגִים; זֵייעֶר פָארְ־שְׁטֶעהֶער אוּנ דַרְשָׁן הֵייסְט בַּיי זֵיי אַב בֵּית דִין אוּנ דֶעם חַזָּן רוּפֶען זֵיי פַּיְטָן.

קֵיין פוֹילִין הָאט זִיךְ שַׁבְּתַי צְבִי'ס גִיפְט אַרַיינְגֶעהַאפְּט דוּרְךְ מָרְדְּכַי פוּן אַייזֶענְשְׁטַאדְט, שְׁפֶּעטֶער וִוי אִין אַנְדֶערֶע אֵייְרָאפֶּאִישֶׁע לֶאנְדֶער, נָאר דֶערְפַאר הָאט עֶר זִיךְ דָארְט גֶעהַאלְטֶען אַ סַךְ לֶאנְגֶער וִוי אוּמֶעדוּם, וַוייל די פוֹילִישֶׁע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס הָאבֶּען נִיט אָבְּגֶעטְרֶעטֶען פוּן יוּדִישְׁקַייט, זֵיי הָאבֶּען שְׁטְרֶענְג אָבְּגֶעהִיט אַלֶּע דִינִים אוּנ מִנְהָגִים, נָאר צוּ אַלֶּע „אֲנִי מַאֲמִין'ס” הָאבֶּען זֵיי צוּגֶעזֶעצְט נָאךְ אַ נַייֶעם עִיקָר, אַז זֵיי גְלוֹיבֶּען אִין שַׁבְּתַי צְבִי'ס הֵיילִיגְקַייט אוּנ אַז עֶר אִיז דֶער אֶמֶת'ער מָשִׁיחַ בֶּן דָוִד. פוּן די דָאזִיגֶע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט אַ גַאנְצֶע חֶבְרָה „חֲסִידִים”, נָאר די חֶבְרָה הָאט קֵיין שׁוּם שַׁייכוּת נִיט מִיט די חֲסִידִים וָואס עֶרְשְׁט שְׁפֶּעטֶער כִּמְעַט מִיט הוּנְדֶערְט יָאהר

איז ר׳ ישראל בעל שם טוב געווארען זייער מנהיג. צווישען די פוילישע יודען האבען פערשפרייט שבתי צבי׳ס תורות אברהם קוענקי, א ארץ־ישראל־משולח אונ א עטיקעל למדן, וואס האט פערשטעהען געגעבען דעם עולם אז מיט פאסטען, תשובה טהון אונ לעבען אבגעזונדערט פון דער וועלט קאן מען פארט משיח׳ן אראבברענגען, אונ א ליטווישער יוד צדוק, וואס איז געוועהן נאר א גראבער יונג, נאר אזוי פיעל שכל האט ער געהאט אז פלוצלונג האט ער געקאנט ווערען א בעל מופת אונ אז ער האט אויסגערעכענט, אז משיח מוז קומען אים יאהר 1695 האבען זיך געפונען גענוג נארען וואס האבען איהם געגלויבט.

דאס איז אבער נאר געוועהן א אנהויב. באלד האבען זיך ארויסגעוויזען גראסערע בריות, וואס האבען נאך מעהר פערשטאנען ווי אזוי צו מאכען די קונץ אונ ארומפיהרען דאס פאלק ביי דער נאז. דער ערשטער איז געוועהן חיים מלאך, וואס האט נאך אים יאהר 1680 געשם׳ט פאר א גרויסען מקובל אונ ניט ווייניג פוילישע רבנים זענען געוועהן זיינע תלמידים. אים יאהר 1690 האט ער זיך אוועקגעלאזט קיין טירקיי אונ איז אין סאלוניקי בעקאנט געווארען מיט׳ן גאנצען דרך פון שבתי צבי, נאר אזוי ווי די שבתי צבי׳ניקעס פון סאלוניקי זענען שוין דעמאלט געוועהן אין חרם, איז ביי איהם געבליבען ער זאל פער־לייגענען אז ער איז איינער פון זיי, אונ שטילערהייד זאל ער ארומפאהרען אין איירופא אונ בעפעסטיגען צווישען די יודען דעם גלויבען אין דעם נייעם משיח. אזוי האט ער זיך ארומגעדרעהט איוף דער וועלט היבשע עטליכע יאהר ביז ער האט זיך נאך אמאל צוגעשלאגען קיין פולין, אונ דארט האט ער שוין געפונען א פערטיג פעלד פאר זיין ארבייט. די חסידים זענען שוין ארומגעגאנגען מיט פערדרעהטע קאפ, זיי האבען פשוט ארויסגעקוקט עס זאל עמיצער קומען אונ איינרעדען זיי דאס גרעסטע נארישקייט, אבי זיי זאלען האבען וועגען וואס צו ליארמען, אונ אז חיים מלאך האט אנגעהויבען ארומפאהרען איבער פערשיעדענע שטעדט אונ דערצעהלען די נסים וואס ער האט געזעהען אונ געהערט אין טירקיי, זענען טויזענדערהייז צו איהם צוגעשטאנען אונ זיינע רעד האט מען אנגענומען ווי א תורה. ווער שמיעסט אז ער האט אויסגעדרונגען, אז אים יאהר 1706 וועט זיך שבתי צבי, אויפ׳ן פיערציגסטען יאהר נאך זיין טויט, בעווייזען אונ האט געבראכט א ראיה פון משה רבנו וואס האט אויך געמוזט פערברענגען פערציג יאהר אין דער מדבר ביז ער האט געקאנט די יודען צופיהרען קיין ארץ ישראל, זענען אללע געווארען מלא שמחה אונ פיער

יודישע קְהִלּוֹת, פון כּוּטְשַׁאטְשׁ, זְשָׁאלְקָאוַוא, פּוֹדְהַייִן און הָארָא־דֶענְקָא, זֶענֶען פון גְרוֹיס בִּיז קְלֵיין צוּגֶעשְׁטַאנֶען צוּ שַׁבְּתַי צְבִי. מִיט לֵיעבּ־שַׁאפְט הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶענוּמֶען אַלֶּע יְסוּרִים פון לַאנְגֶע תַּעֲנִיתִים אַבִּי זוֹכֶה זַיין צוּ דֶערְלֶעבֶּען דִי גְלִיקְלִיכֶע שָׁעָה און זֶעהֶען וִוי „גָאטְ׳ס בֵּן יָחִיד“ וֶועט קוּמֶען בֶּעפְרַייהֶען דִי יוּדֶען פון זֵייעֶרֶע צָרוֹת און אוּמְקֶעהרֶען זֵיי דִי פֶערְלָארֶענֶע מַאכְט.

דֶער יוּנְגֶערֶער אִיז גֶעוֶועהן יְהוּדָה חָסִיד, און עֶר הָאט נָאךְ בֶּעסֶער גֶעקֶאנְט דְרֶעהֶען דָאס רֶאדֶעל, וַוייל עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ בֶּערִיהמְטֶער דַרְשָׁן און אַז עֶר פְלֶעגְט רֶעדֶען פַאר׳ן עוֹלָם אָנְגֶעטְהוּן אִין וַוייסֶען און פֶערְגְלָאצְט דִי אוֹיגֶען הָאט עֶר אִין זַיינֶע וֶוערְטֶער אַדיינְגֶעלֶעגְט אַזַא פַייעֶרִיג גֶעפִיהל, אַז זֵיי הָאבֶּען יֶעדֶען גֶעמוּזְט רִירֶען, נִיט אוּמְזִיסְט הָאט מֶען אִיהם אוֹיךְ גֶערוּפֶען „מוֹכִיחַ“, דֶער שְׁטְרָאפֶער, וַוייל זֶעלְטֶען הָאט מֶען זִיךְ בַּיי זַיינֶע דְרָשׁוֹת גֶעקֶאנְט אַיינְהַאלְטֶען פון וויינֶען און כִּמְעַט שְׁטֶענְדִיג פְלֶעגְט זִיךְ דֶער גַאנְצֶער עוֹלָם, אֲפִילוּ דִי אֶלְטְסְטֶע און עֶרְנְסְטֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים, בֶּעוַואשֶׁען מִיט טְרֶערֶען. אַ גֶעבָּארֶענֶער אִיז עֶר גֶעוֶועהן פון סִיֶעדְלִיץ, נָאר אַ טְהֵייל הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט אַז עֶר שְׁטַאמְט נָאר אַרוֹיס פון דוּבְּנָא. דָאס אִיז אָבֶּער קֵיין סָפֵק נִיט אַז נָאר אִין דִי יוּנְגֶע יָאהרֶען הָאט עֶר גֶעלֶעבְּט אִין אִיטַאלְיֶען, דָארְט הָאט עֶר גֶע־לֶערְנְט קַבָּלָה, נָאר דִי רַבָּנִים הָאבֶּען בֶּעמֶערְקְט אַז אִין אִיהם אִיז עֶפִּיס נִיט קֵיין רֵיינֶע זַאךְ און מֶען הָאט אִיהם אַרוֹיסְגֶעפַּטֶרְט. אַז עֶר אִיז צוּרִיקְגֶעקוּמֶען קֵיין פּוֹלִין הָאט עֶר אַרוּם זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעזַאמֶעלְט פִיעל לוֹמְדִים און רַבָּנִים און הָאט זֵיי גֶעוויזֶען נַייעֶע דְרָכִים אִין קַבָּלָה, און אַזוֹי וִוי עֶר אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן אָנְ־גֶעשְׁמֶעקְט מִיט שַׁבְּתַי צְבִי הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען פון אַלֶּע חֲסִידִים (וָואס צוּ לֵיעבּ זֵיי הָאט עֶר, וִוי עֶס שַׁיינְט, אָנְגֶענוּמֶען דֶעם נָאמֶען יְהוּדָה חָסִיד) מַאכֶען שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס און עֶס אִיז אִיהם קְוֶוער נִיט אָנְגֶעקוּמֶען, וַוייל וֶועמֶען גְלוּסְט זִיךְ נִיט גְלוֹיבֶּען און הָאפֶען, וֶוען דִי אוֹיגֶען זֶענֶען צוּ גֶעמַאכְט עֶס צִיהט צוּם שְׁלָאף און דֶער פֶערְשְׁלָאגֶענֶער מֹחַ קָאן זִיךְ נִיט רִירֶען.

אַז אַזַא פָּארֶעל, וִוי חַיִּים מַלְאַךְ און יְהוּדָה חָסִיד, זֶענֶען זִיךְ צוּנוֹיפְ־גֶעקוּמֶען, הָאבֶּען זֵיי פֶערְשְׁטַאנֶען אַז צוּזַאמֶען וֶועט דִי אַרְבַּייט גֶעוִויס נָאךְ בֶּעסֶער גֶעהֶען, און זֵיי הָאבֶּען מִן הַסְּתָם גֶעמַאכְט יַד אַחַת. דָאס הָאט אָבֶּער אוֹיפְגֶערִיסֶען דִי אוֹיגֶען פון דִי רַבָּנִים, וָואס הָאבֶּען זִיךְ פְרִיהֶר נִיט אַזוֹי שְׁטַארְק צוּגֶעקוּקְט צוּ אַלְדִינְג וָואס דָא גֶעהט פָאר און הָאבֶּען נָאר דֶערְמָאלְט בֶּעקוּמֶען אַ חָשָׁד, וֶוען זֵיי הָאבֶּען גֶעזֶעהֶען וִוי עֶס וֶוערְט דִי צָאהל פון דִי חֲסִידִים פון

טאג צו טאג גרעסער און ווי פיעל כבוד'ע מענשען שטעהען צו צו זיי. אין יענע יאהרען האט שוין געשפיעלט א גרויסע ראללע דער רב פון די אשכנזים אין אמשטרדם, ר' צבי אשכנזי, אדער ווי די וועלט האט איהם גערופען חכם צבי; מיט פולין האט ער געהאט א שטיקעל שייכות, ווייל זיין פאטער איז געוועהן א פולישער, און איז אין חמעלניצקי'ס צייטען אנטלאפען פון דארט. דערפאר האבען זיך די פולישע רבנים געווענדעט צום חכם צבי און האבען איהם געבעטען: ער זאל זיי ארויסשרייבען זיין מיינונג וועגען די חסידים און זייערע פארשטעהער. ר' צבי אשכנזי האט געענטפערט קורץ און שארף, אז מען טאר די דאזיגע חסידים ניט לאזען קיין קאפ אויפהייבען, ווייל דאס זענען שטאכעגדיגע דארנער אויפ'ן פעלד פון דער יודישער אמונה. אז מען האט געהאט די הסכמה פון אזא גרויסען מאנן ווי דער חכם צבי, האט מען שוין מעהר ניט געפראנט, און די רבנים פון קראקויא האבען באלד אריינגעווארפען אין חרם אללע חסידים און זייערע מנהיגים. דעמאלט איז געבליבען ביי חיים מלאך און יהודה חסיד, וואס האבען זיך ניט געפיהלט אין כח אנצוהויבען א מלחמה מיט די רבנים, זיי זאלען זיך צוזאמען מיט פינפצעהן הונדערט חסידים אוועקלאזען קיין ארץ ישראל און דארט שוין בלייבען ביז דאס יאהר פון דער גאולה וועט קומען, ווייל נאך זייער רעכנונג האבען זיי אין גאנצען בעדארפט ווארטען נאך א יאהר זעכס.

דאס איז געשעהן אים יאהר 1700, און אומעדום, וואו זיי זענען דורכגעגאנגען, האבען זיי אנגעמאכט א שטארקען רעש. גאר גרויס איז געוועהן די ווירקונג פון יהודה חסיד, וועלכער האט געהאט נעבען זיך פונפציג מקורבים פון עדלע יודען לומדים, אללע האבען זיי געטראגען ווייסע מאנטעל, און אז זיי פלעגען דורכגעהען דורך א שטאדט אין עסטערריך אדער אונגארן און אנמאכען א יללה ביים דאווענען, איז זיי דאס פאלק נאכגעלאפען און מען האט זיי גערעכענט פאר מענשען וואס לײדען און זענען זיך מפקיר צו ליעב דער אמונה. די רבנים האבען געמוזט שטעהען פון ווייטענס און האבען מורא געהאט צו זאטשעפען מיט בלינד צורייצטע מענשען. זיי האבען נאך אפט געזעהען מען זאל פון זייערטוועגען מאכען נדבות, אבי זיי זאלען זיך געהען זייער וועג. אין וויען האט זיי ר' שמואל אפּענהיים, א גרויסער נגיר, געגעבען אמנה יפה און האט געדונגען צוויי שיפען, וואס זאלען זיי גלייך ברענגען קיין קאנסטאנטינאפאל, כדי זיי זאלען זיך פערשפארען ארומשלעפען. ניט אללע זענען אבער מרוצה געוועהן צו פאהרען מיט'ן וואסער; דער רב האט געוואלט

בעסער צוזאמען מיט יהודה חסיד, געהען צו פוס איבער וועגעדיג, מעהר אבקומען פאר די זינד און אריינגעהען קיין ארץ ישראל ווי ריינע בעלי תשובה. אוודאי האבען זיי ביי אזא ווייטער נסיעה, און נאך צו פוס, קיין נחת ניט געהאט: מעהר פון פינף הונדערט מענשען זענען אויסגעשטארבען און די איבריגע האבען זיך קוים מיט צרות פערשלעפט קיין ירושלים. דארט איז זיי אבער ניט בעסער געווארען, קיין גוטען אויפנעהמען האבען זיי ניט געהאט פון די ארץ ישראל יודען, ווייל מען האט שוין געוויס, פריהר געוואוסט זייער כונה, און דא איז נאך באלד, אויפ'ן דריטען טאג ווי זיי זענען אנגעקומען, גע-שטארבען יהודה חסיד, זיי זענען געבליבען ווי א שיף אהן א רודער, און לאנג האלטען זיך איז זיי אונמעגליך געוועהן. אין א צייט פון דריי יאהר איז פון זיי געווארען א תל: א טהייל זענען געווארען מחמד'נער און די איבריגע האבען זיך אומגעקעהרט קיין אייראפא און זענען איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום. צווישען די געטויפטע איז געוועהן יהודה חסיד'ס איין אייגענער זוהן.

חיים מלאך האט זיך א ביסעל לאנגער געהאלטען, ווייל אין ירושלים זענען געוועהן זעהר פיעל שבתי צבי'ניקעס, און איהם איז געראטהען זיך צוזוזאמען צו זיי און ווערען ביי זיי א גאנצער רבי. ער האט גענומען א בעזונדער שול, דארט האט ער ביים ארון קודש אנידערגעשטעלט א בילד פון שבתי צבי אויס-געהאקט פון האלץ, און אללע שבת און יום טוב פלעגט ער מיט די חסידים מאכען הקפות ארום דער בילד און זינגען און טאנצען מיט משוגענ'ע תנועות. די רבנים האבען ניט געקאנט צוקוקען אזא חילול השם און עס האט זיי גע-קאסט גענוג צייט און מיה ביז זיי האבען איהם משלח געוועהן פון ירושלים. די שבתי צבי'ניקעס פון סאלוניקי האבען אבער איהם גענעבען א סך געלד ער זאל זיך נאך קאנען ארומדרעהען אין דער טירקיי, נאר אז דער חכם באשי (דער הויפט-רב פון די ספרדים אין קאנסטאנטינאפאל), האט געפועלט ביי דער טירקישער מלוכה, זי זאל חיים מלאך ניט ערלויבען צו בלייבען אין לאנד, איז ער אוועק קיין דייטשלאנד און פון דארט איז ער נאך אמאל אריבער קיין פולין און האט נאך עטליכע יאהר זיך ארומגעפיהרט מיט די חסידים און שבתי צבי'ניקעס ביז ער איז ניט געשטארבען פון שכרות און פון א אויסגעלאסען לעבען. זיין ארבייט האבען דערנאך איבערגענומען אנדערע צוויי שווינדלערס, יצחק קאידענער און משה וואידעסלאוו, און די רבנים האבען מיט זיי אויך געהאט געגוג מיה און פיין ביז מען איז פון זיי פטור געווארען.

אין דער אייגענער צייט האט נאך מעהר גערוישט אין דער וועלט. איין

אנדער שבתי צביניק, נחמיה חייא חיון, וועלכער האט אין די אללע זעכס אונ זיבציג יאהר, וואס ער האט איבערגעלעבט, איין רוהיגע מינוט ניט געהאט, ווייל ער האט זיך ניט געשטרעבט צום אמת אונ האט כל ימיו נאר געארבייט צו בעפעסטיגען דעם שווינדעל, וואס האט דעמאלט געגוג פערדרעהט יודישע מוחות. געבארען געווארען איז ער אים יאהר 1650 אין באסניען סעריע, וואס רופט זיך אצונד סעראיעוואַ, אונ אז ער איז נאך געוועהן א קליין קינד האט מען איהם אוועקגעפיהרט קיין ארץ ישראל אונ ביז אכטצעהן יאהר האט ער געלערנט תורה אין חברון. אז ער האט חתונה געהאט האט מען איהם אויפגענומען פאר רב אין איסקופיא, ניט ווייט פון סאלוניקי, נאר ער האט זיך אויף דער שטעללע לאנג ניט געקאנט האלטען: מען האט בעמערקט, אז ער פיהרט זיך זעהר שלעכט אויף, אונ מען האט איהם פון רבנות ענטזאגט. פון דעמאלט אן האט ער אנגעהויבען נע ונד צו זיין, ער האט זיך אויפגעהאלטען צייטענווייז אין אדריאנאפאל, סאלוניקי אונ בעלגראד אונ האט זיך געפרואווט ווערען א מגיד, א מלמד אונ אפילו א סוחר, נאר אין קיין זאך האט ער קיין גליק ניט געהאט; די ווילדע תאוות האבען איהם פונ'ם וועג אראבגעפיהרט, ער האט אויך ניט פיינד געהאט דעם טרונק, אונ מיט אזעלכע חסרונות האט ער זיך קיין גרויסען כבוד ניט געקאנט פערדינען. א מאל איז איהם אין א הויז, וואו ער איז געוועהן א מלמד, געפאלען א טירקיש דיענסט־מאדעל, האט ער אים שבת צוגענומען ביים בעל הבית א פאר פערד אונ איז אנטלאפען מיט איהר פון דער שטאדט; מען האט זיך אבער באלד אומגעקוקט, מען האט איהם געכאפט אונ מען האט זיך מיט איהם מן הסתם נוהג געוועהן ווי מיט א פערד־גנב. אין סאלוניקי איז חיון צוגעשטאנען צו די שבתי צביניקעס; ער האט זיך געמאכט א איינגאנג טאקי צו ברכיה אלליין, צו משיח'ס אייגען אייניקעל, אונ פון דארט איז ער אוועק א פערטיגער בעל מופת. א היבשע צייט האט ער זיך ארומגעדרעהט אין מצרים אונ ארץ ישראל אונ אז ער איז א ביסעל בעקאנט געווארען ביים פאלק מיט זיינע וואונדער, וואס ער פלעגט קלאמערשט בעווייזען, האט ער זיך ענטשלאסען ארויסצוגעבען עטליכע ספרים וועגען שבתי צבי, נאר א ביסעלע פערשטעלט, כדי דער עולם זאל זיך באלד ניט האפען צו זיין כונה. אין סמירנא האבען איהם די רייכע מקובלים אויפגענומען אונ האבען איהם געוואלט געבען געלד ער זאל קאנען דרוקען זיינע כתבים, נאר דער רב ר' בנימין לוי האט פערשטאנען וואס חיון מיינט אונ איז אפענטליך ארוים געגען איהם, עס האט אבער איהם ניט

גֶעהָאלְפֶען, וַוייל דָאס פְּרָאסְטֶע פָאלְק הָאט שׁוֹין גֶעהַאלְטֶען פוּן חַיּוֹן אוּנ הָאט
גֶעשְׁרִיגֶען אַז דֶער רַב טְהוּט עֶס פַאר קִנְאָה. וֶוען חַיּוֹן בְּלַייבְּט אִין סְמִירְנָא,
וָואלְט אִיהם שׁוֹין אֶפְשַׁר דָאס מַזָל אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ שְׁפִּיעלֶען, עֶר הָאט אָבֶּער
לַאנְג אַיינְזִיצֶען אוֹיף אֵיין אָרְט נִיט גֶעקָאנְט, אוּנ אַז עֶר אִיז אַרִיבֶּער קַיין
יְרוּשָׁלַיִם הָאט מֶען מִיט אִיהם גָאר נִיט גֶעמַאכְט קַיין שִׂיהוּת אוּנ דֶער רַב ר'
אַבְרָהָם יִצְחָקִי הָאט אִיהם בַּאלְד אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין חֵרֶם. דֶערְמִיט הָאט
מֶען אִיהם אָבְּגֶעשְׁנִיטֶען דֶעם וֶועג אוּנ עֶר הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט גֶעזֶעגְנֶען מִיט דֶער
טִירְקַיי אוּנ זִיךְ אַוֶועקְלָאזֶען קַיין אִיטַאלְיֶען. צְוֵויי יָאהר כְּסֵדֶר אִיז חַיּוֹן אַרוּמְ־
גֶעפָאהרֶען פוּן אֵיין שְׁטָאדְט אִין דֶער אַנְדֶערֶער אוּנ הָאט זִיךְ אִין עֶרְגִיץ נִיט
גֶעקָאנְט אָבְּזוּכֶען אַ מָקוֹם מְנוּחָה. אִין לִיוָוארְנָא הָאט עֶר אֲפִילוּ יָא גֶעפוּנֶען
גוּטֶע פְרַיינְד, וָואס הָאבֶּען אִיהם גֶעוָואלְט שְׁטִיצֶען, נָאר דֶער לִיוָוארְנָא'ר רַב,
אֵיינֶער פוּן דִי בֶּערִיהמְטֶע מְקוּבָּלִים, ר' יוֹסֵף עֶרְגַאשׁ אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען
אַז עֶר אִיז פוּן שַׁבְּתַי צְבִי'ס חֶבְרָה, הָאט עֶר אָנְגֶעמַאכְט אַזַא גֶעוַואלְד, אַז חַיּוֹן
הָאט גֶעמוּזְט אַנְטְלוֹיפֶען. דֶערְפַאר אִיז אִיהם שׁוֹין בֶּעסֶער גֶעגַאנְגֶען אִין
וֶוענֶעדִיג, דָארְט אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען זִיךְ מֶעהר צוּצוּלָאזֶען צוּ דִי רַבָּנִים,
זַיי הָאבֶּען אִיהם גֶעגֶעבֶּען הַסְכָּמוֹת אוֹיף זַיינֶע כְּתָבִים אוּנ אִים יָאהר 1711 הָאט
מֶען אָבְּגֶעדְרוּקְט אַ קְלֵיין סֵפֶר'ל „רָזָא דְיִחוּדָא" (דֶער סוֹד פוּנ'ם אֵיינְצִיגֶען
גָאטט), אִין וֶועלְכֶען עֶר וַוייזְט אוֹיס, אַז דִי גָאטְטְהֵייט בֶּעשְׁטֶעהט פוּן דְרַיי
גֶעשְׁטַאלְטֶען: פוּן עַתִּיקָא קַדִּישָׁא (דָאס אַלְטֶע הֵיילִיגְקַייט), פוּן קוּדְשָׁא
בְּרִיךְ הוּא אוּנ פוּן דֶער שְׁכִינָה, ווי עֶס שַׁיינְט, הָאבֶּען דִי רַבָּנִים פוּן
וֶוענֶעדִיג אֲפִילוּ אִין דִי אוֹיגֶען נִיט גֶעזֶעהֶען חַיּוֹן'ס סְפָרִים אוּנ הָאבֶּען גְלַאט
אַזוֹי אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זֵייעֶרֶע הַסְכָּמוֹת, נָאךְ אַ גְרֶעסֶערֶע סְבָרָא אִיז, אַז עֶר הָאט גָאר
אַלְלֵיין נָאכְגֶעמַאכְט זֵייעֶרֶע חֲתִימוֹת, נָאר פַאר אִיהם אִיז דָאס דֶערְוַוייל גֶעוֶועהן
אַ גַאנְץ גֶעשֶׁעפְט אוּנ, אַז עֶר אִיז שְׁפֶּעטֶער מִיט אַ יָאהר גֶעקוּמֶען קַיין פְּרָאג
הָאט עֶר שׁוֹין גֶעהַאט אוֹיף וֶועמֶען זִיךְ צוּ פֶערְרוּפֶען אוּנ דִי בֶּעסְטֶע לוֹמְדִים
אוּנ רַבָּנִים הָאבֶּען אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד. דֶער גְרֶעסְטֶער גְּבִיר
פוּן פְּרָאג ר' דָוִד אָפֶּענְהֵיים, וָואס הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ שְׁטִיקֶעל
מְקוּבָּל, הָאט גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ זְכִיָה וָואס חַיּוֹן אִיז בַּיי אִיהם אַיינְגֶעשְׁטַאנֶען
אוּנ, אַז דֶער עוֹלָם הָאט נָאךְ דֶערְזֶעהֶען אַז אַזֶעלְכֶע גְרוֹיסֶע רַבָּנִים וִוי ר' יְהוֹנָתָן
אַייבֶּעשִׁיץ אוּנ ר' נַפְתָּלִי כֹּהֵן קוּמֶען צוּ אִיהם אוּנ רֶעדֶען מִיט אִיהם דִבְרֵי
תוֹרָה אִיז עֶר בַּיי דִי עֶדְלֶע יוּדֶען גֶעוָוארֶען גָאר גֶעהוֹיכְט אוּנ גֶעקְרֶאנְט. דֶעם
פְּרָאסְטֶען עוֹלָם ווידֶער הָאט עֶר צוּ זִיךְ צוּגֶעצוֹיגֶען מִיט מוֹפְתִים, מִיט קְמֵיעוֹת,

אונ קוים הָאט מֶען אִיהם שׁוין אָנְגֶענוּמֶען פַאר אַ אִישׁ אֱלֹהִים הָאט מֶען גָאר
נִיט גֶעפְרֶעגְט קַיין שַׁאֲלוֹת אונ קֵיינֶער הָאט זִיךְ נִיט אוּמְגֶעקוּקְט אוֹיף זַיין יִרְאַת
שָׁמַיִם. עֶר הָאט גַאנְצֶע טֶאג גֶעשְׁכּוּרְט, נָאכְגֶעלָאפֶען נָאךְ אַללֶע תַּעֲנוּגִים;
נָאר קוים הָאט עֶר פֶערְגְלָאצְט דִי אוֹיגֶען אונ הָאט גֶעוִויזֶען, אַז עֶר הָאט צוּ
טְהוּן מִיט מַלְאָכִים אִיז שׁוין אַלְדִינְג פֶערְאֶנְפֶערְט גֶעוָוארֶען אונ זַיין נָאהמֶען הָאט
אָנְגֶעהוֹיבֶּען קְלִינְגֶען אִין גַאנְצֶען לַאנְד. אִין פְּרָאג הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ נַיי
סֵפֶר „מְהֵימְנוּתָא דְּכֹלָּא“ (דֶער גְלוֹיבֶּען פוּן אַללֶעס) אונ הָאט מִיט חָכְמָה
אַזוֹי גֶעדְרֶעהט, אַז ר׳ נַפְתָּלִי כֹּהֵן הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען אֵיין הַסְכָּמָה, חָאטְשׁ עֶר
הָאט אִיהם נָאר גֶעוִויזֶען עֶטְלִיכֶע בְּלֶעטְלֶעךְ, אִי דָאס נָאר אַזֶעלְכֶע, וָואס
הָאבֶּען אִיהם גֶעטוֹיגְט. פוּן דָארְט אִיז עֶר אַרַיינְגֶעפָאהרֶען קַיין נִיקָלְסְבּוּרְג,
פְּרוֹשְׁנִיץ, בְּרֶעסְלוֹיא אונ וִויעֶן, אונ אוּמֶעדוּם הָאט עֶר גֶעשְׁפִּיעלְט אַ צְוֵויי־
פָּנִים׳דִיגֶע רָאללֶע: צְווִישֶׁען רַבָּנִים אִיז עֶר גֶעוֶועהן אַ פְרוּמֶער יוּד, אונ בַּיים גֶע־
וֶואהנְלִיכֶען עוֹלָם הָאט עֶר גֶעזוּכְט אַללֶע מִיטֶעל הֵיילִיג צוּ מַאכֶען דֶעם דֶרֶךְ
פוּן שַׁבְּתַי צְבִי. אִין פְּרוֹשְׁנִיץ פְלֶעגְט עֶר זִיךְ אָפְט בְּסֵתֶר צוּנוֹיפְקוּמֶען מִיט׳ן
בֶּערִיהמְטֶען מְקוּבָּל לֵייבֶּעלֶע פְּרוֹשְׁנִיץ, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אֵיינֶער פוּן דִי עֶרְשְׁטֶע
שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס אִין מֶעהרֶען. חָאטְשׁ קַיין סַךְ תַּלְמִידִים הָאט עֶר נִיט גֶעקָאנְט
הָאבֶּען, וַוייל עֶר אִיז גֶעגַאנְגֶען אָבְּגֶערִיסֶען אונ אָבְּגֶעשְׁלִיסֶען, צְווִישֶׁען מֶענְשֶׁען
אִיז עֶר וֶועניג גֶעקוּמֶען אונ דִי וֶועלְט הָאט אִיהם גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ פָּשׁוּט׳ן
מְשׁוּגָע׳נֶעם. פוּן לֵייבֶּעלֶע פְּרוֹשְׁנִיץ דֶערְצֶאהלְט מֶען, אַז עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַזַא
אָרֶעמַאנְן אַז עֶר אִיז נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ דִינְגֶען אַ דִירָה אונ דֶערְפַאר
הָאט עֶר גֶעוואהנְט אוּנְטֶער דֶער שְׁטָאדְט אִין אַ פּוּסְטֶער חוּרְבָּה, וואוּ מֶען הָאט
גֶעזָאגְט אַז דָארְט הַאלְטֶען זִיךְ אוֹיף שֵׁדִים. אַז דֶער עוֹלָם הָאט גֶעזֶעהֶען אַז
עֶס שַׁאדְט אִיהם נִיט, הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרַייֶען אַז עֶר אִיז אַ כִּשּׁוּף־מַאכֶער,
אונ אַ טְהֵייל הָאבֶּען זִיךְ אַיינְגֶעשְׁטֶעלְט דָאס לֶעבֶּען אונ הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען פוּן
דֶערְוַוייטֶענְס אַכְטוּנְג גֶעבֶּען וָואס עֶס גֶעהט פָאר בֵּיי אִיהם אִין דֶער חוּרְבָּה.
לֵייבֶּעלֶע הָאט אָבֶּער גֶעוָואלְט, אַז דָאס פָאלְק זָאל טַאקִי בְּלַייבֶּען בַּיים גְלוֹיבֶּען
אַז עֶר אִיז אַ בַּעַל מוֹפֵת, אונ דֶערְפַאר הָאט עֶר אָבְּגֶעאַרְבַּייט אַזַא קוּנְץ: אַז
עֶר הָאט אַ מָאל בֶּעמֶערְקְט וִוי דִי שְׁטָאדְט־לַייט קוּקֶען אִיהם נָאךְ, הָאט עֶר
מִיט פָאסְפָאר אוֹיף אַ לַיילֶעךְ אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען דֶעם שֵׁם הַמְפוֹרָשׁ אונ בַּיי נַאכְט
הָאט עֶר דֶעם לַיילֶעךְ אַרוֹיסְגֶעהַאנְגֶען אִין פֶענְסְטֶער, אונ אַזוֹי וִוי פָאסְפָאר
גְלַאנְצְט אִין דֶער פִינְסְטֶער הָאבֶּען פְּלוּצְלוּנְג אַללֶע דֶערְזֶעהֶען וִוי דִי הֵיילִיגֶע
אוֹתִיוֹת פְלִיהֶען אַרוּם אִין דֶער לוּפְט. פוּן דֶעמָאלְט אָן אִיז בַּיי אַללֶע גֶעבְּלִיבֶּען

אַז לֵייבֶּעלֶע פְּרוּשְׁנִיץ אִיז אַ גְרוֹיסֶער בַּעַל סוֹפֶת נָאר דִי רַבָּנִים הָאבֶּען אִיהם פָּארְט רוֹדֵף גֶעוֶועהן. אַוַדַאי הָאט זִיךְ חַיוֹן גֶעמוּזְט בֶּעקֶעמְפֶען מִיט אַזַא מֶענְשֶׁען, נָאר הִיטֶען הָאט עֶר זִיךְ בֶּעדַארְפְט כְּדֵי מֶען זָאל נִיט דֶערְגֶעהן אַז זַיי זֶענֶען בֵּיידֶע פוּן אֵיין גֶעוַואנְד גֶעשְׁנִיטֶען.

אִים יָאהר 1718 אִיז חַיוֹן גֶעקוּמֶען קֵיין בֶּערְלִין, אוּנ חָאטְשׁ דָארְט הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען נָאר עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת הָאבֶּען זַיי זִיךְ שׁוֹין גֶעקְרִיגְט אִיבֶּער אַ שׁוּל אוּנ עֶס זֶענֶען גֶעוָוארֶען צְוַויי צְדָדִים: פוּן אֵיין זַייט אִיז גֶעשְׁטַאנֶען אַרַייכֶע אַלְמָנָה לִיעבְּמַאנְן, וָואס אִיהר גֶעשְׁטַארְבֶּענֶער מַאנְן אִיז גֶעוֶועהן אַ חָשׁוּב בַּיים קֶענִיג פְרִידְרִיךְ דֶעם עֶרְשְׁטֶען, אוּנ פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט הָאט אִיהר גֶעטְהוּן צוּ לְהַכְעִיס אַ גְבִיר מַארְקוּס מַאגְנוּס, וָואס אִיז גֶע־נַאנְגֶען מִיט תְּקִיפוּת פוּנ'ם קְרָאנְפְּרִינְץ. חַיוֹן הָאט בַּאלְד פֶערְשְׁטַאנֶען אַז פַאר אִיהם אִיז גְלַייכֶער צוּ צוּשְׁטֶעהֶען צוּ דֶער אַלְמָנָה לִיבְּמַאנְן, וַוייל עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען אַז זִי וֶועט גִיכֶער אוֹיסְפִיהְרֶען, אוּנ דֶערְצוּ אִיז נָאךְ אִיהר אֵיידֶעם גֶע־וֶועהן דֶער בֶּערְלִינֶער רַב ר' אַהֲרֹן בִּנְיָמִין וָואלְף, וָואס הָאט אִיהם גֶע־קָאנְט טְהוּן אַ טוֹבָה. אַוַדַאי הָאט חַיוֹן נִיט דֶערְלֶעגְט צוּ דֶעם גֶעשֶׁעפְט אוּנ נָאךְ עֶטְלִיכֶע חֳדָשִׁים וָואס עֶר הָאט פֶערְבְּרַאכְט אִין בֶּערְלִין, אִיז עֶר אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן אָבְּצוּדְרוּקֶען זַיין סֵפֶר „מְהֵימְנוּתָא דְכֹלָּא" אוּנ זִיךְ לָאזֶען וַוייטֶער, דוּרְךְ הַאמְבּוּרְג, קֵיין אַמְשְׁטֶערְדַם, וואוּ עֶס אִיז גִיךְ צוּ לִיעבּ אִיהם גֶעוָוארֶען אַ גַאנְצֶער רַעַשׁ.

אִין אַמְשְׁטֶערְדַם זֶענֶען דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן צְוַויי רַבָּנִים: דֶער חָכָם צְבִי, פוּן דִי אַשְׁכְּנַזִים אוּנ ר' שְׁלֹמֹה אַיְלָן – פוּן דִי סְפָרַדִים. ר' שְׁלֹמֹה אַיְלָן אִיז אִין דֶער יוּגֶענְד אַלַיין שְׁטַארְק פֶערְנַארְט גֶעוֶועהן פוּן שַׁבְּתַי צְבִי'ס תּוֹרוֹת אוּנ אִיז גֶעשְׁטַאנֶען נָאר נָאהֶענְט צוּ זַיינֶע תַּלְמִידִים פוּן סַאלוֹנִיקִי. צְווִישֶׁען דִי רַבָּנִים אִיז אִיבֶּערְהוֹיפְּט קֵיין גְרוֹיסֶער שָׁלוֹם נִיט גֶעוֶועהן, וַוייל דֶער חָכָם צְבִי הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ וֶועלְט־בֶּערִיהמְטֶען לַמְדָן אוּנ בַּיי יֶעדֶער שְׁאֵלָה פְלֶעגְט עֶר נָאר שְׁטֶעלֶען אוֹיף זַיין דֵעָה. אַוַדַאי אַז חַיוֹן אִיז אָנְגֶעקוּמֶען קֵיין אַמְשְׁטֶערְדַם אוּנ הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעגֶעבֶּען פַאר אַ אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל־מְשׁוּלָח, הָאט עֶר זִיךְ גֶעוֶוענְדֶעט צוּם סְפַרְדִישֶׁען רַב אוּנ אִיז נִיט מְסוּפָּק גֶעוֶועהן אַז עֶר וֶועט אִיהם זַיין צוּ הִילְף. עֶר הָאט אוֹיךְ קֵיין טָעוּת נִיט גֶעהַאט: ר' שְׁלֹמֹה אַיְלָן הָאט אִיבֶּערְגֶעקוּקְט חַיוֹן'ס סֵפֶר אוּנ הָאט גֶעפוּנֶען אַז דָארְט אִיז לוֹיטֶער קַבָּלָה אוּנ אַז יֶעדֶער יוּד מֶאג עֶס הַאלְטֶען בַּיי זִיךְ אִין שְׁטוּב. צוּ הָאט עֶר עֶס גֶעטְהוּן דֶערְפַאר וָואס עֶר אַלַיין אִיז טַאקִי מֶעהר גֶענֵייגְט גֶעוֶועהן צוּ חַיוֹן'ס גֶעדַאנְקֶען, אָדֶער עֶר הָאט

פָּשׁוּט מוֹרָא גֶעהַאט אַז חַיוֹן זָאל אִיהם נִיט דֶערְמָאנֶען זַיינֶע אַלְטֶע זִינְד אוּנ זָאל אִין שְׁטָאדְט נִיט רֶעדֶען קַיין אִיבְּרִיגֶע וָוארְטֶער וֶועגֶען זַיינֶע קִינְדֶערְשֶׁע יָאהרֶען וָואס עֶר הָאט פֶערְבְּרַאכְט אִין סַאלוֹנִיקִי צְווִישֶׁען דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, דָאס אִיז שְׁוֶוער צוּ וִויסֶען, נָאר יֶעדֶער הָאט גֶעקֶאנְט זֶעהֶען, אַז ר' שְׁלֹמֹה אַיְלָן טְהוּט פַאר אִיהם מֶעהר וִוי פִיעל אִין זַיין קְרַאפְט אִיז. דֶער חָכָם צְבִי אִיז, מִן הַסְתָּם, דִי זַאךְ נִיט גֶעפֶאלֶען אוּנ דָא הָאט זִיךְ נָאךְ גְרָאד אִין יֶענֶער צַייט אוֹיפְגֶעהַאלְטֶען אִין אַמְשְׁטֶערְדַם דֶער בֶּערִיהמְטֶער לַמְדָן אוּנ מְקוּבָּל ר' מֹשֶׁה חַגִיז, וֶועלְכֶער הָאט צוּגֶעגָאסֶען בּוֹימְאֶהל אוֹיפ'ן פַייֶער, אוּנ עֶס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ גְרוֹיס מַחְלוֹקֶת. ר' מֹשֶׁה חַגִיז אִיז אַלֵיין גֶעוֶועהן אַ גֶעבָּארֶענֶער פוּן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוּנ הָאט אִין דֶער יוּגֶענְד זֶעהר פִיעל גֶעמוּזְט אוֹיסְשְׁטֶעהֶען פוּן שַׁבְּתַי צְבִי'ס חֶבְרָה. צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט עֶר גֶעמוּזְט אַוֶועק פוּן דֶער הֵיים אוּנ זִיךְ זוּכֶען עֶפִּיס אַ פַּרְנָסָה אִין אִיטַאלְיֶען. עֶר אִיז גֶעוָוארֶען רֹאשׁ יְשִׁיבָה אִין לִיוָוארְנָא, נָאר לַאנְג בְּלַייבֶּען דָארְט הָאט עֶר נִיט גֶעקֶאנְט, וַוייל זַיינֶע שׂוֹנְאִים הָאבֶּען אִיהם אוֹיךְ פוּן דֶער וַוייטֶענְס אִין זִין גֶעהַאט אוּנ הָאבֶּען אַהִין צוּגֶעשִׁיקְט אַזֶעלְכֶע בְּרִיעף מִיט רְכִילוּת, אַז עֶר אִיז גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן אַוֶועקְצוּפָאהרֶען קַיין אַמְשְׁטֶערְדַם, דָארְט אִיז עֶר גֶעוָוארֶען אַ גַבַּאי פוּן צְדָקָה-גֶעלְד פַאר אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אוּנ דִי רַבָּנִים הָאבֶּען אִיהם שְׁטַארְק מְקָרֵב גֶעוֶועהן פַאר זַיין פְרוּמְקַייט אוּנ חֲרִיפוּת אִין לֶערְנֶען. נָאךְ דִי אַלֶע צָרוֹת, וָואס עֶר הָאט אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען פוּן דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס אִיז זַיין הַארְץ שְׁטֶענְדִיג גֶעוֶועהן פֶערְבִּיטֶערְט, אוּנ עֶר הָאט נָאר גֶעזוּכְט מִיטֶעל זִיךְ נוֹקֵם צוּ זַיין אִין זַיינֶע שׂוֹנְאִים. אַוַדַאי אַז עֶר הָאט פְּלוּצְלוּנְג בֶּעגֶעגֶענְט אִין אַמְשְׁטֶערְדַם אֵיינֶעם פוּן דֶער חֶבְרָה, הָאט אִין אִיהם דָאס בְּלוּט אָנְגֶעהוֹיבֶּען זִידֶען אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען מִיט אִיהם זִיךְ אָבְּצוּרֶעכְנֶען גָאר אוֹיף אֵיין אַנְדֶער אוֹפָן. עֶר הָאט פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען דֶעם חָכָם צְבִי וִוי גֶעפֶאהְרְלִיךְ חַיוֹן'ס סֵפֶר אִיז פַאר דִי יוּדֶען, אוּנ עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ פְּסַק אַז אַזָא סֵפֶר מוּז מֶען פֶערְבְּרֶענֶען אוּנ דֶער מְחַבֵּר טָאר זִיךְ נִיט גֶעפִינֶען אִין אַמְשְׁטֶערְדַם. דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַ שַׁארְפֶער קְלַאפּ טַאקִי פַאר ר' שְׁלֹמֹה אַיְלָן אַלֵיין אוּנ עֶס אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען, אַז עֶר מוּז דֶערְוַוייזֶען דֶער וֶועלְט אַז עֶר שִׁיצְט נִיט קַיין שֶׁעדְלִיכֶען מֶענְשֶׁען אוּנ לָאזְט נִיט אַז אַפִּיקוֹרְסִישֶׁע סְפָרִים זָאלֶען פֶערְשְׁפְּרֵייט וֶוערֶען צְווִישֶׁען פָאלְק. עֶר הָאט גֶעשִׁיקְט זָאגֶען דֶעם חָכָם צְבִי, אַז עֶר וִויל מִיט אִיהם אָפֶענְטְלִיךְ הָאבֶּען אַ וִכּוּחַ, נָאר דֶער חָכָם צְבִי הָאט פוּן קַיין זַאךְ נִיט גֶעוָואלְט הֶערֶען. דָאס הָאט שׁוֹין פֶערְדְרָאסֶען דִי גַאנְצֶע סְפַרְדִישֶׁע קְהִלָּה, דֶער פָּארְשְׁטֶעהֶער ר' אַהֲרֹן דֶי פִּינְטָא הָאט עֶס אָנְגֶענוּמֶען פַאר אַ פְּחִיתַת הַכָּבוֹד,

און מען האט בעשלאסען, אז דער רַב פון די אַשְׁכְּנַזִים האט ניט קיין רעכט זיך צו מישען צו די סְפָרַדִים, און אז יעדענפאלס זאל ר׳ שְׁלֹמֹה אַיְלָן מאכען איין אֲסִיפָה פון עטליכע לוֹמְדִים און נאך אמאל דורכקוקען חַיוֹן׳ס סֵפֶר. דער חָכָם צְבִי האט לאנג ניט געטַעֲנָה׳ט און האט צוזאמען מיט ר׳ משֶׁה חַגִיז אַריינגעלעגט חַיוֹן אין חֵרֶם. דא האט זיך ערשט צוברענט דאס רעכטע פייער: די סְפָרַדִישע קְהִלָּה איז געווען גרעסער און רייכער פון די אַשְׁכְּנַזִים און דער חָכָם צְבִי האט געהאט ווענינ מענשען, וואס זאלען זיך וועלען אריינלאזען אין נִצָחוֹן און איהם העלפען ער זאל אויספיהרען זיינס. אומזיסט זענען געפלויגען בְּרִיעף פון די גרעסטע רַבָּנִים, וועלכע האבען מַסְכִּים געווען צום חָכָם צְבִי׳ס דֵעָה, אומזיסט האט זיך אין דעם ענין אריינגעמִישְׁט דער אלטער און בְּכָבוֹדְסְטער רַב פון מאנטוא, ר׳ יְהוּדָה לֵיאוֹן בְּרֶעלִי, וואס האט גוט געקענט חַיוֹן און האט געשריגען אז ער איז א שווינדלער און עס איז ניט כְּדַאי אז צו ליעב איהם זאל אין אזא יודישער קְהִלָּה ארויס א מַחֲלוֹקֶת. די סְפָרַדִים האבען זיך איינגערעדט אז דאס איז א מִלְחָמָה פאר גאטט, און וואס מעהר די אַשְׁכְּנַזִים האבען געארבייט איז ביי זיי חַיוֹן געווארען חָשׁוּב׳ער. זיי האבען איהם מיט גרויס שִׂמְחָה און כָּבוֹד געפיהרט אין שול אריין, און ווער שמיעסט אז די לוֹמְדִים האבען געפַּסְקֶ׳נְט, אז אין זיין סֵפֶר איז ניטא קיין שום אַפִּיקוֹרְסוּת האט מען פָּשׁוּט אנגעהויבען די אַשְׁכְּנַזִים צו רוֹדֵפ׳ן אויפ׳ן לעבען. עס איז אזוי ווייט גע־קומען, אז דער חָכָם צְבִי און ר׳ משֶׁה חַגִיז האבען מוֹרָא געהאט די גאס איבער־צוגעהען, אָפְט איז ארויס א געשלעג, מען האט שוין אֲפִילוּ א מאל דעם חָכָם צְבִי געוואלט שטעכען, א קליין מְסִירָהלע ביי דער מְלוּכָה, ווי דער שטייגער איז, האט אויך ניט געפעהלט, און עס האט זיך געענדיגט דערמיט וואס דער חָכָם צְבִי, מיט וועלכען אמסטערדם האט א לאנגע צייט געשטאלצירט, איז געצוואונגען געווען אוועקצופאהרען קיין לאנדאן און פון דארט זיך לאזען קיין פּוֹלִין.

אז די וועלט איז געוואהר געווארען ווי מאוס דער חָכָם צְבִי האט אויס־געליטען צו ליעב חַיוֹן, האבען זיך פון אַללע זייטען, פון דייטשלאנד, איטאליען, פּוֹלִין און אֲפִילוּ פון אפריקא, אנגעהויבען שיטען חֲרָמוֹת אויף חַיוֹן׳ס קאפ. דאס האט איהם אַלֵיין און זיינע אלטע גוטע פריינד ניט געלאזט רוהען. האט׳ס עס איז זיי געראטהען ארויס צו פּטר׳ן זייער געגנער, און עס איז געבליבען אז חַיוֹן זאל זיך ווייטער לאזען אין דער וועלט און זאל זיך אויסטַעֲנָה׳ן מיט די רַבָּנִים זיינע געגנער. מען האט איהם מיטגעגעבען א סך געלד און בְּרִיעף צו

די גרעסטע שררות, אונ קודם כל איז ער אוועקגעפאהרען קיין קאנסטאנטינאפאל, ווייל דארט האט ער געהאפט זיך צו בעפרייען פונ'ם אלטען חרם, וואס דער רב פון ירושלים האט ארויסגעגעבען. זיין נסיעה איז געוועהן שרעקליך: אונטערוועגס האט מען שוין געוואוסט פון איהם אונ מען האט איהם אין קיין יודישער שטוב ניט אריינגעלאזט. דריי יאהר האט ער אזוי געליטען ביז דער ערשטער מיניסטער פון טירקיי האט אויף איהם רחמנות געקריגען אונ האט איינגעבעטען א פאר רבנים זיי זאלען מבטל זיין דעם חרם. ער האט געמוזט צוזאגען, אז מעהר וועט ער זיך שוין ניט אבגעבען מיט קבלה, אונ ערשט דעמאלט האבען איהם די רבנים ארויסגעגעבען א בריעף אז ער איז פריי פונ'ם חרם. מיט אזא בריעף אין די הענד איז חיון באלד צוריקגעפאהרען קיין אייראפא אונ האט געהאפט, אז אצונד וועט ער ערשט אנהויבען צו פיהרען וועלטען. זיין האפנונג איז אבער צושטערט געווארען: אין די עטליכע יאהר, וואס ער האט פערבראכט אין טירקיי, איז די לאגע פון די שבתי צבי'ניקעס אין אייראפא שטארק שלעכט געווארען. די צרה, וואס חיים מלאך אונ יהודה חסיד האבען אנגעמאכט, האט פארט געמוזט אפענען די אויגען דעם פאלק אונ מען האט אנגעהויבען רודף'ן גאר אהן רחמנות אללע, וואס האבען נאר געהאט א שטיקעל שייכות מיט די תלמידים פון שבתי צבי. מען האט ניט געלעגט קיין כבוד אפילו אויף אזא גרויסען מענשען ווי ר' יהונתן אייבעשיץ, אונ אזוי ווי מען האט אויף איהם שטילערהייד גערעדט, אז ער איז נוטה צוא שבתי צבי, אונ קיין גרויסען ליגען האט מען טאקי ניט אויסגעטראכט, האט מען איהם אויך געוואלט מחרים זיין אונ ער איז ניצל געווארען פון דער סכנה נאר דערמיט, וואס ער אליין האט דער ערשטער אונטערגעשריבען דעם חרם געגען אללע שבתי צבי'ניקעס, אונ אזוי האט ער א ביסעל אבגעוואשען דעם פלעק פון זיך. אין אזא צייט איז חיון צוריקגעקומען קיין אייראפא, קיין געלד האט ער שוין אויך ניט געהאט, דארט וואו מען האט איהם פריהר מקרב געוועהן האט מען זיך איצט פון איהם ניט וויסענדיג געמאכט, ווייל מען האט מורא געהאט עפיס האבען צו טהון מיט א שבתי צבי'ניק, אונ ער האט זיך אנגעהויבען מעהר צולאזען צו קריסטען אונ זיי ערקלעהרען, אז צווישען זיין למוד אונ דעם קריסטענטהום איז גאר קיין חלוק ניטא. דערמיט האט ער זיך געפרייוט טאמער וועט ער ביי די קריסטען נושא חן זיין אונ זיי וועלען איהם העלפען, אונ אז עס איז איהם אויסגעקומען גאר ענג האט ער אויך ניט געזשאלעוועט צו ליעב טהון די שונאי ישראל אונ אויסטראכטען אויף די יודען עטליכע שקרים. איבערהויפט האט איהם דער

מאַנגעל נאָר דערשלאָגען דעם קאָפּ. אין בערלין איז ער אַרומגעגאַנגען אָהן
אַ שטיקעל ברויט און האָט אָנגעשריבען צו איינעם פון זיינע געוועזענע בעקאַנטע,
וואָס האָבען זיך פון איהם אָבגעזאָגט, אַז ווי באַלד ער וועט איהם ניט שיקען
אַ פּאָר גראָשען צו שטילען דעם הונגער וועט ער זיך מוזען טויפען און עס וועט
זיין אַ גרויסע שאַנד פאַר'ן כלל ישראל. אין פּראָג האָט מען איהם אַפילו אין
שטאָדט ניט אַריינגעלאָזט און דער רב ר' יהונתן אייבעשיץ פלעגט איהם בסתר
אַללע טאָג אַרויסשיקען לעבענסמיטעל. מיט גרויסע צרות האָט זיך חיון דער-
שלעפּט קיין אַמסטערדם, נאָר דאָרט האָט ער שוין אויך ניט געפונען די בעשיצער
וואָס פריהר. אַללע יודען, אשכנזים און ספרדים, וועגען גלייך אויפגעבראַכט
געוועהן געגען די שבתי צבי'ניקעס; מען איז געוואָהר געוואָרען אַז חיון איז
טאַקי איינער פון דער חברה, און אַז ער שפּיעלט אַ צווייאיגע ראָללע, אי ביי
יודען, אי ביי קריסטען. אַוודאי האָט איהם ניט געהאָלפען וואָס ער האָט דאָרט
אַרויסגעלאָזט אַ נייע ספר „הקולות יחדלון" (די געשרייען זאָללען אויפהערען!).
ער אַלליין איז שוין אויך מיעד געוואָרען אויף דער עלטער זיך אַזוי מוטשען, און
אַז מען האָט איהם נאָך אַ מאָל אַריינגעלעגט אין חרם, האָט ער פערשטאַנען
אַז אין אייראָפּאַ און אַזיען קאָן מען איהם צו גוט, און ער איז אַוועקגעפאָהרען
קיין אַפריקאַ, וואו ער איז אים יאָהר 1726 געשטאָרבען אין גרויס אָרעמקייט.
זיין זוהן איז איבערגעגאַנגען צום קריסטענטהום און האָט זיך פאַר'ן פּאָטער
נוקם געוועהן אין די יודען; ער האָט געוואָהנט אין רום און האָט ניט איין
מאָל פאַר'ן פּאַפּסט אָנגעגעבען שלעכטס אויפ'ן יודישען פאָלק און זייער אמונה.

דאָס פערדרעהטקייט פון די מקובלים און דער שווינדעל פון די שבתי
צבי'ניקעס האָבען אָנגעמאַכט אַזאַ פינסטערניס אין יודישען לעבען, אַז פון
איין זייט האָבען זיך אַפילו גאָר עדלע מוחות, וואָס וועגען בעשאַפען געוואָרען
צו ריינע געדאַנקען, געחאַפּט צו די פינסטערע סודות פון קבלה און האָבען
זייערע בעסטע יאָהרען פערבראַכט אויף אַזעלכע זאַכען, וועלכע האָבען דעם
פאָלק נאָר געקאָנט שאַדען, און פון דער אַנדערער זייט האָבען אויך די רבנים,
וואָס אויף זיי איז געלעגען דער היילינער חוב אָבצוהיטען דאָס יודענטהום,
אין גאַנצען פערלאָרען די קאָפּ. זיי האָבען שוין ניט געוואָלט מאַכען קיין הלוק
צווישען גראָסטע און קליינסטע, און קוים האָבען זיי בעמערקט אַז איינער
קריכט אַראָב פון דעם גלייכען וועג און הויבט אָן בלאָנזען אין די פערדרייטע
וועגען פון קבלה, האָבען זיי זיך באַלד ענטשלאָסען איהם עוקר מן השורש צו
זיין. ניט איינער האָט דעמאָלט געליטען נאָר צוליעב דעם, וואָס אויף איהם

איז גֶעפַאלֶען אַ חֲשַׁד, אַז עֶר קָאן זִיךְ אַרוֹיפְּהַאפֶּען אוֹיפ'ן דֶרֶךְ פוּנ'ם שַׁבְּתַי צְבִי, אוּנ דֶעם בִּיטֶערְן כּוֹס אִיז אוֹיךְ בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן אוֹיסְצוּטְרִינְקֶען אֵיינֶעם פוּן דִי גְרֶעסְטֶע יוּדִישֶׁע דִיכְטֶער, ר' מֹשֶׁה חַיִים לוּצַאטוֹ, וָואס הָאט גֶעמוּזְט נָע וְנָד זַיין אוּנ אַנִידֶערְלֶעגֶען זַיינֶע בֵּיינֶער גַאנְץ וַוייט פוּן דֶעם שֶׁאנֶעם לוּיטֶערְן הִימֶעל פוּן אִיטַאלְיֶען, וואוּ עֶר אִיז אוֹיפְגֶעוַואקְסֶען אוּנ וואוּ עֶר הָאט פוּן קִינְדְהַייט אָן גֶעזוּנְגֶען זַיינֶע טְהֵייעֶרֶע שִׁירִים. ר' מֹשֶׁה חַיִים לוּצַאטוֹ אִיז גֶע־בָּארֶען גֶעוָוארֶען אִים יָאהר 1770 אִין פַּאדוּאַ בַּיי רַייכֶע עֶלְטֶערֶען סוֹחֲרִים, וֶועלְכֶע הָאבֶּען אִיהם גֶעגֶעבֶּען אַ גוּטֶע עֶרְצִיהוּנְג אוּנ הָאבֶּען עֶס אוֹיךְ גֶעקָאנְט אוֹיסְפִיהְרֶען אִין פַּאדוּאַ, וואוּ עֶס אִיז גֶעוֶועהן אַ אוּנִיוֶוערְזִיטֶעט אוּנ עֶס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען גְרוֹיסֶע גֶעלֶעהרְטֶע. תּוֹרָה הָאט עֶר גֶעלֶערְנְט בַּיי צְוֵויי מְלַמְדִים, בַּיים בֶּערִיהמְטֶען לַמְדָן ר' יְשַׁעְיָה בַּאסָאן, דֶער מְחַבֵּר פוּנ'ם סֵפֶר „לַחְמֵי תּוֹדָה", וָואס אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן אַ מְקוּבָּל אוּנ וָואס בַּיי אִיהם הָאט נָאךְ לוּצַאטוֹ, נָאר אִין דִי קִינְדֶערְשֶׁע יָאהרֶען שׁוֹין גֶענַאשְׁט עֶפִּיס פוּן דֶעם לִמּוּד, אָדֶער וֶועניגְסְטֶענְס בֶּעקוּמֶען אַ חֵשֶׁק בֶּעקֶענְט צוּ וֶוערֶען מִיט דֶער קַבָּלָה; אוּנ בַּיים רַב פוּן פַּאדוּאַ ר' יִצְחָק חַיִים הַכֹּהֵן קַאנְטַארִינִי, וָואס אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן אַ דָאקְטָאר אוּנ אַ גְרוֹיסֶער שְׁפְּרַאכֶען־קֶענֶער אוּנ אִיז גֶעוֶועהן בֶּעפְרַיינְדֶעט מִיט גֶעלֶעהרְטֶע קְרִיסְטֶען אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס מִיט כְּרִיסְטִיאַן טְהֶעאָפִיל אוּנְגֶער, וֶועלְכֶער פְּלֶעגְט אִיהם שְׁרַייבֶּען בְּרִיעף. ר' יִצְחָק חַיִים הַכֹּהֵן קַאנְטַארִינִי הָאט בַּיי זַיין תַּלְמִיד לוּצַאטוֹ אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט אַ לִיעבְּשַׁאפְט צוּ חָכְמָה אוּנ אַז עֶר הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלֶערְנְט לַאטַיינִישׁ, גְרִיכִישׁ, אִיטַאלְיֶענִישׁ אוּנ פְרַאנְצֶאזִישׁ אוּנ אִיז אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן צוּ פֶערְשְׁטֶעהֶען דִי סְפָרִים, וֶועלְכֶע זֶענֶען אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף דִי דָאזִיגֶע לְשׁוֹנוֹת, אִיז בַּיי אִיהם דָאס לִיעבְּשַׁאפְט נָאךְ גְרֶעסֶער גֶע־וָוארֶען, עֶר הָאט יוֹמָם וָלַיְלָה גֶעלֶערְנְט אוּנ בַּיי פִינְפְצֶעהן יָאהר אִיז עֶר שׁוֹין גֶעוֶועהן אַ מוּשְׁלָם. שְׁרַייבֶּען הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען זֶעהר פְּרִיה אוּנ אוֹיפ'ן זֶעכְ־צֶעהְנְטֶען יָאהר הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ אַ קְלָאג־לִיעד אוֹיפ'ן טוֹיט פוּן זַיין רַבִּי'ן ר' יִצְחָק חַיִים הַכֹּהֵן קַאנְטַארִינִי. שְׁפֶּעטֶער מִיט אַ יָאהר הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ סֵפֶר „לְשׁוֹן לִמּוּדִים", פַאר אַזֶעלְכֶע וָואס ווִילֶען לֶערְנֶען דִי רֵיינֶע הֶעבְּרֶעאִישֶׁע שְׁפְּרַאכֶע אוּנ פֶערְשְׁטֶעהֶען אִיהר אֱמֶתֶע שֶׁאנְקַייט, אוּנ נָאךְ עֶהדֶער עֶר הָאט דֶערְגְרֵייכְט דָאס צְוַואנְצִיגְסְטֶע יָאהר אִיז שׁוֹין פוּן זַיין פֶעדֶער אַרוֹיס אַנַייעֶר תְּהִלִּים, וָואס אִיז אוֹיךְ בֶּעשְׁטַאנֶען פוּן הוּנְדֶערְט פִינְפְצִיג קַאפִּיטְלֶעךְ, אוּנ צְוֵויי טְהֶעאַטֶער־שְׁטִיק „מִגְדַּל עֹז" (אַ פֶּעסְטֶער טְהוּרֶם) אוּנ „שִׁמְשׁוֹן וְהַפְּלִשְׁתִּים". חָאטְשׁ לוּצַאטוֹ אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן זֶעהר יוּנְג,

הָאבֶּען אִיהם זַיינֶע סְפָרִים גֶעמַאכְט זֶעהר אַ גְרוֹיסֶען נָאהמֶען, דֶערְצוּ הָאט עֶר נָאךְ גֶעשְׂיִם'ט פַאר אַ בֶּערִיהמְטֶען לַמְדָן, אוּנ בְּיִפְלֶעכְוַויִיז הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ אִיהם, פוּן וַויִיט אוּנ פוּן נָאהֶענְט, קוּמֶען יוּנְגֶע לַייט, וָואס הָאבֶּען בַּיי אִיהם גֶעלֶערְנְט אוּנ גֶעמַאכְט פוּן זַיין הוֹיז אַ גַאנְצֶע יְשִׁיבָה. פְּלוּצְלוּנְג אִיז אָבֶּער אוֹיפ'ן צְוַואנְצִיגְסְטֶען יָאהר גֶעוָוארֶען אַ שְׁטַארְקֶע פֶערְאֶנְדֶערוּנְג אִין זַיין לֶעבֶּען. דִי וִוינְקֶען. וָואס עֶר הָאט אִין דֶער קִינְדְהַייט גֶעהַאפְּט פוּן זַיין רַבִּי'ן יְשַׁעְיָה בַּאסָאן, זֶענֶען אַזוֹי וִוי פוּנְקֶען גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי אִיהם אִין הַארְץ אוּנ הָאבֶּען גֶעבְּלִיעט בִּיז עֶר אִיז שְׁפֶּעטֶער נִיט גֶעקוּמֶען קַיין וֶוענֶעדִיג, וואוּ עֶס הָאבֶּען גֶעלֶעבְּט אַ סַךְ תַּלְמִידִים פוּנ'ם בֶּערִיהמְטֶען מְקוּבָּל ר' מֹשֶׁה זַכּוּתָא, אוּנ וואוּ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַלֶע זַיינֶע כּוֹחוֹת אַוֶועקְצוּגֶעבֶּען נָאר דֶער קַבָּלָה. עֶר הָאט בֶּעקוּמֶען אַלְטֶע כְּתָבִים פוּנ'ם ר"י אוּנ הָאט זִיךְ אַזוֹי לַאנְג פֶערְטִיפְט אִין זֵיי בִּיז זַיין שַׁארְפֶע צוּרַייצְטֶע פַאנְטַאזִיֶע הָאט נִיט אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ שַׁאפֶען בִּילְדֶער, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ אַיינְגֶערֶעדְט, אַז עֶר זֶעהט וָואס עֶס טְהוּט זִיךְ אִין זִיבֶּעטֶען הִימֶעל אוּנ הֶארְט וִוי מַלְאָכִים סוֹדֶ'ן זִיךְ אוּנ זֶענֶען אִיהם מְגַלֶּה דִי פֶערְבָּארְגֶענֶע דְרָכִים פוּן דֶעם בּוֹרֵא עוֹלָם. קַיין שְׁווִינְדְלֶער אִיז ר' מֹשֶׁה חַיִּים לוּצַאטוֹ נִיט גֶעוֶועהן, צוּ קַיין פַּרְנָסָה הָאט עֶר עֶס נִיט בֶּעדַארְפְט, כָּבוֹד הָאט עֶר פוּן אַלֶע זַייטֶען גֶעהַאט אָהן דֶעם אוֹיךְ, אוּנ אַז עֶר הָאט גֶעקֶאנְט אַוֶועקְוַוארְפֶען דִי הֵיילִיגֶע שְׁפְּרַאכֶע, וָואס עֶר הָאט עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג גֶעפְּרִיוְוט מִיט אִיהר הִילְף נָאכְצוּמַאכֶען דֶעם הֵיילִיגֶען תְּהִלִּים אוּנ זִיךְ גֶעהמֶען צוּ אַ פֶערְדְרֶעהט זֹהַר־לָשׁוֹן, הָאט עֶר עֶס גֶעטְהוּן דֶערְפַאר, וַוייל עֶר הָאט פֶעסְט גֶעגְלוֹיבְּט אַז זַיין נַייעֶר וֶועג אִיז דֶער רִיכְטִיגְסְטֶער אוּנ וֶועט אִיהם פִיהרֶען צוּם אֶמֶת'ן גְלִיק. עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ פֵּירוּשׁ אוֹיף תּוֹרָה אוּנ הָאט אִיהם אַ נָאהמֶען גֶעגֶעבֶּען „זֹהַר תִּנְיָנָא" (דֶער צְווייטֶער זֹהַר). דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט אָבֶּער הָאט עֶר מִיט קֵיינֶעם נִיט גֶערֶעדְט דֶערְפוּן אוּנ פְלֶעגְט נָאר אָפְּט זַיינֶע תַּלְמִידִים אַריינְוַוארְפֶען אַזֶעלְכֶע וָוארְטֶער, פוּן וֶועלְכֶע זֵיי הָאבֶּען גֶעקֶאנְט פֶערְשְׁטֶעהן מִיט וָואס פַאר אַ גֶעדַאנְקֶען זֵייעֶר יוּנְגֶער רַבִּי טְרָאגְט זִיךְ אַרוּם. אַ מֶענְשֶׁען אִיז פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען שְׁוֶוער שְׁטֶענְדִיג זִיךְ צוּ בֶּעהַאלְטֶען, בֶּעזָאנְדֶערְס וֶוען עֶר אַלֵיין אִיז אַיינְגֶעגְלוֹיבְּט, אַז גָאטט הָאט אִיהם מְזַכֶּה גֶעוֶועהן מִיט אַזַא חָכְמָה, וָואס קָאן אַלֶע גְלִיקְלִיךְ מַאכֶען. ר' מֹשֶׁה חַיִּים לוּצַאטוֹ הָאט זִיךְ אוֹיךְ נִיט גֶעקֶאנְט אַיינְהַאלְטֶען אוּנ הָאט בְּסוֹד אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען זַיינֶע צְווייא חֲבֵרִים, ר' יִצְחָק מַרִינוֹ אוּנ ר' יִשְׂרָאֵל טְרֶיוִויש, אַז עֶר פִיהלְט וִוי דֶער רוּחַ הַקֹּדֶשׁ אִיז אִין אִיהם אַרַיין, אַז גַאנְץ אָפְט זֶעהט עֶר פַאר זִיךְ חֲלוֹמוֹת הָאטְשׁ עֶר אִיז וַואךְ אוּנ, אַז מִיט דֶעם בֶּעהַאלְטֶענֶעם כֹּחַ,

וָואס לִיעגְט אַצוּנְד אִין אִיהם, הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זַיין סֵפֶר „זֹהַר תִּנְיָנָא”. דִי בֵּיידֶע יוּנְגֶע לַייט זֶענֶען דֶערְצִיטֶערְט גֶעוָוארֶען אַז זֵיי הָאבֶּען דֶערְהֶערְט וִוי זֵייעֶר גוּטֶער פְּרַיינְד הָאט דֶערְגְרֵייכְט אַזַא גְרוֹיסֶע מַדְרֵגָה; זֵיי הָאבֶּען גוּט דוּרְכְגֶעשְׁטוּדִירְט לוּצַאטוֹ'ס „צְוַוייטֶען זֹהַר” אוּנ הָאבֶּען אִין אִיהם גֶעפוּנֶען זֶעהר פִיעל חֲרִיפוּת, אוּנ פוּן דֶעמָאלְט אָן הָאבֶּען זֵיי צוּזַאמֶען מִיט לוּצַאטוֹ גֶעלֶערְנְט קַבָּלָה. צְוַויי יָאהר אִיז דִי זַאךְ אַזוֹי צוּגֶעגַאנְגֶען שְׁטִיל, נָאר אַמָאל הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט וָואס לוּצַאטוֹ אִיז גְרָאד אוֹיף עֶטְלִיכֶע וָואכֶען אַוֶועקְגֶעפָאהרֶען קֵיין רֶעדְזְשִׁיָא זִיךְ זֶעהֶען מִיט'ן אַלְטֶען רַבִּי'ן ר' יְשַׁעְיָה בַּאסָאן, אוּנ פוּנְקְט אִין דֶער צַייט אִיז גֶעקוּמֶען קֵיין פַּאדוּאַ דֶער בֶּערִיהמְטֶער מְקוּבָּל ר' יִשְׂרָאֵל קִמְחִי פוּן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל דֶער מְחַבֵּר פוּנ'ם סֵפֶר „עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל”. אַיינְגֶעשְׁטַאנֶען אִיז עֶר בַּיי לוּצַאטוֹ'ס עֶלְטֶערְן אוּנ, אַז עֶר הָאט זִיךְ מִיט זַיינֶע חֲבֵרִים צוּרֶעדְט וֶועגֶען קַבָּלָה, הָאבֶּען זֵיי אִיהם דֶערְצֶעהלְט וָואס פַאר אַצִירוּנְג ר' משֶׁה חַיִים אִיז אוּנ הָאבֶּען אִיהם גֶעוִויזֶען דֶעם „זֹהַר תִּנְיָנָא”. דֶעמָאלְט אִיז אַרוֹיס דֶער גַאנְצֶער סוֹד, אוּנ אַז ר' יִשְׂרָאֵל קִמְחִי אִיז גֶעקוּמֶען קֵיין וֶוענֶעדִיג הָאט עֶר צְוִוישֶׁען דִי מְקוּבָּלִים אָנְגֶעמַאכְט אַרַעשׁ, אַז אִין פַּאדוּאַ גֶעפִינְט זִיךְ אַגֶאטְלִיכֶער מֶענְשׁ, אוּנ נָאר אִין אַקוּרְצֶער צַייט הָאט זִיךְ לוּצַאטוֹ גֶעזֶעהֶען אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט גֶעטְרַייעֶ תַּלְמִידִים, וָואס זֶענֶען אִימִיסְטֶען גֶעפָאהרֶען פוּן פֶערְשִׁיעדֶענֶע שְׁטֶאדְט לֶערְנֶען בַּיי אִיהם קַבָּלָה אוּנ הָאבֶּען זֵייעֶר רַבִּי'ן פָּשׁוּט אַרוּמְגֶעטְרָאגֶען אוֹיף דִי הֶענְד וִוי אַאִישׁ אֱלֹהִים.

אֵיינֶער פוּן דִי דָאזִיגֶע תַּלְמִידִים אִיז גֶעוֶועהן ר' יְקוּתִיאֵל בֶּן לֵיבּ, אוּנ טַאקִי דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט אַזוֹי פֶערְגֶאטְטֶערְט לוּצַאטוֹ הָאט עֶר אִיהם אוּמְגֶערְן גֶעטְהוּן דִי גְרֶעסְטֶע רָעָה אוּנ פוּן אִיהם הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַלֶע צָרוֹת. ר' יְקוּתִיאֵל בֶּן לֵיבּ אִיז אַלְלֵיין גֶעוֶועהן אַגֶעבָארֶענֶער פוּן וִוילְנָא, מִיט גְרוֹיס מִיה הָאט עֶר זִיךְ צוּגֶעשְׁלָאגֶען קֵיין פַּאדוּאַ אוּנ הָאט דָארְט אִין דֶער אוּנִיוֶוערְזִיטֶעט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטוּדִירֶען מֶעדִיצִין, בַּאלְד הָאט עֶר אָבֶּער דָאס לֶערְנֶען אַוֶועקְגֶעוָוארְפֶען אוּנ הָאט זִיךְ אַלַאנְגֶע צַייט אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט קַבָּלָה, אוּנ עֶרְשְׁט אוֹיף דֶער עֶלְטֶער אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען צוּ וֶוערֶען אַדָאקְטָאר אוּנ צוּרִיקְפָאהרֶען קֵיין וִוילְנָא. דֶערְפוּן וָואס ר' יְקוּתִיאֵל בֶּן לֵיבּ הָאט זִיךְ אָבְּגֶעזָאגְט פוּן לֶערְנֶען מֶעדִיצִין, נָאךְ דֶעם וָואס עֶר הָאט זִיךְ אַזוֹי פִיעל אָנְגֶעלִיטֶען, בִּיז עֶר אִיז אַרַיין אִין דֶער פַּאדוּאַ'ר אוּנִיוֶוערְזִיטֶעט, זֶעהט מֶען וִוי גְרוֹיס דֶער כֹּחַ פוּן לוּצַאטוֹ אִיז גֶעוֶועהן אוּנ וִוי בְּלִינְד אַלֶע הָאבֶּען אִיהם גֶעפָאלְגְט. אָט דֶער דָאזִיגֶער ר' יְקוּתִיאֵל בֶּן לֵיבּ הָאט זִיךְ נָאר פֶערְגֶעסֶען, אַז דִי רַבָּנִים קוּקֶען קְרוּם

אויף די מְקוּבָּלִים און אַזוֹי ווי ער האט געוואָלט, אַז די גאַנצע וועלט זאָל
קלינגען מיט לוצאַטוֹ האט ער אָנגעשריבען צוויי בריעף צום ווילנאַ'ר רב ר'
יְהוֹשֻׁעַ העשיל און צו ר' מָרְדְּכַי שְׁלֶעזִינגֶער, אַ גרויסער גביר פון
וויען, וואס האט זיך גערעכענט פאר אַ ליעבהאָבער פון קַבָּלָה, און האט זיי
אין די שאַנסטע פאַרבען אויסגעמאָלט וואס פאר אַ טהייערע כְּלִי לוצאַטוֹ איז,
ווי ער האט שוין בּיי פיערצען יאהר געקאָנט דעם רי"ם כְּתָבִים, ווי אֵלִיָּהוּ
הַנָּבִיא מיט נאָך אַ סַך הייליגע נְשָׁמוֹת קומען צו איהם און לערנען מיט איהם
תּוֹרָה און ווי אַזוֹי ער גיט דערנאָך איבער זיינע תַּלְמִידִים אַזעלכע סוֹדוֹת, וואס
ברעכען דעם מֹחַ. צוא זיין בריעף צום ווילנאַר רב האט ר' יְקוּתִיאֵל בֶּן לֵיבּ
צוגעלעגט אַ בְּלַאט פון לוצאַטוֹ'ס „זֹהַר תִּנְיָנָא" און האט פון דעסטוועגען אַזוֹי
פיעל שֵׂכֶל געהאַט, אַז ער האט ניט פערגעסען צוצושרייבען מען זאָל ניט
מיינען אַז לוצאַטוֹ איז חָלִילָה איינער פון די שַׁבְּתַי צְבִינִיקעס, ער האט אַדְּרַבָּא
אַרויסגעוויזען אַז לוצאַטוֹ איז אַ געגנער פוּנ'ם שַׁבְּתַי צְבִי, אַז ער האט אַלֵיין
אָנגעשריבען אַ סֵפֶר „קִנְאַת ה'", און פאַלט אָן אויף די פאַלשע מְקוּבָּלִים,
וואס ווילען נאָר פון זייער הֲנָאָה וועגען פערפיהרען דאס פאָלק מיט נאַריש-
קייטען.

אַז דער סוֹד וועגען לוצאַטוֹ'ס הייליגקייט האט שוין אָנגעשפּאַרט אין וויען
און ווילנאַ, איז שוין פון איהם געוואָהר געוואָרען ר' מֹשֶׁה חַגִיז, וואס האט
דעמאָלט געוואוינט אין אַלְטוֹנַא; איהם איז נאָך געלעגען אין טַעַם די מִלְחָמָה,
וואס ער האט ערשט ניט לאַנג געפיהרט מיט נְחֶמְיָה חִיָּא חַיּוֹן, יעדען מְקוּבָּל
האט ער גערעכענט פאר אַ שַׁבְּתַי צְבִי'ניק, און אַז ער האט נאָך דערהערט וואס
פאר אַ נִסִּים מען דערצעהלט שוין פון דעם יונגען לוצאַטוֹ איז בּיי איהם גע-
בליבען, אַז אָט-אָט וועט אַרויס אַ נייער מָשִׁיחַ און אַז מען מוז זעהען מיט
אַללע כּוֹחוֹת איהם דערשטיקען נאָך עהדער ער וועט קאָנען צושפּרייטען די
פליגעל. ער האט בּאַלד אַוועקגעשיקט אַ בְּריעף צו די רַבָּנִים פון ווענעדיג
און האט זיי בּעשריבען וואס פאר אַ גרויס אוּמגליק עס קאָן דערפון אַרויסקומען
פאר'ן כְּלַל יִשְׂרָאֵל, ווי בּאַלד מען וועט זיך בּעצייטענס ניט אוּמקוקען און ניט
אויסרייסען דאס קליינע בּוימעלע ווען עס איז נאָך ניט אַזוֹי פעסט איינגע-
וואָרצעלט. די רַבָּנִים פון ווענעדיג האָבען ניט געוואוסט וואס צו טְהוּן: פון
איין זייט האָבען זיי געוואָלט צו ליעב טְהוּן אַזאַ גרויסען לַמְדָן ווי ר' מֹשֶׁה חַגִיז,
פון דער אַנדערער זייט אָבער איז בּיי זיי ר' מֹשֶׁה חַיִּים לוצאַטוֹ אויך געוועהן
אַ גרויסער חָשׁוּב, און אַ חוּץ דעם האָבען זיי מוֹרָא געהאַט אָנצוהייבען מיט

זַיין רַייכֶער מִשְׁפָּחָה, דֶערְפַאר הָאבֶען זֵיי זִיךְ מְיַשֵּׁב גֶעוֶועהן אַז עֶס אִיז גְלַייכֶער
פַאר זֵיי דֶערְוַוייל צוּ שְׁוַוייגֶען, אוּנ זֵיי הָאבֶען נָאךְ אִיבֶּערְגֶעשִׁיקְט לוּצַאטוֹ'ן דֶעם
בְּרִיעף פוּן ר' מֹשֶׁה חֲגִיז, כְּדֵי עֶר זָאל זִיךְ אַלֵיין פֶערְאֶנְטְפֶערְן. וִוי גְרוֹיס ר'
מֹשֶׁה חַיִּים לוּצַאטוֹ'ס עֲנָיוּת אִיז נִיט גֶעוֶועהן, הָאט אִיהם שְׁטַארְק פֶערְדְרָאסֶען
וָואס מֶען אִיז אִיהם חוֹשֵׁד אִין אַזַא עַוְלָה, וָואס עֶר אַלֵיין הָאט גֶענוּג גֶעאַרְבַּייט
גֶעגֶען אִיהר, אוּנ וָואס מֶען וִויל זִיךְ אִיבֶּערְהוֹיפְּט אַרַיינְמִישֶׁען אִין זַיינֶע גֶע-
דַאנְקֶען אוּנ אִיהם זָאגֶען אַ דֵעָה. מִיט כַּעַס הָאט עֶר צוּרִיקְגֶעשְׁרִיבֶּען דִי רַבָּנִים
פוּן וֶוענֶעדִיג, אַז עֶר קֶען ר' מֹשֶׁה חֲגִיז נִיט אָנְנֶעהמֶען פַאר קַיין דַיָּן אִיבֶּער זִיךְ
אוּנ הַאלְט עֶס פַאר אַ שְׁטַארְקֶען פְּחִיתַת הַכָּבוֹד זִיךְ פַאר אִיהם פַארְאֶנְטְפֶערְן,
בֶּעזָאנְדֶערְס וֶוען עֶר פִיהלְט זִיךְ נִיט שׁוּלְדִיג אִין קַיין שׁוּם חֵטְא, וַוייל דֶענְקֶען,
שְׁרַייבֶּען אוּנ לֶערְנֶען תּוֹרָה אִיז נִיט קַיין עֲבֵרָה, אוּנ דָאס אֵיינְצִיגֶע הָאבֶּען גֶעטְהוּן
דִי גְרֶעסְטֶע צַדִּיקִים אִין אַלֶע צֵייטֶען וָואס יוּדֶען גֶעדֶענְקֶען זִיךְ פַאר אַ פָאלְק.
אִין דֶער אֵייגֶענֶער תְּשׁוּבָה הָאט לוּצַאטוֹ אִיבֶּערְגֶעבֶּעטֶען דִי רַבָּנִים דֶערְפַאר
וָואס עֶר עֶרְלוֹיבְּט זִיךְ, הָאטְשׁ עֶר אִיז נָאךְ אַ יוּנְגֶער מַאנְן, נִיט צוּ פָאלְגֶען עֶלְטֶערֶע
מֶענְשֶׁען, נָאר עֶר הָאט בְּפֵירוּשׁ זֵיי אַרוֹיסְגֶעזָאגְט, אַז עֶר הָאט צוּ טְהוּן מִיט דִי
הֶעכֶערֶע וֶועלְטֶען אוּנ הָאטְשׁ פַאר קַיין נָבִיא רֶעכֶענְט עֶר זִיךְ אַלֵיין נִיט,
וַוייל נְבִיאוּת קֶען נָאר זַיין אוֹיף דֶער הֵיילִיגֶער עֶרְד אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, פוּן דֶעסְטְ-
וֶועגְן קֶען עֶר נִיט אָבְלֵייגֶענֶען, אַז אִין אִיהם לִיעגְט אַ רוּחַ הַקֹּדֶשׁ אוּנ אַז עֶר
זֶעהט אוּנ פִיהלְט אַזֶעלְכֶע אִיבֶּערְנַאטִירְלִיכֶע זַאכֶען וָואס קַיין גֶעוֶועהנְלִיכֶער
מֶענְשׁ קֶען זֵיי גָאר מִיט זַיין שֵׂכֶל נִיט מַשִּׂיג זַיין. אַזוֹי הָאט לוּצַאטוֹ גֶעאֶנְטְפֶערְט
דִי רַבָּנִים אוּנ הָאט זִיךְ בֶּערוּהְט; נָאר דֶערְנָאךְ הָאט עֶר זִיךְ בֶּערֶעכֶענְט, אַז עֶר
הָאט אֶפְשַׁר נִיט גְלַייךְ גֶעטְהוּן וָואס עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט אוּמְקוּקֶען אוֹיף
ר' מֹשֶׁה חֲגִיז'ס בְּרִיעף, עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז אַזַא צוּרֵייצְטֶע נַאטוּר קֶען גְלַאט
אַזוֹי אָנְמַאכֶען אַ רַעַשׁ אוּנ עֶס זָאל זִיךְ דֶערְפוּן אָנְהוֹיבֶען אַ גַאנְצֶער טוּמֶעל,
אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר אִיהם פָארְט, אִין אַ חֹדֶשׁ אַרוּם, אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זֶעהר
אַ וַוייכֶען בְּרִיעף אוּנ הָאט אִיהם פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען, אַז הָאטְשׁ זַיין תַּלְמִיד
ר' יְקוּתִיאֵל בֶּן לֵיבּ הָאט קַיין לִיגֶען נִיט גֶעזָאגְט, אוּנ גָאטְט הָאט אִיהם בֶּאֱמֶת
מְזַכֶּה גֶעוֶועהן מִיט אַ הֵיילִיגֶען פֶערְבָארְגֶענֶעם כֹּחַ, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר נִיט
קַיין שׁוּם שַׁייכוּת צוּ שַׁבְּתַי צְבִי'ס חֶבְרָה אוּנ עֶס לִיעגְט אִיהם אֲפִילוּ אִין דֶער
מַחֲשָׁבָה נִיט זִיךְ אַ מָאל אוֹיסְצוּגֶעבֶּען פַאר מָשִׁיחַ. פַאר עֵדוּת הָאט עֶר גֶע-
שְׁטֶעלְט זַיין אַלְטֶען רַבִּי ר' יְשַׁעְיָה בַּאסָאן אוּנ ר' יְשַׁעְיָה'ס שְׁוֶוער, דֶער רַב פוּן
רֶעדְזִשְׁיָא, וֶועלְכֶע קֶענֶען אִיהם פוּן קִינְדְוַוייז אָן אוּנ ווייסען גוּט אַלֶע זַיינֶע

גֶעבַּאנֶקֶען. פּוּנְקְט אַזַא בְּרִיעף הָאט עֶר אוֹיךְ גֶעשִׁיקְט דֶעם רַב הַכּוֹלֵל פוּן דִי
אַשְׁכְּנַזִים אִין דְרַיי שְׁטֶעדְט, אַלְטוֹנַא, הַאמְבּוּרְג אוּנ וַואנְדְסְבֶּעק ר׳
יְהוּדָה קַאצֶענֶעלֶענְבָּאגֶען, אוּנ הָאט אִיהם אוֹיךְ בֵּייגֶעלֶעגְט זַיין סֵפֶר
„חוֹקֵר וּמְקוּבָּל“, כְּדֵי עֶר זָאל זֶעהֶען וִוי זַיין דֶרֶךְ אִיז אִין קַבָּלָה. בֵּיידֶע בְּרִיעף
הָאט לוּצַאטוֹ אוֹיסְגֶעלָאזְט מִיט דֶער בַּקָשָׁה: מֶען זָאל אוֹיסְמֵיידֶען קְרִיעג, ווייל
מַחֲלוֹקֶת שַׁאדְט דֶעם פָאלְק אוּנ צוּ גוּטֶען פִּיהרְט עֶס קֵיינֶעם נִיט. לוּצַאטוֹ׳ס
וֶוארְטֶער הָאבֶּען ווייך גֶעמַאכְט ר׳ מֹשֶׁה חַגִיז אוּנ עֶר הָאט אִיהם בַּאלְד גֶע-
אֶנְטְפֶערְט, אַז עֶר מִיט אַלֶע רַבָּנִים גְלוֹיבֶּען אִיהם, הָאטְשׁ עֶס אִיז אִיהם זֶעהר
אוּנאַנְגֶענֶעהם וָואס לוּצַאטוֹ בֶּערִיהמְט זִיךְ אַז עֶר הָאט רוּחַ הַקֹּדֶשׁ. דֶערְבַּיי
הָאט עֶר אִיהם גֶעמַאכְט אַ פָארְוָוארְף, וָואס בַּיי דְרַיי אוּנ צְוַואנְצִיג יָאהר הָאט
עֶר נָאךְ נִיט חֲתוּנָה גֶעהַאט אוּנ הָאט אַרוֹיסְגֶעזָאגְט זַיין הָאפְנוּנְג, אַז עֶר וֶועט
גֶעווּיס אַוֶועקְוַוארְפֶען דִי קַבָּלָה אוּנ זִיךְ נֶעהמֶען אוֹיף׳ן דֶרֶךְ הַיָשָׁר אוּנ דֶעמָאלְט
וֶועט אַוַודַאי קֵיינֶער צוּ אִיהם גָאר נִיט הָאבֶּען אוּנ עֶס וֶועט וֶוערֶען שְׁטִיל. אַזַא
עֵצָה הָאט מִן הַסְתָּם נִיט גֶעקָאנְט גֶעפֶעלֶען לוּצַאטוֹ׳ן: עֶר הָאט זִיךְ וַוייטֶער
גֶעטְהוּן זַיינְס אוּנ פַּאדוּאַ אִיז גֶעוָוארֶען אַ פְּלַאץ פַאר אַלֶע וָואס הַאבֶּען גֶע-
וָואלְט לֶערְנֶען קַבָּלָה. אַז ר׳ מֹשֶׁה חַגִיז אִיז דֶערְפוּן גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען הָאט
עֶס אִיהם אוּנְטֶערְגֶעצוּנְדֶען אוּנ עֶר הָאט בַּאלְד אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט אַ בְּרִיעף צוּ דִי
רַבָּנִים פוּן וֶוענֶעדִיג אוּנ הָאט זִיךְ גֶעקְלָאגְט פַאר וָואס זֵיי שְׁטֶעהֶען פוּן וַוייטֶענְס,
וֶוען אוֹיף אַלֶע יוּדֶען רוּקְט זִיךְ אָן אַ נַייעַ צָרָה. דִי רַבָּנִים הָאבֶּען אִיהם אֲפִילוּ
בַּאלְד גֶעאֶנְטְפֶערְט אַז זֵיי הָאבֶּען אֵיין מָאל פַאר אַלֶע מָאל זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען, זֵיי
זָאלֶען זִיךְ נִיט אַרַיינְמִישֶׁען אִין דֶער זַאךְ, נָאר ר׳ מֹשֶׁה חַגִיז הָאט נִיט גֶע-
שְׁוִויגֶען אוּנ הָאט מִיט בְּרִיעף אוֹיפְגֶערֵייצְט אַנְדֶערֶע לוֹמְדִים פוּן וֶוענֶעדִיג אוּנ
מֶען הָאט שׁוֹין אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְק שְׁמִיעסֶען, אַז לוּצַאטוֹ אִיז טַאקִי אַ גֶעפֶאהרְ-
לִיכֶער מֶענְשׁ אוּנ אַז דָאס יוּדִישְׁקַייט קֶאן דוּרְךְ אִיהם לַיידֶען. דִי רַבָּנִים הָאבֶּען
פֶערְשְׁטַאנֶען אַז לוּצַאטוֹ קֶאן שְׁטַארְק לַיידֶען, הָאבֶּען זֵיי צוּ ווִיסֶען גֶעגֶעבֶּען
זַיין רַבִּי׳ן ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן עֶר זָאל זַיין תַּלְמִיד מַצִיל זַיין פַאר אַ סַכָּנָה. ר׳
יְשַׁעְיָה בַּאסָאן הָאט אָבֶּער נִיט גֶעהַאט קֵיין אַנְדֶער מִיטֶעל צוּ בֶּעשִׁיצֶען לוּצַאטוֹ
נָאר דֶערְמִיט וָואס עֶר הָאט גֶעשִׁיקְט אַ בְּרִיעף צוּ דִי רַבָּנִים פוּן וֶוענֶעדִיג אוּנ
הָאט בֶּעשְׁרִיבֶּען אַז לוּצַאטוֹ אִיז אוֹיף זַיינֶע הֶאנְד אוֹיפְגֶעוַואקְסֶען, אַז עֶר אִיז
שְׁטֶענְדִיג גֶעוֶועהן גוּט אוּנ פְרוּם, נָאר אַזוֹי וִוי עֶר הָאט זִיךְ פוּן קִינְדְוַוייז אָן
גֶעווּיזֶען פַאר אַ גְרוֹיסֶען עִלוּי הָאט עֶר זִיךְ צוּ פְּרִיה גֶעחַאפְּט צוּ דֶער קַבָּלָה

און האט זיך בעזאנדערס בעשעפטיגט מיט'ן ר"י'ס ספרים; דאריבער איז קיין וואונדער ניט וואס ער פיהלט אין זיך דעם אייגענעם רוח הקדש מיט וועלכען דער אויבערשטער האט שוין ניט איין מאל בעגליקט זיינע חשובים, ווי אשטיינער ר' יוסף קארו, ר' עזריה פנו, ר' נתן שפירא, ר' משה זכותא און נאך אנדערע מקובלים. אין זיין בריעף האט אויך ר' ישעיה באסאן עדות געזאגט, אז ער האט אליין איבערגעזעהען לוצאטו'ס ספרים און האט אין זיי ניט געפונען אפילו קיין פינטעלע פון שבתי צבי'ס דרכים, און יעדענפאלס האט ער געבעטען, מען זאל לוצאטו'ן ניט נוגע בכבוד זיין, ווייל אין ניכע צייטען דארף ער זיין ביי איהם וועט ער מיט איהם איבערעדען און זוכען א וועג ווי אזוי אויסצוגלייכען ביידע צדדים און עס זאל אויף זיין געליעבטען תלמיד קיין פלעק ניט פאלען. אומזיסט האט אבער ר' ישעיה באסאן זיך געפריווט צו לעשען דאס פייער, ר' משה חגיז האט געהאלטען אין איין שרייען, און אז ער האט מיט די רבנים פון ווענעדיג נאר ניט געקאנט מאכען, האט ער זיך געוואָרפען צו אנדערע רבנים, צו ר' יוסף אירגאס פון ליוואָרנא, צו ר' שמשון מארפורגא פון אנקונא און צו ר' אברהם סגרי פון קאזאל און האט זיי פארגעלעגט, אז זיי זאלען אימיסטען אראבפאהרען קיין פאדוא און אזוי ווי זיי אללע צוזאמען זענען א בית דין, זאלען זיי נייטהען לוצאטו, אז ער זאל זיך אדער אבזאגען פון זיין דרך, אדער אוועקפאהרען קיין ארץ ישראל. אז ער האט דאס אויך ניט געפועלט, האט ר' משה חגיז אנגעהויבען ארבייטען מיט די דייטשע רבנים און האט געהאפט, אז דארט וועט איהם געראטהען מען זאל מחרים זיין לוצאטו, ווייל צווישען זיי האבען זיך געפונען פיעל גענגער פון די מקובלים. די דייטשע רבנים האבען אבער אויך געהאנדעלט מיט ישוב הדעת: פון לוצאטו'ן האבען זיי שוין געהערט און האבען מורא געהאט אזא למדן אריינצולעגען אין חרם, דערפאר איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען סתם ארויסגעבען אחרם געגען אללע וואס וועלען שרייבען קבלה ספרים אויפ'ן ארט פונ'ם זהר. ר' משה חגיז האט דאס אויך אנגענומען פאר ליעב, ווייל ער האט געוואוסט, אז סאי ווי סאי קאן דער חרם גילטען געגען לוצאטו'ן, און מיט גרויס שמחה האט ער מודיע געוועהן קיין ווענעדיג, אז נאטט האט איהם פארט געהאלפען צו דערלעבען א נקמה אין לוצאטו און אז ער וועט זיך ניט בערוהיגען ביז ער וועט פון איהם מאכען א תל.

אין ווענעדיג האט לוצאטו געהאט געגוג גוטע פריינד און קוים זענען זיי געוואהר געוואָרען וואס פאר א צרה ר' משה חגיז גרייט צו פאר איהם,

הָאבֶּען זֵיי בַּאלְד צוּ ווִיסֶען גֶעגֶעבֶּען ־קֵיין רֶעדְזְשִׁיָא ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן, עֶר זָאל דִי זַאךְ נִיט הַאלְטֶען פַאר גְרִינְג אוּנ זָאל זֶעהֶען ווִי ווַייט מֶעגְלִיךְ אוֹיסְצוּגְלַייכֶען לוּצַאטוֹ׳ן מִיט זַיינֶע שׂוֹנְאִים. עֶס זָאל נִיט קוּמֶען צוּ־קֵיין גְרוֹיס אוּמְגְלִיק. מִיט צִיטֶערְנִישׁ אִיז ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסַאן תֵּיכֶּף אַוֶועקְגֶעלָאפֶען ־קֵיין פַּאדוּאַ אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעטֶען זַיין תַּלְמִיד עֶר זָאל נִיט זַיין־קֵיין עַקְשָׁן. ווִי אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסַאן אִיז גֶעווֶעזֶען דֶער ־קַבָּלָה אוּנ הָאט אִין הַארְצֶען בַּיי זִיךְ גֶעהַאכְט דִי אַלֶע ווָאס פַאלֶען אָן אוֹיף אַזַא אוּמְשׁוּלְדִיגֶען מֶענְשֶׁען אוּנ אַ אֶמֶת׳ן יְרֵא שָׁמַיִם ווִי לוּצַאטוֹ. הָאט אִיבֶּער אַלֶע זַיינֶע מַחֲשָׁבוֹת גוֹבֵר גֶעווֶעזֶען אֵיין גֶעפִיהל פוּן רַחֲמָנוּת צוּ זַיין עֶדְלֶען תַּלְמִיד אוּנ עֶר הָאט נִיט גֶעווָאלְט עֶר זָאל גֶעבִיךְ אַזוֹי לַיידֶען ווִי אַנְדֶערֶע. ווֶעלְכֶע עֶס הָאט גֶעטְרָאפֶען דִי גִיפְטִיגֶע פַייל פוּנ׳ם חֵרֶם. מִיט שְׁוַוארְצֶע פַארְבֶּען הָאט עֶר אוֹיסְגֶעמָאלְט לוּצַאטוֹ׳ן ווָאס פַאר אַ שְׁווֶערֶע יְסוּרִים אִיהם עֶרְווַארְטֶען, ווֶען מֶען ווֶעט אִיהם חָלִילָה מַחֲרִים זַיין. אוּנ הָאט אִיהם פָּשׁוּט גֶעזָאגְט, אַז עֶר ווֶעט נִיט אָבְּטְרֶעטֶען בִּיז דָא ווֶעט נִיט ווֶערֶען אַ סוֹף. עֶר הָאט גֶעפָאדֶערְט פוּן אִיהם עֶר זָאל אוּנְטֶערְשְׁרַייבֶּען אַ בְּרִיעף אוּנ שְׁווֶערְן, אַז מֶעהר ווֶעט עֶר זִיךְ נִיט בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט ־קַבָּלָה, מִיט ־קֵיינֶעם נִיט לֶערְנֶען אוּנ ־קֵיינֶעם נִיט ווַייזֶען זַיינֶע כְּתָבִים אוּנ נִיט דֶערְצֶעהלֶען דִי פֶּערְבָּארְגֶענֶע סוֹדוֹת, ווֶעלְכֶע מֶען אִיז אִיהם מְגַלֶה פוּן אוֹיבֶּען. אַ שְׁרֶעקְלִיכֶע מִלְחָמָה הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען בַּיי לוּצַאטוֹן אִין הַארְץ: עֶפִּיס ווִי אַ בּוּשָׁה הָאט אִיהם אָבְּגֶעהַאלְטֶען עֶר זָאל זִיךְ נִיט אוּנְטֶערְגֶעבֶּען אוּנ ־קֵיינֶעם נִיט צוּ לִיעבּ טְהוּן, נָאר אַז עֶר הָאט דֶערְזֶעהֶען דִי טְרֶערֶען פוּנ׳ם אַלְטֶען רֶבִּי׳ן, אַז עֶר הָאט אִיבֶּערְגֶעווָאגֶען אוּנ אִיבֶּערְגֶעקְלֶעהרְט ווִי גְרוֹיס דִי לִיעבְּשַׁאפְט אִיז צוּ אִיהם פוּנ׳ם בֶּעהַאלְטֶענֶעם מְקוּבָּל אַז עֶר עֶנְטְשְׁלִיעסְט זִיךְ אֲפִילוּ אִיהם צוּצוּרֶעדֶען צוּ אַזַא זַאךְ, ווָאס אִיז אִיהם אַלֵיין דֶערְווִידֶער, אַז עֶר הָאט זִיךְ דֶערְמָאנְט ווָאס עֶס הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלִיטֶען אוּרִיאֵל אַקוֹסְטָא אוּנ בָּרוּךְ שְׁפִּינוֹזַא בִּיז דֶער טוֹיט הָאט זֵיי בֶּעפְרַייהט פוּן דִי רַבָּנִים׳ס כַּעַס, אִיז עֶר בַּיי זִיךְ אַרָאבְּגֶעפַאלֶען אוּנ הָאט אוּנְטֶערְגֶעשְׁרִיבֶּען אַזַא בְּרִיעף ווִי מֶען הָאט פֶערְלַאנְגְט, אוּנ דָארְט אִיז אוֹיךְ גֶעשְׁטַאנֶען אַז אַלֶע זַיינֶע סְפָרִים, ווֶעלְכֶע עֶר הָאט בִּיז אַהֶער אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען, מוּז עֶר אִיבֶּערְגֶעבֶּען ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן אוּנ בַּיי אִיהם זָאלֶען זֵיי בְּלַייבֶּען. דִי רַבָּנִים פוּן ווֶענֶעדִיג הָאבֶּען אָבֶּער מוֹרָא גֶעהַאט זִיךְ צוּ פֶערְלָאזֶען נָאר אוֹיף ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן אַלֵיין, ווַייל זֵיי הָאבֶּען אִיהם גֶעקֶאנְט אַז עֶר אִיז אַ ווַייכְהֶערְצִיגֶער, אוּנ דַארִיבֶּער הָאבֶּען זֵיי אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט ־קֵיין פַּאדוּאַ דְרַיי דַיָינִים, ר׳ יַעֲקֹב בְּלִילוֹס, ר׳ מֹשֶׁה מְנַחֵם מְרָרִי אוּנ ר׳ נְחֶמְיָה כֹּהֵן; פַאר זֵיי אִין דִי

אויגען האָט לוצאטאָ אַלדינג אונטערגעשריבען און זיי אַלליין האָבען בּיי איהם
צוזאַמען אַללע זיינע כתבים און פערשלאָסען אין אַ קאַסטעל מיט צוויי שלאָ-
סער, איין שליסעל האָבען זיי אָבגעגעבען ר' ישעיה באַסאַן און דעם אַנדערן
האָבען זיי מיט גענומען מיט זיך און דערמיט האָבען זיי בעוואָרענט מען זאָל
בּיי ר' ישעיה באַסאַן ניט קאָנען אויסנאַרען די כתבים; איבער זיין גוטסקייט
האָבען זיי איהם געהאַלטען פאַר אַ שוואַכען שומר.

די ערשטע צייט נאָך דעם איז געוואָרען שטיל. און מען האָט געקאָנט
מיינען, אַז לוצאטאָ האָט זיך שוין אויף עביג געזעגענט מיט זיינע וואונדער-
חלומות און האָט אויף תמיד אַוועקגעוואָרפען אַללע זאַכען, וועלכע זענען בּיי
איהם ערשט ניט לאַנג געוועהן אַזוי טהייער און הייליג. אויפ'ן פינף און צוואַנ-
ציגסטען יאָהר האָט לוצאטאָ חתונה געהאַט מיט דער טאָכטער פונ'ם מאַנטואַ'ר
רב ר' דוד פינטשי, באַלד איז ער געוואָרען אַ פאַמיליען-פאָטער, ער האָט
אָנגעהויבען אין זין צו האָבען פּרנסה און עס איז געגאַנגען גאַנץ גוט, ווייל
ער האָט געמאַכט שותפות מיט די עלטערן און אַנדערע קרובים, און זיי זענען
געוועהן געניטהע סוחרים. ער האָט ווייטער זיך גענומען שרייבען שאָנע שירים
אויף לשון קודש און די קבלה ספרים האָט ער אין גאַנצען אַוועקגעלעגט. אַז
מען האָט פון דערווייטעטענס בעטראַכט זיין גליקליך לעבען, האָט מען גאָר
אַנדערש ניט געקאָנט רעכנען, אַז דער מענש האָט לחלוטין אָבגעווישט אַללע
חשבונות פון אַ מאָל און אַז איהם ליגען נאָר אין קאָפּ געשעפטען און מסחרים;
קיינער האָט אָבער ניט בעמערקט וואָס פאַר אַ פייער עס ברענט בּיי איהם
אינווענינג. אַז זיינע געדאַנקען זענען פריי פון די קעטען וואָס ער האָט אַרויפ-
געלעגט אויף די הענד, אַז ער ליידט שרעקליך און קאָן ניט אויסהאַלטען, און
אַז סוף כל סוף וועט ער זיך מוזען מיט געוואַלד אַרויסרייסען פון דער תפיסה,
וואָס ער האָט זיך אין איהר אַלליין פערשלאָסען. אַזוי איז טאַקי געשעהען,
און קוים האָט לוצאטאָ אָנגעוואָהרען דאָס געלד און האָט אָנגעהויבען פיהלען
מאַנגעל, האָט ער געזעהען אַז קיין אַנדער טראָסט ווי דער פריהער געדאַנק
איז פאַר איהם ניטאָ. ער האָט זיך נאָך אַ מאָל גענומען צו דער קבלה און
האָט גאָר קיין מורא ניט געהאַט, מען זאָל איהם רופען עובר שבועה, ווייל
ברעכען אַ וואָרט, וואָס מען גיט עס ניט מיט'ן אייגענעם רצון, איז ניט
קיין עבירה.

מען האָט, מן הסתם, באַלד אָבגעטראָגען אין די אויערן פון די רבנים,
וואָס פאַר אַ איבערקערעניש עס איז ווייטער געוואָרען אין לוצאטאָ'ס לעבען.

צום אנהייב האבען זיי זיך ניט ווימענדיג געמאכט, נאר אז זיי זענען געוואהר געווארען, אז לוצאטו האט אנגעשריבען זיין „מאמר הויכוח“ אונ פאלט שטארק אן אויף ר׳ יהודה ליאון די־מודינא פאר זיין ספר „ארי נוהם“ האבען זיי שוין ניט געקאנט מעהר שווייגען. זיי האט ניט אזוי פיעל געהארט וואס לוצאטו נעהמט זיך אן פאר׳ן „זהר“ אונ שטעלט אזוי הויך די קבלה, ווי עס האט זיי פערדראסען וואס ער איז ארויסגעשפרונגען געגען א מענשען וואס איז געוועהן רב אין וועגעדיג, אונ וואס זיין רבי, ר׳ ישעיה באסאן, זיין שווער, ר׳ דוד פינטשי אונ נאך א רב פון מאנטוא, ר׳ עובדיה באזיליא, האבען איהם געגעבען זייערע הסכמות, אונ עס איז ביי די רבנים געבליבען מען זאל איהם דערפאר ניט שווייגען. אין וועגעדיג זענען דעמאלט געוועהן צוויי הויפט־רבנים, ר׳ שמואל אבוהב אונ ר׳ יצחק פאציפיקו, אונ זיי האבען אימיסטען ארויסגעשיקט קיין פאדוא א בעזונדער משולח, ר׳ שלמה לעמבערגער, א פאלישען יודען, וואס האט בעדארפט נאכגעהען לוצאטו׳ן טריט אין טריט אונ מעלדען ווי אזוי ער פיהרט זיך אויף. באלד האט דער משולח מודיע געוועהן קיין וועגעדיג, אז ר׳ ישעיה באסאן האט לוצאטו׳ן אבגעגעבען צוריק אללע כתבים אונ אז אין קראקויא דרוקט מען איבער דעם „זהר“ מיט א נייעם פירוש פון לוצאטו. ביי אזא ידיעה איז געווארען א רעש צווישען די רבנים אונ זיי האבען געמאכט איין אסיפה, כדי מען זאל בערעכנען ווי גרויס לוצאטו׳ס זינד זענען אונ וואס מען דארף מיט איהם טהון. מען האט אנגעהויבען אויפצוזוכען אלטע חטאים, אונ איינער פון די דיינים, וואס איז געוועהן אין פאדוא, ווען מען האט בעדארפט ביי לוצאטו׳ן נעהמען דעם בריעף, אז ער וועט תשובה טהון, ר׳ יעקב בלילוס, האט זיך דערמאנט אז לוצאטו האט זיך בערירהמט, אז ווען משיח וועט קומען וועט זיין תהלים אנגענומען ווערען ביי די יודען מעהר ווי דוד המלך׳ס. אויסער דעם האט ער אויך דערצעהלט, אז ער האט ביי לוצאטו׳ן אליין געזעהען א ספר מיט השבעות וואס מען קאן דורך דעם ארויסרופען שדים אונ רוחות. אונ אויך א שווארץ קאסטעל, וואס דארט האט זיך געפונען א שפיגעלע, א שארף מעסער אונ א שווארץ וואקסען ליכטעל, וואס לוצאטו האט עס, נאך זיין מיינונג, בענוצט אויף כשוף צו טהון. עס האט זיך אפילו געפונען א מענש וואס האט געוואלט מלמד זכות זיין אויף לוצאטו אונ האט עדות געזאגט, אז לוצאטו האט דעמאלט באלד פערבארגען אונ ערקלעהרט, אז דאס שפיגעלע מיט׳ן מעסער האט ער אויף צו גאלען זיך,

און דָאס לִיכְט אִיז גְלַאט אַזוֹי שְׁוַוארְץ גֶעוָוארֶען, וַוייל עֶס הָאט זִיךְ גֶעוַואלְ־גֶערְט אוֹיף דֶער עֶרְד. דִי רַבָּנִים הָאבֶּען אָבֶּער נִיט גֶעוָואלְט אָנְגֶעהֶמֶען קֵיין שׁוּם תְּרוּצִים און הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען אַז דֶערְמִיט אַלֵיין אִיז עֶר שׁוֹין אַ חוֹטֵא, וָואס עֶר קָאן לַאטֵיינִישׁ. דִי בֶּעסְטֶע רְאָיָה הָאבֶּען זֵיי גֶעבְּרַאכְט דֶערְפוּן וָואס דֶער בֶּערִיהמְטֶער מְקוּבָּל ר׳ משֶׁה זַכּוּתָא, וֶועלְכֶער הָאט אִין דֶער יוּגֶענְד צוּזַאמֶען מִיט בָּרוּךְ שְׁפִּינוֹזַא גֶעלֶערְנְט לַאטֵיין, הָאט גֶעפַאסְט פֶערְצִיג טָאג כְּסֵדֶר און תְּפִלָּה גֶעטְהוּן, אַז נָאטְט זָאל אוֹיף אִיהם רַחֲמָנוּת הָאבֶּען און אַרוֹיסְשְׁלָאגֶען פוּנ׳ם מֹחַ דָאס פְרֶעמְדֶע לָשׁוֹן, כְּדֵי עֶס זָאל אִיהם נִיט מְבַלְבֵּל זַיין און עֶר זָאל קָאנֶען מִיט אַ קְלָארֶען קָאפּ לֶערְנֶען דִי הֵיילִיגֶע קַבָּלָה.

דִי רַבָּנִים הָאבֶּען נִיט לַאנְג גֶעטְרַאכְט און הָאבֶּען, אִים יָאהר 1734, בַּאלְד נָאךְ יָמִים נוֹרָאִים, אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט קֵיין פַּאדוּאַ דְרַיי דַיָּנִים זֵיי זָאלֶען דָארְט מַאכֶען אַ בֵּית־דִין און רוּפֶען לוּצַאטוֹ צוּם מִשְׁפָּט. דִי דַיָּנִים הָאבֶּען גֶעפָאדֶערְט פוּן לוּצַאטוֹ, עֶר זָאל זֵיי אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַלֶע זַיינֶע כְּתָבִים און זָאל צוּשְׁווֶערֶען, אַז אָהְן דֶעם רְשׁוּת פוּן דִי רַבָּנִים זָאל עֶר גָאר נִיט דְרוּקֶען. לוּצַאטוֹ הָאט זֵיי אָבֶּער נִיט גֶעוָואלְט הֶערֶען און הָאט זֵיי שְׁטָאלְץ גֶעעֶנְטְפֶערְט, אַז זֵיי טָארֶען אִיהם קֵיין דֵעָה נִיט זָאגֶען, און מִשְׁפָּט׳ן קָאנֶען אִיהם נָאר דִי רַבָּנִים פוּן זַיין שְׁטָאדְט, אָדֶער אַזֶעלְכֶע נָאהֶענְטֶע מֶענְשֶׁען וִוי זַיין שְׁוֶוער, ר׳ דָוִד פִינְטְשִׁי, אָדֶער זַיין רַבִּי, ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן. לוּצַאטוֹ הָאט אַ טָעוּת גֶעהַאט: עֶר הָאט גֶעמֵיינְט, אַז דִי רַבָּנִים פוּן פַּאדוּאַ וֶועלֶען זִיךְ אָנְנֶעהמֶען פַאר אִיהם; עֶס קָאן זַיין, אַז זֵיי וָואלְטֶען עֶס גֶעוֶועהן גֶעטְהוּן, וֶוען עֶר וָואלְט נָאךְ גֶעוֶועהן דֶער אֵיינְצִיגֶער עוֹשֶׁר וָואס פְרִיהֶר, לוּצַאטוֹ אִיז שׁוֹין אָבֶּער גֶעוֶועהן אַ גֶעמֵיינֶער מַאנְן, זַיין שְׁוֶוער אִיז גֶעלֶעגֶען אוֹיפ׳ן טוֹיטֶען בֶּעט, אוֹיף ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן אִיז גֶעפַאלֶען אַ חֲשַׁד, אַז עֶר הָאט לוּצַאטוֹ׳ן אָפְּגֶעגֶעבֶּען צוּרִיק זַיינֶע כְּתָבִים און עֶר הָאט שׁוֹין מוֹרָא גֶעהַאט צוּ רֶעדֶען אַ וָוארְט, און אַזוֹי אִיז נִיט גֶעוֶועהן קֵיינֶער וֶוער עֶס זָאל זִיךְ אַרוֹיסְשְׁטֶעלֶען. אַוַדַאי הָאבֶּען דִי רַבָּנִים פוּן וֶוענֶעדִיג זִיךְ גֶעקָאנְט טְהוּן אוּנְגֶעשְׁטָארְט און, אַז דִי דַיָּנִים זֶענֶען צוּרִיק גֶעקוּמֶען פוּן פַּאדוּאַ מִיט נָאר נִישְׁט, הָאבֶּען זֵיי בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ חֵרֶם נֶעגֶען לוּצַאטוֹ און זַיינֶע סְפָרִים, און דֶעם חֵרֶם הָאט ר׳ משֶׁה חַגִּיז צוּשִׁיקְט אִין אַלֶע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת פוּן דַייטְשְׁ־לַאנְד, הָאלַאנְד און פּוֹלִין.

חָאטְשׁ לוּצַאטוֹ הָאט גוּט גֶעווּאוּסְט, אַז גִיט הַיינְט־מָארְגֶען וֶועט עֶר לִיגֶען אִין חֵרֶם און דָאס אוּמְגְלִיק וָואלְט אִיהם נִיט בֶּעדַארְפְט אַזוֹי אִיבֶּערְרַאשֶׁען, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר אִין גַאנְצֶען אָנְגֶעוָוארֶען זַיין קוּרַאזְשׁ, וֶוען אַלֶע

הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט פוּן אִיהם אַװעקְקֶעהרֶען אוּנ מֶען הָאט מוֹרָא גֶעהַאט צוּ שְׁטֶעהֶען אִין זַיינֶע ד׳ אַמוֹת. נָאר זַיין רֶבִּי ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן הָאט אִיהם לִיעבּ גֶעהַאט װִי פְרִיהֶר אוּנ אִיז אִיהם גֶעקוּמֶען טְרֶאסְטֶען אוּנ נָאךְ עֶטְלִיכֶע גֶע־צָאהלְטֶע תַּלְמִידִים הָאבֶּען נִיט גֶעװָאלְט פוּן אִיהם אָבְּטְרֶעטֶען. לוּצַאטוֹ הָאט אָבֶּער אַרוֹיסְגֶעזֶעהֶען, אַז אִין פַּאדוּאַ װֶעט אִיהם שְׁװֶער זַיין צוּ בְּלַייבֶּען, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַװֶעקְצוּװאַרְפֶען װַייבּ אוּנ קִינְדֶער, זִיךְ גֶעזֶעגְנֶען מִיט אַללֶע װָאס זֶענֶען אִיהם לִיעבּ גֶעװֶעהן אוּנ זִיךְ אַװֶעקְלָאזֶען זוּכֶען עֶרְגִיץ אַנַייעֶ הֵיים, וואוּ דִי קְלָלוֹת פוּן דִי רַבָּנִים זָאלֶען נִיט דֶערְגְרֵייכֶען. עֶר הָאט גֶעװָארְפֶען אֵיין אוֹיג אוֹיף אַמְשְׁטֶרְדַם, װָאס הָאט גֶעשֵׁם׳ט פַאר אַפְרַייעֶ שְׁטָאדְט, וואוּ דִי מְקוּבָּלִים שְׁפִּיעלֶען אַגְרוֹיסֶע רָאללֶע, דָארְט הָאט עֶר גֶעהָאפְט צוּ גֶעפִינֶען נַייעֶ גוּטֶע פְרַיינְד אוּנ תַּלְמִידִים, אוּנ אַהִין, אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען, זָאל עֶר זִיךְ צוּשְׁלָאגֶען. אוּנְטֶערְװֶעגְס אִיז אִיהם אָבֶּער בֶּעשֶׁערְט גֶעװֶעהן צוּ לַיידֶען אַגְרוֹיסֶען בִּזָיוֹן אוּנ נָאךְ אַמָאל דֶערְפִיהלֶען דֶעם כֹּחַ פוּן דִי רַבָּנִים. עֶר הָאט זִיךְ אָבְּגֶעשְׁטֶעלְט אִין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאִין, װַייל עֶר הָאט גֶעהַאט פוּן זַיין שְׁװֶער אַבְּרִיעף צוּם רַב פוּן דָארְט, ר׳ יַעֲקֹב הַכֹּהֵן בֶּערְלִין, װֶעל־כֶער הָאט אִיהם לְכַתְּחִלָּה פְרַיינְדְלִיךְ אוֹיפְגֶענוּמֶען אוּנ דֶערְנָאךְ הָאט עֶר אוֹיף אִיהם אָנְגֶערֵייצְט אַללֶע רַבָּנִים אוּנ דַיָּנִים פוּן דֶער שְׁטָאדְט אוּנ מֶען הָאט אִיהם נִיט גֶעװָאלְט אַרוֹיסְלָאזֶען, בִּיז עֶר הָאט נִיט גֶעמוּזְט אוּנְטֶערְשְׁרַייבֶּען אַבְּרִיעף, אַז עֶר װֶעט מִיט קֵיינֶעם פוּן יוּנְגֶע לַייט נִיט לֶערְנֶען זֹהַר אוּנ קַבָּלָה, בִּיז עֶר װֶעט אַללֵיין נִיט אַלְט װֶערֶען פִיעְרְצִיג יָאהר אוּנ זַיינֶע תַּלְמִידִים װֶעלֶען אוֹיךְ זַיין אֶלְטֶערֶע מֶענְשֶׁען, אוּנ אוֹיבּ עֶר װֶעט עוֹבֵר זַיין דַארוֹיף װֶעט אִיהם מֶאגֶען טְרֶעפֶען דֶער חֵרֶם, וואוּ עֶר װֶעט זִיךְ גֶעפִינֶען. דֶערְבַּיי הָאט מֶען דוּרְכְגֶעקוּקְט זַיינֶע אַללֶע פַּאפִּיעֶרֶען אוּנ מֶען הָאט בַּיי אִיהם צוּגֶענוּמֶען זַיין „מַאֲמַר הַוִכּוּחַ" גֶעגֶען ר׳ יְהוּדָה לִיאוֹן דֵי־מוֹדִינָא, אוּנ מֶען װֵייסְט נִיט עַד הַיּוֹם וואוּ דֶער כְּתַב־יַד אִיז הִינְגֶעקוּמֶען. אַז ר׳ משֶׁה חַגִיז הָאט דֶערְהֶערְט, װִי מֶען הָאט זִיךְ מִיט לוּצַאטוֹ׳ן אָבְּגֶערֶעכֶענְט אִין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאִין הָאט עֶר זִיךְ פָּשׁוּט מְהַיֶה גֶעװֶעהן; דֶעמָאלְט הָאט עֶר שׁוֹין גֶעהַאט אַשׁוּתָּף צוּ זִיךְ־ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן, װָאס הָאט זִיךְ מִיט׳ן גַאנְצֶען פַייעֶר פוּן דֶער יוּגֶענְד גֶעװָארְפֶען אוֹיף דִי מְקוּבָּלִים, אוּנ זֵיי בֵּיידֶע הָאבֶּען גֶעלָאזְט זָאגֶען לוּצַאטוֹ׳ן, עֶר זָאל נִיט מֵיינֶען, אַז עֶר װֶעט זִיךְ אוֹיסְדְרֶעהֶען פוּן זֵייעֶרֶע הֶאנְד, אוּנ אַז זֵיי װֶעלֶען קֵיין אוֹיג פוּן אִיהם נִיט אַרָאבְּלָאזֶען וואוּ עֶר װֶעט נָאר זַיין.

קוּ׳ם מִיט צָרוֹת הָאט זִיךְ לוּצַאטוֹ, אַדֶערְשְׁלָאגֶענֶער אוּנ אַ צוּבְּרָאכֶענֶער,

בֶּעזָעצְט אִין אַמְשְׁטֶרְדַם אוּנ דָא אִיז אִיהם לִיכְטִיג גֶעוָוארֶען אִין דִי אוֹיגֶען, מֶען הָאט שׁוֹין גֶעהֶערְט פוּן אִיהם אוּנ אוֹיךְ פוּן דִי צָרוֹת וָואס מֶען הָאט אִיהם אָנְגֶעטְהוּן. אוּנ דִי סְפַרְדִישֶׁע קְהִלָּה הָאט אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד אוּנ הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אוֹיסְצוּהֵיילֶען דִי וואוּנְדֶען, וֶועלְכֶע דִי דַייטְשֶׁע אוּנ אִיטַאלְיֶענִישֶׁע רַבָּנִים הָאבֶּען אִיהם גֶעמַאכְט. קוֹדֶם כָּל הָאט אִיהם דִי קְהִלָּה בֶּעשְׁטִימְט אַ יֶאהְרְלִיךְ גֶעהַאלְט, עֶר זָאל קָאנֶען שֶׁאן לֶעבֶּען אוּנ צוּ קֵיינֶעם נִיט בֶּעדַארְפֶען אָנְקוּמֶען, אוּנ אוֹיסֶער דֶעם הָאט אִיהם דֶער גְרֶעסְטֶער גְבִיר ר׳ משֶׁה דִי-הַאוִויש, אַרַיינְגֶענוּמֶען צוּ זִיךְ אִין שְׁטוּבּ אוּנ הָאט אִיהם גֶעהַאלְטֶען וִוי אַ אֵייגֶען קִינְד אוּנ גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל לֶערְנֶען מִיט זַיין זוּהן. לוּצַאטוֹ הָאט זִיךְ אָבֶער פוּן דִי אַללֶע זַאכֶען אָבְּגֶעזָאגְט, עֶר הָאט זִיךְ גֶעוָואלְט עֶרְנֶאהרֶען דוּרךְ אֵייגֶענֶע אַרְבַּייט אוּנ עֶר הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ גְלָאז-שְׁלַייפֶען, צוּ דֶער-זֶעלְבֶּער מְלָאכָה, וָואס הָאט מְפַרְנֵס גֶעוֶועהן בָּרוּךְ שְׁפִּינוֹזַא. דִי הַצְלָחָה הָאט אִיהם צוּ גֶעשְׁפִּיעלְט, אוּנ עֶר אִיז טַאקִי גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער בֶּרְיָה אִין דֶעם פַאךְ, אוּנ גָאר אִין אַ קוּרְצֶער צַייט אִיז עֶר אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן זַיין גַאנְצֶע מִשְׁפָּחָה, אוּנ אֲפִילוּ דִי עֶלְטֶערְן, אַרוֹיסְצוּנֶעהמֶען קַיין אַמְשְׁטֶרְדַם. צוּ זַיינֶע תַּלְמִידִים, וָואס עֶר הָאט אִיבֶּערְגֶעלָאזְט אִין פַּאדוּאַ אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָחָה פוּן ר׳ יְקוּתִיאֵל בֶּן לֵיבּ, וֶועלְכֶער הָאט זִיךְ נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט קַבָּלָה, חָאטְשׁ דִי רַבָּנִים הָאבֶּען עֶס נִיט גֶעוָואלְט לַיידֶען, פְלֶעגְט עֶר אָפְט שְׁרַייבֶּען בְּרִיעף אוּנ זֵיי שְׁטַארְקֶען, זֵיי זָאלֶען זִיךְ נִיט אַרָאבְּפַאלֶען אוּנ זִיךְ נִיט שְׁרֶעקֶען פַאר דִי שְׁטֵיינֶער, וָואס מֶען הָאט גֶעוָוארְפֶען זֵייעֶר רַבִּי׳ן אוּנ וָואס הָאבֶּען אִיהם, מִיט גָאטְט׳ס הִילְף, נִיט גֶעשַׁאדְט. אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר נִיט אֵיין מָאל גֶע-בֶּעטֶען דֶעם אַלְטֶען ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן, עֶר זָאל בֶּעטְרַאכְטֶען זַיינֶע תַּלְמִידִים וִוי אִיהם אַלֵיין אוּנ עֶר זָאל זֵיי שְׁטִיצֶען מִיט אַ רֶעכְטֶער עֵצָה אוּנ זִיךְ אָנְנֶעהְמֶען פַאר זֵיי, וֶוען דִי רַבָּנִים וֶועלֶען אוֹיף זֵיי אָנְפַאלֶען. ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן, וָואס אִיז גֶעוֶועהן שְׁטִילֶערְהֵייד אַ פֶערְבְּרֶענְטֶער מְקוּבָּל, הָאט זִיךְ לַאנְג נִיט גֶעלָאזְט בֶּעטֶען, אוּנ אַזוֹי הָאבֶּען לוּצַאטוֹ׳ס תַּלְמִידִים אִין פַּאדוּאַ גֶעהַאט אוֹיף וֶועמֶען זִיךְ סוֹמֵךְ צוּ זַיין, אוּנ דֶער פְרוּמֶער לַמְדָן הָאט זֵיי גֶעהַאלְטֶען אוּנְטֶער זַיינֶע פְלִיגֶעל.

דִי רַבָּנִים זֶענֶען בַּאלְד דֶערְפוּן גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, נָאר זֵיי הָאבֶּען גָאר נִיט גֶעקָאנְט טְהוּן. קַיין אַמְשְׁטֶרְדַם הָאבֶּען זֵיי קַיין שְׁלִיטָה נִיט גֶעהַאט, אוּנ טְשֶׁעפֶּען זִיךְ גְלַאט אַזוֹי צוּ ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעהַאט פַאר וָואס, וַוייל אַלְדִינְג וָואס עֶר אוּנ לוּצַאטוֹ׳ס תַּלְמִידִים הָאבֶּען בֶּעדַארְפְט טְהוּן אִיז צוּ

גענאַנגען שטיל אונ קיינער האט זיי ניט געקאנט בעשולדיגען, אַז זיי האבען זיך מיט עפּיס פערזינדיגט. איין נאך האבען יא די רבנים געטהון: זיי האבען געלאזט אויסרופען אין די שולען, אַז יעדער וואס האט בּיי זיך לוצאטו'ס כּתבים טאר זיי ניט האלטען אונ מוז זיי צו שטעלען צו די רבנים, מען זאל זיי פערברענען, נאר מען האט קיין איינציג בּלאטעל ניט געבּראַכט אונ די מורא פון אַ חרם האט קיינעם ניט איבערגעשראָקען.

לוצאטו האט זיך אין אַמשטערדם אָבגעלעבט גליקליכע צעהן יאהר. פון דער אַרבּייט האט ער געהאט פּרנסה בּשפע אונ עס פלעגט איהם נאך בּלייבּען גענוג צייט אויף צו לערנען מיט זיינע תלמידים, צווישען וועלכע איז אויך געוועהן דער בעקאנטער דיכטער אונ מחבר פונ'ם טהעאַטער־שטיק „גמול־עתליה": ר' דוד פרנאנקו מענדעס. די רבנים פון אַמשטערדם האבען איהם פּשוט אויף די הענד געטראָגען, אונ וואו עס פלעגט ערגיץ פאָרקומען אַ שווערע שאלה פלעגט מען זיך צו איהם ווענדען. אין דער צייט האט ער אָנגעשריבּען זיין בעריהמט טהעאַטער־שטיק "לישרים תהלה" אונ האט עס געגעבּען דרשה־געשאַנק, ווען זיין תלמיד, ר' יעקב די האוויש האט חתונה געהאט. אויסער דעם האט ער אַרויסגעגעבּען נאך אַסך כּתבים, אונ בעזאנדערס האט זיך אויסגעצייכענט זיין מוסר־ספר „מסלת ישרים", ווייל ער האט זיך ניט געהאלטען אָן דעם דרך פון די מגידים, וואס סטראַשען דעם עולם מיט'ן גיהנום; ער האט מיט שכל אויסגעוויזען, אַז פאר יעדען מענשען איז פּשוט נוצליכער צו האבּען גוטע מדות אונ, אַז ווען ער האט מורא פאר גאטט אונ פּאַרגעסט ניט, אַז עס איז דא אַ בורא עולם, וואס ווייסט אַללע זיינע געדאַנקען אונ לאזט זיך ניט נאַרען ווי אַ בּשר ודם, ווען ער איז אַ ענו, איינגעהאלטען, בעטראַכט אונ ווייט פון תאוות, קאן ער זיך רוהיג אָבּלעבען די יאהרען אונ פאַרדערן פון אַנדערע זיי זאלען אויך זיך אַזוי פיהרען; אונ דעמאלט קאן די וועלט האבּען אַ קיום אונ ניט בעשטעהען נאר דאַרויף, וואס איינער האפּט בּיים אַנדערן אויס, אָדער ער נאַרט איהם אָב. עד היום נאך רעכענט זיך דער „מסלת ישרים" פאר איינס פון די בעסטע מוסר־ספרים, אונ ניט אומזיסט דערצעהלט מען, אַז ווען דער ווילנא'ר גאון האט עס איבערגעלייענט האט ער געזאגט, אַז עס טהוט איהם באַנג, וואס לוצאטו איז שוין טויט, ווייל ווען ער וואלט געלעבּט וואלט ער זיך ניט געפוילט צו פוס געהען צו איהם אונ לערנען זיך בּיי איהם אמת'ע פרומקייט.

לוּצַאטוֹ'ן הָאט אָבֶּער נִיט גֶעקָאנְט בֶּעפְרִידִיגֶען דָאס גְלִיקְלִיכֶע לֶעבֶּען אִין אַמְשְׁטֶרְדַם. חָאטְשׁ עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט, וְוִי אַמָאל אִין פַּאדוּאַ, מִיט גֶעטְרַייֶע תַּלְמִידִים, אוּנ פוּן אַלֶּע זַייטֶען הָאט מֶען אִיהם אָפְּגֶעגֶעבֶּען דֶעם גְרֶעסְטֶען כָּבוֹד, הָאט עֶס אִיהם גֶעצוֹיגֶען קַיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוּנ עֶר הָאט גֶעהָאפְט, אַז אִין צְפַת וֶועט עֶר קֶאנֶען דֶערְגְרֵייכֶען פּוּנְקְט דִי אֵייגֶענֶע מַדְרֵגָה וָואס דֶער רַ"י. אִים יָאהר 1746, הָאט עֶר זִיךְ מִיט'ן גַאנְצֶען הוֹיזְגֶעזִינְד אוֹיפְגֶעזֶעצְט אוֹיף אַ שִׁיף, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ גֶעגוּג אָנְגֶעלִיטֶען בִּיז עֶר הָאט גֶעשְׁטֶעלְט זַיין פוּס אוֹיף דֶער הֵיילִיגֶער עֶרְד. קוֹים הָאט עֶר זִיךְ אָפְּגֶערוּהט פוּן דֶער וַוייטֶער נְסִיעָה, אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְרַאכְטֶען וְוִי אַזוֹי עֶר זָאל זִיךְ פִיהְרֶען אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אִיז דָארְט גֶעוָוארֶען אַ גְרוֹיסֶע מַגֵּפָה אוּנ גָאר פְּלוּצְלוּנְג אִיז עֶר גֶעשְׁטָארְבֶּען, דֶען 6 מַאי 1747 אִין עַכּוֹ, עֶהֶדֶער עֶר אִיז אַלְט גֶעוָוארֶען פִיעְרְצִיג יָאהר, אוּנ טַאקִי אִין דֶער אֵיינֶעגֶער צַייט אִיז פוּן דֶעם חוֹלַאַת אוֹיסְגֶעשְׁטָארְבֶּען זַיין גַאנְצֶע מִשְׁפָּחָה. מֶען הָאט אִיהם אַרַיינְגֶעבְּרַאכְט קַיין טְבֶרְיָה, אוּנ דָארְט הָאבֶּען אִיהם דִי רַבָּנִים גֶעמַאכְט אַ גְרוֹיסֶען הֶסְפֵּד, וְוִי אַ צַדִּיק, אוּנ הָאבֶּען אִיהם בֶּעהַאלְטֶען נֶעבֶּען קֶבֶר פוּן ר' עֲקִיבָא. נִיט אֵיין מָאל הָאט דֶערְנָאךְ דָאס הַארְץ גֶעצִיטֶערְט בַּיי דִי דָאזִיגֶע, וָואס חָאבֶּען לוּצַאטוֹ'ן פֶערְטְרִיבֶּען, פוּן זַיין אוּמְגֶערִיכְטֶען טוֹיט; נִיט אֵיין טְרֶער הָאבֶּען זֵיי גֶעלָאזְט דַארוֹיף, וָואס צוּ לִיעבּ זַייעֶרֶע רְדִיפוֹת אִיז אַזוֹי גִיךְ פֶערְלָאשֶׁען גֶעוָוארֶען אַזַא לִיכְטִיגֶער שְׁטֶערְן.

נָאךְ אַ גְרוֹיסֶען מֶענְשֶׁען אִיז בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן פִיעל צוּ לַיידֶען וֶועגֶען זַיין צוּגֶעבֵּייגְטְקַייט צוּ קַבָּלָה: דָאס אִיז גֶעוֶועהן ר' יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ, אָדֶער ר' יְהוֹנָתָן פְּרָאגֶער, וָואס דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען אִיהם מִיט גֶעוַואלְד גֶעוָואלְט אַרַיינְרֶעכְנֶען צְוִוישֶׁען דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, אוּנ וָואס וָואלְט אֶפְשָׁר גֶעהַאט דֶעם אֵייגֶענֶעם סוֹף וְוִי אַלֶּע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, וֶוען זַיין נָאהמֶען וָואלְט נִיט בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען קְלִינְגֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט, אוּנ עֶר שְׁטֶעלְט זִיךְ נִיט אַזוֹי הוֹיךְ, אַז עֶס אִיז שׁוֹין שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אִיהם אַרָאבְּצוּוַוארְפֶען פוּן זַיין הוֹיכֶער מַדְרֵגָה. ר' יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין קְרַאקוֹיא אִים יָאהר 1690, אוּנ אַזוֹי וְוִי זַיין גַאנְצֶע מִשְׁפָּחָה אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען פוּן לוֹיטֶער מְקוּבָּלִים, הָאט עֶר זִיךְ אוֹיךְ פוּן דֶער פְרִיהֶעסְטֶער קִינְדְהַייט גֶענוּמֶען צוּ קַבָּלָה, אוּנ דִי כְּתָבִים פוּן אַבְרָהָם מִינוּאֶל קַארְדוֹזַא, אוּנ שְׁפֶּעטֶער דִי נָאהֶענְטֶע בֶּעקַאנְטְשַׁאפְט מִיט נְחֶמְיָ'ן חִיָּיא חַיוֹן, הָאבֶּען אִיהם אַ בִּיסֶעלֶע מֶעהר וְוִי מֶען דַארְף צוּגֶעבּוּנְדֶען צוּם דֶרֶךְ פוּן שַׁבְּתַי צְבִי. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר, וְוִי אַלֶּע פּוֹילִישֶׁע לוֹמְדִים פוּן יֶענֶער צַייט, זַיינֶע אַלֶּע פֶעהִיגְקַייטֶען אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין לֶערְנֶען; דִי גְמָרָא הָאט אִיהם

גֶעהָאלְפֶען אַרוֹיסְצוּווייזֶען זַיין גְרוֹיס חֲרִיפוּת אוּנ זַיין וֶועלְטֶענֶעס זִכָּרוֹן, אוּנ בַּיי אֵיין אוּנ צְוַואנְצִיג יָאהר אִיז עֶר שׁוֹין גֶעוֶועהן רַב אוּנ רֹאשׁ יְשִׁיבָה אִין פְּרָאג, אוּנ טוֹיזֶענְדֶער תַּלְמִידִים הָאבֶּען בַּיי אִיהם גֶעלֶערְנְט תּוֹרָה. מֶען פְּלֶעגְט זִיךְ אָבֶּער אָפְּט צוּ אִיהם טְשֶׁעפֶּען דֶערְפַאר, וָואס עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט בֶּע־הַאלְטֶען אוּנ הָאט גֶעהַאט גֶעשֶׁאפְּטֶען מִיט מְקוּבָּלִים אוּנ שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס. אַז מֶען הָאט אִיהם גֶעוָואלְט מַאכֶען פַאר רַב אִין מֶעץ, אִיז דִי אַלְטֶע רֶבִּיצִין אַריינְגֶעלָאפֶען מִיט אַ גֶעשְׁרֵיי צוּ דִי דָארְטִינֶע יוּדִישֶׁע פָארְשְׁטֶעהֶער, אוּנ הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ לַארֶם, מֶען זָאל אוֹיפ'ן אָרְט פוּן אִיהר פְרוּמֶען מַאנְן נִיט אַנִידֶערְ־זֶעצֶען אַ שַׁבְּתַי צְבִי'נִיק. דָאס הָאט גֶעמַאכְט אַזַא רוֹשֶׁם, אַז דִי אֲסִיפָה הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט צוּנֶעהֶען, אוּנ עֶרְשְׁט שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע יָאהר אִיז ר' יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען גֶעוָוארֶען אִין מֶעץ פַאר רַב. דֶערְוַוייל הָאבֶּען זִיךְ אָנְ־גֶעהוֹיבֶּען פַאר דִי פְּרַאגֶער יוּדֶען זֶעהר טְרֶעריגֶע טֶאג: עֶס אִיז אַרוֹיס אַ מִלְחָמָה צְוִוישֶׁען פְּרַייסֶען אוּנ אֶסְטֶערַייךְ, אוּנ אַזוֹי וִוי דֶעם פְּרַייסִישֶׁען קֶענִיג פְרִידְרִיךְ דֶעם גְרוֹיסֶען אִיז גֶעגַאנְגֶען צוּ הִילְף פְרַאנְקְרַייךְ, הָאט דָאס פְרַאנְצֶאזִישֶׁע חַיִל זִיךְ גֶעשְׁטֶעלְט אִין פְּרָאג, אוּנ דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען אוֹיסְגֶעטְרַאכְט אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען פַאלְשׁ דֶער מְדִינָה, אוּנ גֶעבֶּען אִיבֶּער דִי פְרַאנְצֶאזֶען אַלֶּע סוֹדוֹת. דֶערְפַאר הָאט מֶען פוּן זֵיי גֶערִיסֶען גֶעלְד מֶעהר וִוי זֵיי הָאבֶּען פֶערְ־מָאגְט, אוּנ אַ אֶסְטֶערְרַייכִישֶׁער גֶענֶערַאל אִיז גֶעוֶועהן אַזַא בַּעַל יָשָׁר, אַז עֶר הָאט בַּיי דִי אָרֶעמֶע יוּדֶען פוּן מֶאהרֶען גֶעפָארְדֶערְט, מֶען זָאל אִיהם אִין וֶועכְּס טָאג אַרַיינְטְרָאגֶען פִינְפְצִיג טוֹיזֶענְד גוּלְדֶען, אוּנ אוֹיבּ נִיט הָאט עֶר זֵיי אַלֶּע גֶעוָואלְט אָבְּרַאבֶּעווֶען אוּנ אוֹיסְהַרְגֶ'נֶען. דָאס גְלִיק אִיז גֶעוֶועהן, וָואס דִי פָארְ־שְׁטֶעהֶער פוּן דֶער ווִיעֶנֶער קְהִלָּה, דֶער רַייכֶער רַב, ר' יִשָּׂשׂכָר בֶּערוּשׁ אֶשְׁכְּלוֹת, אוּנ דֶער בַּארָאן דִי אַגוּלַאר, זֶענֶען דֶערְפוּן בֶּעצַייטֶענְס גֶע־וָואהר גֶעוָוארֶען אוּנ מֶען הָאט פוּן אוֹיבֶּען בֶּעפָאהלֶען דֶעם גֶענֶערַאל, עֶר זָאל זִיךְ נִיט אוֹיסְשְׁלָאגֶען דִי הוֹצָאוֹת פוּן אַזַא מֶערְדֶערִישֶׁע הַכְנָסָה.

פוּן דֶעמָאלְט אָן הָאט מֶען אָבֶּער אִין בֶּעהמֶען אוּנ מֶאהרֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְק רוֹדֵפ'ן דִי יוּדֶען אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעהַאלְטֶען פַאר שְׁפְּיָאנֶען. אַ שְׁטִיקֶעל נְגִיעָה הָאט אִין דֶעם גֶעהַאט ר' יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ, אוּנ גֶענוּמֶען הָאט זִיךְ עֶס דֶערְפוּן, וָואס אִין דֶער צַייט, וֶוען דִי פְרַאנְצֶאזֶען זֶענֶען גֶעשְׁטַאנֶען אִין פְּרָאג, הָאט ר' יְהוֹנָתָן גֶעלֶעבְּט פְרַיינְדְלִיךְ מִיט דִי פְרַאנְצֶאזִישֶׁע הוֹיפְּט־לַייט אוּנ זֵיי הָאבֶּען אִיהם גֶעגֶעבֶּען בְּרִיעף קֵיין מֶעץ, וואוּהִין עֶר הָאט זִיךְ גֶעקְלוֹיבֶּען פָאהרֶען. אַז מֶען הָאט גֶעזֶעהֶען וִוי דֶער יוּדִישֶׁער רַב אִיז אַ גַאנְצֶער בֶּן בַּיִת

בַּיי דִי פְרַאנְצָאזֶען, אִיז גֶעפַאלֶען דֶער חֲשַׁד אוֹיף אַללֶע יוּדֶען; מֶען הָאט גָאר פֶערְגֶעסֶען אַז עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג, וֶוען מֶען הָאט גֶעהָאפְּט, אַז מֶען וֶועט נָאךְ קָאנֶען בֶּעפֶעסְטִיגֶען פְּרָאג אוּנ נִיט אַרַיינְלָאזֶען אַהִין דֶעם שׂוֹנֵא, הָאט ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ גֶעטְרִיבֶּען אַלֵיין דִי יוּדֶען זֵיי זָאלֶען אִים יוֹם כִּפּוּר אַרְבַּייטֶען גְלַייךְ מִיט דִי קְרִיסְטֶען, אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען, אַז אָבְּהִיטֶען דָאס פַאטֶערְלַאנְד אִיז דִי גְרֶעסְטֶע מִצְוָה, אוּנ מֶען מֶאג צוּ לִיעבּ דֶעם עוֹבֵר זַיין אוֹיף אַ סַךְ הֵיילִיגֶע דִינִים; דָאס הָאט נִיט גֶעהָאלְפֶען, עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען, מֶען זָאל זִיךְ גוּט אָבְּרֶעכְנֶען מִיט דִי יוּדֶען אוּנ זֵייעֶרֶע פָארְשְׁטֶעהֶער. קוֹים הָאט מֶען אַרוֹיסְגֶעפַּטֶר׳ט דִי פְרַאנְצָאזֶען, הָאט מֶען זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ דִי יוּדֶען, אוּנ עֶס אִיז אַרוֹיס אַ בֶּעפֶעהל אַז אִין זֶעכְס חֳדָשִׁים זָאל זִיךְ זֵייעֶר גֶעבֵּיין נִיט גֶעפִינֶען אִין בֶּעהמֶען אוּנ מֶעהרֶען. בַּיי ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ הָאט מֶען צוּגֶענוּמֶען זַיין גַאנְץ פֶערְמֶעגֶען, אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר אַלֵיין אִיז דֶערְוַוייל אַנְטְלָאפֶען גֶעוָוארֶען קֵיין מֶעץ, הָאט מֶען אִיהם פֶערְוֶועהרְט מֶעהר אַרַיינְצוּקוּמֶען קֵיין אֶסְטֶערְרַייךְ. ר׳ יְהוֹנָתָן הָאט גֶעפִיהלְט אַז עֶר אִיז אִין דֶעם אַ בִּיסֶעל שׁוּלְדִיג אוּנ הָאט פוּן מֶעץ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען דוּרְךְ דִי מַארְרַאנֶען פוּן בַּאיָאן אוּנ בָּארְדָא, מֶען זָאל שְׁטִיצֶען דִי פֶערְטְרִיבֶּענֶע אוּנ הָאט אוֹיךְ אַוֶועקְגֶעשְׁרִיבֶּען צוּ דִי יוּדֶען פוּן רוֹם, מֶען זָאל זוּכֶען אַ וֶועג צוּם פַּאפְּסְט אוּנ אִיהם בֶּעטֶען, עֶר זָאל זִיךְ אָנְנֶעהמֶען פַאר זֵייעֶרֶע אוּמְשׁוּלְדִיגֶע בְּרִידֶער. צְוִוישֶׁען דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ גֶעפוּנֶען גֶענוּג מֶענְשֶׁענְפְרַיינְדֶע, וָואס הָאבֶּען פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען דֶער אֶסְטֶערְרַייכִישֶׁער מְלוּכָה, אַז זִי טְהוּט אֵיין עַוְלָה, וָואס זִי אִיז זִיךְ נוֹקֵם אִין אַללֶע יוּדֶען פַאר חֲטָאִים פוּן עֶטְלִיכֶע יְחִידִים, בֶּעזָאנְדֶערְס הָאבֶּען שְׁטַארְק גֶעאַרְבַּייט דִי גֶעזַאנְדְטֶע פוּן הָאללַאנְד אוּנ עֶנְגְלַאנְד, נָאר דָאס אַלְץ הָאט קֵיין יְשׁוּעָה נִיט גֶעבְּרַאכְט. פִיער יָאהר זֶענֶען דִי פְּרַאגֶער יוּדֶען גֶעוֶועהן אִין אַ סַכָּנָה, אָט הָאט מֶען זֵיי גֶעטְרִיבֶּען אוּנ אָט הָאט מֶען זֵיי וַוייטֶער צוּ רוּהֶ גֶעלָאזְט, בִּיז מֶען אִיז נִיט גֶעפַאלֶען אוֹיפ׳ן אַלְטֶען שֵׂכֶל אוּנ מֶען הָאט זִיךְ גֶעוֶוענְדֶט צוּ דֶעם אַלְטֶען מִיטֶעל, וָואס הָאט דֶעם יוּדֶען שׁוֹין נִיט אֵיין מָאל אַרוֹיסְגֶעשְׁלֶעפְּט. פוּן אַלֶע אוּמְגְלִיקֶען, אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהן דִי מַטְבֵּעַ וָואס הָאט דָא אוֹיךְ גֶעהָאלְפֶען. אִין ווִיען הָאט מֶען דֶער מְלוּכָה עֶרְקְלֶעהרְט, אַז דֶערְמִיט וָואס זִי טְרַייבְּט אַרוֹיס דִי יוּדֶען פֶערְלִירְט זִי אַ שְׁטַארְקֶע הַכְנָסָה, אוּנ פוּן פְּרָאג הָאט מֶען אַללֶע מָאל גֶעמֶעלְדֶעט, אַז דִי שְׁטָאדְט וֶוערְד וָועהר אָרֶעם אוּנ פֶערְוִויסְט, אוּנ אַזוֹי הָאט מֶען אַרוֹיפְגֶעבְּרַאכְט דִי קֵייזֶערִין מַארְיַא טֶהֶערֶעזִיַא, זִי זָאל הֵייסֶען צוּרִיק אַרַיינְלָאזֶען דִי יוּדֶען. מֶען אִיז בַּארוּף מְרוּצֶה גֶעוָוארֶען, נָאר זִי הָאט גֶעוָואלְט, אַז דִי צָאהל פוּן דִי יוּדֶען

זאל זיין בעשטימט, אונ צו ליעב דעם איז ארויס א געזעץ, אז אין באהמען טארען זיך ניט געפינען מעהר פון צוואנציג טויזענד יודישע משפחות, אונ אין מאהרען — ניט מעהר פון פינף טויזענד אונ הונדערט, אז אין יעדער פאמיליע מאג נאר חתונה האבען דער עלטסטער זוהן אונ, אז די יודען מוזען אללע יאהר אריינטראגען דער קרוין א בעזונדער נתינה פון צוויי הונדערט טויזענד גולדען. דאס געזעץ האט זיך געהאלטען כמעט הונדערט יאהר, ביז 1848, ווען די זונן פון פרייהייט האט אנגעהויבען שיינען אויך אין עסטערייך, אונ אזוי ווי אללע געזעצע פון אזא ארט, וועלכע עס איז שווער אכצוהיטען, האט עס אויס־געצאפט געגוג געלד ביי יודען, נאר אללע זענען געוועהן צופרידען: די דאזיגע, וואס האבען געריסען, האבען געדאנקט גאטט, אז זיי האבען פאר וואס צו רייסען, אונ די דאזיגע, וואס האבען זיך געמוזט לאזען רייסען, האבען זיך פשוט מחיה געוועהן, אז מען האט זיי גוט בעריסען אונ דערנאך שוין געלאזט צו רוה.

אין מעין איז ר׳ יהונתן אייבעשיץ געבליבען נאר עטליכע יאהר. ער איז געוואהנט געוועהן צו האבען אונטער זיך די גרעסטע ישיבה אונ שטאנדיג זיין ארומגערינגעלט מיט לומדי תורה; אין פראנקרייך האט מען אבער דאס ניט געקאנט אויספיהרען, דערפאר האט עס איהם געצויגען קיין דייטשלאנד אונ ער האט זיך בעמיהט מען זאל איהם אויפנעהמען פאר הויפט־רב פון די דריי קהלות: אלטונא, האמבורג אונ וואנדסבעק. דארט האט מען טאקי בעדארפט האבען אזא בעריהמטען למדן ווי ר׳ יהונתן אייבעשיץ, ווייל דאס גאנצע יודישע לעבען האט זיך געפיהרט אונטער דער השגחה פון די רבנים, זיי האבען געהאט די גאנצע דעה אונ זיי פלעגט מען פאלגען, ניט נאר אין רעליגיאנס־זאכען, נאר אויך אין אללע ענינים, אונ דאריבער האבען אללע געהאפט, אז ר׳ יהונתן וועט אים שטאנד זיין צו האלטען דאס פאלק אין די האנד אונ אכטונג געבען, אז שלום אונ יושר זאלען הערשען צווישען די יודען. צום אומגליק, איז פון דער האפנונג גאר ניט געווארען: פונ׳ם ערשטען טאג אן, וואס ר׳ יהונתן אייבעשיץ האט געשטעלט זיין פוס אין אלטונא, איז שוין ארויס א שטארק מחלוקת אונ פון די ערשטע פונקען האט זיך באלד אנגעהויבען א שרפה, וועלכע עס איז שוין אונמאגליך געוועהן צו לעשען.

ר׳ יהונתן אייבעשיץ האט אין זיך געהאט דאס עקשנות פון אללע גרויסע לייט, וואס אמאל איז עס א מעלה, ווייל עס העלפט דעם שארפען מח אויס־פיהרען זיינס אונ ניט אראבפאלען ביי זיך. ווען עס גערעטה איהם ניט, נאר

אֶפְּטֶער אִיז עֶס אַ חִסָרוֹן, וַוייל נִיט שְׁטֶאנְדִיג קֶאן דֶער מֶענְשׁ דֶערְגְרֵייכֶען זַיין צִיעל אוּנ דֶערְוַוייל לַיידְט עֶר פִּיעל אוּנ בְּלַייבְּט בַּיי דִי צָרוֹת. אַז עֶר הָאט זִיךְ אֵיין מָאל פַּאר אַללֶע מָאל אַרַיינְגֶענוּמֶען אִין קָאפּ, אַז דִי קַבָּלָה אִיז דָאס הֵיילִיגְסְטֶע אוּנ, אַז שַׁבְּתַי צְבִי אִיז טַאקִי עֶפִּיס גֶעוֶועהן, הָאט עֶר בְּשׁוּם אוֹפֶן נִיט גֶעוָואלְט אָבְּטְרֶעטֶען פוּן זַיין דֶרֶךְ, אוּנ עֶס הָאט אִיהם אוֹיךְ נִיט גֶעהָאלְפֶען דָאס, וָואס עֶר אִיז אִין דֶער יוּגֶענְד שִׁיער נִיט אוּמְגְלִיקְלִיךְ גֶעוָוארֶען צוּ לִיעבּ דֶעם. גַאנְצֶע פִינְף אוּנ צְוַואנְצִיג יָאהר זֶענֶען אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען פוּן דֶעם עֶרֶב יוֹם כִּפּוּר, וָואס עֶר הָאט אַלֵיין גֶעמוּזְט אֶפֶּענְטְלִיךְ אִין שׁוּל אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַ חֵרֶם גֶעגֶען דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, אוּנ נָאר דוּרְךְ דֶעם אִיז עֶר נִיצָל גֶעוָוארֶען פוּן דֶעם חֲשַׁד, וָואס אִיז אוֹיף אִיהם גֶעפַאלֶען, וֶוען מֶען אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, אַז עֶר פִיהְרְט גֶעשֶׁעפְטֶען מִיט לֵייבֶּעלֶע פְּרָאשְׁנִיץ, אוּנ מִיט משֶׁה מֵאִיר זָאלְקָאוֶוער, וֶועלְכֶער אִיז אַרוּמְגֶעפָאהרֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט וִוי אַ מְשׁוּלָח פוּן דִי פּוֹלִישֶׁע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס; אִין דֶער צַייט אִיז עֶר גֶעוֶועהן רַב אִין עֶטְלִיכֶע גְרוֹיסֶע שְׁטֶאדְט אוּנ אוּמֶעדוּם הָאט אִיהם דָאס פָאלְק אָנְגֶענוּמֶען פַאר אַ מַנְהִיג הַדוֹר, פַאר אַ מֶענְשֶׁען וָואס קֶאן פִיהְרֶען זַיינֶע בְּרִידֶער אִין רֶעכְטֶען וֶועג, בַּיי אַזאַ לַאנְגֶע וָואלְט ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ בֶּעדַארְפְט זַיין זֶעהר אָבְּגֶעהִיט אוּנ אַיינְגֶעהַאלְטֶען אוּנ גוּט אַכְטוּנְג גֶעבֶּען עֶס זָאל קֵיין שׁוּם פְּלֶעק נִיט זַיין אוֹיף אִיהם, אוּנ מֶען זָאל נָאר פֶערְשְׁפָּארֶען אִיהם פְרֶאגֶען אַזֶעלְכֶע שְׁאֵלוֹת, וָואס עֶר הָאט נִיט גֶעטָארְט אוּנ נִיט גֶעקָאנְט גֶעבֶּען אוֹיף זֵיי אַ קְלָארֶע תְּשׁוּבָה; צוּם סוֹף הָאט עֶר גָאר פֶערְגֶעסֶען וִוי פִּיעל עֶר הָאט נֶעהַאט אַ מָאל גֶעלִיטֶען אִיבֶּער דֶער קַבָּלָה אוּנ שַׁבְּתַי צְבִי אוּנ, אַז עֶר הָאט גֶעוָואהְנְט אִין מֶעץ, וואז דֶער עוֹלָם הָאט אִיהם גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ בַּעַל מוֹפֵת אוּנ חוֹלִים פְּלֶעגֶען זִיךְ יָאגֶען צוּ אִיהם נָאךְ רְפוּאוֹת, הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען קָמֵיעוֹת, אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר הָאט גֶעוואוּסְט אַז בַּיי אֵיין אוּמְגְלִיק חַאפְּט מֶען זִיךְ אָן אִין אַ שַׁארְף פוּן אַ שְׁוֶוערְד הָאט עֶר אִין דִי דָאזִיגֶע קָמֵיעוֹת אַרַיינְגֶעשְׁלֶעפְּט פִּיעל זַאכֶען פוּנ׳ם שַׁבְּתַי צְבִי, כְּדֵי אַז יֶעדֶער וָואס וֶועט גֶעהָאלְפֶען וֶוערֶען זָאל אָנְהוֹיבֶּען גְלוֹיבֶּען, אַז אִין זְכוּת פוּן שַׁבְּתַי צְבִי, הָאט עֶר בֶּעקוּמֶען אַ רְפוּאָה שְׁלֵמָה. אִין פְּרַאנְקְ־ רַייךְ הָאט מֶען זִיךְ בַּארוּיף נִיט אוּמְגֶעקוּקְט: קֵיינֶער אִיז פוּן דִי קָמֵיעוֹת קֵיין שַׁבְּתַי צְבִי'נִיק נִיט גֶעוָוארֶען, אוּנ עֶס הָאט ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ נִיט גֶעשַׁאדְט. אַז עֶר אִיז אָבֶּער, אִים יָאהר 1760, אַרַיינְגֶעפָאהרֶען קֵיין אַלְטוֹנַא אוּנ הָאט דָארְט אוֹיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּין טְהֵיילֶען אַזֶעלְכֶע קָמֵיעוֹת, אִיז דֶער סוֹד אַרוֹיס וִוי בּוּימְאֶהל אוֹיפ׳ן וַואסֶער. דֶעמָאלְט אִיז גְרָאד אִין אַלְטוֹנַא אוּנ הַאמְבּוּרְג

אַרוּמְגֶעגַאנְגֶען אַ שְׁרֶעקְלִיךְ חוֹלַאַת אוּנ טוֹיזֶענְדֶער פְרוֹיעֶן זֶענֶען אוֹיסְגֶעשְׁטָארְבֶּען פוּן קִימְפֶּעט; פוּן דֶער וַוייטֶענְס הָאט מֶען גֶעהֶערְט, אַז דֶער נַייֶער רַב אִיז פָּשׁוּט מְחַיֵה מֵתִים, אוּנ מֶען הָאט זִיךְ צוּ אִיהם פוּן אַלֶע זַייטֶען גֶעוָוארְפֶען מִיט בַּקָשׁוֹת. דָא הָאט ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ גֶעפוּנֶען זֶעהר אַ וָואהלֶען פְּלַאן פַאר זַיינֶע קָמֵיעוֹת, אוּנ אַזוֹי ווִי זַיי פְלֶעגֶען גְרֶעסְטֶענְטְהֵיילְס בֶּעשְׁטֶעהֶען פוּן רָאשֵׁי תֵּיבוֹת, נָאר פוּן דֶעם עֶרְשְׁטֶען אוֹת פוּן יֶעדֶען וָוארְט, הָאט מֶען רִיכְטִיג נִיט גֶעקָאנְט זָאגֶען וָואס עֶר מֵיינְט אוּנ זַיינֶע גֶעגְנֶער הָאבֶּען. עֶס אִיז אִיהם אָבֶּער גָאר אַרוֹיס פוּנ׳ם קָאפּ אַז אִין אַלְטוֹנַא גֶעפִינֶען זִיךְ לוֹמְדִים, וָואס קוּקֶען מִיט קִנְאָה אוֹיף זַיין גְרוֹיסֶען שְׁטַאנְד, אוּנ אַז דָארְט זִיצְט דֶעם חָכָם צְבִי׳ס זוּהן, דֶער בֶּערִיהמְטֶער ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן, וָואס חָאטְשׁ עֶר אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן צוּ יוּנְג אוּנ הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ מוֹרֶה הוֹרָאָה אִין אַ קְלֵיינֶער קְהִלָה, הָאט עֶר אַלֶע זַיינֶע כּוֹחוֹת אַוֶועקְגֶעלֶעגְט אוֹיף דֶער מִלְחָמָה מִיט דִי מְקוּבָּלִים אוּנ דִי שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס, אוּנ אִיז פֶערְטִיג גֶעוֶועהן יֶעדֶען פוּן זַיי אִין אַ לֶאפֶעל וַואסֶער צוּ דֶערְטְרֶענְקֶען. אוּדַאי אִיז מֶען בַּאלְד גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען מִיט וָואס פַאר אַ מִין קָמֵיעוֹת ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ הֵיילְט דָאס פָאלְק אוּנ מֶען הָאט אוֹיסְגֶעווִיזֶען אַז דִי רָאשֵׁי תֵּיבוֹת בֶּעדַייטֶען אַזוֹי: „אָ, גָאטט פוּן יִשְׂרָאֵל! שִׁיק אִין זְכוּת פוּן דַיין קְנֶעכְט שַׁבְּתַי צְבִי אַ רְפוּאָה פַאר דֶער יוֹדֶענֶע, כְּדֵי דַיין נָאהמֶען אוּנ דֶער נָאהמֶען פוּנ׳ם מָשִׁיחַ שַׁבְּתַי צְבִי זָאל גֶעהֵיילִיגְט וֶוערֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט!" עֶס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ רַעַשׁ, נָאר קֵיינֶער הָאט זִיךְ נִיט גֶעוַואנְט אָנְצוּרִירֶען דֶעם כָּבוֹד פוּן אַזַא בֶּערִיהמְטֶען גָאוֹן, וָואס הָאט שׁוֹין מְגַדֵל גֶעוֶועהן מֶעהר פוּן צְוַואנְצִיג טוֹיזֶענְד תַּלְמִידִים, אוּנ וואוּ דִי גְרֶעסְטֶע רַבָּנִים רֶעכְנֶען אִיהם פַאר זֵייעֶר רַבִּי׳ן. ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן הָאט זִיךְ אֲפִילוּ יָא גֶע־פְּרִיווּט עֶרְגִיץ אִין אַ קְלֵיין שׁוּלְכֶע זָאגֶען אַ דְרָשָׁה, אוּנ אוֹיסְוַוייזֶען אַז פַאר אַזֶעלְכֶע קָמֵיעוֹת מוּז מֶען דֶעם שְׁרַייבֶּער אַרַיינְלֶעגֶען אִין חֵרֶם, נָאר עֶר אִיז גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן פְּרִיהר אוֹיסְגֶעהמֶען אַ תְּנַאי, אַז עֶר בֶּעשׁוּלְדִיגְט נִיט אִין דֶעם ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אוּנ רֶעכֶענְט, אַז דִי דָאזִיגֶע קָמֵיעוֹת הָאט עֶר אוּמְגֶערְן אַרוֹיסְגֶעלָאזְט פוּן זַיין הַאנְד. ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אִיז שׁוֹין אָבֶּער אַזוֹי בֶּעלִיעבְּט גֶעוֶועהן, אַז עֶר הָאט זִיךְ גָאר נִיט בֶּעדַארְפְט פַאְרָאנְטְוָוערְן, אוּנ אֵיין וָוארְט פוּן אִיהם אִיז גֶענוּג גֶעוֶועהן, אַז דִי פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן אַלְטוֹנַא זָאלֶען אָנְפַאלֶען מִיט כַּעַס אוֹיף ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן אוּנ אִיהם וֶועלֶען פוּן דֶער שְׁטָאדְט אַרוֹיסְשִׁיקֶען. אָט דָא אִיז עֶרְשְׁט אַרוֹיס דָאס רֶעכְטֶע מַחֲלוֹקֶת: מֶען הָאט ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן אַרוֹיסְגֶעבְּרַאכְט פוּן דֶער הָעֵזָה אוּנ עֶר הָאט צוּשִׁיקְט בְּרִיעף צוּ דִי גְרֶעסְטֶע יוֹדִישֶׁע קְהִלוֹת.

אַז דָאס יוּדֶענְטְהוּם אִיז אִין גֶעפַאהר אוּנ הָאט אויסְגֶעוִויזֶען פוּן דִי קְמֵיעוֹת, וֶועלְכֶע ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ הָאט נָאךְ אִין מֶען גֶעשְׁרִיבֶּען מִיט זַיין אֵייגֶענֶער הַאנְד, אַז עֶר הַאלְט שַׁבְּתַי צְבִי פַאר מָשִׁיחַ.

אִין אַסַךְ שְׁטֶאדְט הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ שְׁרֶעקְלִיךְ קָאכֶעְנִישׁ אוּנ אוּמֶעדוּם הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד אָבְּגֶעזוּכְט, וִוי עֶר פִיהְרְט זִיךְ בַּיי יוּדֶען, צְוֵוייא צְדָדִים, וָואס קוּקֶען שְׁטֶאנְדִיג נָאר אַרוֹיס דַארוֹיף, מֶען זָאל הָאבֶּען פַאר וָואס זִיךְ צוּ שְׁלָאגֶען אוּנ אֵיינֶער דֶעם אַנְדֶערְן זָאל קֶאנֶען דִי אוֹיגֶען אוֹיסְקְרַאצֶען. עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶעקוּמֶען, אַז דֶער „וַעַד אַרְבַּע אֲרָצוֹת״, וֶועלְכֶער הָאט נָאךְ דֶעמָאלְט גֶעהַאט דֶעם כֹּחַ זִיךְ אַרַיינְצוּמִישֶׁען אִין יֶעדֶער שַׁאֲלָה וָואס אִיז נוֹגֵעַ דֶעם לֶעבֶּען פוּנ׳ם כְּלַל יִשְׂרָאֵל, הָאט גֶעמוּזְט מַאכֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער אֲסִיפָה וֶועגֶען דֶער זַאךְ; וַוייל אִין פּוֹלִין אוּנ מֶאהרֶען הָאט מֶען מֶעהר גֶעהַאלְטֶען פוּן ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ. אִין דֶער דָאזִיגֶער אֲסִיפָה אִיז אוֹיךְ שְׁוֶוער גֶעוֶועהן צוּ דֶערְגֶעהֶען אֵיין עֶק, וַוייל צְוִוישֶׁען דִי רַבָּנִים אַלֵיין אִיז אַרוֹיס אַ קְרִיעג: אַ טְהֵייל הָאבֶּען גֶעוָואלְט אַרַיינְלֶעגֶען ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אִין חֵרֶם אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען אָנְגֶעמַאכְט אַ גֶעוַואלְד אוּנ גֶעשְׁרִיגֶען, אַז זֵיי וֶועלֶען אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַ חֵרֶם גֶעגֶען יֶעדֶען, וָואס וֶועט נָאר אֲפִילוּ מִיט אַ וָוארְט אָנְרִירֶען דֶעם כָּבוֹד פוּן אַזַא גָאוֹן עוֹלָם. אִין אַלְטוֹנַא הָאט מֶען נָאר נִיט גֶעלָאזְט דִי גֶעגְנֶער פוּן ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אוֹיפְהוֹיבֶּען אַ קָאפּ, אוּנ מֶען פְלֶעגְט זֵיי אָפְּט אָנְטְהוּן שְׁרֶעקְלִיכֶע צָרוֹת. פוּן אַזֶעלְכֶע זַאכֶען קוּמְט קֵיין גוּטְס קֵיין מָאל נִיט אַרוֹיס אוּנ, אַז דִי פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער אַלְטוֹנַא׳ר קְהִלָּה הָאבֶּען זֵיי שְׁטַארְק דֶערְקוּטְשֶׁעט, הָאבֶּען דִי גֶעגְנֶער זִיךְ גֶעקְלָאגְט פַאר׳ן קֶאנִיג פְרִידְרִיךְ דֶעם עֶרְשְׁטֶען פוּן דָאנֶעמַארְק אוּנ הָאבֶּען אִיהם גֶעבֶּעטֶען, עֶר זָאל נִיט דֶערְלָאזֶען, אַז אַ שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיק, וָואס לֵייגֶענְט אִין דֶעם עִיקָר פוּן דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה, זָאל זַיין אַ רַב.

ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ הָאט אָבֶּער בֶּעקוּמֶען אַ גְרֶאסֶערְן צַד צוּם קֶאנִיג אוּנ דִי מְלוּכָה הָאט אִיהם נָאךְ פוּן אִיהר זַייט אוֹיךְ גֶעגֶעבֶּען אֵיין עֶרְלוֹיבְּנִישׁ צוּ פִיהְרֶען דָאס רַבָּנוּת. דָאס הָאט צוּם אִיבְּרִיגֶען אוּנְטֶערְגֶעצוּנְדֶען זַיינֶע שׂוֹנְאִים אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ אַ מָאל גֶעוֶוענְדְט צוּם קֶאנִיג מִיט דֶער בַּקָשָׁה, עֶר זָאל זֵיי בֶּעפְרַייהֶען פוּן אַזַא רַב, וָואס זֵיי הָאבֶּען צוּ אִיהם קֵיין צוּטְרוֹיעֶן נִיט אוּנ קֶאנֶען פוּן אִיהם נִיט עֶרְוַוארְטֶען קֵיין אֵיינְצִיגֶען גֶערֶעכְטֶען מִשְׁפָּט. דֶערְבַּיי הָאבֶּען זֵיי צוּגֶעשְׁטֶעלְט עֶטְלִיכֶע קְמֵיעוֹת, אוּנ הָאבֶּען אוֹיסְגֶעוִויזֶען, אַז אַ מֶענְשׁ וָואס שְׁרַייבְּט אַזֶעלְכֶעס, קָאן זִיךְ נִיט רֶעכְנֶען פַאר קֵיין יוּדֶען. דֶעם קֶאנִיג אִיז דִי זַאךְ נִמְאָס גֶעוָוארֶען, עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז פוּן דִי יוּדֶען אַלֵיין וֶועט עֶר

דֶעם אֱמֶת נִיט וִויסֶען, אוּנ עֶר הָאט דִי קָמֵיעוֹת גֶעגֶעבֶּען, אִיבֶּערְקוּקֶ׳ן אַ גֵייסְטְלִיכֶען, אוּנ אַ גְרוֹיסֶען גֶעלֶעהְרְטֶען, דֶעם פְּרָאפֶעסָאר דָוִד פְּרִידְרִיךְ מֶעגֶערְלִין. דָארְט וואוּ מֶען הָאט אָבֶּער צוּ טְהוּן מִיט רָאשֵׁי תֵּבוֹת קָאן מֶען טַייטְשֶׁען וִוי אַזוֹי מֶען וִויל, אוּנ עֶס אִיז גָאר קֵיין וואוּנְדֶער נִיט וָואס מֶעגֶערְלִין הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ מֵיינוּנְג, אַז ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ מֵיינְט גָאר נִיט שַׁבְּתַי צְבִי, אַז עֶר רֶעדְט גָאר פוּן קְרִיסְטוּס אוּנ, אַז עֶר אִיז אִין הַארְצֶען אַ אֱמֶת׳ער קְרִיסְט, אוּנ דֶערְפַאר אִיז אַזוֹי אוֹיף אִיהם אִין כַּעַס ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן, וַוייל דָאס אֵייגֶענֶע הָאט זַיין פָאטֶער, דֶער חָכָם צְבִי, גֶעטְהוּן מִיט נְחֶמְיָה חָיָא חַיוֹן, וֶועלְכֶער אִיז אוֹיךְ אֵייגֶענְטְלִיךְ גֶעוֶועהן אַ פֶערְבָּארְגֶענֶער קְרִיסְט. מֶעגֶערְלִין אִיז בַּיי זִיךְ אַזוֹי פֶעסְט גֶעוֶועהן, אַז עֶר שְׁטֶעהט נָאהֶענְט צוּם אֱמֶת, אַז עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אַ בֶּעזוּנְדֶער בְּרִיעף, אוּנ הָאט אִיהם פָארְגֶעלֶעגְט, אַז עֶר זָאל אַרָאבְּנֶעהמֶען פוּן זִיךְ דִי מַאסְקֶע אוּנ זָאל אָנְנֶעהמֶען אֶפֶענְטְלִיךְ דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם. כַּיים קֶענִיג אִיז זֶעהר אָנְגֶעלֶעגְט גֶעוֶועהן, אַז עֶר אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען וָואס פַאר אַ יְשׁוּעָה עֶס קָאן אַ מָאל אַרוֹיסְקוּמֶען פוּן ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ, אוּנ הָאט גֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל, אַז עֶר זָאל בְּלַייבֶּען הוֹיפְּט־רַב וִוי פְרִיהֶר; אוּנ מֶעהר זָאל זִיךְ קֵיינֶער נִיט טָארֶען טְשֶׁעפֶּען צוּ אִיהם. אוֹיף דֶער אַלְטוֹנַא׳ר קְהִלָּה אִיז גֶעקוּמֶען אַ שִׂמְחָה וָואס זֵייעֶר רַב הָאט אוֹיסְגֶעפִיהְרְט אוּנ זַיינֶע שׂוֹנְאִים זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען צוּם נַארר; נָאר דִי אֱמֶת׳ע סִבָּה וָואס דִי מְלוּכָה הָאט זִיךְ אַזוֹי אָנְגֶענוּמֶען פַאר ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אִיז קֵיינֶעם נִיט בֶּעקַאנְט גֶעוֶועהן. עֶר אַלֵיין הָאט זִיךְ נִיט וִויסֶענְדִיג גֶעמַאכְט, אוּנ הָאט גֶעדַאנְקְט גָאטט, וָואס עֶר הָאט גֶעקָאנְט בְּלַייבֶּען אוֹיף זַיין שְׁטוּהל אוּנ פִיהְרֶען זִיךְ מִיט זַיין דֶרֶךְ בִּיז׳ן טוֹיט, וֶועלְכֶער הָאט אִיהם בֶּעפְרַייהט פוּן אַלֶע יְסוּרִים אוֹיפ׳ן פִיער אוּנ זִיבְּצִיגְסְטֶען יָאהר.

דֶערְוַוייל הָאבֶּען דִי שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס אִין פוֹלִין אוֹיךְ נִיט גֶעדְרִימֶעלְט. אַז דֶער „וַעַד אַרְבַּע אֲרָצוֹת" הָאט אִין לֶעמְבֶּערְג, דֶעם 2 יוּלִי 1722, אַרוֹיסְגֶעלָאזְט גֶעגֶען זֵיי אַ חֵרֶם הָאבֶּען נָאר עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע קְלָאמֶערְשְׁט תְּשׁוּבָה גֶעטְהוּן, אִי דָאס נָאר לְפָנִים; דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען זִיךְ נָאר אָנְגֶעהוֹיבֶּען מֶעהר הִיטֶען אוּנ בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאבֶּען זֵיי צוּ זִיךְ צוּגֶעשְׁלֶעפְּט אַ סַךְ בְּכָבוֹדֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים, וִוי אֱלִישַׁע שׁוֹר, פִישֶׁעל זְלַאטְשׁוֹבֶער, מֵאִיר קַאמִינְקֶער, אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע. צְווִישֶׁען זֵיי זֶענֶען אוֹיךְ גֶעוֶועהן פֶערְשִׁיעדֶענֶע חֲבֵרוֹת: אַ טְהֵייל הָאבֶּען תָּמִיד גֶעפַאסְט אוּנ גֶעלֶעבְּט אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט פוּן דֶער גַאנְצֶע וֶועלְט, אוּנ אַ טְהֵייל זֶענֶען דַוְקָא נָאכְגֶעלָאפֶען אַלֶע תַּעֲנוּגִים, אוּנ הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען

אַז בִּיז מֶען קוּמְט צוּ דֶער קְדוּשָׁה מוּז מֶען דוּרְכְגֶעהֶען פִינְפְצִיג טוֹיעֶרְן פוּן
טוּמְאָה. אִים יָאהר 1725, הָאבֶּען דִי פּוֹילִישֶׁע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט
זֵייעֶרְן אַ מְשׁוּלָח, משה מאיר זָאלְקָאוָוער, עֶר זָאל פוּן זֵיי בְּרֶענְגֶען אַ גֶערוּס
זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער פוּן אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס פוּן טִירְקַיי. אִין מַאנְהַיים
הָאט מֶען אָבֶּער דֶעם מְשׁוּלָח אִיבֶּערְגֶענוּמֶען, דֶעמָאלְט אִיז אוֹיךְ אַרוֹיס דֶער
סוֹד, אַז ר' יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ הַאלְט מִיט זֵיי, אוּנ דִי רַבָּנִים הָאבֶּען צוּם צְוֵויטֶען
מָאל אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ חֵרֶם. דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס זֶענֶען אָבֶּער בַּיי זִיךְ נִיט
אַרָאבְּגֶעפַאלֶען, אוּנ וָואס מֶעהר מֶען הָאט זֵיי גֶערוֹדְפ'ט הָאבֶּען זֵיי דֶערְפִיהלְט
אִין זִיךְ אַ גְרֶעסֶערֶע שְׁטַארְקְהַייט, אוּנ הָאבֶּען נָאר גֶעהָאפְט, אַז אִין גִיכֶע צֵייטֶען
וֶועט זֵיי גָאטט צוּשִׁיקֶען אַ פִיהרֶער, וָואס וֶועט צוּנוֹיפְנֶעהמֶען דִי שָׁאפֶעלֶעךְ אוּנ
וֶועט נִיט צוּלָאזֶען צוּ זֵיי קַיין בֶּעזֶע וָואלְף. אַזַא פַּאסְטוּךְ הָאט זִיךְ בַּאלְד אָבְּ-
גֶעזוּכְט אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהן יַעֲקֹב פְּרַאנְק — אַ מֶענְשׁ, וָואס הָאט זִיךְ אוּנ-
טֶערְגֶענוּמֶען אוֹיסְצוּפִיהרֶען שַׁבְּתַי צְבִי'ס שְׁלִיחוּת אוּנ הָאט פֶערְדְרֶעהט דֶעם קָאפּ
פוּן אַ הַאלְבֶּער וֶועלְט, יוּדֶען אוּנ קְרִיסְטֶען.

יַעֲקֹב לֵייבָּאוִויטְשׁ, וָואס אִיז שְׁפֶּעטֶער בֶּעקַאנְט גֶעוָוארֶען מִיט דֶעם
נָאהמֶען, יַעֲקֹב פְּרַאנְק, אָדֶער בַּארָאן אָפֶּענְבַּאךְ, אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען
אִים יָאהר 1720 אִין בּוּטְשַׁאטְשׁ אִין אַ קְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל פוּן גַאלִיצְיֶען.
זַיין פָאטֶער, ר' יְהוּדָה לֵייבּ אִיז גֶעוֶועהן רַב אִין טְשֶׁערְנָאוִויץ, וָואס
הָאט דֶעמָאלְט גֶעהֶערְט צוּ דֶער וָואלֶעכַיַא; עֶר הָאט מִן הַסְתָּם גֶעוָואלְט
דֶעם זוּהן אוֹיךְ בֶּעגְלֵייקֶען מִיט תּוֹרָה אוּנ מַאכֶען פוּן אִיהם אַ מוֹרֶה הוֹרָאָה.
דֶער קְלֵיינֶער יַעֲקֹב הָאט אָבֶּער וֶועניג חֵשֶׁק גֶעהַאט צוּ בְּרֶעכֶען זִיךְ דֶעם מֹחַ
אִיבֶּער לֶערְנֶען; פוּן קִינְדְהַייט אָן הָאט עֶר שׁוֹין לִיעבּ גֶעהַאט צוּ לֶעבֶּען, אוּנ
קַיין גְרוֹיסֶער אוֹהֵב אֱמֶת אִיז עֶר קַיין מָאל נִיט גֶעוֶועהן. אִין קַבָּלָה-סְפָרִים הָאט
עֶר יָא אָפְט אַרַיינְגֶעקוּקְט, וַוייל דָאס הַארְץ הָאט אִיהם גֶעזָאגְט, אַז זֵיי וֶועלֶען
אִיהם צוּ נוּטְץ קוּמֶען צוּם שְׁווינְדֶעל, אוּנ שְׁפֶּעטֶער מִיט אַ סַךְ יָאהרֶען, אַז
זַיין נָאהמֶען הָאט שׁוֹין גֶעקְלוּנְגֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט, פְלֶעגְט עֶר זִיךְ פַאר זַיינֶע
מְקוֹרָבִים בֶּערִיהמֶען, אַז נָאךְ קְלֵיינֶערְהֵייד הָאט עֶר פֶערְשְׁטַאנֶען צוּ מַאכֶען דִי
קוּנְץ, אוּנ הָאט אָבְּגֶענַארְט דֶעם אֵייגֶענֶעם טַאטֶען, חָאטְשׁ קַיין נַאר אִיז עֶר
קַיין מָאל נִיט גֶעוֶועהן. בַּיי דְרַייצֶעהן יָאהר הָאט עֶר שׁוֹין אָנְגֶעשְׁפַּארְט אִין
בּוּקַארֶעשְׁט, אוּנ הָאט גֶעדִיענְט בַּיי אַ סוֹחֵר, אַ פּוֹילִישֶׁען יוּדֶען, ר' מָרְדְּכַי
מַרְגָּלִיוֹת. מִיט'ן בַּעַל הַבַּיִת פְלֶעגְט עֶר אָפְט פָאהרֶען קַיין טִירְקַיי אַיינְקוֹיפֶען
סְחוֹרָה. עֶס אִיז אִיהם אוֹיךְ אוֹיסְגֶעקוּמֶען צוּ זַיין אִין נִיקָאפָּאלִיס, סְמִירְנָא

אוּנ סַאלוֹנִיקִי, אוּנ אִיז דָארְט גֶעוָוארֶען אַנָאהֶענְטֶער מְחוּתָּן מִיט דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, וָואס הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶערֶעכֶענְט פַאר טִירְקֶען אוּנ הָאבֶּען גֶעהֵייסֶען דָאנְמֶאה. דֶעמָאלְט אִיז עֶר גֶעבֶּענְשְׁט גֶעוָוארֶען מִיט דֶעם נַייֶעם נָאמֶען פְּרַאנְק, וַוייל דִי טִירְקֶען פְלֶעגֶען רוּפֶען יֶעדֶען פְרֶעמְדֶען פְּרַאנְק. פּוּנְקְט אִין דֶער צַייט, וָואס יַעֲקֹב פְּרַאנְק הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוּמְצוּדְרֶעהֶען אִין טִירְקַיי, אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען בְּרַכְיָה, דֶער פִיהְרֶער פוּן דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, אוּנ עֶס אִיז אִיהם פוּן אִיבֶּערְגֶעבְּלִיבֶּען אֵיין אַלְמָנָה אוּנ אַקְלֵיין טָאכְטֶערְל, וֶועלְכֶע הָאבֶּען אִיבֶּערְגֶענוּמֶען דִי יְרוּשָּׁה, אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען רֶעכְנֶען פַאר הֵיילִיג. דִי אַלְטֶע הָאט זִיךְ גֶערוּפֶען „גְבִירָה", אָדֶער „מַטְרוֹנִיתָא", אוּנ דִי יוּנְגֶע הָאט גֶעהֵייסֶען „נַעֲרָה קַדִישָׁא". אַזַא מֶענְשׁ וִוי יַעֲקֹב פְּרַאנְק, וָואס עֶס הָאט אִיהם פוּן דֶער קִינְדְהַייט אָן גֶעצוֹיגֶען גָאר גוּט צוּ לֶעבֶּען, הָאט אַזַא מִין פְרוּמְקַייט, וָואס עֶר הָאט בֶּעמֶערְקְט בַּיי דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס—אוּנ וָואס בֶּעשְׁטֶעהט: אִין נָאכְלוֹיפֶען תַּאֲווֹת אוּנ נִיט שְׁטַארְק אָבְּגֶעשֵׁיידְט זַיין פוּן וַוייבֶּער—גֶעמוּזְט זֶעהר גֶעפָאלֶען, אוּנ עֶר אִיז בַּאלְד אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם מַהֲמַדְנִישֶׁען גְלוֹיבֶּען אַזוֹי וִוי אַלֶע, וָואס הָאבֶּען גֶעהֶערְט צוּ דֶער סֶעקְטֶע דָאנְמֶאה, אוּנ הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט צְווִישֶׁען דִי פַיְערִיגֶע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס. אַז יַעֲקֹב פְּרַאנְק הָאט זִיךְ אָבֶּער צוּגֶעקוּקְט צוּם לֶעבֶּען פוּן דִי דָאזִיגֶע, וָואס הָאבֶּען גֶעשְׁפִּיעלְט אַרָאלֶע בַּיי דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, הָאט עֶר בַּאלְד פֶערְשְׁטַאנֶען אַז מִיט עַזוּת אוּנ אַיינְגֶעשְׁפַּארְטַקַייט וֶועט אִיהם גֶערָאטְהֶען זִיךְ אַרוֹיפְצוּהַאפֶּען אוֹיף אַהוֹיכֶער מַדְרֵגָה, אוּנ פְלוּצְלוּנְג הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען בְּלָאזֶען פוּן זִיךְ אוּנ שְׁרַייֶען אַז אִין אִיהם לִיעגְט דִי נְשָׁמָה פוּן שַׁבְּתַי צְבִי. יַעֲקֹב פְּרַאנְק אִיז דַוְקָא גִיט גֶעוֶועהן קֵיין שָׁאנֶער מֶענְשׁ, רֶעדֶען הָאט עֶר אוֹיךְ גִיט גֶעקָאנְט, קֵיין לַמְדָן אִיז עֶר אַוַדַאי גִיט גֶעוֶועהן, אוּנ דָאךְ הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד אָבְּגֶעזוּכְט עֶטְלִיכֶע נַארְעֶן, וָואס הָאבֶּען אִיהם גֶעגְלוֹיבְּט. אַזוֹי פִיהְרְט זִיךְ שׁוֹין דִי וֶועלְט: קוֹים גֶעפִינְט זִיךְ אַזֶעלְכֶער, וָואס גֶעהמְט זִיךְ פֶּעסְט עֶפִּיס אוֹיף אַנַייֶעם וֶועג אוּנ וֶוערְד בַּיי זִיךְ גִיט בָּטֵל, וֶוען מֶען קוּקְט אוֹיף אִיהם דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט אַבִּיסֶעלֶע קְרוּם, מוּז עֶר בֶּעקוּמֶען אָנְהֶאנְגֶער, וָואס מַאכֶען אָן אַלַארְם אוּנ צוּלֶעגֶען דִי זַאךְ אוֹיף טוֹיזֶענְד טֶעלֶער בִּיז מֶען הוֹיבְּט אָן דֶערְפוּן צוּ שְׁמִיעסֶען, אוּנ אַז דִי וֶועלְט נֶעהמְט אִיהם גָאר אִין מוֹיל אַרַיין—אִיז עֶר שׁוֹין נָאהֶענְט צוּם צִיעל. דָאס אֵיינֶענֶע אִיז אוֹיךְ גֶעשֶׁעהֶען מִיט יַעֲקֹב פְּרַאנְק, אוּנ אַז עֶר הָאט נָאךְ אִים יָאהר 1762 חַתוּנָה גֶעהַאט אִין נִיקָאפָּלִיס מִיט זֶעהר אַשֶׁאנֶער פְרוֹי חַנָּה, וָואס הָאט גֶעבָּארֶען צְוֵויי זִיהן יוֹסֵף אוּנ יַעֲקֹב, אוּנ אֵיין טָאכְטֶער חַוָּה, הָאט אִיהם דָאס וַוייבּ נָאךְ

מֶעהר גֶעהָאלְפֶען אויסְצוּפִיהרֶען זַיין זַאךְ . זִי אִיז גֶעוֶועהן אַזַא אִשָׁה צְנוּעָה וִוי אַללֶע פְרוֹיעֶן פוּן דִי שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס, אוּנ צוּ׳דֶעם צִיעל וָואס אִיהר מַאנְן הָאט גֶעצוֹיגֶען הָאט זִי אִיהם זֶעהר גֶעטוֹיגְט : זִי הָאט צוּ זִיךְ צוּגֶעצוֹיגֶען יוּנְגֶע לַייט פוּן אַללֶע זַייטֶען אוּנ צוּ לִיעבּ אִיהר אִיז עֶר אוֹיךְ גְרוֹיס גֶעוָוארֶען .

פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז אִיהם אִין טִירְקַיי נִיט אַזוֹי גוּט גֶעגַאנְגֶען. שׂוֹנְאִים הָאט עֶר גֶעהַאט אַסַךְ, אוּנ עֶס אִיז אַסְבָרָא אַז דִי יוּדֶען פוּן סַאלוֹנִיקִי הָאבֶּען גֶעדוּנְגֶען אַ טֶערְק, עֶר זָאל אִיהם הַרְגֶ׳נֶען. עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי פְרַאנְק׳ן עֶר זָאל זוּכֶען זַיין גְלִיק עֶרְגִיץ אִין דֶער פְרֶעמְד אוּנ עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען זָאגֶען, אַז אַבַּת קוֹל הָאט אִיהם מְגַלֶּה גֶעוֶועהן, אַז עֶר מוּז פָאהרֶען קַיין פּוֹלִין. קַיין בַּת קוֹל הָאט עֶר, פֶערְשְׁטֶעהט זִיךְ, נִיט גֶעהֶערְט, נָאר עֶר אִיז גֶעוָואהר גֶע־ וָוארֶען, אַז אִין פּוֹלִין זֶענֶען דָא זֶעהר פִיעל שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס, אוּנ אַז דָארְט וֶועט עֶר אִים שְׁטַאנְד זַיין אויסְצוּפִיהרֶען דֶעם פְּלַאן, וָואס אִין טִירְקַיי הָאט עֶר אִיהם נִיט גֶעקֶאנְט גֶערָאטְהֶען. אִים יָאהר 1755, פּוּנְקְט וֶוען אִין דִי פּוֹלִישֶׁע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת הָאט זִיךְ רֶעכְט צוּבְּרֶענְט דָאס מַחֲלוֹקֶת וֶועגֶען ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ, אִיז יַעֲקֹב פְרַאנְק אַרָאבְּגֶעקוּמֶען קַיין פּוֹלִין ; עֶר הָאט שֵׂכֶל גֶעהַאט נִיט צוּ קוּמֶען מִיט קַיין לֶעדִיגֶע הֶאנְד, אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר הָאט גֶעשִׁיט מִיט גֶעלְד אוּנ גֶעגֶעבֶּען בְּרֵייטֶע נְדָבוֹת, הָאט עֶר זִיךְ בַּאלְד קוֹנֶה שֵׁם גֶעוֶועהן אוּמֶעדוּם. דִי פּוֹלִישֶׁע שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס הָאבֶּען שׁוֹין לַאנְג אַרוֹיסְגֶעקוּקְט אוֹיף אַ מֶענְשֶׁען, וָואס זָאל הָאבֶּען אִין זִיךְ אַ כֹּחַ צוּ וֶוערֶען זֵייעֶר מַנְהִיג, אוּנ זֵיי זָאלֶען פִיהלֶען, אַז זֵיי הָאבֶּען אוֹיף וֶועמֶען זִיךְ אָנְצוּשְׁפַּארֶען ; אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען דֶערְזֶעהֶען יַעֲקֹב פְרַאנְק אִיז בַּיי קֵיינֶעם פוּן זֵיי קַיין סָפֵק נִיט גֶעוֶועהן אַז דָאס אִיז דֶער בֶּעשֶׁערְטֶער, וָואס זֵיי הָאבֶּען אוֹיף אִיהם אַזוֹי פִיעל גֶעוַוארְט. פְרַאנְק הָאט זֵיי טַאקִי נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט צוּ דֶערְצֶעהלֶען גַאנְצֶע מַעֲשׂוֹת, וִוי אִין אִיהם אִיז אַרַיין דֶער רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, אוּנ דָארְט וואוּ עֶס הָאט אִיהם גֶעפַּאסְט צוּם רוּמֶעל הָאט עֶר גֶעוִויזֶען מוֹפְתִים אוֹיךְ. פַאר דִי שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס אִיז שׁוֹין גֶענוּג גֶעוֶועהן, וָואס פְרַאנְק הָאט גֶעלֶעבְּט אִין סַאלוֹנִיקִי אוּנ הָאט זִיךְ אַרוּמְגֶעדְרֶעהט אוֹיף דֶער אֵייגֶענֶער הֵיילִיגֶער עֶרְד, וָואס אוֹיף אִיהר אִיז אויסְגֶעוַואקְסֶען שַׁבְּתַי צְבִי מִיט זַיין גַאנְצֶער מִשְׁפָּחָה, אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען נָאךְ פוּן אִיהם גֶעהֶערְט, אַז אִין אִיהם לִיעגְט דִי נְשָׁמָה פוּן מָשִׁיחַ אוּנ עֶר הָאט זֵיי נָאךְ אויסְגֶעדְרוּנְגֶען, אַז אוֹיף אִיהם אִיז גֶע־ פַאלֶען דֶער גוֹרָל צוּ בֶּעפְרַייעֶן דִי יוּדֶען אוּנ זֵיי אַרַיינְפִיהרֶען אִין זֵייעֶר אֵייגֶען לַאנְד וִוי יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן, וַוייל עֶס זֶענֶען אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען פִיערְצִיג יָאהר זַייט חַיִּים מַלְאָךְ הָאט זִיךְ בֶּעוִויזֶען אִים יָאהר 1715, הָאבֶּען אַללֶע אִיהם גֶעגְלוֹיבְּט אוּנ

וואוּהין עֶר אִיז נָאר גֶעקוּמֶען זֶענֶען אִיהם טוֹיזֶענדֶער נָאכְגֶעלָאפֶען. אִין רוֹהַאטִין, בּוּיסְק, נַאדְוָוארְנָא, לַאסְקָארוּן אוּן נָאךְ אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט פוּן פָּאדָאלְיֶען אוּן גַאלִיצְיֶען הָאט מֶען אִיהם פָּשׁוּט אוֹיף דִי הֶענְד גֶעטְרָאגֶען, אוּן אִיהם צוּ לִיעבּ הָאבֶּען זִיךְ דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוּפֶען פְרַאנְקִיסְטֶען אָדֶער זֹהַרִיסְטֶען, וַוייל דֶער זֹהַר אִיז בַּיי זֵיי גֶעוָוארֶען דָאס הֵיילִיגְסְטֶע. דֶעם נָאמֶען פוּן פְרַאנְק'ן הָאבֶּען זֵיי אַרַיינְגֶעשְׁטֶעלְט אִין דִי תְּפִלּוֹת אוּן פְלֶעגֶען אִיהם נִיט אַנְדֶערְשׁ רוּפֶען וִוי „הֵיילִיגֶער הֶערְר".

דִי רַבָּנִים הָאבֶּען פְרִיהֶר אוֹיךְ גֶענוּג גֶערוֹדֵפ'ט דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, חָאטְשׁ זֵיי פְלֶעגֶען זִיךְ בְּאַהַאלְטֶען אוּן נִיט אַרוֹיסְוַוייזֶען אֶפֶענְטְלִיךְ וֶוער זֵיי זֶענֶען. אַז זֵיי הָאבֶּען פְּלוּצְלוּנְג בֶּעקוּמֶען אַזַא פָארְשְׁטֶעהֶער וִוי יַעֲקֹב פְרַאנְק, הָאבֶּען זֵיי גָאר אַנְדֶערְשׁ אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען דִי קָאפּ אוּן הָאבֶּען נִיט נָאר אוֹיפְגֶעהֶערְט זִיךְ צוּ הִיטֶען, נָאר זֵיי זֶענֶען נָאךְ פְרַייא אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען אוּן גֶעווִיזֶען אַז זֵיי הַאלְטֶען נִיט פוּנ'ם תַּלְמוּד. דֶערְצוּ זֶענֶען נָאךְ צוּ זֵיי צוּגֶעשְׁטַאנֶען עֶטְלִיכֶע רַבָּנִים אוּן בְּכָבוֹדֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים, וִוי דֶער נַאדְוָוארְנָא'ר רַב ר' יְהוּדָה לֵיבּ קְרִיסַא, דֶער בּוּסְקֶער רַב ר' נַחְמָן בֶּן שְׁמוּאֵל הַלֵּוִי, אוּן בֶּעזָאנְדֶערְס דֶער אַלְטֶער גְּבִיר אֱלִישָׁע שׁוֹר, וָואס זַיין טָאכְטֶער חַוָּה הָאט גֶעקָאנְט אוֹיסְוֶוענִיג דֶעם גַאנְצֶען זֹהַר אוּן הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ נְבִיאָה. אַוַדַאי הָאבֶּען דִי רַבָּנִים נִיט גֶעטָארְט שְׁוַוייגֶען, אוּן עֶס אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען מֶען זָאל זֶעהֶען וִוי וַוייט מֶעגְלִיךְ מַאכֶען אַ תֵּל פוּן דִי פְרַאנְקִיסְטֶען. דֶערְוַוייל הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט וָואס יַעֲקֹב פְרַאנְק אִיז גֶעקוּמֶען קֵיין לַאנְצְקָארוּן, וֶוען עֶס אִיז דָארְט גֶעוֶועהן אַ יַרִיד, זִיךְ זֶעהֶען מִיט זַיינֶע חֶבְרָה־לַייט, אוּן הָאט זִיךְ מִיט צְוַואנְצִיג פְרַאנְקִיסְטֶען פֶערְשְׁלָאסֶען אִין אַ אַכְסַנְיָא, כְּדֵי קֵיינֶער זָאל זֵיי נִיט שְׁטֶערֶען. דִי יוּדֶען הָאבֶּען בַּאלְד צוּ וִויסֶען גֶענֶעבֶּען דֶער פָּאלִיצְיֶע, אַז עֶס אִיז גֶעקוּמֶען עֶפֶּיס אַ טֶערְק אוּן רֶעדְט צוּ יוּדֶען, זֵיי זָאלֶען אָנְנֶעהמֶען דִי מַחֲמַדַנִישֶׁע אֱמוּנָה אוּן אַוֶועקְפָאהרֶען קֵיין טִירְקַיי. אוֹיסֶער דֶעם הָאבֶּען זֵיי גֶעשְׁרִיגֶען, אַז זֵיי הָאבֶּען אַרַיינְגֶעקוּקְט דוּרְךְ דִי שְׁפַּארוּנֶעס פוּן דִי לָאדֶענְס אוּן הָאבֶּען אַלֵיין גֶעזֶעהֶען וִוי פְרַאנְק מִיט זַיינֶע חֲסִידִים הָאבֶּען גֶעטַאנְצְט אַרוּם אַ נַאקֶעטֶע פְרוֹי אוּן אַז דָאס אִיז עֶפֶּיס אַמִין עֲבוֹדָה זָרָה. דִי פָּאלִיצְיֶע הָאט זֵיי אַלֶע פֶערְנוּמֶען, נָאר אַזוֹי וִוי פְרַאנְק אִיז גֶעוֶועהן אַיין אוֹיסְלֶענְדֶער הָאט מֶען אִיהם תֵּיכֶף אָבְּגֶעלָאזְט, אוּן דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען גֶעמוּזְט כּוֹרֵעַ וּמִשְׁתַּחֲוֶה זַיין אַז מֶען זָאל זֵיי בֶּעפְרַייהֶען. דֶעמָאלְט הָאבֶּען דִי רַבָּנִים גֶעמַאכְט דִי עֶרְשְׁטֶע אֲסִיפָה אִין סַאטַאנוֹב, אוּן טַאקִי בַּאלְד הָאט מֶען אִין בְּרָאדִי, פּוּנְקְט אִים כ' סִיוָן פוּנ'ם יָאהר 1756, אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ שַׁארְפֶען חֵרֶם

גֶעגֶען דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען. מֶען הָאט בֶּעשְׁלָאסֶען אַז קֵיינֶער זָאל זִיךְ מִיט זֵיי נִיט מְשַׁדֵךְ זַיין, זֵייעֶרֶע קִינְדֶער זָאלֶען זִיךְ רֶעכְנֶען פַאר מַמְזֵרִים אוּנ אַז יֶעדֶער יוּד, וָואס וֶועט גֶעוָואהר וֶוערֶען פוּן אַ פְּרַאנְקִיסְט, אִיז מְחוּיָב בַּאלְד צוּ מֶעלְדֶען דֶעם רַב דֶערְפוּן. צְווִישֶׁען דִי תַּקָנוֹת, וָואס דִי רַבָּנִים הָאבֶּען אִין יֶענֶער צַייט גֶעמַאכְט, אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן אַ בֶּעפֶעהל: מֶען זָאל נִיט טָארֶען לֶערְנֶען דֶעם זֹהַר פַאר דְרַייסִיג יָאהר. צוּ שְׁפֶּעט הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אַרוּמְגֶעקוּקְט צוּ וָואס דִי קַבָּלָה קָאן פִיהרֶען. אוֹיסֶער דֶעם הָאבֶּען דִי רַבָּנִים אַוֶועקְגֶעשְׁרִיבֶּען צוּ ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן עֶר זָאל זֵיי גֶעבֶּען אֵיין עֵצָה וְוִי אַזוֹי זֵיי זָאלֶען זִיךְ נוֹהֵג זַיין מִיט דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען אוּנ פוּן אִיהם אִיז אָנְגֶעקוּמֶען בַּאלְד אַ קוּרְצֶע תְּשׁוּבָה, אַז מֶען טָאר גָאר אוֹיף זֵיי קֵיין רַחֲמָנוּת נִיט הָאבֶּען.

אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען בֶּעקוּמֶען אַזַא הֶיתֵּר, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען גָאר אוֹיף אֵיין אַנְדֶער אוֹפֶן. נָאךְ אִין דֶעם אֵייגֶענֶעם יָאהר הָאט מֶען זֵיי מַחֲרִים גֶעוֶועהן אִים רֹאשׁ הַשָּׁנָה אִין שׁוּל, אוּנ מֶען הָאט בֶּעזָאנְדֶערְס גֶעזֶעהֶען אַז דִי וַוייבֶּער זָאלֶען זִיךְ אָבְזָאגֶען פוּן דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען; אוּנ מֶען קָאן זָאגֶען, אַז עֶס אִיז נִיט גֶעוֶועהן אֵיין מִשְׁפָּחָה, וואוּ דָאס פַאמִילְיֶען-לֶעבֶּען זָאל נִיט זַיין פֶערְפִינְסְטֶערְט אוּנ גֶעשְׁטֶערְט. אַ חוּץ דֶעם זֶענֶען דִי יוּדֶען גֶעגַאנְגֶען מִיט מְסִירָה, אוּנ אַזוֹי וְוִי פְּרַאנְק אַלֵיין אִיז שׁוֹין אִין יֶענֶע מְקוֹמוֹת נִיט גֶעוֶועהן אוּנ זֵיי הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז אָהן אִיהם קָאן זִיךְ זַיין חֶבְרָה נִיט רִירֶען, הָאבֶּען זֵיי גֶעלָאזְט זָאגֶען נִיקָאלַאי דֶעמְבָּאוְוסְקִי, דֶעם עֶפִּיסְקָאפּ פוּן קַאמֶענִיץ-פָּאדָאלְסְק, אַז עֶס הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט זֶעהר אַ שֶׁעדְלִיכֶע יוּדִישֶׁע סֶעקְטֶע, אוּנ זֵיי זֶענֶען גֶעוֶועהן זִיכֶער, אַז עֶר וֶועט זִיךְ מִיט דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען אָבְּ-רֶעכֶענֶען. דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען זֶענֶען טַאקִי גֶעוֶועהן אִין אַ גְרוֹיסֶער סַכָּנָה, וַוייל דֶעמְבָּאוְוסְקִי אִיז גֶעוֶועהן אַ הֵייסֶער קַאטָאלִיק, אוּנ עֶר הָאט זֵיי אַלֶע גֶעוָואלְט אִיבֶּערְגֶעבֶּען דֶעם אִינְקְווִיזִיצְיָאנְס-גֶערִיכְט. פְּרַאנְק הָאט אָבֶּער פוּן דֶער וַוייטֶענְס נִיט גֶעדְרִימֶעלְט אוּנ הָאט זַיינֶע לַייט נִיט גֶעלָאזְט פַאלֶען. אַז מֶען הָאט אִיהם בַּאלְד נָאךְ דֶער לַאסְקָארוּנֶער מַעֲשֶׂה אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט אִיבֶּער דִי גְרֶענִיץ, אִיז עֶר גֶעבְּלִיבֶּען זִיצֶען אִין חָאטִין, וָואס הָאט דֶעמָאלְט גֶעהֶערְט צוּ מִירְקַיי, אוּנ הָאט פוּן דָארְט נוּט אַכְטוּנְג גֶעגֶעבֶּען אוֹיף אַלֶעמֶען, וָואס עֶס גֶעהט פָאר אִין פָּאדָאלְיֶען. קוּים אִיז עֶר גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען פוּן דֶער מְסִירָה, הָאט עֶר בַּאלְד גֶעשִׁיקְט אַ בְּרִיעף צוּ דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען, אוּנ הָאט זֵיי גֶערָאטְהֶען זֵיי זָאלֶען פָּשׁוּט זָאגֶען דֶעם עֶפִּיסְקָאפּ, אַז דֶער יְסוֹד פוּן זֵייעֶר אֱמוּנָה אִיז דֶער אֵייגֶענֶער וָואס בַּיי דִי קְרִיסְטֶען, אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען דֶעם תַּלְמוּד פַיינְד דֶערְפַאר, וָואס עֶר אִיז

פול מִיט שְׂקָרִים און מְאוּסֶע זַאכֶען. פְרַאנְק הָאט אָבֶער פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז ווִי
וָואהל און פְּרַאקְטִישׁ זַיין עֵצָה אִיז וֶועלֶען זִיךְ די פְרַאנְקִיסְטֶען פָארְט נִיט וֶועלֶען
אויסְגֶעבֶּען פַאר קְרִיסְטֶען, און דַארִיבֶּער הָאט עֶר זִיךְ בִּגְנֵבָה אַלֵיין אַרִיבֶּערְגֶע-
הַאפְּט קַיין פּוֹלִין, און הָאט זֵיי פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען, אַז דָאס אִיז דֶער
בֶּעסְטֶער, און דֶער גְלַייכְסְטֶער וֶועג פַאר זֵיי און, אַז נָאךְ שְׁאנֶער וָואלְט גֶע-
וֶועהן וֶוען עֶס טוֹיפֶען זִיךְ טַאקִי אַ צְוַואנְצִיג-דְרַייסִיג מֶענְשֶׁען פוּן זֵיי: דֶעמָאלְט
וָואלְט דֶער עֶפִּיסְקָאפּ גֶעזֶעהֶען, אַז זֵיי מֵיינֶען טַאקִי עֶרְנְסְט אִיבֶּערְצוּגֶעהֶען צום
קְרִיסְטֶענְטְהוּם, און די יוּדֶען וָואלְטֶען גֶעבְּלִיבֶּען מִיט זֵייעֶר מְסִירָה צום נַארְרְן.
אוֹיף אַיינְצוּפַּעֲנָה'ן מִיט זַיין חֶבְרָה אִיז פְרַאנְק, דַאכְט זִיךְ, קַיין נַארר נִיט גֶע-
וֶועהן, און דֶערְצוּ הָאט מֶען אִיהם נָאךְ פֶערְגֶאטֶעטֶערְט און מֶען הָאט גֶעקוּקְט
אוֹיף זַיינֶע וֶוערְטֶער ווִי אוֹיף אַ ווִינְק פוּן אוֹיבֶּען. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז אִיהם
שְׁוֶוער גֶעוֶועהן צוּ פּוֹעֵל'ן, נִיט נָאר אַז עֶטְלִיכֶע פוּן די פְרַאנְקִיסְטֶען זָאלֶען זִיךְ
לָאזֶען טוֹיפֶען, נָאר זֵיי זָאלֶען אֲפִילוּ מִיט'ן מוֹיל זָאגֶען, אַז זֵייעֶר גְלוֹיבֶּען גְלַייכְט
זִיךְ אוֹיס מִיט'ן קְרִיסְטְלִיכֶען; און אַז עֶר אִיז צוּרִיק אַוֶועקְגֶעפָאהרֶען אִיז עֶר
נִיט גֶעוֶועהן פֶעסְט בַּיי זִיךְ אַז מֶען וֶועט אִיהם פָאלְגֶען, ווַייל עֶר הָאט נוּט
בֶּעמֶערְקְט, אַז אֲפִילוּ די בֶּעסְטֶע פְרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעיִשׁוּבְט און עֶס אִיז
זֵיי זֶעהר שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אָנְצוּנֶעהמֶען פְרַאנְק'ס דֵעָה. דֶערְוַוייל הָאבֶּען אָבֶער
די יוּדֶען זִיךְ דֶערְוואוּסְט אַז פְרַאנְק דְרֶעהט זִיךְ ווַייטֶער אַרוּם אִין פּוֹלִין. הָאבֶּען
זֵיי גֶעגֶעבֶּען נָאךְ אַ מְסִירָה, און די פָּאלִיצֵייע הָאט פֶערְנוּמֶען אַ סַךְ פְרַאנְקִיסְטֶען,
און הָאט זֵיי אַיינְגֶעזֶעצְט אִין תְּפִיסָה. דָאס הָאט די פְרַאנְקִיסְטֶען אַרוֹיסְגֶעבְּרַאכְט
פוּן דֶער הָעֲזָה, און עֶס אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען טְהוּן אַזוֹי ווִי יַעֲקֹב
פְרַאנְק הָאט זֵיי גֶעהֵייסֶען. אַז מֶען הָאט זֵיי גֶעפִירְט צום עֶפִּיסְקָאפּ, הָאבֶּען
אַלֶע גֶעשְׁרִיגֶען, אַז זֵיי זֶענֶען גֶעגְנֶער פוּנ'ם תַּלְמוּד און רֶעכְנֶען זִיךְ פַאר קְרִיסְ-
טֶען און דֶערְפַאר טְהוּן די יוּדֶען זֵיי אָן אַזֶעלְכֶע צָרוֹת. דֶערְבַּיי הָאבֶּען זֵיי שׁוֹין
נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט אוֹיסצוּרֶעדֶען אוֹיף די יוּדֶען וָואס עֶס אִיז זֵיי נָאר גֶעקוּמֶען
אִין מוֹיל אַריין, און הָאבֶּען אֲפִילוּ גֶעזָאגְט, אַז יוּדֶען בֶּענוּצֶען טַאקִי בְּלוּט
צוּ די מַצוֹת. דֶעמָאלְט הָאט זִיךְ טַאקִי גְרָאד גֶעמַאכְט אַ בִּלְבּוּל דָם אִין יַאמְפָּאל
און מֶען הָאט אִין דֶעם בֶּעשׁוּלְדִיגְט עֶטְלִיכֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים. דֶעמְבָּאווְסְקִי הָאט
בַּאלְד גֶעזֶעהֶען אַז דָאס אִיז פַאר אִיהם זֶעהר אַ נוּט גֶעשֶׁאפְּט, אַז עֶר וֶועט
בֶּעקוּמֶען טוֹיזֶענְדֶער פְרִישֶׁע קַאטָאלִיקֶען, דֶערְצוּ אִיז נָאךְ בַּיי אִיהם אָנְגֶעלֶעגְט
גֶעוֶועהן, וָואס צום יַאמְפָּאלֶער פְרָאצֶעס זֶענֶען אִיהם נָאר אוּמְגֶערֶעכְט צוּגֶעקוּמֶען
נַייעֶ עֵדוּת, און עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען בֶּעפְרַייעֶן אַלֶע פְרַאנְקִיסְטֶען און הָאט זֵיי

געגעבען דאס רעכט אומעדום צו וואהנען אונ פריי האנדלען; ער האט זיי נאך צוגעזאגט צו שיצען, ווייל ער האט זיך איינגערעדט, אז די צאהל פון די פראנקיסטען וועט זיך פערגרעסערן אונ דערנאך וועלען זיי אללע צו־זאמען ווערן קריסטען.

די יודען זענען געגאנגען מיט'ן אלטען כלל, אז נצחון איז א גרויסע זאך, נאר דא האבען זיי דווקא א טעות געהאט, ווייל דער פון איז ארויס א גרויסער מכשול. די פראנקיסטען האבען אליין ניט געהאפט, זיי זאלען אזוי גיך אויפ־געריכט ווערען, אונ פלוצלונג זאל אויף זיי קומען אזא ישועה. ערשט עטליכע חדשים צוריק האבען זיי געמוזט זיך שטאנדיג בעהאלטען, דאווענען אין פער־שלאסענע חדרים, מורא האבען פאר א זייטיגען קוק, אונ דא האט מען זיי געגעבען פאלקאמענע פרייהייט, אונ ביים עפיסקאפ זענען זיי גאר געווארען תקיף. גרויס איז געוועהן זייער פרייד אונ, אז דעם מענשען איז גוט אויפ'ן הארצען דערמאנט ער זיך, אז מען דארף זיך נוקם זיין אין א שונא. ביי די פראנקיסטען איז געבליבען, זיי זאלען זיך אברעכענען מיט די יודען, אונ זיי האבען זיך געווענדעט צו דעמבאווסקי'ן מיט א בקשה, ער זאל זיי ערלויבען האבען א וכוח מיט די רבנים אונ זיי אויסווייזען פונ'ם זהר, אז דער יסוד פון דעם קריסטענ־טהום איז הייליג. דערביי האבען זיי צוגעשטעלט איין ארט, „אני מאמין" וואס אלישע שור האט אנגעשריבען אונ וואס איז בעשטאנען פון ניין פונקטען: 1) א אמת'ער יוד דארף ניט נאר ליעב האבען גאטט, נאר שטאנדיג נאכקלאהרען אונ וועלען פערשטעהען זיין גרויסקייט אונ הויכקייט. 2) די תורה אונ די נביאים האבען אין זיך בעהאלטענע סודות, וואס ניט יעדער איז זוכה זיי צו וויסען אונ נאר מיט רוח הקדש קאן מען זיי משיג זיין. 3) דער בעסטער פירוש אויף דער תורה איז דער זהר, ווייל דער תלמוד פערדרעהט נאר דעם פשט, ער פארשפרייט נארישקייטען אין פאלק, ער הייסט פיינד האבען אנדערע אמות אונ איז אפילו מתיר בלוט צו פערגיסען פון ניט־יודען. 4) די פראנקיסטען גלויבען, אז עס איז דא א בורא עולם. וואס די גאנצע וועלט מיט אללע ברואים, פון גרויס ביז קליין, געפינען זיך אונטער זיין השגחה. 5) זיי גלויבען אבער אויך, אז דער איינענער גאט האט דריי „פרצופים" (פנים'ער), אונ דערפאר שטעהט אין חומש: „בראשית ברא אלהים" אונ ניט „אלה". אז די וועלט איז בעשאפען געווארען דורך גאטטער אונ ניט דורך איין גאטט. 6) זיי גלויבען, אז גאט האט אנגענומען דאס געשטאלט פון א מענשען אונ האט אלדינג געטהון וואס א לעבעדיגער מענש בעדארף צו טהון, נאר ער איז געוועהן פריי פון זינד,

וָואס קְלֶעבֶּען זִיךְ אָן אִין אַ בָּשָׂר וָדָם. 7) יְרוּשָׁלַיִם אוּנ דֶער בֵּית הַמִקְדָשׁ וֶועלֶען מֶעהר קַיין מָאל נִיט צוּרִיק אוּיפְגֶעבּוֹיעט ווערֶען. 8) מָשִׁיחַ וֶועט נִיט קוּמֶען בֶּעפְרַייהֶען דִי יוּדֶען, נָאר עֶר וֶועט זִיךְ צוּם צְוֵויטֶען מָאל בֶּעוַוייזֶען אוּנ מְכַפֵּר זַיין אוֹיף דִי עֲוֹנוֹת פוּן אַלֶע מֶענְשֶׁען. 9) דֶער מָשִׁיחַ וֶועט טַאקִי זַיין גָאטט אַלֵיין, עֶר וֶועט אַרָאבְּנֶעהמֶען דִי קְלָלָה פוּנ'ם פָאלְק יִשְׂרָאֵל אוּנ וֶועט זֵיי אַנְ־טוַייזֶען דֶעם רֶעכְטֶען וֶועג.

דֶעם עֶפִּיסְקָאפּ אִיז דִי זַאךְ זֶעהר גֶעפֶאלֶען אוּנ חָאטְשׁ דִי נַיין עִיקָרִים, וָואס אֱלִישָׁע שׁוֹר הָאט גֶעשְׁטֶעלְט, זֶענֶען נָאךְ גֶעוֶועהן גַאנְץ וַוייט פוּנ'ם קְרִיסְ־טֶענְטְהוּם, הָאט עֶר גֶעוואוּסְט אַז דָאס אַלֵיין וֶועט אוֹיךְ גֶענוּג פֶערְשְׁלָאגֶען דִי יוּדֶען דִי קָאפּ, אוּנ עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל בַּאלְד אָפְּדְרוּקֶען דִי עִיקָרִים אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ אוּנ פּוֹלִישׁ אוּנ מֶען זָאל זֵיי צוּשִׁיקֶען אִין אַלֶע יוּדִישֶׁע שְׁטֶעדְט. אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר דֶעם 20 יוּנִי 1757, אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל, אַז פּוּנְקְט אִין צְוֵויי חֳדָשִׁים אַרוּם מוּזֶען דִי רַבָּנִים אַרוֹיסְשִׁיקֶען שְׁלִיחִים קַיין קַאמֶענִיץ, וָואס זָאלֶען דָארְט מִיט דִי פְרַאנְקִיסְטֶען אַוִכּוּחַ הָאבֶּען; דֶערְבֵּיי הָאט עֶר זֵיי מַזְהִיר גֶעוֶועהן, אַז פַאר יֶעדֶען טָאג וָואס זֵיי וֶועלֶען פֶערְשְׁפֶּעטִיגֶען וֶועלֶען זֵיי צָאהלֶען שְׁטְרָאף, אוּנ ווי בַּאלְד זֵיי וֶועלֶען גָאר נִיט קוּמֶען וֶועט עֶר הֵייסֶען פֶערְ־בְּרֶענֶען דֶעם תַּלְמוּד אוּנ וֶועט רֶעכְנֶען, אַז מִיט'ן שְׁוַוייגֶען זֶענֶען זֵיי מוֹדֶה אַז דִי פְרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען רֶעכְט.

אַזַא אוֹיפְטְהוּא פוּן דִי פְרַאנְקִיסְטֶען הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ גֶעוַואלְד צְוִוישֶׁען דִי פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען. דֶער עִנְיָן פוּן וִכּוּחַ אַלֵיין אִיז בַּיי דִי יוּדֶען קַיין נַיעֶס נִיט גֶעוֶועהן, נִיט אֵיין מָאל אִיז זֵיי שׁוֹין אוֹיסְגֶעקוּמֶען אֶפֶענְטְלִיךְ זִיךְ אַרוֹיסְצוּשְׁטֶעלֶען גֶעגֶען דִי שׂוֹנְאִים אוּנ הַאלְטֶען מִלְחָמָה מִיט דִבּוּרִים; נָאר דֶעמָאלְט זֶענֶען גֶע־וֶועהן אַנְדֶערֶע צַייטֶען אוּנ אַנְדֶערֶע מֶענְשֶׁען: יוּדִישֶׁע לוֹמְדִים זֶענֶען גֶעוֶועהן בָּקִי אִין פֶערְשִׁיעדֶענֶע חָכְמוֹת אוּנ לְשׁוֹנוֹת' אוּנ הָאבֶּען גֶעוואוּסְט וָואס צוּ אֶנְ־טְפֶערְן. אַז מֶען הָאט דִי יוּדֶען גֶערוּפֶען צוּ אַוִכּוּחַ אִים דְרַייצֶעהנְטֶען יָאהרְ־הוּנְדֶערְט, הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אַרמב"ן, וֶועלְכֶער אִיז אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן אִין אַ פַייעֶרִיגֶע רֶעדֶע צוּשְׁלָאגֶען אַלֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען גֶעגֶען זַיין פָאלְק; אַז אַ גַאנְצֶע מַחֲנֶה פוּן שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען אִים פִינְפְצֶעהנְטֶען יָאהרְהוּנְדֶערְט גֶעשְׁלֶעפְּט דִי רַבָּנִים צוּ אַוִכּוּחַ, הָאבֶּען זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט אַזֶעלְכֶע גְרוֹיסֶע לַייט, ווִי ר' יוֹסֵף אַלְבּוֹ, דוֹן וִוידַל פֶּערֶער אוּנ ר' זְרַחְיָה הַלֵּוִי, אוּנ מֶען הָאט דִי גִיפְטִיגֶע פַייְלֶען נִיט צוּגֶעלָאזְט צוּם יוּדֶענְטְהוּם. אַ צוּנְד אִיז אָבֶּער גֶעלֶעגֶען אַ שְׁרֶעקְלִיךְ חֲשֵׁכוּת אוֹיף דִי פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען, זֵייעֶרֶע רַבָּנִים הָאבֶּען זִיךְ, אוֹיסֶער

ש"ס אונ פוסקים, מיט קיין זאך ניט בעשעפטינט, קיין שום פרעמדע שפראכע האבען זיי ניט פערשטאנען, ווי אזוי זשע האבען זיי געקאנט זיך בשליסען צו האבען א ויכוח מיט די פראנקיסטען, וועלכע האבען גערעדט נוט פוליש אונ צווישען זיי זענען טאקי געוועהן רעכטע געלעהרטע. דערצו האבען זיך די רבנים נאך מעהר געשראקען דערפאר, וואס זיי האבען געהערט, אז די פראנקיסטען וועלען ברענגען אללע זייערע ראיות פונ'ם זהר, אונ דערמיט וועלען זיי זיין געבונדען, ווייל דעם זהר האבען זיי אויך געהאלטען פאר הייליג. אודאי איז געווארען צווישען די פולישע רבנים א גרויסער רעש, זיי האבען צושיקט בריעף קיין אויסלאנד אונ געשריגען אז דאס איז „גזרת השמד", אז מען וויל זיי מיט געוואלד אויסטויפען; זיי האבען זיך אפילו געפרובט צו זוכען א וועג צום פאפסט אונ איהם בעטען ער זאל מבטל זיין דעמבאווסקי'ס בעפעהל, אונ האבען געשיקט קיין אמשטרדם, מען זאל זיי ווענינסטענס געבען א שפאנישען יודען, וועלכער זאל קאנען איבערזעצען אלדינג וואס מען וועט זיי פראגען ביי דעם ויכוח. פון די אללע זאכען איז מן הסתם גאר ניט געווארען; עס האט זיך אויסגעלאזט דערמיט, וואס זיי האבען נאר פערשפעטיגט עטליכע טאג אונ סוף כל סוף האבען זיי געמוזט ארויסשיקען קיין קאמעניץ פיער רבנים, פון סאטאנוב – ר' מענדיל, פון מעזיבוז – ר' ליב, פון יאזלאוויץ – ר' בער, אונ פון מאהילוב – ר' יוסף קרעמעניצער. פון די פראנקיסטענס זייט זענען געקומען ביז דרייסיג פארשטעהער, אונ בעזאנדערס האבען דעמאלט געשפיעלט א ראללע יהודה ליב קריסא פון נאדווארנא, שלמה בן אלישע שור פון ראהאטין אונ נחמן בוסקער. ביי אזא לאגע, וואו די רבנים האבען קיין מויל ניט געקאנט אפנען אונ האבען מיט גרויס מיה פערשטאנען די שאלות, וועלכע מען האט זיי פארגעלעגט, איז קיין וואונדער ניט וואס די פראנקיסטען זענען געבליבען גערעכט. דעם 14 אקטאבער 1767 האט דער עפיסקאפ ארויסגעגעבען א פסק, אז דאס שאדליכקייט פונ'ם תלמוד איז בעוויזען געווארען, אז מען מוז פערברענען אללע גמרות וואס געפינען זיך אין גאנץ פאדאליען, אז די יודען מוזען בעצאהלען די פראנקיסטען 5000 גולדען פאר זייער טרחא אונ 154 רענדליך דארפען זיי מנדר זיין אויף צורעכטצומאכען די קאמעניצער קאטאלישער קירכע, אונ א חוץ דעם זענען זיי מחויב רוהיג אויסצוהערען די פראנקיסטען, ווען זיי וועלען זיי זאגען מוסר אונ צורעדען זיי זאלען זיך נעהמען אויף זייער וועג.

א פחד איז געפאלען אויף די פולישע יודען, ווען זיי האבען געזעהען אז דעמבאווסקי טרייבט טאקי קיין קאטאוועס ניט אונ ער האט שוין געגעבען

אַ בֶּעפֶעהל מֶען זָאל זוכֶען אִין אַללֶע יוּדִישֶׁע הַייזֶער אוּנ צוּנֶעהמֶען אַללֶע גְּמָרוֹת, וָואס מֶען וֶועט דָארְט גֶעפִינֶען. זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעקְלָאגְט פַאר'ן קֶאנִיג אַללֵיין אוּנ הָאבֶּען גֶעפוּנֶען אֲפִילוּ אַ שְׁטִיקֶעל צַד, וַוייל דֶער עֶרְשְׁטֶער מִינִיסְטֶער, דֶער גְרַאף בְּרִיהל הָאט גֶעהַאלְטֶען בַּיי זִיךְ אַ יוּדִישֶׁען פַאקְטָאר בָּרוּךְ יָנָן, אוּנ עֶר הָאט זֵיי צוּגֶעזָאגְט נַאנְצֶע גְלִיקֶען; גָאר זֵיי הָאבֶּען אוּמְזִיסְט אוֹיסְגֶעבְּרַאכְט גֶעלְד אוּנ הָאבֶּען גָאר נִיט גֶעפוּעֶלְט. פוּן אַללֶע זַייטֶען הָאבֶּען זִיךְ דֶערְוַוייל גֶעשְׁלֶעפְּט וָואגֶענְס, פוּל מִיט גְמָרוֹת, קֵיין קָאמֶענִיץ אוּנ פוּנְקְט עֶרֶב רֹאשׁ חֹדֶשׁ כִּסְלֵו הָאט מֶען דֶעם תַּלְמוּד פֶערְבְּרֶענְט. די יוּדֶען הָאבֶּען דֶעם טָאג גֶעפַאסְט אוּנ הָאבֶּען דָאס אוּמְגְלִיק גֶערוּפֶען „שְׂרֵפַת הַתּוֹרָה". די פְרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען ווִידֶער גֶעטַאנְצְט אוּנ זֵייעֶר שִׂמְחָה אִיז נָאךְ גְרֶעסֶער גֶעוָוארֶען, וֶוען דֶער עֶפִּיסְקָאפּ הָאט גֶעהֵייסֶען דֶער פָּאלִיצֵייע זִי זָאל בֵּייטְהֶען די וַוייבֶּער, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ פְרִיהֶר אָבְּגֶעזָאגְט פוּן זֵיי — וֶועגֶען דֶעם חֵרֶם וָואס די רַבָּנִים הָאבֶּען זֵיי פְרִיהֶר מַחֲרִים גֶעוֶועהן —, זֵיי זָאלֶען זִיךְ צוּרִיק אוּמְקֶעהרֶען צוּ זֵייעֶרֶע מֶאנֶער. דֶעמָאלְט הָאבֶּען עֶטְלִיכֶע פְרוֹיעֶן אַללֵיין זִיךְ דָאס לֶעבֶּען גֶענוּמֶען, וַוייל זֵיי הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ גְרוֹיסֶען חֵטְא צוּ בְּלַייבֶּען צְווִישֶׁען די פְרַאנְקִיסְטֶען.

בַּאלְד הָאט זִיךְ אָבֶּער דָאס גְלִיק אָבְּגֶעטְהוּן פוּן די פְרַאנְקִיסְטֶען אוּנ אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ די יוּדֶען. קֵיין חֹדֶשׁ אִיז נִיט אָבְּגֶעלָאפֶען זַייט מֶען הָאט דֶעם תַּלְמוּד פֶערְבְּרֶענְט אוּנ דֶעמְבָּאווְסְקִי אִיז פְּלוּצְלוּנְג גֶעשְׁטָארְבֶּען. די וֶועלְט זָאגְט אַ ווָארְטֶעל, אַז דֶער טוֹיט אִיז קֵיין נְקָמָה נִיט, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען די יוּדֶען גֶעשְׁרִיגֶען, אַז דָאס הָאט דֶעמְבָּאווְסְקִי גֶעהַאט אַ מַפָּלָה פַאר דֶעם גְרוֹיסֶען חִלּוּל הַשֵּׁם וָואס עֶר הָאט אָנְגֶעמַאכְט, אוּנ קוֹים הָאבֶּען זֵיי דֶערְפִיהלְט, אַז די פְרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען שׁוֹין מֶעהר קֵיין בֶּעשִׁיצֶער נִיט, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶענוּמֶען מִיט אַללֶע כּוֹחוֹת זֵיי צוּבֶּעצָאהלֶען כֵּפֶל כִּפְלַיִם פַאר די צָרוֹת, וֶועלְכֶע זֵיי הָאבֶּען אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען. מְסִירוֹת הָאט זִיךְ וַוייטֶער אָנְגֶעהוֹיבֶּען שִׁיטֶען אוֹיף די פְרַאנְקִיסְטֶען, אוּנ דֶערְצוּ זֶענֶען נָאךְ די יוּדֶען גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל אוּנ צוּ יֶעדֶער מְסִירָה הָאבֶּען זֵיי צוּגֶעלֶעגְט אַ הִיבְּשֶׁע מַטְבֵּעַ, אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהן דֶער בֶּעסְטֶער בֶּעוַוייז, אַז זֵיי זֶענֶען גֶערֶעכְט. בַּיי אַזֶעלְכֶע מִיטֶעל אִיז קֵיין ווָאוּנְדֶער גִיט וָואס אִין אַ קוּרְצֶער צַייט הָאט מֶען די פְרַאנְקִיסְטֶען גִיט גֶעקָאנְט דֶערְקֶענֶען: אַ סַךְ פוּן זֵיי הָאט מֶען אַיינְגֶעזֶעצְט אִין תְּפִיסָה; די דָאזִיגֶע וָואס מֶען הָאט אִיבֶּערְגֶעלָאזְט הָאט מֶען אָבְּגֶעגָאלְט אַ הַאלְבֶּען קָאפּ מִיט אַ הַאלְבֶּען בָּארְד, עֶס זָאל הֵייסֶען, אַז דָאס זֶענֶען נִיט קֵיין יוּדֶען אוּנ נִיט קֵיין קְרִיסְטֶען; פִיעל זֶענֶען

זיך צולאפען קיין בעסאראביען, וואס איז דעמאלט געשטאנען אונטער דער מאכט פון טירקיי, נאר די פולישע רבנים האבען זיי דארט אויך ניט געלאזט רוהען, זיי האבען אוועקגעשיקט בריעף צום חכם־באשי קיין קאנסטאנטינאפאל אונ ער האט זיי גערודפט נאך מיט מעהר כעס. עס פלעגט צו ליעב דעם אפט קומען צו געשלאג, אונ איין מאל ביי אזא געשלאג האט מען דערהרג׳ט דעם אלטען אלישע שור.

אז דאס וואסער האט שוין דערגרייכט ביז צום האלז אונ די פראנקיסטען האבען מעהר ניט געקאנט אויסהאלטען, האבען זיי זיך געווענדעט צום קאניג אלליין, אונ האבען איהם דערצעהלט וואס פאר א חסד דעמבאווסקי האט מיט זיי געטהון, ווי עס איז זיי געראטהען צו דערווייזען דאס שעדליכקייט פונ׳ם תלמוד, אונ ווי די יודען האבען זיך דערנאך מיט זיי דערפאר אבגערעכענט, אונ מען האט זיי פונ׳ם הימעל אראבגעווארפען טיעף אין דער ערד אריין. דער 11 יוני 1758 האט דער קאניג אוינוסט דער דריטע ארויסגעגעבען א בעפעהל אז די מלוכה דארף שיצען די פראנקיסטען, אונ זיי האבען דאס רעכט זיך צו בעזעצען אין גאנץ פולין. די יודען האבען זיך אבער געטהון זייערס: זיי האבען ווייטער געשיט מיט געלד אונ דעם קאניגס בעפעהל איז געבליבען נאר אויפ׳ן פאפיער. ווי באלד די פראנקיסטען האבען א קוק געטהון, אז עס איז קיין תכלית ניט, אונ אז אהן א פארשטעהער וועט מען זיי טאקי צום איבריגען דערקוועטשען, האבען זיי אוועקגעשריבען צו פראנק׳ן, וואס איז דעמאלט געזעסען אין טירקיי ער זאל זיי געבען איין עצה. פראנק האט ניט געמאכט קיין לאנגע שיהות אונ איז אים אנהויב פונ׳ם יאהר 1759 אלליין געקומען קיין פולין בעטראכטען וואס עס פעהלט זיין חברה, אונ מיט וואס מען קאן זיי העלפען. דעמאלט האבען זיי בעשלאסען, אז עס איז נאך וועניג וואס מען ווייזט די קאטאלישע נייסטליכע פון דער ווייטענס אז מען איז נוטה צום קאטאליציזים, נאר מען מוז זיי עס בעווייזען בפועל. פראנק האט פארגעלעגט מען זאל פשוט ווערען קריסטען אונ אללע האבען מסכים געוועהן צו זיין דעה, ווייל עס איז ביי זיי קיין ספק ניט געוועהן אז די גייסטליכע וועלען זיך מיט זיי שטארק משמח זיין אונ זיי אויפנעהמען ווי א אבן טוב. זיי האבען באלד אנגעשריבען א פאפיער צום נייעם עפיסקאפ ווראטיסלאוו לובינסקי, אונ האבען איהם מודיע געוועהן, אז זיי זענען אללע פערטיג אנצונעהמען דאס קריסטענטהום, אונ דערביי האבען זיי איהם געבעטען ער זאל פון זייערט־וועגען אפגען א פעלד, וואו זיי זאלען קאנען מלחמה האלטען מיט די שונאים

פונ'ם אמת, אונ ער זאל זיי ערלויבען נאך אמאל א ויכוח צו האבען מיט די יודען. לובינסקי האט זיי אבער זעהר קאלט אויפגענומען; וועגען ויכוח האט ער זיך גאר ניט וויסענדיג געמאכט, אונ וועגען זייער איבערגאנג צום קאטאליציזמוס האט ער זיי געזאגט, אז ווארטער האבען קיין ווערטה ניט, אז אזעלכע זאכען טהוט מען פריהר אונ דערנאך קאן מען דערפון רעדען. יעדענפאלס האט ער געהייסען זייער פאפיער אבדרוקען, כדי ער זאל זיי קאנען האלטען ביים ווארט.

לובינסקי'ס קאלטע תשובה האט א ביסעל אבגעהאלטען די פראנקיסטען פון זייער פלאן אונ עס זענען אזוי אוועקגעגאנגען עטליכע חדשים ביז זיי האבען זיך געקאנט בערעכנען וואס זיי זאלען טהון. יעדענפאלס האט זיי פראנק אנגעזאגט זיי זאלען קיין שום שריט ניט מאכען ביז זיי וועלען ניט וויסען אז זייער לאגע איז געזיכערט, אונ ערשט דעם 16 מאי 1769 האבען זיי אוועק־געשיקט צוויי בקשות, איינע נאך אמאל צום עפיסקאפ לובינסקי, וועלכער האט דעמאלט בעקומען שוין א גרעסערע שטעללע, אונ די אנדערע צום קאניג. ביידע בקשות האבען אונטערגעשריבען, אים נאהמען פון אללע פראנקיסטען, יהודה ליב קריסא אונ שלמה שור. אין דער בקשה צום קאניג איז געשטאנען אז זיי ערווארטען פון איהם טאקי א רעכטע הילף אונ האפען אז ער אלליין וועט אכטונג געבען מען זאל זיינע ווארטען פינקטליך אויספאלגען, ווייל אויף זיין בעפעהל פון פריהר האט מען זיך ניט אומגעקוקט, אונ די יודען, וואס האבען אפילו פאר גאטט קיין מורא ניט, האבען געמאכט פון זיי א תל, אונ דערביי האבען זיי געבעטען ער זאל לאזען אויסרופען אין גאנץ פולין אונ ליטא, אז ווער פון די פראנקיסטען עס האט זיך בעהאלטען, מאג זיך ארויסווייזען אונ דארף פאר קיינעם קיין מורא ניט האבען, אז די מלוכה מוז זיי שיצען אונ זייערע ווייבער אונ קינדער. וועלכע האבען זיך געמוזט אין דער שלעכטער צייט אבטהיילען פון זיי, אונ אז זיי האבען דאס רעכט זיך בעשעפטיגען מיט עהרליכע פרנסות אין דער גאנצער מדינה. ביים עפיסקאפ לובינסקי האבען זיי געבעטען צוויי זאכען: ערשטענס, האבען זיי אנגעוויזען, אז עס איז זעהר נאטהיג מען זאל זיי ערלויבען צו האבען א ויכוח מיט די רבנים, ווייל זיי ווייסען אז צווישען די יודען זענען דא זעהר פיעל, וואס פיהלען אין הארצען אז די פראנקיסטען האבען רעכט נאר זיי האבען נאך ניט אזוי פיעל כח זיי זאלען זיך אבטהיילען פון אנדערע, אונ אז זיי וועלען אבער זעהען, ווי די רבנים וועלען פערליערען זייער ווערטה ביים ויכוח, וועלען

זיי ביי זיך שטארקער ווערען און וועלען אויך ארויסשפרינגען גלייך מיט זיי.
אויסער דעם האבען זיי געדרונגען, אז צו ליעב דעם וכוח וועלען די איבריגע
יודען אויך אפענען די אויגען און די קאטאלישע קירכע וועט בעקומען צעהנער
טויזענדער נייע קאטאליקען. צווייטענס האבען זיי געבעטען, מען זאל זיי אבי-
זוכען עפיס א מעמד פרנסה, ווייל זיי זענען כמעט אללע זעהר פערארעמט
געווארען און לעבען פון נדבות, וואס מען שיקט זיי צו פון אונגארן און
וואלעכייא. און דערפאר מוז מען זעהען זיי זאלען זיך קאנען בעזעצען מעהר
צווישען קריסטען און די פריצים אליין זאלען זיי מקרב זיין, כדי זיי זאלען
זיך פערדיענען עהרליך זייער שטיקעל ברויט און ניט דארפען אזוי ווי די
יודען, האלטען שענקען און שינדען די הויט פונ'ם פאלק. די פראנקיסטען
האבען גערעכענט, אז דאס מאל וועט זיי געראטהען, ווייל דער קאניג האט
שוין פריהר נאך ארויסגעוויזען אז ער האלט פון זיי און וועט זיי אצונד געוויס
ניט אבזאגען, און לובינסקי וועט זיי אויך צו ליעב טהון, בעזאנדערס ביי
דער גרויסער מאכט וואס ער האט דעמאלט געהאט. זיי האבען אבער א טעות
געהאט: דעם קאניג איז די זאך נמאס געווארען, און ער האט זיי אפילו ניט
געוואלט אנפערן; לובינסקי האט זיי אפילו יא געשיקט א תשובה, נאר קיין
גרויסע הנאה האבען זיי דערפון ניט געהאט. ער האט זיי געגעבען אנצוהערען
אז זיי דרעהען מיט דער צונג, אט זאגען זיי אז זיי גלויבען אין קריסטוס און
אט שרייען זיי אז זיי ווארטען אויף משיח, און מען קאן צו זיי קיין צוטרויען
ניט האבען, און ביז זיי וועלען זיך ניט טויפען טארען זיי ניט רעדען פון קיין
הילף. די יודען ווידער האבען ניט אויפגעהערט מלחמה צו האלטען. זיי האבען
געשריגען, אז די פראנקיסטען וועלען קיין מאל ניט ווערען קיין אמת'ע קריס-
טען, פונקט ווי פון די שבתי צבי'ניקעס זענען ניט געווארען קיין אמת'ע
טירקען, און פון זיי וועט נאר ארויס א שעדליכע קריסטליכע סעקטע.
ביי דער איינענער מיינונג איז אויך געוועהן דער שליח פונ'ם פאפסט אין
פולין, דער נייסטליכער ניקאלאי סערבא, וועלכער האט געשריבען קיין
רום אז מען מוז די פראנקיסטען לאזען טויפען און אז דעמבאווסקי האט אומזיסט
אנגעמאכט וועגען זיי אזא געוואלד.

אזוי האבען די פראנקיסטען זיך געמוטשעט און געליטען ביז דאס רעדעלע
פונ'ם מזל האט זיך ווייטער א דרעה געטהון צוריק, און עס האבען זיך אנגע-
הויבען פאר זיי עפיס ליכטיגערע טאג. לובינסקי האט געמוזט אוועקפאהרען
און זיין שטעללע האט פערנומען מיקולישמיקאלסקי, וואס האט געוואלט

אַז דִי װעֶלְט זָאל נָאר װעֶרֶען קַאטָאלִיקֶען. דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען בַּאלְד פֶּער־
שְׁטַאנֶען, אַז בַּיי אִיהם װעֶלֶען זֵיי אַלְדִינְג אוֹיסְפִיהרֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ צוּ אִיהם
גֶעװעֶנְדֶט מִיט אַ בַּקָשָׁה, עֶר זָאל זֵיי הֶעלְפֶען אִין דֶער נוֹיט, אוּנ אוֹיסֶער דֶעם
זָאל עֶר זֵיי לָאזֶען אַ וִכּוּחַ הָאבֶּען מִיט דִי רַבָּנִים. מִיקָאלְסְקִי הָאט אָבֶּער זֵיי גֶע־
אֶנְטְפֶערְט, אַז קוֹדֶם כָּל מוּזֶען זֵיי בֶּעװַייזֶען אַז זֵיי גְלוֹיבֶּען פֶעסְט אִין דִי יְסוֹדוֹת
פוּנ'ם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ דֶערְנָאךְ קָאן מֶען שׁוֹין רֶעדֶען װעֶגֶען אַ וִכּוּחַ. דֶעמָאלְט
הָאבֶּען בֵּיידֶע פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דִי פְרַאנְקִיסְטֶען, יְהוּדָה לֵיבּ קְרִיסַא אוּנ
שְׁלֹמֹה שׁוֹר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ גַאנְצֶע מְגִלָה אוֹיפ'ן נָאמֶען פוּן מִיקָאלְסְקִי אוּנ
הָאבֶּען װעֶגֶען זֵייעֶר אֱמוּנָה אַרַיינְגֶעשְׁטֶעלְט זִיבֶּען פּוּנְקְטֶען: 1) אַז וָואס דִי
נְבִיאִים הָאבֶּען גֶעזָאגְט אִיבֶּער מָשִׁיחַ'ן אִיז שׁוֹין מְקוּיָם גֶעװָארֶען; 2) אַז מָשִׁיחַ
אִיז גֶעװעֶהן גָאטְט אַלֵיין מִיט זַיין נָאמֶען „אֲדֹנָי", אוּנ עֶר הָאט אָנְגֶענוּמֶען
דָאס גֶעשְׁטַאלְט פוּן אַ בָּשָׂר וָדָם, כְּדֵי עֶר זָאל קָאנֶען מְכַפֵּר זַיין דִי עֲוֹנוֹת פוּן
אַלֶע; 3) אַז זַייט מָשִׁיחַ אִיז גֶעקוּמֶען זֶענֶען בָּטֵל גֶעװָארֶען אַלֶע מִנְהָגִים אוּנ
דִינִים פוּן קָרְבָּנוֹת; 4) אַז יֶעדֶער אִיז מְחוּיָב צוּ דִיעֶנֶען דֶעם מָשִׁיחַ, װַייל אִין
אִיהם לִיעֶנְט דִי גַאנְצֶע יְשׁוּעָה; 5) אַז דֶער קְרֵייץ אִיז מָשִׁיחַ'ס חֲתִימָה אוּנ אַ זֵכֶר
פוּנ'ם דְרַייאֵיינִיגֶען גָאטְט; 6) אַז בִּיז מֶען טוֹיפְט זִיךְ נִיט קָאן מֶען נִיט מַשִּׂיג
זַיין דָאס גְרוֹיסְקַייט פוּנ'ם מֶלֶךְ הַמָשִׁיחַ; 7) אַז דֶער תַּלְמוּד בֶּעפֶעהלְט מֶען זָאל
נוּטְצֶען קְרִיסְטְלִיךְ בְּלוּט, אוּנ אַז יֶעדֶער וָואס גְלוֹיבְּט אִין אִיהם קָאן זִיךְ אָהן
דֶעם בְּלוּט נִיט בֶּעגֶעהֶען. דֶעם לֶעצְטֶען פּוּנְקְט הָאבֶּען זֵיי גֶעשְׁטֶעלְט מִיט אַ בֶּע־
זוּנְדֶער כַּוָנָה אוּנ הָאבֶּען בְּפֵירוּשׁ גֶעשְׁרִיבֶּען, אַז זֵיי װעֶלֶען עֶס דֶערְוַוייזֶען אוּנ
דִי רַבָּנִים װעֶלֶען מוּזֶען מוֹדֶה זַיין, װעֶן מֶען װעֶט זֵיי נָאר לָאזֶען זִיךְ מִיט זֵיי
אוֹיסְטַעֲנָה'ן. זֵיי הָאבֶּען גֶעװוּאוּסְט גַאנְץ גוּט, אַז אוֹיף אַלְדִינְג קָאן מֶען זֵיי נָאךְ
אִיבֶּערְפְרֶעגֶען טוֹיזֶענְדֶער שְׁאֵלוֹת, אוּנ דִי הוֹיפְּט־פְרַאגֶע מוּז זַיין: פַאר וָואס זֵיי
טוֹיפֶען זִיךְ נָאךְ אַלֵיין נִיט? דֶערְפַאר אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען דֶעם בִּלְבּוּל
פוּן בְּלוּט אַרַיינְגֶעבֶּען פַאר אַ נַדָן אוּנ דָא װעֶט מֶען זֵיי שׁוֹין לָאזֶען טְהוּן וָואס
זֵיי װעֶט גֶעפֶאלֶען. דִי פְרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען טַאקִי קַיין טָעוּת נִיט גֶעהַאט: קוֹים
הָאט מִיקָאלְסְקִי דֶערְהֶערְט, אַז בַּיים וִכּוּחַ װעֶט מֶען רֶעדֶען װעֶגֶען עֲלִילוֹת הַדָם
הָאט עֶר זִיךְ אִין דֶעם אָנְגֶעהַאפְּט מִיט בֵּיידֶע הֶענְד, אוּנ אֲפִילוּ נִיקָאלַאי
סֶערְרַא, דֶער שָׁלִיחַ פוּנ'ם פַאפְּסְט, וָואס הָאט אִיבֶּערְהוֹיפְּט גֶעקוּקְט קְרוּם
אוֹיף דִי פְרַאנְקִיסְטֶען, אִיז אוֹיךְ גֶעװעֶהן נַייגֶעריג צוּ װִיסֶען וָואס פַאר בֶּע־
הַאלְטֶענֶע סוֹדוֹת דִי אִינְװעֶנִיגְסְטֶע שׂוֹנְאִים פוּן דִי יוּדֶען װעֶלֶען אַרוֹיסְגֶעבֶּען. אִין
יֶענֶער צַייט הָאט גְרָאד דֶער פַאפְּסְט קְלֶעמֶענְטִי דֶער דְרַייצֶעהְנְטֶער

אַרויסגֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל, אַז מֶען טְרַאכְט אומְזִיסְט אויס אויף דִי יוּדֶען אַז
זֵיי דַארְפֶען בְּלוּט אויף פֵּסַח, און אַז מֶעהר זָאלֶען אַזֶעלְכֶע זַאכֶען אִין דִי
קַאטָאלִישֶע לֶאנֶדער נִיט פָּארְקוּמֶען. דַארוּיף הָאט אִיהם אַרוּיפְגֶעבְּרַאכְט אַ גֶע-
וִויסֶער יֶעלֶעק, אַ יוּד מִיט אַהֵיים יוּדִישׁ הַארְ'ן, וָואס הָאט נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט
קַיין מִיה און קַיין צַייט און אִיז אַלֵיין גֶעפָאהְרֶען קַיין רוֹם און הָאט נִיט
גֶערוּהט בִּיז דֶער פַּאפְּסְט הָאט אִיהם נִיט אויסְגֶעהֶערְט און גוּט אִיבֶּערְגֶעקוּקְט
אַלֶע בֶּעוַוייזֶע, וֶועלְכֶע עֶר הָאט גֶעבְּרַאכְט. אַוַדאי הָאט נִיקָאלַאי סֶערְרַא זֶעהר
גֶעגַארְט אַז דֶער וִכּוּחַ זָאל שׁוֹין זַיין, דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען זָאלֶען שׁוֹין גִיכֶער אויס-
זָאגֶען דִי אִינְוֶוענִיגְסְטֶע סוֹדוֹת, און עֶר זָאל הָאבֶּען וָואס צוּ מֶעלְדֶען קַיין רוֹם.
און עֶר הָאט פוּן זַיין זַייט אויך צוּגֶערֶעדְט מִיקָאלְסְקִי'ן עֶר זָאל לָאזֶען בֵּיידֶע
צְדָדִים זִיךְ אויסְטַעֲנָה'ן, וַוייל סַאי וִוי סַאי וֶועלֶען זֵיי אֵייגֶע אויף דִי אַנֶדערֶע
אַרויסְזָאגֶען דֶעם אֶמֶת, און מֶען וֶועט דֶערְוַוייל גֶעוָואהר וֶוערֶען דִי חֶסְרוֹנוֹת
פוּן אַלֶע.

פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז מִיקָאלְסְקִי'ן נִיט אַזוֹי גְרִינְג אָנְגֶעקוּמֶען בִּיז עֶר הָאט
גֶעקָאנְט בֶּעשְׂטִימֶען עֶס זָאל וֶוערֶען אַ וִכּוּחַ צְווִישֶׁען דִי יוּדֶען, און דִי פְּרַאנְקִיס-
טֶען. כִּמְעַט אַלֶע גֵייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט לַיידֶען דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען
און הָאבֶּען גֶעשְׂרִיגֶען, אַז אֲפִילוּ, וֶוען זֵיי וֶועלֶען זִיךְ טוֹיפֶען וֶועט מֶען פוּן זֵיי
הָאבֶּען שְׁטֶענְדִיג גְרוֹיסֶע צָרוֹת, עֶס וֶועט פוּן זֵיי נָאר אַרוֹיס אַ שֶׁעדְלִיכֶע סֶעקְטֶע
און קוֹים וֶועלֶען זֵיי נָאר פֶערְבֶּעסֶערְן זֵייעֶר לַאגֶע, וֶועלֶען זֵיי זִיךְ נוֹהֵג זַיין
מִיט'ן קְרִיסְטֶענְטְהוּם גְלַייךְ וִוי אַצוּנְד מִיט'ן יוּדֶענְטְהוּם, און וֶועלֶען זָאגֶען דֵעוֹת
אַז דָאס אִיז בַּיי זֵיי הֵיילִיג און יֶענְ'ן נִיט. אַז מִיקָאלְסְקִי הָאט זִיךְ וֶועגֶען דֶעם
וִכּוּחַ אָנְגֶעפְרֶעגְט בַּיי לוּבִּינְסְקִי'ן, הָאט עֶר גֶעזָאגְט אַז מֶען דַארְף זִיךְ נָאךְ גוּט
מְיַשֵּׁב זַיין, און הָאט גֶעהֵייסֶען זִיךְ אָנְפְרֶעגֶען: עֶרְשְׁטֶענְס, וָואס פַאר אַ חִלּוּק
עֶס אִיז צְווִישֶׁען דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען, וָואס רֶעכְנֶען זִיךְ פַאר גֶעגְנֶער פוּנ'ם תַּלְמוּד,
און דִי קַרָאִימֶעס, וֶועלְכֶע גְלוֹיבֶּען אויךְ נִיט אִין אִיהם? צְווַייטֶענְס, צוּ הָאבֶּען
דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען פֶעסְטֶע גֶעזֶעצֶע אִין זֵייעֶר אֱמוּנָה? דְרִיטֶענְס, צוּ מֵיינֶען זֵיי
טַאקִי דִי זַאךְ לִשְׁמָהּ אָדֶער זֵיי רֶעכְנֶען פָּשׁוּט, עֶס זָאל זֵיי בֶּעסֶער וֶוערֶען אִין
פַּרְנָסָה, וֶוען זֵיי וֶועלֶען זִיךְ טוֹיפֶען? פִיעֶרְטֶענְס, צוּ וֶועט מֶען הָאבֶּען אַ רֶעכְטֶען
מֶענְשֶׁען, וָואס זָאל גֶעטְרַיי אִיבֶּערְזֶעצֶען אַלְדִינְג וָואס עֶס וֶועט גֶערֶעדְט וֶוערֶען
בַּיים וִכּוּחַ? און פִינְפְטֶענְס, וֶוער זֶענֶען דִי צְווַיי מֶענְשֶׁען, וָואס שְׁרַייבֶּען שְׁטֶענְדִיג
אִים נָאהְמֶען פוּן אַלֶע פְּרַאנְקִיסְטֶען, צוּ זֶענֶען זֵיי עֶהְרְלִיכֶע לַייט און צוּ הָאבֶּען
זֵיי אַ כֹּחַ הַרְשָׁאָה פוּן זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער? אויף דִי אַלֶע שַׁאֲלוֹת הָאט מִיקָאלְסְקִי,

ווי עס שיינט, געגעבען אַ קלאָרע תּשובה, אונ עס איז ענדליך בעשטימט געוואָרען, אַז דעם 16 יולי 1759 זאָל אין לעמבערג זיין דער וויכוח, אונ מען האָט צו וויסען געגעבען אַללע רבנים פון דער געגענד זיי זאָלען אויסקלויבען דריי שלוחים אונ ווי באלד זיי וועלען פערשפּעטיגען וועלען זיי מוזען בעצאָהלען שטראָף טויזענד טהאָלער, אַחוץ דעם וואָס עס וועט שאַדען דעם כלל ישראל.

מיקאָלסקי האָט אויף דעם וויכוח פיעל גערעכענט, אונ ער האָט זיך טאַקי איינגערעדט, אַז ווי באלד די פראַנקיסטען, אָדער, ווי ער האָט זיי גערופען, זהריסטען, וועלען גובר זיין די תלמודיסטען, האָט ער שוין פערטיגע קאַטאָליקען פון אַללע פוילישע יודען. ער האָט געהייסען אויספוצען די הויפּט-קירכע פון לעמבערג, וואו דער וויכוח האָט בעדאַרפט פאָרקומען, אונ די גראָסטע שררות האָבען זיך אַהין פערזאַמעלט. מען האָט געצאָהלט פאַר בילעטען זעהר גרויסע מקחים, אונ דאָס געלד איז געגאַנגען אויף די אָרעמע פראַנקיסטען. פון די יודען זיינען געקומען ביז פיערציג רבנים, אונ בראָשם זיינען געוועהן, דער לעמבערגער רב ר' חיים הכהן ראַפּאָפּאָרט, אונ דער יאָזלאָוויצער רב ר' בער, וואָס איז שוין געוועהן ביים ערשטען וויכוח אין קאַמעניץ אונ האָט שוין געהאַט אַ ביסעל געניטהשאַפט; פון די פראַנקיסטען'ס זייט זענען געקומען יעקב פראַנק אַלליין אונ זיינע ביידע מקורבים, יהודה ליב קריסא אונ שלמה שור. אַנדאַי, אַז די רבנים האָבען פאַר זיך דערזעהען דעם גרויסען עולם, די פוילישע מאַגנאַטען מיט זייערע אויסגעפוצטע דאַמען, זענען זיי ביי זיך גאָר אַראָבגעפאַלען. די פראַנקיסטען האָבען ווידער גערעדט גאָר מיט אַ אַנדערע שטאַרקהייט, זיי האָבען געפיהלט, אַז ביי אַללע, וועלכע שטעהען אַרום זיי, זענען זיי שוין פון פריהער גערעכנט. דערצו זענען נאָך די רבנים געוועהן גע-בונדען, ווייל ערשטענס, האָבען זיי געמוזט אָנקומען צו אַ איבערזעצער אונ ער האָט ניט געקאָנט אונ אפשר טאַקי ניט געוואָלט אַקוראַט איבערגעבען זייערע רעד; צווייטענס, האָבען די פראַנקיסטען זייערע אַללע ראיות געבראַכט פונ'ם זהר אונ עס איז זיי שווער געוועהן אָבצוזאָגען זיך פון דעם ספר, וואָס איז ביי זיי אויך הייליג געוועהן; אונ דריטענס, האָבען זיי פשוט מורא געהאַט צו רעדען איבריגע ווערטער, די קריסטען זאָלען ניט זאָגען אַז מען שאַנדט זייער גלויבען. אַזוי האָט מען זיך אָבגעמוטשעט גאַנצע דריי טאָג, דעם 16, 23 אונ 30 יולי, די רבנים האָבען כמעט קיין מויל ניט געעפענט, אפילו וועגען עלילות דם, האָבען זיי זיך ניט געקאָנט רעכט אויסטענה'ן, ווייל זיי האָבען

קיין געשיכטע ניט געקאנט. פון די טויזענדער בעווייזע, וואס געלעהרטע יודען
האבען שוין פריהר מיט הונדערטע יאהרען געבראכט, האבען זיי ניט אנ-
געהויבען וויסען, זיי האבען זיך נאר געקאנט שווארען אז זייער פאלק איז
אומשולדיג; נאר אויפ'ן ווארט האט זיי קיינער ניט געוואלט גלויבען, האטש
זייערע שונאים האבען אויך מעהר ניט געהאט ווי ווערטער. אונ, בעדעקט
מיט שאנד אונ שפאט, האבען זיי געמוזט צוזעהען ווי דער גאנצער עולם
איז זיך משמח מיט די פראנקיסטען אונ מען שרייעט, אז ביי זיי איז גאר דער
גאנצער אמת.

פונקט ווי צוויי יאהר צוריק אין קאמעניץ, האבען די רבנים געהאט דעם
איינענעם פסק אין לעמבערג, נאר די נאכוועהענישען פונ'ם צווייטען וכוח
זענען שוין ניט געווען אזעלכע: מען האט זיך בעגנוגט מיט'ן בזיון, וואס
מען האט אנגעטהון די יודען, מען האט פון זיי חוזק געמאכט, פון נייע
גזרות אבער האט מען שוין ניט גערעדט, אונ די עטליכע גמרות, וואס האבען
זיך נאך פערוואלגערט אין די ישיבות אונ בתי מדרשים, זענען געבליבען
גאנץ. דערפאר איז די לאגע פון די פראנקיסטען דווקא געווארען שוואכער.
נאך דעם וואס זיי האבען זיך אין אללע פאפיערען ארויסגעשטעלט ווי אמת'ע
קריסטען, נאך דעם וואס זיי האבען ביים וכוח מיט פייערדיגע רעד בעוויזען
אז זייער גלויבען איז דאס קריסטענטהום, האבען זיי די גייסטליכע אנגעהויבען
דערקוטשען זיי זאלען זיך טאקי טויפען, אונ עס זאל ווערען איין ענדע. די
פראנקיסטען איז אבער שווער געווען זיך דארויף צו ענטשליעסען, ווייל רעדען
מיט'ן מויל, אדער אפילו שרייבען מיט דער האנד, האבען זיי זיך מתיר גע-
וועהן אלדינג; אז עס איז אבער טאקי געקומען צום רעכטען עיקר, האבען
זיי ניט געוואלט אבטרעטען פון זייערע יסודות, וואס זענען פארט געווען
אנדערע, ווייל זיי האבען ניט געהאלטען פון קיין אנדער משיח, אויסער שבתי
צבי אונ יעקב פראנק. וואס מעהר צייט עס איז אוועקגעגאנגען, האבען די
גייסטליכע ווייניגער זיי געלאזט רוהען אונ האבען געשריגען, אז אזוי בלייבען
טארען זיי ניט אונ מוזען אננעהמען דעם קאטאליציזמוס. די פראנקיסטען
האבען זיך בעטראכט אונ האבען געזעהען אז קיין אנדער וועג האבען זיי ניט,
אונ ווי באלד זיי וועלען זיך טאקי ניט טויפען וועלען זיי מאוס אבשניידען פון
ביידע זייטען, אונ סאי יודען, סאי קריסטען וועלען מאכען פון זיי א תל. דערצו
האבען זיי זיך נאך בערעכענט אז קיינער קאן זיי ניט פארוועהרען צו בלייבען
אין הארצען די אייגענע וואס זיי זענען, האטש די וועלט וועט זיי האלטען

פאר קריסטען, אם איז דאך שבתי צבי געבליבען דער איינענער משיח, האטש ער איז געווארען א מחמד'נער. וואס זשע וועלען זיי פערליערען אז זיי וועלען איבערגעהען צום קריסטענטהום? אזא תירוץ האבען זיך די פראנקיסטען גע-פונען, פראנק אלליין האט זיי שוין לאנג צוגערעדט דערצו, אונ עס איז ביי זיי געבליבען אז זיי זאלען אללע פון גרויס ביז קליין ווערען קאטאליקען.

דעם אמת מוז מען זאגען, אז א שטארקע נגיעה אין דעם, וואס די פראנ-קיסטען האבען זיך אויסגעטויפט, האבען אויך די יודען געהאט. באלד נאך דעם לעמבערגער וכוח האבען די רבנים געמאכט אין קאנסטאנטינאוו, א גרויסע אסיפה אונ עס איז נגמר געווארען ביי זיי, מען זאל אנגעווענדען אללע מיטעל אונ זעהען אז די פראנקיסטען זאלען זיך אויפהערען צו רעכנען פאר יודען. זיי האבען פערשטאנען, אז כל זמן די פראנקיסטען וועלען ניט ארויס פון זייער כלל, וועט מען זיי נאך ניט איין מאל שלעפען צו א דין תורה, אונ דוקא צו אזעלכע דינים, וואס קאנען דעם כלל ישראל אריינווארפען אין גרעסטען אומגליק; דאריבער איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען זיך לאזען קאסטען אהיבשע מטבע אונ זיי צוטרייבען צו דער טויפע. דאס איז אויך געווען די אמת'ע סבה, וואס די קאטאלישע גייסטליכע האבען זיך אזוי גענומען צום הארצען, אונ האבען ניט געוואלט ליידען די פראנקיסטען זאלען בלייבען אין מיטען; צוויי טויזענד יודישע רענדליך האבען אונטערגעגעבען אזא חשק, אז מען האט פשוט די פראנקיסטען געצווינגען ביי די פאלעס אונ מען האט זיי געשלעפט צום טויפען. נאר איין געגנער האבען דעמאלט די רבנים געהאט, דאס איז געווען ר' ישראל בעל שם טוב. מען דערצעהלט נאך פון איהם, אז ווען ער איז געוואהר געווארען ווי די יודען שיטען נאך מיט געלד אבי זיי זאלען פטר'ן די פראנקיסטען, האט ער דארויף זעהר געקרעכצט אונ האט געזאגט, אז גאט אלליין ווייסט אויף אזעלכע זאכען, ווייל כל זמן א קראנקער איבר איז נאך צוגעהעפט צום גוף, קאן מען נאך האפען, אז ער וועט אמאל געזונד ווערען, ווי באלד מען שניידט איהם אבער אב, איז ער שוין אויף עביג פערלארען....

נאך אין דעם אייגענעם יאהר 1759 האבען זיך די פראנקיסטען אנגע-הויבען צו טויפען, אונ נאר אין איין לעמבערג האבען זיך אין א פאר חדשים אויסגעטויפט מעהר פון טויזענד. די ערשטע, וועלכע האבען אנגענומען דאס קריסטענטהום זענען געוועזען אלישע שור'ס ביידע זיהן; שלמה שור, וואס האט זיין נאהמען איבערגעביטען אויף לוקאס פראנצישקי וואלאווסקי

און נתן שור, וואס האט זיך דערנאך גערופען מיכאיל וואלאוויסקי. יעקב פראנק אליין האט זיך געטויפט שפעטער פון אללע, ווייל ער האט געוואלט מאכען דערפון א גאנצע צערעמאניע. ער איז אריינגעפאהרען קיין ווארשא, און האט זיך דארט געפיהרט גאר גרויס; געלד האט ער געהאט גענוג, און אז ער פלעגט ארויספאהרען אין א טהייערע קארעטע מיט זעכס פערד, אנגעטהון אין די שאנסטע טירקישע קליידער און ארומגערינגעלט מיט פינפציג רייטער, איז מען איהם נאכגעלאפען און ער האט אנגעמאכט א שטארקען רעש. ער האט זיך פארגעשטעלט דעם קעניג, און האט איהם געבעטען ער זאל איהם דיענען ווי א פאטער ביי דער טויפע, און אויגוסט דער דריטע איז מרוצה געווארען צו זיין פראנק'ס טויף-פאטער. מיט גרויס פאראד איז פראנק איבערגעגאנגען צום קאטאליציזמוס, ביים טויפען האט ער זיך געגעבען א נייען נאהמען: יוסף, צוזאמען מיט איהם האבען זיך אויך געטויפט זיין פרוי חנה און זיין טאכטער חוה. איהם האבען שוין נאכגעטהון די איבריגע פראנקיסטען און קיין איינציגער פון זיי איז ניט געבליבען אין יודישקייט.

א צונד האבען שוין, דאכט זיך, די פראנקיסטען געקאנט רעכנען אז זייערע צרות האבען זיך שוין אויסגעלאזט, צום סוף האבען זיי זיך ערשט אנגע-הויבען: דאס קריסטענטהום וואלט זיי באמת געוועהן געבראכט רוה, ווען זיי געהמען עס מיט'ן גאנצען הארצען און מיינען דערביי קיין שום חכמות ניט, זיי האבען זיך אבער ארומגעטראגען מיט א מחשבה זרה, אז נאר לפנים וועלען זיי זיך רעכנען פאר קריסטען, און געטריי וועלען זיי טאקי בלייבען שבתי צבי'ס תורות, דערפאר האבען זיי ניט אויפגעהערט, אפילו נאך דעם טויפען, צו בעט'ן ביי דער מלוכה מען זאל זיי אבגעבען א בעזונדער ארט צו וואהנען. פריהר האט עס נאך געהאט א זין, ווייל זיי האבען געשריגען, אז זיי קאנען ניט זיצען צוזאמען מיט די יודען, וואס טשעפען זיך צו זיי אומזיסט און טהוען זיי אן צרות; א צונד אבער האט מען פערשטאנען אז זיי ווילען לעבען אבגעזונדערט נאר צו ליעב דעם, זיי זאלען זיך קאנען פיהרען פריי אויף זייער אלטען דרך. אודאי איז אויף זיי געפאלען א חשד און נאך מעהר וואס מען האט געוואוסט, אז אויף זייער פארשטעהער פראנק קאן מען זיך ניט פערלאזען, ווייל ער האט זעהר לייכט געביטען די אמונה: פריהר איז ער געוועהן א מחמדנער און דערנאך איז ער געווארען א קאטאליק. מען האט זיך אנגעהויבען מעהר צוזוקוקען צו זייערע הנהגות און ביסלעכווייז האט זיך אנ-געהויבען א שטארקע בעשולדיגונג, אז זיי זענען פאלש דעם נייעם גלויבען. די

פראנקיסטען האבען אפילו פון זייער זייט אנגעגעבען דער מלוכה א פאפיער און בעשריבען אלדינג, וואס איז מיט זיי פארגעקומען די גאנצע צייט, נאר אין דעם פאפיער האבען זיי זיך נאך ערגער פערדרעהט. ווייל זיי האבען פון פראנק'ן דערצעהלט גאנצע מופתים, ווי ער האט זיי עטליכע מאל נביאות געזאגט, און עס איז אלעס מקוים געווארען. און סוף כל סוף האבען זיי אויסגעדרונגען, אז זיי האלטען פראנק'ן פאר א פערבארגענעם משיח, און אז זיי האבען אויף זיין לייב אליין געזעהען די וואונדען פון קריסטוס. דערמיט האבען זיי אויף זיך ארויפגעשלעפט גאר א גרויסע צרה, ווייל די גייסטליכע האבען טאקי אנגעהויבען שטארק מורא צו האבען, זיי זאלען ניט אנמאכען א נייע קריסטליכע סעקטע; זיי האבען זיך שוין גאר אנדערש גענומען צו זיי און זעכס פראנקיסטען, וואס מען האט זיי, ווי עס שיינט, שרעקליך גע־סוטשעט, האבען ארויסגעגעבען אלע סודות. עס איז נאך קיין יאהר ניט אוועקגעגאנגען זייט פראנק איז איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום, האט מען איהם און נאך פיעל פון זיין חברה, אים יאנואר 1760, איינגעזעצט און מען האט איהם אנגעקלאגט, אז ער ניט זיך אויס פאר משיח'ן און אז ער האט מחלל געוועהן די קדושה פונ'ם קריסטענטהום דערמיט. וואס ער האט עס אימיסטען אנגענומען כדי ער זאל קאנען בעפעסטיגען זיין שאדליכען גאנג. צוויי חדשים האט געדויערט, און עס איז ארויס דער משפט מען זאל איהם און זיינע אלע מקורבים האלטען דאס גאנצע לעבען פערשלאסען אין א פעסטונג און אויסער דעם זאלען נאך זיינע צוהעלפערס, ווי קריסא, שור און אנ־דערע, נאטהען צו די שווערסטע ארבייט. לויט דעם געזעץ, איז פראנק'ן אייגענטליך געקומען פערמשפט ווערען צום טויט, נאר מען האט געלעגט כבוד אויפ'ן קאניג, וואס איז געוועהן זיין טויף־פאטער, און מען האט איהם געשענקט דאס לעבען. די יודען האבען גאר אומגערעכט דערלעבט א נקמה, ווייל האטש זיי האבען ניט אויפגעהערט צו רודף'ן די פראנקיסטען, האבען זיי אויף אזא ביטערן סוף ניט געקאנט ארויסקוקען און, אז זיי האבען דערזעהען ווי מען האט פראנק'ן מיט זיינע לייט איינגעקאוועט אין קייטען. און מען האט זיי אוועקגעפיהרט קיין טשענסטאכאב און די איבריגע פראנקיסטען האט מען צושיקט אין די ערטער, וואו זיי זענען געבארען געווארען, און די מלוכה האט צוגעשריבען מען זאל אויף זיי גוט אכטונג געבען, זיי זאלען זיך מעהר ניט אבגעבען מיט אזעלכע שאדליכע זאכען, האבען זיי גיט געגלויבט די אייגענע אויגען.

נָאךְ װֶענִיגֶער הָאט זִיךְ פְרַאנְק אַלֵיין גֶעקֶאנְט גְלױבֶּען, אַז פְּלוּצְלוּנְג װֶעט ער הָאפֶּען אַזַא מַפָּלָה דָארְט וואו ער הָאט גֶערֶעכֶענְט, אַז עֶס אִיז נָאר אוֹיף זַיין חֶבְרָה גֶעקוּמֶען דִי רֶעכְטֶע יְשׁוּעָה, אוּנ אַז ער דַארְף שׁוֹין מֶעהר פַאר קֵיינֶעם נִיט מוֹרָא הָאבֶּען. בַּיי אִיהם אִיז דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם נָאר גֶעװֶעהן אַ מַאסְקֶע אוּנ מֶען הָאט דֶערְנָאךְ גֶעפוּנֶען, אַז ער שְׁרַייבְּט טַאקִי אִין זַיינֶע כְּתָבִים, אַז מִיט דֶעם שְׁרִיט הָאט ער אָבְּגֶענַארְט דִי קְרִיסְטֶען פּוּנְקְט װִי יַעֲקֹב אָבִינוּ הָאט אָבְּגֶענַארְט יִצְחָקְ'ן אוּנ הָאט זִיךְ אָנְגֶעטְהוּן אִין אַ פֶּעל מִיט הָאר, כְּדֵי דֶער פָּאטֶער זָאל אִיהם נִיט דֶערְקֶענֶען אוּנ אִיהם שֶׁענְקֶען זַיין בְּרָכָה. דֶערְפַאר הָאט ער זִיךְ אֲפִילוּ נִיט גֶעװָאלְט שְׁטַארְק פֶערְשְׁטֶעלֶען אוּנ קוים הָאט ער זִיךְ מִיט אַלֶע פְרַאנְקִיסְטֶען גֶערֶעכֶענְט פַאר קְרִיסְטֶען הָאט ער זִיךְ װַייטֶער גֶעטְהוּן זַיינְס. ער הָאט אױסְגֶעקְלױבֶּען פוּן זַיינֶע מְקוֹרָבִים צְװֶעלְף מֶענְשֶׁען, פּוּנְקְט גֶעגֶען דֶער צָאהל פוּן דִי שְׁבָטִים אוּנ פוּן קְרִיסְטוּס'ס שְׁלִיחִים (אַפָּאסְטָאל), אוּנ הָאט זִיךְ שׁוֹין גֶעבְּרָאכֶען דֶעם קָאפּ אִיבֶּער אַ פְּלַאן, װִי אַזױ ער זָאל זַיין מַאכְט צוּ טְהֵיילֶען צְװִישֶׁען דִי דָאזִיגֶע צְװֶעלְף תַּלְמִידִים, אוּנ זֵיי זָאלֶען זִיךְ דֶערְנָאךְ פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען אוֹיף דֶער גַאנְצֶער װֶעלְט. ער הָאט אָבֶּער פֶערְגֶעסֶען, אַז קֵיין סוֹדוֹת זַיינֶען נִישְׁט אֵייבִּיג: אַוַדַאי מֶען הָאט זֵיי גוּט נָאכְגֶעקוּקְט אוּנ צוּ װִיסֶען גֶעגֶעבֶּען דִי גַייסְטְלִיכֶע, אַז נִיט קֵיין פֶערְבְּלָאנְזֶעטֶע שָׁאפֶעלִיךְ הָאבֶּען זֵיי צוּנוֹיפְגֶעזַאמֶעלְט אִין דֶער קַאטָאלִישֶׁער קִירְכֶע נָאר בֶּאזֶע װָאלְף, װָאס רֵייסֶען זִיךְ נָאךְ אַלְץ צוּרִיק אִין װַאלְד אַרַיין. עֶטְלִיכֶע הָאבֶּען זִיךְ מוֹדֶה גֶעװֶעהן אוּנ נָאר נִיךְ אִיז פְרַאנְקְ'ס הָאפְנוּנְג אִין גַאנְצֶען צוּשְׁטֶערְט גֶעװָארֶען: ער הָאט גֶעמֵיינְט אַז ער אִיז שׁוֹין נָאר נָאהֶענְט צוּם צִיעל אוּנ צוּם סוֹף הָאט מֶען אִיהם נָאר פֶערְשְׁלָאסֶען אִין טְשֶׁענְסְטָאהוֹבֶער פֶעסְטוּנְג, אוּנ זַיין חֶבְרָה הָאט מֶען צוּוָארְפֶען אִין אַלֶע עֶקֶען פוּנ'ם לַאנְד.

בִּיטֶער אִיז אַוַדַאי גֶעװֶעהן דִי פְרַאנְקִיסְטֶען, װָאס מֶען הָאט זֵיי פֶערְמִשְׁפָּט צוּ תְּפִיסָה אָדֶער צוּ שְׁװֶערֶע אַרְבַּייט, נָאר נִיט פִיעל בֶּעסֶער אִיז גֶעװֶעהן דִי דָאזִיגֶע, װֶעלְכֶע מֶען הָאט צוּשִׁיקְט אִין פֶערְשִׁיעדֶענֶע שְׁטֶעדְט. זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט אַרוּמְגֶעהֶען אִין דִי הַייזֶער, אוּנ אַזוֹי װִי יוּדֶען אוּנ קְרִיסְטֶען הָאבֶּען זֵיי פַיינְד גֶעהַאט הָאט מֶען זֵיי אֲפִילוּ קֵיין נְדָבוֹת נִיט גֶעװָאלְט גֶעבֶּען, אוּנ אַ סַךְ זֶענֶען פָּשׁוּט אױסְגֶעשְׁטָארְבֶּען פוּן הוּנְגֶער. אַזוֹי הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אָבְּגֶעמוּטְשֶׁעט מֶעהר פוּן אַ יָאהר, בִּיז דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען אוֹיף זֵיי פָּארְט רַחֲמָנוּת בֶּעקוּמֶען אוּנ הָאבֶּען זֵיי אַװֶעקְגֶעשִׁיקְט קֵיין װַ א ר ז שׁ ע אוֹיף אַרְבַּייט, זֵיי זָאלֶען חָאטְשׁ זִיךְ פֶערְדִינֶען דָאס טְרוּקֶענֶע שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט. דָאס קָאן מֶען

פֶערְשְׁטֶעהֶען, אַז קֵיין נְרוֹיס לִיעבְּשַׁאפְט צוּ דִי יוּדֶען הָאבֶּען דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען
נִיט גֶעקֶאנְט הָאבֶּען, אוּנ וואוּ עֶס פְּלֶעגְט נָאר אוֹיסְקוּמֶען הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נִיט
גֶעפוּילְט אַרוֹיפְצוּלֶעגֶען אוֹיף זֵיי כָּל הָרָעוֹת. אִין אַקְלֵיין שְׁטֶאדְטֶעל וָואִילָאוִויץ,
נִיט וַוייט פוּן זַאמוֹשְׂץ, הָאבֶּען דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען אָבְּגֶעטְהוּן דִי יוּדֶען אַזַא שְׁפִּיצֶעל:
זֵיי הָאבֶּען גֶענוּמֶען זֵייעֶרֶע אַ פְרוֹי אוּנ זִי אָנְגֶעטְהוּן אִין אַזֶעלְכֶע קְלֵיידֶער, וָואס
פַּאסֶען פַאר אַלְטֶע פְרוּמֶע יוּדִישֶׁע וַוייבֶּער, כְּדֵי עֶס זָאל הֵייסֶען אַז זִי אִיז דִי
רֶבִּיצִין, אוּנ זִי אִיז גֶעקוּמֶען צוּם נַייסְטְלִיכֶען אוּנ הָאט אִיהם אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען
אַ סוֹד, אַז אִיהר מַאנְן, דֶער רַב מִיט נָאךְ עֶטְלִיכֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים הָאבֶּען פַאר פֶּסַח
דֶערְהַרְגֶ'ט אַ קְרִיסְט אוּנ בֶּענוּצְט זַיין בְּלוּט. פוּן דֶעם שְׁפִּיצֶעל הָאט זִיךְ אָבֶּער
אוֹיסְגֶעלָאזְט זֶעהר אַ בִּיטֶערֶע זַאךְ: מֶען הָאט דֶעם רַב אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע אַיינְ-
וָואהְנֶער, וָואס דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען זֵיי גֶעוָואלְט טְרֶעפֶען אוּנ הָאבֶּען גֶע-
הֵייסֶען דֶער פֶערְשְׁטֶעלְטֶער רֶבִּי'צִין דֶערְמָאנֶען זֵייעֶרֶע נָאהְמֶען פֶערְמִשְׁפָּט צוּם
טוֹיט, אוּנ דִי אֱמֶתֶ'ע רֶבִּי'צֶען. וָואס פוּן אִיהר אִיז קְלָאמֶערְשְׁט גֶעקוּמֶען דִי
מְסִירָה אוּנ זִי הָאט גֶעבִּיךְ פוּן קֵיין זַאךְ נִיט גֶעוואוּסְט, הָאט מֶען אַזוֹי לַאנְג
גֶעמוּטְשֶׁעט אוּנ אָנְגֶעטְהוּן עִנוּיִם קָשִׁים בִּיז זִי הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט טוֹיפֶען מִיט
פִינְף קִינְדֶער. דִי אִיבְּרִיגֶע יוּדֶען זֶענֶען זִיךְ צוּלָאפֶען אוּנ פוּנ'ם שְׁטֶאדְטֶעל אִיז
גֶעוָוארֶען אַ תֵּל.

דְרַייצֶעהְן יָאהר אִיז פְּרַאנְק גֶעזֶעסֶען אִין טְשֶׁענְסְטוֹחוֹב. דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט
אִיז אִיהם זֶעהר שְׁלֶעכְט גֶעוֶועהן, וַוייל מֶען הָאט אִיהם גֶעהַאלְטֶען זֶעהר שְׁטְרֶענְג
אוּנ עֶר הָאט נִיט גֶעטָארְט אַרוֹיסְגֶעהֶען פוּן דֶער פֶעסְטוּנְג. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען
הָאט עֶר נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ שְׁרַייבֶּען אוּנ שְׁטַארְקֶען אַללֶע זַיינֶע חֶבְרָה-לַייט,
זֵיי זָאלֶען בַּיי זִיךְ נִיט אַרָאבְּפַאלֶען אוּנ אָנְנֶעהְמֶען דַאס אוּמְגְלִיק פַאר אַ נִסָּיוֹן,
וָואס גָאטט פְּרִיוְוט זֵיי דֶערְמִיט, כְּדֵי זֵייעֶרֶע הֶארְצֶער זָאלֶען וֶוערֶען רֵיין אוּנ
גֶעלַייטֶערְט. אוֹיף זַיין עֹנֶשׁ אַללֵיין הָאט עֶר גֶעזָאגְט, אַז עֶר הָאט עֶס פְּרִיהר
גֶעוואוּסְט אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען פוּנ'ם זֹהַר, אַז דָארְט גֶעפִינְט מֶען אַ רֶמֶז, אַז
עֶר וֶועט מוּזֶען זִיצֶען אִין גֶעפֶאנְגֶענִישׁ גְלַייךְ מִיט שַׁבְּתַי צְבִי. בִּיסְלֶעכְוַויז הָאבֶּען
זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען מֶעהר פְּרַאנְקִיסְטֶען צוּ בֶּעזֶעצֶען אִין טְשֶׁענְסְטוֹחוֹב, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען
זַיין נָאהֶענְטֶער צוּ זֵייעֶר רֹאשׁ, אוּנ דֶעמָאלְט הָאט אוֹיךְ פְּרַאנְק בֶּעקוּמֶען אֵיין
עֶרלוֹיבְּנִישׁ צוּ וָואהְנֶען אִין שְׁטָאדְט, נָאר נִיט אַרוֹיסְפָאהְרֶען פוּן דָארְט. זַיינֶע
אַנְהֶענְגֶער הָאבֶּען גֶעשְׁמִירְט מִיט גֶעלְד מֶען זָאל זִיךְ נִיט אַזוֹי שְׁטַארְק צוּקוּקֶען
צוּ פְּרַאנְקְ'ס הַנְהָגוֹת, אוּנ בַּאלְד הָאט מֶען שׁוֹין גֶעזֶעהֶען פוּן אִיהם מוֹפְתִים.
עֶס הָאט גֶעהֵייסֶען, אַז עֶר הָאט צְוֵויי מֵתִים לֶעבֶּעדִיג גֶעמַאכְט. דִי פֶעסְטוּנְג

פְּלֶעגֶען דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען רוּפֶען „דִי טְהוֹיעֶרְן פוּן רוֹם", אוּנ דָאס הָאבֶּען זֵיי בַּוָקא אָנְגֶעהַאנְגֶען אִין אַ גְמָרָא, וַוייל אִין דֶער מַסֶכְתָּא סַנְהֶדְרִין שְׁטֶעהט, אַז ר' יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי הָאט אַ מָאל גֶעפוּנֶען זִיצֶען אֵלִיָהוּ הַנָבִיא בַּיי אַ הֵייל אוּנ הָאט אִיהם גֶעפְרֶעגְט, וֶוען מָשִׁיחַ וֶועט קוּמֶען? „גֶעה פְרֶעג אִיהם!" הָאט אֵלִיָהוּ גֶעעֶנְטְפֶערְט. דַארוּיף הָאט אִיהם דֶער תַּנָא נָאךְ אַ מָאל גֶעפְרֶעגְט: וואוּ וֶועט עֶר אִיהם גֶעפִינֶען? הָאט אֵלִיָהוּ אִיהם גֶעזָאגְט, אַז מָשִׁיחַ זִיצְט בַּיי דִי טְהוֹיעֶרְן פוּן רוֹם. נָאר ר' יְהוֹשֻׁעַ הָאט זִיךְ נִיט בֶּעגְנִיגְט מִיט דֶער תְּשׁוּבָה אוּנ הָאט אִיבֶּערְגֶעפְרֶעגְט: וִוי אַזוֹי וֶועט עֶר דֶערְקֶענֶען מָשִׁיחַ'ן? דָא הָאט אִיהם אֵלִיָהוּ גֶעגֶעבֶּען אַ סִימָן, אַז עֶר זִיצְט צְווִישֶׁען דִי קְרַאנְקֶע אוּנ מְצוֹרָעִים אוּנ הֵיילְט זֵיי. אָט אִין דֶער דָאזִיגֶער גְמָרָא הָאבֶּען זִיךְ דִי פְרַאנְקִיסְטֶען אָנְגֶעחַאפְּט אוּנ הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען, אַז עֶס גֶעהט אוּיף פְרַאנְקְ'ן אוּנ אַז דָארְט וואוּ זַיין תְּפִיסָה אִיז גֶעפִינֶען זִיךְ דִי טְהוֹיעֶרְן פוּן רוֹם.

אִין דֶער צַייט וָואס פְרַאנְק הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אִין טְשֶׁענְסְטָאחָאב אוּנ הָאט שׁוֹין נִיט גֶעהַאט אֵייגֶענְטְלִיךְ וָואס אָנְצוּוָוערֶען, וַוייל אוּיף דֶער הִילְף פוּן דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע הָאט עֶר נִיט גֶעקָאנְט מֶעהר רֶעכְנֶען, הָאט עֶר אוּיסְגֶעאַרְבַּייט עֶטְלִיכֶע יְסוֹדוֹת פוּן זַיין אֱמוּנָה, אוּנ הָאט שׁוֹין גָאר נִיט גֶעוָואלְט קֵיינֶעם אַיינְרֶעדֶען אַז זַיין גְלוֹיבֶּען גְלַייכְט זִיךְ אוּיס מִיט'ן קַאטָאלִיצִיזְמוּס. נָאךְ זַיין לִמוּד, אִיז אוּיסְגֶעקוּמֶען, אַז גָאטט בֶּעשְׁטֶעהט פוּן דְרַיי חֲלָקִים, פוּן דֶעם עַתִּיקָא קַדִישָׁא, פוּן דֶער שְׁכִינָה אוּנ פוּן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, אוּנ פְרַאנְק אַלֵיין מֶעג זִיךְ רֶעכְנֶען פַאר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וַוייל עֶר הָאט אִין זִיךְ אַלֶע דְרַיי טְהֵייל פוּן דֶער גֶעטְלִיכֶער קְרַאפְט אוּנ דַארְף אָפְּקוּמֶען פַאר דִי זִינְד פוּן יִשְׂרָאֵל, אוּנ דֶער גְלוֹיבֶּען פוּן דִי פְרַאנְקִיסְטֶען אִיז אַ מִיטֶעל וֶועג אוּיף אוּיסְצוּגְלַייכֶען דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם מִיט'ן יוּדֶענְטְהוּם. מִיט אַזֶעלְכֶע יְסוֹדוֹת הָאט עֶר אָנְגֶעפִילְט אַ גַאנְץ סֵפֶר, וָואס זַיינֶע תַּלְמִידִים הָאבֶּען דָארְט דֶערְנָאךְ צוּגֶעשְׁרִיבֶּען אַ סַךְ זַאכֶען פוּן זַיין נָאהְמֶען אוּנ הָאבֶּען עֶס גֶערוּפֶען „פְרַאנְק'ס תּוֹרָה"; נָאר קַיין בֶּעזוּנְדֶערֶע אוּיפְטְהוּעכְצֶען הָאט מֶען פוּן אִיהם נִיט גֶעזֶעהֶען, דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן פוּנְקְט אַזוֹינֶע פֶערְדְרֶעהְטֶע גֶעדַאנְקֶען, וֶועלְכֶע דִי פְרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען שׁוֹין נִיט אֵיין מָאל אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אִין זֵייעֶרֶע פַּאפִּיעֶרֶען צוּם פּוֹלִישֶׁען קֶענִיג אוּנ צוּ דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע, עֶס אִיז אוּיסְגֶעקוּמֶען, דִי אֵייגֶענֶע נַארִישְׁקַייטֶען נָאר מִיט אַנְדֶערֶע וֶוערְטֶער, מִיט מֶעהר עַזוּת אוּנ אוּיסְגֶעלַאסֶענְהֵייט.

וִוי וַוייט פְרַאנְק אִיז גֶעוֶועהן אַיינְגֶעבִּילְדֶעט, אַז דִי יוּדֶען מוּזֶען צוּשְׁטֶעהֶען צוּ זַיין אֱמוּנָה, וָואס עֶר הָאט זֵיי גֶערוּפֶען אֱמוּנַת אֱדוֹם, זֶעהט מֶען אַרוֹיס

דערפון וואס ער האט נאך אים יאהר 1767, ווען ער איז געזעסען אין טשענסט־
טוחובער פעסטונג, געשיקט א בריעף צו דער יודישער קהלה אין בראדי אונ
האט זיי געווארנט זיי זאלען זיך געהמען גאטט אין הארצען אונ ניט בלייבען
ביי די אלטע נארישקייטען. ווייל די גבורה איז איבערגעגאנגען צו די פאלקער
פון אדום אונ דער רצון פונ'ם אויבערשטען איז אז די קינדער פון אברהם
יצחק ויעקב זאלען אנגעהמען מיט ליעבשאפט זייער גלויבען. דערביי האט ער
זיי געשריבען אויך א סימן אז אין גיכע צייטען וועלען די יודען פון קראקויא
האבען א שטארקען פסק אונ גאטט'ס שטראף וועט זיי טרעפען. די בראדער
יודען האבען מן הסתם זיך אויסגעלאכט פון זיין בריעף, נאר שפעטער
מיט דריי אונ דרייסיג יאהר האבען פראנק'ס תלמידים נאך אמאל איבער־
געשריבען דעם דאזיגען בריעף אונ צושיקט אין אנדערע קהלות, אונ דעמאלט
האבען זיי שוין געקאנט דערוויזען, אז זייער רבי'נס נביאות איז מקוים געווארען
אונ אז די קראקויער יודען האבען זעהר פיעל געליטען פון דער מלחמה וואס
רוסלאנד האט אנגעהויבען מיט פולין.

אים יאהר 1768 איז ביי פראנק'ן געבארען געווארען א נייער געדאנק, וואס
האט איהם אויף א קורצער צייט געגעבען זעהר גרויסע האפנונגען. ער איז
געוואהר געווארען, אז דאס רוסישע חיל מיט'ן גענעראל רעפנין האט זיך
צוגערוקט קיין קראקויא, אונ האט פערשטאנען אז דער פולישער מלוכה איז
גענוג פערדרעהט דער קאפ, אונ מען וועט איהם ווייניג אין זין האבען. דע־
מאלט האט ער אויסגעקליבען דריי געטרייע שליחים פון זיינע חברה־לייט אונ
האט זיי שטילערהייד אוועקגעשיקט קיין ווארשא צום רוסישען ארכימאנדריט
נאר מיט א נייעם פלאן. דער ארכימאנדריט האט אויפגענומען פראנק'ס שליחים
אונ איז גאר נבהל ומשתומם געווארען, אז ער האט דערהערט פון זיי ווי פראנק
ליידט נעבעך אומזיסט, ווי די קאטאליקען רודפ'ן איהם נאר דערפאר וואס ער
האט געזעהען על פי קבלה, אז די היליגסטע פון אללע אמונות איז נאר די
גריכישע (פראוואסלאווע), אונ ער האט געוואלט די דאזיגע אמונה בע־
פעסטיגען צווישען זיינע תלמידים. ווער שמיעסט אז די שליחים האבען איהם
געגעבען אנצוהערען, אז ווען פראנק ווערד פריי האט ער שוין פערטיגע
צוואנציג טויזענד יודען וואס וועלען אננעהמען פראוואסלאוויע, האט זיך דער
פרומער ארכימאנדריט אנגעכאפט אין דעם מיט ביידע הענד, אונ האט זיי
געהייסען פאהרען קיין מאסקויא צו עטליכע גרויסע שררות, וואס זענען אים
שטאנד געוועהן זיי צו העלפען. מיט גוטע רעקאמענדאציעס פונ'ם ארכימאנדריט

אונ פון נָאךְ אַזֶעלְכֶע גֶערוֹיבֶּענֶע מֶענְשֶׁען , וֶוענֶען דִי שְׁלִיחִים גֶעקוּמֶען ־קיין מָאסְקְוִיא , אונ הָאבֶּען זִיךְ דָארְט גֶענוּמֶען אַרְבֵּייטֶען נָאר אוֹיף אֵיין אַנְדֶער אוֹפֶן . דִי פְרִיהֶרִינֶע פַאפִּיעֶרֶען , וָואס קְרִיסַא אונ שׁוֹר הָאבֶּען עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג אַרוֹיסְגֶעלָאזְט , אונ הָאבֶּען זִיךְ בֶּעמִיהט מִיט פְּסוּקִים פוּן דֶער תּוֹרָה אונ שְׁטֶעלְכְלִיךְ פוּן דֶער ־קַבָּלָה צוּ בֶּעוַוייזֶען דָאס הֵיילִיגְקֵייט פוּנ׳ם ־קַאטָאלִיצִיזְמוּס , הָאבֶּען דִי שְׁלִיחִים אִיבֶּערְגֶעדְרֶעהט אונ דִי גַאנְצֶע קְדוּשָּׁה אַרֵיינְגֶעלֶעגְט אִין פְּרַאוָואסְלַאוְויֶע , אונ זֵיי הָאבֶּען בַּאלְד אָבְּגֶעזוּכְט אַזֶעלְכֶע מֶענְשֶׁען , וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעלָאזְט אַיינְרֶעדֶען , אַז פְרַאנְק קוּמְט טַאקִי אָב פַאר זַיין לִיעבְּשַׁאפְט צוּ דֶער גְרִיכִישֶׁער קִירְכֶע אונ אַז אוּנְטֶער זַיינֶע פְלֵייצֶעס שְׁטֶעהֶען טַאקִי צְוַואנְצִיג טוֹיזֶענְד תַּלְמִידִים , וָואס זֶענֶען מוּכָן וּמְזוּמָן צוּזַאמֶען מִיט אִיהם צוּ וֶוערֶען פְּרַאוָואסְלַאוְונֶע .
עֶס קָאן זַיין אַז דִי שְׁלִיחִים וָואלְטֶען זִיךְ גֶעוֶועהן צוּ עֶפִּיס צוּגֶעשְׁלָאגֶען , נָאר דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד דֶערְוואוּסְט וָואס דָא גֶעהט פָאר אונ הָאבֶּען אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט זֵייעֶר בֶּעקַאנְטֶען שְׁתַּדְלָן בָּרוּךְ יָוָן גְלַייךְ ־קיין פֶּעטֶערְסְבּוּרְג אונ עֶר הָאט זֵיי דָארְט נָאר אִין גַאנְצֶען מְבַטֵּל גֶעוֶועהן . בָּרוּךְ יָוָן הָאט זִיךְ גֶעטוּינְט אוֹיף אַזֶעלְכֶע זַאכֶען אונ הָאט גֶעוואוּסְט וואו אַ מְהִיר אֶפֶענְט זִיךְ אונ עֶר הָאט אוּמְגֶעוָוארְפֶען דֶעם גַאנְצֶען בִּנְיָן , וָואס פְרַאנְק׳ס שְׁלִיחִים הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט אַז זֵיי וֶועלֶען שׁוֹין מִיט אִיהם פֶערְטִיג . עֶר הָאט מִיט גֶעבְרַאכְט בְּרִיעף צוּ דִי גְרֶאבְּסְטֶע רוּסִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע אונ הָאט אוּמֶעדוּם אוֹיפְגֶעקְלֶעהְרְט אַז פְרַאנְק אִיז אַ פָּשׁוּט׳ער שְׁווינְדְלֶער , אַז אִין תְּפִיסָה זִיצְט עֶר צוּ לִיעב אָבְּנַארֶערַיי , אַז עֶר וִויל שׁוֹין צוּם פִינְפְטֶען מָאל בַּייטֶען דִי אֱמוּנָה , חַייל עֶר אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן אַ יוּד , אַ שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיק , אַ טֶערְק אונ אַ ־קַאטָאלִיק , אונ אַז עֶר וֶועט מִיט זִיךְ נִיט מִיט בְּרֶענְגֶען אֲפִילוּ נִיט ־קיין הוּנְדֶערְט־חֵלֶק פוּן דֶער צָאהל . וָואס זַיינֶע שְׁלִיחִים בֶּערִיהְמֶען זִיךְ . אַוַדַאי הָאבֶּען זֵיי גָאר נִיט גֶעפּוּעֶלְט , אונ הָאבֶּען גֶעמוּזְט אַוֶועקְפָאהְרֶען פוּן רוּסְלַאנְד מִיט חַרְפָּה אונ בּוּשָׁה : זֵיי הָאבֶּען נָאךְ גֶעדַאנְקְט גָאטְט , וָואס מֶען הָאט זֵיי אָבְּגֶעלָאזְט , וַוייל מִיט ־קיין פָּאסֶער זֶענֶען זֵיי נִיט גֶעקוּמֶען אונ רוּסִישׁ הָאבֶּען זֵיי ־קיין וָוארְט נִיט גֶערֶעדְט .

אַזוֹי הָאט זִיךְ גָאר נִישְׁט אוֹיסְגֶעלָאזְט פוּן פְרַאנְק׳ס הָאפְנוּנְגֶען , אונ עֶר הָאט גֶעמוּזְט בְּלַייבֶּען אִין טְשֶׁענְסְטָאחוֹב נָאךְ פִינְף יָאהר . מִיט אֵיין זַאךְ הָאט עֶר זִיךְ הָאטְשׁ גֶעטְרֶאסְט , וָואס עֶר הָאט דֶערְלֶעבְט אַ שְׁטִיקֶעל נְקָמָה אִין פּוֹלִין . פוּן אַלֶע זַייטֶען הָאט מֶען זִיךְ גֶענוּמֶען שְׁטַארְק צוּ צֶערַייסֶען דָאס לַאנְד אונ פְרַאנְק הָאט אִין זִיךְ גֶעהַאט אַזוֹי פִיעל הָעָזָה צוּ שְׁרַייעֶן אַז דָאס רֶעכֶענְט זִיךְ גָאטְט אָב מִיט דֶער פּוֹילִישֶׁער מְלוּכָה דֶערְפַאר וָואס זֵיי הָאבֶּען אִיהם אָנְגֶעטָ[illegible]ן

אַזוֹי פִיעל צָרוֹת. אַחוּץ דֶעם הָאט אִיהם זֶעהר גֶעפְּרֶאהט וֶוען עֶר הָאט פוּן
וַוייטֶענְס גֶעהֶערְט, אַז זַיינֶע תַּלְמִידִים שְׁוַויינֶען נִיט אוּנ פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען זַיין תּוֹרָה
אִין מֶאהרֶען אוּנ בֶּאהמֶען. עֶס אִיז טַאקִי אִים יָאהר 1769 גֶערָאטְהֶען
עֶטְלִיכֶע פְרַאנְקִיסְטֶען זִיךְ אַרַיינְצוּהַאפֶּען קֵיין פְּרַאשְׁנִיץ, אוּנ אַזוֹי וִוי דָארט
הָאט נָאךְ גֶעגְלִיהט אַ פּוּנְק פוּנ'ם בֶּערִיהמְטֶען מְקוּבָּל לֵייבֶּעלֶע פְּרוֹשְׁנִיץ,
אִיז זַיי נִיט שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אָבְּצוּזוּכֶען מַאֲמִינִים, אוּנ בַּאלְד הָאט דָאס שְׁטֶאדְ-
טֶעל אָנְגֶעהוֹיבֶּען זִידֶען וִוי אַ קֶעסֶעל. פוּן דָארְט הָאבֶּען זִיךְ דִי פְרַאנְקִיסְטֶען צוּ-
לָאזְט אִיבֶּער גַאנְץ בֶּאהמֶען בִּיז זֵיי הָאבֶּען זִיךְ צוּגֶעשְׁלָאגֶען קֵיין פְּרָאג, נָאר
דָא הָאט זֵיי דֶער בֶּערִיהמְטֶער רַב ר' יְחֶזְקֵאל לַאנְדוֹיא נִיט גֶעלָאזְט קֵיין
קָאפּ אוֹיפְהֵייבֶּען, עֶר הָאט זֵיי בַּאלְד אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין חֵרֶם אוּנ הָאט נָאךְ
צוּשִׁיקְט בְּרִיעף אִין אַללֶע יוּדִישֶׁע שְׁטֶאדְט מֶען זָאל זִיךְ הִיטֶען פַאר זֵיי וִוי
פַאר פַייעֶר.

עֶנְדְלִיךְ אִיז אוֹיךְ גֶעקוּמֶען אוֹיף פְרַאנְק'ן אַ יְשׁוּעָה. אִים יָאהר 1772 הָאט
דָאס רוּסִישֶׁע חַיִל אָבְּגֶענוּמֶען טְשֶׁענְסְטָאחוֹב, אוּנ פְרַאנְק הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְ-
בֵּייטֶען מִיט אַללֶע כּוֹחוֹת עֶר זָאל נוֹשֵׂא חֵן זַיין בֵּיי דִי רוּסִישֶׁע הוֹיפְּט-לֵייט.
וָואס עֶר הָאט אַזוֹינְס אוֹיפְגֶעטְהוּן, צוּ הָאט עֶר זִיךְ פַאר זֵיי אוֹיסְגֶעגֶעבֶּען וִוי
אַ מֶענְשׁ וָואס לַיידְט צוּ לִיעבּ זֵייעֶר רֶעלִיגְיָאן, אָדֶער עֶר הָאט זֵיי פָּשׁוּט גֶע-
דִיענְט וִוי אַ שְׁפִּיאָן, אִיז שְׁוֶוער צוּ וִויסֶען, נָאר אִין עֶטְלִיכֶע חֳדָשִׁים אַרוּם
הָאט אִיהם סוּבָארָאב גֶעהֵייסֶען בֶּעפְרַייעֶן אוּנ עֶר הָאט זִיךְ גֶעמֶאנְט פָאהרֶען
וָואהִין עֶר הָאט גֶעוָואלְט. פְרַאנְק הָאט טַאקִי בַּאלְד, אִים יָאהר 1773, אַוֶועקְ-
גֶעוָוארְפֶען טְשֶׁענְסְטָאחוֹב, אוּנ הָאט וַוייטֶער צוּשִׁיקְט אַ בְּרִיעף צוּ אַללֶע יוּדִישֶׁע
קְהִלּוֹת. אִין דֶעם בְּרִיעף הָאט עֶר שׁוֹין גֶערֶעדְט שַׁארְפֶער אוּנ הָאט מוֹדִיעַ גֶע-
וֶועהן דִי יוּדֶען, אַז עֶס אִיז שׁוֹין צַייט זֵיי זָאלֶען זִיךְ בֶּעטְרַאכְטֶען וואוּ זֵיי
הַאלְטֶען אִין דֶער וֶועלְט, זֵיי זָאלֶען זִיךְ נִיט אַיינְרֶעדֶען אַז מֶען וֶועט זֵיי לָאזֶען
צוּ רוּהֶ, עֶס וֶועלֶען קוּמֶען צַייטֶען וָואס מֶען וֶועט זֵיי נִיט לָאזֶען קֵיין גַאס
דוּרְכְגֶעהֶען, מֶען וֶועט אוֹיף זֵיי שְׁפַּייעֶן אוּנ וַוארְפֶען שְׁטֵיינֶער אוּנ קֵיינֶער וֶועט
זִיךְ פַאר זֵיי נִיט אָנְנֶעהמֶען. דֶערְפַאר אִיז זַיין עֵצָה, אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען אָנְ-
נֶעהמֶען דִי אֱמוּנָה פוּן אֱדוֹם, אוּנ דֶעמָאלְט וֶועט דֶער שְׁלַאפֶער גוֹבֵר זַיין דֶעם
שְׁטַארְקֶען אוּנ זֵיי וֶועלֶען הָאבֶּען דָאס רֶעכְט זִיךְ צוּ רֶעכְנֶען פַאר דֶער עֶרְשְׁטֶער
אֱמוּנָה אוּנ פֶערְנֶעהמֶען אַ כָּבוֹד'ן פְּלַאץ צְווִישֶׁען אַללֶע פֶעלְקֶער.

וִוי עֶס שַׁיינְט, הָאט זִיךְ פְרַאנְק דִי עֶרְשְׁטֶע צְווֵיי יָאהר נָאךְ דֶער בֶּעפְרַייהוּנְג
אַרוּמְגֶעדְרֶעהט אִין פֶערְשִׁיעדֶענֶע אֶרְטֶער, אוּנ הָאט אַלֵין גֶעוָואוּנְט, אַז זַיין בְּרִיעף

צו די יודישע קְהִלּוֹת זָאל הָאבֶּען עֶפִּיס אַפְּעוּלָה, נָאר אַז עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען אַז די יודען זֶענֶען פָאְרט עַקְשָׁנִים, אונ לָאנְגֶער בְּלַייבֶּען אין פולין הָאט עֶר מוֹרָא גֶעהַאט הָאט עֶר זיך אים יָאהר 1775 בֶּעזֶעצְט אין בְּרִינְן, דיא הויפְּט־שְׁטָאדְט פון מֶעהרֶען, אונ זַיינֶע דְרַיי תַּלְמִידִים, בֵּיידֶע בְּרִידֶער וָואלָאוְוסְקִי אונ עֶמֶערֶדְסְקִי־דֶעמְבָּאוְוסְקִי, וֶועלְכֶער הָאט אין יודישְׁקַייט גֶעהֵייסֶען יְרוּחָם בֶּן לִיפְּמַאן פון טְשַׁארְטְקוֹב, הָאט עֶר אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען די קָאמַאנְדֶע זֵיי זָאלֶען אַרְבַּייטֶען אין בְּרָאדִי, לֶעמְבֶּערְג, לוּבְּלִין אונ נָאך אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט פון פולין אונ בֶּעהמֶען. די תַּלְמִידִים הָאבֶּען טַאקִי גֶענוּג גֶעאַרְבֵּייט, אונ וֶוען די צָאהל פון די פְרַאנְקִיסְטֶען איז נִיט גְרֶעסֶער גֶעוָוארֶען, איז אָבֶּער דֶערְפַאר בַּיי פְרַאנְקְ'ן אין קֶעשֶׁינֶע פְרֶעהלִיכֶער גֶעוָוארֶען, וַוייל צְווִישֶׁען די יְסוֹדוֹת פון דֶער נַייעֶר אֱמוּנָה הָאט זיך גֶערֶעכֶענְט פַאר'ן הֵיילִיגְסְטֶען חוֹב צו גֶעבֶּען נְדָבוֹת פְרַאנְקְ'ן. עֶס איז גֶעוָוארֶען אַזַא גְרוֹיסֶע מִצְוָה ווִי אַמָאל קָרְבָּנוֹת אונ דֶערְפַאר הָאט אֲפִילוּ דֶער אָרֶעמְסְטֶער פון די פְרַאנְקִיסְטֶען אָבְּגֶעריסֶען בַּיי זיך פון'ם מויל אונ הָאט אִיהם גֶעשִׁיקְט אַ פִּדְיוֹן. אַוַודַאי הָאט פְרַאנְק גֶעקָאנְט לֶעבֶּען נָאר בְּרֵייט; גֶעלְד גֶעהט צו גֶעלְד, פון אַללֶע זַייטֶען הָאט מֶען אִיהם אָבְּגֶעשִׁיט מִיט רֶענְדְלִיךְ, זַיין הויף הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען וֶוערֶען אַ מָקוֹם קָדוֹשׁ אונ איז שְׁטֶענְדִיג גֶעוֶועהן פול מִיט פְרַאנְקִיסְטֶען, וָואס פְלֶעגֶען גֶעהן אַהִין עוֹלֶה רֶגֶל זַיין, אונ פְרַאנְק איז גֶעוֶועהן אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט עֹשֶׁר אונ כָּבוֹד.

אים יָאהר 1778 איז פְרַאנְק אויף אַ קוּרְצֶער צַייט אַרַיינְגֶעקוּמֶען קַיין ווִיען אונ הָאט דָארְט גֶעשְׁפִּיעלְט גָאר די גְרוֹיסֶע רָאללֶע. עֶר הָאט אָבְּגֶענוּמֶען פַאר זיך מִיט זַיין חֶבְרָה אֵיינֶס פון די גְרֶעסְטֶע הַייזֶער, עֶר פְלֶעגְט אַרוֹיסְפָאהרֶען מִיט די טְהַייעֶרְסְטֶע פֶערְד אונ די שֶׁענְסְטֶע קַארֶעטֶעס, אונ בַּיי אַזַא רַייךְ לֶעבֶּען הָאט עֶר צו זיך צוגֶעצוֹיגֶען פִיעל מֶענְשֶׁען אונ די מְלוּכָה הָאט זיך אויך אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּקוּקֶען צו זַיין הַנְהָגָה. צוּם אָנְהוֹיב הָאט דֶער עֶרְשְׁטֶער מִינִיסְטֶער גְרַאף קָוּנִיץ אִיהם דַוְקָא גֶעשְׁטִיצְט אונ אֲפִילוּ בַּיי דֶער קֵייזֶערִין מַארִיַא טְהֶערֶעזִַיא אַללֵיין הָאט עֶר נוֹשֵׂא חֵן גֶעוֶועהן, וַוייל מֶען הָאט אִיהם אונ זַיינֶע מְקוֹרָבִים גֶערֶעכֶענְט פַאר פְרוּמֶע קַאטָאלִיקֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זיך שְׁטַארְק אָנְגֶעלִיטֶען צו לִיעב דֶעם גְלוֹיבֶּען. בַּאלְד זֶענֶען אָבֶּער אָנְגֶעלָאפֶען מְסִירוֹת פון יודֶען אונ פְרַאנְק איז גֶעצְווָאוּנְגֶען גֶעוֶועהן אַוֶועקְצוּוַארְפֶען ווִיען אונ זיך צוּרִיק אוּמְקֶעהרֶען קַיין בְּרִינְן, וואו קֵיינֶער הָאט אִיהם נִיט גֶעשְׁטֶערְט אונ עֶר הָאט זיך גֶעקָאנְט פְרַיי צוּפִיהרֶען די הָאנְד.

אין בְּרִינְן הָאט זיך פְרַאנְק גֶעפִיהרְט פָּשׁוּט ווִי אַ מֶלֶךְ. עֶר הָאט גֶעבֶּען

זיך געהאט עטליכע הונדערט פראנקיסטען, וואס האבען אין פולין אוועקגעווארפען ווייבער און קינדער און זענען געקומען זיך וואלגערן ביים רבי'ן אין הויף; פון זיי האט זיך פראנק אויסגעקליבען זיינע לייב-מענשען וואס פלעגען איהם אכהיטען און דיענען געטריי אזוי ווי סאלדאטען, און גאנץ אפט איז נאר געוועהן צו בעוואונדערן ווי גיך די פראסטע פולישע יודען האבען זיך אויסגעלערנט צו טראגען א פארמע, געהען מיט שווערדען און זיך פיהרען ווי אללע קריגס-לייט. פראנק האט מקרב געוועהן גראבע מענשען, און עס קאן זיין אז ער האט קיין אנדער ברירה ניט געהאט, ווייל קיין לומדים זענען צו איהם ניט געקומען; נאר אין זיינע כתבים פערענטפערט ער די זאך גאר אנדערש: עס וואלט גאר קיין קונץ ניט געוועהן, זאגט ער, ווען דער רבונו של עולם פיהרט זיין וועלט נאר דורך קלוגע מענשען; דער אויבערשטער טהוט אבער פונקט פערקעהרט, און דוקא דורך קליינע און נארישע מענשעליך בעווייזט ער אונז זיין כח. פראנק האט אבער פערשטאנען צו האלטען אין מורא אללע זיינע לייט, וואס האבען ביי איהם געהייסען: „חברה" אדער „מחנה", און וואס פלעגען זיך צווישען זיך רופען איינער דעם אנדערן: שוועסטער און ברידער. דערצו האט ער זיי אזוי אויסגעמושטירט, אז זיי זאלען קאנען זיין בעלי סוד, און דארט וואו מען דארף זאלען זיי זיך אפילו אזוי פערשטעלען, אז זיי קאנען קלאמערשט פראנק'ן ניט אויפ'ן פנים. דריי זאכען, געפינט מען אין זיינע כתבים, האט ער זיי אנגעזאגט: ערשטענס, אז איהר וועט פאלגען ניין און נײַנציג מאל און דאס הונדערטע מאל ניט, איז גלייך ווי איהר זענט קיין מאל ניט געטריי געוועהן; צווייטענס, אז איך זאג אייך, אז די ערד איז פון גאלד דארפט איהר בלינד גלויבען און גאר ניט איבער פרעגען; און דריטענס, אז איהר זעהט מיך אין גאס געהען צו פוס אדער רייטען אויף א פערד טאר קיינער מיר ניט נאכקוקען און דערנאך אפילו ניט דערצעהלען דער איינער פרוי מיט די קינדער, אז מען האט מיך בעגעגענט, ווייל פונ'ם איבריגען פלוידערן קומט קיין גוטס ניט ארויס. גאנץ אפט פלעגט פראנק לערנען קבלה מיט זיין מחנה און האט זיי פערשטעהען געגעבען, אז אין אמונה זענען דא דריי מדרגות: די ערשטע איז דאס קריסטענטהום, וואס עס האט זיי דערצו צוגעפיהרט; די צווייטע איז דת און דערביי האלטען זיי אצונד; און די דריטע איז אדום, נאר דערצו קאן מען ערשט דערגרייכען, אז מען איז גוט און פרום, און מען האט א גרויסען זכות אין הימעל.

פראנק'ס גאנצע הנהגה איז געוועהן פול מיט סודות. פון אללע אורחים

וָואס פְלֶעגֶען קוּמֶען קֵיין בְּרִינְגֶען הָאבֶּען נָאר עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע גֶעקָאנְט הָאבֶּען די זְכִיָה אִיהם אָפְּגֶעבֶּען שָׁלוֹם אוּנ מִיט אִיהם רֶעדֶען אַ פָּאר וֶוארְטֶער, די אִיבְּרִינֶע הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט בֶּעגְנִינֶען דֶערְמִיט, וָואס זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אַ צַייט אַרוּמְגֶעדְרֶעהט בַּיי אִיהם אִין הוֹיף אוּנ הָאבֶּען אִיהם פוּן דֶער וַוייטֶענְס גֶע־זֶעהֶען פָאהרֶען, חָאטְשׁ זַיין פָּנִים הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעקָאנְט אָנְקוּקֶען, וַוייל די קַארֶעטֶע אִיז גֶעוֶועהן צוּגֶעדֶעקְט פוּן אַלֶע זַייטֶען. פְרַאנְק הָאט גֶעהַאלְטֶען, אַ חוּץ נְבִיאִים, שְׁרַייבֶּערְס אוּנ מְשָׁרְתִים, בִּיז זִיבְּצִיג לַייבּ־מֶענְשֶׁען, אוּנ אַז עֶר פְלֶעגְט אַרוֹיסְפָאהרֶען אִיבֶּער דֶער שְׁטָאדְט אִיז דָאס גֶעוֶועהן אַ נַאנְצֶער פַארַאד: דֶער קוּטְשֶׁער אִיז גֶעוֶועהן אָנְגֶעטְהוּן אִין אַ גְרִינֶעם רוּסִישֶׁען מוּנְדִיר, אַרוּם דֶעם וָואגֶען פְלֶעגֶען פָאהרֶען צְוֶועלְף רַייטֶער מִיט לַאנְגֶע שְׁפִּיזֶען, עֶר אַלֵיין הָאט שְׁטֶאנְדִיג גֶעטְרָאגֶען אַ רוֹיט זַיידֶען הִיטֶעל, אוּנ אוּנְטֶער דֶעם רוֹיטֶען לַאנְגֶען זַיידֶענֶעם מַאנְטֶעל טְהַייעֶרֶע פוֹלִישֶׁע קְלֵיידֶער אַזוֹי ווִי די גְרוֹיסֶע מַאגְנַאטֶען, אוֹיפ׳ן פָּנִים אָבֶּער הָאט עֶר אוֹיסְגֶעזֶעהֶען ווִי אַ פְּרָאסְטֶער פוֹלִישֶׁער יוּד, מִיט אַ גֶעדִיכְטֶער בָּארְד אוּנ מִיט לַאנְגֶע פֵּאוֹת, אוּנ נָאר די שְׁוַוארְצֶע פִינְקֶעלְדִיגֶע אוֹיגֶען הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען דֶעם סוֹד, אַז דָאס אִיז נִיט קֵיין גֶעוֶועהנְלִיכֶער מֶענְשׁ. אִין קִירְכֶע פְלֶעגְט עֶר זֶעהר זֶעלְטֶען קוּמֶען, נָאר אַלֶע טָאג אִיז בַּיי אִיהם גֶעוֶועהן דֶער מִנְהָג אַרוֹיסְפָאהרֶען אִין אַ וֶואלְדֶעל אוּנ דָארְט דַאוֶונֶען בִּיחִידוּת; דֶעמָאלְט אִיז אִיהם גֶעוֶועהנְלִיךְ, אוֹיסֶער זַיינֶע מְקוֹרָבִים, נָאכְגֶע־פָאהרֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער רַייטֶער, אוּנ הָאט מִיטְגֶעפִיהרְט וַואסֶער אִין אַ לֶעדֶער. פְרַאנְק הָאט יֶעדֶעס מָאל אָנְגֶעווִיזֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער פְּלַאץ, דָארְט הָאט מֶען אוֹיפְּ־גֶעשְׁפְּרֵייט אַ טְהַייעֶרְן קָאוְויָאר (טֶעפִּיךְ) אוּנ עֶר הָאט דָארְט אֵיינֶער אַלֵיין זִיךְ גֶעשְׁטֶעלְט אוֹיף די קְנִיע אוּנ גֶעזָאגְט פֶערְשִׁיעדֶענֶע תְּפִלּוֹת, דֶער עוֹלָם הָאט גֶעמוּזְט שְׁטֶעהֶען פוּן וַוייטֶענְס אוּנ הָאט נִיט גֶעטָארְט צוּגֶעהֶען נָאהֶענְט, אוּנ אַז דָאס דַאוֶונֶען הָאט זִיךְ גֶעעֶנְדִיגְט הָאט מֶען דֶעם פְּלַאץ בֶּעגָאסֶען מִיט וַואסֶער.

פוּן זַיין קְדוּשָׁה הָאט פְרַאנְק אָפְּגֶעטְהֵיילְט דֶעם גְרֶעסְטֶען חֵלֶק זַיין שֶׁאנֶער טָאכְטֶער חַוָה, וָואס אִיז, נָאךְ דֶער מוּטְטֶערְ׳ס טוֹיט, די גַאנְצֶע דְרַייצֶעהן יָאהר, וֶועלְכֶע דֶער פָאטֶער הָאט פֶערְבְּרַאכְט אִין דֶער טְשֶׁענְסְטָאחוֹבֶ׳ער פֶעסְ־טוּנְג, אוֹיפְגֶעוַואקְסֶען גֶעוָוארֶען אִין וַוארְשָׁא בַּיי אֵיינֶעם פוּן די גְרֶאסְטֶע שְׂרָרוֹת אוּנ זִי אִיז גֶעוָוארֶען אַ זֶעלְטֶענֶע יְפַת תֹּאַר, גֶעלֶערְנְט אוּנ מִיט אַלֶע מַעֲלוֹת וָואס פַּאסֶען פַאר אַ עֶדֶעל קִינְד. פְרַאנְק הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז צוּ זַיין שְׁווִינְדֶעל וֶועט אִיהם די טָאכְטֶער שְׁטַארְק צוּ נוּטְץ קוּמֶען, אוּנ עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען

שרייען אז אין איהר ליעגט נאך מעהר רוח הקדש ווי אין איהם, אונ אז ניט ער אלליין, ניט אפילו שבתי צבי אונ די היילינע אבות האבען געהאט אזא געהויבענע נשמה ווי זי. ער האט זי אנגעהויבען רופען „אמונה" אונ זיינע אללע כתבים זענען פול געווארען מיט איהרע שבחים. „אז זי וועט אוועקגעהען פון אונז, פלעגט ער אפט זאגען, וועלען מיר אללע בלייבען ווי א גוף אהן א נשמה, אונ אז איהר זכות וועט אויף אונז מגין זיין וועלען מיר האבען ביידע וועלטען!". חוה האט גיך איבערגענומען דעם פאטערס דרך, אונ איז נאך געווארען מעהר בריה פון איהם, אונ א כח האט זי טאקי געהאט א גראסערן, וויל א שאנע פרוי איז דער בעסטער מאגנעט, אונ קאן צו זיך מעהר צו שלעפען ווי אללע אנדערע מיטעל. זי האט זיך נאך אנגעהויבען זעלטענער ארויסצוווייזען ווי פראנק אונ איז שטאנדיג געוועהן ארומגערינגעלט מיט פיער־צעהן מאדלעך; עס פלעגט זעהר שווער אנקומען זי צו זעהען, אונ דערפאר האט מען נאך מגזם געוועהן איהר שאנהייט אונ וואס וועניגער מען האט זיי אנגעקוקט האט מען אלץ מעהר גערעדט פון איהר אונ מען האט דערצעהלט גאנצע נסים ונפלאות. עס איז א סברא אז צו איהר האט זיך געשדכנ'ט איינער פון די רייכסטע פולישע מאגנאטען, דער גראף לובאמירסקי, אונ צו ליעב דעם פלעגט ער אפט קומען קיין ברינן.

אים יאהר 1782 איז פראנק צוזאמען מיט זיין בעריהמטער טאכטער נאך א מאל אריבערגעפאהרען קיין וויען, אונ האט דארט מיט זיין גרויס רייכקייט אונ מיט'ן ברייטען פיהרונג נאך מעהר אויפגעריסען די אויגען ווי מיט פיער יאהר צוריק. הונדערטער פראנקיסטען האבען זיך ארומגעדרעהט ביי איהם אין הויף, אונ עס איז זיי געראטהען אריינצוגארען ניט וועניג יודען אין זייער נעץ. אין אסטעררייך האט דעמאלט געהערשט דער גוטער אונ מענשענפריינד־ליכער קייזער יאזעף דער צווייטע, וואס האט געגעבען פרייהייט אללע פעלקער אונ דאריבער האט אויך פראנק געקאנט טהון וואס ער האט גע־וואלט. די פאליציע האט זיך אפילו יא אומגעקוקט אויף זיין הנהגה אונ האט איהם געפרעגט פון וואנען עס קומט צו איהם אזא עשירות, נאר פראנק האט זיך אויסגעדרעהט מיט א תירוץ אז איהם שיצט די קייזערין פון רוסלאנד יעקאטערינא די צווייטע. די תשובה וואלט גענוג געוועהן ווען די יודען וואלטין איהם ניט מעהר נאטשעפעט, ער האט אבער געהאט שונאים, אי צווישען די פרומע, אי צווישען די אויפגעקלעהרטע, ביידע צדדים האבען איהם נערעכענט ניט אהין אונ ניט אהער אונ מען האט אנגעהויבען קלאגען דער

מְלוּכָה אַז עֶר אִיז פָּשׁוּט אַ שֶׁאדְלִיכֶער מֶענְשׁ , וַוייל עֶר שְׁלֶעפְּט צוּ זִיךְ צוּ יוּנְגֶע לַייט אוּנ קְלֵיינֶע קִינְדֶער אוּנ זֵיי בֶּעגַנְבֶ'נֶען דִי עֶלְטֶערְן אוּנ טְרָאגֶען אִיהם אַוֶועק דֶעם לֶעצְטֶען גְרָאשֶׁען . אַוַדַאי הָאט שׁוֹין דִי מְלוּכָה נִיט גֶעקָאנְט שְׁוַוייגֶען. מֶען הָאט אִיהם גֶעהֵייסֶען פוּן וִויעֶן אַרוֹיסְפָאהְרֶען . אוּנ עֶר אִיז צוּרִיק גֶע־פָאהְרֶען קֵיין בְּרִינְן , דָארְט הָאט עֶר שׁוֹין אָבֶּער אוֹיךְ נִיט גֶעקָאנְט לַאנְג בְּלַייבֶּען , וַוייל מֶען הָאט אוֹיף אִיהם אַכְטוּנְג גֶעגֶעבֶּען אוּנ עֶר הָאט גֶעמוּזְט לֶעבֶּען אַ בִּיסֶעל אַיינְגֶעהַאלְטֶענֶער , אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ זוּכֶען פַאר זִיךְ מִיט דֶער גַאנְצֶער „מַחֲנֶה" אַ נַייֶע הֵיים אוּנ לַחֲלוּטִין אַוֶועקְוַוארְפֶען בְּרִינְן , ווּאוּ עֶר הָאט כִּמְעַט דְרַייצֶעהְן יָאהר כְּסֵדֶר גֶעלֶעבְּט רוּהִיג אוּנ גְלִיקְלִיךְ .

נָאךְ אִין פּוֹלִין הָאט פְּרַאנְק אוּנ זַיין גַאנְצֶע חֶבְרָה זִיךְ בֶּעמִיהט צוּ בֶּעקוּמֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער אָרְט , ווּאוּ זֵיי זָאלֶען זִיךְ קָאנֶען זִיצֶען אַלֵיין אוּנ קֵיינֶער זָאל זֵיי נִיט מִישֶׁען אִין זֵייעֶרֶע עִנְיָנִים , נָאר עֶס אִיז זֵיי נִיט גֶערָאטְהֶען אוּנ דֶערְפוּן הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען פַאר זֵיי דִי גְרוֹיסֶע צָרוֹת ; אַצוּנְד , אַז מֶען הָאט פְּרַאנְק'ן טַאקִי אָהְן צֶערֶעמָאנֶעס אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט פוּן אֶסְטֶערְרַייךְ , אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען אַז מֶעהר וָואהְנֶען צְווִישֶׁען שְׁכֵנִים אִיז קֵיין תַּכְלִית נִיט , אוּנ אַז דָאס בֶּעסְטֶע ווָאלְט גֶעוֶועהן ווֶען עֶר ווֶערְד אַלֵיין אַ בַּעַל הַבַּיִת אוּנ דַארְף גָאר נִיט אָנְקוּמֶען צוּ קֵיין פְרֶעמְדֶע . עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען נָאכְזוּכֶען אַ פְּלַאץ אוּנ הָאט אִים יָאהר 1778 גֶעפוּנֶען אַ טְהַייעֶרְן שְׁלָאס , נִיט וַוייט פוּן דֶער שְׁטָאדְט אָפֶּעְנ־בַּאךְ , ווָאס הָאט גֶעהֶערְט צוּם פִירְסְט אִיזֶענְבּוּרְג בִּירְשְׁטֵיין , אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער נִצְרָךְ אוּנ פְּרַאנְק הָאט אִיהם נָאךְ גֶעגֶעבֶּען זֶעהר אַ ווָאהלֶען מֶקַח , הָאט עֶר אִיהם פֶערְקוֹיפְט דָאס גַאנְצֶע שְׁלָאס מִיט דִיא עֶרְד אוּנ מִיט אַלֶע רֶעכְטֶע ווָאס עֶר הָאט גֶעהַאט , אוּנ פְּרַאנְק הָאט בֶּעקוּמֶען דֶעם טִיטֶעל בַּארָאן פָאן אָפֶּענְבַּאךְ אוּנ , פוּנְקְט וִוי אַלֶע אַנְדֶערֶע פִירְסְטֶען , הָאט עֶר שׁוֹין גֶעהַאט צוּ שַׁאפֶען אִיבֶּער אַלֶע אַיינְוָואהְנֶער פוּנ'ם שְׁלָאס , אוּנ דִי גַאנְצֶע מַאכְט אִיז אַיינְגֶעשְׁטַאנֶען בַּיי אִיהם אִין דִי הֶאנְד . מֶעהר הָאט טַאקִי פְּרַאנְק נִיט בֶּעדַארְפְט , וַוייל בַּיי זִיךְ אִין שְׁלָאס הָאט עֶר גֶעהַאלְטֶען נָאר זַיין „מַחֲנֶה" אוּנ קֵיינֶער הָאט אִיהם שׁוֹין נִיט גֶעטָארְט זָאגֶען קֵיין דֵעָה . מִיט גְרוֹיס פַּארַאד אִיז פְּרַאנְק אַרַיינְגֶעפָאהְרֶען אִין זַיין שְׁלָאס צוּזַאמֶען מִיט בֵּיידֶע זִיהן , יַעֲקֹב אוּנ יוֹסֵף , אוּנ מִיט זַיין הֵיילִיגֶער טָאכְטֶער חַוָה אוּנ דִי אַיינְוָואהְנֶער פוּן אַלֶע שְׁטֶעדְט אַרוּם הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען בְּרֶעכֶען דִי קָאפּ , פוּן וַואנֶען הָאט זִיךְ צוּ זֵיי גֶענוּמֶען דֶער נַייֶער פָּרִין . פְּרַאנְק הָאט אַלֵיין אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ קְלַאנְג , אַז עֶר אִיז אֵיינֶער פוּן דִי גְרוֹיסֶע רוּסִישֶׁע שְׂרָרוֹת , אַז עֶר שְׁטֶעהט

אונטער דעם שוטץ פון דער קיזערין יעקאטערינא, און אז חוה איז א רוסישע פרינצעסין. באלד האט מען אנגעהויבען דערצעהלען גאנצע מעשות: א טהייל האבען געזאגט, אז פראנק איז א פולישער פירסט. אנדערע האבען געדרונגען אז ער איז א געוועזענער רוסישער מלך, און גאר די קלוגע האבען אויסגעוויזען, אז ער איז מעהר ניט ווי איין אלטער רוסישער גענעראל וואס איז צוגעשטעלט געווארען, ער זאל אכטונג געבען אויף חוה'ן, וועלכע בעהאלט איהר נאהמען און איז אייגענטליך די טאכטער פון דער רוסישער קיזערין עליזאבעטהע פעטראוונא. קיין אנדערע געדאנקען האבען טאקי קיינעם ניט געקאנט קומען אויפ'ן מח, ווען מען האט בעטראכט פון דער ווייטענס דאס רייכקייט פון פראנק'ן, און ער אלליין האט טאקי געוואלט מען זאל אויסטראכטען וואס מען וויל, אבי ווייטער זיין פונ'ם אמת.

צום אנהויב האט פראנק מיט זיך אלליין מיט געבראכט אין שלאס אריין ביז זעכס הונדערט חברה־לייט. נאר דערנאך האט זיך די צאהל פערגרעסערט און אפט פלעגען זיך געפינען ביי איהם אין הויף מעהר פון טויזענד מענשען. די בשורה, אז פראנק האט זיך געמאכט א קליינע מלוכה און ביי איהם קאנען זיך די פראנקיסטען פיהרען נאך די ריינע יסודות פון זייער אמונה און פערשפארען זיך צו פערשטעלען, האט זייערע הערצער אנגעפילט מיט פרייד און יעדער פון זיי האט מיט פערגניגען אוועקגעשיקט אהין די שאנסטע מתנות און אפילו דער ארעמסטער האט גערעכענט פאר א חוב חאטש איין מאל זיין אלליין ביים רבי'ן, איהם איבערלאזען א רעכטען פדיון און אנקוקען מיט אייגענע אויגען זיין גדולה. פראנק האט זיך אויפ'ן נייעם ארט געפיהרט נאך מיט מעהר גדלות און זעהר זעלטען האט ער זיך געוויזען פאר די הונדערטער פרעמדע וואס האבען זיך מיט גרויס מיה קוים פערשלעפט צו איהם אין שלאס אריין און געווענליך בעצאהלט נאר דערפאר זיי זאלען בעטראכטען חאטש די פיער וואנד פון זיין וואהנונג. חוה האט זיך אויך אזוי נוהג געוועהן און נאר איין מאל אין וואך האט מען זי געקאנט זעהען, ווען זי פלעגט ארויסגעהען פאר'ן טויער פונ'ם שלאס אויסטהיילען נדבות די ארעמע לייט. פראנק'ס הכנסה איז געוועהן אזוי גרויס, אז ער איז אים שטאנד געוועהן אויסצוהאלטען אויף זיין רעכנונג עטליכע הונדערט איינוואהנער פונ'ם שלאס און א חוץ דעם נאך צוטהיילען טויזענדער רענדליך פרעמדע קבצנים, און דאס אלדינג האבען געגעבען די פראנקיסטען און גראסטענטהיילס מעהר ווי פיעל די כוחות זייערע האבען געטראגען.

דִי הַנְהָגָה פוּן דִי פְרַאנְקִיסְטֶען בַּיי זֵייעֶר מָשִׁיחַ אִין שְׁלָאס אִיז גֶעוֶועהן אַקוּרַאט לוֹיט פְרַאנְק'ס תּוֹרָה, וִוי עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אִין טְשֶׁענְסְטָאחוֹב, נָאר פְרַאנְק אַלֵיין פְלֶעגְט זֶעהר זֶעלְטֶען דַאוְונֶען בְּצִבּוּר. זֵיי הָאבֶּען גֶעהַאט זֵייעֶר אֵייגֶענֶע קִירְכֶע בַּיים טַייךְ מַאיִן אוּנ אַז פְרַאנְק פְלֶעגְט אַמָאל קוּמֶען אַהִין, הָאט מֶען אִיהם גֶעשְׁטֶעלְט אוּנְטֶער אַטְהַייעֶרֶע חוּפָּה, אוּנ דָארְט הָאט עֶר מִתְפַּלֵל גֶעוֶועהן בִּיחִידוּת. דָאס פְלֶעגְט אָבֶּער גֶעשֶׁעהן נָאר עֶטְלִיכֶע גֶעצָאהלְטֶע מָאל אִין יָאהר; זַיין גֶעוֶואהנְלִיךְ דַאוְונֶען אִיז גֶעוֶועהן וִוי פְרִיהר אִין אַוַואלְד, וואוּ עֶר פְלֶעגְט פַאלֶען כּוֹרְעִים, אוּנ דֶערְנָאךְ הָאט מֶען דָאס אָרְט בֶּעגָאסֶען מִיט וַואסֶער. גֶעטְרָאגֶען הָאט עֶר שְׁטֶענְדִיג זַיין רוֹיטֶען מַאנְטֶעל, וַוייל זַיין אֱמוּנָה הָאט עֶר גֶערוּפֶען אֱדוֹם אוּנ אֱדוֹם הֵייסְט אוֹיךְ רוֹיטְה אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, נָאר אָפְט פְלֶעגְט עֶר זִיךְ אָנְטְהוּן וַוייסֶע קְלֵיידֶער פוּן אַכֹּהֵן גָדוֹל, אוּנ מֶען דֶערְצֶעהלְט, אַז וֶוען עֶר אִיז אַמָאל גֶעפָאהרֶען קַיין פְרַאנְקְפוּרְט דוּרְךְ אָפֶענְבַּאךְ אוּנ דֶער ווִינְד הָאט גְרָאד צוּבְּלָאזֶען דָאס גְרִינֶע פַארְטוּכֶעל פוּן דֶער קַארֶעטֶע הָאט מֶען אִיהם דֶערְזֶעהֶען זִיצֶען אִין אַוַוייסֶען קִיטֶעל מִיט אַאוּרִים וְתוּמִים אוֹיפְ'ן הַאַרְץ אוּנ מִיט קְלֵיינֶע גְלֶאקְלֶעךְ אַרוּם דִי זוֹימֶען פוּן דִי מַלְבּוּשִׁים

דְרַיי יָאהר זֶענֶען אַזוֹי אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען אוּנ פְרַאנְק הָאט דֶערְפִיהלְט אַז עֶר וֶוערְט אַלְט אוּנ דִי כּוֹחוֹת לָאזֶען זִיךְ אִיהם אוֹיס, דֶערְצוּ הָאט עֶר בֶּעמֶערְקְט אַז אִין זַיין קַאסֶע וֶוערְט אַלְץ וֶועניגֶער, אוּנ עֶר אִיז נָאךְ אַרַיינְגֶעקְרָאכֶען אִין חוֹבוֹת, וַוייל וִוי דִי פִּדְיוֹנוֹת הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעשִׁיט פוּן אַלֶע זַייטֶען הָאט עֶס פָארְט נִיט גֶעקֶאנְט טְרָאגֶען אוֹיף אַזַא בְּרֵייטֶען לֶעבֶּען. פְרַאנְק הָאט גֶעוָואלְט בֶּעוָוארְנֶען דִי קִינְדֶער אוּנ זֵיי אִיבֶּערְלָאזֶען אַפֶעטֶע יְרוּשָׁה, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר אִים יָאהר 1781 מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן אַלֶע פְרַאנְקִיסְטֶען זֵיי זָאלֶען קוּמֶען צוּ אִיהם, וַוייל עֶר זֶעהט אַז לַאנְג צִיהֶען וֶועט עֶר שׁוֹין נִיט, אוּנ עֶר וִויל זִיךְ מִיט זֵיי גֶעזֶעגְנֶען פַאר'ן טוֹיט. אַשְׁטַארְקֶען רַעַשׁ הָאט דִי יְדִיעָה אָנְגֶעמַאכְט אוּמֶעדוּם, וואוּ דִי פְרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען גֶעווָאהנְט, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס אִין וַוארְשָׁא, וַוייל דָארְט הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען דִי רַייכְסְטֶע אוּנ דִי פֶערְמֶעגְלִיכְסְטֶע פוּן זֵיי, אוּנ עֶס אִיז בַּיי זֵיי אַלֶע גֶעבְּלִיבֶּען, אַז עֶס מֶאג זֵיי קָאסְטֶען זֵייעֶר גַאנְ'ן עֲשִׁירוּת אוּנ זֵיי מוּזֶען נָאךְ בֶּעקוּמֶען פְרַאנְק'ס בְּרָכָה עֶהדֶער עֶר וֶועט צוּמַאכֶען דִי אוֹיגֶען. זֵיי הָאבֶּען אָבֶּער מוֹרָא גֶעהַאט דִי מְלוּכָה זָאל זִיךְ נִיט אוּמְקוּקֶען אַז צוּפִיעל מֶענְשֶׁען פָאהרֶען אַרוֹיס אוּנ זָאל זִיךְ נִיט שְׁטוֹיסֶען וואוּהִין דִי נְסִיעָה אִיז, דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי פְרִיהר אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט דִי וַוייבֶּער מִיט דִי

קינדער קיין דייטשלאנד אונ דערנאך האבען זיי ביסלעכווייז צונויפגענומען אללע זייערע קאפיטאלען אונ זענען אויך אריבער די גרעניץ. צו שפּעט האט זיך די פּולישע מלוכה געהאפּט אונ האט אין גאנצען פערהאלטען אין וועג עטליכע מענשען מיט פיערציג טויזענד רענדליך. דאס איז אבער ניט געוועהן אפילו קיין צוואנציגסטעל פון דעם וואס די פראנקיסטען האבען איבערגעפיהרט פראנק'ן אונ געבראכט זיינע קינדער א פערטיגע ירושה.

טאקי נאך אין דעם יאהר, דעם 10 דעצעמבער איז פראנק געשטארבען אונ מעהר פון אכט הונדערט פראנקיסטען זענען געוועהן ביי זיין לויה. מיט גרויס פּאראד האט מען איהם מקבר געוועהן אין אפּענבאך, נאר קיין נייסטליכער איז ניט געוועהן דערביי, ווייל חאטש דער טויט האט ביי זיי צוגענומען זייער מנהיג איז זיי געבליבען הייליג „פראנק'ס תורה", אונ זיי האבען אללע גוט געוואוסט, אז מיט די קאטאליקען געהערען זיי זיך גאר ניט אן, אונ אז אצונד דארפען זיי נאך איינוועגדען מעהר כח צו בעפעסטיגען די אמונה פון אדום.

אקיילעכדיגען יאהר האבען די פראנקיסטען בעוויינט זייער משיח'ן אונ געטראגען טרויער נאך איהם, נאר קיין יתומים זענען זיי פארט ניט געבליבען: חוה האט איבערגענומען די גאנצע ארבייט פונ'ם פאטער, אונ עס איז איהר אויך ניט שווער געוועהן, ווייל פראנק האט שטענדיג געשריגען, אז קיין הייליגערע פון איהר איז גאר ניטא, אונ דער עולם האט זיך שוין פון לאנג געוואהנט מיט דעם געדאנק, אז זי מוז נאך זיין טויט ארויף אויף זיין ארט. חוה האט טאקי פערשטאנען ווי אזוי צו דרעהען דאס ראדעל: ביידע ברידער זענען ביי איהר געוועהן געטרייע נביאים, אונ אחוץ דעם האבען איהר געהאלפען די אלטע פראנקיסטען וואלאווסקי, דעמבאווסקי אונ נאך אנדערע, וואס זענען שוין געבליבען וואהנען אין שלאס אונ האבען דארט איינגעפיהרט אקליינע נאר אזעלכסטשטענדיגע מלוכה מיט חיל אונ כלי זין. אויף אזעלכע זאכען דארף מען אבער האבען אסך געלד, אונ די פדיונות, וואס מען פלעגט ברענגען, האבען ניט געקלעקט אויף אזא הוצאה; ווער שמיעסט אז עס זענען נאך אוועקגעגאנגען עטליכע יאהר, אונ דער עולם האט אנגעהויבען ווייניגער פאהרען צו איהר, האט חוה אנגעהויבען פיהלען אמאנגעל, אונ איז געצוואונגען גע-ווערן צו מאכען חובות. געטרויעט האט מען איהר אומעדום, ווייל קיינער איז ניט מסופק געוועהן, אז זי איז טאקי ארוסישע פּרינצעסין, אונ דערפאר איז זי אים יאהר 1798 שוין שולדיג געוועהן דריי מיליאן גולדען. אז עס איז איהר

געוואָרען שטאַרק ענג האָט זי צולאָזט פיעל פון איהרע דיענער, אונ אַסך פראַנקיסטען, וואָס האָבען ביי איהר אין הויף געלעבט, האָבען געמוזט זיך אומקעהרען קיין פוילין אָדער זוכען זיך אַרבייט ערגיץ אין די פאַבריקען פון דייטשלאַנד. די בעלי חובות האָבען מן הסתם אויך ניט געשוויגען, נאָר זי האָט זיי אָנגעהויבען פיהרען מיט הבטחות אַז אָט אָט דאַרף איהר אָנקומען געלד פון רוסלאַנד אונ זי וועט זיך מיט אַללע אָברעכנען. דערווייל האָבען איהרע נביאים צושיקט בריעף אין אַללע שטאָדט, וואו די פראַנקיסטען געפינען זיך, אונ האָבען מודיע געוועהן, אַז חוה איז אין אַ גרויסער נויטה, אונ זיי האָבען באַלד ווייטער אויסגעלעדינט די קעשענעס; בעזאָנדערס האָט מען איהר אַריינגעשיקט פיעל געלד פון פראַג. עס איז שוין אָבער אַלץ וועניג געוועהן, זעהר וועניג מיילער האָט זי דערמיט געקאָנט פערשטאָפען אונ, ווי עס שיינט, האָט מען איהר אָנגעהויבען שטאַרק דערקוטשען. חוה האָט נאָך אַ מאָל געמוזט מאַכען אַ שווינדעל, אונ האָט אים יאָהר 1800 צוקלעבט אין אַללע גאַסען פון אָפענבאַך מודעות, אַז זי שיקט אַרויס איהר ברודער קיין פעטערסבורג אונ פון דאָרט וועט ער אין זעכס חדשים אַרום צוריק קומען מיט חיל אונ געלד, אונ דעמאָלט וועט זי די דאָזיגע, וואָס וועלען רוהיג וואַרטען, בעצאָהלען פינקטליך זייער קאַפּיטאַל מיט פראָצענט, אונ די, וועלכע וועלען זיין עזות־פנים'ער, וועלען זיי האָבען וואָס צו געדענקען. ווי נאַריש אַזא מודעה וואָלט זיך בעדאַרפט אויסווייזען, האָבען זיך געפונען געגוג נאַראָנים, וואָס האָבען איהר געגלויבט, אונ אַז מען האָט געזעהען אַז חוה אַלליין איז אויף אַ צייט אַוועקגעפאָהרען קיין ווענעדיג אונ איהר ברודער יעקב האָט זיך אַוועקגעלאָזט קיין רוסלאַנד האָבען זיי זיך געקוויקט מיט דער האָפנונג אַז גאָר גיך וועט זיך אַ גוס טהון אַ רעגען פון רוסישע רענדלעך, אונ זיי וועלען בעקומען אַ מנה יפה. קוים האָט זיי אָבער חוה איינגעשטילט, האָט זי זיי שוין אַללעמען פערגעסען. וואָס זי האָט געטהון אין ווענעדיג — איז ניט בעקאַנט, נאָר אַז איהר ברודער איז געפאָהרען קיין פעטערסבורג נאָר ניט זוכען געלד, זעהט מען אַרויס דערפון, וואָס שפעטער מיט פיערצעהן יאָהר האָט ער שוין געדיענט ווי איין אָפּפיציער אין דער רוסישער אַרמעע.

מיט אַ וועטהיג אין האַרצען האָבען דעמבאָווסקי אונ וואָלאָווסקי, די גרויסע זיילען וואָס אויף זיי האָט זיך נאָך אין גאַנצען געהאַלטען דער בנין פון אמונת אדום, בעטראַכט ווי פראַנק'ס אַרבייט געהט לאבוד, אונ זיי האָבען זיך ענטשלאָסען צו מאַכען די לעצטע פרווו אונ שיקען אַ בריעף צו

דער יודישער קהלה אין פראג, טאמער וועט זיך אויפבלאזען דער פערלאשענער פונק, און עס וועט ווערען א נייע שרפה. אין דעם בריעף, וואס איז געוועהן געשריבען מיט רויטהען טינט פאר א זכר פון אדום, האבען זיי דערמאנט די יודען דעם מאמר פון דער גמרא: „יעקב אבינו לא מת" און איהם אנגעווענדעט אויף פראנק'ן און געוויזען, אז יעקב פראנק איז ניט געשטארבען, ווייל זיין תורה לעבט און וועט עבּיג לעבען; זיי האבען מזהיר געוועהן די עקשנים, וואס פערמאכען די אויגען פאר'ן ליכט פונ'ם אמת, אז אין ניבע צייטען וועלען זיי חרטה האבען דארויף וואס זיי פערלירען ביידע וועלטען, נאר עס וועט זיי ניט העלפען און צוריקהאפען דאס גליק, וואס זיי האבען אלליין פון זיך אוועקגעשטופט, וועלען זיי ניט קאנען. דער דאזיגער בריעף האט אבער ניט געהאט די איינענע פעולה ווי אללע פריהריגע בריעף, וואס פראנק אלליין האט געשיקט: עס איז ניט נאר ניט צוגעקומען קיין נייע פראנקיסטען, נאר די צאהל פון די אלטע האט זיך אנגעהויבען פערקלייגערן, די דאגות פרנסה האבען יעדען פערשלאגען דעם קאפ און זעהר זעלטען האט זיך עמיצער דער־מאנט צו שיקען א פדיון דער רבי'צין, וואס האט דערווייל געמוזט אויסשטעהן נענוג צרות; וואו זי האט דערטאפט א גראשען האט זי אלץ אריינגעשטופט די בעלי חובות, אזוי האט זי זיך אבגעמוטשעט נאך פיער יאהר ביז עס איז איינעם פון איהרע קרעדיטארען נמאס געווארען, און ער האט זיך געווענדעט צום געריכט. עס איז שוין געוועהן בעשטימט דער טאג פונ'ם משפט, נאר פלוצלונג איז אין אפּענ־באך ארוים א קלאנג אז חוה איז געשטארבען, און מען האט זי שוין בעגראבען. דער טויט מיט דער קבורה איז אזוי שטיל און גיך צוגעגאנגען אז קיינער האט זיך ניט געוואלט גלויבען, און עד היום רעכענט מען, אז זי איז דעמאלט נאר פאר בושה אנטלאפען קיין פולין און ערשט שפעטער מיט עטליכע יאהר האט זי דארט געפונען איהר עביגע רוה.

אזוי האט זיך אויסגעלאזט די גאנצע מאכט פון יעקב פראנק און זיין טאכטער חוה, און ווען עס קומט אייגענטליך פאר ווי א וואונדער, וואס מען האט כמעט דרייסיג יאהר געלאזט עקסיסטירען א קליינע יודישע מלוכה, קאן מען עס נאר פערענטפערן דערמיט, וואס גראד אין יענע צייט זענען אללע לאנדער פון איירא־פא געוועהן פערדרעהט מיט מלחמות און האבען זיך גאר ניט געקאנט אומקוקען ווי איינער פון די דייטשע בעראנען מאכט זיך משוגע און פיהרט זיך עפּיס משונה, האלב ווי א יוד און האלב ווי א קריסט. קוים זענען

אונטערגעוואקסען אַ פּאָר דורות, זענען שוין די קינדער פון די פראנקיסטען געוואָרען ריינע קאטאליקען און האבען מעהר ניט געדענקט די יודישע מנהגים, וואס זייערע עלטערן האבען נאך אבגעהיט, חאטש גאנץ לאנג פלעגען זיי זיך נאך משדך זיין איינער מיט'ן אַנדערן און צו ליעב דעם איז ביי זיי געבליבען אַ זכר, אַז זיי קומען ארויס פון די פראנקיסטען. נאך אצונד געפינען זיך אין וואַרשוי אַ סך משפחות, ווי כרזשעזינסקי, יאסינסקי, קראסינסקי, מאיעווסקי, פּיאטראווסקי, וואלאווסקי, זאוואדסקי, זעלינסקי און נאך אַנדערע, וואס רעכענען זייער יחוס פון יהודה ליב קריסא און אלישע שור. אַ סך פון זיי שעהמען זיך ניט מיט זייער יודישען שורש, און דער בעריהמטער פּוילישער אַדוואקאט דאמיניק זעלינסקי האט זיך אפט ליעב געהאט צו בעריהמען אַז זיין באבע פלעגט איהם אים שבת מכבד זיין מיט „קוגעל", ווען ער איז געוועהן אַ קליין קינד. איבערהויפּט איז דער יודישער כבוד געבליבען איינגעבאקען ביי אַללע עניקלעך פון די פראנקיסטען און, אַז עס האט זיך אַמאל געמאכט וואס איינער פון די שונאי ישראל האט אויפ־געוואָרפען דעם אָבער־פּראָקוראר קאנטי וואלאָוסקי, אַז זיין עלטער זיידע איז געוועהן אַ יוד, האט ער מיט גאוה געענטפערט דארויף, אַז ער געהמט זיך אַדרבא איבער דערמיט וואס ער שטאמט ארויס פון לומדים און האט געקאנט פון זיי ירשענען אַ סך שענערע מעלות און מדות ווי דער ווילדער כח וואס איז איבערגעגאנגען צו פיעל פּריצים פון זייערע אבות און אין דעם בעשטעהט אין גאנצען זייער חכמה.

עס איז נאר צו בעוואונדערן וואס די גאנצע צייט, ווען אין פּולין האבען די שבתי צבי'ניקעס געפיהרט אַזיינע וועלטען און פון זיי איז ארויס אַזא מענש ווי יעקב פראנק, האבען זיי פון דעסטוועגען געהאט פאר זיך פארט אַזא גרויסען צד ווי ר' יהונתן אייבשיץ, וואס האט געוויס די זאך געמיינט ערנסט און אַלדינג האט ער געטהון לשם שמים. חאטש ר' יהונתן אייבשיץ האט זיך שוין גוט אָבגעבריהט מיט די קמיעות און האט זיך געמוזט אריינ־לאָזען אין אַזא מחלוקת, וואס נאר זיין כבוד התורה האט איהם ארויסגעראטע־וועט פון דער סכנה, האט ער ביז צום טויט ניט אויפגעהערט שטילערהייד צו שטיצען די שבתי צביניקעס, ווייל ער האט שטארק געגלויבט אַז זיי וועלען אויסארבייטען עפּיס אַ נייעם דרך, וואס וועט פארט בעסער זיין פונ'ם אַלטען. עס איז איהם אבער געבליך בעשערט געוועהן צו זעהן ווי אַללע זיינע האפנונגען זענען צושטערט, ווייל זיין איינענער יונגסטער זוהן וואלף אייבשיץ

איז געווארען א פייעריגער פראנקיסט, ער האט געמאכט יד אחת מיט וואלאוויסקי'ן, נאר ער האט זיך נאך דערצו אריינגעלאזט פשוט אין שווינדעל, ער האט אויסגעבראכט פיעל געלד, און איז אריינגעקראכען אין גרויסע חובות און אז די בעלי חובות האבען איהם אנגעהויבען רודפ'ן, האט איהם די עסטעררייכישער מלוכה געשיצט, ווייל ער האט זי פערזיכערט אז ער וועט זיך טויפען, און צו ליעב דעם האט ער נאך ביי איהר אויסגענארט דעם טיטעל באראן פאן אדלערסטהאל. אוודאי האט דער אלטער ר' יהונתן אייבשיץ דערפון קיין נחת ניט געקאנט האבען און זיינע געגנער האבען געדרונגען אז דאס שטראפט איהם גאטט דערפאר וואס ער האט געוואלט זיין קליגער פון אנדערע און האט זיך אריינגעלאזט אין אזעלכע דרכים וואס האבען געקאנט מאכען א תל פונ'ם גאנצען יודישקייט.

כמעט אין דער איינענער צייט וואס דאס קליינע יודיש וועלטעל אין פולין האט געקאכט ווי א קעסעל צו ליעב דער גרויסער מלחמה וואס האט זיך אנגעהויבען צווישען ר' יהונתן אייבשיץ און די איבריגע רבנים וועגען קמיעות און צווישען די יודען און די פראנקיסטען, איז אין איין אנדער עק פון דער מדינה געקומען אויף זיי א נייע צרה, וואס מען האט זיך גאר אויף איהר ניט גערעכט. הונדערט יאהר זענען שוין אוועקגעגאנגען זייט באגדאן חמעלניצקי האט אנגעמאכט זיין גרויסע שחיטה, דער גאנצער דור, וואס האט נאך געקאנט געדענקען די שרעקליכע צייט, איז שוין לאנג אויסגעשטארבען און גאר איין טרויעריגער זכר איז געבליבען — דאס זענען געוועהן די תעניתים, וואס פרומע יודען האבען אבגעהיט און די טרערען וואס זיי האבען פערגאסען אויף די קברים פון טויזענדער הרוגים — פלוצלונג האבען זיך די קאזאקין, אים יאהר 1768, ווייטער צו בונטעוועט אקעגען פולין און זייער פיהרער גאנטא, א שרעקליכער רוצח, איז געפאלען אויפ'ן שכל אז מען דארף מאכען דעם אנהייב פון יודען. דער דאזיגער אנהויב האט די פולישע יודען אבגעקאסט גענוג בלוט, ווייל די קאזאקען האבען ניט געוואלט זיין בעסער פון זייערע עלטער-זיידעס די היידעמאקעס און זענען אזוי ווי ווילדע חיות אנגעפאלען אויף אללע יודישע שטאדט. אין סמילא האבען זיי א סך יודען אויפגעהאנגען און אבגעראבעוועט זייער פערמעגען, אזוי האבען זיי זיך אויך נוהג געוועהן מיט די יודען פון באר און באללא און בעזאנדערס האבען זיי ארויסגעוויזען זייערע אכזריות אין אומאן, — דארט האבען זיי אויסגעקוילעט מעהר פון אכט טויזענד יודען און דאס איז געשעהען אים כ' סיון, פונקט אין דעם טאג ווען צוריק מיט

הינגערט יאהר איז אין געמירוב אויך געפאלען אזוי פיעל קרבנות. דער דאזינער קלאפ איז די יודען לאנג געלעגען אין טעם, ווייל כמעט אין גאנץ אייראפא איז זייער לאגע געוועהן זעהר טרויעריג, דירען זיך האבען זיי ניט געהאט וואוהין אונ ניט מיט וואס, ווייל מען האט זיי געמאכט פאר אביונים, דערצו האט זיך שוין זייער צאהל שטארק פערגרעסערט, אונ זיי האבען געמוזט בלייבען ביי דער אלטער האפנונג, אז די צייט וועט פערהיילען אויך די פרישע וואונדען אונ האבען זיך געטרעסט דערמיט וואס מען מוז נאטט'ס משפט אננעהמען פאר ליעב.

אין פראנקרייך איז אין יענע יאהרען דער מעמד פון די יודען געוועהן גאר ניט קיין פרעהליכער: גראסטענטהיילס האבען יודען געוואהנט אין עלזאס אונ לאטרינגען, אונ אזוי ווי זיי זענען ארויסגעקומען פון די אנטלאפענע מא-ראנען, וואס די קריסטען האבען זיי שטענדיג געראדפ'ט, איז די שנאה איבער-געגאנגען אויך צו די נייע דורות, אונ די יודען האבען דארט קיין נחת ניט געהאט. איינעם פון די עלזאסער יודען, ר' הירץ לוי, זעהר א ארענטליכען מענשען אונ דעם שאנסטען בעל הבית פון וויטאלסהיים, איז בעשערט געוועהן צו פאללען פאר א קרבן פון דעם שרעקליכען האס, וואס די קריסטען האבען אין הארץ געטראגען אונ וואס צו ליעב איהם זענען זיי פערטיג געוועהן יעדען יודען דערטראנקען אין א לעפעל וואסער. אים יאהר 1764, פונקט צום ערשטען חנוכה-ליכטעל, זענען גנבים אין א דארף הוסען אנגעפאלען שפעט ביי נאכט אויף א קריסטליכער פרוי, איין אלמנה, אונ אזוי ווי אין שטוב האט זיך מעהר ניט געפונען ווי די בעל הבית'טע מיט א דיענסט האט מען זיי גע-בונדען, אונ מען האט זיי אזוי לאנג געשלאגען אונ געמוטשעט ביז זיי האבען געמוזט אנווייזען וואו זייער געלד איז בעהאלטען. אז די גנבים האבען אפ-געטהון זייערס האבען די אומגליקליכע געמאכט א געוואלד, דאס גאנצע דארף איז זיך צונויפגעלאפען, נאר געהאפט האט מען קיינעם ניט, ווייל די גנבים זענען געוועהן אין מאסקעס אונ אחוץ דעם האבען זיי זייערע פנים'ער אויס-געשמירט מיט סאזשע. דעמאלט איז געבליבען מען זאל מאכען א בלבול אויף די יודען, אונ די דיענסט האט עדות געזאגט, אז זי האט דערקענט פיער יודען, וואס פלעגען אפט קומען אהין: ר' הירץ לוי, ר' מנחם דער שוחט, ר' משה לאנג, אונ ר' שמעון פיים. די קריסטען האבען שוין לאנג ארויסגעקוקט אויף אזא מעשה, מען האט דערפון באלד מודיע געוועהן דעם געריכט אונ מען האט אללע בעשולדינטע יודען איינגעזעצט, אויסער ר' הירץ לוי, וואס איז גאר

אין דֶערְהַיים ניט גֶעוֶועהן, וַוייל עֶר אִיז נָאךְ פְרִיהר מִיט אַ פָּאר טֶאג אַוֶועקְ־געפָאהרֶען קֵיין סִירֶענְץ אויף חֲנוּכָּה צוּ זַיינֶע אַ שְׁוֶועסְטֶער, דֶער אוֹיבֶּערְ־שְׁטֶער הָאט אַזוֹי גֶעפִיהרְט, אַז דֶעם גַאנְצֶען וֶועג זָאל עֶר זִיךְ בֶּעגֶעגְנֶען מִיט בֶּעקַאנְטֶע מֶענְשֶׁען אוּנ זֵיי זָאלֶען דֶערְנָאךְ קֶאנֶען בֶּעוַוייזֶען וואוּ ר' הֶירְץ לֵוִי הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען דִי נַאכְט וֶוען דִי גְנֵבָה אִיז גֶעשֶׁעהֶען. דֶערְפַאר אִיז עֶר בַּיי זִיךְ גֶעוֶועהן פֶּעסְט, וֶוען מֶען הָאט אִיהם גֶעשִׁיקְט זָאגֶען וָואס פַאר אַיין אוּמְגְלִיק עֶס הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט, אוּנ הָאטְשׁ זַיינֶע גוּטֶע פְרַיינְד הָאבֶּען אִיהם גֶערָאטְהֶען עֶר זָאל שׁוֹין גָאר נִיט צוּרִיקְפָאהרֶען אוּנ זָאל בֶּעסֶער אַרִיבֶּער דִי גְרֶענִיץ קֵיין שְׁוַוייץ, הָאט עֶר בְּשׁוּם אוֹפֶן נִיט גֶעוָואלְט דַארוֹיף בֶּעשְׁטֶעהֶען: עֶר הָאט גֶעשְׁרִינֶען, אַז עֶרְשְׁטֶענְס, דַארְף עֶר גָאר קֵיין מוֹרָא נִיט הָאבֶּען, וַוייל עֶר פִיהלְט זִיךְ אִין קֵיין זַאךְ נִיט שׁוּלְדִיג, אוּנ דֶער אֱמֶת מוּז אַרוֹיס וִוי בּוֹים־אֶהל אוֹיפ'ן וַואסֶער. אוּנ צְוַוייטֶענְס, טָאר עֶר עֶס נִיט טְהוּן דִי יוּדֶען, וָואס מֶען הָאט שׁוֹין אַיינְגֶעזֶעצְט, וַוייל וִוי בַּאלְד עֶר וֶועט אַנְטְלוֹיפֶען וֶועט שׁוֹין אוֹיף זֵיי גֶעוִויס פַאלֶען אַ חְשַׁד אוּנ דֶער פְלֶעק וֶועט טַאקִי בְּלַייבֶּען אוֹיפ'ן גַאנְצֶען כְּלַל יִשְׂרָאֵל. אַזוֹי הָאט זִיךְ ר' הֶירְץ לֵוִי אוּמְגֶעקֶעהרְט צוּרִיק קֵיין וִויטָאלְסְהַיים, אוּנ מֶען הָאט אִיהם בַּאלְד אַרֶעסְטִירְט, נָאר עֶר אִיז בַּיי זִיךְ נִיט אַרָאבְּגֶעפַאלֶען, וַוייל עֶר הָאט גוּט גֶעוואוּסְט, אַז זַיינֶע יְסוּרִים וֶועלֶען נָאר לְפִי שָׁעָה אוּנ אַז עֶס וֶועט אִיהם נִיט שְׁוֶוער זַיין אוֹיסְצוּוַוייזֶען דוּרְךְ בֶּעגְלוֹיבְּטֶע מֶענְשֶׁען, אַז עֶר אִיז אִין דֶער גְנֵבָה נִיט שׁוּלְדִיג. ר' הֶירְץ לֵוִי הָאט אָבֶּער, אַ פָּנִים, נִיט גֶעקֶענְט דָאס שְׁלֶעכְטִקַייט פוּן דִי שׁוֹפְטִים, זַיינֶע עֵדוּת הָאט מֶען נִיט גֶעוָואלְט אָנְנֶעהמֶען, מֶען הָאט זֵיי אַלֶע גֶעהַרְגֶ'ט גֶעשְׁלָאגֶען זֵיי זָאלֶען זִיךְ מוֹדֶה זַיין אוּנ דֶערְנָאךְ הָאט מֶען זֵיי פֶערְמִשְׁפָּט צוּם טוֹיט. דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע יוּדֶען הָאבֶּען שׁוֹין אַרוֹיסְגֶעזֶעהֶען אִין וָואס פַאר אַ צָרָה זֵיי וֶועלֶען אַרַיינְגֶעפַאלֶען, נָאר זֵיי הָאבֶּען נָאךְ פָארְט גֶעהָאפְט, אַז דָאס הֶאכֶערֶע גֶערִיכְט אִין קַאלְמַאר, וואוּהִין זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעוֶוענְדֶט מִיט אַיין אַפֶּע־לַאצְיֶע, וֶועט נִיט דֶערְלָאזֶען אַזַא רְצִיחָה, אַז מֶען זָאל מֶענְשֶׁען אוּמְבְּרֶענְגֶען אוּמְזִיסְט אוּנ מֶען זָאל גָאר נִיט וֶועלֶען אוֹיסְהֶערֶען זֵייעֶרֶע בֶּעוַוייזֶע. זֵייעֶר לֶעצְטֶער הָאפְנוּנְג אִיז אָבֶּער אוֹיךְ פֶערְשְׁוואוּנְדֶען גֶעוָוארֶען: דִי שׁוֹפְטִים פוּן קַאלְמַאר הָאבֶּען אוֹיךְ נִיט גֶעהַאט גָאטְט אִין הַארְצֶען, זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט אוּמְקוּקֶען דַארוֹיף, וָואס דִי רֶעד פוּן דִי עֵדוּת הָאבֶּען זִיךְ נִיט אוֹיסְגֶעגְלַייכְט אוּנ מֶען הָאט לַייכְט זִיךְ גֶעקֶענְט אִיבֶּערְצַייגֶען אַז זֵיי הָאבֶּען פַאלְשׁ גֶעשְׁוָוארֶען, זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעשְׁטֶעלְט דַארוֹיף, וָואס מֶען הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז אַלֶע בֶּעשׁוּלְדִיגְטֶע זֶענֶען גַאנְץ רַייכֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים, וָואס בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען זִיךְ שְׁטֶענְדִיג מִיט עֶהרְלִיכֶע פַּרְנָסוֹת

און זענען ניט פּעהיג אויף גנבה און גזלה; עס איז נאָר ניט אָנגעגאַנגען וואָס אַללע עדות זענען געוועהן פערבּרעכער, וואָס זענען נאָר וואָס אַרויס פון נעי־פּאַנגעניש און וואָס זענען פּערטינ געוועהן צו קוילען אַ איינגענעם פּאָטער; זיי האָבּען אַפּילו ניט געלענט־קיין כּבוד אויף זייער אַ בּעקאַנטען פּריץ. איינער פון די בּכבודסטע עלזאַסער קריסטען, וואָס האָט ניט געקאָנט צו זעהען דאָס רחמנות פון אומשולדיגע און האָט געשיקט דעם געריכט אַ בּריעף, אַז ער האָט אַלליין אין דער נאַכט פון דער גנבה בּעגעגענט פּאַהרען ר׳ הירץ לוי־קיין סירענץ. נאָר אָהן ישר האָבּען זיי געפּסקט, אַז מען זאָל דערווייל טיידטען נאָר איין ר׳ הירץ לוי, נאָר פאַר׳ן טויט זאָל מען איהם אָנטהון ענוים קשים, כּדי ער זאָל זאָגען אויף די איבּריגע, און דעמאָלט וועלען זיי זיך שוין מעהר ניט קאָנען פּערענטפערן. ר׳ הירץ לוי איז אויך איבּערגעשטאַנען דעם נסיון: מען האָט איהם אָנגעטהון אויפ׳ן קאָפּ אַ אייזערנע רייף און דורך אַ בּעזונדער שרויף האָט מען אַזוי לאַנג נעדרעהט בּיז די רייף האָט שטאַרק איינגעקלעמט דעם קאָפּ און עס האָט זיך געלאָזט דאָס בּלוט פון די אויגען און פון די אויערן. מען האָט איהם אַוודאי צוגענומען פון דאָרט האַלבּ אַ טויטען, נאָר פון דעסטוועגען האָבּען די תּליינים ניט געקאָנט ציהען בּיי איהם ווערטער. אויפ׳ן אַנדערן טאָג איז געוועהן בּעשטימט דער טויט, אָדער בּעסער געזאָגט, די מיתה משונה, וואָס מען האָט איהם בּעדאַרפט אָנטהון. בּיי נאַכט האָט מען אָנגעהויבּען בּויען דעם עשאַפּאָט און די יודען זענען בּאַלד געוואָהר געוואָרען דערפון. גאַנץ פריה האָבּען זיי זיך מיט גרויס מיה אַריינגעבּעטען אין געפענגניש כּדי זיי זאָלען זיך חאָטש געזעגענען מיט ר׳ הירץ לוי. ער האָט נאָך ניט געוואוסט אַז זיין סוף איז שוין נאָהענט. נאָר אַז ער האָט דערזעהען פאַר זיך אַ מנין יודען האָט ער שוין פערשטאַנען וואָס איהם ערוואַרטעט און ער האָט זיך גאַנץ רוהיג אָבּגעזעצט אויפ׳ן בּעט און האָט מיט זיי געזאָגט ודוי. אַללע האָבּען זיך גוט אויסגעוויינט און די יללה איז געוואָרען נאָך גרעסער, אַז ער האָט זיך געהייסען בּרענגען זיין זוהן אַבראָהם, אַ קינד פון פינפצעהן יאָהר, און האָט איהם מוסר געוועהן און געבּעטען: עס זאָל איה׳ם ניט אָבּשרעקען דער שרעקליכער טויט פונ׳ם פאָטער, און ער זאָל טאַקי בּלייבּען גוט און פרום, צו גאָטט און צו לייט, זאָגען קדיש נאָך איהם, און ווי ווייט זיינע כּוחות וועלען טראָגען זאָל ער זיך בּעמיהען בּיי דער מלוכה צו דערווייזען, אַז זיין פאָטער איז געשטאָרבּען אונשולדיג, ווייל ער איז פעסט איבּערצייגט, אַז דער אמת וועט זיך ריין אַרויסווייזען און דער שקר וועט אומפאַלען. אין דער ריהרענדער מינוט, ווען

דער אלטער פאטער האט צוגעפרעסט זיין קינד צום קראנקען הארץ אונ איהם געגעבען די לעצטע ברכה פאר'ן טויט, האבען זיך נאך געפריווט די גייסטליכע פארצולעגען ר' הירץ לוי, ער זאל אוועקווארפען זיין אמונה אונ בעקומען א כפרת עון, נאר ער האט זיי גאר ניט געלאזט רעדען, אונ האט זיי נאר געבעטען זיי זאלען איבערגעבען זיין משפחה, אז מען זאל בעצאהלען א פרוי פון קאלמער צוועלף טהאלער, ווייל דער חוב איז גראד ניט פערשריבען ביי איהם אין בוך, אונ דערנאך וועט מען ניט וויסען צו עס קומט איהר צו גיין. פונקט דריי א זייגער ביי טאג האט מען געבראכט ר' הירץ לוי צום עשאפאט אויפ'ן מארק-פלאין, וואס איז געוועהן בעלאגערט פון טויזענדער קריסטען, וועלכע זענען זיך איסיסטען צונויפגעפאהרען פון פערשידענע ארטער שעפען תענוג אונ צו-קוקען ווי מען איז זיך נוקם אין א יודען. אין א שטיבעל ניט ווייט פונ'ם עשאפאט האט זיך צונויפגעקליבען ווייטער א מנין יודען אונ צוזאמען מיט'ן יונגען יתום האבען זיי געזאגט תהלים אונ גאטט געבעטען ער זאל שטארקען דעם קדוש אין דער לעצטער רגע אונ אהן יסורים איהם גיכער צונעהמען אין א בעסערע וועלט. ר' הירץ לוי איז טאקי בעהארצט אונ אהן מורא ארויפגעגאנגען אויפ'ן עשאפאט, חאטש ער איז געוועהן שטארק פערמוטשעט פון די עגוים קשים וואס מען האט איהם פריהר מיט א טאג אנגעטהון. דער תלין האט איהם באלד אויסגעבראכען אללע ביינער אונ האט איהם ארומגעבונדען ארום א ראד, אונ כדי דאס אכזריות זאל זיין נאך גרעסער, האט ער די ראד קלייגער געמאכט אונ צו ליעב דעם האט דער קאפ געמוזט אראבהאנגען. ביי אזא טויט איז דער דין געוועהן, אז דער בעשולדיגטער האט בעדארפט בלייבען אויפ'ן ראד אכטצעהן שעה כסדר, אונ אז ער האט עס אויסגעהאלטען האט איהם שוין דער תלין געמוזט דערהרגעגען. אוודאי האבען די אללע, וואס האבען זיך גע-שטופט אויפ'ן מארק-פלאין אונ געוואלט שטעהען נאהנטער צום ראד געמוזט האבען שטיינערנע הערצער, ווען זיי האבען געקאנט אויסהערען אונ אויסהאלטען דאס געשריי פון א מענשען, וואס מען האט איהם גאר ניט דערקוילעט אונ וואס האט געבעטען מען זאל איהם גיכער מאכען א טויט... ניין א זייגער ביי נאכט האט ר' הירץ לוי געשריגען, מען זאל איהם דערקוויקען מיט א טרונק וואסער, נאר דער תלין האט איהם צוגעטראגען וויין, ווייל ער האט געוואוסט אז ער וועט ניט טרינקען קיין יין נסך. ערשט אין דער פריה צעהן א זייגער, האט איהם דער תלין געגעבען דעם לעצטען קלאפ אונ ער האט אויסגעהויכט זיין כשר'ע נשמה. די ראד מיט'ן טויטען קערפער האט מען אויפגעהאנגען

אויף א הויכער תליה, כדי עס זאל בלייבען פאר א זכר אויף דור דורות, אונ
דעם עשאפאט האט מען געלאזט שטעהען, ווייל מען האט זיך גערעכט אז
ניט היינט-מארגען וועט מען דארפען טוידטען די איבריגע. מען קאן זיך פאר-
שטעלען די אימה וואס איז געפאלען אויף אללע עלזאסער יודען; די דריי
בעשולדיגטע, וואס האבען זיך נאך געמוטשעט אין תפיסה האבען זיך געוויס
גערעכענט פאר פערלארען, נאר זיי האבען געציטערט מען זאל ניט אויסגיסען
דעם כעס אויף אללע יודען. אין אזא לאגע האבען זיי זיך געהאפט צו די
אלטע מיטעל: מען האט גוזר תענית געוועהן אונ מען איז ניט ארויסגעקראכען
פון די שולען, וואו גרוים אונ קליין האבען געיאמערט אונ געקלאגט; מען
האט געזאגט סליחות אונ מען האט נאטש געבעטען, אז ער אליין טאקי
זאל זיך דא אריינמישען אונ שיקען זיין ישועה. זייער געוויין האט טאקי דער-
גרייכט צו די שערי רחמים אונ נאר ניך האט זיך געוויזען א קליינע שיין פון
הילף. איינער פון די שופטים, וואס האט פערמשפט ר' הירץ לוי אונ וואס אויף
זיין ישר האבען בעדארפט איבערקומען די איבריגע בעשולדיגטע, האט גע-
מוזט אוועקפאהרען פון קאלמאר אונ דער אנדערער משפט איז אבגעלעגט
געווארען אויף עטליכע חדשים. אין דעם האבען די יודען שוין דערזעהען
א אצבע אלהים, אונ מען האט זיך באלד דערמאנט אין ר' הירץ לוי'ס צוואה,
ווי ער האט געבעטען פאר'ן טויט מען זאל ניט לאזען זיין נאהמען בלייבען
פארפלעקט אויף עביג אונ מען זאל איהם אבוואשען פון דעם חטא, וואס
מען האט אויף איהם אומזיסט ארויפגעלעגט. ווי שווער עס האט זיך לכתחלה
אויסגעוויזען מען זאל עפיס פועל'ן, ווייל עס איז זיך פשוט ניט געוועהן
וואהין צו קלאגען אויפ'ן האכערן געריכט פון קאלמאר, האבען די יודען פארט
זיך ענטשלאסען אוועקצושיקען עטליכע מענשען קיין פאריז, אונ פיער פאר-
שטעהער פון די יודישע קהלות אין נאנסי אונ שטראסבורג זענען אהין
ארויסגעפאהרען. גרינג אנגעקומען איז עס זיי אודאי ניט; עס האט גענוג גע-
דויערט ביז זיי האבען געפונען א וועג גלייך צום קאניג. מען האט ארויס-
געפאדערט אללע פאפירען פון קאלמאר, אונ מען האט דעם גאנצען פראצעס
איבערגעגעבען דעם פארלאמענט פון מעץ. דעם ערשטען סימן האבען די
עלזאסער יודען געהאט אז די סכנה איז שוין ניט אזוי גרויס, ווען מען האט
פלוצלונג אין א פריה מארגען צוגענומען דעם עשאפאט, וואס איז נאך אלץ
געשטאנען ביז אהער אין מיטען שטאדט אונ געווארט אויף יודישע קרבנות.
אין מעץ האט מען די זאך בעטראכט מיט ישוב הדעת, מען האט אראבגעשיקט

אַגַאנְצֶע קָאמִיסְיֶע מֶען זָאל אוֹיפ'ן אָרְט אוֹיסְפְֿרֶעגֶען אַללֶע עֵדוּת, אוּנ עֶס הָאט זִיךְ מִן הַסְּתָם אַקוּרַאט אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז קַיין אֵיינְצִיגֶער פוּן דִי יוּדֶען אִיז נִיט שׁוּלְדִיג אִין דֶער גְנֵבָה. נַיין חֳדָשִׁים זֶענֶען אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען בִּיז מֶען הָאט אִין כֶעץ אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַמִשְׁפָּט, אַז דִי דְרַיי יוּדֶען, וָואס מֶען הָאט נָאךְ גֶע־הַאלְטֶען אִין גֶעפֶֿענְגְנִישׁ, זָאלֶען בַּאלְד בֶּעפְֿרַייהט וֶוערֶען, אַז דֶער טוֹיט פוּנ'ם אוּמְשׁוּלְדִיגֶען ר' הֶירְץ לֵוִי מוּז בֶּעטְרַאכְט וֶוערֶען וִוי אַרְצִיחָה, אַז זַיין טוֹיטֶען קֶארְפֶּער דַארְף מֶען אָבְּגֶעבֶּען זַיין מִשְׁפָּחָה, כְּדֵי מֶען זָאל אִיהם בְּרֶענְגֶען צוּ קֶבֶר יִשְׂרָאֵל, אוּנ אַז זַיינֶע קִינְדֶער הָאבֶּען דָאס רֶעכְט צוּ מָאנֶען הֶיזֵק בַּיי דִי שׁוֹפְטִים וָואס הָאבֶּען אִיהם אוּמְזִיסְט פֶערְמִשְׁפָּט צוּם טוֹיט. פּוּנְקְט אִים שִׂמְחַת תּוֹרָה אִיז אָנְגֶעקוּמֶען דִי טְהַייעֶרֶע בְּשׂוֹרָה פוּן דֶעם נַייעֶם מִשְׁפָּט, אוּנ דֶער טָאג אִיז פַאר דִי יוּדֶען גֶעוֶועהן אַדָאפֶּעלְטֶער יוֹם טוֹב. אִסְרוּ חַג הָאט מֶען בַּאלְד אַרָאבְּגֶענוּמֶען דִי רָאד פוּן דֶער תְּלִיָה, אוּנ מֶען הָאט דֶעם גוּף פוּן ר' הֶירְץ לֵוִי מְקַבֵּר גֶעוֶועהן מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד. דִי מְלוּכָה פוּן אִיהר זַייט הָאט דִי שׁוֹפְטִים פוּן קָאלְמַאר אָבְּגֶעזָאגְט פוּן זֵייעֶרֶע שְׁטֶעלֶען, אוּנ דֶעמָאלְט אִיז גֶעוָוארֶען שְׁטִיל, וַוייל דָאס פָאלְק הָאט אַקוּק גֶעטְהוּן אַז מֶען שְׁפִּיעלְט זִיךְ נִיט מִיט זֵיי, אוּנ זֵיי הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז וִוי בַּאלְד זֵיי וֶועלֶען נָאךְ מַאכֶען אַזֶעלְכֶע בִּלְבּוּלִים וֶועט עֶס זֵיי טְהַייעֶר קָאסְטֶען.

דִי בִּלְבּוּלִים הָאבֶּען טַאקִי אוֹיפְגֶעהֶערְט, נָאר דִי שִׂנְאָה צוּ דִי יוּדֶען הָאט זִיךְ נָאךְ אַצַייט שְׁטַארְק גֶעהַאלְטֶען אִין פְֿרַאנְקְרַייךְ, וַוייל זֵיי הָאבֶּען אֵייגֶענְטְלִיךְ דָארְט נִיט גֶעטָארְט וָואהנֶען אוּנ, אוֹיסֶער עֶלְזַאס אוּנ לָאטְרִינְגֶען, זֶענֶען זֵיי אִין עֶטְלִיכֶע פְֿרַאנְצֶאזִישֶׁע שְׁטֶעדְט גֶעזֶעסֶען וִוי אַיינְגֶעבֶּעטֶענֶע אוּנ הָאבֶּען זִיךְ בֶּעדַארְפְט שְׁרֶעקֶען פַאר'ן מִינְדְסְטֶען וִוינְטֶעלֶע. עֶס אִיז קַיין ווּאוּנְדֶער נִיט וָואס דֶער בֶּערִיהמְטֶער פְֿרַאנְצֶאזִישֶׁער שְׁרַייבֶּער פְֿרַאנְסוּאַ מַארִיֶע דֶע־וָואלְטֶער, וָואס וִוי גְרוֹיס זַיין חָכְמָה אִיז גֶעוֶועהן אַזוֹי נִידְרִיג אוּנ פֶערְדָאר־בֶּען זֶענֶען גֶעוֶועהן זַיינֶע מִדּוֹת, הָאט זַיין גַאנְצֶע גַאל אוֹיסְגֶעגָאסֶען אוֹיף דִי יוּדֶען, וַוייל עֶר אִיז גֶעגַאנְגֶען מִיט דֶעם כְּלַל, אַז אַגֶעשְׁלָאגֶענֶעם מֶאג מֶען צוּם אִיבֶּערִיגֶען דֶערְשְׁלָאגֶען. וָואלְטֶער'ן אִיז שְׁטָאנְדִיג בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן הָאבֶּען צוּ טְהוּן מִיט יוּדֶען: נָאךְ אַז עֶר הָאט גֶעוָואהנְט אִין לָאנְדָאן הָאט אִיהם אַיוּדִישֶׁע קָאנְטָאר דֶע־מֶעדִינָא אָנְגֶעזֶעצְט אַסַךְ גֶעלְד; דֶערְנָאךְ, אַז עֶר הָאט זִיךְ אוֹיפְגֶעהַאלְטֶען אִין בֶּערְלִין אוּנ פָּאדְסְדַאם, אוּנ אִיז גֶעוָוארֶען אַבֶּן בַּיִת בַּיים קֶענִיג פְֿרִידְרִיךְ דֶעם צְוֵוייטֶען, הָאט עֶר עֶפּיס גֶעפִֿיהְרְט נִיט קַיין רֵיינֶע גֶעשֶׁעפְטֶען מִיט אַיוּבֶּעלִיר הִירְשׁ אוּנ אַקַאפִּיטַאלִיסְט אֶפְרַיִם פַייטֶעל,

עֶר הָאט זֵיי גֶעוָואלְט אָבְּנַארֶען, אוּנ הָאט זֵיי אוּנְטֶערְגֶערוּקְט פַאלְשֶׁע דִימַאנְטֶען אוּנ פַאלְשֶׁע חֲתִימוֹת, זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער נִיט גֶעלָאזְט; עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אַפְּרָאצֶעס, דִי זַאךְ אִיז אָנְגֶעקוּמֶען צוּם קֶאנִיג, אוּנ וָואלְטֶער הָאט גֶעהַאט בִּזְיוֹנוֹת. אָט דִי דָאזִיגֶע מַפָּלָה הָאט עֶר נִיט גֶעקָאנְט מוֹחֵל זַיין דִי יוּדֶען, אוּנ הָאט שְׁפֶּעטֶער זַיין גַאנְץ בִּיטֶער הַארְץ אוֹיסְגֶעלָאזְט צוּם גַאנְצֶען יוּדִישֶׁען פָאלְק. דֶערְצוּ הָאט וָואלְטֶער זֶעהר וֶועניג גֶעהַאלְטֶען פוּן רֶעלִיגְיָאן אִיבֶּערְהוֹיפְּט אוּנ אַזוֹי וִוי מִיט'ן קְרִיסְטֶענְטְהוּם הָאט עֶר מוֹרָא גֶעהַאט צוּ זַאטְשֶׁעפֶּען הָאט עֶר זִיךְ נוֹהֵג גֶעוֶועהן וִוי דִי בֶּאזֶע שְׁווִיגֶער, וָואס זָאגְט דֶער טָאכְטֶער אוּנ מֵיינְט דִי שְׁנוּר. וָואס עֶר הָאט גֶעהַאט אִין דֶער לוּנְג אוֹיף אַלֶע אֱמוּנוֹת אִיז בַּיי אִיהם אַרוֹיס אוֹיף דֶער צוּנְג נָאר גֶעגֶען יוּדֶען אוּנ יוּדִישְׁקַיט אַלֵיין, אוּנ עֶר הָאט גֶעשְׁרִיגֶען אַז אַלֶע אוּמְגְלִיקֶען גֶעהְמֶען זִיךְ נָאר פוּן זֵיי.

פַאר וָואס וָואלְטֶער קְלִינְגְט אַזוֹי אוֹיף אַלֶע גְלֶאקֶער, אוּנ הַאלְט יוּדֶען אִין מוֹיל מֶעהר וִוי אַנְדֶערֶע — אִיז דַוְקָא קֵיין סוֹד נִיט גֶעוֶועהן, דִי וֶועלְט הָאט אִיהם גֶעגוּט גֶעקֶענְט, אוּנ מֶען הָאט גֶעוואוּסְט אַז עֶר נֶעהְמְט זִיךְ נִיט אָן קֵיינֶעמְס קְרִיוְודֶע, נָאר עֶר וִויל זִיךְ פָּשׁוּט אָבְּרֶעכֶענֶען מִיט אֵייגֶענֶע שׂוֹנְאִים, אוּנ צוּ לִייב זַיין נְקָמָה מַאכְט בַּיי אִיהם נָאר נִיט אוֹיס וָואס עֶר פַאלְט אָן אוֹיף אַ גַאנְץ פָאלְק. עֶס הָאט זִיךְ אָבֶּער קֵיינֶעם נִיט גֶעגְלוּסְט אַרוֹיסְצוּשְׁפְּרִינְגֶען גֶעגֶען אִיהם, וַוייל זַיין פֶעדֶער אִיז גֶעוֶועהן צוּ שַׁארְף, אוּנ עֶר הָאט גֶעקָאנְט זַיינֶע גֶעגְנֶער פֶערְשִׁיטֶען מִיט פַייֶער. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט אִין בָּארְדָא אַ גֶעבִּילְדֶעטֶער יוּד ר' יִצְחָק פִּינְטָא, וָואס אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן מַארְרַאנֶען; אִיהם הָאט אַ שְׁטַארְקֶען בְּרֶען גֶעטְהוּן וָואלְטֶער'ס שְׁקָרִים הָאבֶּען אִיהם אוּנְטֶערְגֶעצוּנְדֶען, אוּנ עֶר הָאט נִיט גֶעקָאנְט אַיינְרוּהֶען בִּיז עֶר הָאט אִיהם נִיט גֶעאֶנְטְפֶערְט אוּנ דֶערְוִויזֶען אַז עֶר אִיז נָאר אַ אוּמְזִיסְטֶער שׂוֹנֵא. זַיין תְּשׁוּבָה וָואלְט גֶעוֶועהן אָנְגֶעמַאכְט נָאר אַ שְׁטַארְקֶען רוֹשֶׁם, נָאר צוּם אוּמְגְלִיק, אִיז ר' יִצְחָק פִּינְטָא גֶעוֶועהן פוּן דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען, אוּנ דִי סְפַרְדִים הָאבֶּען שְׁטֶענְדִיג אַרָאבְּגֶעקוּקְט מִיט גַאֲוָה אוֹיף דִי אַשְׁכְּנַזִים, גְלַייךְ וִוי זֵיי וָואלְטֶען נִיט גֶעטְרָאגֶען דָאס אֵיינֶענֶע פֶּעקֶעל צָרוֹת וִוי זֵייעֶרֶע אִיבְּרִיגֶע בְּרִידֶער. דִי סְפַרְדִים הָאבֶּען זִיךְ גֶעהַאלְטֶען פַאר גְרוֹיסֶע מְיוּחָסִים אוּנ הָאבֶּען אָפְּט זִיךְ בֶּערִיהְמְט, אַז זֵיי קוּמֶען אַרוֹיס גְלַייךְ פוּנ'ם שֵׁבֶט יְהוּדָה, דֶערְבַּיי אִיז זֵייעֶר צָאהל גֶעוֶועהן נִיט גְרוֹיס, זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אוּמֶעדוּם גֶעקָאנְט אַרַיינְנַארֶען אוּנ אֲפִילוּ אִין פְרַאנְקְרַייךְ, וואוּ עֶס הָאט נִיט גֶעטָארְט זַיין קֵיין זֵכֶר פוּן אַ יוּדֶען, הָאבֶּען זֵייעֶרֶע גֶעצֶאהלְטֶע גְבִירִים גֶעשְׁפִּיעלְט אַ גְרוֹיסֶע רָאלֶע, אוּנ דָאס בֶּערִיהְמְטֶע

הַאנֶדעלְס־הויז גְרַאדִיס הָאט בֶּעלֶעבְּט דֶעם מִסְחָר אוּנ פְלֶעגְט מִיט אֵייגֶענֶע שִׁיפֶען אַרַיינְבְּרֶענְגֶען סְחוֹרָה פוּן גַאנְץ וַוייט. אַז עֶס הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען לָאזֶען קֵיין בָּארְדָא דַייטְשֶׁע אוּנ פוֹּלִישֶׁע יוּדֶען, הָאבֶּען דִי סְפַרְדִים מוֹרָא גֶע־הַאט פַאר זִיךְ, מֶען זָאל זִיךְ נִיט אַרוּמְקוּקֶען, אוּנ צוּ לִיעבּ דִי גֶאסְט זָאל מֶען זֵיי אוֹיךְ נִיט הֵייסֶען אַרוֹיס, אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי אַללֶע גֶעאַרְבַּייט בַּיי דֶער מְלוּכָה, מֶען זָאל אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַבֶּעזוּנְדֶער גֶעזֶעץ גֶעגֶען דִי אַשְׁכְּנַזִים, אוּנ מֶען זָאל זֵיי הֵייסֶען אִין דְרַיי טֶאג אַרוֹיס פָאהְרֶען פוּנ׳ם לַאנְד. מֵילָא בַּיי דֶער מְלוּכָה אִיז זֵיי גֶערָאטְהֶען דָאס צוּ פוֹעֵל׳ן, חָאטְשׁ עֶס אִיז זֵיי אָנְגֶעקוּמֶען מִיט גְרוֹיס מִיה, אוּנ זֵייעֶר שְׁתַּדְלָן אִין פַּארִיז רָאדְרִיג פֶּערֵיירָא, וָואס אִיז צוּזַאמֶען מִיט זַיין מוּטֶער אַנְטְלָאפֶען פוּן דֶער שְׁפַּאנִישֶׁער אִינְקְוִיזִיצְיָאן אוּנ הָאט זִיךְ בֶּערִיהְמְט גֶעמַאכְט מִיט אֵיין עֶרְפִינְדוּנְג פוּן צֵייכֶענְס וָואס טוֹיבּ־שְׁטוּמֶע זָאלֶען זִיךְ קָאנֶען פֶערְשְׁטֶעהֶען אֵיינֶע דִי אַנְדֶערֶע, הָאט גֶעמוּזְט בֶּענוּצֶען זְכוּת אָבוֹת בִּיז מֶען הָאט זִיךְ גֶעחַאפְּט טְרַייבֶּען דִי אַשְׁכְּנַזִים. דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען אָבֶּער נִיט גֶעקָאנְט פֶערְשְׁטֶעהֶען וָואס דָא טְהוּט זִיךְ; גֶעוואוּסְט הָאבֶּען זֵיי גַאנְץ גוּט, אַז יוּדֶען אִיז פֶערְוֶועהְרְט זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען אִין פְרַאנְקְרַייךְ אוּנ אַז לוֹיט דֶעם גֶעזֶעץ דַארְפֶען דִי סְפַרְדִים אוֹיךְ זִיךְ דָארְט נִיט גֶעפִינֶען; הָאבֶּען זֵיי פָּשׁוּט נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען פוּן וַואנֶען עֶס הָאט זִיךְ פְלוּצְלוּנְג גֶענוּמֶען, אַז אַטְהֵייל זָענֶען כָּשֵׁר, אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע זָענֶען טְרֵף׃ דִי סְפַרְדִים הָאבֶּען גֶעפִיהְלְט, אַז מֶען מוּז דִי קְרִיסְטֶען אֶנְפֶערְן אַתִּירוּץ אוֹיף דֶער שַׁאֲלָה, הָאט זִיךְ ר׳ יִצְחָק פִּינְטָא בֶּעְ־נוּצְט מִיט דֶער גֶעלֶעגֶענְהַייט וָואס עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַמִלְחָמָה מִיט וָואלְטֶער׳ן אוּנ הָאט אִין דִי תְּשׁוּבָה אַרַיינְגֶעלָאזְט אַשְׁטַארְקֶען נִיפְּט גֶעגֶען דִי אַשְׁכְּנַזִים, עֶר הָאט גֶעדְרוּנְגֶען, אַז זֵיי זָענֶען טַאקִי שֶׁאדְלִיכֶע מֶענְשֶׁען, אַז זֵיי ווִילֶען זִיךְ נִיט בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט קֵיין אַרְבַּייט אוּנ אַז זֵיי זָענֶען כִּמְעַט אַללֶע בֶּעטְלֶערְס אוּנ שְׁנָארֶערְס, חָאטְשׁ עֶר הָאט נִיט פֶערְלֵייקֶענְט, אַז שׁוּלְדִיג אִין דֶעם זָענֶען זֵיי אוֹיךְ נִיט אוּנ, אַז נָאר דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע רְדִיפוֹת אוּנ צָרוֹת הָאבֶּען זֵיי גֶעבְּרַאכְט דֶערְצוּ. זַיין תְּשׁוּבָה הָאט אַזוֹי אוֹיסְגֶעזֶעהֶען, אַז עֶר אִיז מוֹדֶה אוֹיף אַסַךְ חֶסְרוֹנוֹת, ווֶעלְכֶע וָואלְטֶער ווַייזְט אָן, נָאר דֶערְבַּיי הָאט עֶר גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּ־הֶערֶען, אַז אַזֶעלְכֶע חֶסְרוֹנוֹת גֶעפִינְט מֶען נָאר בַּיי דִי דַייטְשֶׁע אוּנ פוֹּלִישֶׁע יוּדֶען, אוּנ דֶערְפַאר פֶערְדְרִיסְט אִיהם וָואס וָואלְטֶער הָאט דִי סְפַרְדִים אוֹיךְ אַרוּנְטֶערְגֶענוּמֶען אוּנְטֶער אֵיין טַלִית. פַאר וָואלְטֶער׳ן אִיז אַזַא תְּשׁוּבָה גֶעוֶועהן ווִי גֶעוואוּנְשֶׁען; עֶר הָאט בַּאלְד צוּ לִיעבּ גֶעטְהוּן פִּינְטָאן אוּנ הָאט אִיהם גֶע־אֶנְפֶערְט, אַז עֶר הָאט טַאקִי אַטָעוּת גֶעהַאט וָואס עֶר הָאט דִי סְפַרְדִים נִיט

אַרויסגֶענוּמֶען פוּנ'ם כְּלַל, אוּנ דֶערְפַאר אִיז עֶר נָאךְ מִיט מֶעהר שִׂנְאָה אָנְגֶע-
פַאלֶען אויף דִי אִיבְּרִיגֶע יוּדֶען. דִי אַשְׁכְּנַזִים הָאבֶּען אָבֶּער אויךְ נִיט גֶעשְׁווִיגֶען
אוּנ עֶס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַקְרִיעג גֶעגֶען אַיין שׂוֹנֵא פוּן צְווֵיי צְדָדִים, וָואס
הָאטְשׁ זֵיי שְׁלָאגֶען זִיךְ צְווִישֶׁען זִיךְ פִיהלֶען זֵיי פוּן דֶערְסְטְוֶועגֶען, אַז זֵיי מוּזֶען
זִיךְ וֶועהרֶען צוּזַאמֶען אוּנ אַז דִי פַייְלֶען פוּנ'ם פַיינְד פַאלֶען אויף זֵייעֶרֶע אַללֶע
קֶאפּ גְלַייךְ. דִי צַייטוּנְגֶען הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען דַוְקָא פַאר יוּדֶען, נָאר דֶער רַעַשׁ,
וָואס מֶען הָאט אָנְגֶעמַאכְט, הָאט גֶעאֶפֶענְט דִי אויגֶען פוּן דִי קְרִיסְטֶען, אוּנ
זֵיי הָאבֶּען זִיךְ דֶערְוַייל בֶּעטְרַאכְט, אַז פַאר זֵיי וָואלְט גְלַייכֶער גֶעוֶועהן, אַז
אִין לַאנְד זָאלֶען זִיךְ נִיט גֶעפִינֶען נִיט קֵיין סְפַרְדִים אוּנ נִיט קֵיין אַשְׁכְּנַזִים אוּנ,
אַז דֶער גַאנְצֶער מִסְחָר זָאל בֶּעסֶער אַיינְשְׁטֶעהֶען בַּיי זֵיי אִין דִי הֶאנְד. אַוַדַאי
הָאבֶּען דִי קְרִיסְטֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוֹיסְוַוייזֶען, אַז מֶען דַארְף דִי סְפַרְדִים אויךְ
אַרויסְטְרַייבֶּען, וַוייל וֶוען מֶען הָאט זֵיי אַרַיינְגֶעלָאזְט קֵיין בָּארְדָא הָאט מֶען זֵיי
גֶערֶעכֶענְט פַאר נַיי-קְרִיסְטֶען, אוּנ אַצוּנְד, אַז עֶס לָאזְט זִיךְ אוֹיס, אַז זֵיי זֶענֶען
גָאר יוּדֶען דַארְף מֶען זֵיי טְהוּן זֵייעֶר רֶעכְט אוּנ אַרויסְוַוארְפֶען גְלַייךְ מִיט אַנְ-
דֶערֶע. דֶעמָאלְט הָאט רָאדְרִיג פֶּערֵייְרָא גֶעמוּזְט אָנְשְׁרַייבֶּען אַ גַאנְץ בּוּךְ
אוּנ אוֹיסְוַוייזֶען וִוי הָאלְלַאנְד אוּנ עֶנְגְלַאנְד זֶענֶען גְלִיקְלִיךְ גֶעוָוארֶען דוּרְךְ דִי
יוּדֶען, אוּנ וָואס פַאר אַ צָרָה פְרַאנְקְרַייךְ קָאן זִיךְ אָנְאַרְבַּייטֶען וֶוען זִי וֶועט
פֶערְלִירֶען אַזֶעלְכֶע פֶעהִיגֶע סוֹחֲרִים וִוי דִי סְפַרְדִים, אוּנ עֶס הָאט גֶענוּג אָפְּ-
גֶעקָאסְט גֶעלְד אוּנ בְּלוּט בִּיז מֶען הָאט דִי זַאךְ פֶערְרִיבֶּען, אוּנ דִי יוּדֶען זֶענֶען
וַוייטֶער גֶעבְּלִיבֶּען אִין פְרַאנְקְרַייךְ.

אִין דֶער אֵייגֶענֶער צַייט הָאט זִיךְ אויךְ אִין עֶנְגְלַאנְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ קָאכֶענִישׁ
מִיט דִי יוּדֶען, וָואס מֶען הָאט גֶעוָואלְט פֶערְבֶּעסֶערְן זֵייעֶר צוּשְׁטַאנְד, אוּנ
מַאכֶען אַז זֵיי זָאלֶען זִיךְ קָאנֶען רֶעכְנֶען פַאר אֶמֶת'ע קִינְדֶער פוּנ'ם לַאנְד.
שׁוֹין נַאנְצֶע הוּנְדֶערְט יָאהר זֶענֶען אֵייגֶענְטְלִיךְ אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען זַייט דִי יוּדֶען
הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ אַ מָאל בֶּעזֶעצְט אִין עֶנְגְלַאנְד, אוּנ הָאבֶּען אִין דִי גְרוֹיסֶע הַאנְדֶעלְס-
שְׁטֶעדְט, בֶּעזָאנְדֶערְס אִין לָאנְדָאן, גֶעהַאט אָרֶענְטְלִיכֶע קְהִלּוֹת; דָאס גֶעזֶעץ
הָאט אָבֶּער אויף זֵיי גֶעקוּקְט וִוי אויף פְרֶעמְדֶע, זֵיי הָאבֶּען נָאךְ אַלְץ גֶעהֵייסֶען
נָאךְ דִי לֶאנְדֶער, פוּן וַואנֶען זֵייעֶרֶע עֶלְטֶערְן זֶענֶען אַרָאבְּגֶעקוּמֶען, מֶען הָאט
זֵיי גֶערוּפֶען, שְׁפַאנֶער, פָארְטוּגֶעזֶען, הָאלְלֶאנְדֶער אָדֶער דַייטְשֶׁען אוּנ זֵיי הָאבֶּען
גֶעמוּזְט צָאהלֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער מַס גְלַייךְ מִיט דִי דָאזִיגֶע מֶענְשֶׁען, וֶועלְכֶע גֶעפִינֶען
זִיךְ אִין עֶנְגְלַאנְד נָאר לְפִי שָׁעָה, אוּנ גְלַייךְ וִוי זֵיי זֶענֶען דָארְט נִיט גֶעבָּארֶען
גֶעוָוארֶען. נָאד עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע גְבִירִים אִיז גֶערָאטְהֶען וָואס דִי מְלוּכָה הָאט

זיי געגעבען די רעכטע פון אללע הײמישע אײנוואהנער. דערפאר איז זעהר שלעכט געװעהן דער צושטאנד פון די איבריגע װאס האבען אזעלכע רעכטע ניט געהאט אונ װאס די מלוכה האט גאר ניט געװאלט װיסען פון זייער אמונה. ניט איין מאל פלעגט מען זיי בעשטראפען פאר דעם װאס זיי קומען ניט אין קירכע, װייל מען האט זיי נאך געהאלטען פאר האלבע קריסטען. נאך ערגער איז געװעהן די עטליכע יודען, װאס זענען אהין געקומען פון דייטשלאנד אונ פולין: זיי האבען געהייסען אשכנזים, אונ אפילו די ספרדים, װעלכע האבען זיך אויך גערעכענט פאר איינגעבעטענע, פלעגען אויף זיי קוקען קרום אונ זיי האבען געהאט צרות פון צוויי זייטען, אי פון אייגענע, אי פון פרעמדע. ביסלעכװייז האט זיי אפילו די מלוכה אנגעהויבען פריינדליכער בעהאנדלען, זי האט זיי שוין בעטראכט װי יודען, אונ די ריכטער האבען אזוי פיעל כבוד געלעגט אויף זייער אמונה אז זיי פלעגען קיין יודישע עדות ניט ארויסרופען אים שבת. דערװייל האט זיך די מאכט פון ענגלאנד פערשפרייט אויף פערשיעדענע ערטער, װאו עס האבען זיך געפונען יודען פון פריהר. די דאזיגע יודען זענען, מן הסתם, געבליבען ביי זייערע רעכטע, אונ דאס האט איינגעגעבען אתשק אויך די ענגלישע יודען זיי זאלען בעטען די מלוכה מען זאל זיי אויך שענקען די אייגענע רעכטע אונ זיי זאלען ניט שטעהען נידריגער פון זייערע ברידער אין אנדערע ערטער. װאס געפינען זיך אויך אונטער ענגלאנד'ס שוץ. זיי האבען געהאט נוטע פריינד, װאס האבען זיי צוגעהאלפען, דער מיניסטער פעלהאם איז אויך געװעהן א אוהב ישראל אונ האט פארגעשטעלט דער מלוכה, אז די יודען זענען זעהר פעהיגע אונ נוצליכע מענשען, אונ תאטש די שונאים האבען אנגעמאכט א געװאלד אז די יודען װעלען אויסזייגען דאס גאנצע עשירות פון דער מדינה אונ די קריסטען װעלען װערען ביי זיי קנעכט, האט דער קאניג געארג דער צווייטע אונטערגעשריבען, אים יאהר 1753, א געזעץ װעגען יודען אונ האט זיי געשטעלט גלייך מיט אללע. דאס געזעץ האט אבער מעהר ניט געדויערט װי א יאהר, װייל צווישען דאס פאלק איז געװארען אזא שרעקליכער רעש, אז די מלוכה האט פשוט מורא געהאט עס זאל דער פון ניט ארויס א מרידה. עס האט זיך ארויסגעװיזען אזא שרעקליכע שנאה געגען די יודען, װאס מען האט זיך גאר ניט געקאנט ריכטען דארויף. װער עס האט געװאלט רעדען עפיס א גוט װארט פאר זיי איז מיט'ן לעבען ניט זיכער געװעהן, אללע צייטונגען זענען פול געװארען מיט שרעקליכע מעשות

ווענגש יודען אונ איין ליגען איז געוועהן גרעאסער פונ'ם אנדערן; אין בריסטאל האט מען פערברענט אפענטליך דאס בילד פונ'ם גייסטליכען טורקער, וואס האט זיך אנגענומען פאר זיי אונ האט ניט געוואלט מסכים זיין צו דער דעה פון די דאזיגע פרומע קריסטען, וועלכע האבען געדרונגען אז מען טאר גאר די יודען קיין רעכטע ניט געבען דערפאר וואס, ווערלינג אין דער תורה שטעהט, מוזען זיי בלייבען צוזאמען אונ צושפרייט צווישען די פעלקער ביז גאטט וועט זיי ניט צונויפזאמלען אויף זייער אייגענער ערד. אודאי איז די מלוכה געצוואונגען געוועהן מבטל צו זיין דאס געזעץ, גאר די יודען האבען זיך אזוי גוט אויפגעפיהרט אונ בעוויזען זייער גוטליכקייט, אז אפילו זייערע שונאים האבען גענומט שווייגען, אונ ביסלעכווייז האט זיי דאס לעבען אליין געגעבען אללע רעכטע, חאטש אויף פאפיער האבען זיי זיך נאך א היבשע צייט אלץ גערעכענט פאר פרעמדע.

גאר ווען אין גאנץ אייראפא האט זיך עפיס געטהון אונ געראדעוועט מיט די יודען, איז זייער איגוועניג לעבען אין פולין אונ דייטשלאנד — דווקא אין די לאנדער וואו זייער צאהל איז געוועהן גרעאסער ווי אומעדום — געבליבען אזוי ווי פערפרוירען, בעדעקט מיט א שרעקליך פינסטערניש אונ פערקאוועט כמעט ביז צום גרונד מיט אייז, כדי דאס וואסער זאל זיי אין ערגיץ ניט פערטראגען אונ די חוואליעס זאלען ניט האבען קיין שום שייכות צום גרויסען ברייטען לעבענס-ים, וואוהין עס גיסען זיך אריין אזוי פיעל טייכען... דאס אָרעמע פאלק, וואס האט נעביך געהארעוועט מיט'ן ביטערן שווייס אויפ'ן שטיקעל ברויט, האט געדאנקט גאטט אז עס האט איבערגעשטופט די זינדיגע וועלט אונ האט זיך ניט געקאנט אבגעבען מיט הויכע שאלות, אונ די רבנים האבען גאר אין זין געהאט צו בעפעסטיגען דעם שלחן ערוך מיט נייע חומרות, אונ דער מעמד פון זייערע אומגליקליכע בליגדע ברידער איז זיי גאר ניט אנגעגאנגען. דאס איז אבער געוועהן דאס פינסטערניש, וואס ווערד שטארקער דווקא עהדער עס הייבט אן טאג צו ווערן: באלד האט זיך געוויזען א שוואכע שיין אונ ביסלעכווייז האט אללע מאל אנגעהויבען מעהר ליכטיגער ווערען. צוויי גרויסע מענשען זענען אויפגעשטאנען, איינער אין פולין אונ דער אנדערער אין דייטשלאנד. דאס זענען געוועהן, ר' ישראל בעל שם טוב אונ ר' משה מענדעלסאהן. איינער האט אויפגעריסען דאס פענסטער פונ'ם איינגעהויקערטען יודישען שטיבעל, עס זאל א ביסעל ארויס די אונריינע פערדומפענע לופט, אונ דער אנדערער האט אויפגעדרעהט דעם גאנצען בנין צו

דער מִזְרָח־זַייט און האט די פֶערשְׁלָאפֶענֶע אַנְגְעוויזֶען דעם גְלַאנְץ פוּנ'ם מָארְגֶענְשְׁטֶערְן; אייגֶער האט זיך ניט אַזוי פיעל מִתְכַּוֵן געוועהן, דער אַנדערער האט צו פיעל געמיינְט, נאר ביידע האבען אָנגֶעמַאכְט אַ שְׁטַארְקֶע בֶּעוועגוּנְג, און מיט רֶעכְט קאן מען זאגען אַז פון זיי הויבְּט זיך אָן פַאר יודען אַ נַייֶע צייט.

די נַייֶע צַייט.

עֶרְשְׁטֶעס קאפִּיטֶעל.

ר' יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב און זַיין דֶרֶך.

(1698—1760 נאך קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

אַז מען קוּקְט זיך צו צו דער בִּיטֶערֶער לַאגֶע פון די פּוֹילִישֶׁע יודען פון חְמֶעלְנִיצְקְעס צייט בּיז אייניגֶע דורות שְׁפֶּעטֶער, וואו זייער פְרִידְלִיך לֶעבֶּען פון אַ מָאל איז פֶערְשְׁטֶערְט געוואָרען, די טַייכֶען פון יודיש פֶערְגָאסֶען בְּלוּט זֶענֶען נאך ניט אויסְגֶעטְרִיקֶענְט געוועהן, וואו פַּרְנָסָה האט געפֶעהלְט, און אויסער שְׁרֶעק און דַאֲגוֹת האט דער יוד נִישְׁט געהאט, איז נאר קיין חִדוּשׁ ניט, וואס אַזֶעלְכֶע שְׁווינְדְלֶער ווי אַ שַׁבְּתַי צְבִי און אַ יַעֲקֹב פְרַאנְק האבען זיך געקאנְט אויסְגֶעבֶּען פַאר מָשִׁיחַ'ן און אַיינְרֶעדֶען דעם עוֹלָם, אַז גאטט האט זיי געשִׁיקְט אויסְצוּלֵייזֶען זיין אָרֶעם לֵיידֶענְד פָאלְק פון זיינֶע פַּיין און צָרוֹת. דער מֶענְשׁ וואס גְלוֹיבְּט מיט'ן גַאנְצֶען הַארְצֶען אין בּוֹרֵא עוֹלָם, אין זיין יוֹשֶׁר און רַחֲמִים און וואס פִיהלְט אין זיינֶע אייגֶענֶע מַעֲשִׂים און מִדוֹת קיין אוּנְרֶעכְט ניט, ער זאלל קאגען אָנְגֶעהמֶען פַאר פֶערְדִינְט די שְׁטְרָאף וואס קוּמְט אויף איהם, גְלוֹיבְּט, אַז גאטט שִׁיקְט די פַּיין אויף איהם ניט אַלְס שְׁטְרָאף אַללֵיין אָבֶער אויך אַלְס נִסָיוֹן, איהם צו פְּרוּבֶען ווי שְׁטַארְק זיין אֱמוּנָה און בִּטָחוֹן איז; און אַז ער שְׁטֶעהט אוֹיס דעם נִסָיוֹן און טְרֶעט פון זיין גאטט ניט אָב, האָפְּט ער, וועט גאטט בַּאלְד זיך מְרַחֵם זיין און וועט איהם די יְשׁוּעָה צוּשִׁיקֶען, ער זאלל אַללֶע זיינֶע איבֶּערְלִיטֶענֶע פַּיין און לֵיידֶען דֶערְצֶעהלֶען אין פְרֵיידֶען. אַזוי איז אויך אַ גַאנְץ פָאלְק. די אִיבֶּערְ־לִיטֶענֶע צָרוֹת זֶענֶען דֶענְמָאלְט אַזוי פיעל און אַזוי גְרוֹיס געוועהן, אַז דער יוד האט

זֵיי נִיט גֶעקֶאנְט אָנְנֶעהמֶען אַלְס שְׁטְרָאף פַאר זַיינֶע זִינְד אַללֵיין · דַארִיבֶּער הָאט עֶר אִין זֵיי גֶעזֶעהן אוֹיךְ דֶעם לֶעצְטֶען נִסָיוֹן אוּנ גֶעגְלוֹיבְּט, אַז דָאס זֶענֶען דִי „חֶבְלֵי מָשִׁיחַ", דָאס שְׁטָאק פִינְסְטֶערְנִיס וָואס עֶס וֶוערְט עֶהדֶער דֶער הֶעללֶער טָאג דַארְף אוֹיפְשַׁיינֶען. דִי חֶבְלֵי מָשִׁיחַ הָאבֶּען זֵיי שׁוֹין גֶעזֶעהן, וואוּ אִיז דֶען דֶער מָשִׁיחַ אַללֵיין? הָאט גֶעווִיס יֶעדֶער בַּיי זִיךְ גֶעפְרֶעגְט. דִי שַׁאֲלָה צוּ פֶּער־אֶנְטְפֶערְן הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען שְׁווִינְדְלֶער, אוּנ עֶס אִיז קֵיין חִדוּשׁ נִיט וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶעגְלוֹיבְּט. דֶער עוֹלָם הָאט מִיט אוּנְגֶעדוּלְד מָשִׁיחַ'ן דֶערְוַוארְט, מִיט דִי אוֹיגֶען אִיהם גֶעזוּכְט, אִיהם גֶעוָואלְט גֶעפִינֶען, גֶעוָואלְט זוֹכֶה זַיין אִיהם צוּ זֶעהן, אוּנ אַז עֶס הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אַ מֶענְשׁ וָואס הָאט אוֹיסְגֶעשְׁרִיעֶן אַללֵיין, אָדֶער עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁטֶעלְט שְׁרַייעֶר, וָואס הָאבֶּען גֶעשְׁרִיעֶן: אָט אִיז עֶר! הָאט מֶען גֶעגְלוֹיבְּט אוּנ מֶען הָאט מָשִׁיחַ'ן גֶעזֶעהן. אוּנ וִויפִיעל הָאט דֶער שְׁווִינְדֶעל יוּדֶען אָבְּגֶעקָאסְט! וִויפִיעל צָרוֹת אוּנ פַּיין אִיז מֶען אוֹיסְגֶעשְׁטַאנֶען אוּנ וִויפִיעל בְּרִידֶער הָאט מֶען דוּרְךְ דֶעם פֶערְלָארֶען!... נָאר אַ דַאנְק גָאטט, מֶען אִיז דִי קְרֶענְק אוֹיסְגֶעשְׁטַאנֶען, דֶער שְׁווִינְדֶעל אִיז אַרוֹיס אוּנ נִיט דִי שַׁבְּתַי צְבִינִיקֶעס נִיט דִי פְרַאנְקִיסְטֶען, וָואס זֶענֶען פוּן טָאג צוּ טָאג וֶועניגֶער אוּנ שְׁפֶּל'ר גֶעוָוארְן, הָאבֶּען מֶעהר נִיט גֶעקָאנְט קֵיינֶעם פֶערְפִיהרֶען. צוּ אַזָא צַייט, דַאכְט זִיךְ, הָאבֶּען דִי רַבָּנִים, אַלְס פָארְשְׁטֶעהֶער אוּנ לֶעהרֶער פוּן זֵייעֶר אֱמוּנָה אוּנ גֶעפַיינִיגְט פָאלְק, גֶעבְּרוֹיכְט זִיךְ צוּקוּקֶען צוּ דֶעם מָארַאלִישֶׁען לֶעבֶּען פוּן זֵייעֶרֶע נִידְרִיגֶערֶע בְּרִידֶער, אוּנ אַיינְזֶעהן, אַז דֶער מִכְשׁוֹל פוּן פַאלְשֶׁע מְשִׁיחִים וָואס הָאט פוּנ'ם הֲמוֹן אַזוֹי פִיעל פֶערְפִיהרְט, הָאט גֶעקָאנְט גֶעשֶׁעהן נָאר־דַאנְק, וֶוען דֶער הֲמוֹן הָאט נִיט גֶעקָאנְט זַיין צוּפְרִיעדֶען מִיט דֶער הַנְהָגָה אִין אֱמוּנָה וָואס זֵיי, דִי רַבָּנִים, הָאבֶּען זִיךְ מִיט אִיהם נוֹהֵג גֶעוֶועהן, אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעבְּרוֹיכְט אָנְהֵייבֶּען מְקָרֵב צוּ זַיין דֶעם פְּרָאסְטֶען עוֹלָם, מִיט טְרֶאסְט אוּנ גוּטֶע הָאפְנוּנְג אִיהם כֹּחַ גֶעבֶּען צוּ קָאנֶען אַרִיבֶּער טְרָאגֶען דִי שְׁלֶעכְטֶע צַייטֶען, בִּיז גָאטט וֶועט צוּשִׁיקֶען דִי אֱמֶת'ע יְשׁוּעָה וָואס מִיר אַללֶע הָאפֶען, אַזוֹי וִוי עֶס הָאבֶּען שְׁטֶענְדִיג גֶעטְהוּן אוּנְזֶערֶע חֲכָמִים אוּנ גְרוֹיסֶע לַייט בַּיי יֶעדֶער גְזֵרָה רָעָה, בַּיי יֶעדֶען אוּנְגְלִיק פוּן זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער; אִיז אָבֶּער דָא נִיט אַזוֹי גֶעוֶועהן: דִי רַבָּנִים פוּן יֶענֶער צַייט זֶענֶען טִיף פֶערְזוּנְקֶען גֶעוֶועהן אִין זֵייעֶר פִּלְפּוּל אִין תַּלְמוּד אוּנ זַיינֶע מְפָרְשִׁים, פוּן קֵיין אַנְדֶער וִויסֶענְשַׁאפְט, אוֹיסֶער תַּלְמוּדִישֶׁע אוּנ קַבָּלָה, נִיט גֶעוואוּסְט אוּנ נִיט גֶעוָואלְט וִויסֶען, בֶּעטְרַאכְט דֶעם גַאנְצֶען תַּכְלִית פוּן יוּדִישֶׁען לֶעבֶּען נָאר אִין קָאנֶען זַיין קְלָאר, לְכָל הַפָּחוֹת, גַאנְץ ש"ס, אוּנ הָאבֶּען פֶערְלַאנְגְט, אַז אַללֶע יוּדֶען פוּן אַללֶע קְלַאסֶען זָאללֶען זַיין לוֹמְדִים אַזוֹי וִוי זֵיי אַללֵיין. דִי רַבָּנִים

האבען ניט פערשטאנען אז א גאנץ פאלק קאן ניט בעשטעהען פון לומדים אונ רבנים אליין, ניט דערמאנט אז זעלבסט ווען יודען זענען אין זייער אייגען לאנד געזעסען, יעדער אין זיין אייגענעם ווייןגארטען, צווישען אייגענע ברידער זענען אויך געוועהן, אי לומדים אי עמי הארץ, בפרט ווען יודען זענען אזוי פערוואגעלט, אזוי געיאגט אונ געפלאגט, וואו ער איז קיינמאל ניט נאר מיט זיין פרנסה ניט זיכער, אבער אויך פאר זיין איינגעבעטען ביטער היים ברויך ער ציטערן מען זאלל איהם ניט ארויס טרייבען, אונ וואו זעלבסט זיין לעבען הענגט אויף א האר, — ווי די לאגע פון די פולישע יודען איז דאמאלט געוועהן, — ווי קאנן מען פערלאנגען פון אזא פאלק, אז אללע זאלען לערנען תורה טאג אונ נאכט, אדער פאר שפל האלטען דעם המון פונ'ם פאלק וואס קאן עס ניט אזוי זיין ווי די רבנים ווילען? זיי, די לומדים אונ די רבנים האבען עס ניט פערשטאנען אונ האבען דאריבער אויף דעם עם הארץ געקוקט ווי אויף'ן גראסטען שפל, וואס איז גאר ניט כדאי וועגען איהם צו רעדען. זיי האבען געשריבען ספרים פאר נאך אזעלכע לומדים ווי זיי, געזאגט דרשות אונ פלפולים אין די בתי מדרש אונ שולען, וואס זענען צום לעבען אונ לעבענספראגען ניט נוגע, אונ עס איז גאר זייער דאגה ניט געוועהן, וואס עס זענען דא אמעננע יודען וואס פערשטעהען ניט אונ קאנן ניט פערשטעהן ניט זייערע ספרים אונ ניט זייערע דרשות. נאר א למדן, נאר א מופלג איז א לייט, אין עם הארץ איז גלייך ווי גאר נישט, נאר זיי די לומדים זענען געווארען דער גאנצער יחוס פונ'ם פאלק, די גאנצע דעה אין אללע ענינים, דער קאפ פון דער אומה, אבער ווערה צו דעם גוף וואו דער קאפ מיינט, אז אללע אנדערע אברים זענען גאר איבריג אונ ער ווילל אויף זיי ניט קוקען אונ פאר זיי ניט זארגען, זיי זאללען אויך געזונד זיין, אונ זאללען אויך האבען דאס וואס זיי פעהלט...

אזוי האבען זיי פערוואהרלאזט דעם המון עם, אין אללע ענינים איהם נידריג געשטעלט, צו קיין זאך איהם ניט צוגעלאזט, זעלבסט זיך אנטהון אפיינערן בגד האט ער ניט געטארט. אומעדום איז ער געוועהן א שפל, א נחות דרגא, אונ האט ניט נאר אין לעבען קיין האבערס ניט געקאנט דערגרייכען אבער זעלבסט אויף נאכ'ן טוידט האט ער פיעל ניט געקאנט האפען. עס איז גענוג אריינצוקוקען אין די פיעל מוסר=אונ קבלה=ספרים וואס זענען געשריבען ביז יענער צייט, אום איינצוזעהן ווי שווער זייערע מחברים האבען געמאכט פאר'ן המון, דעם וועג וואס פיהרט דעם מאמין צו עולם הבא. וויפיעל דינים, גדרים אונ גזרות האבען זיי אין דעם וועג אנגעשטעלט פאר דעם צוקראכענעם

גֶעפְּלָאנְטֶעט יוּדֶען, וָואס זַיין קָאפּ אִיז אִיהם פֶּערְשְׁלָאגֶען מִיט שְׁוֶערֶע דְאָגוֹת, דֶער רוּקֶען- אִין דְרַייעֶן גֶעבּוֹיגֶען פוּן דֶעם שְׁוֶוערְן יָאךְ פוּן זַיין בִּיטֶערֶער פַּרְנָסָה, דָאס הַארְץ, פוּל מִיט וואוּנְדֶען פוּן אַלְץ וָואס עֶר קָאנְן נָאר גֶעדֶענְקֶען פוּן זַיין הִיסְטָארְיֶע, עֶר זָאלל נִיט קֶאנֶען צוּקוּמֶען צוּ זַיין לֶעצְטֶער טְרֶאסְט, צוּ עוֹלָם הַבָּא הָאטְשׁ נָאכ'ן טוֹידְט! אוּנ עֶס אִיז קֵיין וואוּנְדֶער נִיט, וָואס דֶער הֲמוֹן עַם הָאט זִיךְ אָנְגֶעהֵייבֶּען דֶערְוַוייטֶערְן פוּן דִי לוֹמְדִים אוּנ לֶעבֶּען פַאר זִיךְ אִין זַיין פִינְסְטֶערְן וֶועלְטֶעל נָאךְ זַיין אֵייגֶענֶעם שֵׂכֶל, אוּנ בִּיסְלֶעכְוַויין הָאט מֶען אִין דֶעם וֶועלְטֶעל אָנְגֶעהֵייבֶּען הֶערְן אַ נַייעֶן מוּסָר, מִיט אַ נַייעֶ תּוֹרָה, אַז נִיט דַוְקָא דוּרְךְ אַ סַךְ גְמָרָא לֶערְנֶען קָאנְן מֶען זַיין אַ עֶהרְלִיכֶער יוּד אָבֶּער אוֹיךְ דוּרְךְ מַעֲשִׂים טוֹבִים, אוּנ נִיט נָאר דִי מַעֲשִׂים טוֹבִים, אָבֶּער דִי גוּטֶע כַּוָּנָה, וָואס מֶען הָאט דֶערְבַּיי, אִיז דֶער עִיקָר, אוּנ מֶען מֶאג נָאר קֵיין לַמְדָן נִיט זַיין נָאר אַז מֶען גְלוֹיבְּט מִיט'ן גַאנְצֶען הַארְצֶען אִין בּוֹרֵא עוֹלָם אוּנ מֶען הִיט אָבּ זַיין גֶעבָּאט הָאטְשׁ וִויפִיעל אֵיינֶער אִיז בִּיכוֹלֶת, הָאט מֶען שׁוֹין עוֹלָם הַבָּא גְלַייךְ מִיט דִי וָואס זִיצֶען טָאג אוּנ נַאכְט אִיבֶּער דֶער גְמָרָא. בִּיסְלֶעכְוַויין הָאבֶּען דִיזֶע וֶוערְטֶער אָנְגֶעהֵייבֶּען נָאכְצוּרֶעדֶען פִיעל פוּן דִי בִּיז אַהֶער פֶּערְשְׁטוֹיסֶענֶע קְלַאסֶען אִין יֶעדֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָּה, אוּנ מֶען הָאט דֶעם נַייעֶם נַאמְן אִין אֱמוּנָה אַנָאמֶען גֶעגֶעבֶּען חֲסִידוּת. דָאס הֵייסְט: אֶמֶת'ע פְרוּמְקַייט. צוּ קֵיין בֶּעזוּנְדֶער סֶעקְטֶע אִיז דָאס אָבֶּער נָאךְ נִיט גֶעקוּמֶען, וַוייל דִי כְּלָלִים זֶענֶען נָאךְ נִיט אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט גֶעוֶועהן. אוּנ דֶער עוֹלָם הָאט עֶס נָאר נָאכְגֶערֶעדְט אַלְס פְּרָאטֶעסְט גֶעגֶען יֶענֶע וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעגְרֵייסְט מִיט זֵייעֶר תּוֹרָה אוּנ חֲרִיפוּת, עֶס הָאט נָאךְ גֶעפֶעהלְט דֶער מֶענְשׁ וָואס זָאלל אִין זִיךְ דֶעם כֹּחַ הָאבֶּען צוּזַאמֶענְצוּנֶעהמֶען אָט דִי אַללֶע פְּרָאטֶעסְטִירֶענְדֶע קוֹלוֹת, זֵיי צוּ אָרְדְנֶען אוּנ מַאכֶען פוּן זֵיי כְּלָלִים וִויא דֶער עוֹלָם זָאלל זִיךְ נָאךְ זֵיי פִירֶען אִין לֶעבֶּען. עֶס הָאט גֶעפֶעהלְט דֶער מֶענְשׁ, וָואס זָאלל מִיט אַ רֵיינֶער אִיבֶּערְצֵייגוּנְג אוּנ אֶמֶת'ר לִיעבְּשַׁאפְט צוּ זַיינֶע אָרֶעמֶע פֶערְוָואהרְלָאזְטֶע בְּרִידֶער, אָפֶען פַאר דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט עֶרְקְלֶערְן, אַז דֶער הֲמוֹן עַם אוּנ דֶער עַם הָאָרֶץ זֶענֶען אוֹיךְ יוּדֶען בְּנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב פוּנְקְט וִוי דִי לוֹמְדִים, אוּנ זֵיי הָאבֶּען אוֹיךְ אַחֵלֶק נִיט נָאר אִין עוֹלָם הַבָּא, נָאכ'ן טוֹידְט, אָבֶּער אוֹיךְ דָא אוֹיף דֶער עֶרְד לֶעבֶּעדִיגֶערְהֵייד הָאבֶּען זֵיי אַחֵלֶק אִין זֵייעֶרֶע שׁוּלֶען אוּנ בָּתֵּי מִדְרָשִׁים אוּנ אִין אַלְץ וָואס גֶעהֶאר צוּ דֶער אוּמָה אַזוֹי וִוי לוֹמְדִים אוּנ וִוי אַללֶע מְיוּחָסִים אוּנ זֵיי בְּרוֹיכֶען נָאר נִיט צוּ זַיין אַזוֹי אַרָאבְּגֶעפַאללֶען בַּיי זִיךְ וִוי דִי רַבָּנִים הָאבֶּען זֵיי בִּיז אַהֶער אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען...

אַזאַ מֶענְשׁ הָאט זִיךְ טַאקִי בַּאלְד גֶעפוּנֶען אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהן ר׳ יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב פוּן מֶעזִיבּוּז, וָואס אִיהם אִיז בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן אָט דִי אַלֶע אוּנְצוּפְרִיעדֶענֶע פֶערְזַאמְלֶען אַרוּם זִיךְ, זֵיי צוּ גֶעבֶּען כְּלָלִים אִין אֱמוּנָה אוּנ לֶעבֶּען, זֵיי נִיט לָאזֶען זִיךְ אִין גַאנְצֶען מַרְחִיק זַיין פוּן דִי רַבָּנִים אוּנ זֵיי נִיט לָאזֶען וַוייט אַרָאבְּקְרִיכֶען פוּן יוּדִישֶׁען וֶועג אוּנ פוּן דֶער תּוֹרָה אוּנ אִיבֶּערְהוֹיפְּט, נִיט לָאזֶען זֵיי פֶערְפִיהְרְט וֶוערְן, וִוי עֶס זֶענֶען פֶערְפִיהְרְט גֶעוָוארֶען אַלֶע אַנְדֶערֶע יוּדִישֶׁע סֶעקְטֶען.

אִין יֶענֶע יָאהְרֶען הָאט מֶען אִין דִי פּוֹילִישֶׁע שְׁטֶעדְטְלֶעךְ זֶעלְטֶען פֶערְשְׁרִיבֶּען חֶעוְנְן אַ קִינְד קוּמְט אוֹיף דֶער וֶועלְט, דַארִיבֶּער אִיז שְׁוֶוער צוּ בֶּעשְׁטִימֶען אַקוּרַאט וֶוענְן ר׳ יִשְׂרָאֵל אִיז גֶעבָּאהְרֶן גֶעוָוארֶן; נָאר וִוי פוּן יֶעדֶען גְרוֹיסֶען מֶענְשֶׁען, וָואס הָאט אַ גְרוֹיסֶע רָאלֶע גֶעשְׁפִּיעלְט אִין עִנְיָנֵי אֱמוּנָה פוּן זַיין פָאלְק, וֶוערְט דֶערְצֶעהלְט וואוּנְדֶערְלִיכֶע אוּנ אִיבֶּערְנַאטִירְלִיכֶע מַעֲשׂוֹת, אַזוֹי הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט אַגַאנְצֶע גֶעשִׁיכְטֶע פוּלְל מִיט וואוּנְדֶער-גֶעשִׁיכְטֶען, וֶועלְכֶע דֶערְצֶאהלֶען נִסִּים וְנִפְלָאוֹת וִוי אַזוֹי ר׳ יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב אִיז אוֹיף דֶער וֶועלְט גֶעקוּמֶען, וִוי אַזוֹי עֶר אִיז פוּן קְלֵיין גְרוֹיס גֶעוָוארְן, אַלְץ נִיט בְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע וִוי אַבִּי וֶוער. לוֹיט נָאךְ דִיזֶע גֶעשִׁיכְטֶען אִיז עֶר גֶעבָּאהְרֶען אִים יָאהר 1698 אִין אַקְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל אָקוּפּ בַּיי דֶער גְרֶענִיץ צְווִישֶׁען פּוֹלֶען אוּנ וָואלַאכַיי.

מֶען דֶערְצֶאהלְט, אַז דֶער פָאטֶער ר׳ אֱלִיעֶזֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ יוּד אַלַמְדָן אוּנ אִיז שְׁטֶאנְדִיג גֶעזֶעסֶען אוּנ גֶעלֶערְנְט, אוּנ דִי גַאנְצֶע בְּרוֹיטְגֶעבֶּערִין אִיז גֶעוֶועהן דִי מוּטְטֶער, וָואס פְּלֶעגְט צִיהֶען אִיהר פַּרְנָסָה דֶערְפוּן, וָואס זִי אִיז גֶעוֶועהן אַ אַקוּשֶׁערִין. נִיט אֵיין מָאל פְלֶעגְט זִי זִיךְ בֶּעוַואשֶׁען מִיט טְרֶערֶען פַאר וָואס גָאטט נִיט אִיהר נִיט קַיין אֵיינֶעגֶע קִינְדֶער אוּנ הָאט אַלְץ גֶעהָאפְּט, אַז דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער וֶועט אוֹיף אִיהר פָארְט רַחֲמָנוּת הָאבֶּען אוּנ אִיהר שִׁיקֶען אַ קַדִּישׁ אוֹיף דֶער אֶלְטֶער. פְּלוּצְלוּנְג הָאט זִיךְ אָבֶּער גֶעמַאכְט אַגְרוֹיס אוּמְגְלִיק אוּנ זִי הָאט שׁוֹין כִּמְעַט אִין גַאנְצֶען פֶערְלָארֶען אִיהר הָאפְנוּנְג: טַאטַארֶען פְלֶעגֶען אָפְּט אָנְפַאלֶען אוֹיפ׳ן שְׁטֶעדְטֶעל, אָבְּרַאבֶּעוֶועןן דִי אַיינְוָואהְנֶער אוּנ אַ מָאל טַאקִי אַוֶועקְפִיהְרֶען עֶטְלִיכֶע פוּן זֵיי גֶעפַאנְגֶען, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען זֵיי אִין דֶער פְרֶעמְד פֶערְקוֹיפֶען פַאר קְנֶעכְט, אוּנ נָאר אוּמְגֶערֶעכְט הָאבֶּען זֵיי אוֹיפְגֶעחַאפְּט ר׳ אֱלִיעֶזֶר׳ן אוּנ הָאבֶּען אִיהם אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט עֶרְגִיץ וַוייט. דָארְט הָאט עֶר זֶעהר עֶהְרְלִיךְ אוּנ גֶעטְרַיי גֶעדִיעְנְט דֶעם בַּעַל הַבַּיִת, וָואס הָאט אִיהם גֶעקוֹיפְט אוּנ אִיז בַּיי אִיהם גֶעוָוארֶען אַזַא חָשׁוּב, אַז מֶען הָאט אִיהם עֶרְלוֹיבְּט אִים שַׁבָּת נִיט צוּ אַרְבַּייטֶען. דֶער בַּעַל הַבַּיִת אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן אַ גוּטֶער בְּרוּדֶער מִיט׳ן

עֶרְשְׁטֶען מִינִיסְטֶער אוּנ הָאט אִיהם גֶעוָואלְט שֶׁאנְקֶען אַטְהַייֶערֶע מַתָּנָה, הָאט עֶר נִיט גֶעפוּנֶען קֵיין בֶּעסֶער גֶעשֶׁאנְק וִוי אַוֶועקְצוּגֶעבֶּען אִיהם זַיין גֶעלִיעבְּטֶען קְנֶעכְט. בַּיים מִינִיסְטֶער הָאט ר׳ אֱלִיעֶזֶר אוֹיךְ נוֹשֵׂא חֵן גֶעוֶועהן אוּנ עֶר אִיז בַּיי אִיהם פְּרִיהר גֶעוָוארֶען אַלַייבּ־מֶענְשׁ אוּנ דֶערְנָאךְ — זַיין גַאנְצֶער יוֹעֵץ. עֶס הָאט זִיךְ אַזוֹי גֶעפִיהרְט, אַז ר׳ אֱלִיעֶזֶר הָאט אַמָאל גֶעגֶעבֶּען אַוִויכְטִיגֶע עֵצָה, וָואס דֶערְפוּן אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען דֶער מְדִינָה אַגְרוֹיסֶע טוֹבָה, אוּנ דֶער סוּלְטַאן אַלֵיין הָאט אִיהם גֶעוָואלְט זֶעהֶען. דָא אִיז שׁוֹין זַיין מַזָל גָאר גֶערוֹיכְט גֶעוָוארֶען, וַוייל עֶר אִיז דֶעם סוּלְטַאן שְׁטַארְק גֶעפֶאלֶען אוּנ עֶר הָאט אִיהם חֲתוּנָה גֶעמַאכְט מִיט אַטָאכְטֶער פוּן אַגְרוֹיסֶען שְׂרָרָה. ר׳ אֱלִיעֶזֶר הָאט לְפָנִים גֶעמוּזְט צוּ לִיעב טְהוּן, נָאר עֶר הָאט זִיךְ צוּ זַיין פְּרוֹי נִיט צוּגֶערִירְט אוּנ הָאט אִיהר נָאר מְגַלֶה סוֹד גֶעוֶועהן אַז עֶר אִיז אַיוּד אוּנ דַארִיבֶּער טָאר עֶר מִיט אִיהר נִיט וָואהנֶען. דִי פְּרוֹי הָאט אוֹיף אִיהם רַחֲמָנוּת גֶעקְרִיגֶען אוּנ הָאט אִיהם פוּן אִיהר פֶערְמֶעגֶען גֶעגֶעבֶּען אַסַךְ גֶעלְד, כְּדֵי עֶר זָאל אַנְטְלוֹיפֶען אוּנ זִיךְ צוּשְׁלָאגֶען אַהֵיים. ר׳ אֱלִיעֶזֶר הָאט טַאקֵי אַזוֹי גֶעטְהוּן, נָאר אוֹיפ׳ן וֶועג זֶענֶען אִיהם גַזְלָנִים בֶּעפַאלֶען, מֶען הָאט בַּיי אִיהם אַלְדִינְג צוּגֶענוּמֶען, אוּנ עֶר אִיז, נָאךְ אַלַאנְגֶער צַייט, צוּרִיקְגֶעקוּמֶען אַקַבְּצָן וִוי עֶר אִיז גֶעוֶועהן פְּרִיהר, אוּנ גֶעבְּלִיבֶּען אַזוֹי כָּל יָמָיו. אַוַדַאי אִיז דִי שִׂמְחָה פוּן זַיין וַוייבּ, וָואס הָאט זִיךְ שׁוֹין לַאנְג גֶערֶעכֶענְט פַאר אַיין עֲגוּנָה, גֶעוֶועהן זֶעהר גְרוֹיס, נָאר נָאךְ גְרֶעסֶער אִיז גֶעוָוארֶען אִיהר פְרֵייד, אַז גָאטט הָאט אִיהר גֶעשֶׁאנְקְט אַקִינְד אוּנ זִי הָאט מִיט מַזָל גֶעהַאט אַיוּנְגֶעלֶע. דָאס אִיז גֶעוֶועהן ר׳ יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב, נָאר אוֹיפְצִיהֶען אִיהם אִיז זֵיי בֵּיידֶע נִיט בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן. גִיךְ אִיז ר׳ אֱלִיעֶזֶר גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ בַּאלְד נָאךְ אִיהם אִיז אוֹיךְ דָאס וַוייבּ נָאכְגֶעגַאנְגֶען אִין קֶבֶר אַרַיין אוּנ דֶער קְלֵיינֶער יִשְׂרָאֵל אִיז גֶעבְּלִיבֶּען אַיָתוֹם. נָאר אֵיין יְרוּשָׁה הָאבֶּען אִיהם דִי אֶרֶעמֶע עֶלְטֶערְן אִיבֶּערְגֶעלָאזְט, — דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַפֶעסְטֶע הָאפְנוּנְג אַז דֶער אֵייבֶּערְשְׁטֶער וֶועט אִיהם נִיט פֶערְלָאזֶען, חָאטְשׁ עֶר בְּלַייבְּט אֵייגֶער אַלֵיין. פַאר׳ן טוֹיט, דֶערְצֶעהלְט דִי לֶעגֶענְדֶע, הָאט אִיהם דֶער פָאטֶער גֶענוּמֶען אוֹיף דִי הֶאנְד אוּנ הָאט אִיהם גֶעזָאגְט, אַז עֶר זָאל זִיךְ נִיט שְׁרֶעקֶען פַאר קֵיינֶעם אוּנ נָאר הָאפֶען אוֹיפ׳ן אֲבִי יְתוֹמִים וָואס וֶועט אִיהם גֶעווִיס נִיט פֶערְלָאזֶען, אוּנ נִיט אֵיין מָאל פְלֶעגְט דֶער בַּעַל שֵׁם דֶערְמָאנֶען דֶעם פָאטֶערְס לֶעצְטֶע דִבּוּרִים אוּנ הָאט פֶערְזִיכֶערְט, אַז דִי דָאזִיגֶע רֶעד זֶענֶען בַּיי אִיהם גֶעוָוארֶען דֶער פוּנְדַאמֶענְט פוּן אַרֵיינֶער אֱמוּנָה אִין בּוֹרֵא עוֹלָם. דָאס שְׁטֶעדְטֶעל הָאט גֶעדֶענְקְט וָואס פַאר אַפְרוּמֶער יוּד ר׳ אֱלִיעֶזֶר אִיז גֶעוֶועהן אוּנ מֶען הָאט

מגדל געוועהן דעם קליינעם יתום גלייך מיט אללע אנדערע קינדער. אז ער איז אלט געווארען פינף יאהר האט מען איהם אוועקגעגעבען אין א חדר, וואו ער האט געליטען ווי יעדעס שוואך קינד, וואס האט ניט וועד עס זאלל זיך פאר איהם אננעהמען. דערצו האט מען נאך בעמערקט אז ער איז גאר קיין מתמיד ניט, אז ער האט ליעב אוועקצוקוקען פונ'ם ספר און איז שטאנדיג פארטראכט; גאנץ אפט פלעגט ער גאר פערפאלען ווערען אויף גאנצע טאג און מען פלעגט איהם געפינען אין וואלד שטעהען פערשמאכט, אהן עסען און אהן טרינקען און ניט וויסען וואס מיט איהם טהוט זיך. די עטליכע בעלי בתים, וואס פלעגען נאך אמאל אכטונג געבען אויפ'ן יתום איז נמאס געווארען זיך מיט איהם ארומפיהרען, מען האט געזעהען אז שלאגען העלפט איהם ניט האט מען אראב גענומען פון איהם די השגחה אין גאנצען. עלף יאהר איז ער אלט געוועהן, ווען ער האט שוין בעדארפט אראב אויף זיין איינענער קאסט, און ער איז געווארען א בעהעלפעריל אין א חדר. דא האט זיך שוין ארויסגעוויזען זיין עדעל הארץ, ווייל ער האט זעהר אבגעהיט די קליינע קינדער, וואס מען האט איהם איבערגעגעבען, און וואס זענען איינענטליך ניט געוועהן א סך יונגער פון איהם. שפעטער האט ער ניט איין מאל איבער געחזרט, אז דאס זענען ביי איהם געוועהן די גליקליכסטע יאהרען, ווען ער פלעגט זאגען מיט די קינדער „מודה אני", און דאוונען מיט זיי אין שול אויף א הויך קול...

אז ער איז געווארען בר מצוה, האט ער בעקומען א העכערע שטעלע, און מען האט איהם געמאכט פאר א אונטער־שמש אין שול. דא איז איהם שוין בעסער געווארען, ווייל ארבייט האט ער געהאט זעהר וועניג, קיינער האט איהם ניט נאכגעקוקט און ער האט געהאט גענוג צייט זיך צו בעשעפטיגען מיט אלץ, וואס ער האט געוואלט, און האט גאנץ רוהיג געלעבט אין דער צייט, דערצאהלט די לעגענדע. האט ער געשמאק געלערנט קבלה און האט געהאט גאנצע פאק מיט געשריבענע ספרים. ווי ארום די דאזיגע ספרים זענען געקומען צו איהם, האט מען שפעטער דערצעהלט א גאנצע מעשה: ערגיץ אין א ווייטער מדינה האט געלעבט א גרויסער צדיק וואס האט געהאט די זכיה צו געפינען אין א הייל א סך כתבים. פאר'ן טויט האט ער אנגעזאגט זיין זוהן, אז ער זאל זיך אוועקלאזען קיין פולין און דארט אין א שטעדטעל אקופ זאל ער אבזוכען א בחור'ל פון פיערצעהן יאהר, וואס הייסט מיט'ן נאהמען „ישראל בן אליעזר", און איהם זאל ער אבגעבען די

כְּתָבִים, וַוייל עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען אִין חָלוֹם אַז נָאר עֶר דַארְף זֵיי בֶּעקוּמֶען. דֶער זוּהן הָאט פִּינְקְטְלִיךְ אוֹיסְגֶעפִילְט דִי צַוָאָה פוּן זַיין פָאטֶער אוּנ אִיז אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען קַיין אָקוּפּ, דָארְט הָאט עֶר זִיךְ אָבְּגֶעשְׁטֶעלְט בַּיי אֵיינֶעם פוּן דִי שֶׁאנְסְטֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים, אוּנ אַזוֹי וִוי דִי זַאךְ הָאט גֶעמוּזְט צוּגֶעהֶען בְּסוֹד אוּנ עֶס הָאט בֶּעדַארְפְט אַ בִּיסֶעלֶע גֶעדוֹיעֶרְן בִּיז עֶר וֶועט גֶעפִינֶען דֶעם רֶעכְטֶען מֶענְשֶׁען, הָאט עֶר גֶעזָאגְט, אַז עֶר ווִיל זִיךְ בֶּעזֶעצֶען אִין אָקוּפּ אוּנ קוֹיפֶען דָארְט אַ שְׁטוּב. אִין אַ קְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל, אַז עֶס קוּמְט פְּלוּצְלוּנְג אַרָאבּ אַ רַייכֶער יוֹרֵשׁ, בֶּעפַאלֶען אִיהם בַּאלְד דִי שַׁדְכָנִים: קַיין וָואךְ אִיז נָאךְ נִיט אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען, הָאט מֶען דֶעם יוּנְגֶען מַאנְן טַאקִי דָא חֲתוּנָה גֶעמַאכְט מִיט אַ טָאכְטֶער פוּן דִי אָקוּפֶּער גְבִירִים. נָאךְ דֶער חֲתוּנָה הָאט עֶר זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוּמְקוּקֶען אוּנ אִיז זֶעהר עֶרְשְׁטוֹינְט גֶעוָוארֶען, אַז עֶר הָאט אִין גַאנְץ שְׁטָאדְט נִיט גֶעפוּנֶען קַיין אַנְדֶער-יִשְׂרָאֵל בֶּן אֱלִיעֶזֶר" וִוי נָאר דָאס קְלֵיינֶע שַׁמָשׁ'ל. דֶער גְבִירִישֶׁער אֵיידֶעם הָאט זִיךְ גֶעוָואלְט אִיבֶּערְצַייגֶען צוּ הָאט עֶר קַיין טָעוּת נִיט אוּנ אִיז גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל: עֶר הָאט גֶעבֶּעטֶען דֶעם שְׁוֶוער עֶר זָאל אִיהם לָאזֶען לֶערְנֶען אִין אַ בֶּעזוּנְדֶער שְׁטִיבֶּעל נֶעבֶּען דֶער שׁוּל אוּנ זָאל דִינְגֶען דֶעם קְלֵיינֶעם שַׁמָשׁ עֶר זָאל אִיהם בֶּעדִינֶען. עֶר הָאט בַּאלְד בֶּעמֶערְקְט וִוי דֶער יִשְׂרָאֵל בֶּן אֱלִיעֶזֶר פֶערְבְּרֶענְגְט גַאנְצֶע נֶאכְט מִיט לֶערְנֶען אוּנ הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז אִין אִיהם לִיעגְט טַאקִי עֶפִּיס אַ פֶערְבָּארְגֶענֶער כֹּחַ, אוּנ נָאר פַאר דֶער וֶועלְט פֶערְשְׁטֶעלְט עֶר זִיךְ אוּנ מַאכְט זִיךְ אַז עֶר אִיז קְלָאמֶערְשְׁט אַ עַם הָאָרֶץ, אוּנ עֶר הָאט אִיהם דֶעמָאלְט אוֹיסְגֶעזָאגְט דֶעם סוֹד אוּנ הָאט אִיהם אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען אַלֶע כְּתָבִים. דֶער יוּנְגֶער מַאנְן הָאט אָבֶּער אוֹיךְ גֶעוָואלְט לֶערְנֶען קַבָּלָה אוּנ ר' יִשְׂרָאֵל הָאט עֶס אִיהם גֶעמוּזְט צוּ לִיעבּ טְהוּן. פוּן דֶעמָאלְט אָן הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר חֲבֵרִים, אוּנ אַזוֹי וִוי אִין שׁוּל הָאט מֶען זֵיי גֶעקָאנְט שְׁטֶערֶען, הָאט דֶער רַייכֶער אֵיידֶעם גֶעדוּנְגֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער שְׁטִיבֶּעל אוּנְטֶער דֶער שְׁטָאדְט אוּנ דָארְט זֶענֶען זֵיי שׁוֹין עֶטְלִיכֶע יָאהר כְּסֵדֶר גֶעזֶעסֶען יוֹמָם וָלַיְלָה אוּנ הָאבֶּען גֶעלֶערְנְט.

ר' יִשְׂרָאֵל אִיז דֶערְוַוייל אַלְט גֶעוָוארֶען אַכְטְצֶעהן יָאהר אוּנ עֶס הָאט זִיךְ אוֹיף אִיהם אוֹיךְ אָבְּגֶעזוּכְט אַ בַּעַלְן, וָואס הָאט אִיהם זַיין טָאכְטֶער גֶעגֶעבֶּען פַאר אַ וַוייבּ. זִי אִיז אָבֶּער בַּאלְד נָאךְ דֶער חֲתוּנָה גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ טַאקִי תֵּיכֶף הָאט עֶר פֶערְלָארֶען אוֹיךְ דֶעם רַייכֶען חָבֵר אוּנ אִיז גֶעבְּלִיבֶּען אֵיינֶער אַלֵיין. זַיין גַאנְצֶע פַּרְנָסָה אִיז אִין דֶער לֶעצְטֶער צַייט גֶעוֶועהן פוּנ'ם חָבֵר אוּנ אַז דֶער טוֹיט הָאט אָבֶּער דֶעם אוֹיךְ פְּלוּצְלוּנְג צוּגֶעחַאפְּט, הָאט זִיךְ ר' יִשְׂרָאֵל

גֶעמוּזְט אָנְהוֹיבֶּען זוּכֶען עֶפִּיס אַ אַנְדֶער פַּרְנָסָה. דֶעמָאלְט אִיז עֶר אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען קַיין בְּרָאדִי אוּנ אִיז דָארְט עֶרְגִיץ אִין אַ אוּנְטֶער־גֶאסֶעל, וואוּ דִי קַבְּצָנִים וְואהְנֶען, גֶעוָוארֶען אַ דַרְדְקִי־מְלַמֵד. דֶער עוֹלָם הָאט זִיךְ אָבֶער בַּאלְד אוּמְגֶעקוּקְט אַז דָאס אִיז עֶפִּיס נִיט קַיין פְּרָאסְט מְלַמֶד'ל, זַיין פְּרוּמְקַייט אוּנ נָאךְ מֶעהר זַיין לִיעבְּשַׁאפְט צוּ מֶענְשֶׁען הָאבֶּען זִיךְ גֶעוָוארְפֶען אִין אוֹיג, אוּנ מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִיהם אָפְּט נֶעהמֶען פַאר אַ בּוֹרֵר, מֶען פְלֶעגְט זִיךְ אוֹיף אִיהם פֶערְלָאזֶען. אַ מָאל הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אַז אֵיין צַד הָאט אִיהם בֶּענוּטְצְט צוּ אַ דִין תּוֹרָה וָואס דֶער אַנְדֶערֶער צַד אִיז גֶעוֶועהן אֵיינֶער פוּן דִי שֶׁאנְסְטֶע בְּרָאדֶער בַּעֲלֵי בָּתִּים, ר' אַבְרָהָם קוּטָאוֶוער, דֶער פָאטֶער פוּנ'ם בֶּערִיהמְטֶען בְּרָאדִי'ר רַב ר' גֵרְשׁוֹן קוּטָאוֶוער. ר' יִשְׂרָאֵל הָאט בַּיי דֶעם דִין תּוֹרָה אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַזוֹי פִיעל גֶעניטְהשַׁאפְט אִין וֶועלְט־זַאכֶען אוּנ דֶערְצוּ נָאךְ טַאקִי נִיט וֶוענִיג חֲרִיפוּת אִין לֶערְנֶען, אַז דֶער אַלְטֶער ר' אַבְרָהָם הָאט גָאר נִיט גֶעקָאנְט פֶערְשְׁטֶעהֶען וִוי קוּמְט עֶס צוּ אַזַא גֶעוֶואהנְלִיכֶען מֶענְשֶׁען. עֶר הָאט זִיךְ מִיט אִיהם אַ בִּיסֶעל מֶעהר צוּרֶעדְט, אוּנ אַז עֶר אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, אַז עֶר אִיז אֵיין אַלְמָן הָאט עֶר אִיהם פָארְגֶעלֶעגְט עֶר זָאל חֲתוּנָה הָאבֶען מִיט זַיינֶע אַ טָאכְטֶער אַ גְרוּשָׁה. ר' יִשְׂרָאֵל אִיז דַארוֹיף מְרוּצֶה גֶעוָוארֶען, נָאר אֵיין תְּנַאי הָאט עֶר מִיט אִיהם אוֹיסְגֶענוּמֶען, אַז קֵיינֶער זָאל דֶערְוַוייל דֶערְפוּן נִיט וִויסֶען. ר' אַבְרָהָם אִיז אִין עֶטְלִיכֶע טֶאג אַרוּם גֶעשְׁטָארְבֶען, דִי זַאךְ אִיז גֶעבְּלִיבֶּען בְּסוֹד. אַז ר' גֵרְשׁוֹן קוּטָאוֶוער הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען, נָאךְ שִׁבְעָה, אִיבֶּערְקוּקֶען דֶעם פָאטֶערְס פַּאפִּיעֶרֶען, אִיז עֶר נִבְהָל וּמִשְׁתּוֹמֵם גֶעוָוארֶען וֶוען עֶר הָאט גֶעפוּנֶען „תְּנָאִים", וָואס דָארְט אִיז בְּפֵירוּשׁ גֶעשְׁטַאנֶען, אַז ר' אַבְרָהָם הָאט פֶערְקְנַס'ט זַיין טָאכְטֶער פַאר אַ אוּנְבֶּעקַאנְטֶען יוּדֶען יִשְׂרָאֵל בֶּן אֱלִיעֶזֶר. עֶר הָאט גֶעפְרֶעגְט דִי שְׁוֶועסְטֶער צוּ וֵוייסְט זִי נִיט עֶפִּיס דֶערְפוּן, נָאר פַאר אִיהר אִיז דָאס אוֹיךְ גֶעוֶועהן אַ נַייעֶס, אוּנ עֶס אִיז בַּיי זֵיי בֵּיידֶע גֶעבְּלִיבֶּען, מֶען זָאל וַוארְטֶען אוּנ זֶעהֶען וָואס דִי צַייט וֶועט וַוייזֶען. אִין עֶטְלִיכֶע חֲדָשִׁים אַרוּם אִיז טַאקִי גֶעקוּמֶען צוּ ר' גֵרְשׁוֹן קוּטָאוֶוער, וָואס הָאט שׁוֹין דֶעמָאלְט גֶעשְׁפִּיעלְט דִי גְרוֹיסֶע רָאלֶע, אַ יוּד אָנְגֶעטְהוּן אִין אַ גְרָאבּ קוּרְץ פֶּעלְצֶעל אוּנ הָאט אַרוֹיס גֶענוּמֶען פוּן דֶער קֶעשֶׁענֶע „תְּנָאִים" אוּנ גֶעוִויזֶען, אַז דָאס הָאט עֶר גֶענֶעבֶּען זַיין וָוארְט ר' אַבְרָהָם'ן אוּנ אַ צוּנְד אִיז עֶר גֶעקוּמֶען עֶס מְקַיֵים זַיין. ר' גֵרְשׁוֹן קוּטָאוֶוער הָאט גֶעשִׁיקְט רוּפֶען דִי שְׁוֶועסְטֶער, אוּנ עֶס אִיז זֵיי אַוַדַאי בֵּיידֶע נוּט פִינְסְטֶער גֶעוָוארֶען אִין דִי אוֹיגֶען אַז זֵיי הָאבֶּען בֶּעטְרַאכְט דֶעם „חָתָן": ר' יִשְׂרָאֵל הָאט אוֹיסְגֶעזֶעהֶען וִוי אַ פֶערְגְרֶעבְּטֶער רֶענְדַאר, וָואס וֵוייס קַיין צוּרָה פוּן קַיין אַלֶף נִיט,

און זַיי הָאבֶּען גָאר נִיט גֶעקָאנְט פֶערְשְׁטֶעהֶען וָואס דֶער פָאטֶער הָאט אַזֵיינְס דֶערְזֶעהֶען אִין דֶעם „פְּרָאסְטַאק״. נָאר וִוי שְׁוֶוער עֶס אִיז נִיט גֶעוֶועהן ר׳ גֵרְשׁוֹן קוּטָאוֶוער זִיךְ מְשַׁדֵךְ זַיין מִיט אַ ווִילְד פְרֶעמְדֶען גְרָאבֶּען מֶענְשֶׁען, אוּנ דֶער שְׁוֶועסְטֶער — זִיךְ צוּ פֶערְבִּינְדֶען אוֹיף עֶבִּיג מִיט אַזַא מִין מַאנְן, הָאבֶּען זַיי פָארְט נִיט גֶעקָאנְט גֶעהֶען גֶעגֶען רָצוֹן פוּנ׳ם פָאטֶער אוּנ מֶען הָאט בֶּעשְׁטִימְט דֶעם טָאג פוּן דֶער חֲתוּנָה. דִי לֶעגֶענְדֶע דֶערְצֶעהלְט, אַז פַאר דֶער חוּפָּה הָאט ר׳ יִשְׂרָאֵל אוֹיסְגֶעזָאגְט דֶער כַּלָּה וֶוער עֶר אִיז אוּנ הָאט זִי גֶעבֶּעטֶען זִי זָאל זִיךְ גוּט בֶּעטְרַאכְטֶען צוּ וֶועט זִי קָאנֶען מִיט אִיהם גְלַייךְ פֶערְשְׁוַוארְצְט וֶוערֶען אוּנ טְרָאגֶען דִי צָרוֹת פוּנ׳ם לֶעבֶּען, אוּנ אַז זִי הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען דָאס וָוארְט דַארוֹיף אוּנ הָאט צוּגֶעשְׁוָוארֶען, אַז דֶער סוֹד וֶועט נִיט אַרָאבּ פוּן אִיהרֶע לִיפֶּען, אִיז גֶעוָוארֶען אַ חֲתוּנָה, אוּנ דִי גַאנְצֶע שְׁטָאדְט הָאט צוּ טְהוּן גֶעהַאט מִיט דֶעם שְׁוָואגֶער, וָואס דֶער בְּרָאדִי׳ר רַב הָאט פְּלוּצְלוּנְג בֶּעקוּמֶען אוּנ מֶען הָאט עֶס נִיט גֶעווּאוּסְט וִוי עֶס אוֹיסְצוּדַייטֶען.

פַאר ר׳ גֵרְשׁוֹן קוּטָאוֶוער אִיז דָאס גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶע בּוּשָׁה אוּנ עֶס אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל אַלֵיין לֶערְנֶען מִיט׳ן שְׁוָואגֶער אוּנ אִיהם מַאכֶען פַאר אַ מֶענְשֶׁען. ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט אָבֶּער, דֶערְצֶעהלְט דִי לֶעגֶענְדֶע, גֶעפִיהלְט אַז עֶס אִיז נָאךְ נִיט גֶעקוּמֶען דִי צַייט וָואס עֶר זָאל קָאנֶען עֶנְטְדֶעקֶען וֶוער עֶר אִיז, אוּנ אַרוֹיסְוַוייזֶען זַיין דֶרֶךְ, דַארִיבֶּער הָאט עֶר זִיךְ גֶעמַאכְט אַז עֶס אִיז אִיהם זֶעהר שְׁוֶוער צוּ פֶערְשְׁטֶעהֶען וָואס מֶען לֶערְנְט מִיט אִיהם, אוּנ עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶעקוּמֶען, אַז ר׳ גֵרְשׁוֹן הָאט דִי גֶעדוּלְד פֶערְלָארֶען אוּנ הָאט גֶעזָאגְט דֶער שְׁוֶועסְטֶער, אַז זִי מוּז אֵיין מָאל פַאר אַלֶע מָאל: אָדֶער גֵטְ׳ן זִיךְ מִיט׳ן מַאנְן אָדֶער אַוֶועק פָאהרֶען פוּן בְּרָאדִי, כְּדֵי עֶר זָאל נִיט דַארְפֶען לַיידֶען קֵיין חֶרְפּוֹת־בּוּשׁוֹת. דֶער שְׁוֶועסְטֶער אִיז אַוַדַאי גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער וֶועטְהִיג וָואס זִי הָאט נִיט גֶעטָארְט רֶעדֶען אוּנ זִי הָאט גֶעמוּזְט בֶּעשְׁטֶעהֶען. ר׳ גֵרְשׁוֹן זָאל אִיהר קוֹיפֶען אַ פֶערְד אוּנ וָואגֶעלֶע אוּנ גֶעבֶּען אַ בִּיסֶעל גֶעלְד, אוּנ אַזוֹי הָאט זִי זִיךְ מִיט אִיהר מַאן אַוֶועקְגֶעלָאזְט זוּכֶען אַ נַייעֶ הֵיים.

לַאנְג הָאבֶּען זַיי אוּמְגֶעוַואנְדֶערְט בִּיז זַיי הָאבֶּען גֶעפוּנֶען אֵיין אָרְט עֶרְגֶיץ אִין אַ דָארְף, צְווִישֶׁען קוּטָאוו אוּנ קָאסָאוו אוּנ הָאבֶּען זִיךְ דָארְט בֶּעזֶעצְט אוּנ אָנְגֶעהוֹיבֶּען צִיהֶען דִי פַּרְנָסָה דֶערְפוּן, וָואס ר׳ יִשְׂרָאֵל פְלֶעגְט דִי גַאנְצֶע וָואךְ פֶערְבְּרֶענְגֶען אִין וַואלְד צְווִישֶׁען דִי בֶּערְג אוּנ דָארְט גְרָאבֶּען לֶעהם, אוּנ דִי פְרוֹי פְלֶעגְט דְרַיי מָאל אִין וָואךְ אַרוֹיסְפָאהרֶען צוּ אִיהם מִיט׳ן פֶערְד אוּנ וָואגֶעלֶע, פֶערְנֶעהמֶען דִי לֶעהם אוּנ זִי פֶערְקוֹיפֶען אִין שְׁטָאדְט. פוּן אַזַא מִין

פַּרְנָסָה פְלֶעגֶען זֵיי מִן הַסְּתָם גֶענוּג לַיידֶען הוּנְגֶער. נָאר ר' יִשְׂרָאֵל'ן הָאט עֶס וֶועניג גֶעאַהַרְט, דִי פְרוֹי הָאט אוֹיף אִיהם קֵיין תַּרְעוֹמוֹת נִיט גֶעהַאט, וַוייל עֶר הָאט אִיהר פְרִיהֶר גֶעזָאגְט, אַז זִי וֶועט דַארְפֶען גֶענוּג אוֹיסְשְׁטֶעהֶען, בִּיז עֶס וֶועט קוּמֶען דִי גוּטֶע שָׁעָה, וָואס עֶר וֶועט קָאנֶען נִתְגַלֶּה וֶוערֶען פַאר דֶער וֶועלְט, אוּנ זִי אִיז דַארוֹיף בֶּעשְׁטַאנֶען. עֶר אַלֵיין ווידֶער פַאר זִיךְ הָאט כִּמְעַט גָאר נִיט בֶּעדַארְפְט. עֶר פְלֶעגְט שְׁטָאנְדִיג פַאסְטֶען אוּנ זַיין גַאנְץ מַאֲכָל אִיז בֶּע־שְׁטַאנֶען אִין אַ טְרוּקֶען שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט, וָואס עֶר אַלֵיין פְלֶעגְט דָאס מֶעהל אוֹיסְמִישֶׁען מִיט וַואסֶער אוּנ עֶס בַּאקֶען בַּיי דֶער זוּנְן. ר' יִשְׂרָאֵל הָאט זִיךְ גְלִיקְלִיךְ גֶעפִיהְלְט וֶוען עֶר פְלֶעגְט אֵיינֶער אַלֵיין אַרוּמְבְלָאנְזֶען צְוִוישֶׁען דִי גֶעדִיכְטֶע וֶואלְדֶער אוֹיף דִי בֶּערְג קַארְפַּאטֶען -- דִי גַאנְצֶע גֶעגֶענְד הָאט בַּיי אִיהם אוֹיסְ־גֶעזֶעהֶען וִוי אַ גַן עֵדֶן אוּנ זַיינֶע פְרַייֶע גֶעדַאנְקֶען, וָואס זֶענֶען גֶעוֶועהן תָּמִיד פֶערְטִיעפְט אִין דֶער גְרוֹיסְקַייט פוּן דֶעם, וָואס הָאט דִיזֶעלְבֶּע בֶּערְג אוּנ וֶואלְדֶער בֶּעשַׁאפֶען, הָאבֶּען אִיהם כֹּחַ נֶעגֶעבֶּען אַללֶע זַיינֶע נוֹיטְהֶען אַרִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען. פוּן קִינְדְוַוייז אָן הָאט ר' יִשְׂרָאֵל'ן גֶעצוֹיגֶען אִין וַואלְד אַרַיין, דָארְט הָאט עֶר גִיט אֵיין מָאל אוֹיסְגֶעגָאסֶען זַיין הַארְץ נִיט אִין קֵיין בֶּעשְׁטִימְטֶער תְּפִלָּה פוּנ'ם סִדוּרְ'ל, נָאר אִין אַ הֵיים גֶעבֶּעט, וָואס פְלִיסְט וִוי אַ קְוַואל פוּן פְרוּמֶען הַארְצֶען. אַזוֹי הָאט עֶר אָבְּגֶעלֶעבְּט גַאנְצֶע זִיבֶּען יָאהר.

אַ פְרוֹי אִיז אָבֶּער פָארְט שְׁוַואכֶער פוּן אַ מַאנְס־פֶּערְשׁוֹין. ר' יִשְׂרָאֵל'ס פְרוֹי אִיז מִיעד גֶעוָוארֶען צוּ לַיידֶען; דֶעם תַּעֲנוּג, וָואס עֶר הָאט גֶעשֶׁעפְּט אִין וַואלְד, הָאט זִי נִיט גֶעקָאנְט פִיהלֶען, זִי הָאט נָאר גֶעווּאוּסְט, אַז לֶעהם פִיהרֶען אִיז זֶעהר שְׁוֶוער, אוּנ אַז נָאךְ שְׁוֶוערֶער אִיז, וֶוען מֶען הָארֶעוֶועט זִיךְ גוּט אָן אוּנ מֶען הָאט נָאךְ דֶעם נִיט מִיט וָואס דָאס חִיוּת צוּ דֶערְהַאלְטֶען. זֶעהר זֶעלְטֶען פְלֶעגְט ר' יִשְׂרָאֵל אַרַיינְקוּמֶען צוּ אִיהר אִין דָארְף, אוּנ אַז עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען אִיהר אַיינְגֶעשְׁרוּמְפֶּען פָּנִים, אִיהר אוֹיסְגֶעדַארְטַקַייט פוּן הוּנְגֶער אוּנ נוֹיטְה, הָאט אִיהם דָאס הַארְץ גוּט וֶועה גֶעטְהוּן, דֶערְפַאר הָאט עֶר אִיהר צוּ לִיעב גֶעטְהוּן, אַז זִי הָאט זִיךְ אֵיין מָאל צוּגֶעזֶעצְט צוּ אִיהם אוּנ הָאט אִיהם אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעטֶען, עֶר זָאל רַחֲמָנוּת הָאבֶּען אוֹיף זִיךְ אוּנ אוֹיף אִיהר אוּנ זָאל מִיט אִיהר פָאהרֶען קֵיין בְּרָאדִי צוּם בְּרוּדֶער בֶּעטֶען בַּיי אִיהם הִילְף. בַּיי ר' גֵרְשׁוֹן קוּטָאוֶוער זֶענֶען זֵיי, צוּם אָנְהוֹיב, נִיט גֶעוֶועהן אַזֵיינֶע בֶּעלִיבְּטֶע גֶעסְט, נָאר דֶערְנָאךְ הָאט עֶר גֶעמוּזְט בֶּעסֶער וֶוערֶען אוּנ הָאט זֵיי אָבְּגֶעגֶעבֶּען בַּיי זִיךְ אַ וָואהנוּנְג. עֶר הָאט זִיךְ אֲפִילוּ גֶעפְּרִיווּט מַאכֶען בַּיי זִיךְ ר' יִשְׂרָאֵל'ן פַאר אַ שַׁמָשׁ, נָאר עֶס הָאט זִיךְ גִיךְ אַרוֹיסְגֶעווִיזֶען אַז עֶר טוֹיג דֶערְצוּ אוֹיךְ גִיט. ר' גֵרְשׁוֹן הָאט גֶע־

זעהען, אז עס איז קיין תכלית ניט. אונ האלטען ביי זיך אעם הארץ א שוואגער האט איהם ניט געפאסט, האט ער געמוזט ארויסנעהמען עטליכע רענדליך אונ דינגען דער שוועסטער א קרעטשמע אויף דעם וועג פון קוטאוו, ניט ווייט פון טייך פרוט.

דעמאלט האט זיי שוין אנגעהויבען בעסער צו געהען, ווייל די קרעטשמע איז געשטאנען אויף א וואהלען טראקט אונ פיעל מענשען פלעגען זיך דארט אבשטעלען. ר׳ ישראל האט נאך אלץ געלעבט אבגעזאנדערט: ער האט זיך איינגעשטעלט אויסגעבויעט א קליין שטיבעלע ביים טייך, אונ דארט איז ער געזעסען אונ האט געלערנט. א היים פלעגט ער קומען נאר פון איין שבת צום אנדערן אונ נאר אז עס איז געוועהן א סך ארבייט, בעת עס פלעגען זיך צונויפפאהרען פיעל אורחים אונ די פרוי אליין האט זיך ניט געקאנט אבפערטיגען, פלעגט זי איהם אברייסען פון דעם לערנען אונ ער האט איהר געמוזט העלפען. קיינעם האט גאר ניט געקאנט איינפאלען, אז דער פראסטער רענדאר מיט די גראבע מלבושים, וואס טראגט האלץ אונ דערלאנגט יעדען עסען, אין איז א בן תורה. זיי האבען געהאט פרנסה בשפע, נאר ר׳ ישראל האט נאר ווענינ דערפון נהנה געוועהן; פאר איהם איז גענוג געוועהן א ברויט, וואס ער פלעגט מיט זיך מיטנעהמען אויף א גאנצער וואך. נאר שבת האט ער געהייסען מאכען א ברייטען; דעמאלט פלעגט ער אראבווארפען פון זיך די וואכענדיגע קליידער אונ אנטהון ווייסע מלבושים, אונ דעם גאנצען טאג פערברענגען פרעהליך אונ אויפגערעגט. אויף ימים נוראים פלעגען זיי אריינפאהרען קיין קוטאוו אונ דארט בלייבען א גאנצען חדש; נאר ר׳ ישראל האט זיך אין שטאדט שטארק אבגעהיט מען זאל ניט וויסען ווער ער איז אונ מען זאל איהם האלטען נישט מעהר ווי פאר א פשוט׳ן רענדאר.

עס איז זיך אבער פארט שווער שטאנדיג צו בעהאלטען. א מאל האט זיך געמאכט, אז עס איז פערפאהרען אין דער קרעטשמע א רב אונ האט דארט געמוזט שבת האלטען, אונ אז ער האט בעמערקט דאס דאווענען אונ די גאנצע הנהגה פון ר׳ ישראל׳ן, האט ער זיך אנגעשטויסען, אז דאס איז א פערבארגענער צדיק. דער רב האט זיך ניט געקאנט איינהאלטען אונ האט גענעבען ר׳ ישראל׳ן אנצוהערן, אז ער האט איהם דערקענט. ר׳ ישראל האט זיך לכתחלה געוואלט אויסדרעהען אונ איינרעדען דעם רב, אז ער איז מעהר ניט ווי א רענדאר, נאר עס האט ניט געהאלפען, ער איז געצוואונגען געוועהן איהם אויסצוזאגען דעם אמת אונ האט איהם געבעטען ער זאל די זאך האלטען

בסוד, וויל עס איז נאך ניט געקומען די צייט אז די וועלט זאל פון איהם געוואהר ווערען. דערוויילע האט זיך געמאכט, מען האט ביי איהם אויסגעדונגען די קרעטשמע אונ ער איז ווייטער געבליבען אהן פרנסה. היבשע עטליכע יאהר האט ער זיך אבגעמוטשעט; פאר'ן עסען אליין האט ער זיך פערדונגען צו איין אנדער רענדאר אונ האט געלערנט מיט זיינע קינדער גמרא. דערנאך איז ער אין טלוסט, געווארען נאך אמאל א דרדקי מלמד אונ האט פונ'ם קנעלען אזוי פיעל געהאט אז ער איז שטענדיג געגאנגען אין צוריסענע שיך. אזוי האט ר' ישראל געלעבט אין דחקות, ביז דער עולם האט זיך ניט אנגעהויבען צוקוקען צו זיין פאסטען, צו זיין פייעריג דאווענען, צו זיין טובל'ן זיך אין א קאלטער מקוה אפילו אים ווינטער, אונ איבערהויפט צו אללע זיינע פרומע מדות, אונ עס איז ארויס א קלאנג, אז ר' ישראל דער ארעמער מלמד, דער אבגעקומענער רענדאר, איז א בעהאלטענער צדיק, א בעל שם. בעקאנט גע-ווארען פאר דער וועלט איז ר' ישראל אים יאהר 1735 אונ פון דעמאלט אן איז שוין זיין נאהמען ארומגערינגעלט געווארען מיט אזוי פיעל וואונדערבארע ערצעהלונגען, אז עס איז אונמעגליך צו דערגעהען א ווארט אמת. איינס קאן מען זיכער זאגען, אז ווען מען קוקט זיך צו מיט אפענע אויגען צו דער צייט, ווען ר' ישראל האט אנגעהויבען ארבייטען אפענטליך צווישען פאלק, צום ארט, וואו ער האט זיין נאמען לעבען פערבראכט אונ צו די מענשען, וועלכע האבען זיך אנגעהאפט אין איהם, מוז מען מודה זיין, אז פון איהם האט קיין אנדערער זיך ניט געקאנט ארויס, נאר א בעל שם, א צדיק, וואס איז פול מיט סודות אונ מען זעהט פון איהם נאר נסים. מען דארף ניט פערגעסען אין וואס פאר א לאגע עס האבען זיך דעמאלט געפונען די יודען פון פאדאליען, גאליציען אונ בוקאווינא: די פאלישע מלוכה האט זיי וועניג געקאנט שיצען פאר אויסווענייגסטע שונאים, אונ ווער שמיעסט נאך פאר אינווענייגסטע. יעדער פריץ האט פון זיי געשונדען די הויט אונ האט אויף זיי געקוקט ווי אויף א מעלקעדינער קוה, וואס קוים האט ער אבגענומען די מילך האט איהם ניט געאהרט אז אויף דער בהמה זאל זיך נאר האלטען די פעל מיט די ביינער. אחוץ דעם האבען זיך אללע מאל, זייט דעם יאהר 1730 אנגעהויבען צו זיי אריינחאפען די היידאמאקעס אונ האבען זיי פריהר שטילערהייד גע-ראבעוועט, ביז דער חשק האט זיך אין זיי ניט צוברענט אונ זיי האבען אים יאהר 1768 אנגעמאכט די גרויסע שחיטה. ביי אזא ביטערן מצב, ווען די פרנסה איז געשלאגען, פון אללע זייטען פרעסט מען צו, די רבנים ווילען זיך

נָאר נִיט אָנְקֶעהְרֶען מִיט דִי עַמֵי הָאָרֶץ׳ מוּז דָאס פְּרָאסְטֶע פָאלְק אַרָאבְּ־
פַאלֶען גַאנְץ נִידְרִיג, וֶוערֶען פֶערְגְרֶעבְּט אוּנ פוּל מִיט נַארִישְׁקַייטֶען אוּנ אַבֶּערְ־
גְלוֹיבֶּען; דֶערְצוּ אִיז נָאךְ דִי טֶבַע פוּנ׳ם מֶענְשֶׁען אַזוֹי, אַז גְרָאד וֶוען עֶס אִיז
אִיהם שְׁטַארְק שְׁלֶעכְט גְלוֹיבְּט עֶר גִיכֶער אִין יֶעדֶער יְשׁוּעָה, נָאר דִי פֶּערְ־
גְרֶעסֶערְטֶע הָאפְנוּנְג, דָאס וֶועלֶען זִיךְ אָנְחַאפֶּען אִין אַ שַׁארְף פוּן אַ שְׁוֶוערְד,
נֶעהְמְט בַּיי זֵיי צוּ דֶעם שֵׂכֶל, עֶר הֶערְט אוֹיף צוּ דֶענְקֶען אוּנ קְלֶעהְרֶען, עֶר
פֶערְגֶעסְט אַז דִי וֶועלְט פִיהְרְט זִיךְ נָאךְ בֶּעשְׁטִימְטֶע כְּלָלִים, אוּנ יֶעדֶער זַאךְ,
זִי מֶאג גֶעשֶׁעהְן גַאנְץ נַאטִירְלִיךְ, קוּמְט בַּיי אִיהם אוֹיס וִוי אַ מוֹפֵת. דֶערְפוּן
נֶעהְמְט זִיךְ וָואס טַאקִי בַּאלְד, נָאךְ דִי עֶרְשְׁטֶע קְלֶאפּ, וָואס דִי פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען
הָאבֶּען גֶעחַאפְּט פוּן חְמֶעלְנִיצְקִי׳ן, הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען צְווִישֶׁען זֵיי אַרוּמְ־
וַוייזֶען בַּעֲלֵי שֵׁמוֹת, אוּנ דֶער עוֹלָם הָאט זִיךְ נִיט גֶעפוּילְט אָנְצוּדֶערְצֶעהְלֶען פוּן
זֵיי דִי נִסִים וְנִפְלָאוֹת. אִים יָאהר 1648 הָאט שׁוֹין גֶעשֵׁם׳ט ר׳ יוֹאֵל בַּעַל שֵׁם. מֶען
הָאט דֶערְצֶעהְלְט פוּן אִיהם אַז עֶר הָאט אִין פָּאזֶען אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען דִי קְלִיפָּה פוּן
אַ מְשׁוּגָעְנֶעם יוּדֶען; וֶועלְכֶער אִיז נָאךְ דֶעם בַּאלְד גֶעזוּנְד גֶעוָוארְן, אוּנ אַז חְמֶעלְנִיצְקִי׳ס
חֶבְרָה זֶענֶען אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף אַ קְלֵיין יוּדִישׁ שְׁטֶעדְטֶעל, אוּנ דִי עֶטְלִיכֶע יוּדֶען
וָואס זֶענֶען נָאךְ דָארְט גֶעוֶועהן, הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט רַאטֶעוֶוען מִיט אַ שִׁיפֶעל,
הָאט ר׳ יוֹאֵל זֵיי אַללֶע מַצִיל גֶעוֶועהן פוּן דֶער גְרֶעסְטֶער סַכָּנָה, וַוייל דִי קָאזַאקֶען
זֶענֶען זֵיי נָאכְגֶעשְׁווּאוּמֶען אִין וַואסֶער, נָאר עֶר הָאט גֶעזָאגְט אַזַא שְׁפְּרָאךְ, אַז
זֵיי הָאבֶּען בְּשׁוּם אוֹפֶן נִיט גֶעקָאנְט דֶערְיָאגֶען דִי יוּדֶען. אַזֶעלְכֶע זַאכֶען הָאט
מֶען נָאךְ דֶעם דֶערְצֶעהְלְט אוֹיךְ פוּן אַנְדֶערֶע מְקוּבָּלִים, וִוי ר׳ משֶׁה פְּרַאגֶער,
ר׳ בִּנְיָמִין כֹּהֵן אוּנ ר׳ אֵלִיָהוּ בַּעַל שֵׁם, אוּנ עֶס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען אַזֶעלְכֶע,
וָואס הָאבֶּען מִיט זֵייעֶרֶע אוֹיגֶען גֶעזֶעהֶען וִוי דִי דָאזִיגֶע „הִימֶעל־מֶענְשֶׁען" הָאבֶּען
זִיךְ גֶערַאנְגֶעלְט מִיט שֵׁדִים אוּנ זֵיי גוֹבֵר גֶעוֶועהן. דָאס אִיז גַאנְץ לַייכְט צוּ
פֶערְשְׁטֶעהֶען, וַוייל דָאס פָאלְק זֶעהט שְׁטֶאנְדִיג דָאס וָואס עֶס
ווִיל זֶעהֶען. אַוַדַאי אַז ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט זִיךְ צוּגֶעלָאזְט צוּם גֶעמֵיינֶעם עוֹלָם,
אַלֵיין הָאט עֶר זִיךְ גֶעפִיהלְט פְּרָאסְט, אוּנ דִי אָרֶעמֶע לַייט אוּנ דֶער אוּנְצוּ־
פְרִיעדֶענֶער הֲמוֹן עַם הָאבֶּען דֶערְפִיהלְט, אַז זֵיי הָאבֶּען פְלוּצְלוּנְג בֶּעקוּמֶען
אַ פָארְשְׁטֶעהֶער, וָואס מַאכְט פוּן זִיךְ נִיט אַזַא פָּרוּשׁ וִוי דִי רַבָּנִים אוּנ לוֹמְדִים
אוּנ הַאלְט זִיךְ נִיט פַאר אַ גְרוֹיסֶען מְיוּחָס, הָאבֶּען זֵיי אִיהם גֶעמוּזְט אָנְטְהוּן
דִי אֵיינְצִיגֶע קְרוֹין וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעהַאט, אוּנ הָאבֶּען אִיהם אָנְגֶעהוֹיבֶּען
בֶּעטְרַאכְטֶען וִוי אַ בַּעַל שֵׁם. זַיין דֶערֶךְ אִין פְרוּמְקַייט הָאט דָאס פָאלְק נִיט
גֶעקָאנְט פֶערְשְׁטֶעהֶען; עֶרְשְׁט אַ סַךְ יָאהרֶען שְׁפֶּעטֶער הָאבֶּען זַיינֶע תַּלְמִידִים

אונ מְקוּרָבִים דֶער װעלְט בֶּעקַאנְט גֶעמַאכְט אִין װָאס זַיין רֶעכְטֶע כַּוָּנָה אִיז
בֶּעשְׁטַאנֶען; דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט אָבֶּער הָאט דֶער עוֹלָם מֶעהר נִיט גֶעװאוּסְט,
אַז עֶס אִיז נִתְגַלֶּה גֶעוָוארֶען אַ נַייֶער צַדִיק, וָואס קָאן דֶערְוַוייזֶען מוֹפְתִים, אוּנ
מֶען הָאט טַאקִי גֶעזֶעהֶען דִי מוֹפְתִים, וַוייל מֶען הָאט זֵיי גֶעוָואלְט
זֶעהֶען...

אָנְגֶעהוֹיבֶּען הָאט ר׳ יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב פוּן הַיילֶען קְרַאנְקֶע. עֶר פְלֶעגְט
אַרוּמְפָאהרֶען אִיבֶּער פֶערְשִׁידֶענֶע שְׁטֶעדְט. אִין דֶער צַייט, וָואס עֶר הָאט זִיךְ
אוֹיפְגֶעהַאלְטֶען אִין דִי װָאלְדֶער אוּנ אוֹיף דִי הוֹיכֶע קַארְפַּאטֶען-בֶּערְג, אִיז עֶר
גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען פוּן אַ סַךְ גְרָאזֶען, וָואס זֶענֶען אִיהם דֶערְנָאךְ צוּ נוּטְץ גֶע-
קוּמֶען וִוי רְפוּאוֹת. אַזוֹי וִוי עֶר הָאט אָבֶּער גֶעגְלוֹיבְּט אִין דֶעם כֹּחַ פוּן דֶער
קַבָּלָה, וָואס עֶר הָאט גֶעלֶערְנְט. פְלֶעגְט עֶר גֶעוִוים זָאגֶען פֶערְשִׁידֶענֶע שְׁפְּרִיכֶע
אוּנ לְחָשִׁים, וָוען עֶר הָאט בֶּעדַארְפְט דֶעם קְרַאנְקֶען אַיינְגֶעבֶּען עֶפִּיס אִינְוָוענִיג
אָדֶער צוּלֶעגֶען אַ פְלַאסְטֶער, אוּנ דֶערְפַאר אִיז בַּיים עוֹלָם אַיינְגֶערֶעדְט גֶעוֶועהן,
אַז טַאקִי נָאר אִין דֶעם לִיעגְט דֶער גַאנְצֶער כֹּחַ זַיינֶער. זֶעהר אָפְט פְלֶעגְט
פָארְקוּמֶען, אַז עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אוֹיסְגְלַייכֶען מִיט דִי דָאקְטוֹירִים אוּנ
דֶערְפַאר הָאט עֶר נִיט לִיעבּ גֶעהַאט צוּ הַיילֶען אַזַא קְרַאנְקֶען וָואס אִיהם הָאט
שׁוֹין בֶּעהַאנְדֶעלְט אַ דָאקְטָאר, אוּנ דֶעסְטְגְלַייכֶען הָאט עֶר נִיט גֶעוָואלְט גֶעהֶען
אוֹיף אַזֶעלְכֶע אֶרְטֶער, וואו מֶען הָאט שׁוֹין פְרִיהֶר גֶערוּפֶען אַ טָאטֶער אָדֶער
אַ בַּ׳שוּף-מַאכֶער. נִיט אֵיין מָאל הָאבֶּען אִיהם דִי דָאקְטוֹירִים גֶערוֹדֶפְט, וַוייל עֶר
הָאט זֵיי פָּשׁוּט גֶעשַׁאדְט צוּ דִי פַּרְנָסָה, אוּנ אַז עֶר פְלֶעגְט אַרַיינְפָאהרֶען אִין
אַ שְׁטָאדְט אַרַיין אִיז מֶען אִיהם נָאכְגֶעלָאפֶען אִין דִי גַאסֶען אוּנ בִּיז שְׁפֶּעט אִין
דֶער נַאכְט הָאט עֶר גֶעמוּזְט אוֹיפְנֶעהמֶען קְרַאנְקֶע, גֶעבֶּען סְגוּלוֹת אוּנ טְהַיילֶען
קָמֵיעוֹת. דִי דָאקְטוֹירִים פְלֶעגֶען פוּן אִיהם חוֹזֶק מַאכֶען אוּנ אָפְט הָאבֶּען זֵיי
אִיהם גֶעפְרֶעגְט מִיט אַ גֶעלֶעכְטֶער: וָוער הָאט עֶס אִיהם אוֹיסְגֶעלֶערְנְט מֶעדִיצִין?
נָאר ר׳ יִשְׂרָאֵל פְלֶעגְט אֶנְטְפֶערְן גַאנְץ קַאלְט, אַז זַיין חָכְמָה הָאט עֶר גֶעלֶערְנְט
בַּיי אַ גְרוֹיסֶען פְּרָאפֶעסָאר — בַּיי גָאטט אַלֵיין. נִיט שְׁטֶענְדִיג אִיז עֶר אָבֶּער אָפְּ-
גֶעקוּמֶען מִיט דֶעם וָואס דִי דָאקְטוֹירִים פְלֶעגֶען מַאכֶען חוֹזֶק פוּן אִיהם; אִין
אוֹסְטְרָאה הָאט אִיהם אַ דָאקְטָאר גֶעוָואלְט שִׁיסֶען, אוּנ דֶער עוֹלָם הָאט
וַוייטֶער גֶעהַאט דִי מֶעגְלִיכְקַייט צוּ דֶערְצֶעהְלֶען מוֹפְתִים, וִוי אַזוֹי עֶר אִיז נִיצֹּל
גֶעוָוארֶען אוּנ דִי קוֹיל אִיז צוּ אִיהם נִיט צוּגֶעשְׁטַאנֶען. ר׳ יִשְׂרָאֵל אִיז גֶעוֶועהן
אַ גְרוֹיסֶער עָנָיו אוּנ דֶערְצוּ הָאט עֶר טַאקִי גֶעגְלוֹיבְּט אַז אַלְדִינְג אִיז פוּן גָאטט,
אוּנ אַז מֶען פְלֶעגְט אִיהם קוּמֶען דַאנְקֶען, וָוען אַ קְרַאנְקֶער אִיז פוּן זַיינֶע רְפוּאוֹת

געזונד געוואָרען, פלעגט ער זאָגען, אַז אין איהם איז גאָר ניט געווענדעט, אונ
אַז די ישועה קומט פונ'ם הימעל. דאָס איז לייכט צו פערשטעהען אַז אַזאַ
מענש איז ניט־קיין בערייסער, אונ ער פלעגט נאָר צונעהמען דאָס וואָס מען
האָט איהם געבראַכט אונ וואָס יעדער איז געוועהן ביכולת איהם צו געבען.
דערפאַר האָט מען איהם זעהר ליעב געהאַט אונ אפילו קריסטען האָבען פאַר
איהם געהאַט גרויס דרך ארץ. אַ מאָל האָט זיך אויף איהם געקלאָגט איינער
פון די פריצים, וואָס שונאים האָבען איהם אָנגעשטעלט, אונ ער האָט זיך
געוואָלט לאָזען קאָסטען אַ סך געלד אבי מען זאָל איהם אַרויסשיקען פון
מעזיבוז. נאָר די פּאָליציע האָט דערפון ניט געוואָלט הערען, אונ האָט בפירוש
געזאָגט דעם פריץ, אַז ר' ישראל איז אַ הייליגער מענש אונ ניט קיין אָבּנאַרער,
אַז ניט אומזיסט איז ער אַזוי בעליעבט ביים פאָלק, אונ עס קומט איהם
ניט מען זאָל געגען איהם טהון איין עולה.

די הויפט־ראָללע צווישען אַללע סגולות, וואָס דער בעל שם פלעגט
אַרויסגעבען, האָבען געשפּיעלט די קמיעות, אונ דאָס קליינע שטיקעל פּאַרמעט
מיט עטליכע אונפערשטאַנדליכע ווערטער אָהן אַ שום געדאַנקען, האָט בעדאַרפט
אָבּהיטען קליינע קינדער אונ דערוואַקסענע פון אַלדעם בּאָז. אויף די קמיעות
האָט זיך געוואָרפען דער גאַנצער עולם, ווייל מען האָט זיי גענוצט שטאַנדיג
אונ ניט נאָר צו קראַנקהייט אַלליין; ביי יעדען איז געוועהן איינגערעדט אַז זיי
זענען די גראָסטע שמירה וואָס לאָזען ניט צו־קיין שום חולאַת. אַז מען האָט
ערגיץ אין אַ שטוב געזעהען ווי איינער ווערד אפילו פערשלאָפט אונ די קמיע
האָט איהם ניט געהאָלפען, האָבען אַללע איבריגע געזונדע געדרונגען, אַז טאַקי
נאָר די קמיעות האָבען זיי דערהאַלטען ביים לעבען. דערפאַר איז דער כּח
פון דער קמיע יעדעס מאָל מעהר חשוב'ר געוואָרען, אונ ר' ישראל האָט גע-
מוזט האַלטען ביי זיך עטליכע שרייבערס, וועלכע האָבען אויך קוים געקאָנט
צושטעלען אַזוי פיעל קמיעות ווי פיעל דער עולם האָט פערלאַנגט. בע-
זאָנדערס האָט זיך אָבער ר' ישראל אויסגעצייכענט מיט די מופתים, וואָס מען
האָט געזעהען פון איהם, ווי עס ווערט דערצאָהלט אין דעם ספר „שבחי
בעל שם טוב“, וואָס מען האָט אָבגעדרוקט נאָך ר' ישראל'ס טויט. דאָרט
ווערען דערצעהלט שטאַרקע גוזמאות, וואָס מען קאָן זיי נאָר מיט'ן שכל ניט
משיג זיין, ווי, למשל, אַז ער האָט געהאַט „קפיצת הדרך“ אונ האָט געקאָנט
אין איין רגע איבערפליהען טויזענדער מייל אונ איבערשווימען די גראָסטע
ימים, אָדער אַז ער האָט אין מעזיבוז געזעהען וואָס אין אַמסטערדאַם טהוט זיך

אונ נָאךְ פוּן דֶעם מִין אִיבֶּערְנַאטִירְלִיכֶע זַאכֶען וָועלְכֶע וָוערְן נָאךְ אִיצְט דֶערְ־
צָאהלְט צְוִוישֶׁען חֲסִידִים.

דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט אִיז ר' יִשְׂרָאֵל אַרוּמְגֶעפָאהרֶען אִין פֶערְשִׁיעדֶענֶע שְׁטֶאדְט
פוּן פָּאדָאלְיֶען אוּנ וָואלִין, וִוי זַאסְלַאב, נֶעמִירוֹב, בַּאַר, פּוֹלְנָאה,
טוּלְטְשִׁין, קַאמִינֶעץ, חְמֶעלְנִיק, שַׁארְגָארָאד אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע
שְׁטֶעדְט, אוּנ דֶערְנָאךְ הָאט עֶר זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין מֶעזִיבּוֹז, אוּנ הָאט דָארְט
פֶערְבְּרַאכְט דִי לֶעצְטֶע צְוַואנְצִיג יָאהר פוּן זַיין לֶעבֶּען. זַיין דַאוְונֶען אִיז גֶעוֶועהן
אָהן אַ סֵדֶר אוּנ נִיט אִין קַיין בֶּעשְׁטִימְטֶער צַייט, אוּנ אֲפִילוּ וָוען עֶר אִיז גֶעוֶועהן
אִין שׁוּל הָאט עֶר נִיט גֶעקוּקְט אוֹיפ'ן עוֹלָם, אוּנ וָוען אַללֶע זֶענֶען שׁוֹין לַאנְג
אַהֵיים גֶעגַאנְגֶען הָאט עֶר נָאךְ גֶעקָאנְט שְׁטֶעהֶען פֶערְטְרַאכְט אַ גַאנְצֶע שָׁעָה
אוּנ זִיךְ נִיט רִירֶען פוּנ'ם אָרְט. פְרִיהר פְלֶעגְט עֶר מַאכֶען גְרוֹיסֶע הֲכָנוֹת צוּם
דַאוְונֶען בִּיז עֶר הָאט בֶּעקוּמֶען דָאס פַייֶער, דֶעם בְּרֶען, וָואס אָהן דֶעם הָאט
בַּיי אִיהם קַיין אֵיינְצִיגֶע תְּפִלָּה נִיט גֶעקָאנְט אַרָאבּ פוּן דִי לִיפֶּען מִיט אַ רֶעכְטֶער
כַּוָּנָה; דֶעמָאלְט פְלֶעגְט עֶר שְׁרַייעֶן אוּנ בְּרוּמֶען, צִיטֶערְן מִיט אַללֶע אֵבָרִים,
מַאכֶען מִיט דִי הֶענְד, אוּנ עֶס אִיז גָאר נִיט מֶעגְלִיךְ גֶעוֶועהן אַיינְצוּשְׁטֶעהֶען
נֶעבֶּען אִיהם. אָפְּט פְלֶעגְט עֶר פְלוּצְלוּנְג, אִין מִיטֶען דֶער שְׁטִילֶער שְׁמוֹנֶה
עֶשְׂרֵה, אַ גֶעשְׁרֵיי טְהוּן, אוּנ דָאס אַלְדִינְג אִיז בַּיי אִיהם גֶעוֶועהן אָהן קוּנְצֶען אוּנ
נָאר וַוייל עֶר הָאט גֶערֶעכֶענְט, אַז אָבְּהַאפֶּען גְלַאט אַזוֹי דָאס דַאוְונֶען הָאט קַיין
שׁוּם וֶוערְטְה נִיט אוּנ, אַז יֶעדֶער אִיז מְחוּיָב גוּט אִיבֶּערְצוּטְרַאכְטֶען אִיבֶּער יֶעדֶען
וָוארְט פוּן דִי תְּפִלּוֹת אוּנ אֲפִילוּ אִיבֶּער יֶעדֶען אוֹת. אִין זַיינֶע דְרָשׁוֹת הָאט עֶר זִיךְ
נוֹהֵג גֶעוֶועהן צוּ זָאגֶען אַ גֶעדַאנְקֶען אוּנ דֶעם גֶעדַאנְקֶען סוֹמֵךְ זַיין אוֹיף אַ פָּסוּק, אוּנ
חָאטְשׁ אִין פָּסוּק אִיז גָאר דֶער גֶעדַאנְק נִיט גֶעלֶעגֶען, הָאט עֶר אָבֶּער דֶעם פָּסוּק אַזוֹי
פֶערְטַייטְשְׁט וִוי עֶס הָאט גֶעפַּאסְט צוּ זַיין גֶעדַאנְקֶען. דָאס אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט לֶעבֶּען,
וָואס עֶר הָאט אִין דֶער יוּגֶענְד גֶעפִיהרְט, הָאט גֶעבְּרַאכְט דֶערְצוּ אַז עֶס אִיז אִיהם
שְׁוֶוער גֶעוֶועהן זַיינֶע גֶעדַאנְקֶען אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען וִוי עֶס דַארְף צוּ זַיין, אוּנ דוּרְךְ דֶעם
הָאט דֶער עוֹלָם אִין זַיינֶע תּוֹרוֹת טוֹיזֶענְדֶער סוֹדוֹת גֶעפוּנֶען. ר' יִשְׂרָאֵל הָאט
אֲפִילוּ נִיט גֶעוָואלְט לַיידֶען מֶען זָאל פוּן זַיין נָאהמֶען אַרוֹיסְגֶעבֶּען סְפָרִים אוּנ
קֵיינֶער הָאט זִיךְ טַאקִי נִיט אַיינְגֶעשְׁטֶעלְט צוּ גֶעהֶען גֶעגֶען זַיין רָצוֹן. וִוי עֶס
וַוייזְט אוֹיס, הָאט עֶר מוֹרָא גֶעהַאט. אַז דִי שְׁרַייבֶּערְס וֶועט נִיט גֶערָאטְהֶען
אִיבֶּערְצוּגֶעבֶּען אוֹיף פַּאפִּיר דֶעם אֱמֶת'ן זִין פוּן זַיינֶע רֶעד אוּנ דֶערְנָאךְ וֶועט
מֶען אוֹיף אִיהם אַרוֹיפְלֶעגֶען אַזֶעלְכֶע זַאכֶען וָואס עֶר הָאט קַיין מָאל אִין דֶער
מַחֲשָׁבָה נִיט גֶעהַאט.

פון דערסטוועגען האבען ר' ישראל'ס תלמידים ר' יעקב יוסף כהן, דער פולנאה'ער רב, אונ ר' בער מעזעריטשער, וואס האט שפעטער פערנומען דעם בעל שם'ס ארט, געזאמעלט די תורות פון זייער רבי'ן, אונ אים יאהר 1784 האט דער אפטער רב, ר' אהרן כהן, ארויסגעלאזען א ספר מיט דעם נאהמען, „כתר שם טוב" אום בעקאנט צו מאכען אויף דער וועלט דעם בעל שם'ס גע־דאנקען. אין דער איינענער צייט האט מען אויך געפונען צווישען די פאפירען פון'ם יאנאווער רב, ר' ישעיה, אקליין ספר'ל וואס האט געהייסען „צואת ר' ישראל בעל שם טוב" אונ מען האט עס אויך אבגעדרוקט. פון די דאזינע צוויי ספרים איז לייכט ארויסצוזעהען אין וואס דער דרך פון ר' ישראל'ן איז בעשטאנען אונ מיר קאנען דא אין קורצען בעשרייבען די עלף יסודות, אין וועלכע ער האט זיך פעסט געהאלטען:

1) אומעדום איז גאטט! זיין כח ליעגט אין דער גרעסטער אונ אויך אין דער קליינסטער זאך, וואס דער זינדיגער מענש קאן זעהען מיט די אויגען אונ וואס ער איז ניט ווערטה צו זעהען. א מענש דארף שטאנדיג גע־דענקען, אז גאטט איז מיט איהם אויף יעדען ארט אונ צו יעדער צייט, אז אהן זיין היילינען ווילען קאן גאר נישט געשעהען, אונ אז ווען א מענש האט גוט אין זין דעם הימלישען בעשעפער אונ פערגעסט ניט אז אין אלדינג, וואס עס קומט איהם פאר די אויגען זעהט ער זיין חכמה אונ גבורה, איז ער שוין דערמיט אליין יוצא אין פרומקייט אונ דיענט גאטט מיט'ן גאנצען הארצען.

2) צווישען די האכערע וועלטען, וואס מיר זעהען ניט, אונ דער ערד, אויף וועלכער מיר געפינען זיך, איז דא א פערבינדונג, אונ פונקט ווי דאס מזל פון'ם מענשען ווערד בעשטימט אין הימעל, אזוי מאכען דארט ארויס די מעשים פון יעדען: טהוט עמיצער גוטס — האט מען אויבען דערפון הנאה אונ דער יצר טוב ווערד ביי זיך פעסטער, טהוט מען אבער שלעכטס — ווערד דערפון אגאנצע אונארדנונג אונ דער יצר הרע בעקומט גבורה אסך שלעכטס אנצוטהון.

3) דער מענש דארף זיך בעהעפטען אין רבונו של עולם, זיך איבערגעבען איהם מיט אללע אברים, מיט אללע מחשבות, מיט אללע געפיהלע. פאר'ן מענשען איז געוויס בעסער צו וויסען, אז עס איז דא א בורא עולם, וואס פיהרט די וועלט נאך זיינע געזעצע, אונ אז ער האט זיך אויף וועמען צו פערלאזען. אונ אזוי ווי עס איז ניט נתפעל צו ווערן פון גוטס אזוי ברויך מען ניט ארא בפאללען פון שלעכטס.

4) דער עיקר אמונה ליעגט אין דעם אינווענינסטען געפיהל.
דער מענש דארף זיך ניט האלטען פאר קיין גרויסען חכם, ער טאר ניט וועלען
אלדינג מיט'ן שכל משיג זיין און טראכטען, אז אין אללעמען וואס ער פער־
שטעהט ניט מאג ער שוין ניט גלויבען. דעם מענשענס אויגען זענען צוגעדעקט
ווי מיט א שטאר, און זעהר זעלטען האט ער די זכיה צו זעהען דאס וואס איז
טאקי אמת. דער וואס מיינט, אז גלויבען קאן מען נאר אין דעם וואס מען
ווייסט געוויס, פערגעסט, אז דער שוואכער מענש איז פול מיט חסרונות
און קאן נאר קיין זאך ניט וויסען געוויס, ווייל ער איז ניט זיכער צי זיינע
אויגען קוקען גלייך און צי זיינע אויערן הערען ריכטיג. אז עמיצער לאכט פון
אמת'ע מאמינים, וואס פרעגען גאר קיין קשיות ניט און גלויבען, ווייל דאס
הארץ הייסט זיי אזוי טהון — איז ער געגליכען צו א טויבען, וואס מאכט חוזק
ווען ער זעהט ווי כלי זמר שפיעלען און דער עולם טאנצט: איהם קומט אויס
פשוט א געלעכטער וואס איינער מאכט עפיס מיט'ן שמיטשעק אראב און
ארויף און דער אנדערער טאנצט און עס איז א שמחה אויף ביידע, ער קאן
ניט פערשטעהען פון וואנען עס נעהמט זיך אזא פרייד, וואס הייבט דעם
בעל שמחה אין דער לופט, זיי האבען ביי איהם אללע א פנים ווי משוגעים,
און ער פערגעסט גאר, אז ניבער דארף מען איהם אננעהמען פאר א חסר דעה
דערפאר וואס ער וויל ניט וויסען פון זיין אייגענעם חסרון, ווייל ווען ער זאל
ניט זיין טויב וואלט ער געהערט די שאנע קולות און וואלט פערשטאנען, אז
מען טאנצט ווי מען שפיעלט און אז א וועלט איז ניט משוגע.

5) דאס דאווענען מוז שפיעלען איין הויפט־ראללע ביים
מענשען, נאר זיין געבעט דארף זיין ריין, היים, מיט כונה, עס מוז זיך
ארויסריסען פון די טיעפסטע ווינקעלעך פונ'ם הארצען. מיט דער תפלה קאן
דער מענש דערגרייכען ביז צום כסא הכבוד און אויסבעטען גוטס ניט נאר
פאר זיך אליין, נאר פאר אללע וואס ער האט דעמאלט אין זין. ווען דער
מענש דאווענט טאר ער זיך אויף איין רגע אפילו ניט פערגעסען פאר וועמען
ער שטעהט; ער דארף אין גאנצען זיך אויסטהון פון דער וועלט, אראב־
ווארפען פון זיך דעם זינדיגען גוף מיט אללע זיינע בעדארפעניסען, וואס
פיהרען איהם ניט איין מאל אראב פונ'ם וועג, און מוז נאר טראכטען ווערטה
צו זיין, אז די געדאנקען זאלען איהם אוועקטראגען גאנץ ווייט פון דער ערד
אויף די הויכע היילינע עולמות. ניט איטליכען קאן אבער געראטהען זיך צושלאגען
צו אזא מדרגה ביים דאווענען, און דערפאר מוז מען פריהר א ביסעל צו ארבייטען

בִּיז דִי תְּפִלָּה קוּמְט אַרוֹיס אַזוֹי לוֹיטֶער אַז זִי זָאל קֶאנֶען מַאכֶען אַרַ״יִם דָאַרְט אִין דִי שַׁעֲרֵי רַחֲמִים. יֶעדֶער פְרוּמֶער יוּד מוּז מַאכֶען בֶּעוֶועגוּנְגֶען מִיט אַלֶלֶע אֵבָרִים, זִיךְ שָׁאקְלֶען אַהִין אוּנ אַהֶער, גוּט אִיבֶּערְחַזֶר׳ן יֶעדֶעס וָוארְט אוּנ וֶועלֶען פֶּערְשְׁטֶעהֶען דֶעם טַעַם דֶערְפוּן, אוּנ עֶס זָאל אִיהם גָאר נִיט אָנְגֶעהֶען וָואס אַנְדֶערֶע וֶועלֶען אֶפְשַׁר לַאכֶען פוּן זַיינֶע תְּנוּעוֹת, וַוייל מַאכֶען אַ גֶעלֶעכְטֶער פוּן אַזֶעלְכֶע זַאכֶען קֶאנֶען נָאר דִי אֵיינֶעגֶע שׁוֹטִים, וָואס וֶועלֶען אוֹיךְ לַאכֶען וֶוען זֵיי וֶועלֶען זֶעהֶען וִוי אֵיינֶער שְׁווִימְט אִין טַייךְ אוּנ מַאכְט מִיט דִי הֶאנְד; מֶען דַארְף זִיךְ אָבֶּער נִיט אוּמְקוּקֶען אוֹיף אַזֶעלְכֶע נַארָאנִים וָואס וִוילֶען נִיט פֶּערְשְׁטֶעהֶען, אַז פּוּנְקְט וִוי דֶער שְׁווִימֶער מוּז פוּן זִיךְ מִיט דִי הֶאנְד אַוֶועקְ־טְרַייבֶּען דִי חֲוָאלְיֶעס כְּדֵי עֶר זָאל קֶאנֶען צוּשְׁווִימֶען צוּ אַ בְּרֶעג, אַזוֹי מוּז דֶער פְרוּמֶער מִיט זַיינֶע תְּנוּעוֹת צוּטְרַייבֶּען אַלֶלֶע זַיטִיגֶע זַאכֶען, וָואס קֶאנֶען אִיהם אָבְּרַייסֶען פוּן דֶער עֶרְנְסְטֶער מַחֲשָׁבָה, אוּנ עֶר אִיז גֶעצְווּאוּנְגֶען אַרוּמְצוּלוֹיפֶען, שְׁרַייֶען אוּנ גְוַאלְדֶעוֶוען בִּיז עֶר בֶּעקוּמְט דֶעם אֱמֶת׳ן בְּרֶען, אוּנ דֶעמָאלְט אִיז עֶר זִיכֶער אַז זַיין תְּפִלָּה וֶועט אָנְגֶענוּמֶען וֶוערֶען.

6) דָאס לֶערְנֶען אִיז נִיט אַזַא עִיקָר אוּנ עֶס אִיז אַ סַךְ גְלַייכֶער צוּ זִיצֶען אִיבֶּער אַ מוּסָר סֵפֶר אוּנ שֶׁעפֶּען פוּן דָארְט מִדּוֹת טוֹבוֹת עֶהדֶער פֶּערְ־בְּרֶענְגֶען דִי צַייט מִיט קְנֵייטְשֶׁען דִי גְמָרָא אוּנ בְּרֶעכֶען זִיךְ דֶעם מֹחַ אִיבֶּער אַ שַׁאֲלָה, וָואס מֶען דַארְף זִי נִיט הָאבֶּען נִיט צוּם פְרוּמְקַייט אוּנ נִיט צוּם פְּרַאקְטִישֶׁען לֶעבֶּען. ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט גֶעזֶעהֶען וָואס פַאר אַ מִין דֶערְוַוייטֶערְטְקַייט עֶס וֶוערְט צְווִישֶׁען דִי מְיוּחָסִים, דִי לוֹמְדִים, וָואס מֵיינֶען אַז נָאר זֵיי וֶועט קוּמֶען דֶער גַאנְצֶער עוֹלָם הַבָּא — אוּנ דֶעם פָאלְק, וָואס הֵייבְּט שׁוֹין אָן בַּיי זִיךְ אַרָאבְּ־צוּפַאלֶען אוּנ רֶעכֶנֶען, אַז אֵיין עַם־הָאָרֶץ אִיז טַאקִי דִי אוּמְגְלִיקְלִיכְסְטֶע בְּרִיאָה אוֹיף דֶער וֶועלְט. עֶס הָאט אִיהם נָאךְ מֶעהר פֶּערְדְרָאסֶען, וֶוען עֶר הָאט בֶּע־רֶעכֶענְט אַז צְווִישֶׁען יוּדֶען אִיז גָאר נִיטָא כִּמְעַט אֵיינֶער וָואס זָאל לַחֲלוּטִין אוּנְוִויסֶענְד זַיין, אוּנ דֶער גְרֶעבְּסְטֶער פוּן זֵיי קָאן נָאךְ מַעֲבִיר סֶדְרָה זַיין אוּנ חַאפֶּען אַ קוּק אִין אַ סֵפֶר. דֶערְפַאר פְלֶעגְט עֶר אָנְפַאלֶען אוֹיף דִי לוֹמְדִים וָואס הָאבֶּען צוּפִיעל גֶעהַאלְטֶען פוּן זִיךְ, אוּנ הָאט גֶעדְרוּנְגֶען אַז זֵיי זֶענֶען צְבוּעַ׳קֶעס, אַז זֵיי וִוילֶען זֵייעֶר תּוֹרָה נָאר מַאכֶען פַאר אַ מִיטֶעל צוּ הָאבֶּען כָּבוֹד אוֹיף דֶער וֶועלְט, אוּנ אַז דַוְקָא דֶער פְּרָאסְטַאק, וָואס נֶעהְמְט אַ מָאל אַ מוּסָר־סֵפֶר אִין דִי הֶאנְד אַרַיין אוּנ וִויל טַאקִי פֶּערְשְׁטֶעהֶען וָואס מֶען טְרַייבְּט דָארְט, כְּדֵי דִי גוּטֶע מִדּוֹת זָאלֶען זִיךְ אִין אִיהם אָנְקְלֶעבֶּען, אִיז אַ סַךְ נֶאהֶענְטֶער צוּ גָאט וִוי דִי וָואס גְרוֹיסֶען זִיךְ מִיט זֵייעֶר פִּלְפּוּל אוּנ חֲרִיפוּת. „מִיר זֶעהֶען אִין

לֶעבֶּען, — פְּלֶעגְט דֶער בַּעַל שֵׁם אָפְּט זָאגֶען -- צְווייעֶרְלֵיי מֶענְשֶׁען, אַזֶעלְכֶע וָואס זִינְדִיגֶען אֶפֶּענְטְלִיךְ אוּנ אַללֶע הַאלְטֶען זֵיי טַאקִי פַאר בַּעֲלֵי עֲבֵרָה, אוּנ אַזֶעלְכֶע וָואס טְהוּעֶן כָּל הַפַּסְלָנוּת אוּנ ווִילֶען נָאךְ מֶען זָאל פַאר זֵיי דֶערְךְ אֶרֶין הָאבֶּען, ווייל דֶער יֵצֶר הָרָע הָאט נָאךְ פֶערְגְרֶאבֶּערְט זֵייעֶר שֶׁאדְלִיכְקֵייט אוּנ הָאט זֵיי גֶעמַאכְט פַאר לוֹמְדִים; דִי עֶרְשְׁטֶע קָאנֶען נָאךְ הָאבֶּען אַ תַּקָּנָה, ווייל זֵיי דַארְפֶען נָאר תְּשׁוּבָה טְהוּן אִיז שׁוֹין פַאר זֵיי אָפֶען דֶער וֶועג צוּ פְרוּמְקֵייט, דִי אַנְדֶערֶע אָבֶּער — וֶוענֶען אוֹיף עֶבִּיג פֶערְלָארֶען, ווייל בַּיי זֵיי אִיז אַייְנְגֶערֶעדְט, אַז זֵיי וֶוענֶען נָאר דִי צַדִיקִים, אוּנ עֶס קָאן זֵיי גָאר נִיט אַיינְפַאלֶען חֲרָטָה צוּ הָאבֶּען אוֹיף זֵייעֶרֶע שְׁלֶעכְטֶע מַעֲשִׂים.

7) צוּ פִיעל פַאסְטֶען אוּנ פַּיינִיגֶען דֶעם גוּף אִיז אֵיין עֲבֵרָה, ווייל בַּיים אוֹיבֶּערְשְׁטֶען אִיז אָנְגֶעלֶעגְט, וֶוען דֶער מֶענְשׁ אִיז גֶעזוּנְד אוּנ קָאן אִיהם דִינֶען מִיט אַללֶע כּוֹחוֹת. דֶערְמִיט הָאט זִיךְ ר׳ יִשְׂרָאֵל אָבְּגֶעזָאגְט פוּן דֶעם דֶערֶךְ, וָואס עֶר אִיז אִין דֶער יוּגֶענְד גֶעגַאנְגֶען, וֶוען עֶר הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אוֹיף דִי בֶּערְג אִין דִי וֶואלְדֶער אוּנ הָאט גַאנְצֶע וָואכֶען כְּסֵדֶר נִיט גֶעגֶעסֶען. עֶר הָאט אָבֶּער פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז דָאס, וָואס עֶר אַללֵיין אִיז אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען, אִיז נָאךְ נִיט קֵיין רְאָיָה פַאר אַנְדֶערֶע, אוּנ עֶר הָאט אָנְגֶעזָאגְט, אַז יֶעדֶער אִיז מְחוּיָב צוּ דֶערְווייטֶערְן פוּנ׳ם הַארְץ דָאס טְרוֹיעֶרִיגְקֵייט אוּנ, פַארְקֶעהְרְט, שְׁטֶאנְדִיג זַיין בַּיי זִיךְ פְרֶעהלִיךְ, מוּנְטֶער, אוֹיפְגֶעלֶעגְט. סַאי בַּיים לֶערְנֶען, סַאי בַּיים דַאוְונֶען הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען אַוֶועקְטְרַייבֶּען פוּן זִיךְ עַצְבוּת. גָאטט הָאט לִיעבּ דֶעם מֶענְשֶׁען וָואס קוּמְט צוּ אִיהם מִיט אַ פֶעסְטֶען בִּטָחוֹן אוּנ וָואס לָאזְט אַ טְרֶער נָאר פַאר פְרֵייד. אֲפִילוּ בַּיים לֶערְנֶען אִיז אוֹיךְ בֶּעסֶער וֶוען דֶער מֶענְשׁ לֵייֶענְט הוֹיךְ מִיט שִׂמְחָה יֶעדֶעס וָוארְט. פוּן אַזַא לֶערְנֶען הָאט גָאטט הֲנָאָה, ווייל אַזַא לֶערְנֶען, נָאר אָהן הֲבָנוֹת, קָאן יֶעדֶער בַּעַל הַבַּיִת, אוּנ ווִי בַּאלְד מֶען לֶערְנְט נָאר מוּז זִיךְ עֶפִּיס אָנְקְלֶעבֶּען, אוּנ אֲפִילוּ וֶוען אֵיינֶער פֶערְשְׁטֶעהט נִיט אַ מָאל וָואס עֶר לֵייֶענְט אִיז דָאס אוֹיךְ גוּט, ווייל דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער הָאט דֶערְפוּן דֶעם אֵייגֶענֶעם תַּעֲנוּג, וָואס אַ פָאטֶער, וֶוען עֶר הֶערְט זַיין קְלֵיין קִינְד פְּלַאפְּלֶען אוּנ ווֵייסְט אַז עֶס קָאן נָאךְ נִיט שַׁארְף רֶעדֶען, אָבֶּער עֶס וֶוענְדְט זִיךְ צוּם פָאטֶער מִיט לִיעבֶּע אוּנ הָאפְנוּנְג. אַז דִי פְרוּמֶע הָאבֶּען אַ מָאל אִיבֶּערְגֶעפְרֶעגְט דֶעם בַּעַל שֵׁם: צוּ עֶס אִיז פָארְט נִיט גְלַייכֶער צוּ הַאלְטֶען תַּעֲנִיתִים, הָאט עֶר זֵיי גֶעאֶנְטְפֶערְט: שְׁטֶעלְט אַייךְ פָאר אַז עֶס וֶוענֶען דָא צְווֵיי דָאקְטוֹרִים, אֵיינֶער הֵיילְט דִי קְרַאנְקְהַייט מִיט אַ בִּיטֶערְן רֶעצֶעפְּט אוּנ דֶער אַנְדֶערֶער גִיט דַוְקָא אַ זִיסֶע רְפוּאָה, נָאר בֵּיידֶע ווִילֶען דֶעם חוֹלֶה גֶעזוּנְד

מַאכֶען, וֶועט איהר דֶען נִיט פָאלְגֶען בֶּעסֶער דֶעם לֶעצְטֶען דָאקְטָאר, וָואס זַיין רֶעצֶעפְּט אִיז אַסַךְ גְרִינְגֶער אַיינְצוּנֶעהמֶען? דָאס אֵיינֶגֶע אִיז אוֹיךְ אִין אֱמוּנָה־זַאכֶען: צוּ וָואס דַארְפֶען מִיר מוּטְשֶׁען דִי מֶענְשֶׁען אוּנ פָּארְדֶערְן פוּן זַיי אַזֶעלְכֶעס, וָואס נִיט יֶעדֶער קֶאן דַארוֹיף בֶּעשְׁטֶעהֶען, אַז מִיר קֶאנֶען דָאס אֵיינֶגֶע אוֹיסְפִיהרֶען אוֹיף אֵיין אַנְדֶער אוֹפֶן אוּנ זֶעהֶען פַאר זִיךְ שְׁטֶאנְדִיג פְרֶעהלִיכֶע פָּנִים׳ער אוּנ גֶעטְרֶעסְטֶע הֶארְצֶער, וָואס קוֹמֶען מִיט שִׂמְחָה צוּ זַייעֶר פָאטֶער אִין הִימֶעל אוּנ דִינֶען אִיהם מִיט פְרֵייד אוּנ מִיט גֶעזַאנְג.

8) מֶען דַארְף אָבְּהִיטֶען אַ מִצְוָה, נָאר נִיט צוּ פִיעל מְדַקְדֵק זַיין אוּנ זִיךְ אַבַּיינְלָאזֶען אִין קְלֵיינִיגְקֵייטֶען, וַוייל דִי דָאזִיגֶע קְלֵיינִיגְקֵייטֶען פֶערְדְרֶעהֶען אָפְט דֶעם קָאפּ אוּנ מֶען פֶערְגֶעסְט דֶעם תַּכְלִית פוּן אַ גֶאטְלִיכֶע הוֹיפְּט־זַאךְ. דֶעם אֱמֶת׳ן מַאֲמִין דַארְף גָאר נִיט אַהרֶען וֶוען עֶר אִיז אַמָאל אוּמְגֶערְן עוֹבֵר אוֹיף אַ דִין אָדֶער עֶר טְהוּט חָלִילָה אֵיין עֲבֵרָה; עֶר דַארְף נָאר חֲרָטָה הָאבֶּען אִין הַארְצֶען, טְהוּן תְּשׁוּבָה, אוּנ גְלוֹיבֶּען אַז דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער וֶועט אִיהם אַוַדַאי מוֹחֵל זַיין. דֶעסְטְגְלַייכֶען זָאל דֶעם מֶענְשֶׁען נִיט פֶערְדְרִיסֶען וֶוען עֶס גֶערָאטְהֶה אִיהם נִיט מְקַיֵים צוּ זַיין אַזַא מִצְוָה וָואס עֶר הָאט דַוְקָא גֶעוָואלְט טְהוּן, אוּנ עֶר זָאל נִיט רֶעכְנֶען אַז דוּרְךְ דֶעם הָאט עֶר עֶפִּיס פֶערְ־לָארֶען, וַוייל גָאטט זֶעהט אַז עֶר הָאט דֶעם רָצוֹן גֶעהַאט, נָאר עֶר הָאט עֶס נִיט גֶעקֶאנְט אוֹיסְפִיהרֶען, אוּנ מִיט דֶער כַּוָנָה אַלֵיין אִיז עֶר שׁוֹין יוֹצֵא גֶעוֶועהן.

9) אַלֶע מֶענְשֶׁען דַארְפֶען זַיין בַּיי זִיךְ גְלַייךְ אוּנ זִיךְ לִיעבּ הָאבֶּען וִוי בְּרִידֶער, וַוייל בַּיי גָאטט זֶענֶען אַלֶע פַארְרֶעכֶענְט פַאר קִינְדֶער גָאר אָהן אַ שׁוּם אוּנְטֶערְשִׁיעד, אוּנ אֲפִילוּ בַּיים גְרֶעסְטֶען זִינְדִיגֶען אִין הַארְצֶען גֶעפִינֶען זִיךְ הֵיילִיגֶע פוּנְקֶען, וָואס קֶאנֶען זִיךְ נָאךְ צוּ בְּרֶענֶען וֶוען עֶר וִויל זִיךְ נָאר אֵיין קְנֵייטְשׁ טְהוּן אוּנ בֶּעטֶען רַחֲמִים בַּיי זַיין בַּארְמְהַארְצִיגֶען פָאטֶער. דֶערְפַאר טָאר קֵיינֶער זִיךְ נִיט אָנְנֶעהמֶען גָאטט׳ס קְרִיוְודֶע, אוּנ יֶעדֶער מַאֲמִין מוּז שְׁטֶאנְדִיג גֶעדֶענְקֶען אַז אַלֶע בְּרוּאִים פֶערְדִיעֶנֶען רַחֲמָנוּת אוּנ לִיעבֶּע.

10) אַ מֶענְשׁ קֶאן דֶערְגְרֵייכֶען דִי גְרֶעסְטֶע מַדְרֵגָה פוּן נְבִיאוּת, וֶוען עֶר הָאט שְׁטֶאנְדִיג נָאר גָאטט אִין זִין אוּנ שֵׁיידְט זִיךְ אָבּ פוּן אַזֶעלְכֶע וָואס בִּינְדֶען אִיהם צוּ צוּ נַארִישֶׁע תַּאֲווֹת. אַוַדַאי קֶאנֶען עֶס אוֹיסְפִיהרֶען נָאר גֶעצֶאהלְטֶע, אוּנ וֶוען זֵיי זֶענֶען פֶערְטִיעפְט אִין זֵייעֶרֶע גֶעדַאנְקֶען אוּנ עֶס קוּמְט זֵיי פְּלוּצְלוּנְג אַרוֹיף אַ מַחֲשָׁבָה אָדֶער עֶס וַוייזְט זִיךְ זֵיי אוֹיס, אַז אִין דִי אוֹיעֶרְן קְלִינְגֶען אַזוֹי וִוי קוֹלוֹת, אִיז אַ סִימָן אַז זֵיי הָאבֶּען טַאקִי אַרוּמְגֶעשְׁוֶועבְּט אִין

אין די הויכע וועלטען אונ גאטט האט זיי מזכּה געוועהן זיי זאלען זעהען אונ הערען אזעלכעס וואס בּלייבּט פאר א אנדער בּשׂר ודם איין עבּינער סוד.

11) דער צדיק איז דער יסוד פון דער וועלט, אונ ווען יעדער מענש קאן דורך זיין פרומקייט בּעקומען די גרעסטע זכיה אין הימעל איז דער צדיק פּשוט א הימעל־מענש, ער רעכענט זיך בּיי גאטט פאר א פערמיטלער צווישען איהם אונ זיינע בּעשאפעניששען, אונ אזוי ווי א געליעבּט קינד פיהרט ער אלדינג אויס בּיים הימעלישען פאטער. די נשמה פונ'ם צדיק פליהט שטאנדיג ארום אין די הויכע וועלטען אונ יעדער וואס ריהרט זיך צו איהם צו מוז אויך געהויבּען ווערען. דערפאר איז גוט צו זיין פונ'ם צדיק'ס מקורבים, ווייל ער קאן מגין זיין מיט זיין זכות אפילו אויף שטארק זינדיגע מענשען אונ אויסבּעטען פון זייערטוועגען א אמת'ע כּפּרת עון. דער בּעל שם האט אויך אנגעזאגט אז אויף א צדיק טאר מען גאר קיין שאלות ניט פרעגען אונ וואס מען זעהט פון איהם דארף ניט קשה זיין, ווייל ער ווייסט וואס ער טהוט אונ אפילו ווען ער קריכט בּפירוש אראב פונ'ם רעכטען וועג איז פאר איהם געוונג נאר איין בּייג זיך צו טהון אונ פונ'ם פערלאשענעם פונק ווערט שוין ווידער א פלאם פייער.

דאס גאנצע לעבּען פון ר' ישׂראל בּעל שם טוב בּעווייזט, אז מעהר ווי געגען אנדערע איז ער געוועהן שטרענג געגען זיך אליין אונ די אללע מדות וואס ער האט געלערנט זיינע מאמינים האט ער אליין זיך שטארק אין זיי געהאלטען. עס איז קיין וואונדער ניט, וואס פון יאהר צו יאהר איז ער מעהר אנגענומען געווארען אונ האטש די רבּנים האבּען אויף איהם קרום געקוקט איז די צאהל פון זיינע חסידים געווארען אללע מאל גרעסער. דאס פאלק האט איהם פערגאטטערט פאר זיינע מופתים אונ האט אין איהם געשאצט דעם בּעריהמטען בּעל שם, וואס קאן פון טויט לעבּעדיג מאכען; די עדלערע ווידער, וועלכע האבּען שוין געהאט א שטיקעל בּעגריף אין ר' ישׂראל'ס דרך אונ האבּען פערשטאנען צו וואס אזא חסידות קאן פיהרען, האבּען איהם גאר פּשוט בּעטראכט ווי א נביא, וואס איז געקומען אויפטהון נ״יעס, כּדי צו בּעפעסטיגען דעם אלטען אמת. צום אנהויב האבּען זיך צו איהם צוגעשארט אללע מקובּלים אונ די בּעהאלטענע שבּתי צבי'ניקעס, וואס זענען נאך איבּער־געבּליבּען פון יהודה חסיד, נאר שפּעטער זענען צוגעשטאנען אויך לייטישע יודען אונ צווישען זיינע מקורבים האט מען שוין געקאנט געפינען גרויסע

לוֹמְדִים אוּנ מוֹרֵי הוֹרָאָה. אִין דֶער לֶעצְטֶער צַייט אִיז ר׳ יִשְׂרָאֵל׳ס נָאהמֶען גֶע־וָואֹרֶען אַזוֹי הֵיילִיג, אַז אִין אַ סַךְ שְׁטֶאדְט פוּן פָּאדָאלְיֶען, וָואלִין אוּנ גַאלִיצְיֶען הָאט מֶען אָהן זַיין סְמִיכָה נִיט גֶעוָואלְט אוֹיפְנֶעהמֶען קֵיין רַבָּנִים, שׁוֹחֲטִים אוּנ חַזָנִים.

די רַבָּנִים פוּן דִי גְרוֹיסֶע שְׁטֶאדְט הָאבֶּען פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ זַיין מִתְנַגְדִים פוּנ׳ם בַּעַל שֵׁם, חָאטְשׁ אֶפֶּענְטְלִיךְ אַרוֹיסְצוּשְׁפְּרִינְגֶען גֶעגֶען אִיהם הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעקָאנְט אוּנ הָאבֶּען אוֹיךְ נִיט גֶעהַאט פַאר וָואס זִיךְ צוּ טְשֶׁעפֶּען צוּ אַזַא פְרוּמֶען יוּדֶען. אֵיין מָאל הָאבֶּען זֵיי זִיךְ יָא גֶעוָואלְט פְרִיוֶוען צוּ בֶּערִירֶען זַ״ין כָּבוֹד אוּנ דֶערְנִיידֶעריגֶען דֶער וֶועלְט, אַז עֶר שְׁטֶעהט נִידְרִיגֶער פוּן זֵיי אוּנ קָאן זִיךְ מִיט זֵיי נִיט פֶערְגְלַייכֶען אִין לוּמְדוּת. נָאר עֶס אִיז זֵיי נִיט גֶערָאטְהֶען, וַוייל ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט זִיךְ גָאר מִיט זֵיי נִיט גֶעוָואלְט אַריינְלָאזֶען אִין קֵיין וִכּוּחַ. דֶעמָאלְט הָאט נָאךְ גֶעהַאט צוּ שַׁאפֶען אִיבֶּער אַלֶע יוּדִישֶׁע עֲסָקִים אִין פוֹלִין דֶער „וַעַד אַרְבַּע אֲרָצוֹת״ אוּנ בַּיי אֵיין אֲסִיפָה הָאט דֶער זַאמוּשְׁטְשֶׁער רַב, ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא, פָארְגֶעלֶעגְט: מֶען זָאל ר׳ יִשְׂרָאֵל׳ן שִׁיקֶען רוּפֶען אוּנ מִיט אִיהם רֶעדֶען פוּן תּוֹרָה, כְּדֵי מֶען זָאל אַרוֹיסְזֶעהֶען אַז עֶר אִיז גָאר אַ קְנַאפֶּער לַמְדָן. זֵיי הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט אַז דֶער בַּעַל שֵׁם וֶועט מוֹרָא הָאבֶּען אוּנ וֶועט זִיךְ אָבְּזָאגֶען, נָאר עֶר אִיז דַוְקָא גֶעקוּמֶען. מִיט גַאֲוָה הָאט אִיהם אֵיינֶער פוּן דִי רַבָּנִים גֶעזָאגְט, אַז וֶועדְלִיג עֶר פִּיהְרְט זִיךְ נַייזְט אוֹיס, אַז עֶר אִיז פוּל מִיט רוּחַ הַקֹּדֶשׁ אוּנ צוּם סוֹף הַאלְט מֶען אִיהם פַאר אֵיין עַם־הָאָרֶץ, דֶערְפַאר ווִייל עֶר, אַז דֶער בַּעַל שֵׁם זָאל אִיהם פַארְאֶנְטְפֶערְן אַ שַׁאֲלָה, וִוי אַזוֹי אַ יוּד דַארְף זִיךְ נוֹהֵג זַיין, וֶוען עֶר הָאט פֶערְגֶעסֶען צוּ זָאגֶען „יַעֲלֶה וְיָבֹא״. עֶס אִיז אַ סְבָרָא אַז ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט זֵיי גֶעאֶנְטְפֶערְט קוּרְץ אוּנ שַׁארְף, אַז עֶר פֶערְשְׁפָּארְט זִיךְ גָאר צוּ בְּרֶעכֶען דֶעם קָאפּ אִיבֶּער אַזַא דִין, וַוייל עֶר הָאט פַיינְד צוּ פֶערְגֶעסֶען. דֶעמָאלְט זֶענֶען אַרוֹיס צְווֵיי דֵעוֹת: דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען אַז דִי רַבָּנִים הָאבֶּען חוֹזֶק גֶעמַאכְט פוּן ר׳ יִשְׂרָאֵל׳ן אוּנ הָאבֶּען גֶעזָאגְט אַז עֶר הָאט זִיךְ אִימִיסְטֶען אוֹיסְגֶעדְרֶעהט מִיט אַ גְלַייךְ־וָוארְטֶעל, וַוייל עֶר הָאט פָּשׁוּט נִיט גֶעוואוּסְט דֶעם דִין, אוּנ דִי חֲסִידִים הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען אַז דִי רַבָּנִים זֶענֶען בָּטֵל גֶעוָוארֶען פַאר׳ן בַּעַל שֵׁם, וַוייל עֶר הָאט זֵיי בַּאלְד אוֹיפ׳ן פְּלַאץ גֶעוִויזֶען אַ מוֹפֵת אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעזֶעהֶען אַז מֶען טָאר זִיךְ מִיט אִיהם נִיט טְשֶׁעפֶּען.

דֶער בַּעַל שֵׁם אִיז גֶעוֶועהן גָאר פְּרָאסְט בַּיי זִיךְ; אִין שְׁטוּב מִיט׳ן עֶסֶען אוּנ טְרִינְקֶען הָאט עֶר זִיךְ גֶעפִיהלְט וִוי אַ גֶעוֶואהנְלִיכֶער בַּעַל הַבַּיִת. מִיט

אַ לַאנְגֶען לִילֶקְע־צִיבֶּעךְ פְּלֶעגְט עֶר זִיךְ אָפְּט אַרוּמְדְרֶעהֶען אִין מַארְק אוּנ רֶעדֶען מִיט'ן קְלֵיינְסְטֶען חָאטְשׁ עֶר הָאט שׁוֹין דֶעמָאלְט גֶעהַאט מֶעהר פוּן צֶעהן טוֹיזֶענְד חֲסִידִים. זַיין הַכְנָסָה אִיז גֶעוֶועהן גְרוֹיס, וַוייל מֶען פְלֶעגְט אִיהם בְּרֶענְגֶען זֶעהר פִיעל גֶעלְד פוּן אַללֶע קְרַאנְקֶע, וֶועלְכֶע הָאבֶּען דוּרְךְ אִיהם בֶּעקוּמֶען אַ רְפוּאָה שְׁלֵמָה; נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר גֶעלֶעבְּט אִין דַחְקוּת, אִי דָאס אִיז נָאךְ גוּט גֶעוֶועהן וָואס דִי מִשְׁפָּחָה אִיז קְלֵיין גֶעוֶועהן. דִי פְרוֹי אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען נָאךְ אִין דִי עֶרְשְׁטֶע יָאהְרֶען וֶוען עֶר אִיז נָאר וָואס נִתְגַלֶּה גֶעוָוארֶען אוּנ זִי הָאט אִיהם אִיבֶּערְגֶעלָאזְט אִין גַאנְצֶען צְוֵויי קִינְדֶער, אַ זוּהן צְבִי הִירְשׁ אוּנ אַ טָאכְטֶער הָאדֶעל. דָאס גַאנְצֶע גֶעלְד פְלֶעגְט אַוֶועקְגֶעהֶען אוֹיף צְדָקָה אוּנ נִיט זֶעלְטֶען פְלֶעגְט ר' יִשְׂרָאֵל'ן אוֹיסְקוּמֶען צוּ גֶעבֶּען גְרוֹיסֶע סוּמֶען, וַוייל עֶר הָאט זֶעהר גֶעהַאלְטֶען פוּן פִּדְיוֹן שְׁבוּיִם אוּנ דֶעמָאלְט הָאבֶּען דִי פְּרִיצִים לִיעבּ גֶעהַאט אַיינְצוּזֶעצֶען אִין תְּפִיסָה דִי רֶענְדַארֶעס וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט צוּ דֶער צַייט בֶּעצָאהְלֶען דִי רַאטֶע, אוּנ נִיט אֵיין רֶענְדַאר הָאט אִיהם גֶעהַאט צוּ פֶערְדַאנְקֶען וָואס עֶר אִיז נִיט פֶערְפוֹילְט גֶעוָוארֶען אִין גֶע־פֶאנְגֶענִישׁ. וֶוער שְׁמִיעסְט אַז עֶס פְלֶעגְט זִיךְ מַאכֶען עֶפִּיס אַ בִּלְבּוּל אוֹיף יוּדֶען אוּנ מֶען הָאט אוֹיסְגֶעטְרַאכְט אוֹיף יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת, ווִי זָאסְלַאב אוּנ פַאוְולִיטְשׁ, אַז זֵיי הַרְגֶענֶען קְרִיסְטְלִיכֶע קִינְדֶער אוּנ בֶּענִיצֶען זֵייעֶר בְּלוּט אוֹיף פֶּסַח, דָא הָאט זִיךְ דֶער בַּעַל שֵׁם גָאר מוֹסֵר נֶפֶשׁ גֶעוֶועהן: פוּן גֶעלְד קָאסְטֶען הָאט מֶען גָאר נִיט וָואס צוּ רֶעדֶען, נָאר עֶר פְלֶעגְט נָאךְ אַלֵיין אַרוּמְלוֹיפֶען צוּ דִי גְרֶעסְטֶע שְׂרָרוֹת, בֶּעטֶען אוּנ וֵויינֶען, פֶערְאֶנְפֶערְן אוּנ בֶּעוַוייזֶען, אוּנ הָאט נִיט גֶע־רוּהט בִּיז דֶער אֱמֶת אִיז נִיט אַרוֹיס אוּנ הוּנְדֶערְטֶער אוּמְשׁוּלְדִיגֶע זֶענֶען נִיצָל גֶעוָוארֶען.

פוּנְקְט ווִי עֶר הָאט נִיט גֶעקָאנְט לַיידֶען דִי שְׁטָאלְצֶע לוֹמְדִים אוּנ רַבָּנִים, אַזוֹי אִיז עֶר צוּ גֶעלָאזְט גֶעוֶועהן צוּ אֵיינְפַאכֶע יוּדֶען, וֶועלְכֶע עֶר הָאט בֶּע־מֶערְקְט אַז זֵיי הָאבֶּען אִין זִיךְ גוּטֶע מִדּוֹת, אַמָאל הָאט דֶער בַּעַל שֵׁם זִיךְ צוּגֶעקוּקְט אִין שׁוּל ווִי אַ בַּעַל מְלָאכָה, וָואס פְלֶעגְט אַרְבַּייטֶען זָאקֶען, שְׁטֶעהט אוּנ דַאוֶוענְט עֶרְנְסְט, אִיז עֶר צוּגֶעגַאנְגֶען צוּ אִיהם אוּנ הָאט זִיךְ מִיט אִיהם צוּרֶעדְט אוּנ אִיהם אָפְּגֶעגֶעבֶּען גְרוֹיס כָּבוֹד. ר' יִשְׂרָאֵל הָאט גוּט גֶעזֶעהֶען ווִי דֶער עוֹלָם וואוּנְדֶערְט זִיךְ אוּנ קָאן נִיט פֶערְשְׁטֶעהֶען ווִי קוּמְט עֶס אַז דֶער בַּעַל שֵׁם זָאל גָאר הָאבֶּען דֶרֶךְ אֶרֶץ פַאר אַזַא פְּרָאסְטַאק, דַארִיבֶּער הָאט עֶר בַּאלְד גֶעזָאגְט: „עֶס זָאל אַייךְ גָאר קַיין חִדּוּשׁ נִיט זַיין, דָאס תְּמִימוּת פוּן דֶעם יוּדֶען הָאבּ אִיךְ דֶערְקֶענְט אִין זַיין שְׁטִיל דַאוְונֶען, אוּנ וִויסֶען זָאלְט אִיהר אַז

אויף איהם האלט זיך אונזער שול". ער האט אויך פיינד געהאט די מגידים, וועלכע פלעגען ארומפאהרען פון שטאדט צו שטאדט שטראפען דאס פאלק פאר וואס מען איז ניט גענוג פרום, אונ שרעקען מיט יענער וועלט אונ מיט'ן פייעריגען גיהנם. אמאל האט זיך געמאכט דאס דער בעל שם האט גראד שבת געהאלטען אין א שטעדטעל אונ דארט איז אויך געוועהן א מגיד, וואס האט זיך געשטעלט זאגען א דרשה, ווי דער שטייגער איז געוועהן, אונ האט אנגעהויבען דעם עולם מאכען א מורא אונ לעגען שטיינער אויפ'ן הארצען. אז דער בעל שם איז דערפון געוואהר געווארען איז ער גאר ניט צופרידען געוועהן; זיינע מקורבים האבען עס פערשטאנען אונ האבען צו וויסען געטהון די בעלי בתים פון דער שול אונ זיי זענען זיך אללע, מן הסתם, באלד צוגאנגען. אויפ'ן אנדערן טאג איז זיך דער מגיד דורכגעגאנגען צום בעל שם אונ האט איהם געפרעגט וואס ער האט צו איהם אונ פאר וואס האט ער איהם אנגעטהון אזא בושה, אז ער האט געמוזט די דרשה ענדיגען פאר די פיער וואנד. דא איז ר' ישראל אויפגעשפרונגען פונ'ם פלאץ, טרערען האבען זיך איהם אנגעהויבען גיסען פון די אויגען אונ מיט א וויינענדיג קול האט ער געשריגען: „אומזיסט פאלט איהר אן אויף אונזערע יודען, ניט שרעקען דארף מען זיי, נאר טרייסטען! בעטראכט ווי דער יוד הארעוועט זיך נעביך אן א גאנצען טאג, ווי שווער איהם קומט אן דאס טרוקען שטיקעל ברויט, אונ פון דעסטוועגען האט ער פארט אין זין צו דיענען דעם אויבערשטען ווי ווייט ער קאן נאר, אונ אז עס קומט די צייט פון מנחה ווארפט ער אוועק די ארבייט אונ דאווענט גיך אב. אונ עס זאל אייך גאר ניט אהרען וואס ער חאפט אונ לאזט אריבער אמאל אווארט, ווייל דווקא אט די דאזיגע קורצע תפלה מאכט אן דעם גרעסטען רעש אין הימעל". פון די עטליכע ווערטער קאן מען ארויסזעהען וואס פאר א חלוק עס איז צווישען דעם בעל שם, וואס ווערט נתפעל פון א ריינער תפלה אהן קונצען — אונ די רבנים, וואס מאכען אן טויזענדער שאלות וועגען א פערפעהלטען „יעלה ויבא"!

אויף דער עלטער איז ר' ישראל'ן בעשערט געוועהן צו האבען גרויס צער איבער די פראנקיסטען, אונ די גאנצע זאך האט איהם פערביטערט דאס לעבען. נאך פריהר האט ער אנגעזאגט זיינע חסידים זיי זאלען זיך ניט אנקעהרען מיט די שבתי צבי'ניקעס אונ האט זיי פערווערט אפילו צו קוקען אין זייערע ספרים. מען דערצעהלט נאך, אז דער בעל שם פלעגט אפט זאגען, אז ער האט א לאנגע צייט צו טהון געהאט מיט דער נשמה פון שבתי צבי אונ האט

די געוואָלט אָבּרײנגען, נאָר עס איז איהם ניט געראָטהען: דערמיט האָט ער געגעבען צו פערשטעהען אַז ער האָט זיך געגוג געמיהט אויסצוראַטערן שַׁבְּתַי צְבִי'ס דרך אונ זוכען אַ וועג, וואָס זאָל זיין חֶבְרָה אויך צופיהרען צוריק צו יודישקייט, נאָר עס איז איהם אונמעגליך געוועהן. אַז דאָ זענען נאָך אויפגעשטאַנען די פראַנקיסטען, אונ עס האָט זיך אָנגעהויבען אַזאַ שרעקליכע שִׂנְאָה צווישען זיי אונ די פּוילישע יודען, איז דאָס פאַר ר' ישראל'ן געוועהן אַ וועהטיג פון בּיידע זייטען: פון איין זייט האָט ער געפיהלט אַז עס קאָן ניט בלייבען אַזוי ווי די איינגעשפּאַרטע רַבָּנִים ווילען אונ אַז די דאָזיגע, וואָס פאָדערן אַז דאָס יודישע לעבען זאָל זיך אַ ביסעל דערפרישען אונ בּענייהען, זענען ניט אַזוי שטאַרק אומגערעכט; פון דער אַנדערער זייט אָבער האָט ער געמוזט מוֹדֶה זיין, אַז די פראַנקיסטען זענען צו ווייט פערקראָכען אונ אַז זיי ווילען אַזוי פיעל איבּערמאַכען אונ איבּערבּויען, אַז עס קאָן חָלִילָה דער גאַנצער בִּנְיָן פונ'ם יודישקייט איינפאַלען. מען קאָן זיך פאָרשטעלען ווי אַזוי די מִלְחָמָה צווישען די פראַנקיסטען אונ זייערע געגנער האָט געמוזט וואַרפען פון די פּיס אַזאַ מענשען ווי דער בַּעַל שֵׁם, וואָס שָׁלוֹם אונ בּרידערליכע ליעבע זענען בּיי איהם געוועהן דאָס הייליגסטע.

אים יאָהר 1759 האָט ר' ישראל געמוזט פאָהרען קיין לעמבּערג צום וִכּוּחַ מיט די פראַנקיסטען אונ איז פון דאָרט צוריקגעקומען נאָר אַ דערשלאָגענער. זיין עדלע נאַטור האָט ניט געקאָנט איבּערטראָגען די שרעקליכע שִׂנְאָה וואָס ער האָט דערזעהען פון בּיידע צְדָדִים; זיין גוט האַרץ האָט שיער ניט געפּלאַצט ווען ער האָט זיך דערמאָנט, אַז די יודען אַליין שטופּען פון זיך אַוועק זייערע איינענע בּרידער. אונ מען מאַג בּאֱמֶת זאָגען, אַז ווען ער האָט די פראַנקיסטען פערגלייכט צו „אָבּגעשניטענע אֵבָרִים", איז דאָס ניט געוועהן גלאַט אַזוי דבּוּרים, ווייל ער האָט טאַקי געליטען גלייך ווי מען שניידט בּיי איהם אַליין אויס גליעדער פון זיין קאָרפּער. דאָס גאַנצע יאָהר איז ער געוועהן זעהר שוואַך, נאָר ליעגען אין בּעט האָט ער ניט געוואָלט; געפיהלט האָט ער אַז די כּוֹחוֹת לאָזען זיך איהם אויס אונ פון דעסטוועגען האָט ער זיך געהאַלטען אויף די פּיס בּיז צו דער לעצטער מינוט. דעם ערשטען טאָג שָׁבוּעוֹת פונ'ם יאָהר 1760 איז דער עוֹלָם נאָך געקומען צו איהם בּעגריסען מיט'ן יום טוב, ער האָט זיי געזאָגט תּוֹרָה אונ קיינער האָט זיך נאָר ניט גערעכט אַז זיי זעהען איהם צום לעצטען מאָל. ר' ישראל האָט זיך מיט אַללע געזעגענט אונ געזאָגט ווען די זונן וועט פערגעהען וועט זיך אויך זיין לעבען ענדיגען. אַזוי איז

טַאקֶי גֶעשֶׂעהֶען אוּנ נָאךְ אִין דֶער לֶעצְטֶער מִינוּט פַאר'ן טוֹיט הָאט עֶר אַלֶּע גֶעבֶּעטֶען מֶען זָאל נִיט וֵוויינֶען. „מִיךְ דַארְפְט אִיהר נִיט בֶּעוֵויינֶען, הָאט דֶער בַּעַל שֵׁם גֶעזָאגְט, וַוייל אִיךְ גֶעה אַוֶועק אִין אַ סַךְ אַ בֶּעסֶערֶע וֶועלְט, נָאר פַאר זִיךְ בֶּעט גָאטט, עֶר זָאל אַייךְ שִׁיקֶען אוֹיף מַיין אָרְט אַ מַנְהִיג, וָואס זָאל עֶנְדִיגֶען מַיין אַרְבַּייט מִיט אַזַא אֶמֶתְע כַּוָּנָה וִוי אִיךְ הָאבּ זַיי אָנְגֶעהֵייבֶּען".

נָאכ'ן בַּעַל שֵׁם'ס טוֹיט הָאט דִי וֶועלְט אָנְגֶענוּמֶען זַיין תַּלְמִיד ר' בֶּער מֶעזֶערִיטְשֶׁער אוּנ אִיהם צוּ לִיעבּ אִיז דִי צָאהל פוּן דִי חֲסִידִים אִין לִיטָא זֶעהר גְרוֹיס גֶעוָוארֶען. עֶר אִיז דֶער עֶרְשְׁטֶער, וָואס הָאט אַיינְגֶעפִיהרְט צְוִוישֶׁען זַיינֶע חֲסִידִים צוּ דַאוְונֶען נָאךְ דֶעם נוּסַח אר"י אַנְשְׁטָאט דֶעם נוּסַח אַשְׁכְּנַז, וָואס הָאבֶּען בִּיז אַהֶער גֶעדַאוֶועגְט אַלֶּע יוּדֶען אִין פוֹלִין אוּנ אֲפִילוּ דֶער בַּעַל שֵׁם אַלֵיין אוֹיךְ. מִיט דֶעם גֶעבֶּען אַ טְהֵייל יוּדֶען אַ נַייֶען נוּסַח אִין דִי שׁוּהלֶען, הָאט עֶר, קָאן מֶען זָאגֶען, צוּרִיסֶען דֶעם יוּדִישֶׁען גוּף אִין צְווֵיי שְׁטִיקֶער אוּנ נָאר אָנְגֶעמַאכְט שִׂנְאָה אוּנ קִנְאָה צְוִוישֶׁען בְּרִידֶער, רְדִיפוֹת אוּנ מְסִירוֹת, וֶועלְכֶע הָאבֶּען נִישְׁט מֶעהר וִוי שָׁאדֶען אוּנ חִלּוּל הַשֵּׁם אָנְגֶעמַאכְט פוּן אָנְהֵייבּ אָן בִּיז אַ פָּאר דוֹרוֹת נָאךְ אִיהם. דִי רַבָּנִים פוּן יֶענֶער צַייט וָואלְטֶען גֶעוִויס אִיהם נִיט גֶעשְׁווִיגֶען פַאר אַזַא אוֹיפְטְהוּעכ'ץ, צוּם אוּנְגְלִיק אִיז שׁוֹין אָבֶּער זַייעֶר מַאכְט גֶעבְּרָאכֶען גֶעוֶועהן: סְטַאנִיסְלַאוו אוֹיגוּסְט פַּאנְיַאטָאווְסְקִי, וָואס אִיז צוּ יֶענֶער צַייט קֶענִיג גֶעוֶועהן אִין פוֹלִין, הָאט תֵּיכֶף וִוי עֶר אִיז קֶענִיג גֶעוָוארְן, אִים יָאהר 1764 מְבַטֵּל גֶעוֶועהן דֶעם „וַעַד אַרְבַּע אֲרָצוֹת" אוּנ דֶערְמִיט אָבְּגֶענוּמֶען דִי מַאכְט פוּן דִי רַבָּנִים אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען אַ פְּסַק, אַחֵרֶם, אָדֶער אַזוֹי צוּ פִיהרֶען מִיט תְּקִיפוּת וִוי זַיי הָאבֶּען דָאס רֶעכְט גֶעהַאט בִּיז אַהֶער; דַארִיבֶּער הָאבֶּען זַיי גָאר נִישְׁט גֶעקָאנְט טְהוּן גֶעגֶען דִי נַייֶע אַיינְפִיהרוּנְגֶען צְוִוישֶׁען חֲסִידִים, אוּנ וואוּ עֶס הָאט זִיךְ נָאר צוּזַאמֶענְגֶעקְלִיבֶּען אַ מִנְיָן פוּן זַיי, הָאבֶּען זַיי זִיךְ בַּאלְד גֶעמַאכְט זַייעֶר אֵייגֶענֶע שׁוּהל, וֶועלְכֶע זַיי הָאבֶּען אַ נָאמֶען גֶענֶעבֶּען „שְׁטִיבֶּעל". דָאס שְׁטִיבֶּעל אִיז גֶעוֶועהן פַאר זַיי אַ מָקוֹם צוּ דַאוְונֶען נָאךְ דֶעם נַייֶעם נוּסַח, אוֹיךְ צוּ פֶערְבְּרֵיינְגֶען דִי צַייט פְרֶעהלִיךְ אִין דֶערְצֶעהלֶען וואוּנְדֶערְלִיכֶע מַעֲשׂוֹת פוּנ'ם בַּעַל שֵׁם אָדֶער פוּן דִי נַייֶע צַדִּיקִים זַייעֶרֶע אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס צוּ וֶוערְבַּאוֶוען נַייֶע חֲסִידִים, כְּדֵי צוּ מֶעהרְן זַייעֶר צָאהל אוּנ דֶערְמִיט פֶערְגְרֶעסֶערֶען דִי הַכְנָסָה פוּן זַייעֶר חֶבְרָה. דִי לִיטְווִישֶׁע חֲסִידִים הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ בַּאלְד צוּטְהֵיילְט אִין צְווֵיי פַּארְטְהֵייעֶן: „מֶעזֶערִיטְשֶׁער" אוּנ „קַארְלִינֶער". פוּנְדֶעסְטְווֶעגֶען אִיז דָאס נָאךְ אַלְץ צוּגֶעגַאנְגֶען בִּשְׁתִיקָה, זַיי הָאבֶּען נָאךְ קֵיין הָעָזָה גֶעהַאט אָפֶען זִיךְ אַרוֹיסְצוּוַוייזֶען, אָבֶּער אַז אֵיינֶער

פון זיי אַ גְעווִיסֶער ר׳ אִיסָר הָאט גֶעפְּרִיווּט שְׁטֶעלְן אַפּוּס אִין ווִילְנָא , אוּנ
הָאט דָארְט אָנְגֶעהֱייבֶּען צוּ צִיהֶען עֶטְלִיכֶע פוּנ׳ם פְּרָאסְטֶען עוֹלָם זיי צוּ מַאכֶען
פַאר חֲסִידִים , אִיז גֶעוָוארֶען אַזַא רַעַש , אַז מֶען הָאט גֶעקָאנְט מֵיינֶען , אַז
דֶער שְׁטוּרֶם וֶועט עוֹקֵר מִן הַשֹּׁרֶשׁ זַיין אַלְץ וָואס אִיז בִּיז אַהֶער גֶעפְּלַאנְצְט
אוּנ גֶעזַייעְט גֶעוָוארֶען אִין דֶעם פֶעלְד , וָואס מֶען הָאט עֶס אָנְגֶערוּפֶען „חֲסִידוּת".
אִין דֶער צַייט הָאט אִין ווִילְנָא גֶעלֶעבְּט ר׳ אֵלִיָּהוּ גָאוֹן , אָדֶער ווִי דִי וֶועלְט
דֶערְמָאנְט נָאךְ אִיצְט זַיין הֵיילִיגֶען נָאמֶען מִיט לִיעבֶּע אוּנ כָּבוֹד : „דֶער ווִילְנָאר
גָאוֹן". גֶעבָּאהרֶען אִים יָאהר ת"פ (1720) דֶעם עֶרְשְׁטֶען טָאג פֶּסַח . דֶער פָּאטֶער
זַיינֶער ר׳ שְׁלֹמֹה זַלְמָן פוּן ווִילְנָא אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּנ׳ם בֶּערִיהמְטֶע גְאוֹנִים .
נָאךְ אַז עֶר אִיז אַקִינְד גֶעוֶועהן , הָאט מֶען אַרוֹיסְגֶעזֶעהן , אַז עֶס וַואקְסְט
אַ גְרוֹיסֶער מַאנְן צְווִישֶׁען יוּדֶען וָואס וֶועט צוּ אִיהם קֵיין גְלַייכֶען נִיט זַיין , אַז
עֶר אִיז אַלְט גֶעוָוארֶען זֶעקְס אוּנ אַהַאלְבּ יָאהר הָאט עֶר אִין ווִילְנָא׳ר שׁוּהל
גֶעזָאגְט אַ חִלּוּק , וָואס זַיין פָּאטֶער הָאט אִיהם אוֹיסְגֶעלֶערְנְט , אוּנ אַז דֶער בֶּע-
רִיהמְטֶער גָאוֹן ר׳ הֶעשִׁיל , וָואס אִיז דֶעמָאלְט אִין ווִילְנָא רַב גֶעוֶועהן , הָאט
אִיהם שַׁבָּת צוּ שָׁלשׁ סְעוּדוֹת גֶעפְּרִיווּט צוּ וֶועט עֶר קֶאנֶען זָאגֶען אַזַא חִלּוּק ,
נִיט אַ אוֹיסְגֶעלֶערְנְטֶען , נָאר טַאקִי אַלֵיין פְּרֶעגֶען קֻשְׁיוֹת אִין גְמָרָא אוּנ אַלֵיין
פֶערְעֶנְטְפֶערְן , הָאט דָאס זִיבֶּענְיֶאהרִיגֶע קִינְד אַרוֹיסְגֶעווִיזֶען אַזַא שַׁארְפֶען אוּנ
טִיפֶען גְלַייכֶען שֵׂכֶל אִין לֶערְנֶען , אַז דֶער גָאוֹן ר׳ הֶעשֶׁעל אוּנ אַלֶע גְדוֹלִים
וָואס זַיינֶען דֶעמָאלְט בַּיים טִישׁ גֶעוֶועהן ,זֶענֶען אוֹיפְגֶעשְׁטַאנֶען , אִיהם גֶעהַאלְזְט
אוּנ גֶעקוּשְׁט , אוּנ הָאבֶּען בְּפֶה אֶחָד גֶעזָאגְט , אַז דָאס וַואקְסְט אַ גְרוֹיסֶע לִיכְט
פַאר יוּדֶען , אַצִירוּנְג פַאר זַיין פָאלְק אוֹיף אֵייבִּיגֶע דוֹרוֹת . זַייעֶרֶע נְבִיאוֹת אִיז
טַאקִי אֱמֶת גֶעוֶועהן , גַאנְץ גִיךְ הָאט דִי וֶועלְט גֶעקְלוּנְגֶען מִיט דֶעם גָאוֹנ׳ס
נָאמֶען , פוּן דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט הָאט מֶען זִיךְ צוּ אִיהם גֶעוֶוענְדְט וֶוענֶען
שְׁוֶוערֶע שַׁאֲלוֹת , אוּנ וֶוער עֶס אִיז זוֹכֶה גֶעוֶועהן אִיהם צוּ זֶעהן אוּנ מִיט אִיהם
צוּ רֶעדֶען , הָאט זַיינֶע שְׁבָחִים נִיט גֶעקָאנְט אוֹיסְדֶערְצֶעהלֶען . זַיין גְרַאדֶער
שֵׂכֶל אִין לֶערְנֶען , זַיין קְלָארֶען בְּלִיק אִין אַלֶע שַׁאֲלוֹת פוּנ׳ם לֶעבֶּען אוּנ זַיין
טִיפְקַייט אִין יֶעדֶען עִנְיָן פוּן תּוֹרָה אוּנ חָכְמָה הָאבֶּען יֶעדֶען אֵיינְצִיגֶען אִיבֶּער-
רַאשְׁט , אוּנ מֶען הָאט אַיינְגֶעזֶעהן , אַז נָאךְ אַזַא ווִי עֶר אִיז טַאקִי נִיטָא ,
אוּנ דִי גַאנְצֶע יוּדִישֶׁע וֶועלְט הָאט אִיהם דֶערְקֶענְט פַאר דֶעם גָאוֹן הַדּוֹר . אוּנ
עֶר אִיז בֶּאֱמֶת גֶעוֶועהן אַ גָאוֹן אִין אַלְץ , סַיי אִין דֶער הֵיילִיגֶער תּוֹרָה , סַיי אִין
טְהַייעֶרֶע מִדּוֹת הַנֶּפֶשׁ הָאט עֶר צוּ זִיךְ קֵיין גְלַייכֶען גֶעהַאט ; זַיין לִיעבְּשַׁאפְט
צוּ אַלֶע מֶענְשֶׁען בִּכְלָל אוּנ צוּ יוּדֶען בִּפְרָט , זַיין אֱמֶתֶע אַהֲבָה צוּ שָׁלוֹם

און צו אלץ וואס איז ליכטיג און אמת, זעהט מען ארויס פון אלץ וואס איז פון איהם און פון זיינע בעריהמטע תלמידים געשריבען געווארען. נאך אז ער איז גאנץ יונג געוועהן האט זיך אנגעהייבען די גרויסע מחלקה צווישען ר׳ יעקב עמדן און ר׳ יהונתן אייבעשיץ, און אז די ביידע גאונים, וואס זענען פיעל עלטער געוועהן פאר איהם, האבען זיך געווענדט צו איהם, ער זאלל זיין מיינונג ארויסזאגען ווער עס איז גערעכט, האט ער, ניט אריינצופאללען אין דער מחלקה, געאנטווערט: „איך בין נאך צו יונג זיך אריינצומישען צווישען אזעלכע צוויי גרויסע לייט אין אזא וויכטיגען ענין, נאר איך בעט ביי גאטט און איך האף, אז ער וועט בעלייכטען מיט דער ליכט פונ׳ם אמת זיי ביידען, זיי זאללען אליין געפינען דעם אמת און זאללען אויפהערען צו צורייסען דאס ארעם פאלק ישראל מיט מחלקת און שנאת חנם, וואס איז געוויס די גרעסטע זינד און דער גרעסטער שאדען פאר יודען.

זיין דרך אין תלמוד איז געוועהן, נאר דער ריינער פשט און די קלארקייט פון דעם ענין. איהם דארף מען פערדאנקען וואס ער האט אבגעשאפט דעם פלפול און איבריגע חריפות, וואס די לומדים ביז איהם האבען שטאנדיג דער־מיט זיך בעשעפטיגט זייער גאנצען לעבען. אויך האט ער אין תנ״ך נאר דעם ריינעם פשט געזוכט, פיינט געהאט איבריגע און וויטלויפיגע דרשות אויף די פסוקים ווי עס האבען זיך נוהג געוועהן די דרשנים אין פולין ביז איהם. חוץ דעם איז ער געוועהן א אוהב חכמה און האט מקרב געוועהן יעדען גע־בילדעטען יודען וואס האט א ידיעה געהאט אין וועלטליכע וויססענשאפטען חוץ תלמודישע, און האט יעדען וואס קאן, געבעטען, איבערזעטצען די חכמות פון פרעמדע לשונות אין לשון הקדש, כדי יודען זאללען אויך קאנען לערנען חכמה און וויססענשאפט, און האט גאר קיין מורא געהאט די חכמה זאלל קיין סתירה ניט זיין צו דער אמונה, ווי עס האבען שטאנדיג מורא געהאט אללע פולישע רבנים ביז איהם און נאך איהם. פון דער קבלה האט ער געהאלטען און האט פיעל געלערנט און געשריבען קבלה, אבער די תורה און דער תלמוד איז ביי איהם דער עיקר געוועהן, ער האט נאר אזא קבלה פאר הייליג געהאלטען, וואס איהר יסוד איז אין דער תורה און תלמוד; דאריבער איז ער שטארק געקרענקט געוועהן וואס די קבלה איז געוויס די סבה געוועהן עס זאל דורך איהר פערפיהרט ווערן שבתי צבי און אנדערע און האבען דורך זייער פאלשען פערשטעהן די קבלה אזוי פיעל יודען אראבגעפיהרט פון יודישקייט און אזוי פיעל אונגליקען אנגעמאכט צווישען יודען. מען קאן

פֶערְשְׁטֶעהן וִוי שְׁטַארְק אִיז זַיין עַגְמַת נֶפֶשׁ גֶעוֶועהן , אַז עֶר הָאט דֶערְהֶערְט , אַז נָאךְ דִי פַאלְשֶׁע „קַבָּלָה־מְשִׁיחִים" , אִיז גֶעוָוארֶען אַ נַייֶע כִּתָּה יוּדֶען , וָואס גֶעהמֶען וִוידֶער אָן דִי קַבָּלָה פַאר'ן עִיקָר . אוּנ נָאךְ מֶעהר , זֵיי לֶערְנֶען זִי וִוי זֵיי ווִילֶען אוּנ מִיט וֶועמֶען זֵיי ווִילֶען , אֲפִילוּ מִיט אַזֶעלְכֶע וָואס קָאנֶען אַלֵיין נִיט אַ פָּסוּק אִין דֶער תּוֹרָה פֶערְטַייטְשֶׁען , אָדֶער אַ פֶּרֶק מִשְׁנַיוֹת אָבְּלֶערְנֶען ; אוּנ נָאךְ מֶעהר , וָואס , גֶעפִינֶען זִיךְ אַזֶעלְכֶע קַבָּלָה לֶערְנֶער וָואס מַאכֶען שׁוֹין חוֹזֶק פוּנ'ם פְּשַׁט פוּן פָּסוּק , אוּנ לַאכֶען פוּן תַּלְמוּד אוּנ פּוֹסְקִים , אוּנ דִי דָאזִיגֶע לַייט רוּפֶען זִיךְ נָאךְ „חֲסִידִים" , אֶמֶתֶ'ע פְרוּמֶע , וָואס נָאר זֵיי הָאבֶען גֶעפוּנֶען דֶעם אֶמֶת'ן וֶועג צוּ גָאטט אוּנ צוּ זַיין הֵיילִיגֶען רָצוֹן . מֶען הָאט דֶעם גָאוֹן חֲסִידִישֶׁע סְפָרִים גֶעבְּרַאכְט אוּנ כְּתָבִים אִין וֶועלְכֶע עֶר הָאט גֶעזֶעהן , אַז עֶס אִיז דָא שְׁטַארְק מוֹרָא צוּ הָאבֶען , עֶס זָאלל פוּן דֶער נַייֶער כִּתָּה נִיט אַרוֹיס אַ נַייֶער מִכְשׁוֹל פַאר יוּדֶען ; דַארִיבֶּער , חָאטְשׁ עֶר אִיז זַיין גַאנְצֶען לֶעבֶּען וַוייט גֶעוֶועהן פוּן קְרִיג אוּנ פוּן אַרַיינְמִישֶׁען זִיךְ מִיט אַדֵעָה עֶרְגֶעץ אִין אַ מַחֲלוֹקֶת , הָאט עֶר דָא נִיט גֶעקָאנְט שְׁוַייגֶען , אוּנ בִּפְרַט אַז פוּן פִיעל רַבָּנִים אוּנ חֲשׁוּבִים זַיינֶען אִיהם בְּרִיף אָנְגֶעקוּמֶען , וואוּ עֶס זֶענֶען בֶּעשְׁרִיבֶּען גֶעוֶועהן דִי הַנְהָגוֹת פוּן דִי חֲסִידִים אִין זֵייעֶרֶע „שְׁטִיבְּלֶעךְ" זֵייעֶר אָבְּשְׁפָּאטֶען פוּן תַּלְמוּד אוּנ פוּן דִי לוֹמְדִים . דֶעמָאלְט הָאט דֶער גָאוֹן אִין אָנְהֵייבּ מִיט תַּחֲנוּנִים רַחֲמִים גֶעבֶּעטֶען , אַז זֵיי זָאלֶען זִיךְ אוּמְקֶעהרֶען צוּם אַלְטֶען דֶרֶךְ , נִיט מַאכֶען קֵיין נַייֶעס אִין יוּדִישְׁקַייט , זִיךְ נִיט צוּטְהֵיילֶען אִין בֶּעזוּנְדֶערֶע כִּתּוֹת אִין עִנְיָנֵי אֱמוּנָה , וָואס קָאן קֵיין גוּטְס דֶערְפוּן גֶעווִיס נִיט אַרוֹיסְקוּמֶען . זַיינֶע גוּטֶע קְלוּגֶע רֵייד אוּנ תַּחֲנוּנִים הָאבֶען נִיט גֶעהָאלְפֶען , פֶערְקֶעהרְט , עֶס הָאבֶען זִיךְ צְווִישֶׁען חֲסִידִים גֶעפוּנֶען אַזֶעלְכֶע , וָואס הָאבֶען פֶערְבְּרֵייטֶערְט לִיגֶען אוּנ שְׁקָרִים , אַז דֶער גָאוֹן אַלֵיין הָאט מוֹדֶה גֶעוֶועהן , אַז זֵיי זֶענֶען גֶערֶעכְט , אוּנ דָאס הָאט גֶעפִיהרְט דֶערְצוּ , אַז דֶער שְׁטִילֶער פְרִיעדְלִיכֶער מֶענְשׁ הָאט גֶעמוּזְט אַרוֹיס מִיט אַ פַייֶערִיגֶען בְּרִיעף גֶעגֶען זֵיי אוּנ הָאט זֵיי מַחֲרִים גֶעוֶועהן . דֶער חֵרֶם הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ גְרוֹיסֶען רֹשֶׁם , אוּנ אַז בַּאלְד נָאךְ דֶעם אִיז נָאךְ ר' בֶּער מֶעזֶעריטְשֶׁער גֶע־שְׁטָארְבֶּען הָאט עֶס אוֹיסְגֶעווִיזֶען , אַז דָאס חֲסִידוּת אִיז אִין גַאנְצֶען בָּטֵל גֶע־וָוארֶען , עֶס אִיז טַאקִי אַ צַייט שְׁטִיל גֶעוָוארֶען אוּנ מֶען הָאט כִּמְעַט פוּן דִי חֲסִידִים נִיט גֶערֶעדְט אוּנ נִיט גֶעהֶערְט ; דָאס אִיז אָבֶּער אַ טָעוּת גֶעוֶועהן , דֶער חֵרֶם הָאט נָאר אַזוֹי פִיעל גֶעווִירְקְט , אַז דִי חֲסִידִים אוּנ זֵייעֶרֶע צַדִּיקִים זָאלֶען זִיךְ בֶּעהַאלְטֶען , אוּנ בֶּעהַאלְטֶענֶערְהֵייט הָאבֶען זֵיי זִיךְ גֶעקְלִיגְט וִוי צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען זֵייעֶר מַעֲמָד . אַזוֹי הָאבֶען זֵיי שְׁטִילֶערְהֵייט גֶעאַרְבֵּייט אוּנ גֶעוָוערְבָּאוֶועט נַייֶע

חֲסִידִים, בִּיז דֶער סוֹד אִיז וִוידֶער אַרוֹיס, אוּנ שׁוֹין מִיט מֶעהר הוּצְפָּה אוּנ עַזוּת. דֶער גָאוֹן אִיז שׁוֹין אַלְט אוּנ קְרַאנְק גֶעוֶועהן, אוּנ הָאטְשׁ עֶר הָאט זִיךְ שׁוֹין שְׁוַואךְ גֶעפִּיהלְט אָנְצוּהֵייבֶּען פוּן דָאס נַיי די אַלְטֶע מִלְחָמָה גֶעגֶען דֶער נַייעֶר כִּתָּה, הָאט עֶר קַיין מִיה נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט אוּנ הָאט וַוייטֶער אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַבְּרִיעף, וואוּ עֶר בֶּעט יֶעדֶען יוּדֶען וָואס זַיין אֱמוּנָה אוּנ זַיין פָּאלְק אִיז אִיהם לִיעבּ אוּנ טְהַייעֶר, עֶר זָאלל טְהוּן וָואס עֶר קֶאנְן, נִיט צוּפֶערְלָאזֶען די נַייעֶ כִּתָּה אַקָאפּ אוֹיפְהֵייבֶּען, אוּנ עֶר הָאט די עַקְשָׁנִים נָאךְ אַמָאל מַחֲרִים גֶעוֶועהן. דָאס אַלְיין בֶּעווַייזְט, ווִי גִיךְ די נַייעֶ כִּתָּה אִיז אַוֶועק וַוייט פוּן דֶעם דֶרֶךְ, וָואס דֶער בַּעַל שֵׁם הָאט גֶעמֵיינְט אִין אִיהם יוּדֶען צוּפִיהרֶען אִין אֱמֶתֶ'ר אֱמוּנָה. עֶס הָאבֶּען דֶעמָאלְט צְווִישֶׁען די חֲסִידִים פַּאסִירְט אַזֶעלְכֶע מַעֲשִׂים וֶועלְכֶע עֶס הָאבֶּען בְּכֹחַ גֶעהַאט אַרוֹיסְצוּבְּרֵיינְגֶען פוּן זַיין גֶדֶר זֶעלְבְּסְט אַזַא רוּהִיגֶען פְרִידְלִיכֶען גֶעגְנֵיאלֶען מֶענְשֶׁען ווִי רַבֵּנוּ אֵלִיָהוּ גָאוֹן, אוּנ די מַעֲשִׂים, די מְסִירוֹת אוּנ אִינְטְרִיגֶעס וָואס הָאבֶּען זִיךְ צוּ לִיעבּ דֶעם אָנְגֶעהֵייבֶּען צְווִישֶׁען יוּדֶען הָאבֶּען אַזַא גָאוֹן—וָואס אִיז אַלִיכְט גֶעוֶועהן פַאר זַיין פָּאלְק—פֶערְפִינְסְטֶערְט זַיינֶע לֶעצְטֶע טֶאג אוּנ דֶעם צַעַר, וָואס עֶר הָאט דֶערְפוּן גֶעהַאט, אִיהם גֶעלָאזְט מִיטְנֶעהמֶען אִין קֶבֶר. דֶעם דְרִיטֶען טָאג חוֹל הַמּוֹעֵד סֻכּוֹת אִים יָאהר תקנ"ח אִיז עֶר נִסְתַּלֵק גֶעוָוארֶן, אַכְט אוּנ זִיבְּצִיג יָאהר אַלְט. אִיהם הָאבֶּען מַסְפִּיד גֶעוֶועהן אַלֶע גְאוֹנִים אוּנ גְדוֹלִים פוּן דֶער וֶועלְט אוּנ נָאךְ אִיהם אִיז שׁוֹין צְווִישֶׁען יוּדֶען אַזַא גָאוֹן נִיט מֶעהר גֶעוֶועהן, אוּנ גָאטט ווֵייס אוֹיבּ אַזַא וֶועט נָאךְ בַּיי יוּדֶען אַמָאל זַיין. הָאטְשׁ די חֲסִידִים הָאבֶּען זִיךְ גֶעטְהוּן זֵייעֶר'ס אוּנ זֶענֶען פוּן יָאהר צוּ יָאהר מֶעהר גֶעוָוארְן, מוּז מֶען מוֹדֶה זַיין, אַז דוּרְךְ דֶעם, וָואס דֶער גָאוֹן אִיז אַזוֹי שְׁטַארְק אַרוֹיס גֶעגֶען זֵיי, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אַלֵיין אַרוּמְגֶעקוּקְט, אַז זֵיי הֵייבֶּען אָן בֶּאֱמֶת צוּפֶערְקְרִיכֶען צוּ וַוייט פוּן יוּדִישֶׁען וֶועג אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעהֵייבֶּען צוּרִיק זִיךְ צוּנֶעהמֶען צוּ תּוֹרָה אוּנ תַּלְמוּד.

צְווֵיי גְרוֹיסֶע מֶענְשֶׁען הָאבֶּען גֶענוּמֶען זֵייעֶר עוֹלָם אִין די הֶאנְד אִיהם נִיט צוּ לָאזֶען פֶערְבְּלָאנְזֶען צוּ וַוייט, דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן: ר' יִשְׂרָאֵל דֶער קָאזִינִיצֶער מַגִיד, וֶועלְכֶער אִיז אַלֵיין גֶעוֶועהן אַגְרוֹיסֶער לַמְדָן אוּנ ר' זַלְמָן לַאדִיעֶר, וָואס הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט צְווִישֶׁען די גְאוֹנִים פוּן יֶענֶער צַייט; נָאר בְּעֵת דֶער קָאזִינִיצֶער הָאט זַיינֶע חֲסִידִים פוּנ'ם פְּרָאסְטֶען הֲמוֹן צוּגֶעצוֹיגֶען צוּ זִיךְ דוּרְךְ אִיבְּרִיגֶע פְרוּמַקְייט אוּנ דוּרְךְ דֶעם וָואס מֶען הָאט אִיהם גֶעהַאלְטֶען פַאר אַבַּעַל מוֹפֵת, הָאט ר' זַלְמָן לַאדִיעֶר צוּ זִיךְ צוּגֶעצוֹיגֶען די עֶדֶעלֶערֶע קְלַאסֶע דוּרְךְ זַיין

שַׁארְפְזִינִנִיגֶען קָאפּ אִין תּוֹרָה אוּנ דוּרְךְ גוּטֶע מִדּוֹת . עֶר הָאט רֵאשִׁית , אַרוֹיסְ־גֶעגֶעבֶּען אַ נַייעֶן „שֻׁלְחָן עָרוּךְ" אִין וֶועלְכֶען עֶר הַאלְט זִיךְ פֶעסְט אִין אַלְלֶע דִּינִים פוּנ'ם אַלְטֶען שֻׁלְחָן עָרוּךְ , אוּנ לָאזְט זַיינֶע חֲסִידִים נִיט אָפְּטְרֶעטֶען פוּן דֶעם קְלֶענְסְטֶען דִּין אִין יוּדִישְׁקַייט ; אוֹיךְ זַיין קַבָּלָה לֶערְנֶען מִיט זַיינֶע מְקוֹרָבִים אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן אִין אַ הֶעכֶערְן אוּנ פַיינֶערְן עֶרֶךְ , וָואס קָאנְן נָאר פֶערְשְׁטֶעהְן אַזַא מֶענְשׁ , וָואס הָאט פְרִיהֶער אַ סַךְ תַּלְמוּד אוּנ מְפָרְשִׁים גֶעלֶערְנְט , אוּנ דֶערְ־מִיט הָאט עֶר דֶעם עוֹלָם צוּרִיק גֶעצְווֹינְגֶען צוּם תַּלְמוּד , אוּנ הָאט זַיין דֶרֶךְ אִין זַיין לִמּוּד אֱמוּנָה אַנָאמֶען גֶעגֶעבֶּען „חַבַּ"ד" דָאס זֶענֶען דִּי רָאשֵׁי תֵּיבוֹת פוּן „חָכְמָה" , „בִּינָה" , „דַּעַת" , אוּנ צְווִישֶׁען זַיינֶע חֲסִידִים אִיז כִּמְעַט זֶעלְטֶען גֶעְ־וֶועהן אַ פְּרָאסְטַאק אוּנ אַ עַם הָאָרֶץ . פוּן אִיהם שְׁטַאמֶען אַרוֹיס דִּי לְיוּבַּאוֶועצֶער גוּטֶע יוּדֶען מִיט דֶער פַאמִילְיֶע שְׁנֵיאוּרְסָאן . אִין פּוֹלִין אָבֶּער , וואוּ דֶעם גָאוֹנ'ס חֵרֶם הָאט נִיט אָנְגֶעמַאכְט אַזַא רֹשֶׁם וִוי אִין דֶער לִיטָא , זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען דִּי גוּטֶע יוּדֶען אוּנ חֲסִידִים כִּמְעַט אוֹיף דֶעם זֶעלְבֶּען מַצָּב פוּן אַמָאל , אוּנ מֶען קָאן זָאגֶען , אַז דָארְט אִיז דוּרְךְ דֶעם דִּי תּוֹרָה אוּנ דֶער תַּלְמוּד אַ צַייט יָאהרֶען כִּמְעַט פֶערְגֶעסֶען גֶעוָוארֶען . נָאךְ דֶעם בַּעַל שֵׁם הָאט דֶעם עוֹלָם גֶעפִיהרְט זַיין טָאכְטֶער הָאדֶעל · וִוי עֶס פֶערְשְׁטֶעהט זִיךְ , נִיט מִיט אִיהר תּוֹרָה , נָאר מִיט דֶעם זְכוּת פוּן אִיהר פָאטֶער . נָאךְ אִיהר הָאט אִיבֶּערְגֶענוּמֶען דָאס רַבָּנוּת אִיהר זוּהן ר' בָּרוּךְ'ל , שְׁפֶּעטֶער הָאבֶּען אַ גְרוֹיסֶע רָאללֶע אָנְגֶעהֵייבֶּען שְׁפִּילֶען אִיהר צְווַייטֶער זוּהן , ר' אֶפְרַיִם , דֶער סוּדִילְקָאבֶער רָב , אִיהר עֶנִיקֶעל פוּן אַ טָאכְטֶער פֵייגֶעלֶע , ר' נַחְמָן , ר' לֵייבּ שָׂרָה'ס , ר' יְהוֹשֻׁעַ הֶעשִׁ'ל , דֶער אַפְּטֶער רַב , ר' מֹשֶׁה דֶער סַאווְרַאנִיעֶר רַב אוּנ ר' לֵוִי יִצְחָק דֶער בֶּערְדִיטְשׁוּבֶער רַב , וֶועלְכֶער הָאט זִיךְ בֶּעקַאנְט גֶעמַאכְט דוּרְךְ זַיין אֱמֶת'ע מֶענְשֶׁענְלִיעבֶּע אוּנ זַיין דַּן זַיין דֶעם גְרֶעסְטֶען חוֹטֵא לְכַף זְכוּת .

אַזוֹי זֶעהֶען מִיר וִוי דִּי הָאפְנוּנְג פוּן ר' יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב אִיז הַאלְבּ עֶרפִיהלְט גֶעוָוארֶען : פִינְפְצִיג יָאהר נָאךְ זַיין טוֹיט הָאבֶּען אִיהם צְווַיי מִילְלְיָאן יוּדֶען פֶערְגֶאטֶעטֶערְט , אוּנ דִּי עֶרְשְׁטֶע חֲסִידִים הָאבֶּען זִיךְ גֶעפִיהרְט נָאךְ זַיינֶע כְּלָלִים . . . . נָאר צוּם אוּמְגְלִיק אִיז מִיט זַיין דֶרֶךְ גֶעשֶׁעהֶען דָאס אֵייגֶענֶע וָואס וֶוערְט פוּן פִיעל הוֹיכֶע גֶעדַאנְקֶען , וָואס פֶערְלִיעֶרְען מִיט דֶער צַייט דֶעם אֱמֶת'ן וֶוערְטְה . וָואס מֶעהר דִּי צָאהל פוּן דִּי חֲסִידִים הָאט זִיךְ פֶערְגְרֶעסֶערְט , הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען מֶעהר אַוֶועקְצוּנֶעהֶען פוּנ'ם בַּעַל שֵׁם'ס וֶועג , אוּנ בִּיסְ־לֶעכְוַוייז הָאט מֶען כִּמְעַט אִין גַאנְצֶען פֶערְגֶעסֶען דֶעם עִיקָר , וָואס עֶר הָאט גֶעוָואלְט דֶעם אֱמֶת , שָׁלוֹם אוּנ אַהֲבַת אַחִים צְווִישֶׁען יוּדֶען , אוּנ מֶען הָאט

אָנגענומען דעם תּפל: די „אמונת צדיקים", און ניט צדיקים, וועלכע ער האט געמיינט, נאָר צדיקים פון פּראָפעסיאָן... און זיינע אַלע אַנדערע כּללים זענען כּמעט פערגעסען געוואָרען.

---

2 ר' משה מענדעלסאָהן און זיין צייט.

(1789—1760 נאָך קריסטוס געבורט).

די איינענע רעטהענישען, וועלכע מיר בעגעגנען שטאַנדיג אין דעם יודישען לעבען און פיהרען אונז אָפּט אַרויף אויף דעם געדאַנק, אַז דאָס יודישע פאָלק לעבט פּשוט מיט נסים, זעהט מען אויך אין דער נייער צייט, און עס איז שווער מיט'ן שכל צו פערשטעהען ווי אַזוי האָט פּלוצלונג געקאָנט ליכטיג ווערען דאָרט וואו עס איז געוועהן אַזוי פינסטער? פּונקט ווי די ישועה אין אַ נויטה קומט צו די יודען כּמעט תּמיד אומגעריכט, ווענינגסטענס, ווייזט זיך עס אַזוי אויס פונ'ם ערשטען קוק, אַזוי איז אויך דאָס מאָל פּאַר זיי אויפגעגאַנגען די זונן פון בילדונג און אויפקלאָהרונג און דווקא אין בערלין, וואו דאָס פינסטערניס איז געוועהן שרעקליך גרויס, וואו עס האָבען געמאָנט וואָהנען נאָר געצאָהלטע יודען, און די זעלבע האָבען נאָר געהאָרט וואָס זייערע רבּנים זאָגען און האָבען זיך פעסט געהאַלטען אין זייערע דרכים. אַוודאי קומט עס פּאַר ווי אַ וואונדער, וואָס אין דעם איינענעם בערלין, וואו מען האָט דעם אַלטערזיידען פון דעם איצטיגען באַנקיר בלייכרעדער אַריינגעלעגט אין חרם דערפאַר, וואָס עס האָט זיך נאָר אויסגעוויזען אַז ער וויל אַריינקוקען אין דייטשע ביכלעך, האָט פּלוצלונג איין קליין האָרבאַטע יודעל געקאָנט אָנ-מאַכען אַזאַ איבערקעהרעניש! אַז מען בעטראַכט אָבער גוט די זאַך זעהט מען, אַז חאָטש איין שוואַלב, ווי די וועלט זאָגט, קאָן קיין זומער ניט מאַכען, נאָר אַז די שוואַלב לאָזט זיך אַראָב ערגעץ איז פּאָרט אַ סימן, אַז עס דאַרף דאָרט וואַרם ווערען און אַז געוויסע כּוחות פון דער נאַטור וועלען שוין באַלד די קעלט פערטרייבען. קיין בערלין האָבען זיך געלאָזט עטליכע שוואַלבען, וואָס האָבען זיך מיט גרויס מיה קוים אַרויסגעריסען פון זייער נעסט, און דאָס האָט שוין געפיהרט דערצו, וואָס ר' משה מענדעלסאָהן איז אים שטאַנד געוועהן אויסצופיהרען זיין גרויס שליחות.

אין דעסוי, אקליין שטאדטעל אין דייטשלאנד, איז דעם 17 אויגוסט 1728 ביי איין ארעמען יודען א סופר, ר׳ מנחם מענדעל, געבארען געווארען א זוהן משה, וואס האט זיך שפעטער אנגערופען נאך דעם פאטערס נאהמען, מענדעלס-זאהן" אונ דאס איז געוועהן ר׳ משה מענדעלסזאהן. די גרעסטע השגה פון איין ארעמען סופר איז, מן הסתם, אז זיין זוהן זאל ווערען א רב, אונ אז דער קליינער משה האט זיך נאך ארויסגעוויזען פאר א גוט קאפעל האט מען איהם געגוג געמוטשעט מיט גמרא אונ פוסקים, אונ פון די פריהעסטע קינדערשע יאהרען איז ער געזעסען יומם ולילה אונ האט געלערנט. זיין גרויסע התמדה, דאס זיצען שטאנדיג איינגעהויקערט איבער א ספר אונ ניט וויסען פון קיין רוה, דאס אלדינג האט צום איבריגען אבגעשוואכט דאס קראנקליכע קינד, ביסלעכווייז איז דער רוקען איהם געווארען איינגעבויגען אונ שפעטער האט ער טאקי בעקומען א הארב, וואס האט איהם פון דעסטי-וועגען ניט מאוס געמאכט, וויל פון זיין פנים האט ארויסגעלייכט די חכמה אונ אין זיינע צוויי פייעריגע שווארצע אויגען האט געברענט א געטליכער פייער. געלערנט האט מיט איהם דער דעסוי׳ר, ר׳ דוד פרענקעל, אונ אז מען האט איהם דערנאך ארויסגענומען קיין בערלין, האט אויך מענדעלסזאהן בעשלאסען אהין ארויסצופאהרען, חאטש ער איז דעמאלט אין גאנצען אלט געוועהן פירצעהן יאהר. תורה האט ער אודאי ביי זיין אלטען רבי׳ן געפונען גענוג, נאר ניט איין מאל האט ער געליטען הונגער אונ האט זיך געטריי נעהאלטען אין די ווערטער פונ׳ם פרק: „ווער עס וויל לערנען מוז עסען ברויט מיט זאלץ, אפילו וואסער זיך זשאלעווען אונ אויף דער ערד שלאפען". דאס אלדינג האט ער גוט מקיים געוועהן, וויל חאטש זיין רבי האט איהם בעשטעלט „טאג" ביי בעלי בתים אונ האט איהם נאך געצאהלט דערפאר וואס ער האט איבער געשריבען זיין פירוש אויף תלמוד ירושלמי, האט ער פון דעם געהאט אזוי פיעל הכנסה אז ניט איין מאל פלעגט ער זיך לעגען שלאפען הונגעריג. אין בערלין איז מענדעלסזאהן בעקאנט געווארען מיט איינעם פון די בעריהמטע פוילישע לומדים ר׳ ישראל זאמושטץ, פון וועלכען מיר וועלען שפעטער רעדען בעזונדער. ער האט איהם געוויזען א וועג אין חקירה-ספרים אונ האט מיט איהם אנגעהויבען לערנען דעם „מורה נבוכים", וואס האט מענדעלסזאהן געעפענט די אויגען. א חוץ דעם האט איהם ר׳ ישראל זאמושטץ צונויפגעפיהרט מיט זיינעם א תלמיד ר׳ אהרן גומפערץ, וואס איז דערנאך געווארען דאקטאר, אונ ער האט מיט איהם געלערנט לאטיין, אונ אז מענדעלסזאהן

אִיז אוּנְטֶערְגֶעוַואקְסֶען הָאט עֶר אִיהם אַרַיינְגֶעגֶעבֶּען פַאר אַ הויז-לֶעהְרֶער צוּ אַ רַייכֶען פַאבְּרִיקַאנְט ר׳ יִצְחָק בֶּערְנַארְד. דֶעמָאלְט הָאט מֶענְדֶעלְסָזאהן אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען פוּן זִיךְ צוּם עֶרְשְׁטֶען מָאל דֶעם בִּיטֶערְן מַאנְגֶעל, עֶר אִיז גֶעוֶועהן זַאט, עֶר הָאט גֶעהַאט אַ מָקוֹם מְנוּחָה אוּנ הָאט זִיךְ עֶרְנְסְט גֶענוּמֶען צוּם לֶערְנֶען.

מֶענְדֶעלְסָזאהן הָאט לִיעבּ גֶעהַאט אִין אַ זֶעלְטֶענֶער פְרַייהֶער שָׁעָה, צְוִוישֶׁען טָאג אוּנ נַאכְט, וָוען מֶען מוּז שׁוֹין אַוֶועקְלֶעגֶען דָאס לֶערְנֶען, זִיךְ צוּ בֶּע-שֶׁעפְטִיגֶען מִיט שַׁאךְ-שְׁפִּיעלֶען, אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם אִיז עֶר בֶּעקַאנְט גֶעוָוארֶען מִיט׳ן בֶּערִיהמְטֶען דַייטְשֶׁען שְׁרַייבֶּער גָאטְהָאלְד אֶפְרַיִם לֶעססִינְג, וָואס אִיז נָאךְ דֶעמָאלְט אויךְ גֶעוֶועהן אַ יוּנְגֶער מַאנְן אוּנ אִיז נָאר וָואס אַרוֹיס אוֹיף דֶער וֶועלְט. לֶעסִינְג אִיז אוֹיסְגֶעוַואקְסֶען אִין אַ שְׁטוּבּ, וואוּ מֶען הָאט נִיט גֶעוואוּסְט קֵיין הַאס צוּ מֶענְשֶׁען פוּן אַ פְרֶעמְדֶען גְלוֹיבֶּען: זַיין פָאטֶער וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ פְּרוֹמֶער גַייסְטְלִיכֶער, הָאט אִיהם פוּן קִינְדְהַייט אָן גֶעלֶערְנְט, אַז מֶען דַארְף אַלֶּע גְלַייךְ לִיעבּ הָאבֶּען, אוּנ דַארִיבֶּער אִיז קֵיין וואוּנְדֶער נִיט, וָואס הָאטְשׁ אִין יֶענֶע יָאהרֶען הָאט מֶען גוּט פַיינְד גֶעהַאט דִי יוּדֶען, הָאט זִיךְ לֶעסִינְג נִיט גֶעשֶׁעמְט אָנְצוּשְׁרַייבֶּען אַ קְלֵיין טְהֶעאַטֶער שְׁטִיק „דִי יוּדֶען" אוּנ אוֹיסְוַוייזֶען, אַז דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק הָאט אוֹיךְ מַעֲלוֹת, אוּנ אַ יוּד קָאנְן אוֹיךְ הָאבֶּען דִי שֶׁאֶנֶע מִדּוֹת וָואס אַנְדֶערֶע הָאבֶּען. בַּיי לֶעסִינְגִ׳ן אִיז גֶעוֶועהן דֶער גְרֶעסְטֶער תַּעֲנוּג צוּ שְׁפִּיעלֶען שַׁאךְ מִיט אַ בַּר שֵׂכֶל, אוּנ אַז מֶען הָאט אִיהם גֶעזָאגְט, אַז אִין בֶּערְלִין גֶעפִינְט זִיךְ אַ יוּדִישֶׁער יוּנְגֶער מַאנְן, וָואס שְׁפִּילְט גוּט שַׁאךְ, הָאט עֶר אִיהם בַּאלְד אָפְּגֶעזוּכְט, אוּנ פוּן דֶעמָאלְט אָן הָאבֶּען זֵיי בֵּיידֶע פֶערְבּוּנְדֶען אַ עֶבִּיגֶע פְרַיינְדְשַׁאפְט. יֶעדֶער פוּן זֵיי אִיז גֶעוֶועהן אַ מֵבִין אוֹיף דִי גְרוֹיסֶע כּוֹחוֹת וָואס גָאטט הָאט זֵיי גֶעגֶעבֶּען, אוּנ עֶס אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען אַרְבַּייטֶען פַאר דֶער מֶענְשְׁהַייט. צוּם אָנְהֵייבּ הָאט מֶענְדֶעלְסָזאהן זֶעהר שְׁלֶעכְט גֶערֶעדְט דַייטְשׁ אוּנ נָאךְ אֶרְגֶער גֶעשְׁרִיבֶּען, נָאר לֶעסִינְג הָאט אִיהם אַ סַךְ גֶעהָאלְפֶען אוּנ פְלֶעגְט אִיהם גֶעבֶּען דִי בֶּעסְטֶע עֵצוֹת. עֶר הָאט אִיהם אוֹיךְ צוּ גֶערֶעדְט, עֶר זָאל זִיךְ פְּרִיוֶוען שְׁרַייבֶּען, אוּנ אַזוֹי וִוי מֶענְדֶעלְסָזאהן הָאט מוֹרָא גֶעהַאט צוּ שְׁטֶעלֶען אוֹיף זִיךְ אוּנ אִיז דֶערְצוּ גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער עָנָו, הָאט עֶר בַּיי אִיהם פָּשׁוּט גֶעמוּזְט אוֹיסְנַארֶען זַיין עֶרְשְׁט סֵפֶר: „פִילָאזָאפִישֶׁע גֶעשְׁפְּרֶעכֶע", עֶר הָאט אִיהם פֶערְזִיכֶערְט, אַז עֶר וֶועט עֶס נָאר אִיבֶּערְקוּקֶען אוּנ אוֹיסְבֶּעסֶערְן דִי פֶעהלֶער, אוּנ צוּם סוֹף הָאט עֶר עֶס אָהן זַיין וִויסֶען אָפְּגֶעדְרוּקְט, אוּנ הָאט דוּרְךְ דֶעם זַיין נָאהמֶען בֶּעקַאנְט גֶעמַאכְט

אין דייטשלאנד. אזוי זענען אוועקגעגאנגען היבשע עטליכע יאהר און מענ־דעלסזאהן'ס מזל האט זיך נאר אין גאנצען פערריכט. דער פאבריקאנט בערנארד האט איהם ביי זיך געגעבען א שטעללע פון בוכהאלטער און ער האט שוין געהאט שאן פרנסה. דעמאלט האט ער אויך חתונה געהאט מיט פרומע גוגענהיים פון האמבורג, און דאס גליק האט איהם דא אויך געשפיעלט, ווייל ער האט בעקומען זעהר א גוטע פרוי וואס האט איהם זעהר געשאצט און ליעב געהאט. די פרייע צייט וואס איז איהם געבליבען פון דער ארבייט, האט ער אלץ פערבראכט מיט לערנען און מיט שרייבען. לעסינג האט איהם צונויפגעפיהרט מיט אללע בעסטע דייטשע געלעהרטע פון בערלין, און אז דער געלעהרטער ניקאלאי האט אנגעהייבען ארויסצוגעבען א צייטונג איז מענדעלסזאהן געווען ביי איהם דער ערשטער מיטארבייטער. דעמאלט האט איהם אויך די בערלינער אקאדעמיע געשענקט א מתנה פון פינפציג רענדליך דערפאר וואס ער האט פערענטפערט א וויכטיגע פילאזאפישע שאלה. זיין ליעב־שאפט צום אמת און דאס וואס ער האט בעטראכט דייטשלאנד ווי זיין איינציג פאטערלאנד, האט געפיהרט דערצו, וואס מענדעלסזאהן האט זיך ניט געקאנט איינהאלטען און איז ארויסגעשפרונגען מיט עטליכע פרייע ווארטער געגען דעם קאניג פרידריך דעם גרויסען, וואס האט אויך ליעב געהאט אמאל צו שרייבען און דריגגען, אז אללע מוזען לערנען ביי די פראנצאזען, און האט איהם געמאכט פארווירפע דערפאר, וואס דאס פראנצאזישע שפיעלט ביי איהם א גרעסערע ראללע ווי דאס איינענע דייטשע. אין הויף האט עס שטארק פערדראסען, וואס א יוד זאגט נאר פלוצלונג א דעה, און מען האט אזוי לאנג געארבייט ביז דער קאניג האט מענדעלסזאהן געשיקט רופען. ניט אהן מורא איז מענדעלסזאהן געקומען צום קאניג, נאר פאראנטפערן זיך אדער אבזאגען זיך פון זיינע געדאנקען האט ער ניט געוואלט. פריי און בעהארצט האט ער בעוויזען, אז דעם אמת מאג מען זאגען אויפ'ן איינענעם פאטער און אפילו א קאניג, ווען ער שרייבט איז געצוואונגען אויסצוהערען די מיינונגען פון אנדערע. מען האט גערעכענט אז מענדעלסזאהן וועט האבען א פסק, נאר דער קאניג האט איהם דוקא פריינדליך בעהאנדעלט און האט איהם געהייסען פער־שרייבען צווישען די שוטץ־יודען, דאס הייסט: דעמאלט האט ער בעקומען דאס רעכט צו וואהנען אין בערלין ווי א תושב, ניט ווי קיין איינגעבעטענער א שטיקעל שנאה, ווי עס ווייזט אויס, האט פרידריך פארט געטראגען אין הארצען: אז די בערלינער אקאדעמיע האט שפעטער געוואלט מענדעלסזאהן

אָנְטְהוּן כָּבוֹד אוּנ אִיהם אַרַיינְרֶעכֶענֶען צְווִישֶׁען אִיהְרֶע מִיטגְלִידֶער, הָאט אִיהם
פְרִידְרִיךְ אוֹיסְגֶעמֶעקְט פוּנ׳ם צֶעטֶעל, אוּנ זֶעהר אָפְּט פְלֶעגְט מֶענְדֶעלְסָזָאהן
זָאגֶען, אַז עֶס טְהוּט אִיהם אַ סַךְ מֶעהר הֲנָאָה וָואס דֶער קֶאנִיג הָאט אִיהם
נִיט אַרַיינְגֶעלָאזְט עֶהדֶער דִי אַקַאדֶעמְיֶע אַלְלֵיין זָאל אִיהם הָאבֶּען אָבְּגֶעזָאגְט.

זַיין סֵפֶר „פֶעדָאן“, וֶועגֶען דֶער אוּנְשְׁטֶערְבְּלִיכְקֵייט פוּן דֶער מֶענְשְׁלִיכֶער
נְשָׁמָה, הָאט אִיהם גֶעבְּרַאכְט נָאךְ מֶעהר כָּבוֹד, וַוייל עֶר הָאט מִיט דֶעם בּוּךְ
עֶרְפְרֵייעט טוֹיזֶענְדֶער הֶארְצֶער, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ גֶעטְרֶאסְט גֶעפוּנֶען צוּ זֶעהֶען
בֶּעוֵויזֶען מִיט אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים דָאס, וָואס זֵיי הָאבֶּען נָאר פְרִיהֶר גֶעפִיהלְט
אוּנ גֶעגְלוֹיבְּט. דֶער „פֶעדָאן“ אִיז אִין אַ קוּרְצֶער צַייט אִיבֶּערְזֶעצְט גֶע-
וָוארֶען כִּמְעַט אִין אַלְלֶע אֵייְרָאפֶּאִישֶׁע לְשׁוֹנוֹת אוּנ נִיט נָאר דִי גְרֶעסְטֶע גֶע-
לֶעהְרְטֶע הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ זְכִיָה זִיךְ צוּ בֶּעקֶענֶען מִיט מֶענְדֶעלְסָזָאהן,
נָאר אֲפִילוּ פִירְסְטֶען אוּנ פְּרִינְצֶען פוּן קֶאנִיגְלִיכֶער פַאמִילְיֶע הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט
פַאר אַ חוֹב אִיהם מְקָרֵב צוּ זַיין אוּנ דֶערְמִיט אוֹיסְדְרִיקֶען זֵייעֶר דַאנְק דֶעם
בֶּערִיהְמְטֶען יוּדִישֶׁען פִילָאזָאף. בִּיז דֶעמָאלְט הָאט מֶענְדֶעלְסָזָאהן גֶעאַרְבֵּייט סְתָם
פַאר דֶער וִויסֶענְשַׁאפְט אוּנ צוּ לִיעבּ יוּדֶען אַלְלֵיין הָאט עֶר נָאךְ קַיין אֵיינְצִיגֶע
שׁוּרָה נִיט גֶעשְׁרִיבֶּען, דָאס הָאט אַרוֹיסְגֶעפִיהְרְט דֶעם גַייסְטְלִיכֶען יָאהַאן
קַאסְפֶּער לַאוַואטֶער אוֹיף דֶעם גֶעדַאנְק, אַז מֶענְדֶעלְסָזָאהן אִיז נָאר פְרֶעמְד
פוּן זַיין פָאלְק, אוּנ אַז עֶר הָאט מִיט אִיהם אָפְּט גֶעמַאכְט אַ רֶעדֶע וֶועגֶען
קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ הָאט גֶעזֶעהֶען מִיט וָואס פַאר אַ יִרְאָה אוּנ דֶרֶךְ אֶרֶץ עֶר
דֶערְמָאנְט דֶעם נָאהמֶען פוּן קְרִיסְטוּס, הָאט עֶר נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז אַזַא
גְרוֹיסֶער מַאנְן וִוי מֶענְדֶעלְסָזָאהן שֶׁאצְט דָאס גוּטֶע וָואס גֶעפִינְט זִיךְ אִין יֶעדֶער
רֶעלִיגְיָאן, אוּנ עֶר הָאט עֶס אָנְגֶעהַאנְגֶען אִין דֶעם וָואס מֶענְדֶעלְסָזָאהן שְׁטֶעהט
גַאנְץ וַוייט פוּן זַיין אֱמוּנָה. אַוַדַאי הָאט זִיךְ לַאוַואטֶער אַיינְגֶערֶעדְט, אַז עֶס
וֶועט אִיהם גֶערָאטְהֶען אָבְּצוּבְרֵייסֶען מֶענְדֶעלְסָזָאהן פוּנ׳ם יוּדֶענְטְהוּם, אוּנ אַזוֹי
וִוי עֶר הָאט גֶעוואוּסְט, אַז עֶר אִיז אַ גְרוֹיסֶער אוֹהֵב אֱמֶת אִיז בַּיי אִיהם גֶע-
בְּלִיבֶּען עֶר זָאל אִיהם אַרַיינְצִיהֶען אִין אַ וִכּוּחַ, אוּנ קוֹים וֶועט עֶר אַרוֹיסְזֶעהֶען
אַז לַאוַואטֶער הָאט רֶעכְט, וֶועט עֶר זִיךְ נִיט שֶׁעמֶען מוֹדֶה צוּ זַיין, אַז עֶר
הָאט בִּיז אַהֶער גֶעלֶעבְּט אִין טָעוּת אוּנ וֶועט צוּשְׁטֶעהֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם.
דֶעמָאלְט הָאט גְרָאד אַ זְשֶׁענֶעוֶוער פְּרָאפֶעסָאר קַאסְפַּאר בָּאנֶע אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען
אַ בּוּךְ אִיבֶּער דֶעם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוֹיף פְרַאנְצֶעזִישׁ. לַאוַואטֶער הָאט עֶס בַּאלְד
אִיבֶּערְזֶעצְט אוֹיף דַייטְשׁ אוּנ הָאט עֶס גֶעשִׁיקְט מֶענְדֶעלְסָזָאהן פַאר אַ מַתָּנָה
אוּנ הָאט אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל מִיט זַיין חָכְמָה, עֶהְרְלִיכְקֵייט אוּנ לִיעבֶּע צוּם

אמת נוט בעטראכטען אללע בעווייזע, וואס באנע ברענגט, אונ אפענטליך איהם געבען זיין הסכמה דארויף, ווייל ער איז זיכער אז מענדעלסאהן וועט דאס טהון מיט תמימות גלייך ווי סאקראטעס אלליין וואללט דאס געטהון, ווען מען קומט צו איהם מיט אזא שאלה. לאוואטער האט מענדעלסאהן געשטעלט אין א זעהר שלעכטע לאגע: פון איין זייט האט ער געזעהען אז אין דרויסען איז נאך ניט אזוי ליכטיג, אז ער זאל מאגען פריי זיין מיינונג ארויסזאגען אין אזא וויכטיגער זאך, אונ פון דער אנדערער זייט האט ער עס געהאלטען פאר א שטארקען חלול השם מען זאל גאר דיספוטירען וועגען דעם, וואס פאר א רעליגיאן איז בעסער, ווען אללע אמונות זענען גוט אונ נוצליך, ווייל זיי ווייזען אללע דעם מענשען דעם רעכטען וועג. אנטפערן האט ער שוין אבער גע־מוזט; ער האט קיין אנדער ברירה ניט געהאט, וואדעם ווי באלד ער שווייגט, וואלט מען איהם געקאנט חושד זיין, אז ער איז ווי האלב מודה אונ האט גאר קיין דבורים ניט. מענדעלסאהן איז ארויס מיט דער פעדער, נאר ער האט געטהון ווי א אמת׳ער חכם: עהדער אויסזוכען פרעמדע חסרונות, האט ער בעסער אנגעוויזען אייגענע מעלות, אונ דערמאלט האט מען טאקי ארויסגעזעהען וואס פאר א היים יודיש הארץ ער האט. „איך לייגען ניט — האט מענדעלסאהן געשריבען — אז ווען איך האב מיך אנגעהויבען בעשעפטיגען מיט וויסענשאפט איז מיין ערשטע כונה געוועהן נאכצופארשען צו גלייכט זיך די יודישע אמונה אויס מיט חכמה, אונ ווען איך זאל געוועהן געפונען אז צווישען זיי איז א שטארקער אונטערשיעד וואלט איך מיר באלד געזוכט איין אנדער וועג; אונ באמת וואס וואלט מיך טאקי געקאנט צובינדען צו אזא גלויבען, וואס מען האט פון איהם נאר צרות, אונ דערצו איז ער נאך געגען דעם געזונדען מענשענפערשטאנד? אמת, איך האב בעמערקט אין מיין גלויבען אסך איבריגע זאכען, וואס זייטיגע מענשען האבען זיי צוגעזעצט, גאר וואס פאר א רעליגיאן איז פריי פון אזעלכע מותרות? דער עיקר איז אבער פארט ריין אונ הייליג, אונ כל זמן איך לעב אונ דענק קאן איך מיך ניט איבערמאכען אונ זיך אבזאגען פון דעם וואס איז ביי מיר אזוי טהייער! פאר די קריסטען איז געוויס גלייכער זיי זאלען איבערבייטען זייער מיינונג וועגען יודען, גיט צו לעב א איבערגעביטענע אמונה, נאר צו לעב די מעשים טובים וואס זייער אלטע רעליגיאן הייסט זיי טהון". מענדעלסאהן׳ס תשובה האט אנגעמאכט א שטארקען רעש אונ אפילו די שונאים האבען גיט געהאט וואס צו זאגען. ער האט דערמאלט אזוי נושא חן געוועהן ביים הערצאג פון בראנשווייג, אז ער

הָאט גֶעלָאזְט בֶּעטֶען מֶענְדֶעלְסָזאהן עֶר זָאל זִיךְ בֶּעזֶעצֶען אִין זַיין הוֹיפְּט-שְׁטָאדְט. אוֹיסֶער דֶעם הָאט אִיהם דֶער קְרָאנְפְּרִינְץ פוּן בְּרָאנְשְׁוַויג אֶפֶּענְטְלִיךְ גֶעדַאנְקְט, פַאר דֶער מֶענְשֶׁענְלִיעבֶּע וָואס לִיעגְט אִין יֶעדֶער שׁוּרָה פוּן זַיין תְּשׁוּבָה, אוּנ דֶער פִירְסְט פוּן לִיפֶּע-שַׁיימְבּוּרְג הָאט אִיהם בַּיי זִיךְ פֶּערְ-רֶעכֶענְט פַאר אַ בֶּן בַּיִת. אֲפִילוּ בָּאנֶע אַלֵיין הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען לַאוַואטֶער'ן, אַז עֶר אִיז נִיט צוּפְרִידֶען דֶערְפוּן וָואס מֶען הָאט מֶענְדֶעלְסָזאהן גֶעמוּטְשֶׁעט מִיט אַ רֶעלִיגְיָאנְס-פְרַאגֶע, אוּנ לַאוַואטֶער אִיז גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן אַיינְצוּבוֹיגֶען דֶעם קָאפּ אוּנ אִיהם שִׁיקֶען אַ דַאנְק-בְּרִיעף פַאר זַיינֶע קְלוּגֶע רֶעד.

ווִי כְּלִינְד דִי לוֹמְדִים אוּנ דִי רַבָּנִים זֶענֶען דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן אִין דַייטְשְׁ-לַאנְד – קָאן מֶען אַרוֹיסְזֶעהֶען דֶערְפוּן, וָואס זֵיי אִיז דַוְקָא נִיט גֶעפֶעלֶען דִי תְּשׁוּבָה, וָואס מֶענְדֶעלְסָזאהן הָאט מִיט אִיהם מְקַדֵּשׁ הַשֵּׁם גֶעוֶועהן, נָאר דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט דָארְט דֶערְמָאנְט, אַז אִין יוּדִישְׁקַייט גֶעפִינְט עֶר „אַסַךְ אִיבְּרִיגֶע זַאכֶען וָואס זַייטִיגֶע מֶענְשֶׁען הָאבֶּען זֵיי צוּגֶעזֶעצְט". זֵיי הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד גֶענוּמֶען לֶערְנֶען פֵּרוּשִׁים אוּנ זוּכֶען בֶּעהַאלְטֶענֶע סוֹדוֹת אִין דִי דָאזִיגֶע וֶוארְטֶער, אוּנ עֶס הָאט מֶענְדֶעלְסָזאהן גֶעקָאסְט גֶענוּג מִיה בִּיז עֶר הָאט אִיבֶּערְצַייגְט דֶעם פְרוּמֶען רַב ר' הִירְשֶׁעל לֶעווִין, אַז עֶר הָאט דֶערְמִיט חָלִילָה קַיין שְׁלֶעכְטְס נִיט גֶעמֵיינְט. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען דִי רַבָּנִים אָנְגֶעהוֹיבֶּען קוּקֶען אוֹיף אִיהם קְרוּם, אוּנ אַזוֹי ווִי אִין יֶענֶער צַייט אִיז אוֹיף אִיהם אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיךְ אַ קְרִיסְטְ-לִיכֶער שְׁרַייבֶּער פוּן פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאין, יָאהַאן בַּאלְטְהַאזַאר קֶעלְבֶּעלֶע, פְלֶעגְט זֵיי מֶענְדֶעלְסָזאהן רוּפֶען „דִי יוּדִישֶׁע קֶעלְבֶּעלֶעךְ".

מֵילָא אַז פְרִיהֶר הָאבֶּען דִי פְרוּמֶע יוּדֶען גֶעהַאט נָאר אַ שִׂנְאַת חִנָּם צוּ מֶענְדֶעלְסָזאהן, הָאבֶּען זֵיי בַּאלְד בֶּעקוּמֶען אַ גֶעלֶעגֶענְהַייט זִיךְ נָאךְ מֶעהר טְשֶׁעפֶּען צוּ אִיהם אוּנ הָאבֶּען שׁוֹין גֶעהַאט פַאר וָואס צוּ שְׁרַייעֶן. אִים יָאהר 1772 הָאט דֶער הֶערְצָאג פוּן מֶעקְלֶענְבּוּרְג-שְׁווֶערִין אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל אַז יוּדֶען זָאלֶען גְלַייךְ מִיט קְרִיסְטֶען נִיט טָארֶען מְקַבֵּר זַיין זֵייעֶרֶע מֵתִים פַאר דְרַיי טָאג, ווַייל עֶס הָאט זִיךְ שׁוֹין עֶטְלִיכֶע מָאל גֶעטְרָאפֶען וָואס מֶען הָאט מְקַבֵּר גֶעוֶועהן לֶעבֶּעדִיגֶע מֶענְשֶׁען, וָואס הָאט זִיךְ נָאר אוֹיסְגֶעווִיזֶען אַז זֵיי זֶענֶען טוֹיט. דִי יוּדֶען הָאבֶּען עֶס אָנְגֶענוּמֶען פַאר אַ גְזֵרָה אוּנ הָאבֶּען אַוֶועקְ-גֶעשִׁיקְט שְׁלִיחִים קַיין אַלְטוֹנַא צוּ ר' יַעֲקֹב עֶמְדֶן עֶר זָאל זֵיי הֶעלְפֶען. ר' יַעֲקֹב עֶמְדֶן הָאט גֶעוואוּסְט אַז מֶענְדֶעלְסָזאהן אִיז אַ גְרוֹיסֶער חָשׁוּב בַּיים הֶערְצָאג אוּנ דֶערְפַאר הָאט עֶר דִי שְׁלִיחִים אָבְּגֶעשִׁיקְט צוּ אִיהם אוּנ אִיז גֶע-וֶועהן זִיכֶער אַז עֶר וֶועט עֶס פוּעֵלֶן. מֶענְדֶעלְסָזאהן הָאט אָבֶּער גֶעאֶנְטְפֶערְט

אַז עֶר רֶעכֶענְט עֶס פַאר דֶער גְרֶעסְטֶער עֲבֵרָה זִיךְ אַקֶעגֶענְשְׁטֶעלֶען גֶעגֶען אַזַא תַּקָנָה, וָואס דֶערְפוּן הֶענְגְט אָב דָאס לֶעבֶּען פוּן מֶענְשֶׁען, אוּנ הָאט נָאךְ, פַארְקֶעהְרְט, אוֹיסְגֶעוִויזֶען פוּן דֶער גְמָרָא, אַז נָאךְ אִין דִי אַלְטֶע צַייטֶען הָאט מֶען זִיךְ נִיט גֶעאַיילְט דֶעם מֵת בְּרֶענְגֶען צוּ קֶבֶר יִשְׂרָאֵל בִּיז מֶען הָאט נִיט גֶעוואוּסְט אַקוּרַאט אַז לֶעבֶּעדִיג קָאן עֶר שׁוֹין נִיט וֶוערֶען. אַזַא תְּשׁוּבָה הָאט אוּנְטֶערְגֶעצוּנְדֶען ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן מִיט אַלֶע אִיבְּרִיגֶע רַבָּנִים, אוּנ מֶענְדֶעלְסָזָאהְן אִיז בַּיי זֵיי אִין דִי אוֹיגֶען גֶעוָוארֶען אַ גֶעפֶאהְרְלִיכֶער אַפִּיקוֹרוֹס.

מֶענְדֶעלְסָזָאהְן׳ס בְּלִינְדֶע שׂוֹנְאִים הָאבֶּען נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז עֶר אִיז אַ צִירוּנְג פַאר׳ן גַאנְצֶען יוּדִישֶׁען פָאלְק אוּנ אַז דִי קְרִיסְטֶען זֶעהֶען אִין אִיהם אַ לֶעבֶּעדִיגֶען בֶּעוַוייז, אַז מֶען קָאן זַיין אַ יוּד צוּ גָאטט אוּנ צוּ לַייט, אָבְּהִיטֶען יוּדִישְׁקַייט אוּנ פָארְט זַיין נוּטְצְלִיךְ דֶעם לַאנְד. נָאר דָאס וָואס מֶענְדֶעלְסָזָאהְן׳ס אֵייגֶענֶע בְּרִידֶער אִיז שְׁוֶוער גֶעוֶועהְן צוּ פֶערְשְׁטֶעהֶען, דָאס הָאט דַוְקָא פֶערְשְׁטַאנֶען זַיין גוּטֶער פְרַיינְד לֶעסִינְג, חָאטְשׁ עֶר אִיז גֶעוֶועהְן אַ קְרִיסְט, הָאטְשׁ אוֹיף פִיעל זַאכֶען פוּנ׳ם יוּדִישֶׁען לֶעבֶּען הָאט עֶר נִיט גֶעקֶאנְט זַיין אַזַא מֵבִין. וִוי הוֹיךְ לֶעסִינְג הָאט גֶעשְׁטֶעלְט מֶענְדֶעלְסָזָאהְן — קָאן מֶען אַרוֹיסְזֶעהֶען פוּן זַיין בֶּערִיהְמְטֶען טְהֶעאַטֶער־שְׁטִיק „נַאטְהַאן דֶער וַוייזֶע“, וָואס עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אִין דֶעם לֶעצְטֶען יָאהר פוּן זַיין לֶעבֶּען, אוּנ וָואס הָאט אִיהם טַאקִי מְקַצֵּר יָמִים גֶעוֶועהְן, וַוייל אִין דֶעם טְהֶעאַטֶער־שְׁטִיק הָאט עֶר אוֹיפְגֶעדֶעקְט אַזַא אֱמֶת, וָואס נָאטט וֵוייסְט אוֹיבּ אֲפִילוּ שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע הוּנְדֶערְט יָאהר וֶועט מֶען וֶועלֶען הֶערֶען דֶערְפוּן. אִין זַיין הוֹיפְּט־הֶעלְד, נָתָן דֶעם חָכָם, אַ יוּד אֵיין עוֹשֶׁר, וָואס אַלֶע הָאבֶּען אִיהם לִיעבּ אוּנ דֶערְמָאנֶען זַיין נָאהְמֶען מִיט דֶרֶךְ אֶרֶץ, הָאט לֶעסִינְג אוֹיסְגֶעמָאלְט מֶענְדֶעלְסָזָאהְן מִיט זַיין גַאנְצֶען חַארַאקְטֶער, אוּנ עֶס אִיז גֶענוּג נָאר אִיבֶּערְצוּלֶעזֶען עֶטְלִיכֶע שׁוּרוֹת זֶעהְט מֶען, אַז דָאס אִיז דֶער יוּדִישֶׁער פִילָאזָאף מִיט אַלֶע זַיינֶע מִדוֹת. לֶעסִינְג שְׁטֶעלְט פָאר, אַז נָתָן הָאט גֶעוָואהְנְט אִין יְרוּשָׁלַיִם אִין דֶער צַייט פוּן דִי קְרַייצְצִיגֶע, אוּנ אַז דִי קְרִיסְטֶען זֶענֶען בֶּעפַאלֶען דִי הֵיילִיגֶע שְׁטָאדְט הָאבֶּען זֵיי אָבְּגֶעבְּרַאכֶעוֶועט זַיין פֶערְמֶעגֶען, פֶערְבְּרֶענְט זַיין הוֹיז אוּנ אוּמְגֶעבְּרַאכְט זַיין וַוייבּ מִיט זַיינֶע קִינְדֶער. מִיט דֶעם יוּדִישֶׁען „גַם זוּ לְטוֹבָה“, וָואס הָאט דֶעם יוּדֶען נִיט אֵיין מָאל גֶעגֶעבֶּען כֹּחַ אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען גַאנְצֶע בֶּערְג צָרוֹת, הָאט נָתָן אָנְגֶענוּמֶען פַאר לִיעבּ זַיין בִּיטֶער מַזָל, אוּנ אַז שְׁפֶּעטֶער הָאט מֶען אִיהם גְרָאד גֶעבְּרַאכְט אַ קְרִיסְטְלִיךְ קִינְד, אַ קְלֵיין אָרֶעם יְתוֹמָה׳לֶע הָאט עֶר עֶס אָנְגֶענוּמֶען פַאר

א מתנה פון גאטט. ער האט בערעכענט אז דאס שיקט איהם גאטט א טראסט
אויף דער עלטער, אז ער איז ממלא אויף אזא אופן זיין חסרון, אונ ער
האט דאס קינד ערצויגען מיט ליעבע אונ צארטליכקייט פון א אייגענעם פאטער.
דאס שאנע ריינע, גוטע אונ ערהאבענע, וואס איז ביי איהם אלליין געוועהן
הייליג — דאס אלדינג האט נתן איבערגעגעבען זיין טאכטער, אונ זי איז אויפ־
געוואקסען געווארען אין א גלויבען וואס האט זי גליקליך געמאכט אונ וואס
האט ביי איהר אין קאפ איינגעווארצעלט דעם געדאנק, אז אללע מענשען
זענען גלייך אונ אז ליעבע דארף זיי עביג פערבינדען. אין וואס נתן'ס אמונה
בעשטעהט — זעהט מען ארויס אין דעם משל, וואס לעסינג האט איהם אין מויל
אריינגעלעגט: אז דער סולטאן סאלאדין פרעגט ביי נתן, וועלכע פון די רע־
ליגיאנען איז די בעסטע? דערצעהלט ער איהם א מעשה ווי א פאטער, וואס
האט געהאט דריי זיהן אונ האט זיי גלייך ליעב געהאט, האט זיי געוואלט
בעווארענען, אז נאך זיין טויט זאל קיינער פון זיי זיך ניט איבערנעהמען אונ
ניט שרייען אז ער איז דער מיוחס אונ איהם קומט דער גרעסטער חלק פון
דער ירושה; דערפאר האט ער אין דער צוואה אריינגעשטעלט, אז ווער עס
וועט ברענגען אזא אונ אזא רינג מיט אללע סימנים וואס ער האט פינקטליך
בעשריבען, מוז בעקומען די גאנצע ירושה אונ יעדען פון די דריי ברידער
האט ער שטילערהייד איבערגעגעבען פונקט די אייגענע רינג. אוודאי האט זיך
ערשט נאך דעם פאטער'ס טויט אנגעהויבען א קריעג צווישען די יורשים.
יעדער האט געשריגען אז נאר זיין רינג איז דער אמת'ער אונ די אנדערע
זענען פאלש, אונ די מלחמה קען נאר דעמאלט אויפהערען ווען די ברידער
וועלען קומען צום שכל, אז ביי א פאטער קען ניט זיין קיין חלוק צווישען זיינע
קינדער, אונ אז דאס האט ער אומיסטען געטהון כדי זיי זאלען זעהען, אז ער
האט קיינעם ניט געוואלט געבען די בכורה אונ זאלען זיך גלייך איינטהיילען
מיט דער ירושה. אזא בילד פון א יודען גיט אונז לעסינג אונ טאקי נעבען
איהם שטעלט ער פאר א גייסטליכען אונ ווייזט אונז שוין פונקט דעם הפך:
דער פאטריארך פון ירושלים געפינט, אז אזא יודען ווי נתן, וואס האט גע־
טהון אזא גרויסע עבירה אונ האט ערצויגען ביי זיך א קריסטליך מאדכען, קומט
צו ברענגען אויפ'ן פייער, אונ אז מען ווייזט איהם, אז פון דעם קינד וואלט
געווארען א תל ווען דער יוד וואלט אויף דעם קיין רחמנות ניט געהאט, ענטפערט
ער קורץ אונ שארף: „דאס איז קיין תירוץ ניט. דעם יודען מוז מען פארט

פֶערְבְּרֶענֶען!"... מֶען קָאן זִיךְ פָארְשְׁטֶעלֶען וָואס פַאר אַ רַעש לֶעסִינְג'ס טְהֶעאַטֶער־שְׁטִיק הָאט אָנְגֶעמַאכְט אִין דַייטְשְׁלַאנְד; דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען אִיהם קֵיין נַאס נִיט גֶעלָאזְט דוּרְכְגֶעהֶען, אוּנ מֶען מָאג זָאגֶען, אַז עֶר אִיז דֶערְפוּן פוּן דֶער וֶועלְט גֶענַאנְגֶען פַאר דֶער צַייט. נָאר צוּם אוּמְגְלִיק, הָאבֶּען דִי יוּדֶען אֲפִילוּ נִיט גֶעוואוּסְט וָואס פַאר אַ מֵלִיץ יֹשֶׁר זֵיי הָאבֶּען פְלוּצְלוּנְג פַאר זִיךְ בֶּעקוּמֶען, אוּנ דֶעם, וָואס הָאט לֶעסִינְג'ן אַרוֹיפְגֶעבְּרַאכְט דַארוֹיף, הָאבֶּען דִי רַבָּנִים פֶערְוָוארְפֶען מִיט שְׁטֵיינֶער.

מֶענְדֶעלְסָזָאהן הָאט אָבֶּער נִיט גֶעקוּקְט אוֹיף דֶעם גֶעשְׁרֵיי פוּן דִי פְרוּמֶע אוּנ הָאט זִיךְ גֶעטְהוּן זַיינְס. דִי יוּדֶען הָאבֶּען דֶעמָאלְט נִיט גֶעהַאט קֵיין רֶעכְטֶע דַייטְשֶׁע אִיבֶּערְזֶעצוּנְג פוּן דֶער תּוֹרָה אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען אַזַא אִיבֶּערְזֶעצוּנְג, וָואס עֶר הָאט פְרִיהר גֶעמַאכְט פַאר זַיינֶע אֵיינֶענֶע קִינְדֶער, וֶוען עֶר הָאט מִיט זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען לֶערְנֶען חוּמָשׁ. צוּזַאמֶען מִיט דֶער אִיבֶּערְזֶעצוּנְג אִיז בַּיי אִיהם אוֹיךְ גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל אָנְשְׁרַייבֶּען אַ פֵּירוּשׁ אוֹיף גַאנְץ תְּנַ"ךְ מִיט'ן נָאהמֶען „בֵּאוּר" אוּנ צוּ דֶער אַרְבַּייט הָאט עֶר צוּ גֶעצוֹיגֶען אַללֶע יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהְרְטֶע, וָואס זֶענֶען דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן אִין בֶּערְלִין, וִוי ר' שְׁלֹמֹה מְדוּבְּנָא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן דֶער בַּעַל מַגִּיהַּ בַּיים דְרוּקֶען, ר' נַפְתָּלִי הִירְץ וַויזֶעל, ר' אַהֲרֹן יַארָאסְלוֹי אוּנ ר' הִירְץ הָאמְבֶּערְג. קוֹים זֶענֶען דֶערְפוּן גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען דִי רַבָּנִים, אִיז גֶעוָוארֶען אַ גֶעוַואלְד, אַז מֶענְדֶעלְסָזָאהן וִויל אִיבֶּערְקֶעהְרֶען דֶעם גַאנְצֶען יוּדֶענְטְהוּם. מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען זַיינֶע בִּיכֶער צוּ בְּרֶענֶען אוּנ עֶס הָאט נִיט גֶעהָאלְפֶען אֲפִילוּ וָואס דֶער בֶּערְלִינֶער רַב ר' הִירְשֶׁעל לֶעוִוין הָאט גֶעגֶעבֶּען זַיין הַסְכָּמָה אוּנ הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען בְּפֵירוּשׁ, אַז עֶר גֶעפִינְט מֶענְדֶעלְסָזָאהן'ס אַרְבַּייט פַאר זֶעהר נָאטְהִיג אוּנ נוּטְצְלִיךְ. מֶענְדֶעלְסָזָאהן אִיז זִיךְ פוּן גַאנְצֶען גֶעשְׁרֵיי אוּנ רַעשׁ נִיט אַרָאבְּגֶעפַאלֶען, אִיהם הָאט גֶעשְׁטַארְקְט, דָאס וָואס דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען אִיהם דַוְקָא גֶעשְׁטִיצְט אוּנ עֶס הָאט אִיהם וֶועניגְסְטֶענְס גֶעפְרֶעהט וָואס, וֶוען דִי יוּדֶען ווִילֶען דֶערוַוייל נָאךְ נִיט פֶערְשְׁטֶעהֶען וָואס עֶר טְהוּט פוּן זֵייעֶרְטְוֶועגֶען, אֶפֶּענְט עֶר חָאטְשׁ אַ וֶועג פַאר דִי קְרִיסְטֶען זֵיי זָאלֶען דוּרְךְ זַיין אִיבֶּערְזֶעצוּנְג זִיךְ קָאנֶען אִיבֶּערְצַייגֶען וָואס עֶס שְׁטֶעהט אִין דֶער יוּדִישֶׁער תּוֹרָה. מֶענְדֶעלְסָזָאהן'ס אִיבֶּערְזֶעצוּנְג אִיז טַאקֵי פְרַיינְדְלִיךְ אוֹיפְגֶענוּמֶען גֶעוָוארֶען בַּיי דִי גְרֶעסְטֶע שְׂרָרוֹת, אוּנ דֶער קֶעניג כְּרִיסְטִיאַן פוּן דֶענֶעמַארְק מִיט'ן קְרָאנְפְּרִינְץ הָאבֶּען דִי עֶרְשְׁטֶע זִיךְ פֶערְשְׁרִיבֶּען צְווִישֶׁען זַיינֶע אַבָּאנֶענְטֶען. נָאר דָאס אַלְדִינְג הָאט פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען נִיט אָבְּגֶעהַאלְטֶען אַזֶעלְכֶע גְרוֹיסֶע רַבָּנִים, וִוי

ר' יחזקאל לאנדא פון פראג, ר' רפאל כהן פון אלטונא און ר' הירש יאנוב פון פורטה, און זיי האבען געפסקנט אז מענדעלסזאהן'ס ספרים זענען אפיקורסישע ספרים, און דער איינציגער חסד איז געוועהן, וואס איהם אליין האבען זיי ניט געטשעפעט, חאטש עס האט זיך זיי שטארק געגלוסט איהם אריינצולעגען אין חרם. טאקי נאר דאס נוטסקייט און דער קאלטער ישוב הדעת פון מענדעלסזאהן האט פון זיין הארץ דערווייטערט יעדעס געפיהל פון פערדרוס אדער נקמה! ער פלעגט נאר אפט זאגען מיט א געלאכטער, אז ער האט נאר זיך ניט גערעכט, אז זיין איבערזעצונג זאל נאך זיין נאטהיגער פאר די רבנים ווי פאר'ן פראסטען פאלק. אודאי האט דאס, וואס מענדעלסזאהן האט זיך ניט אריינגעלאזט אין קיין מחלוקת מיט די רבנים, געפיהרט דערצו וואס זיינע שונאים האבען געמוזט מיעד ווערען און דער נייער דור, וואס איז דערווייל אונטערגעוואקסען האט דורך זיינע ספרים בעקומען א שטארקע חשק צו לערנען תורה און חכמה, און נאר ניך האט ר' משה מענדעלסזאהן זוכה געוועהן צו זעהען ארום זיך הונדערטער חברים און תלמידים, וואס האבען זיך גענומען אויף זיין דרך און האבען זייער גאנץ לעבען ניט אויפגעהערט זיך צו בעשעפטיגען מיט זיין גרויסער ארבייט.

די צרות, וואס מענדעלסזאהן האט איבערגעטראגען פון די רבנים, און פרומע לומדים, האבען אויף קיין האר ניט פערקלענערט זיין ליעבע צו די יודען און אז זיי האבען בעדארפט אנקומען צו זיינער א טובה האבען זיי שטאנדיג ניט נאר אין איהם אליין געפונען א געטריען איבערגעגעבענעם ברודער, נאר אפילו די קריסטען, וואס זענען געוועהן נעבען איהם, האבען אויך ליעב געהאט זיין נאציאן און עס איז ביי זיי געוועהן אנגעלעגט ווען זיי האבען מיט עפיס געקאנט אבדיענען זייער עדלען יודישען פריינד. אזא כח האט אין זיך מענדעלסזאהן געהאט און ווער עס איז מיט איהם בעקאנט געווארען האט ער שוין געמוזט זיין מיט איהם נפש אחת און האט, איהם צו ליעב, געשאצט אויך אללע יודען. אז לעסינג איז געשטארבען, האבען די יודען בעקומען אלץ נאר דורך מענדעלסזאהן, איין אנדער בעשיצער, און דאס איז געוועהן איינער פון מענדעלסזאהן'ס קריסטליכע חברים כריסטיאן ווילהעלם דאהם, וואס דורך איהם זענען געהאלפען געווארען אסך יודען אין פראנקרייך, אסטערייך און שפעטער אויך אין דייטשלאנד.

אין יענע יאהרען איז די לאגע פון די יודען אין עלזאס און מעץ,

װאס זענען שוין דעמאלט געשטאנען אונטער דער מאכט פון דער פראנצאזישער מלוכה, געװעהן זעהר טרויעריג. אין אנדערע ערטער האבען זיי אפילו אויך גענוג געליטען. נאר דאס איז נאך אלץ געװעהן א נאר ניט געגען דעם װאס זיי האבען זיך דארט געמוזט אנליידען. יעדער פריץ האט געטהון מיט זיי װאס ער האט נאר געװאלט: היינט האט ער זיי ערלויבט זיך צו בעזעצען ביי זיך אין דארף אדער אין שטאדטעל אונ מארגען האט ער זיי ארויסגע־װארפען נאר אהן א פארװאס. אומעדום האבען זיי דארט געמוזט װאהנען אין בעזונדערע אבגעשלאסענע גאסען אונ קיינער פון זיי האט זיך ניט געטארט ארויסװייזען ערגיץ אין איין אנדער גאס. אין מעטץ האט מען ניט געלאזט װאהנען מעהר פון 180 יודישע משפחות, אונ דערפאר האבען דארט געמוזט די בחורים אונ בתולות פערזיצען. מס האבען זיי אבער געצאהלט מעהר פון אללע איינװאהנער. מען האט ביי זיי געריסען אויף אלדינג, אפילו קירכען האבען זיי געמוזט אויסהאלטען. די הכנסה פון זיי איז געװעהן אזוי גרויס, אז װי באלד דער קעניג האט געװאלט איינעם געבען א רעכטע מתנה, האט ער איהם אויף א צייט אבגעגעבען די יודען אין די האנד אריין. מען פלעגט זיי אזוי אויסלעדיגען, אז אפילו דער עלטסטער װוהן ביי א פאטער האט אנדערש ניט געקאנט בלייבען אין מעטץ ביז ער האט ניט בעצאהלט א מנה יפה. אונ ביי די אללע נתינות האבען די יודען געמוזט ציהען די פרנסה נאר פון געלד־ארבייט אונ מסחר פון בהמות, חאטש דער מסחר איז זיי אויך שװער אנגעקומען, װייל ארומפאהרען האבען זיי ניט געהאט דאס רעכט, אדער זיי האבען געמוזט דערפאר בעצאהלען אסך מעהר װי פיעל זיי װאלטען געקאנט פערדיענען. אונ אין פיעל מקומות, װי אין שטראסבורג אונ נאך אנדערע שטאדט, האבען זיי אפילו ניט געטארט איבערנאכטיגען. אװדאי האבען זיי ניט געהאט פון װאס צו לעבען אונ זענען געצװאונגען געװעהן זיך חאפען צום פראצענט, אונ אזוי װי קיין גרויסע עשירים זענען זיי ניט געװעהן האבען זיי געקאנט נאר מאכען קליינע געשעפטלעך, זיי האבען געגעבען דאס ביסעל געלד אויף װאכערס געמיינע לייט אונ בעלי מלאכות. די נויטה האט זיי פערשטעהט זיך, געטריבען זיי זאלען רייסען װי װייט עס האט זיך נאר גע־לאזט, אונ דורך דעם זענען זיי פערהאסט געװארען ביים פראסטען פאלק, װאס האט נאר געהאלטען דעם יודען פאר א בלוט־צאפער אונ האט נאר ניט געװאלט בערעכנען, אז ער האט געביך קיין אנדער ברירה ניט אונ אז ער מוטשעט אנדערע נאר דערפאר װאס מען װערגט איהם.

מיט דעם אומגליקליכען מעמד פון די עלזאסער יודען האט זיך בענוצט זעהר א שלעכטער מענש העלל, וואס איז פריהר געוועהן א פראסטער שרייבער אונ ביסלעכווייז האט ער זיך אזוי ווייט אויפגעהויבען, אז מען האט איהם געמאכט פאר שופט. אזא מענש האט געריסען פון טויט אונ פון לעבעדיג, אונ ער האט זיך אימיסטען אויסגעלערנט לשון קדש אונ יודיש-דייטש, כדי ער זאל פערשטעהען אלדינג וואס קומט פאר צווישען די יודען אונ זיי זאלען זיך ניט קאנען בעהאלטען פאר איהם. דאס אומגליק איז אבער געשעהען וואס ער האט געהאט צו ברייטע קעשענעס אונ ווי פיעל מען האט איהם געגעבען איז נאך אלץ וועניג געוועהן; אודאי אז ער האט שוין גוט אויסגעזויגען די יודען אונ האט פערשטאנען אז מעהר וועט ער שוין ביי זיי גאר ניט מוציא זיין, איז ער געווארען קלאמערשט א בעל טובה. עס האט געהייסען, אז ער געהמט זיך אן פאר די אומגליקליכע וואס לייען געלד ביי יודען, אונ ער האט זיך גענומען צו די יודישע פראצענטניקעס. קודם כל האט ער אנגעהויבען צורעדען מען זאל מאכען פאלשע קוויטלעך אונ יעדער בעל חוב זאל צושטעלען דעם געריכט א צעטעל אז ער האט שוין אין גאנצען זיין חוב בעצאהלט. זיין רשעות איז געוועהן אזוי גרויס אז ווען עס האט זיך געפונען איין ארענטליכער קריסט, וואס האט זיך ניט געוואלט בענוצען מיט א פאלש קוויטעל, האט ער אנגעשטעלט די גייסטליכע זיי זאלען עס ניט דערלאזען אונ זיי זאלען שרייען, אז נאכמאכען די חתימה פון א יודען, כדי זיין געלד זאל פערפאלען ווערען, איז נאר די גרעסטע מצוה. דערנאך האט ער אנגעשריבען א בעזונדער בוך וועגען די יודען אונ האט מודה געוועהן, אז פאלשע קוויטלעך קומען טאקי פאר. נאר דאס פאלק האט קיין אנדער מיטעל ניט זיך צו ראטעווען פון די יודען. צום גליק האט זיך די מלוכה נאך צייטליך אומגעקוקט, מען האט העללין פריהר איינגעזעצט אין תפיסה אונ דערנאך האט מען איהם ארויסגעטריבען פון עלזאס.

אז די יודען האבען געפטרט דעם רשע, האבען זיי אנגעהויבען צו טראכטען אז עס איז קיין תכלית ניט ווייטער צו בלייבען אין אזא שרעקליכער לאגע, אונ עס איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען דעם קעניג לודוויג דעם זעכצעהנטען איינגעבען א בקשה אונ בעטען ביי איהם רחמים. אזא פאפיער האט מען אבער בעדארפט שרייבען מיט שכל; צווישען זייערע פארשטעהער האבען זיי ניט געהאט אזעלכען וואס זאל זיין פעהיג אזעלכעס אנצושרייבען, אונ זיי האבען זיך געווענדעט צו מענדעלסזאהן, וואס האט שוין דעמאלט געשעט

אויף דֶער וֶועלְט, אוּנ הָאבֶּען אִיהם פַּארְגֶעלֶענְט עֶר זָאל אויף זִיךְ נֶעהמֶען דִי מִצְוָה. מֶענְדֶעלְסָזָאהן אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן אויךְ אַ פְּרַאקְטִישִׁיר מֶענְשׁ, עֶר הָאט זִיךְ אִיבֶּערְלֶעגְט, אַז אַזאַ פַּאפִּיעֶר אִיז גְלַייכֶער ווען אַ קְרִיסְט אַרְבֵּייט עֶס אוֹיס. אוּנ עֶר הָאט מִיט דֶער מִצְוָה מְכַבֵּד גֶעוֶועהן זַיין יוּנְגֶען פְרַיינְד דָאהם, ווָאס הָאט דֶעמָאלְט נָאר ווָאס אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בּוּךְ ווֶעגֶען גֶעשִׁיכְטֶע אוּנ אִיז צוּ לִיעבּ דֶעם גֶעווָארֶען אַ חָשׁוּב בַּיי דֶער מְלוּכָה. דָאהם אִיז גֶעוֶועהן אַ בֶּן בַּיִת בַּיי מֶענְדֶעלְסָזָאהן אוּנ אִיז מִן הַסְתָּם גֶעווָארֶען אֵיין אוֹהֵב יִשְׂרָאֵל. מִיט שִׂמְחָה הָאט עֶר אויף זִיךְ גֶענוּמֶען דִי אַרְבֵּייט אוּנ אַזוֹי ווִי עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען אַז כִּמְעַט אִין גַאנְץ אֵייְרָאפַּא אִיז דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען זֶעהר גֶעדְרִיקְט, הָאט עֶר זִיךְ מְיַשֵּׁב גֶעוֶועהן, אַז עֶס אִיז בֶּעסֶער עֶר זָאל שְׁרַייבֶּען ווֶעגֶען כְּלַל יוּדֶען אִין אַלֶּע לֶאנְדֶער אוּנ הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען אַ בֶּעזוּנְדֶער סֵפֶר מִיט דֶעם נָאהמֶען „דָאס פַארְבֶּעסֶערְן פוּנ׳ם יוּדִישֶׁען מַצָב".

דָאהם הָאט זִיךְ גֶעשְׁטֶעלְט אויף דֶער אַלֶף אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעווִיזֶען, אַז גֶעגֶען דִי יוּדֶען טְהוּט מֶען דִי גְרֶעסְטֶע עַוְלָה, ווָאס דַוְקָא זֵייעֶרֶע גְרוֹיסֶע מַעֲלוֹת מַאכְט מֶען פַאר חֶסְרוֹנוֹת: דֶעם שַׁארְפֶען שֵׂכֶל אוּנ דֶעם חֵשֶׁק עֶפִּיס צוּ טְהוּן אוּנ נִיט לֶעדִיג זִיצֶען גֶעהמְט מֶען אָן פַאר שְׁווִינְדֶעל אוּנ בֶּערַייסֶערַיי, דִי גוּטֶע מִדוֹת רֶעכֶענְט מֶען פַאר נַארֶעשְׁקַייטֶען אוּנ אויף זַיין אַלְטֶען יִחוּס קוּקְט מֶען ווִי אויף אֵיין עַקְשָׁנוּת. אֱמֶת, צְווִישֶׁען יוּדֶען גֶעפִינֶען זִיךְ אויךְ שְׁלֶעכְטֶע מֶענְשֶׁען פּוּנְקְט ווִי בַּיי אַלֶע פֶּאלְקֶער, נָאר ווִי קָאן מֶען נָאר פוּן זֵיי פָארְדֶערְן, אַז זֵיי זָאלֶען זַיין בֶּעסֶער פוּן אַנְדֶערֶע, ווֶען מֶען טְהוּט זֵיי אָן אַזֶעלְכֶע צָרוֹת אוּנ מֶען טְרַייבְּט זֵיי מִיט גֶעוַואלְד זֵיי זָאלֶען טְהוּן שְׁלֶעכְטְס. דַארִיבֶּער הָאט דָאהם גֶעוויזֶען, אַז עֶס אִיז אַ חוֹב אויף אַלֶע ווָאס פֶערְשְׁטֶעהֶען, אַז מֶען טָאר נִיט לָאזֶען עֶטְלִיכֶע מִילְיָאן מֶענְשֶׁען זִיךְ אַרוּמְדְרֶעהֶען אויף דֶער ווֶעלְט נַאקֶעט אוּנ בְּלוֹיז, הוּנְגֶערִיג אוּנ דָארְשְׁטִיג, זֵיי זָאלֶען גְלַייךְ מִיט אִיהם אוֹיפְהֵייבֶּען זֵייעֶר קוֹל אוּנ בֶּעטֶען דִי מְלוּכוֹת, ווָאס ווִילֶען זֶעהֶען זֵייעֶרֶע לֶאנְדֶער גְלִיקְלִיךְ, זֵיי זָאלֶען גֶעבֶּען יוּדֶען פְרַייהַייט אוּנ זֵיי בֶּעטְרַאכְטֶען ווִי גְלַייכֶע קִינְדֶער, אוּנ ווָאהל ווֶעט זַיין דֶער מְדִינָה, ווָאס ווֶעט זִיךְ אַזוֹי נוֹהֵג זַיין. ווִי עֶס פָארְדֶערְן דִי גֶעזֶעצֶע פוּן מֶענְשֶׁענְלִיעבֶּע. נָאר דִיעֶנֶען בַּיי דֶער קְרוֹין אוּנ פֶערְנֶעהמֶען הוֹיכֶע שְׁטֶעלֶען דַארוּף אִיז דָאהם אַלֵיין אויךְ נִיט מְרוּצֶה גֶעוֶועהן. פַאר ווָאס — אִיז שְׁווֶער צוּ ווִיסֶען: עֶס קָאן זַיין, אַז עֶר הָאט מוֹרָא גֶעהַאט צוּ פִיעל צוּפֶערְלַאנְגֶען מֶען זָאל אִיהם אִין גַאנְצֶען נִיט אָבְּזָאגֶען, נָאר גִיכֶער אִיז צוּ גְלוֹיבֶּען, אַז מֶענְדֶעלְסָזָאהן,

וואס האט איהם צוגעהאלפען ביים שרייבען, האט אזוי געוואלט, כדי עס זאל זיך באלד ניט אנהייבען קיין נייע קנאה אונ שנאה.

דאהם'ס בוך האט אנגעמאכט א גרויסען רעש; מען האט איהם חושד געווען, אז די יודען האבען איהם איבערגעקויפט, אונ דווקא אין דייטשלאנד, וואו ער האט געלעבט, אז מען וועט מעהר שטעלען אויף זיינע רעד ווי ערגיץ אנדערש. האט מען שלעכט געקוקט אויף איהם. אפילו אזא גרויסער מאן ווי דער פראפעסאר יאהאן דוד מיכאליש, וואס האט גוט געקאנט העברעיש, האט געשריבען קעגען איהם אונ האט געדרונגען, אז פון יודען קאן גאר קיין לייט ניט ווערען. די מלוכה מן הסתם האט זיך צוגעהערט ניבער וואס די שונאים זאגען, אונ האט ניט געוואלט פערבעסערן די לאגע פון די דייטשע יודען.

דערפאר האט דאהם'ס בוך זעהר פיעל געהאלפען די יודען אין פראנקרייך. אויך דער קייזער יאזעף האט זיך גענומען ארויסצוגעבען נייע געזעצע וועגען די עסטעררייכישע יודען: ער האט געהייסען עפנען פאר זייערע קינדער אלע אקאדעמיעס אונ אוניווערזיטעטען, מאכען פון זייערטוועגען בעזונדערע שולען אונ זיי בעפרייהען פון דעם „יודישען מס" וואס זיי האבען געמוזט צאהלען אויסער אללע אנדערע נתינות. דאס איז נאר געוועהן איין התחלה, ווייל פיעל געזעצע זענען נאך אבער געבליבען! אין אסך ארטער האבען זיי זיך ניט געטארט געפינען, אפילו אין וויען האט מען זיי ניט ערלויבט צו האבען א שול, נאר עס איז שוין נוט געוועהן וואס מען האט אנגעהויבען צו טראכטען וועגען זיי, אונ דאס האבען זיי געהאט דאהם'ן צו פערדאנקען.

פון זיין זייט האט מענדעלסזאהן געוואלט, אז אויסער דאהם'ס גוטע רייד זאל מען נאך פארענטפערן אללע אנדערע שאלות וועגען יודען, כדי די שונאים זאלען קיין פתחון פה ניט האבען. אונ דאריבער האט ער געהייסען זיין תלמיד, דעם דאקטאר מארקוס הערץ, ער זאל פון ענגליש איבערזעצען ר' מנשה בן ישראל'ס ספר, אין וועלכען ער האט אזוי ליכטיג צושלאגען אללע בעשולדיגונגען אויף יודען, אונ אליין האט מענדעלזאהן אנגעשריבען א פארעדע מיט דעם נאהמען „רעטונג דער יודען" אונ האט אויסגעוויזען, אז מיט געוואלד קאן מען קיינעם ניט אנווארפען קיין אמונה אונ פון געגאטהע זאכען קאן קיין נוטס ניט ארויס. מענדעלסזאהן'ס פארעדע איז דער וועלט זעהר געפאלען, חאטש ער האט ארויסגעזאגט זעהר א ביטערן אמת, נאר עס האבען זיך געפונען אזעלכע קריסטען, וואס האבען זיך דערמיט אויך געוואלט בענוצען אונ האבען אנגעהויבען שרייען, אז מענדעלסזאהן איז גאר קיין יוד ניט.

חַייל בַּיי אִיהם שְׁטֶעהט דִי מֶענְשֶׁענְלִיעבֶּע הָאכֶער פוּן אַלְדִינְג, אוּנ דָאס אִיז דָאךְ דֶער פוּנְדַאמֶענְט פוּן דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער רֶעלִיגְיָאן. אֵיינֶער פוּן דִי קְרִיסְטְ-לִיכֶע שְׁרַייבֶּערְס הָאט זָאגַאר אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בֶּעזוּנְדֶער בּוּךְ אוּנ הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען, אַז עֶס פְרֶעהט אִיהם זֶעהר וָואס מֶענְדֶעלְסָזָאהן הָאט סוֹף כָּל סוֹף אַרָאבְּגֶענוּמֶען דִי מַאסְקֶע פוּנ'ם פָּנִים אוּנ מֶען מָאג אִיהם בְּפֵירוּשׁ רֶעכְנֶען פַאר אַ קִינְד פוּן דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער קִירְכֶע, וָואס אִיז פוּל מִיט יֹשֶׁר אוּנ רַחֲמָנוּת, אוּנ נִיט פַאר אַ קְנֶעכְט פוּן דֶעם יוּדִישֶׁען גְלוֹיבֶּען, וָואס בֶּעלַאסְטֶעט אוֹיף אַלֶע מִיט קְלָלוֹת אוּנ חֲרָמוֹת. בַּיי אַזַא זַאךְ הָאט מֶענְדֶעלְסָזָאהן נִיט גֶעטָארְט שְׁוַויינֶען, אוּנ וִוי עֶס אִיז אִיהם זֶעהר נִיט לִיעבּ גֶעוֶועהן אָנְצוּהֵייבֶּען אַ וִכּוּחַ וֶועגֶען אֱמוּנָה, הָאט עֶר פָארְט גֶעמוּזְט אַרוֹיס מִיט דֶער פֶּעדֶער. דֶעמָאלְט הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זַיין בֶּערִיהמְטֶען סֵפֶר „יְרוּשָׁלַיִם" אוּנ הָאט בֶּעקַאנְט גֶעמַאכְט וִוי אַזוֹי עֶר קוּקְט אוֹיפ'ן יוּדֶענְטְהוּם, נָאךְ מֶענְדֶעלְסָזָאהנ'ס מֵיינוּנְג קָאן מֶען נָאר נִיט פֶערְגְלַייכֶען דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה מִיט אַנְדֶערֶע רֶעלִיגְיָאנֶען, וַוייל יֶענֶע רֶעלִיגְיָאנֶען הָאבֶּען גֶעוִויסֶע יְסוֹדוֹת, וָואס מֶען מוּז אִין זֵיי גְלוֹיבֶּען, אוּנ דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה בֶּעשְׁטֶעהט פוּן דִינִים, וָואס מֶען מוּז זֵיי פָאלְגֶען; דִי תּוֹרָה אִיז אַ גֶעזֶעץ-בּוּךְ, וָואס וַוייזְט דֶעם יוּדֶען כְּלָלִים וִוי אַזוֹי עֶר דַארְף זִיךְ פִיהְרֶען אוּנ לֶעבֶּען צוּפְרִידֶען אוּנ גְלִיקְלִיךְ, אוּנ דֶערְפַאר טָאר מֶען זִיךְ נִיט עֶרְלוֹיבֶּען אֲפִילוּ אוֹיף אֵיין הָאר אָבְּצוּטְרֶעטֶען פוּן אִיהר, פּוּנְקְט וִוי יֶעדֶער אַיינְוָואהנֶער הָאט קֵיין רֶעכְט נִיט עוֹבֵר צוּ זַיין אוֹיף דִי חֻקִים פוּן זַיין מְדִינָה, מֶען מֶאג נָאכְקְלֶאהרֶען דֶעם טַעַם פוּן יֶעדֶער מִצְוָה, גַאנְץ אָפְט קָאן מֶען פֶערְשְׁטֶעהֶען אַז עֶס זֶענֶען דָא פִיעל זַאכֶען וָואס הָאבֶּען אַ וֶוערְטְה אִין גֶעוִויסֶע צֵייטֶען אוּנ נָאר אוֹיף בֶּע-שְׁטִימְטֶע אָרְטֶער, נָאר קֵיין שׁוּם אֵיינְצִיגֶער מֶענְשׁ טָאר זִיךְ אַלֵיין נִיט שַׁאפֶען זַיינֶע אֵיינֶענֶע דִינִים, וַוייל וֶוען דֶעם אֵייבֶּערְשְׁטֶענְס רָצוֹן וֶועט זַיין, אַז עֶס זָאל עֶפִּיס פֶערְאֶנְדֶערְט וֶוערֶען וֶועט עֶר אוּנְז זַיין הֵיילִיגֶען וִוילֶען מְגַלֶה זַיין פּוּנְקְט אוֹיף אַזַא ווּאוּנְדֶערְבַּארֶען אוֹפֶן וִוי עֶר הָאט אוּנְז גֶעגֶעבֶּען דִי תּוֹרָה אוֹיף דֶעם בַּארְג סִינַי. מִיט דֶעם דָאזִיגֶען סֵפֶר הָאט מֶענְדֶעלְסָזָאהן פָּשׁוּט מַרְעִישׁ עוֹלָם גֶעוֶועהן, דִי גְרֶעסְטֶע גֶעלֶעהְרְטֶע הָאבֶּען אִיהם גֶעלוֹיבְּט, אֲפִילוּ דֶער פְּרָאפֶעסָאר מִיכֶאלִישׁ, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ שׂוֹנֵא יִשְׂרָאֵל, הָאט גֶעמוּזְט מוֹדֶה זַיין אַז עֶר הָאט רֶעכְט, אוּנ דֶער בֶּערִיהמְטֶער פִילָאזָאף קַאנְט הָאט אִיהם גֶעשְׁרִיבֶּען אַז עֶר בֶּעוואוּנְדֶערְט דָאס חֲרִיפוּת, וָואס עֶר הָאט בֶּעמֶערְקְט אִין זַיין סֵפֶר, אוּנ עֶר הָאפְט אַז זַיינֶע אֶמֶת'ע גֶעדַאנְקֶען וֶועלֶען מַאכֶען אַ גְרוֹיסֶען רוֹשֶׁם בַּיי אַלֶע פֶעלְקֶער, וועלְכֶע וֶועלֶען זִיךְ אִיבֶּערְצֵייגֶען אַז דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה אִיז

פְרַײ אָהן קֶעטֶען, אָהן צְוַואנְגֶען, אָהן אַ דֵעָה וָאגֶען דֶעם הָאֶרֶץ אָדֶער דֶער מַחֲשָׁבָה.

מִיט וָואס פַאר אַ חֲשִׁיבוּת מֶענְדֶעלְסָזאהן'ס סְפָרִים הָאבֶּען זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט זֶעהט מֶען אַרוֹיס דֶערְפוּן וָואס, וֶוען שְׁפֶּעטֶער אִיז גֶעקוּמֶען קֵיין בֶּערְלִין דֶער בֶּערִיהמְטֶער פְרַאנְצֶאזִישֶׁער שְׁרַייבֶּער, מִירַאבָּא, אוּנ הָאט גֶעזֶעהֶען וִוי מֶענְדֶעלְזָאהן'ס נָאהמֶען אִיז דָארְט גְרוֹיס נָאכ'ן טוֹיט, הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ בֶּעזוּנְדֶער בּוּךְ אוּנ הָאט דֶער פְּרֵייסִישֶׁער מְלוּכָה גֶעגֶעבֶּען רֶעכְטֶע עֵצוֹת וֶועגֶען דִי אָרְדְנוּנְגֶען, וָואס מֶען דַארְף אַיינְפִיהרֶען אִין לַאנְד; אוּנ דֶערְבַּיי הָאט עֶר אוֹיךְ נִיט פֶערְגֶעסֶען דִי יוּדֶען אוּנ עֶר הָאט זֵיי נִיט קֵיין קְלֵיינֶע טוֹבָה גֶעטְהוּן.

נָאר וֶוען מֶענְדֶעלְסָזאהן הָאט גֶעהַאט נֶעגוּג אַרְבַּייט מִיט דִי אוֹיסְוֶוענְדִיגְסְטֶע שׂוֹנְאִים, הָאט עֶר גֶעמוּזְט פִיהרֶען מִלְחָמָה מִיט זַיינֶע פֶערְנַארְטֶע בְּרִידֶער אַלֵיין, וֶועלְכֶע הָאבֶּען נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ שְׁרַייעֶן אַז עֶר מַאכְט אַ תֵּל פוּן דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה. מִיט שִׂמְחָה הָאט מֶענְדֶעלְסָזאהן בֶּעגְרִיסְט דֶעם קֵייזֶער יָאזֶעף'ס בֶּעפֶעהל, וֶוען עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען עֶפְנֶען אִין עֶסְטֶערְרַייךְ יוּדִישֶׁע שׁוּלֶען, אוּנ הָאט דֶערְמִיט בֶּעוִויזֶען אַז דִי מְלוּכָה הֵייבְּט אָן בִּיסְלֶעכְוַוייז זָארְגֶען פַאר דִי יוּדֶען אוּנ זֵיי בֶּעוָוארְנֶען זֵיי זָאלֶען אוֹיסְוַואקְסֶען נוּצְלִיכֶע מֶענְשֶׁען; צוּם סוֹף הָאבֶּען דִי יוּדֶען אָנְגֶעמַאכְט אַ גֶעוַואלְד, אַז דָאס אִיז אַ בִּיטֶערֶע גְזֵרָה אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גֶעוָואלְט אֲפִילוּ לָאזֶען קָאסְטֶען גֶעלְד אַבִּי מֶען זָאל זֵיי בֶּעפְרַייעֶן פוּן דִי שׁוּלֶען. דֶעמָאלְט הָאט מֶענְדֶעלְסָזאהן אַ קוּק גֶעטְהוּן, אַז עֶס אִיז קֵיין תַּכְלִית נִיט אוּנ אַז מֶען מוּז דֶעם פָאלְק עֶפְנֶען דִי אוֹיגֶען, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אָנְצוּפַאלֶען אוֹיף דִי רַבָּנִים, וָואס וִוילֶען הַאלְטֶען דִי יוּדֶען אִין פִינְסְטֶערְנִישׁ. אֵיינֶער פוּן זַיינֶע תַּלְמִידִים אוּנ נוֹטֶע פְרַיינְד, ר' נַפְתָּלִי הִירְץ וַויזֶעל הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ סֵפֶר „דִבְרֵי שָׁלוֹם וֶאֱמֶת" אוּנ הָאט פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען דֶעם עוֹלָם, אַז דִי דָאזִינֶע, וָואס הַאלְטֶען זֵיי אָב פוּן בִּילְדוּנְג, טְהוּעֶן זֵיי אַ גְרוֹיסֶע רָעָה, וַוייל אַנְדֶערְשׁ וֶועלֶען זִיךְ דִי יוּדֶען קֵיין מָאל נִיט קָאנֶען אוֹיפְהֵייבֶּען. דִי פְרוּמֶע רַבָּנִים הָאבֶּען אָבֶּער נִיט גֶעקוּקְט אוֹיף דִי רְאָיוֹת, וָואס ר' נַפְתָּלִי הִירְץ וַויזֶעל הָאט גֶעבְּרַאכְט פוּן אַלֶע הֵיילִיגֶע סְפָרִים אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען, אַז אֲפִילוּ דִי גְמָרָא קָאן נִיט לַיידֶען קֵיין תַּלְמִיד חָכָם וָואס אִיז פְרֶעמְד פוּן וִויסֶענְשַׁאפְט. זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעהַאלְטֶען אֵיינְס, אוּנ קוּקֶענְדִיג אוֹיף זֵיי, הָאט דָאס בְּלִינְדֶע פָאלְק נִיט גֶעוָואלְט פוּן קֵיין זַאךְ הֶערֶען אוּנ הָאט גֶעבְּרֶענְט אַלֶע סְפָרִים פוּן מֶענְדֶעלְסָזאהן אוּנ זַיינֶע לַייט. וֶוער וֵוייסְט צוּ

עס חאלט געקאנט קומען, ווען די רבנים פיהלען ביי זיך אביסעל מעהר תקיפות אונ האבען קיין מורא ניט פאר דער מלוכה. ביטער איז אודאי גע־ וועהן מענדעלסזאהן צוצוזעהען ווי יודען אליין שטופען פון זיך אוועק זייער גליק, אונ אקליינער טראסט איז פאר איהם וועניגסטענס געוועהן דאס, וואס די יודישע קהלות פון ווענעדיג, פעראַרא אונ טריעסט האבען זיך גענומען מאכען שולען אונ האבען זיך צו איהם געווענדעט מיט אבקשה, ער זאל זיי פערזארגען מיט שול־ביכער. דער געדאנק, אז זיין ארבייט איז פארט ניט געוועהן אומזיסט האט איהם דערקוויקט אונ זיס געמאכט זיינע לעצטע לעבענס־טאג.

אים יאהר 1786 איז מענדעלסזאהן געשטארבען, אונ די געלעהרטע וועלט, סאי יודען, סאי קריסטען, האט שטארק דערפיהלט די גרויסע אבדה. גאנצע הונדערט יאהר האבען בעדארפט אוועקגעהען ביז מען האט זיך אויסגעלערנט שאטצען זיין ווערטה: אז זיינע עדלע קריסטליכע חברים האבען געוואלט באלד נאך זיין טויט שטעלען זיין בילד פון אשטיין אויף דעם בערלינער אפערן־ פלאץ, האט מען עס ניט דערלאזט, אונ ערשט אים יאהר 1887 האט מען איהם אין זיין געבורטס־שטאדט דעסויא געשטעלט אמאנומענט, אונ גאנץ דייטש־ לאנד האט זיך דערמיט משמח געוועהן. נאר די דאזיגע מצבה איז געוויס אגאר ניט גענוג דעם זכרון וואס מענדעלסזאהן האט איבערגעלאזט ביי זיין פאלק, אונ זיין נאהמען וועט בלייבען עביג, כל זמן תורה אונ חכמה וועלען נאך גילטען פאר דעם יודען ווי כבוד אונ גדולה.

צווישען די יודישע לומדים אונ געלעהרטע, וואס האבען אומגערינגעלט ר' משה מענדעלסזאהן אונ איהם מיטגעהאלפען, יעדער נאך זיינע קרעפטע, צו פערשפרייטען ליכטיגקייט אין יודישען פאלק, מוז מען קודם כל דערמאנען ר' ישראל זאמושטש, וואס איז געוועהן מענדעלסזאהן'ס רבי אונ האט איהם דער ערשטער געוויזען אוועג צו וויסענשאפט. ר' ישראל זאמושטש האט געהייסען נאך דער שטאדט זאמושטש, וואו ער איז אים יאהר 1700 גע־ בארען געווארען. זיין יוגענד איז ווענינ בעקאנט. נאר דאס ווייסט מען, אז פון קליינערהייד אן האט ער זיך גערעכענט צווישען די מופלגים אונ וואלט געוויס ערגיץ געווארען רב, ווען דער חשק זיך צו בעשעפטיגען מיט וויסענשאפטען טרייבט איהם ניט אוועק פונ'ם רבנות אונ הייסט איהם ניט אנהייבען ארומ־ וואנדערן אויף דער וועלט. ער איז אויך געצוואונגען געוועהן אוועקצופאהרען פון דער היים, ווייל חאטש ער האט נאר געקוקט אין יודישע חקירה־ספרים

און האט קיין פרעמדע לשונות ניט געקאנט, האבען פון דעסטוועגען די פרומע אנגעשטעקט, אז ער געהמט זיך עפיס אויף א נייעם דרך און זיי האבען איהם אנגעהייבען אזוי שטארק רודפ'ן, אז ער האט זיך געמוזט זוכען איין אנדער היים. ער האט זיך אוועקגעלאזט קיין דייטשלאנד, נאר אזוי ווי דארט איז ניט געוועהן בעסער ווי אין פולין, פון מלמדות האט ער געקאנט האבען נאר ווייניג פרנסה און האט זיך נאך בעדארפט היטען פאר די פרומע, האט ער זיך אבגעמוטשעט צוואנציג יאהר און האט זיך קוים דאס טרוקענע שטיקעל ברויט פערדיענט. ערשט אים יאהר 1741 איז איהם געראטהען אבצודרוקען אין פראנקפורט אן דער אדער זיין ספר „נצח ישראל“, וואס האט איהם געמאכט א גרויסען נאהמען אויף דער וועלט. מיט דעם דאזיגען ספר האט ער געמאכט איין התחלה צו לערנען יודען וויסענשאפטען, נאר אזוי ווי גלאט אזוי רעדען וועגען חכמה האט ער מורא געהאט טאמער וועט קיינער נאר ניט וועלען געהמען זיין ספר אין די האנד אריין, האט ער איינגעוויקעלט זיין הויפט-כוונה אין יודיש לומדות, און עס האט געהייסען, אז ער וויל נאר פארענטפערן און ערקלאהרען די דאזיגע ערטער אין דער גמרא, וואס האבען א שייכות צו געאמעטריע און אסטראנאמיע. דעמאלט איז מען פון איהם געוואהר געווארען אין בערלין, און איינער פון די בערלינער גבירים, ר' דניאל איטציג האט איהם אהין אריינגענומען און האט איהם ביי זיך געהאלטען כמעט ביז זיין טויט. אין בערלין איז איהם שוין בעסער געוועהן. בעזאנדערס אז זיין תלמיד ר' משה מענדעלסזאהן איז געווארען אזוי גרויס, און ער האט איהם צונויפגעפיהרט מיט קריסטליכע געלעהרטע. נאר פון דעסטוועגען האבען איהם די צרות, וועלכע ער האט ביז אהער איבערגעטראגען, מיעד און אלט געמאכט און ער איז ניט אים שטאנד געוועהן ווייטער צו דרוקען זיינע ספרים, חאטש ער האט ניט אויפגעהערט צו שרייבען און האט זיך אפילו בעשעפטיגט מיט ערפינדונגען. ווי עס ווייזט אויס, האט עס איהם געצויגען א היים קיין פולין, און אויף דער עלטער האט ער זיך בעזעצט אין בראדי, וואו ער איז געשטארבען אים יאהר 1772. ביים ארומפאהרען זענען ביי איהם פיעל כתבים פערפאלען געווארען און עס האט איהם בעזאנדערס באנג געטהון, וואס ער האט פערלארען א גרויס ספר וועגען אסטראנאמיע „ארבות השמים“, וואס ער האט דארויף געארבייט א סך יאהרען. ערשט שפעטער מיט פינף און צוואנציג יאהר האט מען אבגעדרוקט זיין ספר „אוצר נחמד“ — א פירוש אויפ'ן „כוזרי“, און נאך א פירוש פון איהם אויף ר' יהודה אבן תבון'ס ספר

„רוח חן". ניט לאנג, א יאהר צעהן צוריק, האט מען אין בערלין געפונען א זונן־זייגער, וואס ר' ישראל זאמושטין האט איהם אליין געמאכט און וואס מען רעכענט איהם פאר זיין אייגענע ערפינדונג.

נאך ביטערער איז געווען דער גורל פון ר' **שלמה מימון**. וואס האט אויך געלעבט אין בערלין אין מענדעלזאהן'ס צייטען און וואס מען קאן זאגען, אז ער איז כמעט געשאפען געווארען ער זאל דאס גאנצע לעבען ליידען דחקות און ניט האבען אפילו איין גוטע שעה. ר' שלמה מימון איז געבארען געווארען אין נעשוויז, א קליין שטעדטעל אין ליטא, ביי ארעמע עלטערן און אז ער איז נאך געוועהן א קליין קינד האט ער שוין געשם'ט פאר א עלוי און מען האט געזעהען אז ער וואקסט א גרויסער למדן. עלף יאהר איז ער אלט גע-וועהן ווען מען האט איהם חתונה געמאכט, און צוויי מחותנים האבען זיך געשלאגען איבער איהם, יעדער האט געוואלט חאפען די מציאה און מען האט דעם פאטער צוגעצאהלט פאר איהם א מתנה יפה. דער קליינער שלמה האט זיך ניט געוואלט בעגנוגען נאר מיט גמרא־לערנען, און אזוי ווי אין יענע יאהרען האבען זיך אין ליטא אנגעהויבען ארויסווייזען חסידים, האט ער זיך צו זיי צוגעלאזט און האט ביי זיי גענאשט פיעל זאכען פון קבלה. זיין שארפער מח האט נאר בעדארפט האבען מען זאל איהם ווייזען עפיס א שיין פון חכמה, און ער האט שוין ניט געקאנט איינרוהען, ער האט זיך געחאפט צום „מורה נבוכים" ביסלעכווייז האט ער איבערגעקוקט אללע יודישע חקירה־ספרים, ביז ער איז געקומען צום שכל, אז ער מוז האבען ביכער אין פרעמדע לשונות. דא האט ער אבער געמוזט בלייבען שטעהען איבער צוויי סבות: ערשטענס, וואו האט ער געקאנט בעקומען די נאטהיגע ביכער אין דעם קליינעם שטעדטעל, וואו ער האט זיך געפונען און וואו ער אלליין איז טאקי געוועהן דער איינציגער חכם; און צווייטענס, וואס וואלט ער מיט זיי געטהון ווען ער האט זיי שוין אפילו, אז ער קאן קיין אות ניט לעזען; דא איז ער אבער געוואהר געווארען אז אין סלוצק איז דא א רב, וואס איז אמאל אין דער יוגענד געוועהן אין דייטשלאנד, און מען זאגט אז ער האט מיט זיך מיט געבראכט דייטשע ביכער. מימון האט ניט לאנג געטראכט, און חאטש עס איז געוועהן ווינטער, האט ער ניט געקוקט אויפ'ן שנעע מיט'ן פראסט און איז צו פוס אוועקגעגאנגען קיין סלוצק, א מרחק פון היבשע עטליכע מייל, בעטען ביים רב ביכער. דער רב איז נאר נבהל ומשתומם געווארען אז ער האט דערזעהען פאר זיך א יונגען מאן, וואס צו ליעב לערנען שלעפט ער זיך אין דער קאלט אזוי ווייט, נאר

אז ער האט זיך מיט איהם א ביסעל צורעדט האט ער פערשטאנען, אז פון איהם קאן אויסוואקסען א רעכטע כלי אונ ער האט איהם באלד אוועקגעגעבען אללע ביכער, וואס האבען זיך שוין ביי איהם דרייסיג יאהר געוואלגערט אויפ'ן בוידעם. מיט שמחה איז מימון אהיים געקומען, אונ חאטש עס איז איהם זעהר שווער אנגעקומען, ווייל ער האט זיך פריהר געגווג אנגעמוטשעט ביז ער האט זיך אויסגעלערנט פשוט לעזען, אונ דערנאך האט ער זיך ערשט בעדארפט בעהאלטען מען זאל איהם חאפען מיט א טרף-פסול. פון דעסטוועגען האט ער געשמאק געלערנט אונ די ביכער האבען איהם די אויגען געעפענט. אודאי האט ער שוין ניט געקאנט בלייבען מעהר ביי דער שווינער אויף קאסט אונ עס האט איהם אנגעהויבען ציהען קיין דייטשלאנד, וואו ער האט געהאפט זיך צו עפים צוצושלאגען. מיט גרוים מיה האט ער געפועלט ביי א סוחר ער זאל איהם מיט נעהמען קיין קאניגסבערג; דארט האט ער גערעכענט, אז ער דארף נאר ארויסגעהען אויף דער גאס אונ שרייען אז ער איז א חכם, וועט מען איהם אויפחאפען ווי א אבן טוב. ווי ערשטוינט איז ער אבער געווארען אז מען האט איהם אריינגעפיהרט אין קאניגסבערג צו א יודישען דאקטאר, אונ אז ער האט געזאגט אז ער וויל לערנען מעדיצין, האט מען פון איהם געמאכט דאס גרעסטע געלאכטער: די אבגעריסענע קליידער פון איין זייט אונ דאס פערדארבענע ליטוויש רעדען פון דער אנדערער זייט, האבען אויף אללע געמאכט אזא איינדרוק אז מען האט זיך ניט געקאנט איינהאלטען פון לאכען. אויפ'ן טיש איז אבער געלעגען גראד מענדעלזאהן'ס ספר „פעדאן" אונ מימון האט דערווייל א ביסעל אריינגעקוקט. דער דאקטאר איז א בעלן געוועהן איהם צו פרעגען אויב ער פערשטעהט עפים, אונ איז מיט איהם צו ליעב דעם איינ־גענאנגען אין א טיעפען שמועס. מימון האט מן הסתם ארויסגעוויזען זיין שארפען שכל אונ דער דאקטאר האט איהם געראטהען ער זאל גאר ניט מאכען קיין לאנגע שיהות אונ זאל שוין אוועקפאהרען קיין בערלין, ווייל נאר מענדעלזאהן מיט זיינע לייט וועלען זיין מבינים אויף אזא יונגען מאן אונ וועלען איהם העלפען צו דערגרייכען זיין ציעל. איין אנדערער וואלט זיך אפילו בערעכענט, אז עס איז גאר קיין מאגליכקייט ניט ער זאל קאנען זיך מיט לעדיגע האנד צושלאגען קיין בערלין, גאר מימון האט גאר ניט געוואלט טראכטען, קוים האט מען איהם אנגעוויזען א וועג אונ ער האט פערשטאנען, אז דארטען ארום קאן ער קומען צו א תכלית, איז פאר איהם קיין זאך ניט שווער געוועהן אונ

ער האט זיך געלאזט אויף גאטט'ס בעראטה. אין זיין "לעבענס בעשרייבונג" וואס ער האט אויף דער עלטער אלליין ארויסגעגעבען, דערצעהלט ער וואס ער האט זיך אנגעליטען די גאנצע צייט ביז ער איז געקומען קיין בערלין, און די האר שטעלען זיך קאפויר. ער איז מעהר צו פוס געגאנגען ווי געפאהרען. דעם טאג פלעגט ער אבקומען מיט א דאר שטיקעל ברויט, זעכס חדשים כסדר איז ער צוזאמען מיט נאך איין ארעם-מאנן ארומגעגאנגען אין די הייזער, דערנאך איז ער געוועהן א מלמד, א מקבל, און פון די אללע גוטע פרנסות איז ער צעהן מאל אין טאג געשטארבען פאר הונגער. אז גאטט האט איהם שוין געהאלפען און ער האט זיך צוגעשלאגען קיין בערלין, איז איהם שוין געוועהן גוט: מענדעלסזאהן האט איהם שטארק מקרב געוועהן און ער האט געקאנט זיצען און לערנען און ניט וויסען פון קיין נויטה. לאנג האט דאס אבער ניט געקאנט דויערן, עס איז איהם נמאס געווארען זיך אזוי ארומצושלעפען, און עס איז ביי איהם געבליבען ער זאל זיך נעהמען עפּיס צו א פאך. ער האט נאך אלץ געדענקט צו לערנען מעדיצין און דערפאר האט ער זיך ענטשלאסען אוועקצופאהרען ערגיץ אין א קלענערער שטאדט, וואו ער זאל קאנען רוהיג לערנען. דער מאנגעל האט איהם אבער ווייטער אנגעהויבען טרייבען פון איין ארט צום אנדערן. ער האט זיך א צייט אויפגעהאלטען אין האמבורג, פון דארט איז ער אריבער קיין האללאנד, צוויי יאהר האט ער געלערנט אין א גימנאזיום אין אלטונא, א פאר מאל איז ער צוריקגעקומען קיין בערלין, און אזוי האט ער זיך ארומגעדרעהט אהן א פעסטען מעמד, ביז ער איז ניט געקומען קיין ברעסלויא און איז ניט געווארען א לעהרער ביים בעריהמטען דיכטער אפרים קוה, וועלכער האט איהם אויסגעהאלטען שוין ביז צום לעצטען טאג פון זיין אומגליקליך אונרוהיג לעבען. געשטארבען איז ער אים יאהר 1800; ער איז אין גאנצען אלט געוועהן 47 יאהר, און פון איהם איז געבליבען א פירוש אויפ'ן "מורה נבוכים" און צוויי ספרים וועגען מאטהעמאטיק און אנדערע וויסענשאפטען "תעלומות חכמה" און "חשק שלמה". חאטש ער האט געלעבט זעהר ארעם און אבגעזאנדערט, קיין כבוד האט ער געוויס ניט געזוכט, פון דעסטוועגען איז זיין נאהמען געוועהן בעקאנט, און די צוויי גרויסע דייטשע דיכטער שיללער און גאטהע האבען פון איהם געהאלטען און האבען זיך געוואלט מיט איהם פערזענליך בעקענען.

ניט וועניגער שלים-מזל'דיגע בריאה איז אויך געוועהן ר' אברהם אבא גלוזק, איינער פון די פוילישע לומדים, וואס האבען פאר זייער פריי דענקען

געמוזט אַנטלויפען פון דער היים און זוכען זיך אַ מָקוֹם מְנוּחָה אין דער פְרֶעמְדֶ. ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק איז געבּאָרען געוואָרען אין לובּלין, און צוזאַמען מיט׳ן תַּלְמוּד האָט ער זיך אויך אָנגעהויבען בּעשעפטיגען מיט פילאָזאָפיע און האָט אָנגעשריבען פיעל חִבּוּרִים אויף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ. די פרומע האָבען אָבער געוואָרפען איין אויג אויף איהם און, ווי דער שטיינער איז, האָבען זיי זיך גענומען איהם רוֹדֵף׳ן ער זאָל ניט זיין צו קְלוּג. ער האָט זיך אַרומגעדרעהט אין עטליכע שטאָרט פון פּוילין און ליטא, נאָר מען האָט איהם אומעדום אָנגעטהון אַזעלכע צָרוֹת אַז סוֹף כָּל סוֹף איז ער געצוואונגען געוועהן זיך אַוועקצולאָזען קיין דייטשלאַנד. דעמאָלט האָט שוין מענדעלסזאָהן׳ס נאָהמען געקלונגען אויף דער וועלט, און אַזוֹי ווי ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק האָט זיך אין די דייטשע שטאָדט אויך אָנגעליטען געגוג פון די רַבָּנִים, וואָס האָבען געהאַלטען פאַר אַ מִצְוָה זיך נוֹקֵם זיין אין אַ „אַפִּיקוֹרוֹס״, חָאטש מען האָט פון איהם קיין שלעכטס ניט געזעהען, און זיין איינציגער חֵטְא איז נאָר בּעשטאַנען אין דעם, וואָס ער האָט ליעב געהאַט צו פיעל אַרויסזאָגען דעם אֱמֶת, איז בּיי איהם געבּליבּען ער זאָל זיך צושלאָגען קיין בּערלין און זוכען שוּץ בּיים בּעריהמטען יודישען פילאָזאָף. דאָס ערשטע מאָל, אַז ער האָט דערזעהען מענדעלסזאָהן אין דער פְּרִיה אַרויסגעהען פונ׳ם בֵּית הַמִּדְרָשׁ נאָך דעם דאַוונען, איז ער בּיי זיך אַזוֹי בָּטֵל געוואָרען, אַז ער האָט ניט געוואַגט צוצוגעהען צו איהם. מענדעלסזאָהן ווידער האָט איהם, וועדליג זיין הַלְבָּשָׁה איז געוועהן, אָנגענומען פאַר איין אָרעם-מאַן, און האָט איהם געוואָלט געבּען אַ נְדָבָה, נאָר ער האָט זיך אָבּ-געזאָגט. נאָך דעם איינענעם טאָג האָט זיך ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק געמאַכט מעהר קראַנק און, אַז מענדעלסזאָהן איז געקומען צו מִנְחָה איז ער גלייך צו איהם צוגעגאַנגען. מענדעלסזאָהן האָט איהם פערוואונדערט געפרעגט וואָס ער וויל פון איהם, אַז קיין נְדָבָה נעהמט ער ניט? דאַרויף האָט איהם ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק געזאָגט גאַנץ קורץ, אַז ער וויל בּיי איהם לערנען תּוֹרָה, און ערשט דעמאָלט האָט איהם מענדעלסזאָהן פערבּעטען צו זיך ווי איין אוֹרֵחַ. וואָס מעהר מענדעלסזאָהן איז מיט איהם בּעקאַנט געוואָרען, גרעסער איז זיין ליעבּע געוועהן צו איהם, און חָאטש ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק האָט בּאַלד בּעקומען שׂוֹנְאִים אויך אין בּערלין און מען האָט פון אַללע זייטען געגעבּען אָן צו האָרען מענדעלסזאָהן, אַז ער טהוט ניט גלייך וואָס ער איז מְקָרֵב אַזאַ מענשען, האָט ער איהם געשטיצט ווי ווייט נאָר זיינע כּוֹחוֹת האָבען געטראָגען. עס איז

גֶעקוּמֶען אַזוֹי וַוייט אַז אֲפִילוּ ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן – וָואס הָאט גֶעטְרָאגֶען אַ הַאס אִין הַארְצֶען אוֹיף ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק, וָועלְכֶען עֶר הָאט אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען פוּן אַללֶע טְרֶעפּ דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט אִיהם נִיט אָפְּגֶעגֶעבֶּען אַזַא כָּבוֹד, וָוען עֶר אִיז גֶעוָועהן בַּיי אִיהם אִין אַלְטוֹנָא – הָאט גֶעשִׁיקְט מֶענְדֶעלְסְזָאהן אַ בְּרִיעף אוּנ הָאט אִיהם גֶעמַאכְט אַ פָארְוואוּרְף פַאר וָואס עֶר הַאלְט בַּיי זִיךְ אַזַא „בֶּאזֶען הוּנְד״. נָאר מֶענְדֶעלְסְזָאהן הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט אוּמְקוּקֶען אוֹיף אַזֶעלְכֶע זַאכֶען, וַוייל עֶר הָאט גוּט גֶעוואוּסְט, אַז וִוי בַּאלְד עֶר וָועט צוּנֶעהמֶען פוּן אִיהם דִי הַאנְד וָועט עֶר נִיט הָאבֶּען מִיט וָואס אַ טָאג אִיבֶּערְצוּקוּמֶען. ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק הָאט גֶעזֶעהֶען אַז עֶר אִיז אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט שׂוֹנְאִים אוּנ אוֹיסֶער מֶענְדֶעלְסְזָאהן הָאט עֶר נִיט צְוִוישֶׁען יוּדֶען אֲפִילוּ אֵיינֶעם וָואס זָאל זִיךְ וָועלֶען פַאר אִיהם אָנְנֶעהמֶען; עֶר הָאט זִיךְ אָבֶּער שׁוֹין נִיט גֶעקָאנְט אִיבֶּערְמַאכֶען אוּנ פְלֶעגְט, וִוי עֶס שַׁיינְט, אָפְט רֶעדֶען אַזֶעלְכֶע דִבּוּרִים, וָואס הָאבֶּען נִיט גֶע־שְׁמֶעקְט אַ סַךְ מְיוּחָסִים. דִי פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער בֶּערְלִינֶער קְהִלָּה הָאבֶּען אַ קוּק גֶעטְהוּן אַז מֶען קָאן אִיהם אַזוֹי נִיט בֵּייגֶען, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ מְיַשֵּׁב גֶע־וָועהן, אַז עֶס אִיז אַ מִצְוָה אִיהם אָנְצוּלֶערְנֶען אוֹיף אֵיין אַנְדֶער אוֹפֶן. דֶערמָאלְט אִיז נָאךְ גֶעוָועהן אַנֶעזֶעץ, אַז אִין בֶּערְלִין הָאבֶּען גֶעמָאגְט זִיצֶען נָאר עֶטְלִיכֶע גֶעצֶעהלְטֶע יוּדִישֶׁע אַיינְוָואהנֶער, וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶערוּפֶען „שׁוּטְץ־יוּדֶען״, אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר פְרֶעמְדֶע אוּנ הָאבֶּען גֶעקָאנְט הָאבֶּען דָאס רֶעכְט צוּ בְּלַייבֶּען אִין בֶּערְלִין נָאר אִין דֶער צַייט, וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעדִינְט בַּיי אַ שׁוּטְץ־יוּדֶען. מִיט דֶעם גֶעזֶעץ הָאבֶּען זִיךְ בֶּענוּצְט דִי רָאשֵׁי הַקְהִלָּה. אִין אֵיין שָׁאנֶעם פְרִיה מָארְגֶען אִיז מֶען מִיט פָּאלִיצַייא צוּגֶעפָאהרֶען צוּם אָרֶעמֶען שְׁטִיבֶּעלֶע, וואוּ ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק הָאט גֶעוָואהנְט, אוּנ מֶען הָאט זִיךְ אִיהם גֶעהֵייסֶען גָאר אָהן טַעֲנוֹת אוֹיפְזֶעצֶען אוּנ אַרוֹיסְפָארֶען פוּן בֶּערְלִין. מִיט גְרוֹיס מִיה הָאט עֶר קוֹים גֶעפּוֹעֶלְט מֶען זָאל אִיהם לָאזֶען זִיךְ גֶעזֶעגְנֶען מִיט מֶענְדֶעלְסְזָאהן אוּנ דֶערְמִיט הָאט עֶר זִיךְ גֶערַאטֶעוֶועט. אַז מֶענְדֶעלְסְזָאהן הָאט אִיהם דֶערְזֶעהֶען אִין אַזַא שְׁרֶעקְלִיכֶער לַאגֶע, אִיז עֶר בַּאלְד אַוֶועקְגֶעלָאפֶען צוּ אֵיינֶעם פוּן זַיינֶע גוּטֶע פְרַיינְד אוּנ הָאט גֶעבְּרַאכְט פוּן אִיהם אַ צֶעטֶעל, אַז עֶר הָאט גֶעדוּנְגֶען ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק פַאר אַ מְלַמֵּד צוּ זַיינֶע קִינְדֶער אוּנ דֶערְ־מִיט הָאט עֶר שׁוֹין וַוייטֶער גֶעמָאגְט בְּלַייבֶּען אִין בֶּערְלִין. דִי פָארְשְׁטֶעהֶער הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער נָאךְ נִיט גֶעקִירִילְט אוּנ אַז עֶס אִיז זֵיי נִיט גֶערָאטְהֶען אִיהם אַרוֹיסְצוּשִׁיקֶען פוּן דֶער שְׁטָאדְט, הָאבֶּען זֵיי אוֹיפ׳ן אַנְדֶערְן טָאג אַנְגֶענֶעבֶּען אוֹיף אִיהם עֶר זָאל בֶּעצָאהלֶען דֶעם הַיַּק, וַוייל זֵיי הָאבֶּען אִימִיסְטָען גֶעדוּנְגֶען

א וואגען און א פערד, כדי זיי זאלען איהם משלח זיין. ר׳ אברהם אבא גלוסק האט זיי דעמאלט געזאגט א משל, וואס האט זיי נאך מעהר ניט געמוזט שמעקען. ער האט זיי דערצעהלט: ווי אין לעמבערג פלעגען אפט די קריסטליכע גאס־יונגאטשעס פערוואַרפען די יודען מיט שטיינער און קיינער האט זיי קיין ווארט ניט געזאגט; א מאל האט זיך אבער געמאכט, וואס א שטיין איז געפלויגען אויף א יודענס קאפ נאר ער האט זיך פערבלאנזעט און האט געטראפען צו א קריסט אין א פענסטער און האט דארט אויסגעשלאגען א שויב. דער קריסט׳ האט זיך געקלאגט און דער שופט האט געפונען, אז דער יוד דארף בעצאהלען דעם קריסט פאר דער שויב, ווייל דער שטיין איז דאך נאר צו ליעב איהם געוואָרפען געוואָרען און ווען ער האט אוועקגעדרעהט דעם קאפ און דער שטיין האט איהם ניט געטראפען איז דאך יענער ניט שולדיג״. די פארשטעהער האבען פערשטאנען וואס ער מיינט; זיי האבען זיך פארט געשאמט אפענטליך ארויסצווייזען אזא ישר ווי „דער לעמבערגער שופט״ און האבען איהם צו רוה געלאזט. פון דעסטוועגען איז איהם נמאס געוואָרען צו וואהנען שטאנדיג צווישען שונאים און ער האט זיך ענטשלאסען זוכען דאס גליק ערגיץ אנדערש. עטליכע יאהר כסדר איז ער ארומגעפאהרען איבער דייטשלאנד, פראנקרייך און ענגלאנד, נאר אומעדום איז ער געבליבען דער איינענער קבצן, און איז צוריק געקומען קיין בערלין כמעט אהן א העמד אויפ׳ן לייב. ער האט זיך געפיהלט עלענד, קראנק און נידערגעשלאגען, און עס האט זיך איהם פערגלוסט פאר׳ן טויט אנצוקוקען נאך א מאל פולין. א צובראכענער האט ער זיך פערשלעפט צוריק צו דער אלטער היים און דארט האט ער שוין לאנג ניט געדויערט: דער טויט האט איהם גיך בעפרייהט פון אללע צרות, און מען ווייסט אפילו ניט וואו ער איז צו קבר ישראל געקומען. עס איז פון איהם גאר ניט געבליבען, ווייל נאך אין דער יוגענד האט מען אין ווילנא זיינע דרייצעהן ספרים פערברענט. און נאר דער בעריהמטער דייטשער דיכטער שאמיסא האט געלאזט א טרער אויף זיין אונבעקאנטען קבר און האט אין א בעזונדער שיר בעשריבען די שרעקליכע מלחמה, וואס ר׳ אברהם אבא גלוסק האט געמוזט פיהרען דאס גאנצע לעבען מיט זיינע אייגענע ברידער פאר׳ן אמת.

א ביסעל גליקליכער פון איהם איז געוועהן איין אנדער פוילישער למדן, ר׳ מענדיל לעפין, וואס האט אויך פערבראכט עטליכע יאהר אין בערלין ביי מענדעלסזאהן און איז דערנאך געוועהן איינער פון די ערשטע, וועלכע

האבען געארבייט פאר דער בילדונג פון די רוסישע יודען. ר׳ מענדיל לעפין איז געבארען געווארען אים יאהר 1741 אין סאטאנוב ביי ניט קיין געמיינע עלי-טערן, אונ אזוי ווי זיי האבען קיין גראסערע השגה נאר ניט געהאט ווי נאר צו מאכען פון זייער קינד א רב, האט מען מיט איהם געלערנט תורה ווי ווייט מען האט נאר געקאנט. דאס זיצען גאנצע נאכט אין בית המדרש איבער דער גמרא האט איהם געשאדט צו דער ראיה אונ ער האט זיך געמוזט אנ-הייבען היילען די קראנקע אויגען. ר׳ מענדיל לעפין האט שוין אבער דערווייל שטילערהייד פערזוכט פונ׳ם עץ הדעת: ער האט ערגיץ בעקומען דעם ספר „אלים״ פון ר׳ יוסף שלמה דיל מדינו אונ דער ספר אליין איז גענוג געוועהן צו דערוועקען אין איהם א גרויסען חשק צו לערנען וויסענשאפטען. אודאי האט ער זיך זעהר דערפרייהט, אז די דאקטוירים פון זיין שטאדטעל האבען געראטהען די עלטערן זיי זאלען איהם אוועקשיקען קיין בערלין צו א גוטען אויגען-דאקטאר, ווייל ער האט שוין פון דער ווייטענס געהערט אז דארט געפינט זיך ר׳ משה מענדעלסאהן אונ האט געהאפט, אז פאר איהם וועט זיך עפנען א נייער קוואל פון תורה אונ חכמה. ר׳ מענדיל לעפין האט אויך ניט קיין טעות געהאט: מענדעלסאהן האט איהם אויפגענומען מיט ליעבשאפט ווי א אייגען קינד, אין א קורצער צייט איז ער געווארען א מושלם, ער האט געלערנט פערשיעדענע לשונות אונ איז אים שטאנד געוועהן צו פערנעהמען א בכבוד׳ן פלאץ צווישען די קריסטליכע געלעהרטע, וואס האבען ארומגערינגעלט מענ-דעלסאהן. — די אויגען זיינע זענען געזונד געווארען, אונ עס איז איהם אויך ליכטיג געווארען. אז ער האט זיך געלאזט פאהרען פון בערלין א היים, האט ער זיך אבגעשטעלט אין בראדי; דארט האט ער געפונען ר׳ נחמן קראכמאל אונ ר׳ יוסף פעריל, וואס זענען נאך דעמאלט געוועהן יונגע לייט. ער האט זיי געוויזען א וועג פון בילדונג אונ איהם האט מען צו פערדאנקען אלדינג וואס די צוויי גרויסע מענשען האבען געטהון פאר די יודען פון גאליציען. ביי דעם אללעמען איז ער מיט דער הלבשה אונ דער גאנצער הנהגה געבליבען דער איינענער פראסטער פוילישער יוד, וואס ער איז פריהר געוועהן, ווייל ער האט ניט געוואלט איבערמאכען דאס מיט וואס ער איז פון קינדווייז אן געוואהנט געוועהן, ער האט געזאגט אז דער עיקר איז דער מענש אליין, ניט זיינע קליידער. שפעטער מיט עטליכע יאהר האט ער זיך בעזעצט מיט זיין משפחה אין פאדאליען אין א קליין שטאדטעל מיקאלאיעוו, וואס האט

געהערט צום פוילישען פירסט אדאם טשארטאריזשסקי. דארט האט זיין ווייב געהאלטען א קלייטעל פון טאפ און האט מפרנס געוועהן דאס הויזגעזינד, און ער פלעגט זיך זיצען אין דער היים און לערנען. דער פירסט האט געוואהנט אין מעזיבוז, נאר אפט פלעגט ער אריינקומען קיין מיקאלאיעוו און האט ליעב געהאט ארומצוגעהען איבער דעם מארק און רעדען מיט די יודען. א מאל איז דער פירסט דורכגעגאנגען נעבען ר' מענדיל'ס ווייב'ס קלייטעל און האט עפיס בעמערקט ווי עס וואלגערט זיך א דייטשעס בוך. ר' מענדיל פלעגט אפט קומען העלפען דעם ווייב, ווען עס זענען געוועהן אסך קונים, און אזוי ווי ער האט פיינד געהאט לעדיג צו זיצען פלעגט ער מיט נעהמען מיט זיך ספרים ער זאל האבען אין וואס אריינצוקוקען. פריהר מיט א טאג איז ר' מענדיל גראד געוועהן אין קלייטעל און האט דארט פערגעסען א מאטהעמאטיש בוך, וואס האט זיך דעם פירסט געווארפען אין אויג. ער האט אנגעהויבען פרעגען ווי קומט אהין אזא בוך, און מען האט איהם דערצעהלט, אז אין שטעדטעל געפינט זיך א יוד, וואס בעשעפטיגט זיך גאנצע טאג מיט אזעלכע ספרים. דער פירסט איז נייגיעריג געוועהן זיך צו בעקענען מיט דעם יודען, און אז ר' מענדיל לעפין איז צו איהם געקומען האט ער ביי איהם שטארק נושא חן געוועהן און עס האט איהם זעהר געפרעהט וואס ער זעהט פאר זיך א תלמיד פונ'ם בעריהמטען מענדעלסזאהן, פון וועלכען ער האט שוין געוואוסט. פון דעמאלט אן איז ר' מענדיל לעפין געווארען א בן בית ביים פירסט טשארטאריזשסקי; ער האט מיט איהם געלערנט מאטהעמאטיק און האט פון זיינעטוועגען געמוזט איבערזעצען אויף פראנצאזיש קאנט'ס פילאזאפיע. שפעטער האט איהם א גרויסער גביר ר' אברהם פרץ ארויסגענומען קיין פעטערסבורג פאר א לעהרער צו זיינע קינדער, און זיין מעמד איז געווארען נאר גוט, חאטש זאמלען געלד האט ער גיט געקאנט און יעדען איבריגען גראשען האט ער צוטהיילט ארעמע לייט. פון זיינע ספרים זענען בעקאנט: „אגרות חכמה" וועגען נאטור-וויסענשאפטען, „רפואת העם" וועגען מעדיצינישע מיטעל און באבסקי רפואות, „חשבון הנפש" וועגען די מדות וואס יעדער מענש דארף זיך לערנען, און „אלון מורה" א ריינע איבערזעצונג אויף לשון קדש פונ'ם „מורה נבוכים". אויסער דעם האט ער געשריבען פראסט יודיש און האט זיך ענטשלאסען ארויסצוגעבען א נייע איבערזעצונג פון גאנץ תנ"ך; עס איז איהם אבער געראטהען נאר אבצודרוקען „משלי" און האט דערמיט אויך אנגעמאכט א שטארקען רעש. דעמאלט האבען אללע געבילדעטע געוואלט אז

יוּדֶען זָאלֶען רֶעדֶען רֵיין דַייטְשׁ אוּנ זָאלֶען פְּלוּצְלוּנְג אַוֶועקְוַוארְפֶען דִי פֶערְ־דָארְבֶּענֶע יוּדִישֶׁע שְׁפְּרַאכֶע, נָאר זֵיי הָאבֶּען פֶערְגֶעסֶען אֵיין זַאךְ, אַז אַ גַאנְץ פָאלְק אִיז שְׁוֶוער אִיבֶּערְצוּמַאכֶען אִין אֵיין טָאג, אוּנ אַ מָאל הֶעלְפֶען נִיט הוּנְדֶערְטֶער יָאהרֶען אוּנ מֶען קָאן נִיט פֶערְנִיכְטֶען אַ לָשׁוֹן וָואס עֶטְלִיכֶע מִילְלְיָאנֶען מֶענְשֶׁען בֶּענוּצֶען זִיךְ מִיט אִיהם. דֶערְפַאר הָאט זִיךְ ר׳ מֶענְדִיל לֶעפִין נִיט גֶעלָאזְט נַארֶען; נָאךְ אַז עֶר אִיז גֶעוֶועהן אִין בֶּערְלִין אוּנ הָאט גֶעזֶעהֶען מִיט וָואס פַאר אַ מִיה עֶס אִיז אָנְגֶעקוּמֶען מֶענְדֶעלְסָזָאהְן צוּ פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען זַיין דַייטְשֶׁע אִיבֶּערְזֶעצוּנְג פוּן דֶער תּוֹרָה צְוִוישֶׁען דִי יוּדֶען. עֶר אִיז בַּיי זִיךְ אוֹיךְ נִיט אַרָאבְּגֶעפַאלֶען וָוען ר׳ טוֹבִיָּה פֶעדֶער הָאט גֶעמַאכְט אַ גֶעוַואלְד אוּנ אִיז אוֹיף אִיהם אָנְגֶעפַאלֶען אִין אַ בֶּעזוּנְדֶער סֵפֶר „קוֹל מְחַצְּצִים״, וואוּ עֶר הָאט פָארְגֶעשְׁטֶעלְט אַז אִין גַן עֵדֶן זִיצְט אַ גַאנְצֶער בֵּית דִין אוּנ ר׳ מֹשֶׁה מֶענְדֶעלְסָזָאהְן אַלֵיין וִויל אִיהם פֶערְמִשְׁפָּט׳ן פַאר דֶער עַוְלָה וָואס עֶר הָאט גֶעטְהוּן. ר׳ מֶענְדִיל לֶעפִין הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלַאכְט דֶערְפוּן, עֶר הָאט זִיךְ רוּהִיג אָבְּגֶעלֶעבְּט זַיינֶע אַכְט אוּנ זִיבְּצִיג יָאהר אוּנ אִיז גֶעוֶועהן זִיכֶער, אַז אוֹיף יֶענֶער וֶועלְט וֶועט עֶר זַיין בֶּערִיהְמְטֶער רַבִּין נִיט אָנְטְהוּן קֵיין חַרְפּוֹת־וּבוּשׁוֹת דֶערְמִיט וָואס עֶר הָאט גֶעוָואלְט, אַז יֶעדֶער פְּרָאסְטֶער יוּד זָאל אוֹיךְ קָאנֶען גֶעוָואהר וֶוערֶען פוּן נוּצְלִיכֶע אוּנ לִיכְטִיגֶע גֶעדַאנְקֶען.

מֶענְדֶעלְסָזָאהְן׳ס תַּלְמִידִים הָאבֶּען זִיךְ אִיבֶּערְהוֹיפְּט פֶערְשְׁפְּרֵייט אִיבֶּער גַאנְץ אֵייְרָאפַּא אוּנ יֶעדֶער הָאט צוּטְרָאגֶען פוּן בֶּערְלִין דִי פְּרֶעהְלִיכֶע בְּשׂוֹרָה צוּ זִיךְ אַהֵיים, אַז עֶס אִיז טָאג גֶעוָוארֶען אוּנ אַז אִיצְט אִיז שׁוֹין אִין דִי יוּדֶען אַלֵיין גֶעוֶוענְד זֵיי זָאלֶען לַחֲלוּטִין פֶערְטְרַייבֶּען דָאס פִינְסְטֶערְנִישׁ אוּנ שְׁנַיידֶען זִיךְ מִיט בִּילְדוּנְג אַ נַייעֶם וֶועג צְוִוישֶׁען דִי פֶעלְקֶער. אֵיינֶער פוּן מֶענְדֶעלְסָזָאהְן׳ס פַייעֶרִינְסְטֶע אָנְהֶענְגֶער אִיז גֶעוֶועהן ר׳ דָוִד פְרִידְלֶאנְדֶער אִין קֶענִיגְסְבֶּערְג, אוּנ אַז עֶר הָאט גֶעהַאט דִי זְכִיָּה אִיהם אַהִין אַרָאבְּצוּבְּרֶענְגֶען אוֹיף עֶטְלִיכֶע טָאג אוּנ בֶּעטְרַאכְטֶען דֶעם גְרוֹיסֶען כָּבוֹד וָואס אַלֶע קְרִיסְטְלִיכֶע גֶעלֶעהְרְטֶע אוּנ פְּרָאפֶעסָארֶען הָאבֶּען אִיהם אָבְּגֶעגֶעבֶּען, (דֶער בֶּערִיהְמְטֶער פִילָאזָאף קַאנְט הָאט אִיהם גֶעקוּשְׁט פַאר אַלֶע אִין דִי אוֹיגֶען), אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל זַיין גַאנְץ פֶערְמֶעגֶען אַוֶועקְגֶעבֶּען אַבִּי דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען זָאלֶען זִיךְ קָאנֶען בִּילְדֶען. דֶערְפַאר הָאט עֶר אוּנ אוֹיךְ זַיינֶע דְרַיי זִיהן נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט קֵיין גֶעלְד אוֹיף אָפֶענֶע שׁוּלֶען, אוּנ דִי מִשְׁפָּחָה „פְרִידְלֶאנְדֶער״ הָאט גֶעשְׁפִּיעלְט דִי גְרָאסְטֶע רָאלֶע. בַּיי אִיהם אִין שְׁטוּבּ זֶענֶען אוֹיסְגֶעוַואקְסֶען צְוֵויי גְרוֹיסֶע

לַייט, ר׳ יִצְחָק אֵייכֶעל אונ ר׳ מֶענְדִיל בְּרֶעסְלוֹי; עֶר הָאט זֵיי פְּרִיהֶר גֶעהַאלְטֶען פַאר מְלַמְּדִים צוּ זַיינֶע קִינְדֶער אונ דֶערְנָאךְ הָאט עֶר זֵיי גֶעגֶעבֶּען מִיטֶעל זֵיי זָאלֶען אָנְהוֹיבֶּען דְרוּקֶען דֶעם הֶעבְּרֶעאִישֶׁען זְשׁוּרְנַאל „מְאַסֵּף“ (דֶער פֶערְזַאמְלֶער).

דֶער עֶרְשְׁטֶער „מְאַסֵּף“ אִיז נָאךְ אַרוֹיס פַאר מֶענְדֶעלְסָזאהְן׳ס לֶעבֶּען, וַוייל דָאס אִיז אֵייגֶענְטְלִיךְ גֶעוֶועהן זַיין גֶעדַאנְק אַז מֶען זָאל נוּצְלִיכֶע זַאכֶען שְׁרַייבֶּען אִין הֶעבְּרֶעאִישֶׁען אונ דִי יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהְרְטֶע זָאלֶען הָאבֶּען אַ מִיטֶעל־פּוּנְקט, וואו אַללֶע זֵייעֶרֶע כּוֹחוֹת זָאלֶען זִיךְ קָאנֶען אַרוֹיסְוַוייזֶען. אוֹיסֶער ר׳ נַפְתָּלִי הִירְץ וַוייזֶל, וָואס הָאט זִיךְ בֶּערִיהמְט גֶעמַאכְט מִיט זַיין „שִׁירֵי תִּפְאֶרֶת“ אונ אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אוֹיפ׳ן אַכְטְצִיגְסְטֶען יָאהר, הָאבֶּען אִין „מְאַסֵּף“ גֶעאַרְבַּייט ר׳ יוֹאֵל לֶאוֶוע, ר׳ אַהֲרֹן וָואלְפְסָאהן, ר׳ יוֹסֵף הֵיילְפֶּערְן, ר׳ יוֹסֵף פַּייט, ר׳ אִיצִיק סַאטָאנוֹב, ר׳ וָואלְף הֵיידֶענְהַיים אונ אוֹיךְ ר׳ יְהוּדָה לֵיב בֶּן־זְאֵב, וָואס הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען דִי בֶּעסְטֶע הֶעבְּרֶ־אִישֶׁע גְרַאמַאטִיק, „תַּלְמוּד לָשׁוֹן עִבְרִי“. דֶער „מְאַסֵּף“ הָאט אוֹיךְ גֶעהַאט אִין פְרַאנְקְרַייךְ אַ מִיטְאַרְבַּייטֶער — דָאס אִיז גֶעוֶועהן ר׳ מֹשֶׁה עֶנְסְהַיים, וָואס הָאט זַיינֶע יוּנְגֶע יָאהְרֶען פֶערְבְּרַאכְט בַּיי מֶענְדֶעלְסָזאהְן אונ הָאט גֶעלֶערְנְט מִיט זַיינֶע קִינְדֶער. עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַזַא בֶּערִיהמְטֶער מַאטְהֶעמַאטִיקֶער, אַז אֲפִילוּ דֶער גְרוֹיסֶער אַסְטְרָאנָאם לַאפְּלַאס הָאט גֶעהַאלְטֶען פוּן אִיהם אונ הָאט אִיהם שְׁטֶאנְדִיג גֶעלוֹיבְּט.

נָאךְ מֶענְדֶעלְסָזאהְן׳ס טוֹיט הָאבֶּען אִין בֶּערְלִין זֶעהר פִיעל גֶעטְהוּן פַאר דֶער יוּדִישֶׁער בִּילְדוּנְג זַיינֶע צְוַויי תַּלְמִידִים, ר׳ אֱלִיעֶזֶר בֶּן־דָּוִד, וָואס מֶען הָאט אִיהם גֶעוָואלְט מַאכֶען פַאר פְּרָאפֶעסָאר וֶוען עֶר זָאגְט זִיךְ אָב פוּן יוּדִישְׁקַייט, אונ מַארְקוּס הֶערְץ, וָואס אִיז גֶעוָוארֶען אֵיינֶער פוּן דִי בֶּעלִיעבְּטֶע בֶּערְ־לִיעֶנֶער דָאקְטוֹירִים אונ וָואס זַיין הוֹיז פְּלֶעגְט צוּ זִיךְ צוּצִיהֶען דִי גְרֶעסְטֶע גֶע־לֶעהְרְטֶע קְרִיסְטֶען פוּן יֶענֶער צַייט, בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט גֶעשְׁפִּיעלְט אַ גְרוֹיסֶע רָאלֶע זַיין פְרוֹי הֶענְרִיעטֶע הֶערְץ, אַ טָאכְטֶער פוּן אַ שְׁפַּאנִישֶׁען יוּדִישֶׁען דָאקְטָאר ר׳ בִּנְיָמִין דִי־לֶעמָאס, וַוייל זִי אִיז גֶעוֶועהן אִי שֶׁאן, אִי גֶעלֶערְנְט אונ נָאטְט הָאט זִי גֶעבֶּענְשְׁט מִיט אַללֶע מַעֲלוֹת וָואס גִיבֶּען דֶעם מֶענְשֶׁען חֵן בַּיי אַללֶע אִין דִי אוֹיגֶען. צוּ הֶענְרִיעטֶע הֶערְץ פְּלֶעגֶען זִיךְ צוּנוֹיפְקוּמֶען דִיכְטֶער, פִילָאזָאפֶען, נַאטוּרְפָארְשֶׁער אונ אֲפִילוּ דֶער גְרַאף מִירַאבָּא, וָואס הָאט אַזוֹי פְרַיינְדְלִיךְ בֶּעהַאנְדֶעלְט יוּדֶען, אִיז בַּיי אִיהר גֶעוֶועהן אַ אָפְטֶער גַאסְט. נָאךְ צְוַויי חַבְרָתָ׳עס הָאט זִי גֶעהַאט: דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן רָחֵל לֶעווין אונ

דאראטהע מענדעלסזאהן, ר' משה'ס טאכטער, אונ זייערע נוטע פריינד פלעגען ניט איין מאל זיך ברעכען דעם קאפ איבער דער שאלה: ווער פון די דריי פרויען איז שאנער אונ קלינער. אין יענע יאהרען איז די גע־צאהלטע יודען פון בערלין געוועהן זעהר גוט, די גראסטע קאנטארען, די בעסטע פאבריקען האבען זיך געפונען ביי זיי אין די האנד, אונ אזוי ווי זיי האבען געזוכט מעהר התקרבות צו דער געלעהרטער וועלט אונ ניט צו די עדעללייט אונ מיוחסים האט דאס געבראכט דערצו וואס זיי אלליין האבען פיעל געארבייט, אז אויך זייערע ארעמע ברידער יודען זאללען געבילדעט זיין, אונ מען קאנן זאגען, אז זיי האבען פאר יענער צייט פאר דערבילדונג צווישען יודען פיעל געטהון.

אז א מענשען איז נוט אויפ'ן הארץ, וויל ער אז עס זאל ניט זיין אפילו קיין זכר פון אזעלכע געזעצע, וואס וואלטען איהם געקאנט שטערען, אונ ער קאן אפילו ניט ליידען אז זיי זאלען בלייבען זאנאר אויף פאפיער. דאס אייגענע איז אויך געוועהן מיט די בערלינער שוטץ־יודען: זיי זענען אללע געוועהן זעהר רייך, עס האט ביי זיי נאר ניט אויסגעמאכט וואס מען פארדערט ביי זיי גראסערע נתינות ווי ביי אנדערע, זיי וואלטען נאך דריי מאל אזוי פיעל געגעבען, ווען מען מאכט ניט פון זייערטוועגען א שאנדליכע אויס־נאהמע. די יודען האבען דעמאלט געמוזט צאהלען א בעזונדער מס אונ א חוץ דעם האט זיי די מלוכה געצייטה זיי זאלען פערקויפען קיין אויסלאנד פאר טהייערע מקחים זעהר שלעכטע סחורה, וואס מען פלעגט מאכען אין איהרע פאבריקען. עס האט זיי ניט געארט וואס זיי האבען געמוזט צו דער סחורה דערלעגען, נאר די בושה זייערע איז גרויס געוועהן, ווייל נאר זיי האבען געהאט דעם חיוב צו פערזארגען שלעכטע סחורה אין דער פרעמד אונ אויף אזא אופן רייך מאכען די מלוכה. אז פרידריך ווילהעלם דער צווייטער איז געווארען קאניג אונ מען האט געהערט פון איהם, אז ער איז א גוטהערציגער מענש, האבען זיך די יודען געפרייוט קומען צו איהם מיט א בקשה ער זאל מבטל זיין די אלטע גזרות; ער האט דוקא צוגעזאגט אונ האט געהייסען אויס־קלויבען עטליכע לייטישע יודען, וואס די מלוכה זאל קאנען מיט זיי איבער־רעדען וועגען אללע פעראנדערונגען, וואס זענען נאטהיג צו מאכען אינ'ם לעבען פון די דייטשע יודען. דעם בעזונדערן יודישען מס האט מען באלד אבגעשאפט. דאס פערקויפען פון שלעכטע סחורה האט אויך אויפגעהערט אונ די מלוכה איז מוסכם געווארען בעסער מיט א מאל נעהמען דערפאר דרייסיג

טוֹיזֶענְד טְהַאלֶער, נָאר אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרַייבֶּען אַז זֵיי זָאלֶען הָאבֶּען אַללֶע רֶעכְטֶע גְלַייךְ מִיט אַללֶע, דִיעָנֶען בַּיי דֶער קְרוֹין אוּנ בֶּעקוּמֶען אֲפִילוּ פְּרָאפֶעסָאר שְׁטֶעללֶען, דֶעמָאלְט הָאבֶּען זִיךְ דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל אוּמְגֶעקוּקְט אוּנ אַללֶע יוּדִישֶׁע הָאפְנוּנְגֶען הָאבֶּען זִיךְ אוֹיסְגֶעלָאזְט מִיט נָאר נִיט. פוּן דֶעסְטְ־וֶועגֶען זֶענֶען דִי בֶּערְלִינֶער יוּדֶען בַּיי זִיךְ נִיט אַרָאבְּגֶעפַאלֶען אוּנ הָאבֶּען נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ אַרְבַּייטֶען וֶוענֶען בִּילְדוּנְג, וַוייל זֵיי הָאבֶּען פֶּעסְט גֶערֶעכֶענְט אַז נָאר מִיט עֶדֶעלְקַייט אוּנ קֶענְטְנִיסֶע קָאנֶען זֵיי זִיךְ קוֹיפֶען לִיעבְּשַׁאפְט בַּיי דִי קְרִיסְטֶען. ר׳ דָוִד פְרִידְלֶאנְדֶער הָאט גֶעשִׁיט מִיט גֶעלְד אוּנ הָאט אוֹיסְ־גֶעהַאלְטֶען דִי עֶרְשְׁטֶע בֶּערְלִינֶער יוּדִישֶׁע שׁוּלֶע, וואוּ פִינְף הוּנְדֶערְט יוּדִישֶׁע קִינְדֶער הָאבֶּען בֶּעקוּמֶען אֵיינֶע גוּטֶע עֶרְצִיהוּנְג, חָאטְשׁ ר׳ נַפְתָּלִי הִירְץ וַויזֶל אִיז נִיט אַזוֹי גֶעוֶועהן צוּפְרִיעדֶען דֶערְפוּן, וַוייל אִין דֶער שׁוּלֶע הָאט מֶען נִיט שְׁטַארְק אַכְטוּנְג גֶעגֶעבֶּען אוֹיף יוּדִישׁ לֶערְנֶען אוּנ פְרֶעמְדֶע לְשׁוֹנוֹת זֶענֶען גֶע־וֶועהן דֶער עִיקָר. אוֹיסֶער דֶעם הָאט ר׳ דָוִד פְרִידְלֶאנְדֶער אַיינְגֶעפִיהרְט אַ בֶּע־זוּנְדֶער דְרוּק, וָואס הָאט אַללֶע יָאהר אַרוֹיסְגֶעלָאזְט טוֹיזֶענְדֶער נֶאטְהִינֶע בִּיכֶער אוּנ וואוּ ר׳ יִצְחָק אֵייכֶעל הָאט אָבְּגֶעדְרוּקְט זַיין דַייטְשֶׁע אִיבֶּערְזֶעצוּנְג פוּנ׳ם סִדוּר. דִי שׁוּלֶע אוּנ דִי דְרוּק – דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן צְוֵויי זַיילֶען, אוֹיף וֶועלְכֶע עֶס הָאט זִיךְ גֶעהַאלְטֶען דֶער גַאנְצֶער בִּנְיָן פוּן דֶער יוּדִישֶׁער בִּילְדוּנְג, וָואס הָאט זִיךְ פוּן בֶּערְלִין פֶערְשְׁפְּרֵייט כִּמְעַט אִיבֶּער גַאנְץ אֵייְרָאפַּא.

וֶוען דִי פְרוּמֶע זֶענֶען נִיט צוּפְרִידֶען גֶעוֶועהן פוּן דִי נֶעבִּילְדֶעטֶע נָאךְ בְּעֵת מֶענְדֶעלְזָאהן הָאט גֶעלֶעבְּט אוּנ הָאבֶּען אִיהם חוֹשֵׁד גֶעוֶועהן אִין אֶפִּיקוֹרְסוּת, חָאטְשׁ עֶר הָאט זִיךְ גֶעפִיהרְט זֶעהר יוּדִישְׁלֶעךְ אוּנ הָאט אוֹיף קֵיין שְׁרִיט נִיט אָבְּגֶעטְרֶעטֶען פוּנ׳ם „שֻׁלְחָן עָרוּךְ", הָאבֶּען זֵיי שׁוֹין שְׁפֶּעטֶער אַוַדַאי גֶעהַאט אוֹיף וָואס צוּ שְׁרַייעֶן, וֶוען עֶס אִיז אוּנְטֶערְגֶעוַואקְסֶען אַנַייעֶר דוֹר, וָואס הָאט שׁוֹין טַאקִי גֶעוָואלְט לֶעבֶּען אַ בִּיסֶעלֶע פְרֵייהֶער, אוּנ וָואס אִיז נִיט גֶעפֶעלֶען אֲפִילוּ אַזַא מֶענְשֶׁען וִוי ר׳ נַפְתָּלִי הִירְץ וַויזֶל. וֶועלְכֶער הָאט צוּ זַיין גְרוֹיסֶען פֶערְדְרוּס אַיינְגֶעזֶעהן, אַז זֵיי זָאגֶען זִיךְ שׁוֹין צוּפִיעל אָבּ פוּן יוּדִישְׁקַייט אוּנ קָאנֶען פֶערְקְרִיכֶען גַאנְץ וַוייט. אַזוֹי זֶענֶען גֶעוָוארֶען צְוֵויי צְדָדִים מִיט אַ שְׁרֶעקְלִיכֶער שִׂנְאָה אֵיינֶער צוּם אַנְדֶערְן: דִי פְרוּמֶע הָאבֶּען גֶעאַרְבַּייט מַעֲשִׂים אוּנ הָאבֶּען גֶעלְיַארְמְט. אַז מֶען טָאר נָאר נִיט שְׁטֶעהֶען אִין דִי ד׳ אַמוֹת פוּן דִי „בֶּערְלִינֶער רְשָׁעִים". אוּנ דִי אוֹיפְגֶעקְלֶאהְרְטֶע הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעקִימֶערְט וֶוענֶען זֵייעֶר פְרֵיינְדְשַׁאפְט, זֵיי הָאבֶּען זִיךְ מֶעהר צוּגֶעלָאזְט צוּ דִי קְרִיסְטֶען, אוּנ אַזוֹי וִוי זֵיי הָאבֶּען גֶעפוּנֶען צְווִישֶׁען זֵיי גֶענוּג גוּטֶע בְּרִידֶער, הָאבֶּען זֵיי

זיך אללע מאל מעהר דערווייטערט פון יודען אונ פון דעם יודענטהום. בעזאנדערס איז געוואָרען גרויס דער ריש צווישען די רבנים פון אַסטעררייך, ווען די מלוכה איז אויך געקומען צום שכל, אַז עס איז גלייכער די יודען זאָלען זיין געבילדעט, אונ האט אָנגעהויבען אַכטונג געבען אויף זיי אונ ניט דערלאָזען זיי זאָלען לעבען אָבגעזונדערט פון אַללע. אַז מען האט פערוועהרט די יודען זיי זאָלען ניט טאָרען מקבר זיין זייערע מתים באַלד אויף דער הייסער שעה, נאך עהדער מען ווייסט צו איז דער מענש באמת געשטאָרבען, אָדער ער האט נאר אויף אַ קורצער צייט אויפגעהערט צו אַטהעמען, אונ דער פריהערער פון פראג ר' אֶליעזר פלעקעלש האט געשריגען, אַז דאס איז ווער אַנאַטהיגע תקנה. האט דער בעריהמטער רב ר' יחזקאל לאנדא אָנגעמאַכט אַזאַ געוואַלד, גלייך ווי צו ליעב דעם וואָלט די יודישע אמונה געוועהן אין דער גרעסטער סכנה. אַזוי האט זיך מיט יעדען טאָג פערגרעסערט דער האַס וואס האט אָבגעטהיילט ביידע צדדים, אונ דער אָבגרונד צווישען זיי איז געוואָרען אַללע מאל טיעפער. די צאָהל פון די אויפגעקלעהרטע איז אָבער געוועהן זעהר קליין אונ די גאַנצע מאַכט איז פאָרט געוועהן ביי די פרומע אין די האַנד: זיי זענען געוועהן די פאָרשטעהער פון די קהלות, זיי האָבען געפיהרט אַללע יודישע חברות, זיי זענען געוועהן גבאים פון בקור חולים אונ פון דער חברה קדישא. אַוודאי אַז עס האט בעדאַרפט אין אַ נויטה איינער פון די אויפגעקלעהרטע אָנקומען צו זיי, האָבען זיי איהם געוויזען זייערע תקיפות אונ ביטער איז שוין געוועהן דעם דאָזיגען, וואס האט געמוזט צו זיי אין אַ נויטה אָנקומען. דאס האט אַרויסגעפיהרט עטליכע פון די בערלינער יודישע געלעהרטע, ווי איכעל אונ וואָלפסאָהן, אויף דעם געדאַנק זיי זאָלען מאַכען אַ בעזונדער חברה, וואס אַללע חברים זאָלען זיך רעכנען ווי געבאָרענע ברידער. איינער פאַר'ן אַנדערן זאָל זיין פערטיג צו געהען אין פייער, אונ די רייכע זאָלען שטיצען די אָרעמע, כדי מען זאָל ניט מורא האָבען, אַז ביי אַ קראַנקהייט זאָל ניט זיין וואו אַ קאָפּ אַנידערצולעגען אונ ביי אַ קבורה זאָלען די פרומע זיך פערשפּאָרען מתעסק זיין אונ זיך נוקם זיין אין די טויטע פאַר די לעבעדיגע. מענדעלסזאָהנ'ס עלטערער זוהן, ר' יוסף, האט זיי דערצו געהאָלפען, אונ עס איז טאַקי געוואָרען אַזאַ חברה. דאס אומגליק איז אָבער געוועהן, וואס די דאָזיגע חברה האט אַ סך יודען אין גאַנצען דערווייטערט פון זייערע ברידער. געמיינע אונ איבערגעגעבען דעם יודענטהום זענען נאר געבליבען די יודישע געלעהרטע, וואס זייערע גרויסע קענטניסע אין תורה אונ תלמוד

האָבּען זײ שטאַרק צוגעבּונדען צו זײער פאָלק און צו זײער גלױבּען; בּײ די דאָזיגע אָבער, װאָס זענען שוין אױפגעװאַקסען מיט נײע געדאַנקען, איז דער בּונד צו דער נאַציאָן און צו דער רעליגיאָן געװאָרען זעהר שװאַך, און זײ האָבּען נאָר אַזױ פיעל געװאוסט, אַז זײ זענען יודען, װאָס מען האָט זײ אָפּט דערמאָנט אַז זײ האָבּען ניט קײן גלײכע רעכטע מיט אַללע. אַװדאי האָבּען זײ זיך לאַנג ניט געקאָנט האַלטען, בּײ אַזעלכע איז אױסגעקומען, אַז זײ לײדען נאָר אומזיסט, קײן ציעל פאַר די אױגען האָבּען זײ ניט געזעהען, פאַר װאָס און פאַר װעמען זיך לאָזען שלאָגען האָבּען זײ ניט געהאַט, װײל זײ זענען װעניג בּעקאַנט געװעהן מיט דעם גײסט, װאָס האַלט אױף די יודישע נאַציאָן, און בּיסלעכװײז האָבּען זײ אָנגעהױבּען אַראָבּװאַרפען פון די פּלײצעס דאָס פּעקעל צרות און איבּערגעהען אַהין, װוּ מען האָט זײ אױפגענומען מיט פרײנדשאַפט און מען האָט זײ געגעבּען פאָלקאָמענע פרײהײט. דעמאָלט האָבּען זיך זעהר פיעל יודען אױסגעטױפט, און מען קאָן זאָגען, אַז כּמעט די העלפט פון די בּערלינער קהלה איז איבּערגעגאַנגען צום קריסטענטהום. ר׳ דוד פרידלאַנדער מיט נאָך אַ גאַנצער חברה פון די בּערלינער גבירים האָבּען אױך געװאָלט מאַכען דעם שריט, נאָר װײל עס איז זײ ניט אָנגעשטאַנען זײ זאָלען נאָך אַלץ זײן שוטף־יודען און די פּאָליציע זאָל זײ אַללע מאָל זאָגען אַ דעה, אַז דאָס מאָגען זײ און יענץ טאָרען זײ ניט, נאָר אַזױ װי זײ האָבּען זיך געשטעלט דינגען מיט די גײסטליכע, און האָבּען געזאָגט, אַז ניט אַללע יסודות פון דער קריסטליכער אמונה קאָנען זײ אָננעהמען, האָט מען זײ אָבּגעזאָגט, און זײ האָבּען געמוזט בּלײבּען יודען. דאָס פערשטעהט זיך, אַז די דרײ בּעריהמטע יודישע פרױען, דאָראָטהעא מענדעלסזאָהן, ראַהעל לעװין און העני עטע העריץ, װאָס האָט דערלעבּט אײן עלטער פון דרײ און אַכציג יאָהר, האָבּען אױך ניט געקאָנט זיך האַלטען פעסט אין דעם יודענטהום, װאָס האָט געשאָלטען מיט בּיטערע קללות און חרמות געגען דעם װאָס איז זײ אַזױ הײליג געװאָרען, און זענען אױך אַריבּער אױף דער זײט. װוּ די גראָסטע געלעהרטע קריסטען האָבּען זײ אַרומגערינגעלט מיט ליעבּע און כּבוד.

די פרומע רבּנים האָבּען ניט געװאָלט װיסען, אַז אין דעם אַללעמען האָבּען זײ טאַקי אַללײן אַ שטאַרקע שולד געהאַט..... דאָס װילדע עקשנות, װאָס האָט שוין בּײ יודען געװנג קרבּנות אױסגעריסען, האָט זײ ניט געלאָזט זיך בּעסער צוקוקען און פערשטעהען, אַז ניט אַללע פּאָדעמס זענען איבּערגעריסען,

אַז דָאס הֵייסֶע יוּדִישׁ הַאַרְץ אִיז נָאךְ בַּיי פִּיעל גֶעבְּלִיבֶּען, אוּנ אַז דַוְקָא דָארְט, וואו עס וַוייזְט זִיךְ אוֹיס, אַז דֶער לֶעצְטֶער פוּנְק פוּן יוּדִישְׁקֵייט אִיז פֶערְלָאשֶׁען גֶעוָוארֶען, גְלַאנְצְט אִין דֶער פִינְסְטֶערְנִיש ווִי אַ לִיכְטִיגֶער שְׁטֶערְן דָאס פִּינְטֶעלֶע יוּד, דַארִיבֶּער הָאבֶּען מִיט זֵייעֶרֶע קְלָלוֹת נִיט בֶּעדַארְפְט אַזוֹי פֶערְטְרַייבֶּען פוּן זִיךְ דֶעם נַייֶעם יוּנְגֶען דוֹר, אִיהם אַדְרַבָּה מְקָרֵב זַיין מִיט גוּטֶען אוּנ לָאזֶען יֶעדֶען זַיין אַ יוּד ווִי זַיין יוּדִישׁ הַאַרְץ הֵייסְט אִיהם.

---

3 דִי יְשׁוּעָה פוּן — פְרַאנְקְרַייךְ.

(1789—1806 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

כִּמְעַט אִין דֶעם אֵייגֶענֶעם יָאהר, וָואס דִי בֶּערְלִינֶער אוֹיפְגֶעקְלָאהרְטֶע יוּדֶען זֶענֶען שׁוֹין גֶעשְׁטַאנֶען אַזוֹי ווַייט, אַז זֵיי זֶענֶען פֶערְטִיג גֶעוֶועהן זִיךְ אִין גַאנְצֶען אוֹיסְצוּשְׁפַּאנֶען פוּנ'ם עוֹל אוּנ מִיט אַ מָאל אַרָאפְּצוּוַוארְפֶען פוּן זִיךְ דִי שְׁוֶוערֶע מַשָׂא פוּן יוּדִישְׁקֵייט, הָאט זִיךְ אִין פְרַאנְקְרַייךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ רֶעוָואלוּצְיָא, וָואס הָאט אַלֶע פְרִיהֶרִיגֶע אָרְדְנוּנְגֶען אִיבֶּערְגֶעקֶעהְרְט מִיט'ן קָאפּ אַרָאבּ, אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען פְּלוּצְלוּנְג בֶּעקוּמֶען אַזַא הִילְף, וָואס קֵיינֶער הָאט זִיךְ נָאר דַארוֹיף נִיט גֶעקָאנְט רֶעכְטֶען. דָאס וָואס אִיז בַּיי מֶענְדֶעלְסָאהן גֶעוֶועהן נָאר אַ לִיעבֶּע הָאפְנוּנְג, דָאס וָואס דָאהם הָאט אוֹיסְגֶעמָאלְט מִיט דִי שֶׁענְסְטֶע פַארְבֶּען ווִי אַזַאךְ וָואס וֶועט אַמָאל גֶעשֶׁעהֶען שְׁפֶּעטֶער מִיט הוּנְדֶערְטֶער יָאהרֶען, דָאס אַלְדִינְג אִיז מְקוּיָם גֶעוָוארֶען אִין פְרַאנְקְרַייךְ נָאר נִיט גֶערִיכְט. בַּיי דִי יוּדֶען אִיז גֶעוָוארֶען לִיכְטִיג אִין אַלֶע ווִינְקֶעלֶעךְ, אוּנ אַזוֹי ווִי אִין אַ זִיסֶען חָלוֹם הָאבֶּען זֵיי דֶערְזֶעהֶען פַאר זִיךְ אַ גֶעשְׁטַאלְט פוּן אַ רִיז, פוּן נַאפָּאלֶעאָן בָּאנַאפַּארְטֶע, וָואס הָאט חֵשֶׁק גֶעהַאט אֲפִילוּ אָבְּצוּנֶעהמֶען פַאר דִי יוּדֶען אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוּנ וֶוערֶען פַאר זֵיי דֶער צְווייטֶער כּוֹרֶשׁ.

דִי הַתְחָלָה אִין פְרַאנְקְרַייךְ הָאט גֶעמַאכְט אַ עֶדְלֶער יוּד, ר' הִירְץ סֶערְפֶעלְסְהַיים, אָדֶער סֶערְף—בֶּער, אֵיינֶער פוּן דִי דָאזִיגֶע זֶעלְטֶענֶע גְבִירִים, וֶועלְכֶע קוּקֶען נִיט דַארוֹיף וָואס זֵיי אַלֵיין אִיז גוּט, אוּנ הָאטְשׁ זֵיי פִיהלֶען נִיט דֶעם גָלוּת, פֶערְגֶעסֶען זֵיי נִיט זֵייעֶרֶע גֶעמֵיינֶע בְּרִידֶער אוּנ זוּכֶען אַלֶע מִיטֶעל אַז זֵיי אַלֵיין זָאלֶען נִיט זַיין קֵיין יְחִידִים נָאר דֶערְפַאר וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעלְד, אוּנ זֵיי ווִילֶען בֶּעסֶער גֶעהָאלְפֶען וֶוערֶען צְווִישֶׁען כְּלַל יִשְׂרָאֵל.

סערף-בער פלעגט צושטעלען קריגס-מיטעל דער פראנצאזישער ארמעע, אונ צו ליעב דעם האט ער זיך געמוזט אפט געפינען אין אזעלכע ערטער, וואו עס האט ניט געטארט קיין פוס פון א יודען אריינקומען. דאס ערשטע מאל האט מען איהם ערלויבט צו בלייבען אין שטראסבורג א גאנצען ווינטער, אונ אזוי ווי די מלוכה האט געזעהען, אז ער איז איהר זעהר נוטצליך האט מען איהם ניט געטשעפעט, אונ ער האט זיך דארט בעזעצט מיט דער גאנצער משפחה. קוים האט ער געפיהלט, אז מען רעכענט איהם שוין אין שטראסבורג פאר א היימישען, אונ ער האט טאקי פונ'ם קאניג בעקומען דאס רעכט צו בויען הייזער אונ קויפען ערד, האט ער באלד געמאכט עטליכע פאבריקען אונ האט אויסגעשריבען יודישע ארבייטער, כדי ער זאל, ערשטענס, זיינע ארעמע ברידער געבען צו פערדיענען א עהרליך שטיקעל ברויט, אונ צווייטענס, ווייזען די קריסטען אז יודען זענען פעהיג צו אלערליי מלאכות אונ קאנען לעבען ניט נאר פון שווינדעל. די דייטשע איינוואהנער פון שטראסבורג האבען אבער אנגעהויבען קוקען דארויף קרום, זיי האבען פשוט מורא געהאט עס וועט פאר זיי וועניגער בלייבען ווען יודען וועלען האבען פרנסה, אונ זיי האבען זיך גענומען ארבייטען ביי דער מלוכה מען זאל די עטליכע יודען ארויסטרייבען פון דארט. סערף-בער איז געוועהן איינער פון מענדעלסזאהן'ס לייט, ער זיין דייטשע איבערזעצונג פון דער תורה פערשפרייט אין פראנקרייך, אונ אז עס איז ארויס דאהם'ס בוך וועגען יודען האט עס איהם, מן הסתם, מענדעלסזאהן באלד צוגעשיקט אונ עס איז גראד אקוראט אויסגעקומען אין דער צייט, ווען די שטראסבורגער איינוואהנער האבען אנגעהויבען ליארמען, אז די יודען מאכען זיי אומגליקליך. דעמאלט איז געבליבען ביי סערף-בער'ן ער זאל דאהם'ס בוך איבערזעצען אויף פראנצאזיש אונ דערמיט בעקאנט מאכען די מלוכה. דאס האט טאקי געמאכט א שטארקע ווירקונג, אונ אזוי ווי די יודען פון עלזאס אונ לאטרינגען האבען זיך נאך פריהער געקלאגט אויף זייער ביטערע לאגע, האט דער קאניג לודוויג דער זעכצעהנטע באלד געהייסען זיי בעפרייהען פונ'ם בעזונדערען יודישען מס, אונ אחוץ דעם האט ער געזעצט א קאמיסיע, מען זאל בעטראכטען ווי אזוי צו פערבעסערן דעם מעמד פון די יודען אין פראנקרייך, אונ מען זאל אויסהערען די מיינונגען פון סערף-בער אונ ר' יצחק בער, וואס האבען זיך גערעכענט פאר פאר-שטעהער פון די עלזאסער יודען, אונ פורטאדא, וואס איהם האבען אויס-געקליבען די ספרדים פאר א מליץ יושר, אונ וואס האט דערנאך געשפיעלט

זעהר א גרויסע ראללע ביי דער מרידה (רעוואלוציאן), וואס איז געוואָרען אין פראנקרייך.

נאר אסך מעהר נאך פון די יודישע פארשטעהער האבען געארבייט פאר דעם יודישען פאלק צוויי בעריהמטע קריסטען: דער גראף מיראבא און דער נייסטליכער גרעגואר. נאך די פאר יאהר וואס מיראבא האט פערבראכט אין בערלין און איז דארט צוגעבונדען געוואָרען מיט דער עדעלסטער פריינדשאפט צו מענדעלסזאהנ'ס תלמידים און צו אללע גרויסע יודישע געלעהרטע, איז ער צוריקגעקומען קיין פאריז א אמת'ר אוהב ישראל, ווייל ער האט מיט זיינע אייגענע אויגען געזעהען וואס פאר א מענשען זיי האבען ארויסגעגעבען אין דייטשלאנד, וואו זיי זענען נאך גענוג פערפאלגט, און ער האט פערשטאנען וואס פון זיי קאן ווערען, ווען מען וועט זיי לאזען פריי אויפהייבען א קאפ. ער האט באלד ארויסגעלאזט אים יאהר 1787 א בוך „וועגען מענדעלסזאהן און דער פערבעסערונג פון דער יודישער לאגע” און האט אויסגעוויזען אז אללע חטאים, וואס מען האט פאר זיי די יודען שוין מעהר פון טויזענד יאהר געברענט און געבראטען, פאלען אויף די קאפ פון זייערע שונאים, וועלכע מען מוז נאר בעטראכטען ווי פשוט'ע רוצחים. מיראבא האט ניט איבערגעלאזט איין שאלה, וואס די יודענפיינדע פרעגען געוואהנליך און ווילען גאר קיין תירוצים ניט אויסהערען; זיינע ווערטער האבען אבער געהאט א ווערטה און אז ער האט זיך גענומען צו א זאך, האט מען געוואוסט, אז ער האט דערביי קיין אנדער מיין ניט נאר צו זאגען דעם אמת.

„קוים ווילט איהר — האט מיראבא געשריבען אין זיין בוך — אז יודען זאלען ווערען בעסערע מענשען און נוצליכע קינדער פונ'ם לאנד, מוזט איהר מאכען זיי זאלען זיך פיהלען פריי און גלייך מיט אללע, עס זאל ניט זיין קיין חילוק צווישען זיי און אנדערע. זיי זאלען מאגען אלדינג טהון, מיט יעדער זאך זיך בעשעפטיגען און פערשפארען זיך אזוי צו ערנידריגען מיט פרנסות בזויות, זיי זאלען אליין ארויסזעהען אז זיי קאנען בלייבען געטריי זייער גלויבען און פארט ארבייטען צוזאמען מיט'ן כלל פאר דער טובה פון דער מדינה, וואס בעהאנדעלט זיי ניט ווי קיין שטיפמאמע און רעכענט זיי פאר אייגען בלוט און פלייש. „און ווען אפילו איהר זאלט רעכט האבען מיט דעם וואס איהר שרייעט, אז די יודען זענען אצונד פערדארבען און אז ערשט שפעטער מיט עטליכע דורות קאנען זיי זיך פערדיענען די פרייהייט וואס איז אזוי נאטהיג פאר זיי און טאקי פאר אייך, מוזט איהר טאקי שוין אנהייבען פערבעסערן זייער לאגע,

כְּדֵי עֶס זָאל זִיךְ נִיט פֶערְצִיהֶען וַוייטֶער אוּנ שְׁפֶּעטֶער זָאל נָאךְ שְׁוֶוערֶער וֶוערֶען צוּ הֶעלְפֶען. מִיט אַזֶעלְכֶע פַּייעֶרִינֶע רֶעד הָאט זִיךְ מִירַאבָּא גֶעוֶוענְדֶט צוּם פָּאלְק, אוּנ מֶען מֶאג זָאגֶען, אַז זַיינֶע וֶוארְטֶער זֶענֶען נִיט גֶעגַאנְגֶען לְאִבּוּד אוּנ הָאבֶּען אִין פְרַאנְקְרַייךְ אוֹיפְגֶעוֶועקְט דִי שְׁאֵלָה וֶועגֶען דִי יוּדֶען. נָאר מִירַאבָּא הָאט דִי שְׁאֵלָה גֶעשְׁטֶעלְט אַזוֹי, אַז דִי מְלוּכָה הָאט גֶעמוּזְט מוֹדֶה זַיין אַז דִי יוּדֶען-פְרַאגֶע אִיז ווִיכְטִיגֶער פַאר דִי פְרַאנְצֶאזֶען ווִי פַאר דִי יוּדֶען אַלֵיין.

דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען אָבֶּער אוֹיךְ נִיט גֶעשְׁווִיגֶען אוּנ דָאס גַאנְצֶע גֶעשְׁרֵיי אִיז גֶעגַאנְגֶען פוּן עֶלְזַאס. דָארְט זֶענֶען שׁוֹין דִי יוּדֶען מִיעד גֶעוָוארֶען אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע צָרוֹת, אוּנ זֵייעֶרֶע קְרֶעכְצֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעלָאזְט הָארֶען גַאנְץ וַוייט; דָאס הָאט נִיט גֶעטוֹיגְט דִי שׂוֹנְאִים, אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אָנְצוּמַאכֶען אַזַא רַעַשׁ, אַז מֶען זָאל נִיט ווִיסֶען פוּן וַואנֶען דִי קוֹלוֹת קוּמֶען אוּנ וֶועמֶען עֶס טְהוּט בֶּאֱמֶת וֶועה. זֵיי הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען נָאר שְׁרַייעֶן, אַז זֵיי זֶענֶען אוּנְגְלִיקְלִיךְ, אַז זֵיי קָאנֶען פוּן דִי יוּדֶען שׁוֹין נִיט אוֹיסְ-הַאלְטֶען, אַז דִי יוּדֶען זוֹיגֶען זֵיי אוֹיס אוּנ מַאכֶען נָאר פוּן זֵיי אַ תֵּל, אוּנ אֵיינֶער פוּן זֵיי הָאט אָבְּגֶעדְרוּקְט אִין מֶעץ אַ בִּיכֶעל וָואס הָאט גֶעהֵייסֶען „אַ גֶעשְׁרֵייא פוּן אַאֵיינְוָואהנֶער גֶעגֶען דִי יוּדֶען" אוּנ וָואס אִיז גֶע-וֶועהן פוּל מִיט נַאל. עֶס הָאט זִיךְ אֲפִילוּ בַּאלְד אָבְּגֶערוּפְט אַ גֶעלֶעהְרְטֶער יוּד ר' יְשַׁעְיָה בֶּער בִּינְג, וָואס הָאט אוֹיסְגֶעווִיזֶען, וָואס פַאר אַ נַארִישֶׁע שְׁקָרִים עֶס גֶעפִינֶען זִיךְ אִין דֶעם דָאזִיגֶען בִּיכֶעל, נָאר דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען נִיט גֶעהַאט קַיין שְׁטַארְקֶע בּוּשָׁה: אָט הָאט מֶען אֵיינֶעם גֶעחַאפְּט אִין אַלִיגֶען אוּנ אָט זֶענֶען אוֹיף זַיין אָרְט אוֹיפְגֶעשְׁטַאנֶען אַנְדֶערֶע צֶעהן וָואס הָאבֶּען דִי אֵיינֶענֶע לִיגֶענְס נָאךְ מֶעהר צוּגֶעקַייעֶט אוּנ עֶס אִיז זֵיי נָאר נִיט אָנְגֶעגַאנְגֶען וָואס קְלוּגֶע אוּנ אָרֶענְטְלִיכֶע מֶענְשֶׁען הָאבֶּען פוּן זֵיי גֶעלַאכְט, ווַייל זֵיי הָאבֶּען גוּט גֶעוואוּסְט, אַז דֶער פְּרָאסְטֶער עוֹלָם וֶועט זֵיי קַיין קֻשְׁיוֹת נִיט פְרֶעגֶען. בַּיי זֵיי וֶועט אַלְדִינְג זַיין אַ תּוֹרָה אוּנ מֶען וֶועט זֵיי נָאךְ הַאלְטֶען פַאר גְרוֹיסֶע בַּעֲלֵי טוֹבָה. אַזוֹי אִיז גֶעוָוארֶען אַ גַאנְצֶער מַבּוּל פוּן בִּיכֶער גֶעגֶען יוּדֶען אוּנ עֶס אִיז פָּשׁוּט נִמְאָס גֶעוָוארֶען צוּ לֶעזֶען. דָאס הָאט גֶעצְוואוּנְגֶען „דִי קָאנִיגְלִיכֶע גֶעזֶעלְשַׁאפְט פִיר ווִיסֶענְשַׁאפְט" אִין מֶעץ מֶען זָאל פָארְלֶעגֶען דִי בֶּעסְטֶע פְרַאנְצֶאזִישֶׁע שְׁרַייבֶּער זֵיי זָאלֶען אָנְשְׁרַייבֶּען אַ אֶנְטְפֶער אוֹיף דֶער שְׁאֵלָה: „צוּ זֶענֶען דָא אַזֶעלְכֶע מִיטֶעל, וָואס מִיט זֵיי זָאל מֶען דִי יוּדֶען פוּן פְרַאנְקְרַייךְ קָאנֶען גְלִיקְלִיכֶער אוּנ נוּצְלִיכֶער מַאכֶען?" אוּנ וֶועמֶעס תְּשׁוּבָה עֶס וֶועט זַיין בֶּעסֶער דֶער זָאל בֶּעקוּמֶען אַ בֶּעלָאהנוּנְג. זַיין תְּשׁוּבוֹת

װָענֶען אָנְגֶעקוּמֶען, זִיבֶּען פוּן זֵיי הָאבֶּען גֶערֶעדְט נָאר גוּטֶעס אוֹיף יוּדֶען, אוּנ
בֶּעזָאנְדֶערֶע הָאבֶּען זִיךְ דֶעמָאלְט אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט זֵייעֶרֶע עֶדְלֶע גֶעדַאנְקֶען
צְװֵייא נַייסְטְלִיכֶע, גְרֶעגוּאַר אוּנ דֶע־לַא־לוּז: זֵיי הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען, אַז מֶען
דַארְף נָאר קֵיין סַךְ רַאֲיוֹת נִיט בְּרֶענְגֶען, יוּדֶען זֶענֶען גְלַייךְ מִיט אַלֶע אַנְדֶערֶע
בְּרוּאִים אוּנ אוֹיבּ זֵיי זֶענֶען טַאקִי בֶּאֱמֶת פֶערְדָארְבֶּען זֶענֶען נָאר דִי קְרִיסְטֶען
אִין דֶעם שׁוּלְדִיג, אוּנ פוּן זֵיי אַלֵיין הֵיינְגְט אָבּ דֶער הֶסְרוֹן צוּ פֶערְבֶּעסֶערְן.

דִי תְּשׁוּבוֹת פוּן דִי צְװֵייא נַייסְטְלִיכֶע, װָאס הָאבֶּען זִיךְ אַזוֹי אָנְגֶענוּמֶען
פַאר יוּדֶען, זֶענֶען אַרוֹיס אוֹיף דֶער װֶעלְט פּוּנְקְט אִין דֶער צַייט װֶען דָאס
פָאלְק אַלֵיין אִיז גֶעקוּמֶען צוּם שֵׂכֶל, אַז אַלֶע מֶענְשֶׁען דַארְפֶען זִיךְ רֶעכְנֶען
װִי בְּרִידֶער אוּנ נִיט קוּקֶען צוּ װָאס פַאר אַ אֱמוּנָה יֶעדֶער גֶעהֶער. מִיט רֶעכְט
הָאט מֶען דֶעמָאלְט גֶעקָאנְט מֵיינֶען, אַז דִי יוּדֶען װֶעלֶען אוֹיךְ אוֹיפְגֶערֶעכְט
װֶערֶען, בֶּעזָאנְדֶערְס װֶען אִין דֶער נַאצְיָאנַאל־פֶערְזַאמְלוּנְג זֶענֶען גֶעזֶעסֶען אַזֶעלְכֶע
צְװֵייא גוּטֶע פְרַיינְד װִי מִירַאבָּא אוּנ גְרֶעגוּאַר. צוּם אוּמְגְלִיק אִיז אָבֶּער דִי
צָאהל פוּן דִי יוּדֶען אִין פְרַאנְקְרֵייךְ גֶעװֶעהן זֶעהר קְלֵיין; סַךְ הַכֹּל הָאבֶּען זֵיי
בֶּעטְרָאפֶען פִינְפְצִיג טוֹיזֶענְד נְפָשׁוֹת, װֶעלְכֶע זֶענֶען גֶעװֶעהן צוּװָארְפֶען אִין
עֶלְזַאס, מֶעץ, פַּארִיז, בָּארְדָא אוּנ אַוִוינְיָאן, אוּנ צְװִישֶׁען דֶעם בִּיסֶעל
אִיז אוֹיךְ קֵיין אַחְדוּת נִיט גֶעװֶעהן, דִי סְפָרַדִים הָאבֶּען זִיךְ גֶעהַאלְטֶען פַאר דִי
גְרֶעסְטֶע מְיוּחָסִים, דִי אַשְׁכְּנַזִים הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען, אַז זֵיי זֶענֶען דִי בֶּעסְטֶע
חֲשׁוּבִים בַּיים אוֹיבֶּערְשְׁטֶען, אוּנ צוּ לֵיעבּ דִי דָאזִיגֶע פּוּסְטֶע מַחֲלוֹקֶת הָאבֶּען
זֵיי זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט הַאלְטֶען צוּזַאמֶען אוּנ צוּנוֹיפְנֶעהמֶען זֵייעֶרֶע כּוֹחוֹת אוּנ
אַרְבַּייטֶען לְטוֹבַת הַכְּלָל. אַזוֹי הָאט זִיךְ דִי זַאךְ אַ בִּיסֶעלֶע פֶערְצוֹיגֶען בִּיז אִין
לַאנְד אִיז גֶעװָארֶען זֶעהר אוּנְרוּהִיג. דִי צוּרֵייצְטֶע בּוּיעֶרְן זֶענֶען אָנְגֶעפַאלֶען
אוֹיף דִי פְּרִיצִים, מֶען הָאט גֶעהַרְג'ט אוּנ גֶערַאבֶּעװֶעט אוּנ מֶען הָאט זִיךְ דֶערְ־
מָאנְט, אַז עֶס זֶענֶען דָא יוּדֶען, װָאס בַּיי אַזַא צַייט דַארְפֶען זֵיי דִי עֶרְשְׁטֶע
זַיין אוֹיפ'ן פַייעֶר. אַוַדַאי הָאט מֶען זִיךְ נוּט אָבְּגֶעגֶעבֶּענְט מִיט דִי יוּדֶען פוּן
עֶלְזַאס, מֶען הָאט זֵייעֶרֶע הַייזֶער פֶערְבְּרֶענְט, צוּגֶענוּמֶען זֵייעֶר פֶערְמֶעגֶען אוּנ
זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט נַאקֶעט אוּנ בְּלוֹיז אַנְטְלוֹיפֶען קֵיין בַּאזֶעל, װאוּ דִי אַיינְ־
װָאהנֶער הָאבֶּען אוֹיף זֵיי רַחֲמָנוּת גֶעהַאט אוּנ מֶען הָאט זֵיי אַרֵיינְגֶעלָאזְט חָאטְשׁ
זֵיי הָאבֶּען דָארְט נִיט גֶעטָארְט װאהנֶען. דֶעמָאלְט הָאבֶּען זִיךְ דִי עֶלְזַאסֶער
אוּמְגְלִיקְלִיכֶע יוּדֶען גֶעװֶענְדְט צוּ גְרֶעגוּאַר, אוּנ עֶר הָאט אִין דֶער נַאצְיָאנַאל־
פֶערְזַאמְלוּנְג אָנְגֶעמַאכְט אַ גֶעװַאלְד פַאר דֶער רִשְׁעוּת װָאס עֶס װַייזֶען אַרוֹיס
אַזֶעלְכֶע מֶענְשֶׁען, װָאס װִילֶען פְרַייהַייט פַאר זִיךְ אוּנ שְׁקְלַאװֶערַיי פַאר אַנְדֶערֶע.

דערווייל האָבען זיך מאַקי די איבּריגע יודען מישב געוועהן: אַז עס איז קיי תּכלית ניט צו זיין שטענדיג אין אַ סכּנה, אונ האָטש זיי האָט זיך ניט געגלויבט זיך אַריינמישען אין פרעמדע עסקים האָבען זיי זיך ענטשלאָסען צוצושטעהען צו דער רעוואָלוציאָן אונ פיעל פון זיי זענען אַריין אין דער נאַציאָנאַל-גוואַרדע. אין באָרדאָ איז אפילו באַלד געוואָרען אַ יודישער הויפּטמאַנן אונ אין פּאַריז האָבען זיך הונדערטער יודען געקויפט אַ שעהנעם נאָהמען מיט זייער גבורה. קוים האָט מען געזעהען, אַז די יודען ווייזען אַרויס אַז זיי פערשטעהען אויך וואָס די צייט פערלאַנגט, האָט מען שוין אין דער נאַציאָנאַל-פערזאַמלונג אויפ-גענומען עלף דעפּוטאַטען פון זיי, אונ צוויי, גאָלדשמיד פון האָללאַנד אונ אַברהם לאָפּעץ לאַגונאַ פון פּאָרטוגאַל האָבען מאַקי געאָפּענט דאָס מויל אונ האָבען אָנגעהויבען פאָדערן גלייכע רעכטע פאַר זייערע ברידער. גרינג איז דאָס אָבער ניט אָנגעקומען. אַז דע-קאַסטעלאַן האָט פאָרגעלעגט דער פערזאַמלונג, מען זאָל מאַכען אַז קיינעם טאָר מען ניט שטערען אונ זאָגען אַ דעה וועגען זיין אמונה, האָבען די עטליכע-קאַטאָלישע גייסטליכע, וועלכע זענען אויך געוועהן אין דער פערזאַמלונג אָנגעמאַכט אַזאַ ליאַרם אַז עס איז גאָר ניט געוועהן מעגליך צו רעדען. אומזיסט האָט מיראַבאָ געשריגען, אַז עס איז גאָר אַ בושה צו טענה'ן איבער אַזאַ הייליגער זאַך ווי די פרייהייט פונ'ם גלויבען, מען האָט ניט געוואָלט הערען, אונ מיט גרויס מיה איז געראָטהען ראַבאָ סאַינט-עטיען צו מאַכען אַ פּשרה, אונ מען זאָל בעשליסען, אַז מען טאָר קיינעם ניט זאַטשעפּען וועגען זיין אמונה ביז ער שטערט ניט מיט איהר די אָרדנונג פונ'ם לאַנד. דער פּונקט איז געגאַנגען אויך אויף יודען, נאָר פון דעסטוועגען האָט מען אין אַ קורצער צייט ווייטער געמוזט אָנהייבען רעדען פון דער יודען פראַגע. אין עטליכע אָרטער האָט מען געלערנט פּירושים אויף דער תקנה פון דער פערזאַמלונג, אונ עס איז געבליבען, אַז מען זאָל יודען גוט שלאָגען, כּדי זיי זאָלען בעסער פערשטעהען דעם נייעם פּירוש. עס איז ווייטער געוואָרען אַ רעש אין דער פערזאַמלונג, גרעגואַר האָט געשריגען, אַז עס איז אַ גרויסע רציחה וואָס מען האָט דעם פונקט אָנגעשריבען ניט גאַנץ דייטליך אונ דערפון איז אַרויסגעקומען אַ רעה פאַר אומשולדיגע מענשען; מיט זיין דעה האָט זיך אויך אויסגעגלייכט איינער פון די בכבוד'סטע דעפּוטאַטען דער גראַף קלערמאָן-טאָנער, אונ עס איז געבליבען: מען זאָל צו שיקען אַ צירקולאַר אומעדום, אַז די יודישע אמונה מוז אויך ווערן געשיצט אונ האָבען די איינגע פרייהייט וואָס אַנדערע רעליגיאָנען. אַ ביסעל האָט עס געהאָלפען, נאָר אין

עֶלְזַאס און לָאטְרִינְגֶען הָאט מֶען נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט אָנְצוּטְהוּן דִי יוּדֶען צָרוֹת,
און זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט וַוייטֶער זוּכֶען הִילְף בַּיי דֶער נַאצְיָאנַאל־פֶּערְזַאמְלוּנְג.
זֵיי הָאבֶּען אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען פַאר אַ שָׁלִיחַ ר׳ יִצְחָק בֶּעעֶר, וָואס הָאט גֶעקָאנְט
זֶעהר שֵׁאן רֶעדֶען, און אִיהם אִיז אוֹיךְ נִיט שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אוֹיסְצוּמָאלֶען דִי
בִּיטֶערֶע לַאגֶע פוּן זַיינֶע בְּרִידֶער אִין דִי שְׁרֶעקְלִיכְסְטֶע פַארְבֶּען. ר׳ יִצְחָק בֶּעעֶר
הָאט נוֹשֵׂא חֵן גֶעוֶועהן בַּיי דֶער פֶּערְזַאמְלוּנְג, מֶען הָאט אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען
פַאר אַ גַאסְט, און מֶען הָאט אִיהם צוּגֶעזָאגְט אַלְדִינְג צוּ טְהוּן און הֶעלְפֶען דִי
יוּדֶען. דִי פֶּערְזַאמְלוּנְג הָאט אוֹיךְ וָוארְט גֶעהַאלְטֶען, און חָאטְשׁ עֶס הָאבֶּען זִיךְ
בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען זֶעהר טְרוֹיעֶרִיגֶע טֶאג, וָואס הָאבֶּען אַלֶע פֶערְדְרֶעהט דִי
קֶאפּ, הָאט מֶען פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען בַּאלְד בֶּעשְׁטִימְט אַ בֶּעזוּנְדֶער זִיצוּנְג וֶועגֶען דֶער
יוּדֶען־פְרַאגֶע און מֶען הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען אוֹיסַארְבַּייטֶען אַ רֵיינֶע גֶעזֶעץ פַאר
יוּדֶען, וָואס דִי מְלוּכָה זָאל שׁוֹין קֶאנֶען אַכְטוּנְג גֶעבֶּען מֶען זָאל עֶס אָבְּהִיטֶען.
דִי יוּדֶען הָאבֶּען מִן הַסְתָּם גֶעהַאט נִיט וֶוענִיג גֶעגְנֶער, נָאר דִי צָאהל פוּן זֵייעֶרֶע
בֶּעשִׁיצֶער אִיז פָארְט גְרֶעסֶער גֶעוֶועהן און מֶען הָאט גֶעמַאכְט פַאר אַ חֹק, אַז
דִי סְפַרְדִים מוּזֶען גֶערֶעכֶענְט וֶוערֶען פַאר אֶמֶת׳ע אַיינְוָואהְנֶער פוּן פְרַאנְקְרַייךְ.
דָאס וָואס דִי אַשְׁכְּנַזִים זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען אִין דְרוֹיסֶען אִיז אַוַדַאי גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער
וֶועטְהִיג פַאר דִי יוּדֶען, נָאר זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט אָנְגֶעהמֶען פַאר לִיעבּ הָאטְשׁ
דֶעם עֶרְשְׁטֶען שְׁרִיט צוּ זֵייעֶר פְרַייהַייט.

קוּים הָאט מֶען שׁוֹין אָבֶּער גֶעמַאכְט אֵיין הַתְחָלָה אִיז מֶען שׁוֹין נִיט
גֶעבְּלִיבֶּען שְׁטֶעהֶען אִין מִיטֶען. דִי אַשְׁכְּנַזִים הָאבֶּען שְׁטַארְק אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען
מֶען זָאל זֵיי אוֹיךְ גֶעבֶּען דִי אֵייגֶענֶע רֶעכְטֶע, און סֶערְף־בֶּעעֶר הָאט זִיךְ אַזוֹי
פִיעל גֶעלָאזְט קָאסְטֶען, אַז גָאר אִין אַ קוּרְצֶער צַייט הָאט דִי נַאצְיָאנַאל פֶּערְ־
זַאמְלוּנְג עֶרְקְלֶעהרְט, אַז אַלֶע יוּדִישֶׁע אַיינְוָואהְנֶער פוּן פַּארִיז מוּזֶען הָאבֶּען אַלְס
אֵיין פְרַייהַייט. נָאר אִין עֶלְזַאס הָאט מֶען נִיט גֶעקָאנְט אַזוֹי גִיךְ אֵיין סוֹף
מַאכֶען פוּן דֶער שְׁאֵלָה. אַ טְהֵייל שְׁטֶעדְט הָאבֶּען נִיט גֶעמַאכְט קֵיין חִלּוּק צְוִוישֶׁען
יוּדֶען און קְרִיסְטֶען און אַז עֶס אִיז אוֹיסְגֶעקוּמֶען אֲפִילוּ זִיךְ אַיינְצוּטְהֵיילֶען מִיט
עֶרְד הָאט מֶען דִי יוּדֶען גֶעגֶעבֶּען אַ גְלַייכֶען חֵלֶק; דֶערְפַאר הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער
גֶעפוּנֶען אַזֶעלְכֶע עֶרְטֶער, ווּאוּ מֶען הָאט נָאךְ אַלְס דֶעם יוּדֶען גֶעגֶעבֶּען אָנְ־
צוּהֶערֶען, אַז עֶר שְׁטֶעהט נִידְרִיגֶער פוּן אַנְדֶערֶע, און מֶען הָאט חָאטְשׁ גֶעדַאנְקְט
גָאטְט וָואס עֶס פְלֶעגְט נִיט קוּמֶען צוּ קֵיין קְלַאפּ. דָאס אֵיינְצִיגֶע וָואס דִי
נַאצְיָאנַאל־פֶּערְזַאמְלוּנְג הָאט גֶעקָאנְט טְהוּן פַאר דִי עֶלְזַאסֶער יוּדֶען אִיז בֶּע־
שְׁטַאנֶען אִין דֶעם, וָואס מֶען הָאט זֵיי בֶּעפְרַייט פוּן דִי גְרוֹיסֶע נְתִינוֹת וָואס

פְלֶעגְען בַּיי זֵיי אַרוֹיסְצִיהֶען דִי לֶעצְטֶע פְּרוּטָה, אוּנ דָאס אִיז אַלֵיין אוֹיךְ גֶעוֶועהן נִיט־קֵיין קְלֵיינֶע טוֹבָה.

צְוִוישֶׁען דִי דֶעפּוּטַאטֶען אַלֵיין הָאבֶען זִיךְ אָבֶּער גֶעפוּנֶען עֶדְלֶע מֶענְשֶׁענְ־פְרַיינְדֶע, וָואס הָאבֶען נִיט גֶעקָאנְט לַיידֶען אַז אִין פְּרַאנְקְרַייךְ זָאלֶען נָאךְ אַ טְהֵייל יוּדֶען דַארְפֶען אִיבֶּערְטְרָאגֶען צָרוֹת צוּ לִיעבּ דֶער אֱמוּנָה, אוּנ אֵיינֶער פוּן זֵיי, ד וּ פָּ א ר, הָאט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעשְׁטֶעלְט אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרַייעֶן אַז עֶס אִיז שׁוֹין צַייט מֶען זָאל אִין גַאנְצֶען מְבַטֵל זַיין אַלְדִינְג וָואס אִיז נָאךְ גֶעבְּלִיבֶּען פוּן אַ מָאל אוּנ וָואס הֵייסְט נָאךְ מַאכֶען אַ חִלוּק צְוִוישֶׁען דִי אַיינְוָואהנֶער פוּנ'ם לַאנְד. דֶעם 27 סֶעפְּטֶעמְבֶּער 1791 הָאט דִי גַאנְצֶע פֶערְזַאמְלוּנְג מַסְכִּים גֶעוֶועהן צוּ דוּפָּאר'ס דֵעָה, אוּנ פַאר אַלֶע יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין פְּרַאנְקְ־רַייךְ גָאר אָהן אַ שׁוּם חִלוּק, אִיז אוֹיפְגֶעגַאנְגֶען דִי זוּן פוּן פְרֵייהַייט. דִי גַאנְצֶע צַייט, וָואס מֶען הָאט זִיךְ גֶעיִשׁוּבְט וֶוענֶען דֶער שַׁאֲלָה, אִיז ר' יִצְחָק בֶּ ע ע ר נִיט אָבְּגֶעטְרֶעטֶען פוּן דֶער פֶערְזַאמְלוּנְג אוּנ אַז אֵיינֶער הָאט גֶעוָואלְט רֶעדֶען עֶפִּים אַ שְׁלֶעכְט וָוארְט הָאט עֶר עֶס נִיט דֶערְלָאזְט אוּנ מֶען הָאט גְרוֹיס כָּבוֹד גֶעלֶעגְט אוֹיף זַיינֶע וֶוערְטֶער. דֶערְפַאר אִיז זַיין שִׂמְחָה גֶעוֶועהן זֶעהר גְרוֹיס, וֶוען עֶר הָאט דֶערְלֶעבְּט דִי יְשׁוּעָה; מִיט פְרֵייד הָאט עֶר בַּאלְד מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן זַיינֶע בְּרִידֶער אוּנ הָאט זֵיי גֶעבֶּעטֶען זֵיי זָאלֶען זַייעֶן דִי פְּרַאנְצָאזֶען, אַז זֵיי זֶענֶען וֶוערְטְה זִיךְ צוּ רֶעכְנֶען פַאר קִינְדֶער פוּנ'ם לַאנְד.

דֶער טָאג, וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעגֶעבֶּען אַ שְׁבוּעָה צוּ זַיין גֶעטְרַייע פְּרַאנְקְרַייךְ, אִיז בַּיי זֵיי גֶעוֶועהן אַ יוֹם טוֹב, אוּנ נָאר נִיךְ הָאבֶּען אֲפִילוּ דִי פְרִיהֶערִיגֶע שׂוֹנְאִים גֶעמוּזְט מוֹדֶה זַיין, אַז דֶער יוּד פֶערְשְׁטֶעהט וִוי אַזוֹי דַאנְקְבַּאר צוּ זַיין פַאר אַ טוֹבָה. נִיט נָאר דִי סְפַרְדִים, וָואס זֶענֶען שׁוֹין אַ בִּיסֶעל גֶעוָואהנְט גֶעוֶועהן מִיט דֶער פְּרַאנְצָאזִישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע, נָאר אֲפִילוּ דִי אַשְׁכְּנַזִים, וֶועלְכֶע הָאבֶּען בִּיז אַהֶער גֶערֶעדְט יוּדִישׁ־דַייטְשׁ, הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד גֶענוּמֶען לֶערְנֶען פְּרַאנְצָאזִישׁ, מֶען הָאט גֶעמַאכְט אַ רֵיינֶע פְּרַאנְצָאזִישֶׁע אִיבֶּערְזֶעצוּנְג פוּן דֶער תּוֹרָה, יוּדִישֶׁע קִינְדֶער הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען לֶערְנֶען אִין פְּרַאנְצָאזִישֶׁע שוּלֶען, אוּנ מֶען קָאן זָאגֶען, אַז כִּמְעַט וִוי אַצוּנְד אִיז אוֹיסֶער דֶער שוּל שְׁוֶוער גֶעוָוארֶען צוּ דֶערְקֶענֶען וֶוער עֶס אִיז אַ יוּד אוּנ וֶוער עֶס אִיז אַ קְרִיסְט. דִי יוּדֶען הָאבֶּען אוֹיךְ פֶערְגָאסֶען זֵייעֶר בְּלוּט פַאר פְּרַאנְקְרַייךְ אוּנ אִין אַ נוֹיטְה הָאבֶּען זֵיי אוֹיךְ קֵיין גֶעלְד נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט: קוֹים הָאבֶּען זֵיי גֶעזֶעהֶען אַז מֶען בֶּעטְרַאכְט זֵיי וִוי בְּרִידֶער הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען קוּקֶען אוֹיף פְּרַאנְקְרַייךְ וִוי אוֹיף אַ מוּטֶטֶער, הוּנְדֶערְטֶער יוּדִישֶׁע גִבּוֹרִים הָאבֶּען גֶעדִיענְט אִין דֶער אַרְמֶעע אוּנ, אַז עֶס

האט נעפעהלט אויף הוצאות און מען האט זיך געמוזט צונויפלעגען האט די קליינע יודישע קהלה פון באָרדאָ אַליין געגעבען הונדערט טויזענד פראנק. אין צוויי-דריי יאהר איז דאס יודישע לעבען אזוי צונויפגעשמאָלצען געוואָרען מיט'ן פראנצאָזישען, אַז מען האט אנגעהייבען ביי די יודען בעמערקען די איינענע מעלות און חסרונות וואס ביי די פראנצויזען. אַז די רעוואָלוציאָן איז אַלע מאָל געוואָרען גרעסער און עס האבען זיך אַרויסגעוויזען עטליכע צדדים, דער האט געצויגען אַהין און דער אַהער און ווען עס איז געראָטהען דער איז געוועהן דער פיהרער, זענען יודען אומעדום געוועהן אין דער מיט. און אַז מען האט בעדאַרפט תּאפען אַ קלאפּ האבען זיי זיך אויך ניט אָבגעזאָגט. צו ליעב אַזא זאך האט איינער פון די שאנסטע יודישע בעלי בתּים פון באָרדאָ, ר' אַבְרָהָם פורטאדא געמוזט אַנטלויפען, ווייל דער צד, וואס ער האט מיט איהם געהאַלטען, איז געפאַלען און דער אַנדערע, וואס האט פלוצלונג אויפגעהויבען אַ קאפּ, האט איהם געוואָלט הרג'נען און האט טאַקי צוגענומען זיין גאַנץ פערמעגען. אַז מען האט אין פראנקרייך געמאַכט אַ שחיטה אויף אַלע גרויסע פריצים און עדעללייט, האט מען די יודען אויך אַריינגעשטעלט אין צעטעל, און איינער פון די יודישע נגידים, שאַרל פּריקסאַטאַ, איז שיער ניט אומגעקומען נאָר צו ליעב דעם וואס ער איז געוועהן אַ לוי, און די פראנצויזען האבען גערעכענט אַז פון דעם שבט שטאַמען אַלע יודישע מיוחסים און דערפאַר מוז מען איהם אויך אומברענגען. מיט גרויס מיה האט ער זיך אָבגעבעטען און האט געמוזט בעצאָהלען פאַר זיין לעבען מיט אַ קאַפּיטאַל פון אַ מיליאָן און צוויי הונדערט טויזענד פראנק. אַז עס איז באַלד אַרויסגעקומען די מאַשין אויף צו קאפּען מענשען, וואס מען האט זיי גערופען גילאָטינע, איז אַ יוד געוועהן איינער פון איהרע ערשטע קרבנות: אויף אַ יונגען מאַנן כּרמל איז געפאַלען עפּיס אַ חשד און דאס שאַרפע מעסער פון דער גילאָטינע איז בעשפּריצט געוואָרען מיט יודיש בלוט.

אַ שטיקעל איבערשלאַג האבען די יודען פון פראנקרייך געהאַט אים יאָהר 1794, נאָר דאס איז געוועהן ניט דערפאַר, ווייל מען האט געוואָלט טרעפען זייער אמונה, נאָר דווקא צו ליעב דעם וואס מען האט זיי גערעכענט גלייך מיט אַלע, און מען האט ניט געוואָלט עס זאָל זיין אַ חילוק צווישען זיי און אַנדערע. די פראנצויזען האט זיך דעמאָלט פערגלוסט אין גאַנצען אַראָבוואַרפען פון זיך דעם עול פון אמונה, לעבען נאָר נאָך דער השׂגה פונ'ם

מֶענְשְׁלִיכֶען שֵׂכֶל, אוּנ טְהוּן נָאר דָאס וָואס עֶס בֶּעפֶעהלְט דֶער רֵיינֶער פֶּערְ־שְׁטַאנְד. דָאס פֶּערְשְׁטֶעהט זִיךְ אַז דִי נַייעֶ תַּקָנָה אִיז נָאר גֶעוַנאנְגֶען אוֹיפ׳ן קְרִיסְטֶענְטְהוּם, אוּנ אַז מֶען הָאט פָּארְגֶעלֶעגְט מֶען זָאל יוּדֶען פֶּערְוֶועהרֶען טְרָאגֶען בֶּארְד אוּנ מַל זַיין דִי קִינְדֶער, הָאט דִי נַאצְיָאנַאל־פֶּערְזַאמְלוּנְג דַארוֹיף נִיט גֶעקָאנְט בֶּעשְׁטֶעהֶען, ווַייל זֵיי זֶענֶען גֶעגַאנְגֶען מִיט דֶעם דֶרֶךְ, אַז מִישֶׁען זִיךְ צוּ אַ פְּרֶעמְדֶער רֶעלִיגְיָאן טָאר מֶען נִיט. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען זִיךְ אִין אַ סַךְ אָרְטֶער אָבְּגֶעזוּכְט אַזֶעלְכֶע פְרַייעֶ מֶענְשֶׁען וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעוָואלְט לַיידֶען, אַז עֶס זָאלֶען זִיךְ נָאר אַרוּמְדְרֶעהֶען מֶענְשֶׁען, וָואס פִיהרֶען זִיךְ לוֹיט גֶעווִיסֶע דִינִים פוּן זֵייעֶר גְלוֹיבֶּען. זֵיי הָאבֶּען גֶעאַרְבַּייט אַז דָאס וָוארְט „אֱמוּנָה״ זָאל נָאר נִיט גֶעבְּרַאכְט וֶוערֶען, אוּנ דֶערְפַאר הָאט מֶען אִין נַאנְסִי גֶעגֵייטְה דִי יוּדֶען זֵיי זָאלֶען זִיךְ אוֹיךְ, גְלַייךְ מִיט דִי קְרִיסְטֶען, אָבְּזָאגֶען פוּן יוּדִישְׁקַייט אוּנ זָאלֶען דָאס גַאנְצֶע זִילְבֶּער פוּן דֶער שׁוּל אַוֶועקְגֶעבֶּען אוֹיף צְדָקָה־זַאכֶען. דִי יוּדֶען הָאבֶּען מִן הַסְתָּם נִיט גֶעוָואלְט הֶערֶען, אוּנ דֶעמָאלְט הָאט מֶען שׁוֹין קֵיין כָּבוֹד נִיט גֶעלֶעגְט אוֹיף זֵיי: מֶען אִיז אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף דִי שׁוּלֶען, מֶען הָאט פֶּערְ־בְּרֶענְט סִפְרֵי־תּוֹרָה, אוּנ ווּאוּ מֶען הָאט דֶערְטַאפְּט אַ יוּדִישׁ סֵפֶר הָאט מֶען עֶס צוּרִיסֶען, אוּנ אַזוֹי וִוי מֶען הָאט אַיינְגֶעפִיהרְט אַז רוּהֶען זָאל מֶען מֶעהר נִיט וִוי יֶעדֶען צֶעהְנְטֶען טָאג אוּנ נִיט זוּנְטָאג, הָאט מֶען דִי יוּדֶען גֶעצְווּאוּנְגֶען זֵיי זָאלֶען אוֹיךְ אַרְבַּייטֶען אִים שַׁבָּת אוּנ יוֹם טוֹב, אוּנ זֵיי הָאבֶּען אוֹיךְ קֵיין אַנְדֶער בְּרֵירָה נִיט גֶעהַאט. אַוַדַאי הָאבֶּען בַּיי אַזַא לַאגֶע דִי יוּדִישֶׁע רַבָּנִים גֶענוּג זִיךְ אָנְגֶעלִיטֶען פּוּנְקְט וִוי דִי קְרִיסְטְלִיכֶע גַייסְטְלִיכֶע. דֶעם רַב פוּן וֶועסְטְהַאפֶען, אַ קְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל, ר׳ יִצְחָק לֶעוִנְטְשׁיין הָאט מֶען עֶטְלִיכֶע חֳדָשִׁים גֶעהַאלְטֶען אִין גֶעפֶאנְגְנִיס, אוּנ מֶען הָאט אִיהם גֶעוָואלְט פֶּערְמִשְׁפָּט׳ן צוּם טוֹיט נָאר דֶערְפַאר וָואס מֶען אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אַז עֶר הָאט גֶעדַאוֶוענְט אוּנ גֶעפַּסְקֶ׳נְט שַׁאֲלוֹת. אַיינֶער פוּן דִי גְרוֹיסֶע לוֹמְדִים, ר׳ דָוִד זִינְצְהַיים, הָאט גֶעמוּזְט אַנְטְלוֹיפֶען פוּן שְׁטְרַאסְבּוּרְג אוּנ זִיךְ אַרוּמְדְרֶעהֶען אִין דֶער וֶועלְט אוֹיךְ פַאר אַזֶעלְכֶע חֲטָאִים. אִין מֶעץ הָאבֶּען דִי יוּדֶען מוֹרָא גֶעהַאט צוּ בַּאקֶען מַצוֹת אוֹיף פֶּסַח, ווַייל מֶען הָאט גֶעוואוּסְט, אַז מֶען קָאן פַאר אַזַא זַאךְ נִיט גוּט אָבְּשְׁנַיידֶען; נָאר אַ קְלוּגֶע יוּדִישֶׁע פְרוֹי אִיז גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל אוּנ הָאט בֶּעווִיזֶען אַז בַּיי דִי יוּדֶען אִיז דִי מַצָה אַ צֵייכֶען פוּן פְרַייהַייט, עֶס דֶערְמָאנְט זֵיי וִוי זֵיי הָאבֶען אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען פוּן זִיךְ דֶעם יָאךְ פוּן מִצְרַיִם, אוּנ דָאס אִיז אָנְגֶענוּמֶען גֶעוָוארֶען פַאר אַ תֵּירוּץ. אִין פַּארִיז הָאט מֶען גֶעצְווּאוּנְגֶען דִי יוּדִישֶׁע קִינְדֶער זֵיי זָאלֶען קֵיין שׁוּל נִיט אָנְקוּקֶען אוּנ אַז עֶס אִיז גֶעפַאלֶען אַ חֲשַׁד אוֹיף

איינעם פון די שטראסבורגער נגירים, אלכסנדר זעליגמאן, אז ער היט אב זיין אמונה האט מען ניט געקוקט דארויף וואס ער איז געוועהן א גרויסער נדיב און די שטאדט האט איהם אבגעקאסט א סך געלד, און מען האט איהם איינגעזעצט אין תפיסה. צום גליק, איז אבער די טרויעריגע צייט באלד אוועק, און אז מען האט געמאכט נייע ארדנונגען זענען שוין די יודען געבליבען ביי אללע רעכטע און נאר די יודישע איינוואהנער פון מעין האבען נאך געהאט א עכוב און נאך א היבשע צייט האט מען זיי ניט געוואלט אריינשטעלען אין צעטעל פון די אמת'ע פראנצאזישע איינוואהנער.

אז האללאנד איז אים יאהר 1795 אויך געווארען א רעפובליק האבען באלד די יודען פון דארט דערפיהלט ווי טהייער און הייליג עס זענען די דריי ווארטער „פרייהייט, גלייכקייט און ברידערשאפט", וואס די מנהגים פונ'ם לאנד האבען אנגעשריבען אויף זייער פאהן. עס איז די יודען אין האללאנד אפילו פריהער אויך ניט שלעכט געוועהן. נאך די רדיפות וואס זיי האבען זיך אנגעליטען אין אנדערע ערטער, איז האללאנד ביי זיי געוועהן א גן עדן, און האטש זיי זענען געשטאנען א סך נידריגער פון די קריסטען האבען זיי עס ניט געפיהלט; זייער צאהל האט אין גאנצען בעטראפען פינפציג טויזענד, אי דאס זענען זיי בעשטאנען פון צוויי פערשיעדענע קהלות, ספרדים און אשכנזים, וואס האבען זיך איינס מיט'ן אנדערן ניט אנגעקעהרט. יעדער איז געוועהן פערטראגען מיט זיך, מען האט געדאנקט גאטט וואס די מלוכה מישט זיך ניט אריין אין זייערע אינוועניגסטע געשעפטען, און קיינעם איז גאר ניט אנגעקומען וואס יודען האבען ניט געטארט דיענען ביי דער קרוין, מען האט זיי ניט געקאנט אריינגעהמען אין קיין צעך און אויסער דעם האבען זיי געמוזט געבען פיעל נתינות אויף אזעלכע זאכען וואס זיי אלליין האבען ניט געטארט דערפון נהנה זיין. אוודאי אז עס האט זיך איבערגעביטען די מלוכה און דריי יודישע משפחות, ווי אסיר, די־לעמאן און בראמעט, האבען זעהר פיעל געארבייט פאר דער פרייהייט פונ'ם לאנד, זענען די יודען צום איבריגען אויפגערעגט געווארען, האטש גלאט איז עס ניט צוגעגאנגען. קודם כל זענען די פארשטעהער פון דער אמשטערדאמער יודישער קהלה ניט געוועהן צופרידען פון די נייע אויפטהועכצען, זיי האבען געשריגען אז עס פעהלט זיי אזוי אויך גאר ניט, און האבען זיך עפיס אזוי ווי געשראקען אז די פרייהייט זאל זיי ניט שאדען צום יודישקייט. די צוואנציג טויזענד יודען, וואס האבען געוואהנט אין אמשטערדאם, האבען זיך ניט געוואלט בענוצען מיט זייער רעכט און האבען

ניט געשיקט קיין איינציגען דעפוטאט פון זיך צו דער נאציאנאל-פערזאמלונג, חאטש זיי האבען געוואוסט אז דארט וועט מען רעדען וועגען יודען, און אז עס וועט זעהר נאטהיג זיין אויסצוהערען די מיינונג פון א יודען. דערווייל האבען זיך אבגעזוכט עטליכע שונאים אויך און מען האט אנגעהויבען ארויסצווייזען חטאים און שרייען, אז די יודען פערדיענען ניט מען זאל זיי שטעלען גלייך מיט די קריסטען און אז זיי אליין האבען נאר דערצו אפילו קיין השגה ניט. צום גליק, האט זיך אבער אין דער זאך אריינגעמישט דער פראנצאזישער געזאנדטער נאעל, ער האט זיך שטארק אנגענומען פאר די יודען, און מען האט דעם 2 סעפטעמבער 1796 ארויסגעלאזט א געזעץ, אז יודען האבען די איינענע רעכטע וואס קריסטען. נאר אזוי ווי די נארישע רבנים האבען אלץ געליארעמט אז זיי ווילען קיין פרייהייט ניט, האט מען זיי צו ליעב געטהון און מען האט צוגעשריבען, אז מען נייטה קיינעם ניט און ווער עס וויל מאג זיך בלייבען ביי זיינע אלטע רעכטע.

מען קאן פערשטעהען אז אין האללאנד האט די פאלקאמענע יודישע פרייהייט ניט אנגעמאכט אזא שמחה ווי אין פראנקרייך; עס האט זיך, פערקעהרט, צו ליעב דעם, אין אמשטערדם באלד אנגעהויבען א גרויס מחלוקת. די געצאהלטע עטליכע אויפגעקלעהרטע האבען געוואלט, אז די פארשטעהער פון דער קהלה זאלען אוועקלייגען זייערע אלטע דרכים און זאלען זיך נעהמען איינפיהרען נייע תקנות; דאס האט יענע ניט געטוינט, ווייל זיי האבען מורא געהאט מען זאל זיי ניט אנהויבען אפטער זאגען דעות און שפעטער זאל מען זיי נאר אין גאנצען ניט אראבנעהמען די קרוין. דאס האט געפיהרט דערצו, וואס די אונצופרידענע האבען זיך גענומט מאכען א בעזונדער שול וואס האט געהייסען „עדת ישרון", און ביסלעכווייז איז פון זיי געווארען א בעזונדער קהלה, וואס האט זיך שוין געפיהרט פרייער: פון דער שמונה-עשרה האבען זיי ארויסגעווארפען די תפלה „ולמלשינים אל תהי תקוה", זייערע מתים האבען זיי געהייסען בעגראבען ערשט אויפ'ן דריטען טאג, און א מרחץ האבען זיי אויסגעארבייט א נייעם און האבען זיך ניט אנגעפראנט ביי די רבנים ווי אזוי צו מאכען די מקוה. אוודאי האט יענער צד, וואס איז געוועהן מעהר תקיף, אנגעהויבען זיי צו רודפ'ן, מען האט זיי אריינגעווארפען אין חרם, און מען האט זיך אפילו געפרובט טאמער וועט מען קאנען פועל'ן ביי דער מלוכה זי זאל זיי ניט לאזען לעבען אבגעזונדערט פון דער גרויסער קהלה. נאר חאטש די פרומע זענען געוועהן דער רב האבען זיי גאר ניט געקאנט אויספיהרען און

אַז עס איז אַוועקגעגאַנגען אַ פּאָר יאָהר, זיי האָבען זיך אַנגעהויבען צוקוקען
אונ האָבען געזעהען אַז עס איז ניט אַזאַ געוואַלד, האָט געמוזט ווערען אַ שלום.
אין אַ קורצער צייט האָבען טאַקי די געלעהרטע יודען פון האָללאַנד דערגרייכט
נאָר אַ גרויסע מדרגה: ר' יצחק דא קאָסטא אַטיאַס איז אים יאָהר 1798
געוואָרען פּרעזידענט פון דער נאַציאָנאַל-פערזאַמלונג, אונ עטליכע יודען, ווי
מאָרעסקאָ אונ ר' משה אַסיר, האָבען פערנומען זעהר שאַנע שטעללען
ביי דער קרוין. האָללאַנד האָט געוויזען אַז זי מיינט עס גאַנץ ערנסט אונ די
יודען האָבען דאָרט באַלד געפונען אַ פּלאַץ, וואו זיי האָבען געקאָנט גלאַנצען
מיט זייערע מעלות.

מען קאָנן אויף די פּרוסטע יודען פון האָללאַנד וואָס האָבען זיך פריהר אַזוי
אַרויסגעשטעלט אַקעגען דער פרייהייט, קיין פּאַראַיבעל ניט האָבען, ניט
איינמאָל האָבען זיי זייער האַלז געשטרעקט פאַר זייער אמונה, אונ האָבען
די פרייהייט פערוואָרפען, וואָס מען האָט זיי פאַר דער אמונה געבאָטען, אָבער
אַז זיי האָבען געזעהען, אַז מען נימט זיי די פרייהייט בתום לב אונ מען
טשעפּעט די אמונה ניט, אונ אַז אַדרבה די פרייהייט האָט בכח אַרויסצובריינגען
פעהיגע יודען, וואָס קאָנען זיין אַצירונג פאַר זייער פאָלק, האָבען זיי זיך זעהר
געפרייט אונ זיי האָבען גערעכענט פאַר איין הייליגען חוב צו אַרבייטען פאַר
זייערע ברידער אין אַנדערע לאַנדער, זיי זאָלען אויך בעקומען פרייהייט. צום
ערשטען האָבען זיי זיך אומגעקוקט אויף דער לאַגע פון די יודען אין די קליינע
דייטשע מלוכות, אונ האָבען געבעטען די נאַציאָנאַל-פערזאַמלונג זי זאָל זיך
אָננעהמען פאַר די דייטשע יודען אונ געבען אָנצוהערען יענע מלוכות, אַז ווי
באַלד זיי וועלען ניט מבטל זיין דעם שווערען יודישען מס וועט מען אין
האָללאַנד אָנהויבען נעהמען פונקט אַזאַ מס ביי יעדען דייטש וואָס קומט אַהין
צו פאָהרען, אונ דעמאָלט וועלען זיי דערפיהלען דעם טעם דערפון. אַוודאי
האָט מען געפועלט, ווייל די קליינע דייטשע מלוכות האָבען מורא געהאַט
זיך אַרויסצושטעללען געגען האָללאַנד אונ פראַנקרייך, אונ ביסלעכווייז זענען
די דייטשע אונ איטאַליענישע יודען אויך געהאָלפען געוואָרען. אין אַ סך
שטאָדט האָבען די יודען אויפגעהערט צו וואָהנען אין אַ בעזונדער ענגער יודישער
גאַס, אונ קוים זענען די פראַנצויזען אַריין קיין וועניגעדיג האָט מען באַלד
צובראָכען די טויערן פון'ם יודישען געטטאָ, וואָס האָט ביז אַהער ניט צוגעלאָזט
צו די יודען קיין ליכטיגע שיין. אין פּיעמאָנט האָבען די קריסטען אַלליין
געמאַכט אַ יום טוב ווען דער מעמד פון די יודען האָט זיך פערבעסערט אונ

אַגַייסְטְלִיכֶער הָאט זֵיי בֶּעגְרִיסְט אִין שׁוּל מִיט זֶעהר אַ פְרַיינְדְלִיכֶע רֶעדֶע. אַז די שְׁטָאדְט קָאלְן אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ די פְרַאנְצוֹיזֶען הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד דָארְט אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעזֶעצֶען יוּדֶען. אִיבֶּערְהוֹיפְּט הָאט דָאס פְרַאנְצֶאזִישֶׁע חַיִל, אוּמֶעדוּם וואוּ עֶס הָאט נָאר גֶעשְׁטֶעלְט אַ פוּס, בֶּעפֶעסְטִינְט די פְרַייהַייט אוּנ פַאר די יוּדֶען הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ נַייֶער לֶעבֶּען.

אִין יֶענֶער צַייט הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט הֶערֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט דָאס גְרוֹיסְקַייט פוּן נַאפָּאלֶעאָן בָּאנַאפַּארְט, וֶועלְכֶער הָאט גֶעוָואלְט וֶוערֶען אַ צְוֵוייטֶער אַלֶעכְּסַנְדֶער מוֹקְדוֹן, אוּנ הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען דִי מַאכְט פוּן פְרַאנְקְרַייךְ אִין אַלֶע וַוייטֶע לֶאנְדֶער. עֶר אִיז גֶעגַאנְגֶען קַיין מִצְרַיִם, אוּנ פוּן דָארְט הָאט עֶר גֶערֶעכֶענְט צוּ גֶעהֶען אַזְשׁ קַיין אִינְדִיֶען, וֶוען דָאס טִירְקִישֶׁע חַיִל פֶערְשְׁטֶעלְט אִיהם נִיט דֶעם וֶועג אוּנ עֶס הֵייבְּט זִיךְ נִיט אָן אַ שְׁוֶוערֶע מִלְחָמָה. אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אִיז גֶעוָוארֶען דֶער פְּלַאן פוּן אַ שְׁרֶעקְלִיךְ בְּלוּט פֶערְגִיסֶענֶעשׁ אוּנ צְוֵויי שְׁטֶאדְט, אֶל-אַרִישׁ אוּנ עַזָה, זֶענֶען אַרַיינְגֶעפַאלֶען צוּ די פְרַאנְצוֹיזֶען אִין די הֶאנְד אַרַיין. נַאפָּאלֶעאָן הָאט גֶעשִׁיקְט זָאגֶען די יוּדֶען, אַז זֵיי וֶועט קַיין שְׁלֶעכְטְס נִיט גֶעשֶׁעהֶען, אַז עֶר וֶועט פֶערְקֶעהְרְט, אָבְּגֶענֶעהמֶען פוּן זֵייעֶרְטְ- וֶועגֶען דָאס הֵיילִיגֶע לַאנְד אוּנ זֵיי וֶועלֶען זִיךְ אַרוֹיפְשְׁלָאגֶען אוֹיף זֵייעֶר פְרִיהֶרִיגֶען שְׁטַאנְד; זֵיי הָאבֶּען אָבֶּער מוֹרָא גֶעהַאט צוּ שְׁטֶעלֶען אוֹיף זַיינֶע וֶוארְטֶער, אוּנ דֶערְצוּ זֶענֶען זֵיי טַאקִי גֶעוֶועהן גֶעטְרַייֶע דֶער טִירְקִישֶׁער מְלוּכָה. עֶס אִיז אוֹיךְ נִיט שְׁוֶוער גֶעוֶועהן צוּ פֶערְשְׁטֶעהֶען, אַז דֶערְמִיט וָואס נַאפָּאלֶעאָן זָאגְט זֵיי צוּ גָאלְדֶענֶע בֶּערְג מֵיינְט עֶר נָאר אָבְּצוּנַארֶען די צְוֵויי יוּדִישֶׁע מִינִיסְטָארֶען, ר׳ חַיִים מַעֲלִים-פַרְחִי, וָואס הָאט אָבְּגֶעהִיט די שְׁטָאדְט עַכּוֹ בַּיים יַם, אוּנ זַיין פָאטֶער ר׳ שְׁמוּאֵל פַרְחִי, וָואס אִיז גֶעשְׁטַאנֶען אִין דַמֶשֶׂק, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען בַּיי זִיךְ שְׁלַאבֶּערִיגֶער וֶוערֶען, אוּנ עֶר זָאל זִיךְ קָאנֶען בֶּענוּצֶען מִיט זֵייעֶר שְׁלַאפְקַייט. דִי יוּדֶען זֶענֶען אָבֶּער קַיין נַארָאנִים נִיט גֶעוֶועהן אוּנ הָאבֶּען גוּט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז אַזֶעלְכֶע זִיסֶע חֲלוֹמוֹת קָאנֶען זִיךְ אוֹיסְלָאזֶען זֶעהר בִּיטֶער, אוּנ אַז מֶען הָאט דֶערְהֶארְט אַז נַאפָּאלֶעאָן הֵייבְּט זִיךְ אָן צוּצוּרִיקֶען קַיין יְרוּשָׁלַיִם, הָאבֶּען אַלֶע יוּדֶען גֶעהָאלְפֶען בֶּעפֶעסְטִיגֶען די שְׁטֶאדְט. מֶען הָאט גֶעאַרְבַּייט טָאג אוּנ נַאכְט, דֶער רַב ר׳ מָרְדְכַי יוֹסֵף מְיוּחָס הָאט אֲפִילוּ מַתִּיר גֶעוֶועהן צוּ אַרְבַּייטֶען אִים שַׁבָּת אוּנ הָאט אַלֵיין גֶעלֶעגְט דֶעם עֶרְשְׁטֶען שְׁטֵיין בַּיי דֶער פֶעסְטוּנְג. אַ בִּיסֶעל הָאט אֲפִילוּ נַאפָּאלֶעאָן גֶעשְׁפִּילְט דָאס גְלִיק, אִין טְהָאל יִזְרְעֶאֵל הָאט עֶר אַיינְגֶענוּמֶען מִיט פִיער טוֹיזֶענְד מַאנְן דָאס טִירְקִישֶׁע חַיִל, וָואס אִיז גֶעוֶועהן זֶעכְּס מָאל אַזוֹי דִי גְרוֹיס. נָאר בַּיי עַכּוֹ הָאט עֶר גֶעמוּזְט

בְּלַייבֶּען שְׁטֶעהֶען אוּנ אִיז גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן צוּרִיק אַוֶועק ־קֵיין מִצְרַיִם. דִי צַייט וָואס עֶר הָאט פֶערְבְּרַאכְט אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הָאט אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט בַּיי אִיהם אִין הַארְץ עֶפִּיס וִוי אַ גֶעפִיהל פוּן רַחֲמָנוּת צוּם יוּדִישֶׁען פָאלְק, וָואס הַאלְט זִיךְ אוֹיף דִי פִּיס טוֹיזֶענְדֶער יָאהר אוּנ פַאלְט נִיט אוּנְטֶער דֶער מַשָּׂא פוּן דִי צָרוֹת, אוּנ דֶערְצוּ הָאט זִיךְ נָאךְ צוּגֶעמִישְׁט בַּיי אִיהם דֶער גֶעדַאנְק, אַז פַאר מֶענְשֶׁען, וָואס לֶעבֶּען נָאר מִיט נִסִים מוּז מֶען טַאקִי דֶערֶךְ אֶרֶץ הָאבֶּען. דֶער פַאר הָאט נַאפָּאלֶעאָן שְׁפֶּעטֶער, וֶוען דִי מַאכְט אִיז אִין גַאנְצֶען אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ אִיהם, בֶּעפֶעסְטִי׳גְט דִי יוּדִישֶׁע פְרַייהַייט, הָאטְשׁ בֶּאֱמֶת אִיז עֶר נִיט גֶעוֶועהן ־קֵיין שְׁטַארְקֶער אוֹהֵב יִשְׂרָאֵל, אוּנ הָאט עֶס אוֹיךְ נִיט גֶעקֶאנְט זַיין, וַוייל אִין פְרַאנְקְרַייךְ הָאט דִי ־קַאטָאלִישֶׁע קִירְכֶע פָארְט גֶעשְׁפִּיעלְט דִי הוֹיפְּטְרָאללֶע אוּנ הָאט נִיט גֶעלָאזְט, אַז פְרֶעמְדֶע רֶעלִיגְיָאנֶען זָאלֶען שְׁטֶעהֶען אוֹיף אַ גְלַייכֶער מַדְרֵגָה מִיט אִיהר. דֶערְפַאר הָאט נָאךְ אַ לַאנְגֶע צַייט דִי מְלוּכָה אִין פְרַאנְקְרַייךְ זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט מִישֶׁען צוּ דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה, גְלַייךְ וִוי זִי וֵוייסְט גָאר פוּן אִיהר נִיט; דִי יוּדֶען הָאבֶּען טַאקִי גֶעהַאט אַללֶע רֶעכְטֶע, נָאר וֶועגֶען גְלוֹיבֶּען אִיז אִין לַאנְד נִיט גֶעוֶועהן ־קֵיין שוּם גֶעזֶעץ, עֶס הָאט גֶעהֵייסֶען כִּמְעַט, אַז מֶען לָאזְט זֵיי לוֹיפֶען, אוּנ מֶען וִויל זִיךְ אוֹיף זֵייעֶר אִינְוֶוענִיג רֶעלִיגְיָאז לֶעבֶּען גָאר נִיט אוּמְקוּקֶען, נִיט שְׁטֶערֶען אוּנ נִיט שִׁיטְצֶען.

אַזוֹי אִיז מֶען שׁוֹין גֶעשְׁטַאנֶען בַּיי דֶער שְׁוֶועל פוּנ׳ם נַיינְצֶעהְנְטֶען יָאהר־הוּנְדֶערְט אוּנ נָאר אִין פְרַאנְקְרַייךְ, הָאללַאנְד אוּנ אִיטַאלְיֶען אִיז דִי יוּדֶען בֶּעסֶער גֶעוָוארֶען; אִין אֶסְטֶערְרַייךְ אוּנ פְּרַייסֶען, אוּנ אוֹיךְ אִין דִי הוּנְדֶערְטֶער קְלֵיינֶע דַייטְשֶׁע מְלוּכוֹת, זֶענֶען זֵיי פֶערְשְׁוַוארְצְט גֶעוָוארֶען וִוי פְרִיהֶר. אִין בֶּערְלִין הָאט מֶען אֲפִילוּ דִי יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹירִים נִיט גֶעוָואלְט אַרַיין שְׁרַייבֶּען אִין צֶעטֶעל פוּן דִי וָואס הָאבֶּען דָאס רֶעכְט צוּ הֵיילֶען קְרַאנְקֶע. אֲפִילוּ אַזֶעלְכֶע צְוֵויי גְרוֹיסֶע לַייט וִוי גֶעטְהֶע אוּנ פִיכְטֶע, וָואס בַּיי זֵיי הָאט, דַאכְט זִיךְ, גִיט בֶּעדַארְפְט אָנְגֶעהֶען שִׂנְאָה צוּ פְרֶעמְדֶע פֶעלְקֶער, הָאבֶּען נִיט גֶעהַאלְטֶען פוּן יוּדֶען, אוּנ אַז מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען רֶעדֶען, אַז עֶס וָואלְט אַ יֹשֶׁר גֶעוֶועהן זֵיי מֶענְשְׁלִיכֶער צוּ בֶּעהַאנְדְלֶען, הָאבֶּען דִי בֵּיידֶע בֶּערִיהְמְטֶע דֶענְקֶער שְׁטַארְק פְּרָאטֶעסְטִירְט גֶעגֶען דֶעם. אַז דִי גֶעלֶעהְרְטֶע הָאבֶּען גֶעהַאט אַזֶעלְכֶע שְׁלֶעכְטֶע מַחֲשָׁבוֹת וֶועגֶען יוּדֶען, ־קָאן מֶען שׁוֹין פֶערְשְׁטֶעהֶען וָואס דָאס פָאלְק הָאט אִיבֶּערְגֶעטְהוּן רִשְׁעוּת. אוּמְזִיסְט הָאבֶּען נֶעבִיךְ מֶענְדֶעלְסָזָאהְן׳ס תַּלְמִידִים אַוֶועקְגֶעלֶעגְט אַללֶע כּוֹחוֹת צוּ פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען וִויסֶענְשַׁאפְט צְוִוישֶׁען זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער; אוּמְזִיסְט הָאבֶּען דִי יוּדֶען אַלֵיין בִּיסְלֶעכְוַוייז מֶעהר גֶעלֶערְנְט דִי רֵיינֶע דַייטְשֶׁע שְׁפְּרַאכֶע; אוּמְזִיסְט

האבען זיך די שאנסטע בערלינער בעלי בתים אבגעזענט מיט'ן יודישקייט כדי זיי זאלען ניט דארפען איבערטראגען דעם קרומען קוק פון די קריסטען, די שנאה האט ניט געוואלט מאכען קיין חלוק: קוים נאר א יוד – האט מען געמאגט זיין א געבילדעטער, אפילו נאר א געוועזענער, און די פערגיפטעטע פיילען זענען שוין געפלויגען, די באזע צונגען האבען זיך געדרעהט אהן איין אויפהער, און אפילו די האנד האבען זיך געריסען ארויסצולאזען א קלאפ אויף דער אלטער איינגעבויגענער יודישע פלייצע. מען קאן ניט זאגען, צו יעדער צייט האבען די יודען געהאט אויך גוטע פריינד צווישען קריסטען; אויך דעמאלט האבען זיך פאר זיי אנגענומען א פאר קריסטליכע געלעהרטע און בעזאנדערס כריסטיאן גרונד, וואס איז ניט מיעד געווארען צו שרייען איבער דעם אונרעכט וואס מען טהוט די יודען; מען האט אבער די גוטע קולות ניט געקאנט ארויסהערען, קוים האט מען דערזעהען, אז איינער וויל זאגען פון די יודענס וועגען עפיס א רעכט ווארט, האט מען אנגעמאכט אזא ליארם, און דער זייטיגער מענש האט שוין גאר ניט געקאנט פערשטעהען, און האט נאר פערשטאנען, אז דעם יודען מאכט מען מיט דער בלאטע און מן הסתם קומט איהם טאקי אזוי.

בעזאנדערס איז פאר די יודען געוועהן א גרויסער בזיון דאס וואס יעדער דייטשער פירסט האט ביי זיי גענומען בעזונדער מס. קוים האט א יוד בעדארפט אריבערפאהרען די גרעניץ פון א קליינער דייטשער מלוכה, האט מען איהם שוין געהיט די נשמה, און ער האט געמוזט צאהלען געלד נאר דערפאר וואס מען ערלויבט איהם דורכצופאהרען. אזעלכע קליינע מלוכות זענען געוועהן כמעט הונדערט, א יודישער סוחר האט געקאנט אין איין טאג בייטען צעהן גרעניצען, און אומעדום האט מען איהם אבגעשטעלט, און ער האט געמוזט קויפען פאר געלד דאס רעכט ווייטער צו פאהרען. ביי יודען האט ניט אזוי אויסגעמאכט דאס געלד, ווי די בושה וואס מען פלעגט איהם פערהאלטען ווען אללע אנדערע זענען זיך געפאהרען פריי. מען האט זיך געפריווט צו נעהמען אזא מס אויך ביי די פראנצאזישע יודען, וואס האבען בעדארפט ארומפאהרען איבער דייטשלאנד, נאר פראנקרייך האט א ווינק געטהון, אז זי וויל עס ניט ליידען און מען האט זיי געמוזט צו רוה לאזען. דערפאר האט מען זיך אבער מעהר נוקם געוועהן אין די איינענע דייטשע יודען.

ערשט אים יאהר 1803 האבען זיך צוויי יודען גענומען ארבייטען געגען דעם מס, און עס איז זיי געראטהען, וואס אין א טהייל ערטער האט מען איהם

מְבַטֵל געוועהן. דָאס זֶענֶען געוועהן ר׳ יִשְׂרָאֵל יַאקָאבְּזָאהן, וָואס הָאט
גֶעפוֹעלְט בַּיים פִירְסְט פוּן בְּרוֹינְשְׁוַוייג, עֶר זָאל אִין זַיין מְדִינָה אָבְּשַׁאפֶען דֶעם
מַס, אוּנ ר׳ וָואלְף בְּרֵייְדֶענְבַּאךְ, וָואס אִיז וֶועגֶען זַיין שַׁאךְ־שְׁפִּיעֶל גֶע־
וָוארֶען אַ גְרוֹיסֶער חָשׁוּב בַּיי פִיעל בַּארָאנֶען, אוּנ מֶען הָאט עֶס אִיהם גֶעמוּזְט
צוּלִיעב טְהוּן. בְּרֵיידֶענְבַּאךְ אִיז אוֹיךְ גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל, אַז דִי יוּדֶען מוּזֶען
זִיךְ פְּרִיוֶוען מִיט דֶער מַטְבֵּעַ; עֶר הָאט צוּשִׁיקְט בְּרִיעף אִין אַללֶע יוּדִישֶׁע קְהִלוֹת
מֶען זָאל זִיךְ צוּנוֹיפְלֶעגֶען אוּנ מֶען זָאל זִיךְ פָּשׁוּט מִיט גֶעלְד קוֹיפֶען רֶעכְטֶע.
דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען אָבֶּער זִיךְ דֶערְוואוּסְט דֶערְפוּן אוּנ הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען
אַז דִי יוּדֶען וֶועלֶען טַאקִי אֶפְשַׁר עֶפִּיס מַאכֶען. אַוַדַאי הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט
בֶּערוּהִיגֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַרוֹיס צוּ טְרֶעטֶען גֶעגֶען זֵיי מִיט דֶער
פֶּעדֶער. מֶען הָאט אוֹיסְגֶעגְרָאבֶּען אַללֶע אַלְטֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען. אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס
הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט זַיינֶע מְסִירוֹת גְרַאטֶענָאוֶוער: עֶר הָאט אוֹיף
דִי יוּדֶען אוֹיסְגֶעזָאגְט דִי גַאנְצֶע בִּיטֶערֶע גַאל וָואס קָאן זִיךְ גֶעפִינֶען אִין אַ שְׁלֶעכְט
הַארְץ, אוּנ הָאט מִיט גַאוָה גֶעזָאגְט אַז עֶר רֶעכֶענְט זִיךְ אַללֵיין פַאר׳ן „הָמָן״
פוּן דֶער נַייעֶר צַייט. אִיהם הָאבֶּען אוּנְטֶערְגֶעהָאלְפֶען נָאךְ אַ סַךְ קְלֵיינֶע הָמָן׳ס
אוּנ עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אַזַא גֶעוַואלְד, אַז אֲפִילוּ דִי גֶעלֶעהְרְטֶע קְרִיסְטֶען, וָואס
פְלֶעגֶען זַיין גֶאסְט בַּיי הֶענְרִיעטֶע הֶערְץ, הָאבֶּען זִיךְ גָאר גֶעמוּזְט שֶׁאמֶען, אוּנ
הָאבֶּען פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען מוֹרָא גֶעהַאט צוּ זַאטְשֶׁעפֶּען מִיט מֶענְשֶׁען אָהן גֶעוִויסֶען
אוּנ אָהן דֶרֶךְ אֶרֶץ.

אַ שְׁרֶעקְלִיכֶער פַּחַד אִיז אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף דִי בֶּערְלִינֶער יוּדֶען, וֶוען זֵיי
הָאבֶּען דֶערְזֶעהֶען וִוי דִי אַלְטֶע שִׂנְאָה הָאט זִיךְ בֶּענַייהט נָאךְ מִיט אַ גְרֶעסֶערֶער
קְרַאפְט. זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אַללֶע פֶערְלָארֶען אוּנ הָאבֶּען נִיט גֶעוואוּסְט וָואס מֶען
הֵייבְּט אָן צוּ טְהוּן. פְרִיהֶר הָאבֶּען זֵיי גֶעוָואלְט זִיךְ אוֹיסְטַעֲנָה׳ן מִיט דִי שׂוֹנְאִים,
אוּנ זֵיי אֶנְטְפֶערְן מִיט בֶּעזוּנְדֶערֶע סְפָרִים, נָאר זֵיי הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד מְיַשֵׁב גֶע־
וֶועהן, אַז דֶערְמִיט וֶועלֶען זֵיי וֶועניג הֶעלְפֶען אוּנ אֶפְשַׁר נָאךְ מֶעהר קַאלְיֶע
מַאכֶען, ווייל דִי שׂוֹנְאִים פְרֶעגֶען נָאר אֵייגֶענְטְלִיךְ קֵיין קַשְׁיוֹת נִיט מֶען זָאל
זֵיי דַארְפֶען גֶעבֶּען אַ תְּשׁוּבָה, אוּנ זֵיי וֶועלֶען נָאךְ דַאנְקֶען גָאטט וֶוען זֵיי וֶועלֶען
הָאבֶּען צוּ וָואס זִיךְ צוּ טְשֶׁעפֶּען; דֶערְפַאר אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען
בֶּעטֶען דִי פָּאלִיצְיֶע מֶען זָאל נִיט דֶערְלָאזֶען אֶפֶענְטְלִיךְ צוּ טְהֵיילֶען אִין דִי
גַאסֶען בִּיכְלֶעךְ וֶועגֶען יוּדֶען, סַאי אוֹיף שְׁלֶעכְטֶען, סַאי אוֹיף גוּטֶען. עֶס אִיז
שׁוֹין אָבֶּער שְׁוֶוער גֶעוֶועהן צוּ פֶערְשְׁטָאפֶּען דִי מֵיילֶער, אוּנ פוּן אַללֶע זַייטֶען
הָאבֶּען זִיךְ גֶעשִׁיט מְסִירוֹת אוּנ מֶען הָאט נָאר גֶעהַאט צוּ טְהוּן מִיט יוּדֶען, גְלַייךְ

ווי צו ליעב זיי זענען גאַנץ פּרייסען אונ אַללע דייטשע מלוכות געווען אין אַ סכּנה. ניט נאָר אין בערלין, אויך אין ברעסלויא אונ פראַנקפורט אַם מאַין האָבען זיך געפונען אַזעלכע חכמים, וואָס זענען געפאַלען אויף פּרעה׳ס שׂכל אונ האָבען געשריגען, אַז מען טאָר ניט דערלאָזען יודען זאָלען זיך אַזוי מעהרען אונ מען מוז זוכען מיטעל צו פערקלייגערן די צאָהל פון די יודישע יונגלעך. אין אַ סך ערטער וואָלט אפילו שוין געקומען צו אַ געשלאַג אויך; נאָר די גייסטליכע האָבען אַ ביסעל אָבגעהאַלטען דערפון. די לאַגע איז געוואָרען אַזוי טרויעריג, אַז אפילו די יודען אַלליין האָבען אָנגעהויבען טראַכטען אין עצה ווי אַזוי שטיללער צו מאַכען דעם כּעס פון די שׂונאים, אונ איינער פון זיי האָט פאָרגעלעגט, אַז די מלוכה זאָל אַרויסגעבען אַ געזעץ, אַז יעדער יוד איז מחויב וועניגסטענס צוויי פון זיינע קינדער חתונה צו מאַכען פאַר קריסטען. אַזאַ נאַרישער פּלאַן האָט געקאָנט איינפאַלען אַ יודען, אונ דאָס אַלליין בעווייזט ווי ווייט דאָס אומגליק האָט ביי איהם צוגענומען דעם שׂכל.

פון דעסטוועגען נאָר אין גאַנצען שווייגען איז די יודען געווען אונמעגליך, אונ צוויי יודישע שרייבער פון האַמבורג אונ קעניגסבערג, וואָס האָבען ניט געוואָלט אַרויסשטעלען זייערע נאָמען, האָבען זיך גענומען פּשוט חוזק מאַכען פון די שׂונאי ישׂראל אונ אָבשפּאָטען פון דעם געוואַלד, וואָס זיי מאַכען אָן. איינער פון זיי האָט אפילו אויסגעוויזען, אַז דאָס גאַנצע געשריי געהמט זיך דוקא פון דעם, וואָס יודען בילדען זיך, וואָס זיי רעדען שוין אַזוי ריין דייטש, אַז מען קאָן זיך זיי ניט נאָכקרימען, וואָס זיי טראָגען מעהר קיין באָרד ניט, ביי וועלכע מען זאָל זיי קאָנען דערקענען. אַוודאי האָבען זיך די עדלערע קריסטען געשעמט, נאָר די שׂונאים האָבען פון קיין בושה ניט געוואָלט וויסען, אונ האָבען ניט אויפגעהערט אונטערצוהיטצען דאָס פאָלק. ערשט אַז פּרייסען האָט געהאַפּט אַ גוטען קלאַפּ ביי דער מלחמה געבען יענאַ, ערשט אַז די פראַנ־צויזען האָבען זיך אַריינגעהאַפּט קיין דייטשלאַנד אונ האָבען מיט זיך אַריינ־געבראַכט אין לאַנד די פרייהייט, האָט אָנגעהויבען די יודען בעסער צו ווערען: די דייטשען האָבען זיך אַלליין געמוזט אין זין האָבען אונ דאַריבער האָבען זיי שוין קיין אַנדער ברירה ניט געהאַט אונ זענען געצוואונגען געווען די יודען אַ ביסעל אַראָב צוואַרפען פונ׳ם קאָפּ.

אין דער דאָזיגער פינסטערער צייט, ווען די דייטשע יודען האָבען גע־מוזט ציהען זייער פּרנסה נאָר פונ׳ם האַנדעל אונ דאָס אַלליין האָט מען זיי אויך ניט פערגונען אונ מען האָט געשריגען, אַז זייער גאַנצער מסחר איז נאָר

געבויעט אויף שווינדעל, האט א יודישער סוחר געוויזען דער וועלט, אז ניט שטאנדיג איז עהרליך דווקא שווערליך, אונ אז ווען דאס שטיקעלע הצלחה דיענט קאן אויך דער פערשטויסענער יוד שטייגען גאנץ הויך. דאס איז געוועהן ר' מאיר אנשיל ראטהשילד, וואס איז געבארען געווארען אין פראנק־ פורט אם מאין אים יאהר 1743. זיינע עלטערן זענען געוועהן פראסטע בעלי בתים אונ האבען מן הסתם געוואלט פון זייער קינד מאכען א גרויסען למדן. נאר דעם קליינעם ראטהשילד האט זיך ניט געגלוסט ליעגען אין פורטה אין דער ישיבה; איהם האט עס געטראגען צו דער האנדעלסוועלט, אונ גאר מיט א קליין קאפיטאל האט ער זיך געאפענט א געשעפט אונ איז געווארען א באנקיר. א סך יאהרען האט ער געהארעוועט ביז ער האט בעקומען א רעכטען נאהמען, אונ ערשט אים יאהר 1801 האט איהם דער קורפירסט פון העסען, וויל־ העלם, געמאכט פאר זיין אגענט, אונ ער איז ביי איהם געווארען דער גראסטער חשוב. דעמאלט איז שוין ראטהשילד געוועהן אין גרויסען נאמען אונ איז שוין אויפ'ן אנדערן יאהר אים שטאנד געוועהן צו מאכען דער מלוכה פון דענעמארק איין הלואה פון צעהן מילליאן טהאלער. אים יאהר 1806 זענען די פראנצויזען געשטאנען ניט ווייט פון פראנקפורט אם מאין, אונ מען האט זיך יעדען טאג געקאנט רעכטען, אז אט וועלען זיי אריין אין שטאדט, אונ וועלען פון איהר א תל מאכען. אוודאי האט זיך יעדער פערמעגליכער בעל הבית געשראקען אונ אויף ראטהשילד'ן האט געוויס געציטערט די הויט, ווייל ער איז שוין דעמאלט געוועהן בעקאנט פאר א מילליאנער אונ ער האט געוואוסט אז צום ערשטען וועט מען זיך ווארפען צו איהם. פלוצלונג איז צו איהם איין מאל ביי נאכט געקומען דער קורפירסט ווילהעלם, אונ האט איהם מגלה גע־ וועהן א סוד, אז אויפ'ן אנדערן טאג וועלען די פראנצויזען אבנעהמען פראנק־ פורט, אונ אזוי ווי ער מוז באלד אנטלויפען לאזט ער ביי איהם איבער עטליכע מילליאן אין גאלד, ווייל פיהרען עס מיט זיך קאן ער ניט, אונ קיין אנדער בעגלויבטען וואס מען זאל איהם מאגען געטרויען אזא סומע האט ער ניט. אומזיסט האט איהם ראטהשילד געגעבען צו פערשטעהען, אז ער קאן דאס געלד ניט נעהמען, ווייל זיין הויז שטעהט אויפ'ן ערשטען פייער; דער קורפירסט האט פון קיין זאך ניט געוואלט הערען. ער האט איהם כמעט דאס געלד אנגע־ געווארפען אונ האט איהם נאר ביים געזעגנען געזאגט, אז ער פערלאזט זיך אויף איהם, אונ אויב עס וועט איהם ניט געראטהען אבצוהיטען זיינע מילליאנען וועט ער צו איהם קיין טענה ניט האבען. דער קורפירסט איז אוועק, די

פְֿרַאנְצוֹיזֶען זֶענֶען טַאקִי אִין דֶער פְֿרִיה אַרַיין קַיין פְֿרַאנְקְפוּרְט, אוּנ מֶען הָאט מִן הַסְתָּם קוֹדֶם כָּל אָבְּגֶערַאבֶּעוֶועט רָאטְהשִׁילְד'ן. שְׁפֶּעטֶער אִיז גֶעוָוארֶען שָׁלוֹם, דִי שְׁטָאדְט הָאט זִיךְ בֶּערוּהִיגְט, יֶעדֶער הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ זַיינֶע גֶעשֶׁעפְֿטֶען, אוּנ מֶען הָאט נָאר נִיט בֶּעמֶערְקְט וִוי גִיךְ רָאטְהשִׁילְד הָאט זִיךְ צוּרִיקְגֶעשְׁטֶעלְט אוֹיף דִי פִֿיס אוּנ הָאט נָאךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁפִּיעלֶען אַ גְרֶעסֶערֶע רָאללֶע וִוי פְֿרִיהֶר. אִין אַ פָּאר יָאהר אַרוּם אִיז אוֹיךְ דֶער קוּרְפִֿירְסְט צוּרִיקְגֶעקוּמֶען אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר הָאט שׁוֹין גֶעהֶערְט וִוי מֶען הָאט זִיךְ אָבְּגֶערֶעכֶענְט מִיט רָאטְהשִׁילְד'ן, הָאט עֶר פֶֿערְשְׁטַאנֶען אַז פֿוּן זַיין פֶֿערְמֶעגֶען אִיז גָאר נִיט גֶעבְּלִיבֶּען. עֶס אִיז אִיהם אֲפִֿילוּ אוֹיף דֶער מַחֲשָׁבָה נִיט גֶעקוּמֶען עֶפִּיס צוּ פָֿארְדֶערְן בַּיי רָאטְהשִׁילְד'ן, נָאר עֶר הָאט אִיהם גְלַאט אַזוֹי גֶעשִׁיקְט רוּפֶֿען, עֶר זָאל מִיט אִיהם אִיבֶּערְרֶעדֶען וֶועגֶען אֵיין הַלְוָאָה. וִוי פֶֿערְוואוּנְדֶערְט אִיז עֶר אָבֶּער גֶעוָוארֶען, אַז רָאטְהשִׁילְד הָאט אִיהם בַּאלְד דֶערְפְֿרֶעהט מִיט אַ בְּשׂוֹרָה, אַז עֶר דַארְף בַּיי קֵיינֶעם גִיט בָּארְגֶען. אוּנ אַז עֶר קָאן צוּ יֶעדֶער צַייט בֶּעקוּמֶען זַיין גֶעלְד מִיט פְּרָאצֶענְט. דֶעמָאלְט הָאט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען, אַז נָאךְ אִין דֶער אֵיינֶענֶער נַאכְט וָואס דֶער קוּרְפִֿירְסְט הָאט אִיהם אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען דָאס גֶעלְד הָאט עֶר עֶס אַיינְגֶעמוֹיעֶרְט אִין דֶער וַואנְד אוּנ בַּיי זִיךְ אִין קַאסֶע הָאט עֶר אִיבֶּערְגֶעלָאזְט זַיין אֵייגֶען קַאפִּיטַאל, כְּדֵי דֶער שׂוֹנֵא זָאל הָאבֶּען וָואס צוּ רַאבֶּעוֶוען אוּנ זָאל זִיךְ גִיט שְׁטוֹיסֶען. אַז מֶען דַארְף נָאךְ עֶרְגִיץ אַנְדֶערְשׁ זוּכֶען. אַזוֹי הָאט עֶר מַצִיל גֶעוֶועהן דָאס גֶעלְד אוּנ דֶערְנָאךְ הָאט עֶר דֶערְמִיט אָנְגֶעהוֹיבֶּען מַאכֶען גֶעשֶׁעפְֿטֶען, אוּנ דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער הָאט אִיהם מַצְלִיחַ גֶעוֶועהן. דֶער קוּרְפִֿירְסְט הָאט, פֶֿערְשְׁטֶעהט זִיךְ, קַיין פְּרָאצֶענְט נִיט גֶעוָואלְט נֶעהמֶען, אוּנ הָאט נָאךְ דֶעם סוֹד פֿוּן רָאטְהשִׁילְד'ס עֶהְרְלִיכְקַייט מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן אַללֶע מְלָכִים פֿוּן גַאנְץ אֵיירָאפַּא; דִי גְרֶעסְטֶע הַלְוָאוֹת הָאט מֶען בַּיי אִיהם גֶעמַאכְט, אוּנ עֶר אִיז אִין גַאנְץ אֵיירָאפַּא זֶעהר גְרוֹיס גֶעוָוארֶען, אִים יָאהר 1812 אִיז ר' מֵאִיר אַנְשִׁיל רָאטְהשִׁילְד גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ הָאט אִיבֶּערְגֶעלָאזְט פִֿינְף זִיהן אוּנ פִֿינְף טֶאכְטֶער, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ אַללֶע גֶעפִֿיהְרְט וִוי זֵייעֶר פָֿאטֶער אוּנ זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען טְרַיי זֵייעֶר אֱמוּנָה: אוּנ זֵייעֶר פָֿאלְק, הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ קוֹנֶה שֵׁם טוֹב גֶעוֶועהן דוּרְךְ מַעֲשִׂים טוֹבִים אוּנ צְדָקָה, אוּנ אַזוֹי פִֿיהְרֶען זִיךְ אַללֶע זְכָרִים פֿוּן דֶער בֶּערִיהמְטֶער גְלִיקְלִיכֶע פַֿאמִילְיֶע עַד הַיּוֹם הַזֶּה.

4 די נייע סַנְהֶדְרִין.

(1806—1818 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

אַז נַאפָּאלֶעאָן בָּאנַאפָּארְט אִיז גֶעוָוארֶען קֵייזֶער פוּן פְרַאנְקְרַייךְ אוּנ כִּמְעַט
גַאנְץ אֵייראָפָּא הָאט פַאר אִיהם אָנְגֶעבּוֹיגֶען דֶעם קָאפּ, הָאבֶּען זִיךְ זַיינֶע מַחֲשָׁבוֹת
שְׁטַארְק פַארְאֶנְדֶערְט וֶוענֶען יוּדֶען. פְרִיהֶר אִיז עֶר זַיי אוֹיךְ נִיט גֶעוֶועהן קֵיין
גְרוֹיסֶער דוֹרֵשׁ טוֹב, אוּנ אַז עֶר הָאט נָאךְ אַ בִּיסֶעלֶע דֶערְפִיהְלְט אִין אַזֶען דֶעם
כֹּחַ פוּן זֵייעֶר עַקְשָׁנוּת, אוּנ עֶר הָאט אֶפְשַׁר גֶערֶעכֶענְט, אַז צוּ לִיעבּ זַיי אִיז
צוּשְׁטֶערְט גֶעוָוארֶען אֵיינֶער פוּן זַיינֶע בֶּעסְטֶע חֲלוֹמוֹת, הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען
קוּקֶען גָאר קְרוּם אוֹיף'ן יוּדִישֶׁען פָאלְק. דָאס הָאבֶּען אָנְגֶעשְׁמֶעקְט דִי יוּדִישֶׁע
שׂוֹנְאִים אִין עֶלְזַאס, לָאטְרִינְגֶען אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע גֶעוֶועזֶענֶע דַייטְשֶׁע פְּרָאָ-
וִוינְצֶען, אוּנ הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אָנְצוּטְרָאגֶען נַאפָּאלֶעאָן אִין דִי אוֹיעֶרְן
אַלְלֶע מְסִירוֹת אוֹיף יוּדֶען, וָואס מֶען קָאן נָאר אוֹיסְטְרַאכְטֶען. אִין עֶלְזַאס הָאט
דִי רֶעוָואלוּצְיָאן אָרֶעם גֶעמַאכְט דִי יוּדֶען גְלַייךְ מִיט דִי קְרִיסְטֶען אוּנ אַז עֶס
אִיז שְׁטִיל גֶעוָוארֶען הָאבֶּען דִי יוּדֶען אַלְלֵיין נִיט גֶעוְואוּסְט צוּ וָואס זַיי זָאלֶען
זִיךְ נֶעהמֶען. צוּ מְלָאכוֹת אוּנ עֶרְדְאַרְבַּייט הָאט מֶען זַיי נִיט צוּגֶעלָאזְט אוּנ זַיי
זֶענֶען גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ הַאפֶּען צוּ דֶער אַלְטֶער פַּרְנָסָה — צוּ פְּרָאצֶענְט.
דָאס פֶערְשְׁטֶעהט מֶען, אַז מִיט פְּרָאצֶענְט הָאבֶּען זִיךְ נָאר גֶעקָאנְט בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען
דִי דָאזִיגֶע גֶעצֶאהלְטֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים, וָואס עֶס אִיז זַיי נָאךְ עֶפִּיס גֶעבְּלִיבֶּען,
אוּנ זַיי הָאבֶּען אֵייגֶענְטְלִיךְ דִי בּוֹיעֶרְן גֶעהַאט צוּ פֶערְדַאנְקֶען וָואס מֶען הָאט
זַיי גֶעגֶעבֶּען גֶעלְד אוֹיף עֶרְד-קוֹיפֶען אוּנ וָואס אִין אַ קוּרְצֶער צַייט הָאט זֵייעֶר
עֶרְד בֶּעטְרָאפֶען אַרִיבֶּער זֶעכְצִיג מִילְלְיָאן פְרַאנְק, אוּנ שׁוּלְדִיג זֶענֶען זַיי גֶעוֶ-
וֶועהן דַארוֹיף אִין גַאנְצֶען נָאר אַ זֶעכְסְטֶעל. דֶערְפוּן אִיז לַייכְט אַרוֹיסְצוּזֶעהֶען,
אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען דַוְקָא נִיט בֶּערִיסֶען דִי בּוֹיעֶרְן, אוּנ הָאבֶּען זַיי אוֹיסְגֶעהָאלְפֶען
אִין אַזַא צַייט, וֶוען אָהן יוּדִישׁ גֶעלְד וָואלְט פוּן זַיי גֶעוָוארֶען אַ תֵּל; נָאר פוּן
דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען זִיךְ דִי שׂוֹנְאִים בֶּענוּצְט נָאר דֶערְמִיט. וָואס מֶען הָאט סְתָם
דִי יוּדֶען גֶעהַאלְטֶען פַאר פְּרָאצֶענְטְנִיקֶעס, אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעמַאכְט אַ גֶעוַואלְד,
אַז דִי יוּדֶען זַייגֶען אוֹיס דָאס בְּלוּט פוּי דִי אַיינְוָואהנֶער, אוּנ מֶען קָאן שׁוֹין פוּן
זַיי נִיט אוֹיסְהַאלְטֶען. מֶערְקְוִוירְדִיג אִיז, וָואס הָאבֶּער פוּן אַלְלֶע הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען
דִי סוֹחֲרִים פוּן שְׁטְרַאסְבּוּרְג, חָאטְשׁ דָארְט הָאבֶּען גֶעוָואהנְט לוֹיטֶער כְּבוּדֶע
יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת, ווִי סֶערְף-בֶּער, רַאטִיבָּאן אוּנ פִּינְקָאר, וֶועלְכֶע הָאבֶּען

גֶעלֶעבְּט פוּן זֵייעֶרֶע אֵייגֶענֶע נַחֲלוֹת און קֵיין יוּדִישֶׁע פְּרָאצֶענְטְנִיקֶעס זֶענֶען
גָאר דָארְט נִיט גֶעוֶועהן. דִי שְׁטְרַאסְבּוּרְגֶער סוֹחֲרִים הָאבֶּען פָּשׁוּט גֶעוָואלְט אַרוֹיסְ־
פַּטֶר'ן דִי יוּדֶען, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען נִיט בֶּעדַארְפֶען מוֹרָא הָאבֶּען פַאר דִי יוּדִישֶׁע
פֶעהִיגְקֵייטֶען אִין מִסְחָר, און דֶערְפַאר, אַז נַאפָּאלֶעאָן אִיז אִים יָאהר 1806
אַרַיינְגֶעפָאהרֶען קֵיין שְׁטְרַאסְבּוּרְג, הָאט מֶען אִיהם דֶערְלַאנְגְט אַ גַאנְצֶע מְגִלָּה
וואו מֶען הָאט בֶּעשְׁרִיבֶּען, אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען דִי שֶׁעדְלִיכְסְטֶע מֶענְשֶׁען, אַז מִיט
קֵיין עֶהרְלִיכֶער אַרְבֵּייט ווִילֶען זֵיי זִיךְ נִיט אָבְּגֶעבֶּען, אַז זֵייעֶר גַאנְץ בְּרִיָּה'שַׁאפְט
בֶּעשְׁטֶעהט נָאר אִין שְׁווִינְדֶעל און אָבְּנַארֶערַיי, אַז דָאס פָאלְק ווָאלְט זֵיי גֶע־
ווָאלְט דֶערְטְרֶעטֶען אִין אַ לֶעפֶעל וַואסֶער און אַז ווִי בַּאלְד דִי מְלוּכָה וֶועט זִיךְ
נִיט אָנְנֶעהמֶען וֶועט פַאר דִי יוּדֶען אֶרְגֶער זַיין, ווייל מֶען וֶועט זֵיי אוֹיסְקוֹילֶען
גָאר אָהן רַחֲמָנוּת. אַזַא מִין מְסִירָה הָאט נַאפָּאלֶעאָן אַרַיינְגֶעבְּרַאכְט אִין כַּעַס,
און עֶר אִיז שוֹין פֶערְטִיג גֶעוֶועהן צוּ גֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל, מֶען זָאל בַּיי דִי יוּדֶען
צוּנֶעהמֶען דִי רֶעכְטֶע; בֶּעזָאנְדֶערְס וֶוען דִי שְׁרַייבֶּערְס בָּאנַאל, שַׁאטָאבְּרִיאַן
און פָאנְטַאן הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ צוּפַייעֶרְט און אֵיינֶער פוּן זַיינֶע מְקוֹרָבִים, דֶער
גְרַאף מָאלֶע, ווָאס אִיז אַלְלֵיין אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן יוּדֶען, הָאט זֵיי אִינְטֶערְ־
גֶעהָאלְפֶען. דָאס גְלִיק אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן ווָאס צְווֵיי גְרוֹיסֶע לַייט, רֶעגְנִיאַל
און סֶעגוּר, הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶענוּמֶען פַאר דִי יוּדֶען און הָאבֶּען פֶערְשְׁטֶעהֶען
גֶעגֶעבֶּען דֶעם קֵייזֶער, אַז וֶוען אֲפִילוּ מֶען זָאל גְלוֹיבֶּען, אַז אַלְדִינְג ווָאס מֶען
זָאגְט אוֹיף דִי עֶלְזַאסֶער יוּדֶען, אִיז אֱמֶת, טָאר מֶען נִיט דֶערְלָאזֶען, אַז צוּ
לִיעבּ עֶטְלִיכֶע שׁוּלְדִיגֶע זָאלֶען לַיידֶען אַ סַךְ אוּמְשׁוּלְדִיגֶע. זֵיי הָאבֶּען אוֹיךְ אָנְ־
גֶעווִיזֶען, אַז דִי יוּדֶען פוּן בָּארְדָא און מַארְסֶיעל זֶענֶען זֶעהר גֶעשֶׁעצְט
אוּמֶעדוּם, און אַז נַאפָּאלֶעאָן אַלֵיין הָאט זֵיי גֶעשֶׁענְקְט אָרְדֶענְס פַאר זֵייעֶר
גֶעטְרַיישַׁאפְט דֶער מְדִינָה. דָאס הָאט אַ בִּיסֶעל גֶעשְׁטִילְט נַאפָּאלֶעאָנ'ס צָארְן,
עֶר הָאט זִיךְ אִיבֶּערְגֶעלֶעגְט אַז פֶערְמִשְׁפָּט'ן אַ גַאנְצֶע נַאצְיָאן נָאר דֶערְפַאר,
ווָאס אַנְדֶערֶע הָאבֶּען זֵיי פַיינְד און זוּכֶען אוֹיף זֵיי חֲטָאִים אִיז נִיט אַזַא יָשָׁר,
און הָאט'ש בַּיי אִיהם אִין הַארְץ אִיז נָאךְ גֶעבְּלִיבֶּען גֶענוּג שִׂנְאָה פוּן פְרִיהֶר
און פוּן אַצוּנְד, ווָאס מֶען הָאט אִיהם אוּנְטֶערְגֶעהֵיצְט, אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּ־
לִיבֶּען, מֶען זָאל אוֹיסהֶערֶען דִי מֵיינוּנְג פוּן דִי יוּדֶען אַלְלֵיין, און עֶר הָאט
גֶעהֵייסֶען אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען אוֹיסְקְלוֹיבֶּען צְווִישֶׁען זִיךְ עֶדְלֶע מֶענְשֶׁען, ווָאס
זָאלֶען בֶּעקְלֶעהרֶען דִי מִיטֶעל, ווֶעלְכֶע דִי מְלוּכָה מוּז טְהוּן, כְּדֵי מֶען זָאל זִיךְ
מֶעהר אוֹיף זֵיי נִיט דַארְפֶען בֶּעקְלַאגֶען. דֶערְבַּיי הָאט עֶר פוּן דֶעסְטְווֶעגֶען אַרוֹיסְ־
גֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל, אַז דִי אַלֶע יוּדִישֶׁע עֶדֶעלַייט זֶענֶען מְחוּיָב אָבְּצוּגֶעוָואהנֶען

די יודען פון זייערע שאנדליכע פרנסות, און איינפיהרען ביי זיי ארענטליכע
מלאכות, און אויסער דעם האט ער געמאכט אז אין א צייט פון א יאהר זאלען
די יודען ניט טארען מאנען זייערע הובות ביי קריסטען. דאס איז געווען
א קלאפ, וואס די יודען האבען איהם געמוזט שטארק פיהלען נאך די ערשטע
עטליכע גוטע יאהר וואס זיי האבען געהאט אין פראנקרייך.

מיט א שווער הארץ זענען זיך צונויפגעקומען קיין פאריז די יודישע
דעפוטאטען: זיי האבען פערשטאנען אז מען רופט זיי צונויף, זיי זאלען אויס
הארען א גאנץ צעטעל פון זינד און, אז זיי האבען דערזעהען אז די מלוכה
האט פון איהר זייט בעשטימט דעם גראף מאלע. וועלכער האט זיך שוין ארויס-
געוויזען א צורר היהודים, האבען זיי זיך געשראקען טאמער וויל מען זיי גאר
ניט אויסהארען און מען פאדערט נאר פון זיי, אז זיי זאלען זיך מודה זיין
אז זיי זענען טאקי אומגערעכט. צום גליק זענען שוין אבער צווישען די
פראנצאזישע יודען דעמאלט געווען גענוג גרויסע מענשען, און אז מען האט
בעדארפט אויסקלויבען איבער הונדערט דעפוטאטען איז דער גורל געפאלען
אויף אזעלכע יודען. וועלכע זענען נאר געווען פערשיעדען צווישען זיך אין
די דעות וועגען אמונה, אבער אללע גלייך זענען זיי פערבונדען געווען מיט
ליעבע צו זייער פאלק, און זענען פערטיג געווען דעם אמת יעדען צו זאגען
אין די אויגען. אוודאי האבען די גאנצע ארבייט איבערגענומען אויף זיך דער
אלטער ר' יצחק בער, וואס האט פון זיין יוגענד אן ניט אויפגעהערט זיך
צו בעמיהען פאר זיינע ברידער, זיין זוהן ר' מיכאל בער, דער ספרדישער
רב ר' אברהם אנדראדע, דער שטראסבורגער רב ר' יוסף דוד זינצהיים,
דער מאנטוא'ר רב ר' אברהם וויטא דיקאלאניא, און נאך אנדערע
לומדים און געלעהרטע. בעזאנדערס האט זיך אויסגעצייכענט ר' אברהם
פורטאדא פון בארדא וועלכער האט גענוג זיך אנגעליטען אין דער צייט
פון דער רעוואלוציאן. ער איז ארויסגעקומען פון מאררנען און האטש גאנצע
צוויי הונדערט יאהר זענען שוין אוועקגעגאנגען זייט זיין גאנצע משפחה האט
געמוזט לפנים אננעהמען דאס קריסטענטהום, זענען זיינע עלטערן געטריי
געבליבען דעם יודענטהום, און האבען אלץ געווארט אויף דער גוטער שעה
זיי זאלען קאנען אפענטליך ווערען יודען. אז אין ליסאבאן איז געווען דאס
גרויסע ערדציטערניש, איז זיין פאטער דערהרג'ט געווארען און אויף דער
מוטטער, וואס זי איז דעמאלט געווען אויף דער צייט, איז ארויפגעפאלען
א גאנץ הויז, און מען האט זי שוין אויך גערעכענט פאר פערלארען. צווישען

דֶעם הויפֶּען שְׁטֵיינֶער, וואו זִי אִיז גֶעלֶעגֶען פֶּערְשִׁיט, הָאט זִי אָבֶּער נִיט אָנְגֶעוָוארֶען אִיהר הָאפְנוּנְג, אוּנ הָאט אַנֶדֶר גֶעטְהוּן, אַז וִוי בַּאלְד זִי וֶועט נִצָל וֶוערֶען מוּז זִי אַוֶועק פוּן פָּארְטוּגַאל אוּנ וֶוערֶען אַ יוּדִישׁ קִינְד. אַזוֹי אִיז טַאקִי גֶעשֶׁעהֶען, טַאקִי נָאר מִיט נִסִים אִיז זִי גֶעבְּלִיבֶּען לֶעבֶּען, אוּנ אִיז בַּאלְד אַוֶועקְגֶעפָּאהְרֶען קַיין לָאנְדָאן, אוּנ דָארְט הָאט זִי מִיט מַזָל גֶעהַאט אַ זוּהן, וָואס פוּן אִיהם אִיז נָאךְ דֶעם אוֹיסְגֶעוַואקְסֶען אֵיינֶער פוּן דִי שֶׁאנְסְטֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים אִין בָּארְדָא. צְווִישֶׁען דִי דֶעפּוּטַאטֶען זֶענֶען אוֹיךְ גֶעוֶועהן גָאר פְרוּמֶע, אוּנ אַזוֹי וִוי בַּיי דֶער עֶרְשְׁטֶער אֲסִיפָה אִיז בֶּעשְׁטִימְט גֶעוָוארֶען מֶען זָאל שַׁבָּת אוֹיסְקְלוֹיבֶּען אַ פְּרֶעזִידֶענְט פוּן דֶער פֶערְזַאמְלוּנְג, אִיז שׁוֹין גֶעוָוארֶען אַ שַׁאֲלָה: צוּ מַאג מֶען אִים שַׁבָּת קְלוֹיבֶּען? דִי פְרוּמֶע רַבָּנִים הָאבֶּען גֶעזָאגְט, אַז שַׁבָּת אִיז אַ טָאג פוּן רוּהֶ אוּנ מֶען טָאר זִיךְ אֲפִילוּ נִיט צוּנוֹיפְקוּמֶען, אוּנ דִי פְרַייֶערֶע הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען, אַז עֶס מַאכְט גָאר נִיט אוֹיס, אוּנ עֶס אִיז דַוְקָא בֶּעסֶער מֶען זָאל שׁוֹין טַאקִי וַוייזֶען דֶער מְלוּכָה, אַז דָארְט וואוּ מֶען דַארְף אָבְּהִיטֶען דִי גֶעזֶעצֶע פוּנ'ם לַאנְד קוּקֶען זִיךְ דִי יוּדֶען נִיט אוּם אוֹיף זֵייעֶרֶע אֵייגֶענֶע דִינִים. עֶס וָואלְט שִׁיעֶר גֶעקוּמֶען צוּ אַ גְרוֹיס מַחֲלוֹקֶת, וֶוען מֶען מַאכְט נִיט אַ פְּשָׁרָה, אַז יֶעדֶער זָאל נָאךְ פְרַייטָאג אָנְשְׁרַייבֶּען זַיין צֶעטֶעל, וֶועמֶען עֶר וִויל אוֹיסְקְלוֹיבֶּען פַאר אַ פְּרֶעזִידֶענְט, אוּנ שַׁבָּת זָאל עֶר עֶס מִיטְבְּרֶענְגֶען צוּ דֶער אֲסִיפָה. מֶען הָאט זִיךְ טַאקִי אַזוֹי נוֹהֵג גֶעוֶועהן, אוּנ פְּרֶעזִידֶענְט אִיז גֶעוָוארֶען ר' אַבְרָהָם פוּרְטַאדָא. בִּיסְלֶעכְוַוייז זֶענֶען בַּיי זִיךְ דִי דֶעפּוּטַאטֶען גֶעוָוארֶען שְׁטַארְקֶער אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען גֶעזֶעהֶען וִוי דִי מְלוּכָה גִיט זֵיי אָב כָּבוֹד, וִוי זִי הָאט גֶעשְׁטֶעלְט פַאר דֶעם זַאל, וואוּ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ פֶערְזַאמֶעלְט, אַ וַואךְ מִיט מוּזִיק אוּנ הָאט בֶּעשְׁטִימְט אַ בֶּעזוּנְדֶער אָפִיצִיר, וָואס זָאל אוֹיסְפָאלְגֶען אַלֶע בֶּעפֶעהלֶע פוּנ'ם פְּרֶעזִידֶענְט; הָאבֶּען זֵיי פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז זֵיי הָאבֶּען אוֹיף זִיךְ גֶענוּמֶען זֶעהר אַ עֶרְנְסְט שְׁלִיחוּת, אוּנ אַז נַאפָּאלֶעאָן וִויל טַאקִי הָאבֶּען פוּן זֵיי אַ רֶעכְטֶע תְּשׁוּבָה אוֹיף אַלֶע שַׁאֲלוֹת, וָואס דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען אִין דֶער לֶעצְטֶער צַייט אוֹיפְגֶעוֶועקְט. דֶעמָאלְט הָאט אֵיינֶער פוּן דִי דֶעפּוּטַאטֶען ר' לִיפָּא סֶערְף בֶּעעֶר גֶעזָאגְט אַ פַייעֶרִיגֶע רֶעדֶע, אוּנ הָאט גֶעעֶנְדִיגְט זַיין דְרָשָׁה מִיט דִי דָאזִיגֶע וֶוערְטֶער: מִיר מוּזֶען פֶערְגֶעסֶען צוּ זֶענֶען מִיר פוּן עֶלְזַאס אָדֶער פוּן עֶרְגִיץ אַנְדֶערְשׁ, „אַלְס אֵיינֶע מְיוּחָסִים זֶענֶען מִיר אַלֶע, צוּזָאמֶען אוּנ צוּשְׁפְּרֵייעֶט זֶענֶען מִיר אוֹיף דֶער וֶועלְט, נָאר אֵיין גָאט דִיעֶנֶען מִיר, אוּנ פוּן אֵיין לִיעבֶּע דַארְפֶען מִיר וִויסֶען צוּ דֶער לַאנְד, וָואס שִׁיצְט אוּנְז אוּנ הָאט דָאס רֶעכְט צוּ פָאדֶערְן פוּן אוּנְז אִיבֶּערְגֶעבֶּענְהַייט אוּנ גֶעטְרַיישַׁאפְט".

צו דער אנדערער אסיפה האט מען די דעפוטאטען איבערגעגעבען צוועלף שאלות אויף וועלכע מען האט פערלאנגט צו האבען פון זיי א קלארע תשובה. א טהייל שאלות זענען געוועהן וועגען גיטין, חתונות אונ רבנים, אונ מען האט זיי אויך געפרעגט: צו מאגען יודען געהמען עטליכע ווייבער אונ זיך משדך זיין מיט קריסטען? די הויפט פראגע אבער איז בעשטאנען אין דעם: צו בעטראכטען די פראנצאזישע יודען פראנקרייך פאר זייער פאטערלאנד, די פראנצויזען פאר זייערע ברידער, אונ די געזעצע פונ'ם לאנד פאר הייליג? די דאזיגע פראגע האט פיעל דעפוטאטען געקראנקט, ווייל זיי האבען זיך גאר ניט גערעכט, אז מען זאל זיי גאר פרעגען אויף אזא זאך: זיי האבען זיך שוין לאנג גערעכענט פאר אמת'ע פראנצויזען, אונ אז מען האט פארגעלעזען די פראגע האבען זיי זיך ניט געקאנט איינהאלטען אונ האבען א געשריי געטהון: „מיר בלייבען געטריי אונזער פאטערלאנד ביז צום טויט!"

די דעפוטאטען האבען באלד אויסגעקליבען צווישען זיך א קאמיסיע פון פיער מענשען, וואס האבען אויף זיך גענומען אויסצואַרבייטען, אונטער דער השגחה פונ'ם רב ר' יוסף דוד זינצהיים, א תשובה אויף אללע שאלות, אונ עס איז געבליבען אז ביי דער דריטער אסיפה זאל מען איבער קוקען די תשובה, אונ אז אללע דעפוטאטען וועלען געבען דארויף זייער הסכמה זאל מען עס דערנאך דערלאנגען דער מלוכה. די ערשטע צוויי שאלות וועגען חתונות אונ גיטין האט מען ערקלעהרט גאנץ איינפאך אונ אללע דעות זענען געוועהן גלייך, ביי דער דריטער שאלה אבער, צו מאגען זיך יודען משדך זיין מיט קריסטען, האט זיך אנגעהויבען א חלוקי דעות: ביי פיעל דעפוטאטען האט עס ניט אויסגעמאכט, נאר די רבנים אונ די לומדים האבען אבער דערצו ניט געקאנט מסכים זיין. פון דעסטוועגען האבען די דעפוטאטען זיך אויס-געגלייכט דערמיט, וואס זיי האבען געאנטווערט אז קיין בפירושער איסור דארויף איז ניטא, ווייל די תורה האט נאר אנגעזאגט מען זאל זיך ניט משדך זיין מיט די כנענים, אונ אזוי ווי קריסטען זענען ניט געטצענדינער קאן מען זיי ניט רעכנען צווישען די פעלקער וואס מען טאר מיט זיי זיך ניט מתחתן זיין, פאר די רבנים וועט אודאי ניט אזוי גרינג זיין מסדר קדושין זיין ביי אזא געמישטער חתונה, נאר די קאטאלישע גייסטליכע וועלען אויך ניט מרוצה זיין צו געבען זייער ברכה אזא פאר פאלק; דער ווידער, וואס האט חתונה מיט א קריסטין בלייבט אלץ א יוד, אונ מען רעכענט עס איהם ניט פאר אזא עבירה, וואס דארף איהם אין גאנצען אפרייסען פון זיין אמונה. די אללע

איבּריגע שאלות זענען ווייטער בּעהאנדעלט געוואָרען רוהיג אונ איבּערלעגט, אונ אַז עס איז געקומען צו דעם וואָס די יודען בּעשעפטיגען זיך מיט פּראָצענט אונ צו קוקען זיי אויף פראַנקרייך ווי אויף אַ פאַטערלאַנד, האָבּען די דעפּוטאַטען אויסגעוויזען, אַז די יודען ווילען אַלליין אָנוועקוואַרפען די שאַנדליכע פּרנסה, אונ ווען מען לאָזט זיי נאָר, געפינען זיי בּאַלד שאַנערע מיטעל צום לעבּען אונ בּעצאָהלען דערפאַר דעם לאַנד מיט ליעבּע אונ געטריישאַפט, ווייל זיי רעכנען עס פאַר׳ן ערשטען חוב, אונ אַזוי בּעפעהלען אַללע יודישע הייליגע ספרים, וועלכע שרייבּען אַז יודען זאָללען בּעטראַכטען אַללע מענשען ווי בּרידער.

אַ חוץ דעם ריינעם אמת, וואָס איז געלעגען אין די תשובות, זענען זיי געוועהן אָנגעשריבּען מיט גרויס שכל אונ ישוב הדעת, אונ קוים זענען זיי געקומען צו נאַפּאָלעאָן אין די האַנד אַריין האָט ער נאָר אַנדערש אָנגעהויבּען קוקען אויף יודען, אונ האָט געלאָזט זאָגען די דעפּוטאַטען, אַז אַלדינג וואָס מען האָט אָנגערעדט אויף זייער פאָלק איז אין זיינע אויגען בּטל ומבוטל, אונ אַז עס וועט בּיי קיינעם פון זיי קיין האָר ניט געקרימט ווערען. דאָ איז יאָ מקוים געוואָרען דער פּסוק: בּרצות ה׳ דרכי איש גם אויביו ישלים אתו: ווענן גאָטט בּעגליקט אַ מענשען ווערן פון זיינע שונאים אויך גוטע פריינד. דער איינענער גראַף מאָלע, וואָס האָט קיין יודען ניט געקאָנט אָנקוקען, האָט געמוזט די דעפּוטאַטען איבּערגעבּען נאַפּאָלעאָן׳ס רצון. אונ האָט זיי דערצעהלט ווי דער קייזער האָט מיט גרויס פערגניגען געלעזען זייערע תשובות, אונ אַצונד וויל ער נאָך, טאַקי פון זייער טובה וועגען, פאָדערן בּיי זיי אַיין ערבות אַז אַלדינג וואָס זיי האָבּען געענטפערט וועט בּלייבּען פעסט, אונ אַזוי וועלען זיי זיך פיהרען אין זייער אינוועניג רעליגיאָז לעבּען.

פון דעם ערבות, וואָס נאַפּאָלעאָן האָט געפאָדערט פון די דעפּוטאַטען, זענען זיי גאָר געוואָרען מלא שמחה, ווייל ער האָט זיי פאָרגעלעגט, אַז זיי זאָלען אין פּאַריז בּעניייען אַ סנהדרין, וואָס זאָל האָבּען צו שאַפען איבּער אַללע יודען פון דער גאַנצער וועלט, אונ זיי האָבּען זיך געלאָזט איינרעדען, אַז דאָס איז דער ערשטער שריט צו זייער אמת׳ער פריייהייט, אונ אַז פון פראַנקרייך וועט זיך אָנהויבּען די אמת׳ע גאולה. אַוודאי האָבּען זיי זיך געמאַכט פרעהען בּיי דעם געדאַנק, אַז זייער אַלטע האָפנונג איז ווייטער בּעלעבּט געוואָרען, האָטש נאַפּאָלעאָן האָט גאָר ניט געמיינט זיך אַריינלאָזען מיט זיי אין אַזעלכע ווייטע דברים אונ האָט נאָר געוואָלט, אַז יודען זאָלען האָבּען אַ מיטעל פונקט, פון וואַנען עס וועלען אַרויסגעגעבּען ווערען פאַר זיי בּעשטימטע געזעצע,

און ער איז געוועהן זיכער אז דאס גאנצע פאלק וועט האבען צוטרויען צו אגרויסער פערזאמלונג, וואס וועט בעשטעהען פון רבנים, לומדים און אנדערע בכבודע מענשען. דערפאר האט ער געהייסען, אז די דעפוטאטען זאלען צו־שיקען בריעף צו אללע יודישע קהלות, זיי זאלען אויסקלויבען איין און זיבציג מיטגלידער פונ'ם סנהדרין, וואס זאלען בלייבען זיצען אין פאריז, און זאלען זיך פיהרען, ביי שאלות פסקנען און מאכען פערשיעדענע תקנות, פונקט ווי די סנהדרין אין די אלטע צייטען, ווען די יודישע מלוכה האט נאך געהאט איהר פריהריגע מאכט.

אז די דעפוטאטען האבען געשריבען אומעדום פון דעם גליק, וואס האט זיך פלוצלונג בעוויזען אין פראנקרייך, איז געווארען א שטארקער רעש, און אזוי ווי מען האט נאך ליעב יעדע זאך א ביסעל מגזם צו זיין פון דערוואיטענס, און מען האט שוין לאנג געהערט, אז נאפאלעאן האט צוגעזאגט די יודען פון ארץ ישראל אז ער וועט זיי צוריק אויסבויען דעם בית המקדש, האט מען געגלויבט אז פון דעם נייעם סנהדרין וועט זיך עפיס טאקי אנהויבען פאר יודען א רעכטע ישועה. נאר אין בערלין האבען די יודען דערפון חוזק געמאכט, און דאס איז מעהר געוועהן צו ליעב דעם, וואס זיי האבען זיך שוין גע־רעכענט פאר אמת'ע דייטשען, און זענען ברוגז געוועהן אויף נאפאלעאן פאר וואס ער האט געמאכט אזא תל פון זייער פאטערלאנד. פון אללע אנדערע ערטער האבען זיך געשיט ברכות אויף די קאפ פון די דעפוטאטען, וואס האבען די זכיה אזוי נושא חן זיין ביי נאפאלעאן, און מען האט שוין ארויס־געקוקט אויף גוטע בשורות און נחמות. ענדליך איז געקומען דער טאג, דער 9 פעברואר 1807, וואס די פערזאמלונג פון די סנהדרין האט שוין בעדארפט אנ־הויבען זייער ארבייט, די איין און זיבציג סנהדרין זענען בעשטאנען פון צוויי דריטעל רבנים, און די איבריגע זענען געוועהן לומדים און עשירים. ר' יוסף דוד זינצהיים, איז אויסגעקלויבען געווארען פאר „נשיא", דער אלטער זענגריר — פאר „אב בית דין", און ר' אברהם וויטא דיקאלאניא פאר „חכם". מיט גרויס פאראד זענען אללע סנהדרין אוועקגעגאנגען אין שול אריין, און דארט האט דער עולם אויסגעהערט צוויי פייערינע דרשות, וואס דער „נשיא" האט געזאגט אויף לשון קודש און דער חכם — אויף איטאליאניש, דערנאך האבען זיי זיך אללע פערזאמעלט אין ראטההויז און זייערע זיצונגען האבען זיך געעפענט. בעשאפטיגט האבען זיי זיך איינענטליך נאר דערמיט,

וואס זיי האבען געמאכט תקנות פאר אללע פראנצאזישע, דייטשע און איטאלי־ענישע יודען מיט די תשובות, וועלכע זיי האבען פריהר געגעבען דער מלוכה; קיין גרויסע ארבייט איז דאס ניט געוועהן, נאר אז מען האט זיי פון ווייטענס געזעהען זיצען אנגעטהון אין די לאנגע ווייסע מאנטעל מיט די דרייעקיגע קאפעלושען אויף די קאפ, האט זיך דער יוד, וואס האט ליעב אפט ארומצו־פליהען מיט חלומות, זעהר לייכט געקאנט לאזען איינרעדען אז פון יענער זייט טהיר שטעהט שוין משיח און אז היינט–מארגען לאזט זיך שוין אויס דער ביטערער גלות.

דאס איז אבער געוועהן, ווי די וועלט זאגט א ווארטעל, א גרויסער וואלקען נאר אהן א קאפ רעגען. די סנהדרין האבען געדענט אז ווי באלד זיי וועלען נאר ענדיגען זייערע זיצונגען, וועט נאפאלעאן אפענטליך ארויס־זאגען זיין רצון, אז ער וויל שענקען די יודען פאלקאמענע פרייהייט און, קוקענדיג אויף איהם, וועלען דאס איינענע טהון אויך די איבריגע מלכים פון אייראפא; פון די אללע זאכען האט זיך אבער אויסגעלאזט א גאר ניט, און מען האט נאך אנגעהויבען הערען פונקט פארקעהרט, ווארום נאפאלעאן האט זיך ווייטער צוגעלאזט צו די שונאי ישראל, און האט אין גאנצען איבער־געביטען זיין גוטע מיינונג וועגען יודען. נאפאלעאן האט אבער באמת דעמאלט קיינעם ניט אין זין געהאט, דער קאפ איז איהם פערטראגען געוועהן מיט דער מלחמה, וואס ער האט אנגעהויבען מיט פרייסען און רוסלאנד, און אז ר׳ אברהם פורטאדא און מאריץ לעווי פון נאנסי האבען זיך ניט גע־פוילט אוועקצופאהרען צו איהם אין לאגער און ביי איהם געוואהר ווערען וואס ער טראכט וועגען זייערע ברידער, האט ער זיי געגעבען די בעסטע הבטחות. די יודען זענען אבער טאקי נאר געבליבען ביי די דאזיגע הבטחות, און דאס נייע געזעץ, וואס נאפאלעאן האט ארויסגעלאזט וועגען זיי, דעם 17 מארץ 1808, האט ביי זיי צוגענומען א סך רעכטע: אהן א פאטענט פון דער מלוכה האט קיין יוד ניט געטארט מאכען קיין שום מסחר, אללע זיינע קאנ־טראקטען האבען ניט געהאט קיין ווערטה, ווען זיי זענען געמאכט געווארען אהן א בעזונדער ערלויבניש, איבערפאהרען פון איין ארט אויפ׳ן אנדערן האבען זיי ניט געהאט קיין רעכט און רעקרוטען געבען האבען זיי געמוזט אלליין, ניט דינגען פאר זיך אנדערע. ווי עס האבען געטאגט אללע איבריגע איינ־וואהנער פון פראנקרייך. געהייסען האט עס, אז דאס נייע געזעץ וועט בלייבען נאר אויף צעהן יאהר; עס איז אבער שווער געוועהן עס אויסצופיהרען, און

פַאר דִי יוּדֶען פוּן בָּאָרְדָא, פַּאַרִיז אוּנ לִינָאוּרְגָא הָאט מֶען נָאר גִיךְ גֶע־מוּזְט מַאכֶען אַ הֶיתֵּר, אוּנ נָאר דִי יוּדֶען פוּן דִי גֶעוֶועזֶענֶע דַייטְשֶׁע פְּרָאוִוינְצֶען הָאבֶּען וַוייטֶער גֶעמוּזְט פִיהלֶען דֶעם טַעַם פוּן אַ גֶעמוּטְשֶׁעט לֶעבֶּען.

דֶערְפַאר אִיז נָאר נוּט גֶעוָוארֶען דִי יוּדֶען פוּן וֶועסְטְפַאלֶען, וואוּ נַאפָּאלֶעאָן'ס בְּרוּדֶער, זְשֶׁערָאם בָּאנָאפָּארְט, אִיז גֶעוָוארֶען קֶאנִיג. עֶר הָאט גֶעהַאט רֶעכְטֶע יוֹעֲצִים, אוּנ צְווִישֶׁען זֵיי אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן דֶער בֶּערִיהמְטֶער יוּדֶענְפְרַיינְד דָאהם, אוּנ עֶר הָאט בַּאלְד אוֹיסְגֶעגְלַייכְט דִי רֶעכְטֶע פוּן אַללֶע אוּנ הָאט אֲפִילוּ גֶעהֵייסֶען שְׁטְרֶענְג בֶּעשְׁטְרָאפֶען אַזֶעלְכֶע וָואס וֶועלֶען זָאגֶען אַ יוּדֶען שְׁלֶעכְטֶע וֶוארְטֶער. ר' מִיכָאֵל בֶּעעֶר הָאט בַּיי אִיהם בֶּעקוּמֶען דִי בֶּעסְטֶע שְׁטֶעללֶע אוּנ דֶעמָאלְט הָאט אִין קַאסֶעל אָנְגֶעהוֹיבֶען שְׁפִּילֶען אַ גְרוֹיסֶע רָאללֶע ר' יִשְׂרָאֵל יַאקָאבְּזָאהן, וָואס הָאט גֶעאֶפֶענְט אוֹיף זַיין רֶעכְנוּנְג אַסַךְ שׁוּלֶען אוּנ הָאט גֶעאַרְבַּייט מִיט אַללֶע כּוֹחוֹת, אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען זַיין גֶעבִּילְדֶעט. צוּ לִיעבּ דֶעם אִיז עֶר גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן צוּ גֶעהמֶען דִי גַאנְצֶע מַאכְט אִין זַיינֶע הֶאנְד אוּנ זִיךְ אַזוֹי פִיהרֶען אַז דִי רַבָּנִים זָאלֶען אִיהם הֶערְן אוּנ מַסְכִּים זַיין צוּ אַלְץ וָואס עֶר וֶועט טְהוּן, אוּנ עֶר הָאט עֶס אַזוֹי וַוייט גֶעבְרַאכְט, אַז אָהן זַיין יְדִיעָה הָאט מֶען אִין שׁוּל קֵיין דְרָשָׁה נִיט גֶעזָאגְט אוּנ דִי פְרוּמֶע הָאבֶּען הָאטְשׁ גִיט וֶועלֶענְדִיג גֶעמוּזְט צוּ אַלְם מַסְכִּים זַיין.

הָאטְשׁ נַאפָּאלֶעאָן הָאט אַ בִּיסֶעל צוּרִיקְגֶענַאפְט פִיעל רֶעכְטֶע, וָואס דִי יוּדֶען פוּן פְרַאנְקְרַייךְ הָאבֶּען בֶּעקוּמֶען אִין דֶער צַייט פוּן דֶער רֶעווָאלוּצְיָאן, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר אַ גְרוֹיסֶע טוֹבָה גֶעטְהוּן דִי יוּדֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען גֶע־וָואהנְט אִין דִי קְלֵיינֶע דַייטְשֶׁע מְלוּכוֹת, וַוייל דָארְט הָאט עֶס גֶעהֵייסֶען, אַז פְרַאנְצֶעזִישֶׁע יוּדֶען זֶענֶען זֶעהר גְלִיקְלִיךְ, אוּנ מֶען הָאט זִיךְ פָּשׁוּט אָנְגֶעהוֹיבֶען שֶׁעמֶען מֶען זָאל זֵיי שְׁטַארְק אוּנְטֶערְדְרִיקֶען. דֶער הֶערְצָאג פוּן בַּאדֶען, קַארְל פְרִידְרִיךְ, אִיז גֶעוֶועהן דֶער עֶרְשְׁטֶער וָואס הָאט דִי יוּדֶען פוּן זַיין לַאנְד גֶעגֶעבֶּען רֶעכְטֶע, הָאטְשׁ גְלַייךְ מִיט אַללֶע אַנְוָואהנֶער הָאט עֶר זֵיי נִיט גֶע־מַאכְט אוּנ הָאט זֵיי נָאךְ גֶעזָאגְט אַ דֵעָה, אַז נָאר דִי תּוֹרָה אוּנ נִיט דֶער תַּלְמוּד דַארְף בַּיי זֵיי זַיין הֵיילִיג. אִין פְרַאנְקְפוּרְט אִיז אוֹיךְ גֶעוָוארֶען אַ גַאנְצֶע פֶערָאנְדֶערוּנְג זַייט דָאס פְרַאנְצֶעזִישֶׁע חַיל הָאט פֶערְנוּמֶען דִי שְׁטָאדְט. צוּם אָנְ־הֵייבּ הָאט זִיךְ דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען נָאר פֶערְבֶּעסֶערְט, אוּנ דָארְט וואוּ דֶער יוּד הָאט פְרִיהר נִיט גֶעטָארְט קֵיין אֵיינְצִיגֶען שְׁרִיט אַרוֹיסְגֶעהֶען פוּן דֶער גֶעטָא, אוּנ יֶעדֶער שִׁכּוֹר הָאט גֶעמֶאגְט דֶעם שֶׁאנְדֶען בַּעַל הַבַּיִת מַאכֶען דֶעם גְרֶעסְ־טֶען סְקַאנְדַאל, הָאבֶּען זִיךְ אִיצְט דִי יוּדֶען פֶערְשְׁפְּרֵייט אִיבֶּער דֶער גַאנְצֶער

שְׁטָאדְט, נָאר אַז עֶס אִיז גֶעוָוארֶען שָׁלוֹם הָאט דֶער נַייֶער מוֹשֵׁל, דֶער עֶרְץ הֶערְצָאג הַאלְבֶּערְג, זִיךְ גֶענוּמֶען בִּימְלֶעכְוַוייז צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען דֶעם יוּדִישֶׁען מַעֲמָד אוּנ הָאט עֶס גֶעטְהוּן וִוי אַ בֶּערֶעכֶענְטֶער מֶענְשׁ, כְּדֵי דִי שׂוֹנְאִים זָאלֶען פֶערְ-שְׁפָּארֶען שְׁרַייֶען. פוּן אֵיין זַייט הָאט עֶר גֶעגֶעבֶּען צוּ פֶערְשְׁטֶעהֶען, אַז עֶס פַּאסְט נִיט מֶען זָאל גֶעגֶען יוּדֶען זִיךְ בֶּעדִיעגֶען מִיט אַלְטֶע גֶעזֶעצֶע, אוּנ פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט הָאט עֶר גֶעמוּזְט זָאגֶען דִי יוּדֶען, אַז זֵיי מוּזֶען זִיךְ אַלְלֵיין פֶערְ-דִיעגֶען לִיעבְּשַׁאפְט בַּיים פָאלְק מִיט מַעֲשִׂים טוֹבִים. דִי יוּדֶען הָאבֶּען ווִידֶער פֶערְשְׁטַאנֶען וָואס מֶען בְּרוֹיךְ, אוּנ אַז דֶער מְלוּכָה אִיז אַ בִּיסֶעל עֶנְג גֶעוָוארֶען אִין גֶעלְד הָאבֶּען זֵיי אַרייַנְגֶעטְרָאגֶען 440,000 גוּלְדֶען. דָאס אִיז גֶעוֶועהן דֶער בֶּעסְ-טֶער בֶּעוַוייז, אַז זֵיי זֶענֶען גֶעטְרַיי, אוּנ אִים יָאהר 1811 הָאט מֶען זֵיי גֶעשֶׁענְקְט אַללֶע רֶעכְטֶע. אִין דֶעם אֵיינֶעגֶעם יָאהר הָאט אוֹיךְ הַאמְבּוּרְג בֶּעפְרַייעט אַללֶע יוּדֶען, אַללֶע הָאבֶּען נָאכְגֶעטְהוּן אַללֶע שְׁטֶעדְט פוּן אַרוּם, אוּנ נָאר אִין אֵיין לוּבֶּעק אִיז עֶס צוּגֶעגַאנְגֶען שְׁוֶוער, ווַייל דָארְט הָאט מֶען פָּשׁוּט נִיט גֶעקֶאנְט קֵיין יוּדֶען, מֶען הָאט זִיךְ גְלַאט אַזוֹי גֶעשְׁרָאקֶען פַאר זֵיי, אוּנ אַז עֶס הָאבֶּען זִיךְ דָארְט בֶּעזֶעצְט דִי עֶרְשְׁטֶע זֶעכְס אוּנ זֶעכְצִיג יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת, הָאט גָם דִי שְׁטָאדְט גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ שְׁטְרָאף. גִיךְ הָאט מֶען אָבֶּער פֶערְשְׁטַאנֶען דֶעם טָעוּת, אוּנ מֶען הָאט קֵיין חֲרָטָה נִיט בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען. אוֹיךְ אִין בְּרֶעמֶען הָאבֶּען דִי יוּדֶען בֶּעקוּמֶען רֶעכְטֶע, אוּנ דֶער הֶערְצָאג פוּן מֶעקְלֶענְבּוּרְג, פְרִידְרִיךְ פְרַאנְץ, הָאט אֲפִילוּ עֶרְלוֹיבְּט, אַז יוּדֶען זָאלֶען מֶעגֶען זִיךְ מְשַׁדֵךְ זַיין מִיט קְרִיסְטֶען. אֲפִילוּ פְּרֵייסֶען הָאט זִיךְ נִיט גֶעקֶאנְט אַיינְהַאלְטֶען, אוּנ דֶער קֶענִיג פְרִידְרִיךְ ווִילְהֶעלְם דֶער דְרִיטֶע הָאט גֶעמוּזְט גֶעבֶּען יוּדֶען רֶעכְטֶע, אוּנ הָאט זֵיי גֶעלָאזְט פֶערְנֶעהמֶען פְּרָאפֶעסָאר-שְׁטֶעלֶען. דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען הָאבֶּען טַאקִי אִין דֶער צַייט פוּן דֶער מִלְחָמָה אַרוֹיסְגֶעווִיזֶען אַזוֹי פִיעל גֶעטְרַיישַׁאפְט, אַז אֲפִילוּ דִי גְרֶעסְטֶע שׂוֹנְאִים זַייעֶרֶע הָאבֶּען גֶעמוּזְט מוֹדֶה זַיין, אַז זֵיי זֶענֶען דִי נוּצְלִיכְסְטֶע אַיינְוָואהנֶער פוּנ'ם לַאנְד. דֶערְצוּ הָאט נָאךְ ר' דָוִד פְרִידְלֶענְדֶער אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע בֶּערְלִינֶער גְבִירִים גֶעלָאזְט זִיךְ קָאסְטֶען אַהִיבְּשֶׁע מַטְבֵּעַ, וואוּ מֶען הָאט בֶּעדַארְפְט הָאט מֶען גֶעגֶעבֶּען אַ בְּרֵייטֶע נְדָבָה, אוּנ ווֶעמֶען עֶס אִיז נֶאטְהִיג גֶעוֶועהן הָאט מֶען נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט צוּ גֶעבֶּען, אוּנ דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אִין פְּרֵייסֶען הָאט זִיךְ שְׁטַארְק פֶערְבֶּעסֶערְט. נָאר אִין אֶסְטֶערְרַייךְ, בַּייעֶרְן אוּנ זַאכְּסֶען זֶענֶען דִי יוּדֶען נָאךְ אַלְץ גֶעשְׁטַאנֶען אִין דֶעם אֵיינֶעגֶעם בִּיטֶערְן מַעֲמָד וָואס פְרִיהר. אַז נַאפָּאלֶעאָן הָאט גֶעמַאכְט מַאקְסִימִילִיַאן יָאזֶעף פַאר קֶענִיג פוּן בַּייעֶרְן הָאט עֶר אֲפִילוּ אוֹיף דֶער

הייסער שעה ארויסגעלאזט א בעפעהל, אז די יודען בעקומען גלייכע רעכטע מיט די קריסטען, נאר קוים איז שטיל געווארען האט מען באלד אנגעהויבען לערנען פירושים ביז מען איז געוואהר געווארען, אז עס וועט קיינעם ניט שאדען ווען די יודען וועלען, ווייטער בלייבען אין דרויסען. אין זאכסען האבען עטליכע געצאהלטע יודען געמאגט וואהנען אין דרעזדען און לייפציג, נאר מען האט מיט זיי אויסגענומען א תנאי, אז זיי טארען קיין שולען ניט בויען און קאנען האבען נאר מנינים, און אז די מלוכה מאג זיי צו יעדער צייט הייסען ארויספאהרען גאר אהן א סבה. אין אסטערדייך איז אויך, נאך דעם קייזער יאזעף'ס טויט, געווארען די יודען גאר שלעכט און מען האט אנגעהויבען דערפרישען אלטע גזרות און רייסען ביי זיי א זעלכע נתינות אז זיי האבען עס גאר ניט געקאנט אויסהאלטען: ווער עס האט בעדארפט אפילו אויף א טאג אריינקומען קיין וויען האט געמוזט צאהלען א בעזונדער מס, און די פאליציע האט מעהר ניט געהאט צו טהון ווי נאכצולויפען אין די גאסען יעדען יודען און פרעגען איהם אויף א פאס און אויף א צעטעל פון מס. חתונה האבען האט געמאגט נאר דער עלטסטער זוהן אין יעדער יודישער משפחה, און ווי באלד מען האט עובר געוועהן אויף דעם געזעץ איז מען בעשטראפט געווארען ווי פאר דעם גראסטען פערברעכען.

פרייסען און אללע אנדערע ערטער, וואו מען האט, צו ליעב פראנקרייך, אנגעהויבען פריינדליכער בעהאנדלען יודען, האבען אבער לאנג ניט געקאנט בלייבען ביים נייעם גאנג און טאקי זיך איינגעוויינען מיט דעם געדאנק, אז יודען זענען ניט ערגער פון אנדערע, און קוים איז אוועק די מורא פון נאפאלעאן, האבען זיי זיך געכאפט צום אלטען, און אים יאהר 1814 האט מען אין פראנקפורט ווייטער אריינגעטריבען די יודען אין זייערע בלאטיגע גאסלעך פון דער געטא. אין האמבורג האבען די שונאים אזוי אנגערייצט דאס פאלק אויף די יודען, אז עס האט אפילו ניט געהאלפען וואס דער סענאט איז געוועהן פאר זיי. דאס אייגענע האט זיך אויך געטהון אין האנאווער, בראונשווייג און העסען, און בעזאנדערס אין לובעק און ברעמען: דארט איז מען נאך מעהר אין כעס געוועהן אויף די יודען דערפאר וואס מען איז עטליכע יאהר געצוואונגען געוועהן זיי צו בעטראכטען ווי מענשען, און דערפאר האבען זיך געפונען בעלנים, וואס האבען געשריגען, אז מען דארף זיי אין גאנצען ארויסטרייבען. דעמאלט האט אבער בעדארפט זיין דער וויענער קאנגרעס, און די וועלט האט ארויסגעקוקט, אז דארט וועט מען בעווארנען אללע שאלות

פון דער לעצטער צייט. אוודאי האבען זיך אהין געווארפען די פראנקפורטער יודען און האבען טאקי געהאט רעכטע טענות, ווייל ערשטענס, האבען זיי בעצאהלט מזומן געלד פאר זייער פרייהייט און קיינער האט זיי ניט געזאגט, אז מען פערקויפט זיי די רעכטע נאר אויף צוויי-דריי-יאהר, און צווייטענס, האבען זיי געשריגען, אז אין דער צייט ווען דאס לאנד איז געוועהן אין סכנה האבען זיי איינגעשטעלט זייער לעבען און האבען שוין דערמיט אלליין פערדיענט מען זאל זיי רעכנען פאר אמת'ע דייטשע קינדער. דערצו האט נאך א ביסעל צוגעהאלפען דער יונגער ראטהשילד וואס האט נאך דעם פאטער'ס טויט נאך פערגרעסערט זיינע געשעפטען, און נאך א גרעסערע טובה האט געטהון די בארא‌נין פאני פאן ארנשטיין, וואס די גרעסטע שררות פלעגען קומען צו איהר און זי האט געפועלט ביי די מיניסטארען הארדענבערג און מעטערניך אז זיי זאלען ביים קאנגרעס זיך אננעהמען פאר די יודען.

די גאנצע ארבייט איז אבער געוועהן אומזיסט. אומעדום, וואו די פראנצאזישע מאכט האט פריהער אריינגעבראכט די פרייהייט, האט מען זיך באלד געהאפט צוריק, ווען מען איז נאר געוואהר געווארען, אז מען האט זיך שוין ניט מעהר פאר וועמען צו שרעקען. עס איז כמעט אין גאנץ איירא‌פא געווארען א איבערקעהרעניש: דער פאפסט פיוס דער זיבעטע האט זיך גענומען נאך א מאל איינצופיהרען די אינקוויזיציאן, ער האט געהייסען נייטהען די יודען זיי זאלען ווייטער הערען דרשות פון קאטאלישע גייסטליכע, און פון די שאנע הייזער, וועלכע זיי האבען זיך אין די עטליכע גליקליכע יאהר געקויפט אדער געדונגען אין די ברייטע גאסען פון רום, האט ער זיי משלח געוועהן צוריק אין זייער געהעטא. פון איטאליען האבען זיך אויך די דייטשען אראבגענומען א מוסר און האבען אנגעהויבען נאך מיט מעהר כח צו ארבייטען געגען די יודען, נאר זיי האבען די שנאה איינגעוויקעלט אין ליעבשאפט צום פאטערלאנד, און האבען געשריגען, אז נאר די דייטשען האבען דאס רעכט צו הערשען ביי זיך אין לאנד און אללע אנדערע פעלקער מוזען אנבויגען דעם קאפ. דעמאלט האט איינער פון די שונאי ישראל, א פראפעסאר פון דער בערלינער אוניווערזיטאט, פרידריך רוהס, ארויסגעלאזט א בוך און האט בעוויזען אז מען מוז די יודען שטארק האלטען אין די הענד, ארויפלעגען אויף זיי די גרעסטע נתינות, זיי הייסען טראגען א בעזונדער צייכען אויף די קליידער און מאכען זיי אזוי שווער דאס לעבען אין לאנד אז זיי זאלען אלליין אנטלויפען. אין גאנץ דייטשלאנד האט מען זיך מיט דעם בוך ארומגעטראגען ווי מיט א אוצר טוב,

ווייל אזוי איז געוועהן די מיינונג פונ'ם פאלק וואס איז געגאנגען מיט דעם כלל, אז וואס ערגער עס וועט זיין דעם יודען דאס בעסער וועט זיין פאר זיי. אודאי האבען די יודען פונ'ם קאנגרעס אויך ניט געקאנט האבען קיין גרויסע ישועה: אויפ'ן פאפיער איז טאקי געשטאנען, אז מען מוז געבען יודען אללע רעכטע נאר אז עס איז געקומען צו עפיס האט מען אנגעהויבען לערנען אזוי פיעל פרושים, אז די יודען האבען געדאנקט גאטט, וואס מען האט זיי שוין נאר ניט געטשעפעט אונ מען האט זיי געלאזט חאטש לעבען אין ענגשאפט אונ ארעמקייט ווי פריהער.

זעהר א ביטערע צייט האט זיך אנגעהויבען פאר די דייטשע יודען. עס איז אזוי אויסגעקומען אז דער וויענער קאנגרעס, וואס האט קלאמערשט בעווארענט די יודען, האט געשטעלט דעם גנב ביי דער טהיר פאר א שומר, אונ האט געמאכט אז פרייסען אונ אסטעררייך זאלען אכטונג געבען אויף די איבריגע קליינערע מלוכות אונ שטאדט, מען זאל דארט יודען בעהאנדלען מיט יושר. ביי אזעלכע צוויי שומרים האט דער יוד געמוזט האבען דאס מזל פון דעם קינד, וואס ווערד דערשטיקט צווישען דער אקושערין אונ צווישען דער קימפעטארין. אין פרייסען איז דער נאהמען „יוד" געוועהן בעדעקט מיט שאנד אונ שפאט, אין אסך ארטער האבען יודען ניט געטארט וואהנען, ניט פיהרען קיין מסחרים, ניט קויפען קיין הייזער ביי קריסטען, ניט ארויספאהרען פון דעם פלאץ וואו זיי האבען זיך שוין געפונען, אונ איינער פון די היידעלבערגער פראפעסארען פרידריך פריעס, האט זיך ניט געשעמט אפענבליך צו שרייבען, אז עס איז ניטא קיין אנדער מיטעל פטור צו ווערען פון די יודען, נאר מען זאל זיי פערניכטען. נאך ערגער איז געוועהן אין אסטעררייך, וואו די יודען האבען געמוזט וואהנען אין בעזונדערע גאסען. קיין טיראל האבען זיי גאר ניט געטארט אריינשמעקען, אין באהמען האט מען זיי ניט געלאזט זיצען אין דערפער, אין מאהרען האט מען פאר זיי פערשלאסען אזעלכע האנדעלס-שטאדט ווי ברונן אונ אלמוטץ, אונ ביי דעם אללעמען האט מען ביי זיי געריסען זעהר פיעל מס, סאלדאטען האבען זיי געמוזט געבען, אונ דער יוד האט געמאגט דיענען דאס גאנצע לעבען איז ער גראסער פון א אונטער-אפיציער ניט געווארען. אודאי אז מען האט געזעהען ווי פרייסען אונ אסטעררייך בעהאנדלען די יודען האט מען פערשטאנען, אז שטארק פערדריסען וועט זיי ניט, ווען מען וועט ניט אזוי ריכטיג אויספאלגען דעם הסכם פון וויענער קאנגרעס, אונ מען האט זיך גענומען אברעכענען מיט די יודען נאך מיט מעהר אכזריות ווי

אַ מָאל. פוּן לוּבֶּעק הָאט מֶען בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען פֶּערְצִיג יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת,
אוּנ בְּרֶעמֶען הָאט אוֹיךְ גֶעטְהוּן דָאס אֵייגֶענֶע. פְרַאנְקְפוּרְט הָאט אוֹיךְ
גֶעוָואלְט אַרוֹיסְטְרַייבֶּען אִיהְרֶע יוּדֶען, נָאר דָארְט הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען אַרוֹיסְ-
גֶעשְׁטֶעלְט, אוּנ אַזוֹי וִוי דֶער סֶענַאט הָאט מוֹרָא גֶעהַאט, אַז לְפָנִים וֶועלֶען
פְּרַייסֶען אוּנ אֶסְטֶערְרַייךְ זִיךְ מוּזֶען אָנְגֶעהמֶען פַאר דִי יוּדֶען, אִיז גֶעבְּלִיבֶּען
מֶען זָאל אָנְהוֹיבֶּען פְרֶאגֶען שַׁאֲלוֹת וֶועגֶען קָאנְגְרֶעס אַלֵיין, אוּנ מֶען הָאט זִיךְ
גֶעוֶוענְדֶט צוּ גְרוֹיסֶע פְּרָאפֶעסָארֶען פוּן בֶּערְלִין אוּנ מַארְבּוּרְג מִיט אַ בַּקָשָׁה זֵיי
זָאלֶען גוּט בֶּעקְלֶאהְרֶען דִי זַאךְ אוּנ אַרוֹיסְזָאגֶען זֵייעֶר מֵיינוּנְג: צוּ הָאט גָאר דֶער
וִויעֶנֶער קָאנְגְרֶעס רֶעכְט גֶעהַאט זִיךְ אַרַיינְצוּמִישֶׁען אִין אַ שַׁאֲלָה, וָואס אִיז
נוֹגֵעַ דֶעם אִינְוֶוענִינְסְטֶען לֶעבֶּען פוּן דֶער שְׁטָאדְט? דִי יוּדֶען הָאבֶּען אוֹיךְ נִיט
גֶעשְׁוִויגֶען אוּנ דֶעמָאלְט הָאט דֶער יוּנְגֶער בֶּארְנֶע אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ פַּאפִּיר, אִין
וֶועלְכֶען עֶר הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען וִוי וַוייט דִי שׂוֹנְאִים זֶענֶען פוּן שֵׂכֶל אוּנ פוּן יֹשֶׁר.
נַיין יָאהר הָאט גֶעדוֹיעֶרְט בִּיז דִי פְּרָאפֶעסָארֶען הָאבֶּען גֶעפַּסֶקְנֶט, אַז לוֹיט דִי
גֶעזֶעצֶע פוּן אַ מָאל קָאנֶען דִי יוּדֶען נִיט פָאדֶערְן קֵיין שׁוּם רֶעכְטֶע. דֶער פְּסַק
הָאט אֲפִילוּ קֵיין מַמָשׁוּת נִיט גֶעהַאט, נָאר דִי שִׂנְאָה צוּ דִי יוּדֶען הָאט עֶר
פֶערְגְרֶעסֶערְט אָהְן אַ שִׁיעוּר, מֶען הָאט קֵיין יוּדֶען נִיט גֶעלָאזְט קֵיין נַאס דוּרְכְ-
גֶעהֶען, אוּנ עֶס אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אַ נַייעֶס וָוארְטֶעל, וָואס מֶען פְּלֶעגְט
נָאכְשְׁרַייעֶן דֶעם יוּדֶען: „הֶעפּ, הֶעפּ“, דָאס זֶענֶען דִי רָאשֵׁי תֵּבוֹת פוּן דִי
לַאטַיינִישֶׁע וָוארְטֶער "Hierosolyma est perdito" „יְרוּשָׁלַיִם אִיז פֶערְלָארֶען“.

נָאר מִיט דִי וָוארְטֶער אַלֵיין רוֹדֵף׳ן יוּדֶען אִיז אָבֶּער נִמְאָס גֶעוָוארֶען אוּנ
מֶען הָאט זִיךְ מְיַשֵׁב גֶעוֶועהן, אַז עֶס וָואלְט נִיט גֶעשַׁאדְט מֶען זָאל שְׁלָאגֶען
אוּנ רַאבֶּעוֶוען אוֹיךְ. דֶעם אָנְהוֹיבּ הָאט מֶען גֶעמַאכְט אִין וִוירְצְבּוּרְג, וואוּ
דָאס פָאלְק אִיז אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף דִי יוּדִישֶׁע הַייזֶער אוּנ קְלֵייטֶען, גֶעבְּרָאכֶען
טְהִירֶען, גֶעשְׁלָאגֶען פֶענְסְטֶער, גֶערַאבֶּעוֶועט, גֶעהַרג׳ט, אוּנ וֶוען עֶס קוּמְט
נִיט אַרַיין קֵיין חַיִל וָואלְט גֶעוֶועהן נָאר אַ גְרוֹיסֶע שְׁחִיטָה. אוֹיפ׳ן אַנְדֶערְן טָאג
הָאבֶּען דִי אַיינְוָואהנֶער גֶעבֶּעטֶען מֶען זָאל זֵיי בֶּעפְרַייהֶען פוּן דִי יוּדֶען, אוּנ
דִי מְלוּכָה הָאט זִיךְ גֶעפִיהלְט אַזוֹי שְׁוַואךְ אִין מַאכְט אוּנ גֶערֶעכְטִיגְקֵייט, אַז
זִי הָאט עֶס זֵיי צוּ לִיעבּ גֶעטְהוּן, אוּנ פִיעֶר הוּנְדֶערְט אֶבְיוֹנִים הָאבֶּען גֶעמוּזְט
אַרוֹיס פוּן דֶער שְׁטָאדְט אוּנ וַואלְגֶערְן זִיךְ אוֹיף דִי פֶעלְדֶער נַאקֶעט אוּנ בְּלוֹיז,
הוּנְגֶערִיג אוּנ דָארְשְׁטִיג. בַּאלְד הָאט מֶען זִיךְ מִיט דִי יוּדֶען אַזוֹי נוֹהֵג גֶעוֶועהן
אוֹיךְ אִין בַּאמְבֶּערְג, דַארְמְשְׁטַאדְט, מַיינִינְגֶען, קַארְלְסְרוּהֶע אוּנ
אֲפִילוּ אִין הַאמְבּוּרְג. פְרַאנְקְפוּרְט הָאט זִיךְ מִן הַסְתָּם אוֹיךְ מִתְקַנֵא גֶעוֶועהן

אין אנדערע שטאדט, דארט איז מען באז געוועהן אויף די יודען נאך פון פריהר. אונ אחוץ דעם האט מען ארויסגעקוקט מען זאל אבראבעווען ראטהשילד'ן, נאר אזוי ווי אללע שררות האבען ביי איהם געהאלטען זייער געלד האט מען איהם געמוזט אבהיטען אונ צו ליעב דעם האט מען אריינגעשיקט וועהר פיעל חיל אונ מען האט ניט דערלאזט צו קיין אומגליק. דאס איינגע איז אויך געשעהען אין הײדעלבערג, וואו די שונאי ישראל האבען זיך שטארק געוואלט צופיהרען די האנד. נאר צוויי מענשענפריינדליכע פראפעסארען, דויב אונ טהיבא, האבען צונויפגענומען אסך סטודענטען אונ האבען בעשיצט די יודען כמעט מיט מסירת נפש.

פון דייטשלאנד האט זיך דאס פייער אריבער געכאפט אויך קיין דא־נעמארק, וואו די יודען האבען שוין געלעבט עטליכע יאהר גליקליך אונ פריי, נאר דארט האבען זיך חאטש געפונען פיעל מענשען, טאקי פון די איינוואהנער אלליין, וואס האבען זיך אנגענומען פאר די יודען אונ אפילו די גייסטליכע האבען זיי געשיצט, דערפאר האט מען אין בייערן ארויסגעוויזען מעהר רציחה ווי אומעדום אונ דארט האבען זיך שוין אבגעזוכט אזעלכע מהמירים וואס האבען געוואלט יוצא זיין די גרויסע מצוה פון יודען שלאגען מיט אללע הדורים: מען האט געברענט שולען צוריסען ספרי תורה אונ מען האט געמאכט א שהחיינו דארויף וואס מען האט בענייהט די שאנע מדות פון צוריק מיט הונדערטער יאהרען.

אין דער דאזיגער פינסטערער צייט האט דער אויבערשטער דווקא אזוי געפיהרט, אז יודען זאלען פון זיך ארויסגעבען צוויי מענשען, וואס זיי רעכענט דייטשלאנד מיט רעכט פאר ליכטיגע שטערן, וועלכע האבען גיט דערלאזט די דייטשען אין גאנצען זיך פערבלאנזען אונ האבען אנגעוויזען דעם וועג צו דער פרייהייט, וואס האט זיך אנגעהויבען אים יאהר 1848 כמעט פאר גאנץ איירעפא. דאס זענען געוועהן לודוויג בערנע אונ היינריך היינע.

לודוויג בערנע, אדער ליב ברוך, איז געבאהרן אין פראנקפורט אם מאין אים יאהר 1786, זיין פאטער האט זיך גערעכענט פון די שאנסטע בעלי בתים פון דער פראנקפורטער יודישער קהלה. אז ליב איז נאך אקינד געוועהן האט מען שוין ארויסגעזעהען, אז זיין קאפ טראכט אונ אונטערשיידעט פון גוט אונ שלעכט, ווי אין שטובינע אונ פאמיליען זאכען אזוי אויך אין אלס וואס בעגעגענט איהם אין קלאס צווישען חברים אונ אויפ'ן גאס צווישען מענשען. ניט איינמאל איז איהם זיין יונג בלוט צוקאכט געווארען, ווען עס פלעגען זיינע קריסטליכע

חֲבֵרִים מִיט שְׁפָּאט אִיהם נָאכְשְׁרַייֶען „יוד !“ נִיט דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט גֶע־
רֶעכֶענְט אַז מִיט דֶעם נָאמֶען „יוד“ בְּרוֹיךְ עֶר זִיךְ טַאקִי שֶׁאמֶען , נָאר וַוייל זַיין
עֶהרְלִיךְ יוּנג הַארְץ הָאט שׁוֹין דֶענְמָאלְט גֶעפִיהלְט דִי גַאנְצֶע אוּמְזִיסְטֶע שִׂנְאָה
אוּנ דִי גַאנְצֶע אוּנְגֶערֶעכְטִיגְקַייט, וָואס עֶס וֶוערְט אִין דֶעם אֵיינְצִיגֶען וָוארְט אוֹיסְ־
גֶעדְרִיקְט זַיין גַאנְצֶעם פָאלְק . אַזוֹי דֶערְצֶעהלְט עֶר אַלֵיין : „אַז אִיךְ הָאבּ אַמָאל
אַ רַייזֶע פַּאס גֶענוּמֶען אִין פְרַאנְקְפוּרְטֶער פָּאלִיצַייֶע , אוּנ עֶרְגֶעץ אַשְׁרַייבֶּער׳ל
הָאט מִיר אַרַיינְגֶעשְׁרִיבֶּען אִין פַּאס „יוּדֶע!“ הָאבּ אִיךְ גֶעפִיהלְט וָואס עֶר מֵיינְט
דֶערְמִיט . אוּנ מַיין הַארְץ הָאט דֶעמָאלְט גֶעזָאגְט : „וַוארְט , וַוארְט , אִיךְ וֶועל
אַייךְ אוֹיךְ שְׁרַייבֶּען אַמָאל אַפַּאס אַייךְ אַללֶעמֶען , וָואס אִיהר הָאט לִיעבּ דֶעם
אַנְדֶערְן בְּלוֹיז צוּ פֶערְגִיסֶען אוּנ פוּן אִיהם אָבְּשְׁפָּאטֶען !“

אוּנ זַיין הַארְץ הָאט אֱמֶת גֶעזָאגְט . בֶּערְנֶע הָאט וִוירְקְלִיךְ דֶעם דַייטְשֶׁעשֶׁען
פָּאלְק בַּאלְד אַ פַּאסְפָּארְט גֶעשְׁרִיבֶּען אוּנ אִיהם בֶּעצֵייכֶענְט מִיט אַללֶע זַיינֶע
פְּרִימְיֶעטֶעס , דָאס הֵייסְט : עֶר הָאט מִיט זַיין פַייֶערִיגֶער פֶעדֶער דִי דַייטְשֶׁען אוֹיפְ־
גֶעוִויזֶען אַללֶע זֵייעֶרֶע חֶסְרוֹנוֹת אוּנ זֵייעֶר אֵייגֶענֶע קְנֶעכְטִישֶׁע לַאגֶע ; אָבֶּער נִיט
פוּן שִׂנְאָה אוּנ נִיט מִיט נְקָמָה הָאט עֶר עֶס גֶעטְהוּן , וִוי עֶר הָאט אִין זַיינֶע
קִינְדֶערְשֶׁע יָאהרֶען גֶערֶעכֶענְט , נָאר פוּן לִיעבְּשַׁאפְט אוּנ רַחֲמָנוּת צוּ יֶעדֶען
אוּנְטֶערְדְרִיקְטֶען לֵיידֶענְדֶען מֶענְשֶׁען . אוּנ פוּן זַיין אֱמֶת׳ר לִיעבְּשַׁאפְט צוּ פְרַייהַייט
אוּנ גֶערֶעכְטִיגְקַייט . דִי אוּנְרֶעכְט , שְׁפָּאט אוּנ פֶערְדְרוּס , וָואס עֶר הָאט זִיךְ אַלְס
יוּד גֶענוּג אָנְגֶעלִיטֶען הָאבֶּען אִיהם דִי אוֹיגֶען גֶעאֶפֶענְט אַיינְצוּזֶעהן דִי אוּנְ־
גֶערֶעכְטִיגְקַייט וָואס וֶוערְט בִּכְלַל יֶעדֶען אֵיינְצִיגֶען גֶעטְהוּן , זַיין לָאגִישֶׁער שֵׂכֶל
הָאט בַּאלְד דֶערְקֶענְט , אַז נָאר דַארִיבֶּער בֶּעהַאנְדֶעלְט דֶער דַייטְשׁ זַיין יוּדִישֶׁען
שָׁכֵן אַזוֹי נִידְרִ׳ג אוּנ שְׁלֶעכְט , וַוייל עֶר , דֶער דַייטְשׁ אַלֵיין וֶוערְט פוּן דִי גְרֶא־
סֶערֶע פַאר אִיהם אַזוֹי בֶּעהַאנְדֶעלְט , דַארִיבֶּער הָאט עֶר זַיין גַאנְץ לֶעבֶּען אוּנ
דֶעם גַאנְצֶען כֹּחַ פוּן זַיין פֶעדֶער גֶעאָפְּפֶערְט , דֶער וֶועלְט צוּ עֶרְקְלֶעֶרֶען וָואס
רֶעכְט אוּנ אוּנְרֶעכְט הֵייסְט , אוּנ הָאט גֶעלֶערְנְט יֶעדֶען זַיינֶע אֵייגֶענֶע מֶענְשֶׁענְ־
רֶעכְטֶע דֶערְקֶענֶען אוּנ דִי אֵייגֶענֶע מֶענְשֶׁענְוִוירְדֶע שֶׁאטְצֶען אוּנ טְהַייֶער הַאלְטֶען .
עֶר הָאט שְׁטַארְק גֶעהָאפְט , אַז נָאר בִּילְדוּנג , פְרַייהַייט אוּנ אוֹיפְקְלֶערוּנג קָאנְן
זַיין לֵיידֶענְד פָאלְק הֶעלְפֶען , אוּנ עֶר הָאט מִיט זַיין בְּלוּט פוּנ׳ם הַארְצֶען גֶע־
שְׁרִיבֶּען דִיזֶע הָאפְנוּנג זָאלל אוֹיסְגֶעפִיהרְט וֶוערְן . דָאס לֵיידֶען פוּן זַיין פָאלְק
הָאט אִיהם גֶעלֶערְנְט פֶערְשְׁטֶעהֶען אוּנ פִיהלֶען דִי לֵיידֶען פוּן יֶעדֶען לֵיידֶענְדֶען
אוּנ עֶר הָאט זִיךְ דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט לֵיידֶענְדֶע אַוֶועקְגֶעגֶעבֶּען , אוּנ כְּדֵי מֶען
זָאלל נִיט זָאגֶען , אַז זַיין גַאנְצֶע כַּוָּנָה אִיז נָאר זִיךְ אַלֵיין אוּנ זַיינֶע יוּדֶען

האָט ער אים יאָהר 1818 אין אָפּפּענבאַך אָנגענומען דעם קריסטליכען גלויבען. אין האַרצען איז ער אָבער אַ יוד געבליבען, געטריי זיין פאָלק און האָט נאָך מיט מעהר מוטה און פייער פערטהיידיגט יודען אַלס פריהער; ער האָט איין געלעגענהייט ניט דורכגעלאָזען, וואו ער האָט ניט צו נישט געמאַכט די שונאים'ס טענות און בעשולדיגונג געגען יודען. און דייטשלאַנד האָט אין איהם באַלד דערזעהען, אַז ער איז אַ גרויסער וויכטיגער שרייבער, וואָס דערמאָנט אַ אָהנליכקייט צו לעססינגען. מען קאָן אָבער זאָגען, אַז ער האָט נאָך מעהר פאַר לעססינגען דער וועלט נוטצען געבראַכט, ווייל לעססינג'ס ווערק זיינען נאָר פאַר דער העכערע קלאַססע געוועהן, בערנע אָבער האָט געשריבען פאַר אַללע קלאַססען, און אַלץ וואָס ער האָט געשריבען האָט דער גראָסטער און דער קלענסטער געלעזען און פערשטאַנען, און ביסלעכווייז האָבען זיך זיינע ווערטער איינגעוואָרצעלט אין פיעל הערצער און האָבען, מיט דער צייט, אויך די געוויינשטע פריכטע געגעבען אויף וועלכע ער האָט געהאָפפט. איבער זיין צו אָפטען אַרויסזאָגען דעם אמת גאַנץ אָפען האָט ער זיך געמוזט בעזעצען אין פאַריז, און האָט פון דאָרט זיינע בעריהמטע „פאַריזער בריפע" געשריבען, וועלכע האָבען אין זייער צייט אַ גרויסען רושם געמאַכט, און אַזוי האָט ער ניט אויפגעהערט צו שרייבען און צו שטרייטען פאַר דער פרייהייט און גע-רעכטיגקייט זיין גאַנצען לעבען ביז זיין טויט. אים יאָהר 1837 איז בערנע גע-שטאָרבען אין פאַריז, נאָר זיין נאָמען און זיינע ווערקע לעבען נאָך און וועלען נאָך לאַנג לעבען אין דער געשיכטע פונ'ם דייטשעשען פאָלק און אויך טהייער בלייבען אין אונזער יודישער געשיכטע.

דער אַנדערער און נאָך גראָסערער יוד איז היינריך היינע. געבאָהרען אין דיססעלדאָרף אים יאָהר 1799. ער האָט ניט נאָר אַ גראָסערן טאַלאַנט געהאַט פאַר בערנען, אָבער אויך אַ וואַרעמערע ליעבענדערע יודיש האַרץ האָט ער געהאַט פאַר איהם. אין בערנען זעהען מיר נאָר, אַז ער איז אַ שונא פון דער אונ-גערעכטיגקייט וואָס ווערט געגען יודען געטהון, נאָר קיין בעזאָנדערע ליעב-שאַפט צו יודען זעהט מען ניט אין איהם, אין היינע'ן אָבער זעהט מען, אַז ער האָט יודען און יודישקייט אמת ליעב, אַז ער פיהלט ווי זיין האַרץ איז צום יודענטהום צוגעבונדען און איינגעוואַקסען און איהם איז ניט נאָר ליעב דער יוד, אָבער אויך טהייער זיין תורה, זיין געשיכטע, זיינע צרות און ליידען טויזענדער יאָהרען. „צייטענווייז; זאָגט היינע, פיהל איך מיך שטאָלץ וואָס איך געהער צו דעם געאַדעלטען אוראַלטען שטאַם, וואָס האָט אַזוי פיעל

געקאנט אויסלײדען און אריבערטראגען כדי זיין יחוס ניט צו פערקויפען !" איך
זעה די גריכען, שרייבט ער, זענען נאר שאנע יונגליך געוועהן, די יודען
אבער זעננען מאננער געוועזען, גבורים, וואס לאזען זיך ניט בויגען, ניט נאר
אמאל, אבער טאקי ביז הײנטיגען טאג, האטש זיי האבען אזוי פיעל פער־
פאלגונגען און צרות געהאט, און וואלט איך ניט האלטען דאס, וואס לייט
נעהמען זיך איבער מיט זייער יחוס, פאר א גרויסע נארישקייט, וואלט איך
מאגען אמת שטאלץ זיין דערמיט וואס מיינע עלטערן געהערן צו דעם „בית
ישראל" און קומען ארויס פון העלדען וועלכע האבען זיך געלאזט פייניגען און
זיינען אין פייער געגאנגען אויף קדוש השם, וואס איך קום ארויס פון יענע,
וועלכע האבען די מענשען מיט גאט בעקאנט געמאכט און זיי די ערשטע
מוסר געלערנט; פון דעם פאלק וואס האט אויף אללע געדאנקען פעלדער זיינע
העלדען אויסגעשטעלט און פאר יעדען ליכטיגען שטראהל גענוג בלוט און
קרבנות געגעבען !"

אין די יונגע יאהרען נאך איז ער צוגעשטאנען צו דער חברה יודישע
יונגע לייט, וואס האבען געארבייט צו פערברייטערן בילדונג צווישען יודען
און מיט צוארבייטען פאר ספעציאלע יודישע וויססענשאפט. מיט זיינע אללע
חברים צוגלייך, האט ער אויך זיך א נדר געטהון דאס יודישקייט ניט צו פער־
בייטען פאר קיין גליקליכע שטעללע ביי דער רעגירונג אדער ביי איין אנדערן;
און היינע האט טאקי אין דער יוגענד געלערנט און האט אליין געטהון צו־
דערקענען יודען און יודישקייט. אזוי זאגט ער אמאל: „דער גייסט פון דער
יודישער געשיכטע ענטדעקט זיך מיר וואס א טאג מעהר און מעהר!" און צו
בעוואונדערן און כמעט ניט צו פערשטעהען איז, וואס גראד אין דער צייט, וואס
ער האט זיך געפיהלט צו יודענטהום צו געבונדענער ווי פריהער, האט ער זיך
פלוצלונג, דעם 28 טען יוני 1825 געלאזט טויפען. אבער דאס טויפען זיך האט
איהם צו זיינע ברידער יודען נאך נאהענטער צוגעבונדען, און וואס עלטער ער
איז געווארן, דאס ליבער און דאס טהייערער איז ביי איהם געווארען דאס
יודענטהום. פאר דער ביבעל (תורה) האט ער קיין ווארטער געהאט זיין בע־
וואונדערונג און אכטונג אויסצודריקען. „די יודען קאנען זיך טראסטען וואס
זיי האבען נאר ירושלים און דעם בית המקדש פערלארען, ענטקעגען די תורה
וואס זיי האבען ארויסגעראטעוועט איז זייער אבדה כמעט ווי גאר נישט! וואס
אין מיר האט זיך צוריק אויפגעהאפט דאס געפיהל פאר אמונה, האב איך צו
פערדאנקען אט דעם הייליגען ספר! די ביבעל איז פאר מיר ניט נאר א טרייסט

אליין, אבער אויך א זאך וואס איך בעוואונדערע. אין דער יוגענד האב איך משה רבינו'ן ניט ליעב געהאט, עס קאן זיין, ווייל איך בין פערבלענדעט געווען פון די גריכישע קונסט און איך האב משה'ן ניט געקאנט מוחל זיין, וואס ער האט פערבאטען בילדער און סטאטועז צו מאכען, איך האב אבער ניט איינגעזעהן, אז חאטש משה האט אללע געקינסטעלטע בילדער פיינד געהאט, איז ער אלליין אבער דער גרעסטער קינסטלער אין דער וועלט געוועהן. ער האט זיין קונסט-גייסט בענוצט, אזוי ווי די עגיפטישע קינסטלער, נאר וואס גרויסע, אונצערשטערבארעס אויסצובויען, און אזוי ווי יענע האבען פון שטיינער אייביגע פיראמידען געבויט, האט משה, וואס איז נאך מעהר קינסטלער פאר זיי געוועהן, גענומען אפאמיליע פון פאסטוכער און האט פון איהר א פאלק אויסגעבויט, א פאלק וואס האלט זיך און וועט זיך פיעל לאנגער האלטען פאר די פיראמידען, א גרויס אייביג פאלק, גאטטעס פאלק, וואס דינט אללע אנדערע פעלקער אלס מוסטער; יא, וואס איז באמת א מוסטער פאר דער גאנצער מענשהייט! משה, האט דאס פאלק ישראל בעשאפפען! —.. און אזוי ווי איך האב אין אנהייב משה'ן ניט פערשטאנען, אזוי האב איך זיין ווערק, די יודען ערסט שפעטער בעגריפפען; די יודען וועלכען די וועלט האט איהר בעגריף פון איין איינציגען גאט צו פערדאנקען, די יודען, וואס האבען גאטט'ס געבאט און זיין הייליגע לעהרע געראטעט פון אללע שטורעמס און מלחמות ניכער ווי זייער לאנד און לעבען, ווי זייער פרייהייט און אונאבהאנגיגקייט. און זיי, די יודען האבען דעם טהייערן אוצר דער וועלט פריי געגעבען, דער מענשהייט טרייסט און גליק צו פערשאפען!" אין אזא ארט אייסערט זיך היינע פיעל מאל, וואו איהם קומט נאר פאר וועגען יודען און יודישקייט צו רעדען. זיין שיר „ר' יהודה הלוי" בעווייזט ווי ליעב די יודישע פאעזיע איז איהם געוועהן, און מען קאן זאגען: ווענן בארנע האט פאר יודען געשטריטען, האט אבער היינע די יודישע וואונדען געהיילט, און האט יודישען מוטה געשטארקט און אויפגעהייבען, און דערמיט אלליין איז ניט אבצושאצען דען ווערטה פון זיין טהון און ווירקען פאר יודען. אזוי ווי בארנע איז אויך היינע בעשערט געוועהן צו שטארבען אין פאריז: ער איז געשטארבען אים יאהר 1854. נאר וואס ווייטער און ווייטער ווערן זיינע ווערקע אין דער וועלט אלס בעקאנטער און בעליבטער. היינעס שריפטען זיינען שוין איין אייגענטהום געווארן ניט נאר פון דייטשען, נאר זיי געהארן שוין דער גאנצער געבילדעטער מענשהייט, און זעלטען ווען א פאעט איז נאך אין דער וועלט אזוי בעליבט געווארן, ביי דעם גרעסטען תי

ביים קלענסטען, אזוי בעליבט ווי היינעס פאעזיע איז אונ וועט בלייבען. פאר יודען האט ער געווים זעהר א גרויסען ווערטה, ווייל קיינער קאנן ניט אבב-לייגענען וואס ער אלליין האט זיין גאנצען לעבען ביז א מינוט פאר זיין טוידט געזאגט, אז ער איז א יוד אונ שטארבט א יוד, אונ נאך אזעלכע רייד וואס ער האט אויך אויף דער געבילדעטער וועלט ירושה געלאזען, ווער קאנן עס איהם אבלייקענען?!

אז די יודען פון דייטשלאנד אונ עסטעררייך איז אזוי שלעכט געוועהן האבען זיך א טהייל פון זיי געווארפען אויף אללע זייטען אונ האבען אנגעהויבען זוכען הילף דארט, וואו די ישועה איז דווקא געוועהן ווייט. דעמאלט האט גראד א משוגע׳נער ניישטליכער טהאמאש פעשעל פון ברוינזיא, אין עסטע-רייך געמאכט אים יאהר 1814 א בעזונדער סעקטע, וואס האט אלליין ניט געוו-וואוסט וואס זי וויל, נאר אזוי ווי מען האט זיי אנגעהויבען רודף׳ן האט זיך זייער צאהל פערגרעסערט ביז פינף טויזענד. צו זיי זענען צוגעשטאנען עטליכע יודען אונ האבען געמיינט, אז דורך דער סעקטע וועלען זיי געהאלפען ווערען; די גאנצע סעקטע האט אבער געדויערט, זעהר א קורצע צייט, זיי זענען אללע אזוי ווייט פערקראכען, אז זיי האבען געוואלט קוילען אייגענע קינדער, אונ עס האט זיך אויסגעלאזט דערמיט, וואס אין פינף יאהר ארום איז שוין קיין זכר ניט געוועהן פון דער דאזיגער סעקטע, וואס האט זיך גערופען, „דער יודיש קריסטליכער גלויבען" אונ טהאמאש פעשעל האט געענדיגט זיין לעבען אין א הויז פון משוגעים. דאס איז געוועהן א קורצער חלום אין א גע-שטערטען שלאף פון א מענשען, וואס האט ניט וואו א קאפ אנידערצולעגען: ער שפארט זיך אן אויף א שטיין, עס ווייזט זיך איהם אויס אויף׳ן הימעל א יריד אונ ער חאפט זיך נאר אויף מיט קאפ-וועטהיג.....

ניט בעסער האט זיך אויסגעלאזט איין אנדער יודישער חלום, וואס האט אויך מעהר ניט געדויערט ווי א פאר יאהר. אין אמעריקא האט געוואהנט א גרויסער יודישער עושר, ר׳ מרדכי עמנואל נח, וואס איז פריהר געוועהן אמעריקאנישער געזאנדטער ביי דער מלוכה פון תונים, אז ער האט געהערט פון דער ווייטענס וואס פאר א צרות עס טראגען איבער זיינע ברידער אין אייראפא איז ביי איהם געבליבען א פלאן צוזאמען צוגעהמען זיינע צוזייעטע אונ צושפרייטע ליידענדע ברידער קיין אמעריקא אונ דארט מאכען פון זיי א זעלבסטענדיגע מלוכה. ר׳ מרדכי עמנואל נח האט בעטראכט אז אין אמעריקא זענען דעמאלט געוועהן זעהר וועניג יודען, צוויי קליינע יודישע קהלות האבען

עקסיסטירט אין נוי-יארק אונ נוי-פארט אונ ווייטער האט מען אין פיעל ארטער אפילו ניט געקאנט דאס געשטאלט פון א יודען. מען דערצעהלט אפילו, אז אין אזא גרויסער שטאדט ווי ציננציננאטי האט זיך ערשט אים יאהר 1816 בעזעצט דער ערשטער יוד – א זייגערמאכער, אונ איינער פון די דארפסלייט האט איהם געבראכט א זייגער צו פערריכטען; אין עטליכע טאג ארום איז ער געקומען אפנעהמען זיין זייגער, האט ער געפונען די קלייט פערשלאסען אונ האט שוין געהערט, אז דער זייגערמאכער איז געווים אנטלאפען. אז ער האט זיך אבער אנגעהויבען צו פרעגען ביי די שכנים, האט מען איהם פערשטעהען געגעבען, אז היינט איז שבת אונ אזוי ווי דער זייגערמאכער איז א יוד האט ער זיין קלייט צוגעמאכט. מיט א שמחה איז ער צוריקגעקומען אין דארף אונ האט דער משפחה דערצעהלט אז אין שטאדט איז דא א יוד, אונ אז ער איז דערנאך אין א וואכען-טאג געפאהרען אפנעהמען דעם זייגער האט ער גע-מוזט מיטנעהמען זיין אלטע מוטטער, וואס איז געוועהן זעהר נייגיריג אונ האט געוואלט מיט איהרע אייגענע אויגען זעהן אזעלכען, וואס שטאמט ארויס פונ'ם אלטען יודישען פאלק. ביי אזא לאגע וואס די אמעריקאנער האבען אפילו ניט געוואוסט ווי א יוד זעהט אויס אונ ביי דער פרייהייט וואס אללע פעלקער האבען געהאט אין אמעריקא, איז דערפלאן ניט געוועהן אפילו קיין שלעכטער, אז יודען זאלען זיך בעזעצען אין דעם נייען אונ פרייען לאנד, נאר ר' מרדכי עמנואל נח האט, ווי עס שיינט, ניט געהאלטען פונ'ם פסוק: „והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגא מאד", אז מען דארף אנהויבען פון קליין אונ דערנאך ווערט עס שוין ממילא גרויס, ער האט געוואלט מיט א מאל אויפהויבען דאס יודישע פאלק אונ עס נאך מאכען פאר א בעל הבית אויף פרעמד ערד. עס איז טאקי געווארען א גרויסער רעש, אונ בעזאנדערס אז זיינע בריעף זענען אנגעקומען קיין אייראפא אונ ער האט בעשטימט, אז יעדער יוד זאל געבען א דאלאר א יאהר, דאס געלד זאל געהען אויף איבערצופיהרען דעם עולם קיין אמעריקא, אונ אכטונג געבען דארויף זאל א בעזונדער קאמיטעט אין פאריז. געהייסען האט עס, אז צו איהם זענען צוגעשטאנען פיעל רבנים, לומדים, באנקירען אונ געלעהרטע, ווי ר' אברהם וויטא די קולוניא פון פאריז, אנדראדא אונ גראדיז פון באררדא, מענדעזא פון לאנדאן, גונעץ קורדוזא פון גיבראלטאר, ר' אברהם כוסאק פון ליווארנא אונ נאך אנדערע גרויסע לייט. דער טאג וואס מען האט בעדארפט לעגען דעם ערשטען שטיין אונ אנהויבען בויען די ערשטע יודישע שטאדט אררט איז בעשטימט

געוועהן אויף'ן 7 פעברוואר 1826 אונ ר' מרדכי עמנואל נח האט טאקי געמאכט א גרויסע צערעמאניע אונ פון פיעל ערטער זענען זיך די אמעריקאנער צונויפגעפאהרען צו דער יודישער שמחה אונ האבען מיט'ן נאנצען הארצען פערגונען די יודען זיי זאלען זיך צושלאגען צו א איינענער נחלה. עס איז אבער דערפון גאר ניט געווארען, אונ שפעטער מיט עטליכע יאהר האט מען פערגעסען אפילו דעם זכר פון דער שטאדט, אדער, בעסער געזאגט, פון דעם לופט־שלאס, וואס איז אומגעפאלען נאך עהדער מען האט איהם אויסגעבויעט. מיט די הענד קאן מען זיך גאר ניט נעהמען פאר דער צייט, אונ דער אמעריקאנישער ארארט איז ניט געוועהן דער פלאץ, וואו די יודישע תבה זאל זיך קאנען אבשטעלען, ווען דער מבול האט נאך ניט אויפגעהערט אונ די גאנצע חוואליעס טראגען זי אלץ ווייטער אונ ווייטער....

5 די רעפארם אונ די יודישע וויסענשאפט.

(1818—1840 נאך קריסטוס געבורט).

זייט די פראנצאזישע יודען זענען געוואהר געווארען פון פרייהייט, אונ מענדעלזאהן האט געוויזען די דייטשע יודען דעם וועג פון אויפקלאהרונג, האבען פיעל פון די אויפגעקלערטע אנגעהייבען נאכצוטראכטען, אז עס איז ניט נוט מען זאל ווייטער בלייבען ביי די אייגענע דינים אונ מנהגים, וואס זענען איבערגענאנגען א ירושה פון טויזענד יאהר צוריק, אז עס זענען דא א סך זאכען וואס דער נייער דור וועט דארויף ניט וועלען אונ אויך ניט קאנען בעשטעהען, אונ אז עס איז גלייכער איינצופיהרען א ביסעל נייעס עהדער זיך האלטען פעסט אין דעם אלטען, אונ צו ליעב דעם זאלען פיעל זיך אבזאגען גאר אין נאנצען פון יודישקייט. אזוי האט מען זיך גענומען מאכען א רעפארם, דאס הייסט: איבער מאכען, אבשאפען אללע איבריגע זאכען, אויפטהון עפים נייעס אונ געטהינעס אונ געבען דעם יודישקייט אזא פארם, אז יודען זאלען זיך קאנען אויסגלייכען מיט אללע איירא פעאישע פעלקער.

דער ערשטער וואס האט זיך גענומען מאכען נייע ארדנונגען ביים דאווענען איז געוועהן ר' יעקב ישראל יאקאבזאהן, וואס האט זיך גערעכענט פאר'ן פארשטעהער פון די יודען אין וועסטפאלען. ער האט איינגעפיהרט, צוזאמען מיט די תפלות אויף לשון קדש, אויך דייטשע געבעטע, ער פלעגט

אַללײן דַרְשַׁנְ׳ען אִין שׁוּל אױף דַײטְשׁ, אוּנ הָאט גֶעהֵײסֶען, אַז צוּ דְרַײצֶעהן יָאהר זָאל מֶען פַאר די יוּדִישֶׁע מֶאדְלֶעךְ מַאכֶען אַ מִין „בַּר מִצְוָה״ אָדֶער קָאנְפִירְמַאצִיָאן, דָאס הֵײסְט: זֵײ פֶערְהֶערֶען צוּ וֵוײסֶען זֵײ די יְסוֹדוֹת פוּן דֶער אֱמוּנָה, אוּנ זֵײ אױךְ פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעבֶּען וָואס פַאר אַ דִינִים אוּנ מִצְוֹת זֵײ דַארְפֶען אָבְּהִיטֶען. אַז יַאקָאבְּזָאהן אִיז, אִים יָאהר 1816, אַרִיבֶּער קֵײן בֶּערְלִין, הָאט עֶר דָארְט אִין אַ בֶּעזוּנְדֶער זַאל, צוּזַאמֶען מִיט׳ן בַּאנְקִיר ר׳ יַעֲקֹב בֶּעעֶר, דֶעם פָאטֶער פוּנ׳ם בֶּערִיהמְטֶען קָאמְפָּאזִיטָאר מֵאִיר־בֶּעעֶר, גֶעאֶפֶענְט אַ שׁוּל אוּנ הָאט אױךְ אַײנְגֶעפִיהְרְט אֵײן אָרְגֶעל. אַזַא שׁוּל הָאט צוּ זִיךְ, מִן הַסְתָּם, צוּגֶעצױגֶען אַ סַךְ עֶדְלֶע יוּנְגֶע לַײט, אוּנ דָארְט הָאבֶּען זִיךְ אױסְגֶעבִּילְדֶעט די עֶרְשְׁטֶע פְּרֶעדִיגֶער יַעֲקֹב אױעֶרְבַּאךְ, קְלֵײא אוּנ גִינְזְבּוּרְג. די פְרוּמֶע הָאבֶּען אָבֶּער דָאס נִיט גֶעוָואלְט לַײדֶען אוּנ הָאבֶּען אַזױ לַאנְג גֶעאַרְבַּײט בַּײ דֶער מְלוּכָה״ בִּיז מֶען הָאט גֶעהֵײסֶען פֶערְמַאכֶען די שׁוּל. דֶעמָאלְט אִיז קְלֵײא אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען קֵײן הַאמְבּוּרְג אוּנ הָאט דָארְט גֶעאֶפֶענְט אַ נַײע שׁוּל, וָואס אִיז נָאךְ גֶעוָוארֶען אַ סַךְ מֶעהר רֶעפָאמִירְט וִוי די בֶּערְלִינֶער.

די בִּיטֶערֶע יוּדִישֶׁע לַאגֶע פוּן אֵײן זַײט, אוּנ דָאס וָואס די אױפְגֶעקְלֶערְטֶע הָאבֶּען אָנְגֶעהױבֶּען אױפְצוּטְהוּן נַײעס, פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַײט, הָאט גֶעמוּזְט פִּיהְרֶען דֶערְצוּ, וָואס דָאס לוֹמְדוּת אִיז גֶעפַאלֶען אוּנ די גְרױסֶע יְשִׁיבוֹת פוּן פְּרָאג, פְּרַאנְקְפוּרְט, אַלְטוֹנַא, מֶעטְץ, פוּרְטְה אוּנ הַאלְבֶּערְשְׁטָאדְט, וואוּ טױזֶענְדֶער יוּדִישֶׁע בַּחוּרִים הָאבֶּען פְרִיהֶר גֶעשֶׁאפְּט זֵײעֶר גַאנְץ חֲרִיפוּת, זֶענֶען כִּמְעַט גֶעבְּלִיבֶּען לֶעדִיג. אֲפִילוּ אִין פױלֶען הָאט זִיךְ דֶער צָאהל פוּן די לוֹמְדִים פֶערְקְלֵײנֶערְט אוּנ גֶעשֵׁ״ס׳ט אױף דֶער וֶועלְט הָאבֶּען נָאר פִיעֶר רַבָּנִים: ר׳ מָרְדְכַי בֶּענֶעט פוּן נִיקָלְשְׁבּוּרְג, ר׳ יַעֲקֹב לִיסַא, ר׳ עֲקִיבָא אַיגֶער אוּנ ר׳ מֹשֶׁה סוֹפֵר. די דָאזִיגֶע רַבָּנִים אָבֶּער הָאבֶּען אִין זִיךְ נִיט גֶעהַאט דֶעם כֹּחַ זִיךְ אַרױסְצוּשְׁטֶעלֶען פַאר מַנְהִיגִים פוּנ׳ם גַאנְצֶען דוֹר, זֵײ הָאבֶּען מֶעהר נִיט גֶעוואוּסְט נָאר זֵײעֶרֶע שַׁאֲלוֹת אוּנ פּוֹסְקִים אוּנ הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען די אַללֶע, וָואס גֶעהֶען מִיט אֵײן אַנְדֶער דֶרֶךְ פַאר גְרױסֶע אַפִּיקוֹרְסִים, וָואס עֶס אִיז שְׁוֶוער זֵײ מַחֲזִיר לְמוּטָב צוּ זַײן, אוּנ דַארִיבֶּער אִיז גָאר נִיט כְּדַאי מִיט זֵײ הָאבֶּען צוּ טְהוּן. די אױפְגֶעקְלֶערְטֶע הָאבֶּען טַאקִי מֶעהר נִיט בֶּעדַארְפְט נָאר מֶען זָאל זֵײ לָאזֶען טְהוּן רוּהִיג זֵײעֶר אַרְבַּײט, אוּנ אַז ר׳ מֹשֶׁה סוֹפֵר הָאט זִיךְ עֶפִּיס יָא גֶעוָואלְט פְרִיוֶוען אוּנ אָנְהױבֶּען מִיט זֵײ אַ מִלְחָמָה, אִיז יַאקָאבְּזָאהן נִיט פוּיל גֶעוועהן אוּנ הָאט אַרױסְגֶעשִׁיקְט אַ בֶּעזוּנְדֶער שָׁלִיחַ צוּ די רַבָּנִים פוּן די קְלֵײנֶערֶע

שטאדט און בעטען ביי זיי איין הסכמה אויף די אללע אויפטהועכצען פון דער רעפארם, דעם שליח איז באלד געראטהען אריבערצושלעפען אויף זיין זייט צוויי רבנים: ר׳ אהרן חארין פון אראד און ר׳ משה קוניץ פון אפען. עס איז אבער שפעטער צוגעקומען דער רעפארם א בעשיצער פון אזא זייט, וואס מען האט עס גאר ניט געקאנט ערווארטען; איינער פון די פרימסטע לומדים אין דייטשלאנד, ר׳ אליעזער ריסער, איין איידעם פונ׳ם רב ר׳ רפאל כהן און זיין רעכטע האנד, איז אפענטליך ארויסגעשפרונגען געגען די האמבורגער „פרומע״, וואס האבען געשריגען, אז די אויפגעקלארטע מיט זייערע נייע שולען מאכען א תל פון יודישקייט, און האבען אנגעהויבען דריגגען, אז עס איז גאר קיין עולה ניט ווען מען דאווענט רוהיג, געלאסען מיט א שאנעם נוסח, און ניט מיט קיין קולות און געוואלדען, ווי אין די קלייזלעך. אזוי האט די שול-רעפארם בעקומען מעהר קראפט, און ביסלעכווייז האבען אנגעהויבען אין די נייע שולען צו קומען בעלי בתים פון געוועהנליכע סוחרים. אים יאהר 1820 האבען די בערלינער און האמבורגער סוחרים, וואס זענען זיך צונויפגעפאהרען אויפ׳ן יריד קיין לייפציג און האבען דארט געמוזט בלייבען די גאנצע ימים נוראים, געאפענט דארט א קליין שולכען אויף דעם שטייגער פונ׳ם האמבורגער טעמפעל, און מאיר-בער, וואס איז נאך דעמאלט געוועהן גאר א יונגער מאנן, האט אימיסטען אנגעשריבען די מוזיק פון עטליכע תפלות פאר׳ן קאהר. שפעטער מיט א פאר יאהר האבען זיך אזעלכע שולען געעפענט אויך אין קארלסרוהע, קעניגסבערג און ברעסלויא.

אז די האמבורגער פרומע האבען געזעהען ווי די אויפגעקלארטע הויבען אן אזוי וואקסען און זייערע רבנים זענען ניט אים שטאנד געגען זיי עפּיס אויסצופיהרען, איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען אויפנעהמען פאר רב און פארשטעהער א בעריהמטען למדן, וואס איז אי א בן תורה, אי ניט פרעמד פון בילדונג, כדי ער זאל וויסען וואו מען קאן טרעפען די שוואכע זייט פונ׳ם שונא און זאל זיך קאנען געגען די רעפארמירטע ארויסשטעלען. דער גורל איז געפאלען אויף ר׳ יצחק בערנאס, און אזוי ווי ער איז טאקי געוועהן אמת קלוג און פרום האט ער זיך ניט געוואלט אריינלאזען אין מחלוקת און האט ביסלעכווייז אליין אנגעהויבען מאכען נייע ארדנונגען, ביז ביידע צדדים האבען אויפגעהערט אייגער דעם אנדערן נאכצוקוקען און יעדער האט אין זין געהאט זיינס. אזוי האט ר׳ יצחק בערנאס שטילערהייד געארבייט, אז צווישען די האמבורגער יודען זאל ווערען שטיל.

אין דער איינענער צייט האט מען אנגעהויבען הערען פון ר׳ יצחק נתן מאנהיימער, דעם ערשטען פרעדיגער פון וויען, וואס האט כמעט פיערציג יאהר פערנומען זיין שטעללע און אללע האבען איהם ליעב געהאט, סאי פרומע, סאי אויפגעקלערטע. אז מען האט אין וויען געעפענט אים יאהר 1826 דעם ערשטען טעמפעל און מען האט אראבגעבראכט מאנהיימער׳ן, האט מען באלד פון איהם געהערט נאר איין ווארט „שלום“, ווייל ער האט פערשטאנען, אז כל זמן די אויפגעקלערטע וועלען שטעהען אבגעזאנדערט פון׳ם פאלק און די פרומע וועלען קוקען אויף זיי קרום, וועט פון דער גאנצער רעפארם קיין תכלית ניט ווערען. דערפאר האט ער געדרונגען אז מען טאר ניט חאפען, און אז עס איז גלייכער צו געהען מיט א מיטעל-וועג, כדי אללע זאלען זיין צופרידען. מאנהיימער האט געוויזען, אז מען קאן זיך בעגעהען אהן אן ארגעל, אבי עס זאל ניט זיין קיין געשריי וועגען חלול שבת, און ער האט רעכט געהאט. דער דרך פון שלום האט איהם געהאלפען צו ווערען דער פארשטעהער פון דער גאנצער יודישער קהלה און, אויף איהם קוקענדיג, האבען די קהלות פון פעשט, פראג און אנדערע שטאדט אויך איינגעפיהרט „קאהר-שולען“ און די אויפגעקלערטע האבען אומעדום אנגעהויבען שפיעלען א ראללע.

דעמאלט האבען דריי יונגע לייט, ר׳ יום טוב ליפמאן, אדער לעאפאלד צונץ, עדואַרד גאנז און ר׳ משה מאזער, געמאכט א בעזונדער חברה אויף צו ארבייטען וועגען דער יודישער וויסענשאפט. זיי האבען טאקי באמת געמיינט, אז די גאנצע שנאה צו יודען נעהמט זיך נאר דערפון, וואס זיי זענען ניט געבילדעט און קוים וועט די זונן פון אויפקלערונג שיינען איבער זיי וועט די שנאה להלוטין פערשוואונדען ווערען און אללע וועלען זיי מקרב זיין ווי ברידער. דעם טעות האבען אויך אנדערע געבילדעטע יודען געהאט שפעטער מיט א סך יאהרען נאך אין עטליכע ערטער; עס איז אודאי ביטער געווארען אויפ׳ן הארץ, ווען ניט קיין צארטליכע האנד האט אויפגעוועקט פונ׳ם דרעמעל און געגעבען אנצוהערען אז מען דארף פערגעסען א נארישען חלום, ווי זיס ער זאל ניט זיין, נאר קיין רעה איז קיין מאל דערפון ניט ארויס-געקומען: די וויסענשאפט האט דערווייל צווישען יודען דערגרייכט זעהר א שאנע מדרגה און חכמה איז שטאנדיג געוועהן און וועט עביג בלייבען דאס בעסטע צירונג פאר׳ן יודען. אויך דעמאלט האבען די אללע, וועלכע האבען אונטערגעשטיצט די קליינע חברה, ניט בעדארפט קיין חרטה האבען. פון די יונגע שוואכע בוימעלעך זענען געווארען פעסטע איינגעווארצעלטע בוימער

מיט טהייערע פרות, אונ נאר ניך האבען זיך ארויסגעוויזען אזעלכע גרויסע לייט
ווי ר׳ יצחק מרדכי יאפע, וועלכער האט דער ערשטער זיך גענומען שרייבען
די געשיכטע פון יודען ביז צו דער נייער צייט, ר׳ נחמן קראכמאל, דער
בעריהמטער פילאזאף, וואס האט אנגעשריבען א ספר „מורה נבוכי הזמן",
ר׳ שלמה יהודה ליב ראפאפארט דער פראגער רב, וואס האט מיט
זיין לעבען בעוויזען, אז בילדונג שאדט ניט צו פרומקייט, אונ ר׳ יוסף פערל,
וואס האט געעפענט די ערשטע יודישע שולע אין טארנאפאל אונ האט
גאליציען געמאכט פאר איין ארט פון תורה אונ חכמה.

נאר חאטש די יודען האבען אזוי געארבייט אויפ׳ן פעלד פון וויסענשאפט,
האט מען זיי אין דייטשלאנד נאך גוט פיינד געהאט אונ פון קיין רעכטע האט
מען נאר ניט געטארט דענקען. די דייטשע מלוכות האבען ניט געוואלט זיך
א משל נעהמען פון פראנקרייך, וואו מען האט אים יאהר 1830, ווען עס האט
געהערשט לואי-פיליפ, אויסגעגלייכט אללע רעליגיאנען אונ דאס לאנד האט
אויף זיך גענומען צו צאהלען שכירות די יודישע רבנים גלייך מיט די גייסט-
ליכע אונ אויסהאלטען די ראבינערשולע, וואס מען האט צוריק מיט א יאהר
געעפענט אין מעץ. אז עס פלעגען זיך אמאל יא געפינען עדלע מענשען,
וואס האבען ניט געקוקט אויף זייער כבוד אונ האבען אויפגעוועקט די שאלה
וועגען דער יודישער לאגע, האט מען זיי פערשריגען, אונ מען האט זיי ניט
געלאזט קיין ווארט רעדען. אזוי איז אויך געוועהן אין פראנקפורט, ווען מען
האט אין סענאט געוואלט חאטש מאכען א היתר וועגען יודישע חתונות אונ
מבטל זיין דאס אלטע געזעץ, וואס האט ערלויבט נאר דעם עלטערן זוהן אין
א יודישער משפחה חתונה צו האבען: צוויי דריטעל פון די סענאטארען זענען
געוועהן געגען דעם אונ די איבריגע האבען געמוזט אנבויגען די קאפ. די דאזיגע
פינסטערע צייט, ווען יודען האבען, דאכט זיך, בעדארפט פערליערן דעם
לעצטען מוטה, האט אבער דווקא אויפגעמונטערט איין יודען ער זאל אוועק-
לעגען אללע זיינע כוחות אונ זאל אנהויבען א מלחמה פאר זיינע ברידער מיט
אויסוועניגסטע שונאים. דאס איז געוועהן ר׳ גבריאל ריסער, א מענש וואס
האט ניט אויפגעהערט דאס גאנצע לעבען ליעב צו האבען זיין פאלק מיט א אמת׳ער
הייסער ליעבע אונ איז ניט מיעד געווארען צו זיין א מליץ יושר פאר זיינע ברידער
ביז ער האט אלליין זוכה געוועהן צו זעהען פאר זיין טויט אים יאהר 1860,
די דייטשע יודען נאר אין א פרעהליכען מצב. ניט וועניגער פון ריסער׳ן האט
אויך געארבייט זיין חבר, דער דאקטאר ר׳ שלמה לודוויג שטיינהיים,

וואס האט מיט זיינע שירים געשטארקט דעם יודען אונ הויך געמאכט פון דעם,
וועלכער האט זיך דערשראקען פאר'ן ערשטען שטורמווינד אונ האט זיך געזוכט
א בעהאלטעניש צווישען פרעמדע אונ ניט צווישען די זייניגע.

אין יענער צייט האט אויך די העבראישע שפראכע אנגעהייבען בליהען:
ר' שמואל ליב גאלדבערג פון טארנאפאל האט געעפענט א זשורנאל
„כרם חמד" אונ די בעסטע יודישע געלעהרטע, צווישען זיי אויך צונץ אונ
ר' מיכאל זאקס, זענען געווארען זיינע מיטארבייטער. דערמאלט האט אויך
שטארק קונה שם געוועהן מיט זיינע ספרים ר' יצחק שמואל רעדזשיו
פון גארץ, אונ אויף איהם קוקענדיג, איז אין איטאליען געווארען א גאנצע
חברה פון העבראישע שרייבער, צווישען וועלכע עס האבען זיך בעזונדערס
אויסגעצייכענט נחום ירונדי, דער רב פון פאדוא, אלמאנצי, איינער פון
די גרעסטע גבירים, ר' שמואל וויטא דעלא-וואלטע, א דאקטאר פון
מאנטוא, אונ ר' שמואל דוד לוצאטו, דער דירעקטאר פון דער ראבינער-
שולע אין פאדוא. אים יאהר 1837 האט אויך דער דאקטאר לודוויג פיליפ-
זאהן, וואס איז שפעטער געווארען רב אין מאגדעבורג, אנגעהויבען ארויס-
צוגעבען „די צייטונג דעס יודענטהומ'ס" אונ האט ביז זיין טויד,
מעהר פון פינפציג יאהר, ניט ארויסגעלאזט די פעדער פון דער האנד.

אזוי האבען די יודישע געלעהרטע ניט אויפגעהערט צו ארבייטען, אונ
זיי זענען געגאנגען מיט דעם דרך, אז ווי באלד די יודען וועלען זיך בילדען
אונ וועלען ניט זיין פערנארעכט, וועט זיי דאך בעסער ווערען אונ אללע אנ-
דערע פעלקער וועלען ניט עביג קאנען פערלייגנען זייער ווערטה. דערפאר האט
יעדער פון זיי רוהיג, אהן רעש געטהון אלדינג וואס ער האט גערעכענט פאר
נוטצליך אונ נאטהיג צו דעם ציעל, וואס אללע האבען געהאט פאר די אויגען.
ניט שטענדיג איז אבער געוועהן שטיל אין דער יודישער געלעהרטען-וועלט.
צוויי גרויסע לומדים, וואס זענען פון קינדהייט אן געוועהן חברים, זענען זיך
צוגאנגען אין פערשיעדענע דרכים, אונ עס האט זיך צווישען זיי אנגעהויבען
א מחלוקת, ניט חלילה וועגען פערזענליכע שנאה, נאר א אמת'ע מחלוקת לשם
שמים. דאס זענען געוועהן ר' אברהם גייגער, וואס איז ארויסגעקומען פון
א גרויסער רבנישער משפחה, אונ ר' שמשון רפאל הירש, וואס איז אויס-
געוואקס'ן ביי עלטערן-סוחרים פונ'ם מיטלען גראד. אייגענטליך, ווען מען זאל
רעכנען אז קינדער טהוען שטענדיג נאך עלטערע, וואלט גייגער זיך בע-
דארפט האלטען אין די רבנישע גאנג אונ הירש וואלט בעדארפט זיין נאר

אַ הײנטיג־װעלטיגער ; צום סוף איז אויסגעקומען פונקט פערקעהרט : גייגער האט זיך ניט געװאָלט בעגעהען נאָר מיט אַ קאָהר־שול אונ מיט עטליכע נייע צערעמאָניעס , ער האָט טאַקי געשריגען, אַז מען דאַרף אומװאַרפען דעם גאַנצען הגין װאָס די רבנים האָבען די לעצטע צייט אויסגעבויעט אָהן אַ פּלאַן אונ אָהן אַ אָרדנונג ; היר'ש װידער האָט ניט געלאָזט אָנרירען אפילו איין אות פונ'ם „שלחן ערוך" אונ האָט געדרונגען, אַז קוים װיל מען איין שטיינדעל צונעהמען מוז דאָס גאַנצע הויז איינפאַלען, אונ דער יוד װעט נאָר בלייבען אין דרויסען אונ װעט סוף כל סוף מוזען ערגיץ אין דער פרעמד זיך אַריינבעטען אין שכנות . ביידע האָבען זיך געהיצט . ביידע האָבען מיט פייער אַרויסגעזאָגט זייערע פערקעהרטע מיינונגען , נאָר ביידע זענען געװעהן הייסע יודען , ביידע האָבען גלייך ליעב געהאַט זייערע ברידער אונ יעדער האָט געמיינט זיי צו העלפען מיט איין אַנדער דרך .

דער גלאַנצענדער צושטאַנד פון דער יודישער װיסענשאַפט האָט אויך קריסטליכע געלעהרטע איינגעגעבען חשק זיך צו בעשעפטיגען מיט לשון קדש, אונ מיט בעזאָנדער לויב מוז מען דערמאָנען די נאָהמען פון צװיי גרויסע לייט : פראַנץ דעליטש , װאָס האָט זעכציג יאָהר כסדר זיך אָבגעגעבען מיט העבּ־ראַיש , אונ אַדאָם מאַרטינע . זיי האָבען , צו ליעב דער יודישער װיסענ־שאַפט , אויך ליעב בעקומען דאָס יודישע פאָלק , אונ ביי יעדער געלעגענהייט האָבען זיי מיט פערגניגען אַרויסגעװיזען װי זיי שאַצען די יודען אונ האָפען , אַז דאָס יודישע מזל װעט נאָך אַ מאָל שיינען װי פריהר , אַזוי װי עס פּאַסט טאַקי פאַר אַ פאָלק מיט אַזאַ טהייערער ירושה , װי די תורה אונ איהר עבּריגע הייליגע שפּראַכע.

---

6 ר' משה מאָנטעפיאָרע אונ די בלוטבעשולדיגונג פון דמשק.

(1885—1840 נאָך קריסטוס געבורט).

דער שרעקליכער בלבול , װאָס האָט װי אַ דונער געטראָפען אים יאָהר 1840 די יודען פון דמשק , אונ צוזאַמען מיט זיי אַללע זייערע ברידער אויף דער גאַנצער װעלט , אונ די ישועה װאָס איז געקומען דורך אַ מענשען װאָס האָט אין זיין לעבען קיין הייליגערס ניט געװאוסט פון צדקה אונ מעשים טובים , דאָס אַלדינג

הָאט אַזוֹי צוּנוֹיפְגֶעבּוּנְדֶען דָאס אוּמְגְלִיק פוּן דַמֶשֶׂק מִיט דֶעם זֵכֶר פוּן ר׳ מֹשֶׁה מָאנְטֶעפְיָארֶע, אַז מִיר מוּזֶען פְרִיהר, עֶהדֶער מִיר דֶערְצֶעהלֶען דִי גֶעשִׁיכְטֶע פוּן דֶער עֲלִילָה, זָאגֶען עֶטְלִיכֶע וֶוארְטֶער וֶועגֶען דֶער גְרוֹיסְקַייט פוּן דֶעם צַדִיק, וָואס הָאט צוּ זִיךְ דֶערְוַוייל קַיין גְלַייכֶען נִיט אִין דֶער גַאנְצֶער גֶעשִׁיכְטֶע פוּן דֶעם לֶעצְטֶען יָאהר הוּנְדֶערְט.

די מִשְׁפָּחָה מָאנְטָאפְיָארֶע שְׁטַאמְט אַרוֹיס פוּן אִיטַאלְיֶען. דֶעם 8־טֶען חֶשְׁוָן 1784 אִיז גֶעבּוֹירֶען גֶעוָוארֶען ר׳ מֹשֶׁה אִין לִיוָוארְנָא בַּיי נִיט קַיין רַייכֶע עֶלְטֶערְן. זַיין פָאטֶער וָואס הָאט שְׁטֶענְדִיג גֶעוָואהנְט אִין לָאנְדָאן, אִיז גֶעוֶועהן אַ מִיטְלֶער בַּעַל הַבַּיִת, בֶּעפַאלְלֶען מִיט אַ סַךְ קִינְדֶער. עֶר אִיז פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען גֶעוֶועהן בְּכֹחַ צוּ גֶעבֶּען זַיין זוּהן אַיין אָרֶענְטְלִיכֶע עֶרְצִיהוּנְג, אוּנ וִוי עֶר הָאט נָאר גֶעעֶנְדִיגְט דִי שׁוּלֶע אִיז עֶר פְרַייוִוילִיג אַרַיינְגֶעטְרֶעטֶען אִין מִילִיטֶער אוּנ הָאט זִיךְ גִיךְ אוֹיסְגֶעדִינְט פַאר אַ קַאפִּיטַאן. דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אִין עֶנְגְלַאנְד אִיז אָבֶּער אִין יֶענֶער צַייט גֶעוֶועהן אַזוֹי טְרוֹיעֶרִיג, אַז מָאנְטָאפְיָארֶע הָאט נִיט גֶעקָאנְט מֶעהר בְּלַייבֶּען אִין דִינְסְט אוּנ הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט נֶעהמֶען צוּ מִסְחָר. עֶטְלִיכֶע יָאהר הָאט עֶר גֶעאַרְבַּייט אִין אַ גְרוֹיסֶען קַאנְטָאר אוּנ הָאט דֶערְוַוייל חֲתוּנָה גֶעהַאט מִיט יְהוּדִית, דֶער טָאכְטֶער פוּנ׳ם רַייכֶען אוּנ גֶעבִּילְדֶעטֶען סוֹחֵר ר׳ לֵוִי כֹּהֵן, וָואס הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען אַזוֹי פִיעל נַדָן, אַז עֶר הָאט בַּאלְד גֶעקָאנְט אוֹיסְפִיהרֶען צוּ וֶוערְן בֶּערְזֶענְמֶעקְלֶער, וָואס דֶעמָאלְט הָאט מֶען גֶעמוּזְט בֶּעצָאהלֶען פַאר אַזַא שְׁטֶעלֶע בִּיז צְוֶועלְף טוֹיזֶענְד רוּבֶּעל. דוּרְכ׳ן וַוייבְּס צַד אִיז מָאנְטֶעפְיָארֶע גֶעוָוארֶען אַ קָרוֹב צוּ דֶער מִשְׁפָּחָה רָאטְהשִׁילְד, וַוייל יְהוּדִית׳ס אַ שְׁוֶועסְטֶער חַנָה הָאט חֲתוּנָה גֶעהַאט מִיט ר׳ נָתָן מֵאִיר רָאטְהשִׁילְד, אוּנ הָאט אָנְגֶעהֵייבֶּען אַרְבַּייטֶען פַאר זֵייעֶר הַאנְדֶעלְס־הוֹיז. עֶס הָאט גָאר נִיט לַאנְג גֶעדוֹיעֶרְט אוּנ מָאנְטֶעפְיָארֶע וָואס הָאט קַיין קִינְדֶער גֶעהַאט הָאט זִיךְ עֶרְוָוארְבֶּען אַזַא קַאפִּיטַאל, אַז עֶר הָאט זִיךְ גֶעקָאנְט עֶנְטְשְׁלִיסֶען אַוֶועקְצוּוַוארְפֶען אַלֶלֶע גֶעשֶׁעפְטֶען אוּנ זִיךְ נֶעהמֶען גוּטֶס צוּ טְהוּן פַאר דֶער וֶועלְט, דִינֶען דֶעם לַאנְד אוּנ בְּרֶענְגֶען נוּטְצֶען דֶעם פָאלְק. עֶר הָאט שׁוֹין גֶעהַאט זַיין שְׁלָאס אִין רַאמְסְגֶעט, וָואס צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט עֶר דָאס גְלִיק גֶעהַאט בֶּעקַאנְט צוּ וֶוערֶען מִיט דֶער קֶענִיגִין וִויקְטָארִיָע, וֶועלְכֶע אִיז נָאךְ אִין יֶענֶער צַייט גֶעוֶועהן פְּרִינְצֶעסִין אוּנ פְלֶעגְט אָפְט קוּמֶען שְׁפַּאצִירֶען צוּ אִיהם אִין גָארְטֶען. צְוֵויי מָאל הָאט מֶען אִיהם אוֹיסְגֶעקְלִיבֶּען אוֹיף דִי גְרֶעסְטֶע שְׁטֶעלֶען אִין לַאנְד, אוּנ עֶר הָאט גֶעאַרְבַּייט מִיט אַלֶע כּוֹחוֹת צוּ בֶּעוַוייזֶען, אַז נִיט אוּמְזִיסְט הָאט מֶען אִיהם אַזוֹי לִיעבּ. קַיין זַאךְ אִיז פַאר אִיהם נִיט שְׁוֶוער גֶעוֶועהן, אוּנ אַז מֶען אִיז אִים

יָאהר 1860 אִין סִירְיֶען אָנְגֶעפַאלֶּען אויף די קְרִיסְטֶען אונ מֶען הָאט אוּמֶעדום פון זַייעֶרְטְוֶועגֶען צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען נְדָבוֹת הָאט עֶר זִיךְ נִיט גֶעפוֹילְט, בַּיי 76 יָאהר, צוּ נֶעהמֶען אויף זִיךְ דִי מִיה אונ הָאט אַלֵיין אִין עֶטְלִיכֶע טָאג גֶעזַאמֶעלְט אַ פֶערְטֶעל מִיללְיָאן רוּבֶּעל.

נָאר וָוען זַיין גוּטְסְקַייט הָאט זִיךְ תָּמִיד אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען בַּיי יֶעדֶער גֶעלֶעגֶענְהַייט בְּעֵת נָאהטְבֶּעדִירְפְטִיגֶע הָאבֶּען גֶעזוּכְט הִילְף הָאט עֶר דָאךְ זַיין עֶדֶעל הַארְץ אַוֶועקְגֶעשֶׁענְקְט אִין גַאנְצֶען זַיינֶע בְּרִידֶער. זַיין עֶרְסְטֶע נְסִיעָה קַיין יְרוּשָׁלַיִם אִיז גֶעוֶועהן אִים יָאהר 1827 אונ פוּן דֶעמָאלְט אָן אִיז עֶר זִיבֶּען מָאל גֶעוֶועהן אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. דֶעמָאלְט הָאט מֶען נָאךְ נִיט גֶעוואוּסְט פוּן קַיין אַייזֶענְבַּאהנֶען אונ אויף דִי שִׁיפֶען אִיז מֶען אויךְ נִיט זִיכֶער גֶעפָאהרֶען, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט זִיךְ מָאנְטֶעפְיָארֶע עֶנְטְשְׁלָאסֶען זִיךְ צוּ לָאזֶען אִין לַאנְגֶען אונ גֶעפֶאהְרְלִיכֶען וֶועג מִיט זַיין צֶארְטְלִיךְ ווייבּ יְהוּדִית, וָואס הָאט נִיט גֶעוָואלְט פוּן אִיהם אָבְּטְרֶעטֶען אֲפִילוּ אויף אֵיין טָאג אונ זִי הָאט גֶערֶעכֶענְט, אַז זִי אִיז מְחוּיָב מִיט אִיהם צוּ טְהֵיילֶען פְרֵייד אונ לֵייד צוּזַאמֶען. גָאטט הָאט אויךְ גֶעבֶּענְשְׁט זֵייעֶר פָאהרֶען, אונ אוּמֶעדוּם וואוּ זֵיי זַיינֶען נָאר גֶעקוּמֶען הָאט מֶען זֵיי מְקַבֵּל פָּנִים גֶעוֶועהן אונ אַרוֹיסְבֶּעגְלֵייט מִיט בְּרָכוֹת אונ לוֹיבּ פַאר זֵייעֶר גְרוֹיסֶע צְדָקָה. אִים יָאהר 1838 הָאבֶּען זֵיי וַוייטֶער זִיךְ גֶעזֶעגֶענְט מִיט לָאנְדָאן אונ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעלָאזְט קַיין פַּאלֶעסְטִינָא, נָאר אִין מַאלְטַא הָאט מֶען זֵיי גֶעגֶעבֶּען צוּ וִויסֶען, אַז דָארְט אִיז אַרוֹיס אַ גְרוֹיס חוֹלַאַת אונ מֶענְשֶׁען פַאלֶען אִין דִי גַאסֶען. מָאנְטֶעפְיָארֶע הָאט אָנְגֶעהֵייבֶּען צוּרֶעדֶען יְהוּדִית זִי זָאלל צוּרִיקְפָאהרֶען קַיין לָאנְדָאן, נָאר זִי הָאט דֶערְפוּן אֲפִילוּ נִיט גֶעוָואלְט הֶערְן. אויף פֶּסַח זַיינֶען זֵיי גֶעקוּמֶען קַיין צְפַת אונ דֶער נָאךְ זֶענֶען זֵיי אַרַיינְגֶעפָאהרֶען קַיין יְרוּשָׁלַיִם, אונ דֶעמָאלְט אִיז שׁוֹין בַּיי מָאנְטֶעפְיָארֶע גֶעבְּלִיבֶּען דִי דֵיעָה צוּ מַאכֶען שׁוּלֶען אונ גְרִינְדֶען קָאלָאנְיֶען פַאר יוּדִישֶׁע עֶרְדַארְבַּייטֶער. נָאר אַזוֹי וִוי סִירְיֶען אִיז דֶעמָאלְט גֶעשְׁטַאנֶען אוּנְטֶער דֶער מַאכְט פוּן מִצְרַיִם, אִיז מָאנְטֶעפְיָארֶע אִימִיסְטֶען צוּרִיקְוֶועגְס גֶעפָאהרֶען דוּרְךְ אַלֶכְּסַנְדְרִיֶען אונ הָאט זִיךְ דָארְט פָארְגֶעשְׁטֶעללְט דֶעם שֵׁנִי לְמַלְכוּת מַחֲמֶד־עַלִי. עֶר הָאט אִיהם בֶּעקַאנְט גֶעמַאכְט מִיט זַיין פְּלַאן, וִוי אַזוֹי עֶר הָאפְּט אוֹיפְצוּהֵייבֶּען דֶעם שְׁטַאנְד פוּן דִי יוּדֶען אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִיט בִּילְדוּנְג אונ אַרְבַּייט, אונ הָאט אָנְגֶעהֵייבֶּען שְׁטַארְק נָאכְדֶענְקֶען וִוי אַזוֹי עֶר זָאלל אוֹיסְפִיהרֶען זַיין פְּלַאן מֶעגֶען דִי שׁוּלֶען אונ קָאלָאנְיֶען אִין פַּאלֶעסְטִינָא; נָאר פְּלוּצְלוּנְג אִיז גֶעוָוארֶען אֵיין אִיבֶּערְשְׁלָאג: עֶס הָאבֶּען זִיךְ אִין סִירְיֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרֶעקְלִיכֶע רְדִיפוֹת אונ יוּדֶען הָאבֶּען דָארְט בֶּעדַארְפְט גָאר אֵיין אַנְדֶער הִילְף.

מאָנטעפִיאָרע איז אויך געװעהן צװיי מאָל אין רוססלאַנד: דאס ערסטע מאָל בײם קייזער ניקאָלאַי דעם ערשטען אים יאָהר 1846 אונ דאס אַנדערע מאָל־ אים יאָהר 1872 בײם קייזער אַלעקסאַנדער דעם צװייטען. בײדע מאָל איז זיין פאָהרען ניט געװעהן אומזיסט, װייל ער איז זעהר געפאַללען אונ ער האָט מיט זיינע רעד געפועל'ט פיעל טובות פאַר יודען · מען דערצעהלט אַפילו, אַז ער האָט אַזוי װייט נושא חן געװעהן בײם קייזער ניקאָלאַי דעם ערשטען, אַז ער האָט איהם בפירוש געזאָגט, אַז ער װעט איהם צוליעב טהון אונ קוקען אויף זיינע ברידער גאָר מיט אַנדערע אויגען, װענן זיי װעלן חאָטש אַביסעלע אָהנליך זיין אויף איהם · ער האָט איהם אויך געבעטען ער זאָל זיך מעהר בעקענען מיט די רוססישע יודען טאָמער װעט ער קאָנען האָבען אַ װירקונג אויף זיי אונ זיי װעלן אָפּגעקנאַרפּען זייערע פעהלער. מאָנטעפיאָרע איז טאַקי צוליעב דעם אַביינגעפאָהרען אין פיעל יודישע שטעדט, ער האָט צוטהיילט זעהר פיעל צדקה אונ אומעדום, וואו ער איז נאָר געקומען איז בײ יודען געװעהן אַ גרויסער יום טוב. דאס אײנענע האָט ער אויך געטהון אים יאָהר 1867, װען די רומענער זענען אָנגעפאַללען אויף די יודען אין בוקארעשט, מען האָט צוברָאכען די שוהל אונ עס איז געװאָרן אַ מרידה אין גאַנצען לאַנד. די טהרערן פון זיינע דערשלאָגענע ברידער האָבען איהם שוין אַראָבגעבראַכט קיין רומעניען, אונ די מלוכה האָט איהם געמוזט צוזאָגען, אַז מעהר װעלען אַזיינע זאַכען ניט געשעהן· יעדע נסיעה זיינע אין ארץ ישׂראל האָט פערבעסערט די לאַגע פון די יודען, אונ אים יאָהר 1854 איז איהם אויך געראָטהען צו קויפען ערד פאַר אַ קאָלאָניע, מאַכען מאָדערנישע שוהלען, אַ בקור חולים, אונ ער האָט דאַרויף פאַרנוטצט 60,000 דאָללאַר װאָס אַ אונבעקאַנטער עושר פון ניי־אָרלעאַן ר' יהודה טורא האָט צוָאה געלאָזט פאַר'ן טויט, מען זאָלל זיי איבערשיקען צו מאָנטעפיאָרע'ן אונ ער זאָלל מיט דעם געלד טהון װי ער פערשטעהט ·

אים יאָהר 1862 איז מאָנטעפיאָרע געבליבען איין אַלמן אונ גאַנץ ענגלאַנד האָט בעדויערט דעם טויט פון דער פרומער יהודית װאָס איהר קבר געפינט זיך אין ראַמסגעט בײ דער שוהל. מאָנטעפיאָרע האָט געלאָזט שטעללען אַ טהייערע מצבה, װאָס איז פונקט אַזוי געמאַכט געװאָרן װי דער שטיין פון דער מוטטער רחל'ס קבר אויפ'ן װעג פון בית לחם. דאס האָט ער געטהון מיט דער כונה, אַז דער שטיין זאָלל איהם שטאַנדיג דערמאָנען אין זיין טייער ארץ ישׂראל אונ אין זיין געליעבט פאָלק, װאָס זייט ער האָט פערלאָרן זיין געטרייעסטען פריינד לעבט ער נאָר פון זייערטװעגען. עס האָט טאַקי געדויערט נאָר אַ קליינע צייט

האט מען ווייטער דערהערט א געשריי פון אומגליקליכע אונ זיינע ארעמע ברידער האבען צו איהם גערופען. דאס איז געווען אים יאהר 1863 אין מאראקא, וואו יודען האבען שוין דארט פון לאנג אן געליטען אונ, אז מען האט נאך אויף זיי אויסגעטראכט אז זיי האבען דערהרג'עט א שפאניער, האט זיך אויף זיי אין גאנצען אויסגעגאסען דער צארן אונ מען האט אנגעהייבען מאכען פון זיי א תל. איין יודען האט מען באלד פארמשפט צום טויט, עטליכע האט מען איינגעזעצט אונ די איבריגע האט מען גלאט בערויבט אונ געלאזט נאקעט אונ בלויז. די יודען האבען שוין דארט געהערט, אז אין ענגלאנד איז דא א וואהל־טהאטיגער יוד וואס איז גרייט זיך מפקיר צו זיין פאר זיין פאלק, אונ אז דאס וואסער איז שוין צוגעקומען צום האלז האבען זיי איהם געגעבען צו וויסען. אים שבת איז דער בריעף אנגעקומען צו מאנטעפיארע אונ זונטאג איז ער שוין געלאפען צום מיניסטער ער זאלל טעלעגראפירען צום ענגלישען קאנסול מען זאלל דארט בעשיצען די יודען. אין עטליכע טאג האט ער זיך פערטיג געמאכט צו דער נסיעה, ער איז אריינגעפאהרען קיין פאריז אונ האט איבער־גערעדט מיט'ן קייזער נאפאלעאן דעם דריטען, דערנאך איז ער אראבגעפאהרען קיין מאדריד אונ האט זיך געזעהן מיט דער קעניגין איזאבעללא, אונ טאקי אין איין וועג האט ער זיך אראבגעהאפט קיין סעווילא אונ האט גענומען א בריעף ביי'ם פאטער פונ'ם שפאנישען קאנסול, וואס האט בעשולדיגט די יודען אין דער רציחה. אודאי האט שוין נאך דעם מאנטעפיארע וועניג געהאט וואס צו ארבייטען, אונ ווי ער איז נאר געקומען האט מען באלד די יודען בעפרייהעט. מאנטעפיארע האט זיך שוין אבער געוואלט בענוצען מיט דער רייזע, ער זאלל איבערהויפט א טובה טהון די יודען אין מאראקא, אונ דאריבער האט ער זיך ענטשלאסען אריינצופאהרען אין דער מדינה, זיך צוקוקען מעהר צום לעבען פון זיינע ברידער אונ זיך דערנאך פארשטעללען דעם סולטאן אונ רעדען פאר איהם א גוט ווארט. אכט מעת־לעת כסדר האט ער זיך געמוזט שלעפען ביי טאג אונ ביי נאכט, אין די גראסטע היצען אין טיעפסטען זאמד, אונ חאטש ביי אכציג יאהר האבען איהם שוין די כוחות ניט געקאנט אזוי דיענען, איז איהם פארט קיין זאך ניט שווער געוועהן. דער סולטאן האט שוין געוואוסט פון איהם אונ האט איהם אויפגענומען מיט א כבוד פון א מלך. ער האט איהם אריינגענומען צו זיך אין הויף, ער האט מיט איהם די גאנצע צייט שפאציערט אונ האט איהם צוגעזאגט צו בעווייזען חסד די יודען. פון דעמאלט אן איז זייער מעמד אויך בעסער אונ זיי געפינען שוץ ביי דער מלוכה.

אויסצורעכענען אללע טובות וואס מאנטעפיארע האט אין זיין לעבען
געטהון יודען איז זעהר שוועער ; מען קאן נאר זאגען, אז עס איז ניטא איין
רעכטע זאך וואס איז נוגע יודען אדער אללע מענשען בכלל , וואס ער זאלל
פאר איהם ניט טהון אלץ וואס ער האט געקאנט. דערפאר איז זיין נאמען אזוי
גרויס, אז זיין הונדערטיאהריגער געבורטסטאג איז געוועהן א יום טוב כמעט
ביי דער גאנצער וועלט . דערפאר האט מען ביי זיין טויט ארויסגעזעהען, אז
חאטש ער איז מיט קינדער ניט בעגליקט געווארען האט איהם גאטט געבענשט
מיט א גאנץ פאלק, וואס בעוויינט איהם אצונד זעהר ווי איינענע קינדער וואס
זענען נאך איהם אזוי ווי יתומים געבליבען און וואס זיין זכר וועט בלייבען
לברכה ביי יודען נאך אין שפעטערע דורות .

נאר מעהר פון אללע זאכען וואס ר' משה מאנטעפיארע האט אין זיין לאנג
לעבען אויפגעטהון איז געוועהן די הילף וואס ער האט געבראכט די יודען פון דמשק,
אין אזא ביטערער צייט, ווען זיי זענען אללע געוועהן אין דער גראסטער סכנה און
שונאים האבען זיך נאך געוואלט בענוצען מיט'ן אומגליק כדי דער פלעק זאל פאלען
אויפ'ן גאנצען יודישען פאלק. אין דמשק איז געוועהן א קאטאלישע קירכע , וואס איז
געשטאנען אונטער דעם שוטץ פון פראנקרייך , פלוצלונג איז דעם 5 פעב-
רואר 1840 , פערפאלען געווארען א גייסטליכער טהאמאש צוזאמען מיט זיין
דיענער , און מען האט ניט געוואוסט וואו זייער געביין איז אהינגעקומען .
טהאמאש פלעגט זיך בעשאפטיגען מיט מעדיצין און דערפאר פלעגט מען איהם
אפט זעהען ארומגעהען איבער דער שטאדט שפאט ביי נאכט און גאנץ פריה,
און ער איז , ווי מען זאגט, אויסגעוועהן אללע לאבער . אז ער איז דא פלוצלונג
פערשוואונדען געווארען , האט מען געגעבען צו וויסען דעם פראנצאזישען
קאנזול ראטי-מענטאן , א רשע מרושע, וואס האט שוין לאנג ארויסגעקוקט
ער זאל זיך קאנען נוקם זיין אין די יודען , און חאטש עס איז קיין סוד ניט
געוועהן, אז צוריק מיט עטליכע טאג האט זיך טהאמאש געקריגט מיט איין
אראבער און יענער האט אפענטליך געשריגען, אז ער וועט פון זיינע האנד ניט
ארויס , האט ראטי-מענטאן באלד ארויסגעלאזט א קלאנג, אז אין דער רציחה
זענען די יודען שולדיג. ער האט אויף זייט זיין געניינט דעם גובערנאטאר שערף-
פאשא, עס האבען זיך אבגעזוכט עדות וואס האבען טהאמאש'ן קלאמערשט
פריהר מיט א נאכט געזעהען אין א יודישער גאס, און עס האט זיך אנגעהויבען
א גאנצע חתונה , מען האט דאך אבער בעדארפט האבען עפיס א תרוץ , עס

זָאל קֵיינֶעם נִיט קָשֶׁה זַיין פַאר וָואס דִי שְׁטִילֶע דֶערְשְׁלָאגֶענֶע יוּדֶען, וָואס מֶען הָאט עֶפִּיס נִיט, אַז זֵיי זָאלֶען אַרוּמְלוֹיפֶען מִיט מֶעסֶערְס אִין דִי גַאסֶען אוּנ הַרְגֶענֶען מֶענְטְשֶׁען, הָאבֶּען גָאר אָהן אַ סִבָּה נֶעקוֹילֶעט אַ נַייסְטְלִיכֶען. אִיז מֶען גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל אוּנ מֶען הָאט זִיךְ גֶעחַאפְּט צוּם אַלְטֶען כְּלְבוּל, אַז דָאס אִיז נֶעטְהוּן גֶעוָוארֶען צוּ לִיעבּ דֶעם, זֵיי זָאלֶען הָאבֶּען בְּלוּט אוֹיף פֶּסַח. קַיין בֶּעזָאנְדֶערֶע בֶּעוַוייזֶע הָאט מֶען נִיט בֶּעדַארְפְט, עֶס אִיז גֶענוּג גֶעוֶועהן, וָואס אַ יוּדִישֶׁער רוֹפֵא הָאט זִיךְ מֶעהר דֶערְשְׁרָאקֶען וִוי אַנְדֶערֶע אוּנ זַיין פָּנִים הָאט אוֹיסְגֶעזֶעהֶען בְּלַאס, אִיז שׁוֹין אוֹיף אִיהם גֶעפַאלֶען דֶער גְרֶעסְטֶער חֲשַׁד אַז עֶר אִיז דֶער שְׁרֶעקְלִיכֶער רוֹצֵחַ. מֶען הָאט דֶעם רוֹפֵא אָנְגֶעהוֹיבֶּען מוּטְשֶׁען, אוּנ אַז עֶר הָאט גֶעחַאפְּט דִי עֶרְשְׁטֶע פִינְף הוּנְדֶערְט שְׁטֶעקֶענְס אוּנ מֶען הָאט אִיהם צוּגֶעזָאגְט אַלֶע טָאג אַזוֹי צוּ בֶּעשְׁטְרָאפֶען, וֶוען עֶר וֶועט שְׁוַויינֶען, הָאט עֶר נֶעאֶפֶענְט דָאס מוֹיל אוּנ הָאט גֶעזָאגְט וָואס מֶען הָאט נָאר גֶעוָואלְט. עֶרְשְׁטֶענְס, הָאט עֶר זִיךְ אַלֵיין מוֹדֶה גֶעוֶועהן אוּנ, צְוַוייטֶענְס, הָאט עֶר נָאךְ אָנְגֶעוִויזֶען זִיבֶּען פוּן דִי בְּכָבוֹד'סְטֶע אוּנ רַייכְסְטֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים, וָואס הָאבֶּען מִיט אִיהם צוּזַאמֶען דֶערְהַרְגֶ'ט דֶעם גַייסְטְלִיכֶען. מֶען הָאט בַּאלְד, מִן הַסְתָּם, אַיינְגֶעזֶעצְט דִי אַלֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים, צְווִישֶׁען וֶועלְכֶע אִיז אוֹיךְ נֶעוֶועהן אֵיינֶער אַ זָקֵן, אִיבֶּער אַכְטְצִיג יָאהר, אוּנ מֶען הָאט זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען אָנְטְהוּן עִנּוּיִים קָשִׁים. אַחוּץ הוּנְדֶערְטֶער שְׁטֶעקֶענְס, וָואס מֶען הָאט מִיט זֵיי צוּבְּרָאכֶען זֵייעֶרֶע אַלְטֶע בֵּיינֶער, הָאט מֶען פוּן זֵייעֶרְטְוֶוענֶען אוֹיסְגֶעטְרַאכְט נָאר אַ אוּנְמֶענְשְׁלִיכֶען עֹנֶשׁ: מֶען הָאט זֵיי גֶעלָאזְט שְׁטֶעהֶען אוֹיף דִי פִיס אַגֶעדֶערְטְהַאלְבֶּען מֵעֵת לְעֵת כְּסֵדֶר, אוּנ אַז אֵיינֶעם הָאבֶּען זִיךְ דִי אוֹיגֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען קְלֶעפֶּען אוּנ עֶס הָאט אִיהם נֶעצוֹיגֶען צוּ דְרֶעמְלֶען, הָאבֶּען אִיהם בַּאלְד דִי סָאלְדַאטֶען מִיט פְרִישֶׁע קוֹלַאקֶעס דֶערְמָאנְט אַז מֶען טָאר נִיט שְׁלָאפֶען. עֶס אִיז גָאר קֵיין כֹּחַ נִיט גֶעוֶועהן אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען אַזֶעלְכֶע יִסּוּרִים, אוּנ מֶען הָאט גֶעוִויס גֶערֶעכֶענְט, אַז מֶען וֶועט זֵיי אוֹיךְ בְּרֶענְגֶען דֶערְצוּ זֵיי זָאלֶען זִיךְ מוֹדֶה זַיין, עֶס הָאט אָבֶּער נִיט גֶעהָאלְפֶען, דִי אוּנְשׁוּלְדִיגֶע יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ בֶּעסֶער עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ שְׁטַארְבֶּען עֶהדֶער אַרוֹיפְצוּוַוארְפֶען אוֹיף זִיךְ אוּנ אוֹיף זֵייעֶר פָאלְק אַזַא בִּיטֶערֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג. דֶעמָאלְט אִיז שֶׁערְף־פַאשַׁא, וָואס אִיז נִיט גֶעוֶועהן קֵיין גְרֶעסֶערֶער בַּעַל יֹשֶׁר פוּן רַאטִי־מֶענְטָאן, שְׁטַארְק אִין כַּעַס גֶעוָוארֶען אוֹיפְ'ן יוּדִישֶׁען עַקְשָׁנוּת אוּנ הָאט גֶעוִויזֶען וִוי וַוייט זַיינֶע אַכְזָרִיּוּת קָאן נֶעהֶען. קוֹדֶם כֹּל אִיז עֶר מִיט זַיינֶע סָאלְדַאטֶען אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף אַ הוֹיז פוּנ'ם גְרֶעסְטֶען יוּדִישֶׁען נָגִיד, אוּנ הָאט פָּשׁוּט דֶערְפוּן אַ תֵּל גֶעמַאכְט, וַוייל עֶס הָאט גֶעהֵייסֶען, קָלָאמֶערְשְׁט, אַז עֶר זוּכְט דָארְט דֶעם

טוֹיטֶען קָארְפֶּער פוּנ'ם גַייסְטְלִיכֶען אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט עֶר צְווָארְפֶען דִי שְׁטוּבּ אוּנ אַ גַאנְצֶע מִשְׁפָּחָה אִיז גֶעבְּלִיבֶּען לִיעגֶען אוֹיף דֶער גַאס. אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר צוּגוֹיפְּגֶענוּמֶען זֶעכְצִיג יוּדִישֶׁע קְלֵיינֶע קִינְדֶער, פוּן דְרַיי בִּיז צֶעהְן יָאהר, אוּנ הָאט זֵיי אַלֶע פֶּערְשְׁפַּארְט אִין אַ בֶּעזוּנְדֶער חֶדֶר אוּנ הָאט נִיט צוּגֶעלָאזְט קֵיין עֶסֶען; דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע מוּטְטֶערְס זֶענֶען גֶעשְׁטַאנֶען פוּן וַוייטֶענְס אוּנ הָאבֶּען גֶעהֶערְט דָאס גֶעוַויין פוּן דִי הוּנְגֶערִיגֶע פִיצֶעלֶעךְ, נָאר זֵיי הָאבֶּען נָאר נִיט גֶעקָאנְט מַאכֶען, וַוייל מֶען הָאט בַּיי זֵיי גֶעפָֿארְדֶערְט זֵיי זָאלֶען זִיךְ נָאר מוֹדֶה זַיין. אַז אַ יוּדִישֶׁער יוּנְגֶער מַאנְן הָאט זִיךְ אַיינְגֶעשְׁטֶעלְט דָאס לֶעבֶּען אוּנ אִיז גֶעקוּמֶען צוּם גוּבֶּערְנַאטָאר אוּנ הָאט אִיהם גֶעוָואלְט דֶערְוַוייזֶען, אַז טְהָאמַאשׁ'ן הָאט מֶען אִין דֶער לֶעצְטֶער נַאכְט גֶעזֶעהֶען בַּיי אַ טִירְקִישֶׁען סוֹחֵר, הָאט מֶען אִיהם אַזוֹי גֶעשְׁלָאגֶען, אַז אִין עֶטְלִיכֶע שָׁעָה אַרוּם הָאט עֶר גָאטְט דִי נְשָׁמָה אָבְּגֶעגֶעבֶּען. רַאטִי-מֶענְטָאן פוּן זַיין זַייט אִיז דֶערְוַוייל נִיט מִיעד גֶעוָוארֶען צוּ זוּכֶען נַייֶע בֶּעוַוייזֶען גֶעגֶען דִי יוּדֶען, אוּנ אַז מֶען הָאט עֶרְגִיץ גֶעפוּנֶען אַ פֶּערְפוֹילְטֶען בֵּיין אוּנ אַ אַלְטֶע שְׁמַאטֶע הָאט עֶר בַּאלְד גֶעפֿוֹעלְט בַּיי זַיינֶע דָאקְטוֹירִים אוּנ זַיינֶע שְׁטֶאנְדִינֶע עֵדוּת, מֶען זָאל זָאגֶען, אַז דָאס אִיז אֵיינְס פוּן טְהָאמַאשׁ'ס גְלִיעדֶער אוּנ אַ שְׁטִיק פוּן זַיין הִיטֶעל. דִי נַייֶע בֶּעוַוייזֶע הָאבֶּען וַוייטֶער גֶעפִיהְרְט דֶערְצוּ וָואס מֶען הָאט אַלֶע מָאל אַיינְגֶעזֶעצְט אַנְדֶערֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעשְׁלָאגֶען טוֹיט-שְׁלָאג. עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶעקוּמֶען אַז אֵיינֶער פוּן דִי יוּדֶען, ר' יוֹסֵף לַאנִיאַדָא, אִיז טַאקִי גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנְטֶער דִי הֶאנְד פוּן דִי תַּלְיָנִים, דֶער אַנְדֶערֶער, ר' משֶׁה אַבּוּלַאפִיַא, הָאט זִיךְ קוּים אָבְּגֶעראטֶעוֶועט דָאס לֶעבֶּען דֶערְמִיט וָואס עֶר אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם מַחְמַדַנִישֶׁען גְלוֹיבֶּען, אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען גֶעזָאגְט וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶעהֵייסֶען אַבִּי מֶען זָאל גִיכֶער מַאכֶען פוּן זֵיי אֵיין סוֹף. מֶען הָאט אַרַיינְגֶעשְׁלֶעפְּט אוֹיךְ דְרַיי רַבָּנִים פוּן דַמֶשֶׂק אוּנ אֲפִילוּ דִי שֶׁענְסְטֶע מִשְׁפָּחָה פַּרְחִי, וָואס אַלֶע אַיינְוָואהְנֶער הָאבֶּען פַאר זֵיי דֶרֶךְ אֶרֶץ גֶעהַאט. נָאר רַאטִי-מֶענְטָאן הָאט זִיךְ נָאךְ אַלְץ נִיט גֶעוָואלְט בֶּערוּהִיגֶען אוּנ הָאט גֶעטְהוּן אַזֶעלְכֶע גְרוֹיזַאמְקֵייטִין, אַז סוֹף כָּל סוֹף הָאט עֶס דֶער אֶסְטֶערְרַייכִישֶׁער קָאנְזוּל מֶערְלַאטָא נִיט גֶעקָאנְט צוּזֶעהֶען, אוּנ הָאט זִיךְ גֶעפְּרִיוְוט אַ בִּיסֶעל אָנְצוּנֶעהְמֶען זִיךְ פַאר דִי יוּדֶען, נָאר פַאר דֶעם שְׂרִיט אִיז עֶר אַלֵיין גֶעוֶועהן אִין סַכָּנָה וַוייל רַאטִי-מֶענְטָאן הָאט אוֹיף אִיהם אָנְגֶערֵייצְט דָאס פָאלְק, אוּנ אַז מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען רַאבֶּעוֶוען דִי יוּדֶען הָאט מֶען בַּיי אִיהם אוֹיךְ אוֹיסְגֶעשְׁלָאגֶען דִי פֶענְסְטֶער, אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַ ווִינְק, אַז צוּ קֵיין יוּדִישֶׁער זַאךְ טָאר מֶען זִיךְ נִיט מִישֶׁען. רַאטִי-מֶענְטָאן הָאט

אויסֶער דֶעם גֶעלָאזְט איבֶּערְזֶעצֶען אויף אַרַאבּיש אַ בּוּךְ, וָואס וַוייזְט אוֹיס, אַז יוּדֶען דַארְפֶען טַאקִי בְּלוּט אוֹיף פֶּסַח, אוּנ אַזוֹי הָאט עֶר גֶעפוֹעֶלְט בַּיי שֶׁערְף־פַּאשַׁא עֶר זָאל פָארְשְׁטֶעלֶען דֶעם מוֹשֵׁל פוּן מִצְרַיִם, מַחְמֶד עַלִי, אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען טַאקִי שׁוּלְדִיג אִין דֶעם טוֹיט פוּן טְהָאמַאשׁ'ן אוּנ אַז זַיין בְּלוּט הָאבֶּען זֵיי בֶּענוּצְט צוּ דִי מַצוֹת.

אַז עֶס אִיז בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן דָאס אוּמְגְלִיק זָאל זִיךְ פֶערְגְרֶעסֶערְן, הָאט זִיךְ דֶער בִּלְבּוּל בֶּעדַארְפְט אִין דֶער אַיינֶער צַייט פֶערְשְׁפְּרַייטֶען אִין עֶטְלִיכֶע אָרְטֶער. אוֹיף דֶער אִינְזֶעל רָ ה א ד וּ ס, וָואס הָאט אוֹיךְ גֶעהֶערְט צוּ טִירְקַיי, הָאט זִיךְ בַּיי אַ גְרֶעק אוֹיפְגֶעהַאנְגֶען אַ קִינְד פוּן צֶעהן יָאהר, אוּנ חָאטְשׁ אַלֶע הָאבֶּען גֶעוואוּסְט, אַז דָאס קִינְד הָאט זִיךְ אַלֵיין דָאס לֶעבֶּען גֶענוּמֶען, הָאבֶּען דִי קְרִיסְטֶען גֶעמַאכְט אַ גֶעוואַלְד, אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען עֶס דֶערְהַרְג'ט. דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַ צֵאצֶא צוּ דֶער מַעֲשֶׂה פוּן דַמֶשֶׂק אוּנ עֶס הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען רְדִיפוֹת אִין גַאנְץ סִירְיֶען אוּנ טִירְקַיי. כִּמְעַט אִין יֶעדֶער שְׁטָאדְט הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעהַאלְטֶען דִי נְשָׁמָה אִין דִי הֶענְד אוּנ הָאבֶּען מוֹרָא גֶעהַאט מֶען זָאל פוּן זֵיי נִיט מַאכֶען אַ תֵּל. ווַייל בַּעֲלָנִים אוֹיף רַאבֶּעוֶוען זֶענֶען גֶעוֶועהן זֶעהר פִיעל אִי צְווִישֶׁען גְרִיכֶען, אִי צְווִישֶׁען דִי טִירְקֶען. אִין דִ י אַ בַּ א ר, נִיט ווַייט פוּן דַמֶשֶׂק, הָאט דָאס פָאלְק צוּבְרָאכֶען דִי יוּדִישֶׁע שׁוּל אוּנ צוּרִיסֶען אַלֶע סִפְרֵי־תּוֹרָה; מֶען הָאט דָאס אַייגֶענֶע גֶעוָואלְט טְהוּן אוֹיךְ אִין בֵּ יי ר וּ ט, נָאר דָארְט הָאט עֶס דֶער הָאלֶאנְדִישֶׁער קָאנְזוּל נִיט דֶערְלָאזְט.

מֶערְקְווירְדִיג אִיז דָאס, וָואס מִיט דֶער בְּלוּטְבֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג פוּן דַמֶשֶׂק אִיז גֶעשֶׁעהֶען דָאס אַיינֶענֶע, וָואס עֶס קוּמְט אַ מָאל פָאר בַּיי אַ גְרוֹיסֶער שְׂרֵפָה: עֶס בְּרֶענְט דַאכְט זִיךְ אוֹיף אֵיין אָרְט אוּנ עֶהֶער מֶען קוּקְט זִיךְ אוּם הָאט שׁוֹין דֶער ווִינְד פֶערְטְרָאגֶען עֶרְגִיץ עֶטְלִיכֶע רֶעכְטֶע פוּנְקֶען אוּנ דָאס פַייֶער שְׁפַּארְט שׁוֹין אָן נַאנְץ ווַייט. כִּמְעַט אִין אַ חֹדֶשׁ אַרוּם וִוי עֶס אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען דֶער בִּלְבּוּל פוּן דַמֶשֶׂק הָאט מֶען אִין פְּרַ יי סֶ ען, אִין דֶער גֶעגֶענְד פוּנ'ם רְ הֵ יי ן, אוֹיךְ זִיךְ גֶעפְּרִיוְוט אַרוֹיסְוַוארְפֶען פוּנְקְט אַזַא חֵטְא אוֹיף דִי יוּדֶען, נָאר עֶס אִיז גִיט גֶערָאטְהֶען. אַ קְרִיסְטְלִיךְ מֶאדֶעל פוּן נַיין יָאהר הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְשֶׁעפֶּען צוּ אַ יוּדֶען אַז עֶר הָאט אִיהר צוּשְׁטָאכֶען דָאס לַייבּ אוּנ הָאט גֶעצַאפְּט אִיהר בְּלוּט; אִיהְרְס אַ בְּרוּדֶער'ל פוּן זֶעכְס יָאהר הָאט זִיךְ גֶעשְׁוָוארֶען, אַז עֶר אִיז אַלֵיין גֶעשְׁטַאנֶען דֶערְבַּיי אוּנ אַזוֹי וִוי דֶעמָאלְט אִיז נָאךְ גְרָאד פֶערְפַאלֶען גֶעוָוארֶען אַ אֶלְטֶערֶער קְרִיסְט, הָאט מֶען גֶעשְׁמַאק אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁמִיעסֶען, אַז

דָאס אִיז דִי יוּדֶענְס אַרְבֵּייט. מֶען הָאט זִיךְ אָבֶּער בַּאלְד גֶענוּמֶען צוּ חוֹקֵר
וְדוֹרֵשׁ זַיין אוּנ מֶען אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אַז דִי גַאנְצֶע זַאךְ אִיז פַּאלְשׁ. עֶס
הָאט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעווִיזֶען, אַז דֶער פֶּערְפַּאלֶענֶער קְרִיסְט לֶעבְּט נָאר אוּנ מֶען הָאט
אִיהם אוּמִיסְטֶען זִיךְ גֶעהֵייסֶען בֶּעהַאלְטֶען כְּדֵי מֶען זָאל זִיךְ קֶאנֶען צוּפִיהרֶען דִי
הֶאנְד מִיט דִי יוּדֶען; אַ חוּץ דֶעם, אַז דִי דָאקְטוֹירִים הָאבֶּען גֶענוּמֶען בֶּעטְרַאכְטֶען
דָאס מֶאדֶעל הָאבֶּען זֵיי גֶעזֶעהֶען, אַז זִי הָאט זִיךְ נָאר אוֹיסְגֶעשְׁמִירְט מִיט בְּלוּט,
אוּנ אַז דָאס לַייבּ אִיז אֲפִילוּ נִיט גֶעוֶועהן צוּדְרַאפֶּעט. אַוַדַאי אִיז דֶער אֱמֶת
אַרוֹיס וְוִי בּוֹימְאֶהל אוֹיפְ'ן וַואסֶער אוּנ מֶען הָאט נָאךְ שְׁטְרֶענְג בֶּעשְׁטְרָאפְט דִי
מוֹסְרִים אוּנ דִי פַּאלְשֶׁע עֵדוּת, וָואס הָאבֶּען אָנְגֶעמַאכְט דֶעם גַאנְצֶען טַא־
רַארַאם.

דָאס וָואס מֶען הָאט אָבֶּער גֶעקֶאנְט מַאכֶען אִין פְּרֵייסֶען אִין עֶטְלִיכֶע טֶאג
אִיז שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אוֹיסְצוּפִיהרֶען אִין דַמֶשֶׂק אִין עֶטְלִיכֶע חֳדָשִׁים. אִין פְּרֵייסֶען
הָאבֶּען שׁוֹין לַאנְג דִי יוּדֶען אִין פְרֵיידֶען דֶערְצֶעהלְט דֶעם גַם וָואס אִיז מִיט זֵיי
גֶעשֶׁעהֶען – אִין דַמֶשֶׂק אָבֶּער הָאבֶּען זֵיי כִּמְעַט דִי גַאנְצֶע הָאפְנוּנְג פֶערְלָארֶען,
וַוייל זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעהַאט צוּ וֶועמֶען צוּ וֶוענְדֶען. שֶׁערִיף־פַּאשַׁא הָאט זֵיי
גֶעטוּטְשֶׁעט אוּנ גֶעהַאלְטֶען אִין תְּפִיסָה אוּנ רַאטִי־מֶענְטָאן הָאט אַזוֹי גֶעאַרְבֵּייט,
אַז אֲפִילוּ אִין פְרַאנְצֶאזִישֶׁע צַייטוּנְגֶען אִיז בֶּעשְׁרִיבֶּען גֶעוָוארֶען דֶער חֵטְא פוּן
דִי יוּדֶען אִין דִי שְׁרֶעקְלִיכְסְטֶע פַארְבֶּען, אוּנ אֲפִילוּ אַזַא גְרוֹיסֶער מַאנְן וְוִי דֶער
בֶּערִיהמְטֶער שְׁרַייבֶּער טְהִיֶער, וָואס אִיז דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן מִינִיסְטֶער אוּנ
אִיז אִים יָאהר 1871 גֶעוָוארֶען פְּרֶעזִידֶענְט, הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁלֶעכְט קוּקֶען אוֹיפְ'ן
יוּדִישֶׁען פָאלְק. אַז דָאס וַואסֶער אִיז שׁוֹין אָבֶּער גֶעקוּמֶען אִיבֶּער דֶעם הַאלְז,
אוּנ דָאס גֶעשְׁרֵיי פוּן דַמֶשֶׂק הָאט דֶערְגְרֵייכְט צוּ דִי יוּדִישֶׁע נְגִידִים אִין דִי
גְרוֹיסֶע אֵייראָפֶּאִישֶׁע שְׁטֶאדְט, הָאט ר' משֶׁה מָאנְטֶעפְיָארֶע דֶער עֶרְשְׁטֶער
אָנְגֶעמַאכְט אַ גֶעוואַלְד, אַז מֶען מוּז אַרוֹיפְבְּרֶענְגֶען דִי מְלוּכוֹת פוּן עֶנְגְלַאנְד,
פְרַאנְקְרַייךְ אוּנ אֶסְטֶערְרַייךְ זֵיי זָאלֶען זִיךְ אָנְנֶעהמֶען פַאר דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע יוּדֶען.
צוּ אִיהם זֶענֶען בַּאלְד צוּגֶעשְׁטַאנֶען אִין לָאנְדָאן – רָאטְהשִׁילְד, סַאלָאמָאנְס
אוּנ גָאלְדְשְׁמִיד, אִין פַּארִיז – דֶער יוּדִישֶׁער מִינִיסְטֶער אַכִיל פוּלְד, אוּנ
דֶער בֶּערִיהמְטֶער אַדְוָואקַאט אַדָאלְף קְרֶעמְיֶע, וָואס אִיז דֶערְנָאךְ צְווֵיי מָאל
גֶעוֶועהן מִינִיסְטֶער אִין פְרַאנְקְרַייךְ. אִין אַמְשְׁטַרְדַם – דֶער פְרוּמֶער ר' הִירְשׁ
לֶעהְרֶן, אוּנ אַללֶע הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען אַרְבֵּייטֶען צוּ דֶערְוַוייזֶען וְוִי פַאלְשׁ
דֶער בִּלְבּוּל פוּן דַמֶשֶׂק אִיז. אִין אֵיין צַייט הָאבֶּען זִיךְ גֶעוָוארְפֶען קְרֶעמְיֶע צוּ

דער פראנצאזישער מלוכה, מאנטעפיארע, צו דער ענגלישער, און מיט אסטע-
רייך האט מען ניט בעדארפט אזוי פיעל ארבייטען, ווייל דער קאנזול פון
דמשק האט נאך פריהר מודיע געוועהן קיין ווין וואס פאר א רציחה דארט
געהט פאר. פון לאנדאן, פאריז און ווין האט מען באלד געגעבען א ווינק
דעם סולטאן, אז מען איז ניט צופרידען וואס ער דערלאזט אזא עולה, און ער
האט תיכף געהייסען מען זאל חוקר ודורש זיין וואס עס האט זיך פערלאפען
אין ראהדוס, און די אונשולד פון די יודען האט זיך שוין ארויסגעוויזען. דערצו
האט זיך ניט געפוילט דער באראן ר' נתן מאיר ראטהשילד אליין ארויס-
צופאהרען קיין קאנסטאנטינאפאל און די יודען פון ראהדוס זענען באלד בעפ-
רייהט געווארען. ניט אזוי לייכט איז אנגעקומען איבערצודרעהען די שלעכטע
מיינונג פון מחמד-עלי, דעם מושל פון מצרים, וואס פון איהם זענען אב-
האנגיג געוועהן די יודען פון דמשק, און די דאזיגע שווערע ארבייט האט אויף
זיך גענומען ר' משה מאנטעפיארע. ער האט זיך ענטשלאסען צו מאכען די
ווייטע נסיעה צוזאמען מיט זיין געטרייער פרוי יהודית מיט אדאלף קרעמיע,
מיט זיין לייב-דאקטאר לעווי און מיט נאך עטליכע פון זיינע מקורבים, און
איז געוועהן זיכער, אז איהם וועט געוויס געראטהען אויסצופיהרען זיין גרויס
שליחות. געשטארקט האט איהם דאס, וואס אין גאנץ ענגלאנד איז מען גע-
וועהן איבערצייגט אז ער נעהמט זיך אן פאר איין אמת, און ביי דער אסיפה
וואס די גרעסטע עדעללייט האבען געמאכט פאר זיין פאהרען האט מען בע-
שטימט א שבח פון טויזענד פונד שטערלינג דעם דאזיגען, וואס וועט געפינען
דעם גייסטליכען טהאמאש. דאס איז געוועהן דער בעסטער בעווייז, אז קיינער
גלויבט גאר ניט אז ער איז פערפאלען אדער דערהרג'ט געווארען און מען רע-
בענט נאר, אז די שונאי ישראל האבען איהם אימיסטען בעהאלטען. צוויי רבנים
האבען דעמאלט אין לאנדאן אפענטליך געשווארען ביי א ספר תורה, אז יודען
בענוצען ניט קיין בלוט, און דאס אייגענע האט אויך מודה געוועהן א גע-
טויפטער יוד אויגוסט נעאנדער, וואס איז געווארען איינער פון די גע-
שאצטע גייסטליכע. ער האט זיך ניט געשעמט אפען צו שרייען אז עס איז
א שאנדע פאר אונזער צייט מען זאל גאר רעדען פון אזא נארישען בלבול, און
דאס יודישע הארץ האט איהם ניט געלאזט רוהען ביז ער האט געמוזט זאגען
א גוטווארט פאר זיינע ברידער. מיט גרויס כבוד איז מאנטעפיארע ארויס-
געפאהרען פון לאנדאן, די ענגלישע מלוכה האט איהם געגעבען א בעזונדער
שיף און די קאניגין וויקטאריע האט איהם ביים געזעגנען צוגעווינשען

עֶר זָאל מַצְלִיחַ זַיין. מִיט אַזוֹי פִיעל בְּרָכוֹת אוּנ הַבְטָחוֹת אִיז מָאנְטֶעפְיָארֶע גֶעקוּמֶען קֵיין קָאִירָא, אוּנ מַחְמֶד־עַלִי הָאט אִיהם זֶעהר פְרַיינְדְלִיךְ אוֹיפְגֶענוּמֶען. אַז עֶס אִיז אָבֶּער גֶעקוּמֶען צוּם עִיקָר הָאט עֶר זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען דְרֶעהֶען, אוּנ אַזוֹי זֶענֶען אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען דְרַיי וָואכֶען. קְרֶעמְיֶע אִיז אָבֶּער גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל אוּנ הָאט אָנְגֶעשְׁטֶעלְט אַללֶע קָאנְזוּלֶען פוּן דִי אֵייְרָאפֶּאִישֶׁע מְלוּכוֹת זֵיי זָאלֶען פוּן זִיךְ אַנְגֶעבֶּען אַ פַּאפִּיער, אַז זֵיי בֶּעטֶען מֶען זָאל בֶּעפְרַייהֶען דִי יוּדֶען פוּן דַמֶשֶׂק. מַחְמֶד־עַלִי הָאט זִיךְ אֲפִילוּ גֶעשְׁטֶעלְט דַארוֹיף וָואס עֶס הָאט גֶעפֶעהלְט דִי חֲתִימָה פוּנ׳ם פְרַאנְצֶאזִישֶׁען קָאנְזוּל, נָאר מֶעהר שְׁלֶעפֶּען דִי זַאךְ הָאט אִיהם שׁוֹין נִיט גֶעפַּאסְט, אוּנ עֶר הָאט גֶעמוּזְט צוּ לִיעבּ טְהוּן. עֶס אִיז נָאךְ אַזוֹי אוֹיסְגֶעקוּמֶען, אַז זַיין בֶּעפֶעהל הָאט עֶר גֶעמוּזְט צְווֵיי מָאל אִיבֶּערְשְׁרַייבֶּען. וַוייל דָאס עֶרְשְׁטֶע מָאל אִיז גֶעשְׁטַאנֶען, אַז עֶר אִיז מוֹחֵל דִי יוּדֶען, אוּנ אַז מָאנְטֶעפְיָארֶע אִיז דֶערְפוּן גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען הָאט עֶר בְּשׁוּם אוֹפֶן נִיט גֶעוָואלְט, אַז דָאס וָוארְט מְחִילָה זָאל שְׁטֶעהֶען אִין בֶּעפֶעהל, כְּדֵי שְׁפֶּעטֶער זָאלֶען דִי שׂוֹנְאִים נִיט זָאגֶען אַז דִי מַעֲשֶׂה אִיז טַאקִי אֱמֶת גֶעוֶועהן, נָאר דִי מְלוּכָה הָאט גֶעטְהָאן חֶסֶד מִיט דִי שׁוּלְדִיגֶע. דֶערְפַאר הָאט מָאנְטֶעפְיָארֶע נִיט גֶעוָואלְט אָבְּטְרֶעטֶען בִּיז עֶר הָאט נִיט פֶערְאֶנְדֶערְט דָאס וָוארְט אוּנ הָאט בְּפֵירוּשׁ גֶעשְׁרִיבֶּען אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען אוּנְשׁוּלְדִיג. דִי יְשׁוּעָה וָואס אִיז גֶעקוּמֶען אוֹיף דִי יוּדֶען פוּן דַמֶשֶׂק הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ שִׂמְחָה בַּיי אַללֶע יוּדֶען אִין דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט, אוּנ אַז מָאנְטֶעפְיָארֶע אִיז צוּרִיקְגֶעפָאהְרֶען אִיז מֶען אִיהם אוּמֶעדוּם אַקֶעגֶענְגֶעגַאנְגֶען מִיט חוּפּוֹת אוּנ מֶען הָאט אִיהם בֶּעגְרִיסְט כִּמְעַט וִוי אַ מֶלֶךְ. אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל הָאט עֶר זִיךְ פָארְגֶעשְׁטֶעלְט דֶעם סוּלְטַאן עַבְּד־וּל־מֶעדְזִשִׁיד אוּנ אִיהם צוּ לִיעבּ הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל, אַז קֵיין בְּלוּט בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען זָאלֶען אִין טִירְקַיי מֶעהר נִיט פָארְקוּמֶען. אַזאַ בֶּעפֶעהל אִיז שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע יָאהר צוּ נוּטְץ גֶע־קוּמֶען דִי יוּדֶען אִין יְרוּשָׁלַיִם, וַוייל עֶס אִיז דָארְט אַרוֹיס אַ גֶעשְׁלֶאג צְווִישֶׁען עֶטְלִיכֶע יוּדִישֶׁע אוּנ גְרִיכִישֶׁע קִינְדֶער, אוּנ מֶען הָאט זִיךְ שׁוֹין וַוייטֶער גֶעוָואלְט חַאפֶּען צוּם אַלְטֶען בִּלְבּוּל, נָאר דִי מְלוּכָה הָאט גֶעשִׁיצְט דִי יוּדֶען אוּנ הָאט נִיט דֶערְלָאזְט צוּ קֵיין אוּמְגְלִיק. דִי רֵיינֶע אוּנ קְלָארֶע וֶוערְטֶער פוּן עַבְּד־וּל־מֶעדְזִשִׁיד, אַז עֶר הָאט זִיךְ אִיבֶּערְצַייגְט פוּן דֶער תּוֹרָה, אַז יוּדֶען טָארֶען זִיךְ גָאר צוּ קֵיין בְּלוּט נִיט צוּרִירֶען, זֶענֶען זֶעהר נִיט גֶעפֶאלֶען דִי קַאטָאלִישֶׁע גֵייסְטְ־לִיכֶע אִין אֵייְרָאפַּא, אוּנ אַז עֶס אִיז אוֹיסְגֶעקוּמֶען מָאנְטֶעפְיָארֶע׳ן צוּ זַיין אִים יָאהר 1858 אִין רוֹם אוּנ בֶּעטֶען בַּיים פַּאפְּסְט מֶען זָאל דִי יוּדִישֶׁע עֶלְטֶערְן אוּמְ־קֶעהְרֶען זֵייעֶר זֶעכְּסְיָאהְרִיג קִינְד מָארְטַארַא, וָואס מֶען הָאט דֶערְמָאלְט מִיט

געצאלד געטויפט, האט מיט איהם דער קארדינאל אנטאנעלי א געמאכט א רעדע וועגען דעם סולטאן'ס בעפעהל אונ האט איהם געפרעגט ווי פיעל געלד דאס האט אבגעקאסט, נאר מאנטעפיארע האט איהם גאנץ קאלט געענטפערט, אז ער האט דערפאר בעצאהלט ניט מעהר ווי פיעל ער האט געגעבען זיין דיענער אצונד פאר'ן מאנטעל אראבנעהמען. אז ער איז צוריקגעקומען קיין לאנדאן האט איהם די קעניגין וויקטאריע געדאנקט פאר זיין מיה, אונ האט איהם ערלויבט אויף זיין הערב (התימה) צו שטעלען אויף לשון קדש דאס ווארט „ירושלים" – אונ דער זכר פון דער היליגער שטאדט איז פאר איהם געוועהן דער גרעסטער לאהן.

מאנטעפיארע אונ קרעמיע האבען אבער זיך ניט געוואלט בעגנוגענען נאר דערמיט וואס זיי האבען זייערע ברידער מציל געוועהן פון א סכנה; זיי האבען געוואלט די סירישע יודען בעווארנען אויך אויף ווייטער עס זאל זיך זיי מעהר אזעלכע אומגליקען ניט טרעפען, אונ אזוי ווי זיי האבען זיך צוגעקוקט צום מעמד פון די דאזיגע יודען אונ האבען געזעהען אז זיי זענען שטארק פערגראבט, האבען זיי פערשטאנען, אז נאר די בילדונג קאן זיי ארויספיהרען אויף א רעכטען וועג, אונ ווי באלד זייערע קינדער וועלען לערנען אונ וואקסען צוזאמען מיט קינדער פון אנדערע איינוואהנער, זיי וועלען קאנען די לאנדעס-שפראכע, אונ מיט דער הנהגה וועלען זיי אויך ניט זיין שטארק אבגעזונדערט פון אללע, וועט מען פאר זיי ממילא דרך ארץ האבען אונ מען וועט פערשפארען אויס-טראכטען בלבולים. דערפאר זענען זיי ניט ארויסגעפאהרען פון מצרים ביז זיי האבען ניט געעפענט אין קאירא צוויי שולען פאר יונגלעך אונ פאר מאדלעך, אונ דער בעריהמטער געלעהרטער ר' שלמה מונק, וואס זיי האבען איהם אויך מיט זיך מיטגענומען, ווייל ער האט זעהר גוט געקאנט אראביש, האט אבגעדרוקט א בריעף צו די יודען אויף לשון קדש אונ אראביש אונ האט זיי ערקלערט, אז נאר דורך תורה אונ חכמה קאן דאס יודישע פאלק קומען צום פריהריגען גלאנץ. מונק'ס בריעף האט געהאט אזא ווירקונג, אז די יודען האבען אפילו פערגעסען זייער שנאה צו די הונדערט קראימעשע משפחות, וואס האבען נאך דעמאלט געוואהנט אין קאירא, אונ האבען אין די שולען אויפגענומען אויך זייערע קינדער. אזא התחלה אין מצרים האט געפיהרט דערצו, וואס דער חכם-באשי אין קאנסטאנטינאפאל ר' משה פרעסקו האט אויך געשריבען [illegible]ף צו אללע יודישע קהלות פון טירקיי מען זאל אנהייבען די קינדער לערנען [illegible]ירקיש, כדי עס זאל ניט זיין קיין חלוק צווישען די יודען אונ די איבריגע

אַיינְוָואהנֶער פונ'ם לַאנְד און מֶען זָאל דֶערְמִיט מְמַלֵא זַיין דֶעם רָצוֹן פונ'ם סוּלְטַאן.

אִין דֶער צַייט וָואס אִין מִזְרַח־זַייט זֶענֶען דִי יוּדֶען גֶעשְׁטַאנֶען בַּיים אָבְּגְרוּנְד אוּנ עֶס אִיז אָבְּגֶעגַאנְגֶען אַ הָאר זֵיי זָאלֶען אַללֶע אַריינְפַאלֶען וֶוען דֶער אוֹיבֶּערְ־שְׁטֶער שִׁיקְט זֵיי נִיט זַיינֶע גוּטֶע שְׁלִיחִים, הָאבֶּען זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער אִין דֶער מַעֲרָב־זַייט זִיךְ אַלְס נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ קְרִיגֶען אִיבֶּער אֱמוּנָה זַאכֶין אוּנ דֶער צַד, וָואס הָאט גֶעוָואלְט מַאכֶען אַ רֶעפָארְם אִיז מִיט יֶעדֶען טָאג גֶעוָוארֶען אַ גְרֶא־סֶערֶער דָארְן אִין דִי אוֹיגֶען פוּן דִי פְרוּמֶע. אִין הַאמְבּוּרְג אִיז דָאס מַחֲלוֹקֶת אַזוֹי וַוייט גֶעגַאנְגֶען, אוּנ דָארְט הָאבֶּען דִי רֶעפָאמִירְטֶע צוּ זִיךְ צוּגֶעצוֹיגֶען אַזוֹי פִיעל יוּנְגֶע רַבָּנִים, אַז אֲפִילוּ דֶער גֶעבִּילְדֶעטֶער רַב ר' יִצְחָק בֶּערְנַיס הָאט גֶעלָאזְט אוֹיסְרוּפֶען אִין דִי שׁוּלֶען מֶען זָאל נִיט דַאוְונֶען פוּן דֶעם סִדוּר, וָואס דִי רֶעפָאמִירְטֶע הָאבֶּען אָבְּגֶעדְרוּקְט. וֶוער וַוייסְט צוּ וָואס דִי דָאזִיגֶע מִלְחָמָה וָואלְט גֶעקָאנְט פִירֶען, וֶוען עֶס מַאכְט זִיךְ נִיט אִין הַאמְבּוּרְג אַ גְרוֹיסֶע שְׂרֵפָה אוּנ בֵּיידֶע צְדָדִים הָאבֶּען גֶעמוּזְט אַוֶועק פוּנ'ם פְּלַאץ. דֶעמָאלְט אִיז דָאס מַחֲלוֹקֶת אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען גֶעוָוארֶען קֵיין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאיְן וואוּ עֶס הָאט גֶעלֶעבְּט בִּיז 1842 אֵיינֶער פוּן דִי פַייֶערִינְסְטֶע רֶעפָאמִירְטֶע ר' רְפָאֵל קְרַייצְענַאךְ, אוּנ נָאךְ זַיין טוֹיט הָאבֶּען זִיךְ עֶרְשְׁט זַיינֶע תַּלְמִידִים גֶענוּמֶען רֶעכְט בֶּעפֶעסְטִיגֶען דִי רֶעפָארְם. מֶען הָאט אִין בְּרוֹינְשְׁוַויינג גֶעמַאכְט אֵיין אֲסִיפָה פוּן דַייטְשֶׁע רַבָּנִים אִים יָאהר 1844, דֶערְנָאךְ הָאט מֶען דִי צְוֵוייטֶע אֲסִיפָה גֶע־מַאכְט אִין פְרַאנְקְפוּרְט אִים יָאהר 1845, אוּנ דֶעמָאלְט הָאט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען ר' שְׁמוּאֵל הָאלְדְהַיים, אֵיינֶער פוּן דִי פּוֹילִישֶׁע יְשִׁיבָה־בַּחוּרִים אוּנ אַ גְרוֹיסֶער בֶּן תּוֹרָה, עֶר הָאט צוּזַאמֶען מִיט ר' שְׁמוּאֵל שְׁטֶערְן גֶעאֶפֶענְט אִין בֶּערְלִין אַ רֶעפָאמִירְט טֶעמְפֶּעל, אוּנ אִיז בִּיז צוּם טוֹיט (1880) גֶעבְּלִיבֶּען דִי אֵיינְצִיגֶע פֶעסְטֶע זַייל פוּן דֶער רֶעפָארְם, וָואס הָאט זִיךְ פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען וַוייטֶער נִיט פֶערְשְׁפְּרֵייט אוּנ הָאט אָבְּגֶעזוּכְט נָאר עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע בַּעֲלָנִים אִין אַמֶערִיקָא, וֶועלְכֶע הָאבֶּען דָארְט אוֹיךְ גֶעאֶפֶענְט רֶעפָאמִירְטֶע שׁוּלֶען אוּנ הָאבֶּען גֶעפוּנֶען, אַז דָאס יוּדִישְׁקַייט קָאן זִיךְ בֶּעגֶעהֶען אָהן מַל זַיין קִינְדֶער, אָהן אָבְּהִיטֶען שַׁבָּת, אָהן עֶסֶען כָּשֵׁר, אָהן לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, אָהן אַ הָאפְנוּנְג אוֹיף מָשִׁיחַ'ן, אוּנ אַז עֶס וֶועט דִי יוּדֶען גָאר נִיט שַׁאדֶען וֶוען זֵיי וֶועלֶען מַדְחֶה זַיין דֶעם שַׁבָּת אוֹיף זוּנְטָאג, אוּנ זֵיי וֶועלֶען אָהן הִיטְלֶען זָאגֶען דִי מוּסַף־דִיגֶע קְדוּשָׁה.... אַ שְׁטַארְקֶע נְגִיעָה אִין דֶעם, וָואס דִי רֶעפָארְם אִיז אִין דַייטְשְׁלַאנְד נִיט אַזוֹי בֶּעפֶעסְטִיגְט גֶעוָוארֶען, הָאבֶּען גֶעהַאט ר' זְכַרְיָה פְרַאנְקֶעל, דֶער רַב פוּן בְּרֶעסְלוֹיא,

און דער בעריהמטער פרעדיגער פון בערלין ר' מיכאל זאקש: ביידע האבען זיי בעוויזען אז צו פיעל אבשינדען דעם יודישען גוף איז ניט גוט, ווען עס האלט זיך אזוי אויך קוים די הויט אויף די ביינער.

דאס יאהר 1848 האט די יודען כמעט אין אללע לאנדער פון אייראפא געבראכט אמת'ע פרייהייט אהן פירושים, און זיי האבען אין א קורצער צייט פון א יאהר צוואנציג אזא וואוקס געטהון אז עס איז זיי נאר אונמאגליך געווארען צו דערקאנען. וואהין מען האט נאר געווארפען איין אויג אויף דעם פעלד פון וויסענשאפט האט מען געפונען געצייכענטע יודישע געלעהרטע, פראפעסארען, שרייבערס, קינצלערס, און אזעלכע נאהמען ווי יאקאבי, לאסאל, לאסקער, קוראנדא, מאיר-בער, הלוי, ראשעל, בערטהאלד, אויערבאך, און נאך פיעל אנדערע האבען געמאגט דיענען פאר א צירונג א סך א גראסער פאלק מיט ווייניגער איבערגעליטענע צרות. בעזאנדערס האט יודען פיעל כבוד געמאכט וואס אזא גרויסער מאן ווי בנימין דיזראעלי, דער ערשטער מיניסטער פון ענגלאנד, וואס האט שפעטער בעקומען דעם טיטעל פון לארד ביקאנספילד, האט זיך ניט געשאמט מיט זיין יודישען שרש און האט אין זיינע ראמאנען, פערקעהרט, פערשטעהן געגעבען אז ער איז שטאלץ אויף זיין יחוס און איהם טהוט הנאה, וואס אין זיינע אדערן פליעסט דאס בלוט פון א פאלק, וועלכעס האט נאך די בעסטע האפנונגען אויף שפעטער.

א שטארקער קלאפ איז פאר די יודען געוועהן די מעשה פון דעם קליינעם קינד מארטארא, וואס מען האט עס אים יאהר 1856 געטויפט, געגען רצון פון די יודישע עלטערן. נאר דערפאר וואס די קריסטליכע אממע האט א נדר געטהון, ווען דאס קינד איז קראנק געוועהן, אז ווי באלד עס וועט געזונד ווערען מוז זי עס טויפען. דער פאפסט פיוס דער ניינטע האט ארויס-געוויזען זיין עקשנות און האט ניט געוואלט אבגעבען דעם קרבן, חאטש דער אלטער מאנטעפיארע איז אליין געפאהרען צו ליעב דעם קיין רום, און דער קייזער נאפאלעאן דער דריטע האט איהם געשריבען אימיסטען א בריעף. דעמאלט האבען זיך די יודען ארומגעקוקט, אז עס איז בעסער ווען צווישען אללע זאל זיין מעהר אחדות, און אים יאהר 1860 האבען זעקס יודישע יונגע לייט, א סוחר שארל נעטער, איין אדוואקאט נארציס לעווין, א אינזשענער זשול קארוואלא, א פראפעסאר איזשען מאנועל, איינער פון די רבנים אריסטיד אסטרוק און אלעהרער פון דער ראבינערשולע

איזידאר כהן אין פאריז געמאכט אַחברה „חברים כל ישראל", וואס איז צום אנהייב בעשטאנען פון 850 חברים. נאר שפעטער, אז קרעמיע אונ נאך אנדערע גרויסע לייט זענען צו זיי צוגעשטאנען, האט זיך זייער צאהל פערגרעסערט ביז אריבער דרייסיג טויזענד. אצונד האט די דאזיגע חברה אסך געלד, זי האלט אוים אסך שולען, אונ וואו מען דארף אונ עס איז נאר מעגליך נאהמט זי זיך אן פאר יודען, פונקט אזעלכע חברות האבען זיך דער־נאך געעפענט אין אמעריקא – אים יאהר 1861, אין לאנדאן – אים יאהר 1871, אין וויען– 1873, אונ אללע יאגען זיך צו איין ציעל: צו פערבעסערן דעם שטאנד פון די יודען וואו זיי זענען צוזאעט אונ צושפרייט אויף דער וועלט.

אין היינטיגע יאהרען נעהט דאס לעבען פון די יודען כמעט אין אללע לאנדער פון איירָאפא כמעט רעגעלמאסיג. אין פיעל ערטער שטעהען די יודישע קהלות אונטער דער השגחה פון דער מלוכה אונ אללע הצטרכות ווערען ארויס־געגעבען פון דער קרוין גלייך ווי פאר אללע אנדערע איינוואהנער פון דער מדינה. פון מחלוקת וועגען אמונה־זאכען הערט מען ניט אונ די רבנים אונ פרעדיגער, וואס זענען שוין אין דער לעצטער צייט איבער עטליכע הונדערט ארוים פון די ראבינער־סעמינאריען אין ברעסלוי, בערלין אונ פעסט, טהוען זייער זאך בשלמות, זיי בעפעסטיגען דאס יודישקייט אונ שטארקען דעם יודען ער זאל זיך מיט נוטע מדות אונ מעשים טובים קויפען ליעבשאפט ביי אללע.

ז ר׳ יצחק בער לעווינזאהן אונ זיין צייט.

(1788—1860 נאך קריסטוס געבורט).

דער גרויסער אונשטארבליכער נאהמען פון ר׳ יצחק בער לעווינזאהן איז אזוי ענג פערבונדען מיט דעם מעמד פון די רוסישע יודען אין די לעצטע פינפציג יאהר, אז עהער מיר רעדען פון איהם אלליין, געפינען מיר פאר נאטהיג אונזערע לעזער אקליינעם בעגריף מאכען פון דער יודישער לאגע אין רוסלאנד אין די אלטע צייטען אונ פון דעם וואס איז פון זייערטוועגען געטהון געווארען אין די לעצטע עטליכע דורות.

נָאךְ אַ סַךְ הונדערטער יָאהרען עהדער רוּריק איז אים יָאהר 862, גע-
וָוארען אַ מוֹשל איבער דער רוּסישער ערד, פְלעגען אַהין שטענדיג קומען יוּדישע
סוֹחרים פוּן חַאזַארִיען, קְרים אוּנ קַאווקַאז, אוּנ דערפַאר איז גָאר קיין
וואונדער נִיט וָואס אין דער ערשטער צַייט, ווען די רוּסישע פירסטען הָאבען
געפיהרט די מדינה, אוּנ אֲפילוּ ווען די מלוּכָה איז שוֹין איבערגעגַאנגען צוּ
וָולַאדימִיר דעם הֵיילִיגען, ווָעלכער הָאט דער ערשטער אַיינגעפיהרט די
קְרִיסטְלִיכע רעליגיָאן צווישען די רוּסען, הָאבען זיךְ געפוּנען יוּדען געפוּנען
אין לַאנד אוּנ צווישען די אַיינוואוינער פוּן קִיעוו זענען געוועהן נִיט וועניג
יוּדישע. וָואס מעהר די רוּסישע מלוּכָה הָאט זיךְ אָבער אָנגעהויבען בעפעס-
טיגען, הָאט מען נִיט נָאר שטַארק אוּנטערגעדריקט די עטליכע יוּדען וָואס
זענען שוֹין דָארט געזעסען, נָאר מען הָאט שוֹין פָּשוּט קיין אַנדערע נִיט אַריינ-
געלָאזט. שפּעטער מִיט צעהנדליגער דוֹרוֹת פְּלעגט זַיין אַ חִדוּש אַז מען הָאט
דערזעהען אַ יוּדען אין רוּסלַאנד, אוּנ מִיר ווייסען נָאר פוּן צווֵיי יוּדישע דָאקטוֹירים,
וָואס הָאבען געדיענט אין הוֹיף: אֵיינער הָאט געהֵייסען לֶעאָן אוּנ מען הָאט
אִיהם אין מָאסקווא געהַרג׳ט אים יָאהר 1490 דערפַאר, וָואס איז אִיהם נִיט גע-
רָאטהען אויסצוהֵיילען אֵיינעם פוּן די יוּנגע פירסטען פוּן אַ געפֶעהרליכער
קְרַאנק, אוּנ דעם אַנדערן הָאט מען גערוּפען פַאן-הַאדען, נָאר ער הָאט זיךְ
שוֹין גליקליכער אויסגעלעבט זַיינע יָאהרען, אוּנ אִיהם צוּ לִיעב הָאט מען גע
לָאזט וואוינען אין מָאסקווא זַיינע יוּדישע קְרוֹבִים, חָאטש ער אַלֵיין מִיט
דער מִשְׁפָּחָה איז איבערגעגַאנגען צוּם קְרִיסטענטהוּם. דָאס זענען אָבער נָאר
געוועהן אויסנַאמען אוּנ מען קָאן זָאגען, אַז בִּיז אַלֶכְּסַנְדֶר דעם ערשטען געפינט
מען אין די געזעטצע פוּן רוּסלַאנד נָאר גְזֵירוֹת געגען יוּדען. יָאהַאן גְרָאזְנִי
הָאט נָאךְ אִיהם יָאהר 1649 אָבגעזָאגט די שְׁלוּחִים פוּנ׳ם מֶלֶךְ סִיגִיזְמוּנד, וָואס זענען
אִיהם געקומען בעטען ער זָאלל ערלויבען די יוּדען פוּן לִיטָא צוּ קומען קיין
רוּסלַאנד הַאנדלען, אוּנ אַז ער הָאט אים יָאהר 1563 אַיינגענומען פָּאלָאצְק הָאט
ער געהֵייסען אַללע יוּדען מִיט ווייבער אוּנ קינדער אַריינוואַרפען אין דער דְוִוינַא.
די שִׂנְאָה צוּ יוּדען הָאט זיךְ אויךְ אַרויסגעוויזען אֵיידער מען הָאט אויסגעקליבען
מִיכַאִיל פֶעדָארָאוויטש פַאר מֶלֶךְ אוּנ אַז די זִיבען בָּאיַארען, וָואס הָאבען דע-
מָאלט געפיהרט דָאס לַאנד הָאבען זיךְ אים יָאהר 1610 אויסגעגלייכט מִיט פָּאלען
הָאבען זיי בְּפֵירוּשׁ אויסגענומען אַ תְּנַאי, אַז קיין שוּם יוּד טָאהר פוּן דָארט נִיט
אַריינפָאהרען קיין רוּסלַאנד. אַלעקסֵיי מִיכַאלָאוויטש, וָואס איז געוועהן אַ נוּטער
צוּ אַללע הָאט זַיין גַאנצען כַּעַס אויסגעלָאזט צוּ יוּדען אוּנ הָאט אים יָאהר 1688

זיי געהייסען ארויסטרייבען פון ווילנא אונ פון מאהליב. פיאדאר אלעקסעיעוויטש, וואס אין זיין צייט האבען יודען אנגעהייבען פון סמאלענסק אריינקומען מיט סחורה, האט אים יאהר 1676 ארויסגעגעבען א בעפעהל: מען זאלל זיך ניט דערוואגען איינעם פון זיי אריינצולאזען. אים יאהר 1686 אין דער צייט פון יאהאן אונ פעטער אלעקסייעוויטש, אז מען האט געשלאסען שלום מיט פאלען אונ מען האט אבגעמאכט, אז אללע פאלקער וואס וואהנען אין ביידע מדינות זאללען לעבען צווישען זיך פריינדליך אונ זאללען מאגען קומען אונ פיהרען געשעפטען איינער מיט'ן אנדערן, האט מען גוט אין זינן געהאט ארויסצושרייבען, אז דאס געהאר זיך ניט אן מיט יודען. פאר פעטער דעם גרויסען זענען קיין נייע גזרות ניט צוגעקומען, נאר דאס אליין איז שוין גענוג, אז אזא קלוגער מלך, וואס האט איינגעפיהרט אין לאנד אזוי פיעל נייע גוטע ארדנונגען אונ אזוי פיעל געטהון פאר דער בילדונג פונ'ם פאלק, האט זיך גאר ניט געוואלט אומקוקען וועגען יודען. ווי עס שיינט אבער האבען די יודען זיך בענוצט דערמיט וואס מען האט אויף זיי ניט געקוקט אונ זייער צאהל האט זיך פערגרעסערט, דאריבער האט יעקאטערינא די ערשטע געמוזט אים יאהר 1728 ארויסגעבען פריהר א געזעטץ, מען זאל די יודען ניט לאזען האלטען קיין אטקופען פון שענקען אונ טאמאזשנעס, אונ טאקי באלד איין אנדער בעפעהל, מען זאל זיי אין גאנצען ארויסטרייבען אונ מען זאל אבטונג געבען זיי זאללען מיט זיך ניט מיטנעהמען ניט קיין גאלדענע ניט קיין זילבערנע מטבעות נאר קופערגעלד. פעטער דער צווייטער האט געוואלט אביסעל בעלעבען דעם רוסישען האנדעל אונ ער האט אים יאהר 1728 ערלויבט יודען אריינצוקומען אויף די ירידים זיי זאללען פערקויפען זייער סחורה נאר ניט לאחדים, אונ זאללען פאר דעם געלד קויפען רוסישע סחורה. אננא יאהאנאוונא האט אין אנהייב בעוויזען חסד די יודען אונ האט זיי אים יאהר 1734 ערלויבט זיי זאללען מאגען פארקויפען זייער סחורה לאחדים אויך, נאר עס האט ניט לאנג געדויערט אונ זי האט איבערגעביטען איהר נוטע מיינונג. אים יאהר 1739 האט זי צוגענומען ביי יודען דאס רעכט צו האלטען קרעטשמעס אדער אנדערע ארענדעס אונ אים יאהר 1740 האט זי פערוועהרט צו וואהנען אין אללע ערטער פון קליין רוסלאנד (מאלאראסיע) אונ האט פון דארט ארויסגעשיקט 573 יודען. אין איהר צייט האט זיך אויך געמאכט די מעשה פונ'ם גר צדק, וואס איז געוועהן א קאפיטאן לייטינאנט פונ'ם פלאט, אלעקסאנדער וואזניצין. ער איז בעקאנט געווארען מיט א יודען פון סמאלענסק ר' ברוך, וואס ער פלעגט מיט איהם אפט א וכוח האבען, אונ אזוי ווי ער האט

זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען זִיךְ מְגַיֵר צוּ זַיין הָאט אִיהם דֶער ר׳ בָּרוּךְ אַװעקְגֶעפִיהרְט קֵיין
דוּבְּרָאװְנָא (אִין מָאהִילִיװער גוּבֶּערְנְיֶע) אוּנ דָארְט הָאט מֶען אִיהם מַל גֶעװֶעהן.
מֶען אִיז דֶערְפוּן כַּאלְד גֶעװָאהר גֶעװָארְן אוּנ ר׳ בָּרוּךְ מִיט׳ן גֵר צֶדֶק זֶענֶען פֶערְ־
מִשְׁפָּט גֶעװָארְן צוּם טױט אוּנ מֶען הָאט זֵיי פֶערְבְּרֶענְט. יֶעלִיסַאװֶעטַא פֶּעטְ־
רָאװְנַא הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען נָאךְ מִיט מֶעהר חֵשֶׁק אוֹיסְצוּרַייסֶען דִי יוּדֶען, אוּנ
חָאטְשׁ מֶען הָאט אִיהר נִיט אֵיינְמָאל עֶרְקְלֶערְט, אַז זֵיי זֶענֶען זֶעהר נִיטְצְלִיךְ
פַאר׳ן מִסְחָר, הָאט זִי גֶעאֶנְטְװֶערְט: „אַז פוּן קְרִיסְטוּס׳ס שׂוֹנְאִים װִיל זִי אֲפִילוּ
קֵיין פֶערְדִינְסְט נִיט הָאבֶּען!" אוּנ הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזֶען אִין דִי יָאהרֶען, 1741־
1742 עֶטְלִיכֶע זַאקָאנֶעס, װָאס הֵייסֶען שְׁטְרֶענְג אַרוֹיסְטְרַייבֶּען אַללֶע יוּדֶען גָאר
אָהן אַ אוּנְטֶערְשִׁיד, אוּנ הָאט בֶּעפָאהלֶען מֶען זָאלל זֵיי נִיט אַרֵיינְלָאזֶען אֲפִילוּ
אוֹיף דִי יְרִידִים אוּנ מֶען זָאלל גָאר בַּיי זֵיי נִיט אָנְנֶעהמֶען קֵיין בַּקָשׁוֹת, כְּדֵי
זֵיי זָאללֶען נִיט הָאבֶּען קֵיין אוֹיסְרֶעד צוּ בְּלַייבֶּען אִין לַאנְד. אַז יֶעקַאטֶערִינַא
דִי צְװֵייטֶע הָאט אִים יָאהר 1762 אִיבֶּערְגֶענוּמֶען דִי מְלוּכָה הָאט זִי שׁוֹין אִין
אִיהר עֶרְשְׁטֶען מַאנִיפֶעסְט אַרוֹיסְגֶעװִיזֶען װִי שְׁלֶעכְט זִי קוּקְט אוֹיף יוּדֶען, אוּנ
הָאט בְּפֵירוּשׁ גֶעשְׁרִיבֶּען, אַז אוֹיסֶער יוּדֶען בֶּעטְרַאכְט זִי אַללֶע פֶּעלְקֶער פַאר
אֵייגֶענֶע קִינְדֶער. אַז עֶס הָאבֶּען אָבֶּער אָנְגֶעהֵייבֶּען צוּקוּמֶען צוּ רוּסְלַאנְד פִיעל
שְׁטֶעדְט פוּן לִיפְלַאנְד, לִיטָא אוּנ פּוֹילֶען, װאוּ עֶס הָאבֶּען פוּן פְרִיהר שׁוֹין גֶע־
װָאהנְט יוּדֶען, הָאט זִי זִיךְ שׁוֹין גֶעמוּזְט גֶעהמֶען מַאכֶען אָרְדְנוּנְגֶען אוּנ הָאט
עֶרְלוֹיבְּט זֵיי זָאללֶען זִיךְ פַארְשְׁרַייבֶּען פַאר סוֹחֲרִים אִין מָאהִילִיבּ׳ר אוּנ אִין
פָּאלָאצְקֶער גוּבֶּערְנֶע אוּנ אוֹיךְ אִין שְׁלָאק. אִים יָאהר 1786 הָאט מֶען זֵיי אוֹיךְ
בֶּעזֶעצְט אִין דִי נַייֶע גוּבֶּערְנֶיעס יֶעקַאטֶערִינַאסְלַאװ אוּנ טַאװְרִיֶען (קְרִים).
אִים יָאהר 1794 הָאט זִי גֶעהֵייסֶען גֶעהמֶען בַּיי יוּדֶען מַס צְװֵיי מָאל אַזוֹי פִיעל
װִי בַּיי קְרִיסְטֶען, אוּנ אִין אַ יָאהר אַרוּם הָאט זִי אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל אוֹיף
דֶעם נָאמֶען פוּן דֶעם אִיזְיַאסְלָאװֶער, בְּרָאצְלָאװֶער אוּנ מִינְסְקֶער גֶענֶערַאל־
גוּבֶּערְנַאטָאר, עֶר זָאלל זֶעהן דִי יוּדֶען זָאלֶען זִיךְ אַרוֹיסְקְלוֹיבֶּען פוּן דִי דֶארְפֶער
אוּנ זִיךְ בֶּעזֶעצֶען אִין דִי שְׁטֶעדְט װאוּ מֶען װֶעט זֵיי צוּשְׁרַייבֶּען צוּ קָהָל אוּנ
זֵיי װֶעלֶען מִיט מִסְחָר אוּנ מְלָאכָה נוּצְלִיךְ זַיין אִי זִיךְ אִי יֶענֶעם. פַאר פַּאװֶעל
פֶּעטְרָאװִיטְשׁ אִיז דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אַבִּיסֶעל עֶרְגֶער גֶעװָארֶען. אִים
יָאהר 1796 אִיז בֶּעשְׁטִימְט גֶעװָארְן, אַז זֵיי מֶעגֶען נָאר װָאהנֶען אִין דִי גוּבֶּערְנֶיעס:
מִינְסְק, אִיזְיַאסְלַאװ, בְּרָאצְלָאװ, פָּאלָאצְק, מָאהִילִיב, קִיעװ, טְשֶׁערְנִיגָאװ,
נָאװָאגְרָאד סֶעװֶערְסְק, יֶעקַאטֶערִינַאסְלַאװ אוּנ טַאװְרִיֶען. אַ חוּץ דֶעם אִיז אוֹיךְ
פַארְגְרֶעסֶערְט גֶעװָארֶען דֶער מַס װָאס אַללֶע יוּדֶען, סַיי סוֹחֲרִים סַיי פוּן אַנְדֶערֶע

פאכען האבען געמוזט צאהלען אונ אז איינער האט ניט געוואלט צאהלען האט ער נאר בעדארפט אריינטראגען מס פאר דריי יאהר פאראויס אונ ער האט געמאנט פערלאזען דאס לאנד. אים יאהר 1800 איז אבער ארויס א גזירה, אז דער יוד וואס איז שולדיג געבליבען פאר דריי יאהר מס מוז בע-שטראפט ווערען, אונ מען האט געהאט דאס רעכט איהם צו פערשיקען ווייט אויף שווערע ארבייט.

דער ערשטער קייזער פון רוסלאנד, וואס האט זיך אנגעהויבען ערנסט אב-צוגעבען מיט יודען אונ מאכען פון זייערטוועגען בעזונדערע זאקאנעס, וואס זאללען זיי קאנען ביסלעכווייז אויסגלייכען מיט אללע איינוואהנער פונ'ם לאנד, איז געוועהן אלעקסאנדער דער ערשטער, וועלכער האט זיין חסד בעוויזען אללע זיינע אונטערטהאנען, אונ האט מיט רעכט פערדיענט דעם נאמען, וואס מען האט איהם געגעבען אין דער רוסישער געשיכטע, „דער געבענשטער".

ווען די פוילישע שטאדט זענען איבערגעגאנגען צו דער רוסישער מלוכה האט ער דעם 9 דעצעמבער 1804 ארויסגעגעבען א געזעץ, אז אללע רעכטע, וואס די פריהריגע פריצים האבען געהאט איבער די יודישע קהלות זאללען בטל ווערען, אז קיינער טאר זיי ניט שטערען פריי צו דיענען גאטט אין זייערע שולען אונ אבצוהיטען די דינים פון זייער אמונה, אז זיי מעגען זיך אויס-קלויבען רבנים אויף שאלות צו פסק'נען, אבער ניט מעהר מיט דער מאכט, וואס זיי האבען פריהר געהאט, ווי למשל: ארויסצוגעבען א געלד-שטראף אדער אריינלעגען אין חרם, ווייל די יודען ברויכען אין משפטים זאכען זיך צוגלייך מיט אללעמען זיך ווענדען צום אללגעמיינעם געריכט, וואו עס איז אויך גע-זעסען איינער פון זייערע פארשטעהער, געוועהנליך א מענש וואס האט פער-שטאנען אויך די רוסישע שפראכע. ער האט אויך ערלויבט, אז יודען זאללען מאגען לערנען אין אללע שולען, גימנאזיען אונ אוניווערזיטעטען, אדער זיך מאכען בעזונדערע שוללען פאר זייערע אייגענע מיטעל. א חוץ דעם האט ער זיי זעהר געוואלט אבגעוואהנען פון פיעל ניט פיינע פרנסות, ווי קרעטשמעס האלטען אונ משקאות פארקויפען, וואס זייערע שונאים האבען דארויף שטאנדיג געשריען, אונ האט זיך ענטשלאסען ביי זיי אויפצוועקען א ליעבע צו ארבייט. דערפאר האט ער געהייסען אריינגעהמען יודען אין אללע צעכען אונ אפילו שטיצען מיט געלד זייערע ארעמע בעלי מלאכות. אים יאהר 1808 האט די מלוכה ארויסגעגעבען גרויסע סוממען געלד פאר די יודען וואס ארבייטען אין פאבריקען, אונ שפעטער מיט א יאהר האט זי פון זייערטוועגען געמאכט א בעזונדער

פאבריק אין קרעמענטשוג. ווער פון יודען עס האט געוואלט אויפבויען פאב־
ריקען האט מען איהם געגעבען ערד כמעט אומזיסט, און מען האט איהם
בעפרייעט פון פיעל נאלאגען. ער האט אויך אים יאהר 1812 געמאכט א אנהייב
פון יודישע קאלאניען פאר ערדארבייט. אים יאהר 1817 האט ער צום ערשטען
מאל איינגעפיהרט, אז אללע רוסישע יודען זאללען האבען בעשטימטע פאמיליע־
נאמען און זאללען זייערע קינדער פערשרייבען אין מעטעריקעס. אין דעם יאהר
האט ער אויך ארויסגעגעבען א בעפעהל, עס זאלל גאר מעהר ניט פארקומען
קיין פראצעס פון יודען וועגען קריסטליך בלוט אויף פסח. איבערהויפט איז
ער ניט מיעד געווארן צו זארגען פאר די יודען ווי ווייט מען האט נאר אין
יענער צייט געקאנט פערבעסערן זייער מעמד, און חאטש ער איז געוועהן
א פרומער קריסט און האט אין הארצען געוואלט אז יודען זאלען זיך טויפען,
ווייל צוליעב דעם האט ער געמאכט א בעזונדערע געזעללשאפט אויף צוהעלפען
די „יודישע קריסטען”, וואס האט אומזיסט אבגעקאסט דער מלוכה גרויסע סוממען
געלד, האט ער מיט אללע כוחות געארבייט אז יודען זאללען ווערן געבילדעט
און אויפגעקלערט און ער פלעגט שטאנדיג זאגען, אז ווען עס זאלל איהם
געראטהען צו זעהן ביי זיך חאטש איין יודען ווי מענדעלסזאהן וואלט ביי איהם
זיין גאנצע מיה אנגעלייגט זיין. אז די ווילנער קהלה האט זיך גענומען בויען
א „בקור חולים” האט אלעכסנדער מנדר געוועהן 3000 רובעל און האט געהייסען
יעדעס יאהר ארויסגעבען 2500 רובעל. די מלוכה האט אפילו גערעכענט אז די
גראסטע לייט פון יודען וועלן פון זייער זייט איהר בעהילפיג זיין מיט עצות
און האט צוליעב דעם געהייסען מאכען איין אסיפה אין ווילנא, נאר די יודען
האבען ניט געהאט קיין רעכטע פארשטעהער און די עטליכע מענשען וואס
זענען זיך צונויפגעפאהרן פון גראדנא, וויטעבסק, מאהיליב און מינסק האבען
גאר אויסגעבראכט די הוצאות, וואס פיעל יודען האבען דארויף אוועקגעגעבען
די זילבערנע עטרות פון די טליתים, און האבען מיט זייער פאהרן גאר נישט
אויפגעטהון. אוודאי אז פון יודען האט זיך ניט געפונען איין געלערנטער מענש
וואס זאלל קאנען איבערגעבען דער מלוכה אלדינג וואס פעהלט זיי, האבען זיך
אפט געמוזט אריינגנב'נען שלעכטע מחשבות פון שונאים, וואס האבען אזוי
לאנג געבויערט ביז מען האט לחלוטין פארוועהרט יודען צו זיצען אין דארפער
און אין אללע ערטער וואס זענען פונפציג ווערסט פון א גרענעץ. עס האט
אבער געדויערט זעהר פיעל צייט ביז מען האט די גזירות איינגעפיהרט, ווייל
די יודען האבען זיך אללע מאל אבגעבעטען, און אזוי ווי די מלוכה האט

דָעמָאלְט גוט גֶעקוּקְט אוֹיף זֵיי הָאט זִי טַאקִי פֶערְשְׁטַאנֶען אַז דֶערְמִיט קָאן מֶען זֵיי נָאךְ אָרֶעמֶער מַאכֶען, דֶערְפַאר הָאט זִי זִיךְ נִיט גֶעאַיילְט מִיט אַזַא גְזֵירָה וָואס קָאנְן פַאר זֵיי אַרוֹיסְקוּמֶען אַ רָעָה, אוּנ הָאט בֶּעסֶער גֶעזוּכְט פַאר זֵיי אַ טוֹבָה.

נָאר חָאטְשׁ דִי יוּדֶען זֶענֶען נָאךְ אִין בִּילְדוּנְג גֶעשְׁטַאנֶען גַאנְץ נִידְרִיג פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען זֵיי פֶערְשְׁטַאנֶען צוּ שֶׁאטְצֶען דִי חֲסָדִים וָואס דִי מְלוּכָה הָאט מִיט זֵיי גֶעטְהוּן אוּנ זֶענֶען שְׁטַארְק צוּגֶעבּוּנְדֶען גֶעוָוארְן צוּם לַאנְד. אַז נַאפָּאלֶעאָן דֶער עֶרְשְׁטֶער אִיז אָנְגֶעפַאללֶען אוֹיף רוּססְלַאנְד הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעהַאט דִי מֶאגְלִיכְקַייט צוּ בֶּעוַוייזֶען זֵייעֶר גֶעטְרַיישַׁאפְט: אַז דִי רוּסֶען זֶענֶען גֶעשְׁטַאנֶען שְׁלֶעכְט הָאבֶּען זֵיי אִין שׁוּקְלָאװ גוֹזֵר תַּעֲנִית גֶעוֶועהן, אוּנ וֶוען זֵיי הָאבֶּען נָאר גֶעקֶאנְט מִיט עֶפִּיס דִינֶען הָאבֶּען זֵיי עֶס גֶעטְהוּן גֶערְן גָאר אָהן גֶעצָאהלְט. אִין יַאנָאוִויטְשׁ הָאבֶּען דִי יוּדֶען אִיבֶּערְגֶענוּמֶען אַ פְרַאנְצֶאזִישֶׁען קוּרִיעֶר: וָואס הָאט בַּיי זִיךְ גֶעפִיהְרְט אַ גַאנְצֶען פְּלַאן פוּן דֶער מִלְחָמָה, אוּנ הָאבֶּען אִיהם בַּאלְד אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען דֶער מְלוּכָה גָאר אָהן אַ שׁוּם לוין. אַז דִי פְרַאנְצֶאזֶען הָאבֶּען אִין לֶעפֶּעל, וִויטֶעבְּסְקֶער גוּבֶּערְנֶער אָנְגֶעצוּנְדֶען דִי בְּרִיק, כְּדֵי דִי רוּסֶען זָאללֶען זֵיי נִיט קֶאנֶען נָאכְלוֹיפֶען, הָאבֶּען דִי יוּדֶען בַּאלְד פֶערְלָאשֶׁען אוּנ פַארְרֶעכְט דִי בְּרִיק אוּנ גֶעגֶעבֶּען דֶעם רוּססִישֶׁען חַיִל דִי מֶאגְלִיכְקַייט דֶעם שׂוֹנֵא נָאכְצוּיָאגֶען אוּנ פוּן אִיהם אַ חֵלֶק צוּ מַאכֶען. פִיעל סָאלְדַאטֶען הָאבֶּען זֵיי אוֹיסְגֶעהַאלְטֶען אִין זֵייעֶרֶע קְרַאנְקֶענְהַייזֶער אוּנ וואוּ מֶען הָאט נָאר בֶּעדַארְפְט, הָאבֶּען זֵיי גֶעשִׁיט מִיט גֶעלְד; אוּנ אַז גָאט הָאט גֶעשֶׁענְקְט רוּסְלַאנְד דֶעם נִצָּחוֹן הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעפְרֶעהט וִוי אֶמֶת'ע טְרַייֶע קִינְדֶער פוּנ'ם לַאנְד אוּנ הָאבֶּען דֶעם טָאג גֶעמַאכְט אַ יוֹם טוֹב אִין פִיעל גְרוֹיסֶע שְׁטֶאדְט וִוי אִין בֶּערְדִיטְשׁוּב אוּנ אִין מִינְסְק. זֵיי הָאבֶּען זִיךְ מְשַׂמֵּחַ גֶעוֶועהן צוּזַאמֶען מִיט דִי קְרִיסְטֶען אוּנ פִיעל צְדָקָה צוּטְהֵיילְט צוּ לִיעבּ דֶער יְשׁוּעָה פוּן דֶער גַאנְצֶער מְדִינָה. דִי יוּדֶען הָאבֶּען דֶעמָאלְט בֶּעוִויזֶען, אַז זֵיי זֶענֶען וֶוערְטְה מֶען זָאלל זֵיי רֶעכֶענֶען פַאר גֶעטְרַייעָ אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּענֶע אַיינְוָואהנֶער, וָואס שְׁטֶעללֶען דָאס גְלִיק פוּנ'ם לַאנְד הֶעכֶער פוּן זֵייעֶר אֵייגֶענְס. זֵיי הָאבֶּען נִיט גֶעקוּקְט דַארוֹיף וָואס פוּן אַללֶע זַייטֶען הָאט מֶען גֶעהֶערְט, אַז נַאפָּאלֶעאָן שֶׁענְקְט דִי יוּדֶען פְרַייהַייט אִין דִי אַללֶע עֶרְטֶער וואוּ עֶר קוּמְט נָאר אַרַיין; דֶער שׂוֹנֵא פוּן רוּסְלַאנְד אִיז גֶעוֶועהן פֶערְרֶעכֶענְט בַּיי זֵיי פַאר זֵייעֶר אֵייגֶענֶער שׂוֹנֵא, אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ מִיט אַלְס וָואס זֵיי הָאבֶּען נָאר גֶעקֶאנְט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעשְׁטֶעלְט גֶעגֶען אִיהם.

דִי דְרַייסִיגֶ יָאהר,וָואס דֶער ,קֵייזֶער נִיקָאלַאי דֶער עֶרְשְׁטֶער הָאט גֶעהֶערְשְׁט הָאבֶּען אָנְגֶעמַאכְט אַ גְרוֹיסֶע פֶּערְאֶנְדֶערוּנְג אִינ'ם אִינֶעוֶוענִינְסְטֶען לֶעבֶּען פוּן דִי רוּסִישֶׁע יוּדֶען , וַוייל עֶר הָאט זִיךְ עֶרְנְסְט גֶינוּמֶען זֵיי אַרוֹיסְצוּצִיהֶען פוּן דֶער נָארֶע וָואהִין זֵיי הָאבֶּען זִיךְ פְרִיהֶר אַלֵיין פֶערְקְלִיבֶּען , כְּדֵי ,קֵיינֶער זָאלל פוּן זֵיי נִיט וִויסֶען אוּנ זֵיי לָאזֶען צוּרוּה . עֶר הָאט אַלֶעס גֶעטְהוּן אִין זֵיי צוּ דֶערְ־ וֶועקֶען אַ רָצוֹן אוּנ אַ חֵשֶׁק צוּ בִּילְדוּנְג אוּנ אוֹיפְקְלֶארוּנְג . צוּם אוּנְגְלִיק הָאבֶּען דִי יוּדֶען דֶעמָאלְט גָאר וֶועניג פֶּערְשְׁטַאנֶען וָואס זַייעֶר גוּטֶער ,קֵייזֶער וִויל פוּן זֵיי, אוֹיף יֶעדֶע נַייֶע אָרְדְנוּנְג זַיינֶע הָאבֶּען זֵיי גֶעקוּקְט וִוי אוֹיף אַ מִיטֶעל וָואס מֶען מֵיינְט נָאר דֶערְמִיט זֵיי אָבְּצוּבְּרַייסֶען פוּן יוּדִישְׁקַייט , אוּנ דִי בֶּעסְטֶע תַּקָנוֹת אוּנ גֶעזֶעצֶע הָאט מֶען אָנְגֶענוּמֶען פַאר גְזֵירוֹת . אַז דִי מְלוּכָה הָאט גֶעוָואלְט זֵיי זָאלֶען זִיךְ אָנְטְהוּן אִין קְלֵיידֶער גְלַייךְ מִיט אַלֶע, נִיט טְרָאגֶען קֵיין בֶּעזוּנְדֶערֶע מַלְבּוּשִׁים מֶען זָאלל פוּן זֵיי חוֹזֵק מַאכֶען , אוּנ זֵייעֶרֶע ווייבֶּער זָאלֶען זִיךְ נִיט גָאלֶען דִי ,קָאפּ אוֹיף לֵייטֶען צוּ גֶעלֶעכְטֶער , אִיז גֶעוָוארֶען אַ גֶעוַואלְד , אַ גֶעשְׁרֵיי אוּנ עֶס הָאט גֶעהֵייסֶען, מֶען וִויל יוּדֶען אוֹיסְטְהוּן פוּן יוּדִישְׁקַייט, אוּנ עֶס הָאבֶּען זִיךְ צוּלָאזְט שְׁלִיחִים פוּן אַלֶע שְׁטֶעדְט אוּנ שְׁטֶעדְטלֶעךְ צוּ פּוֹעֵל'ן,מֶען זָאלל זֵיי לָאזֶען דַוְקָא גָאלֶען דִי ,קָאפּ , גֶעהֶען אִין יַארְמוּלְקֶעס אוּנ טְרָאגֶען דִי שֶׁאנֶע בִּגְדֵי כָבוֹד,וָואס דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען פוּן שִׂנְאָה מִיט פִיעל יָאהרֶען צוּרִיק אוֹיף זֵיי אִיבֶּערְגֶעוַואלְד אָנְגֶעהַאנְגֶען . אוּנ מֶען הָאט אַזוֹי לַאנְג גֶעדוּלְד דֶעם ,קָאפּ דִי גְרוֹיסֶע לַייט פוּן דֶער מְלוּכָה בִּיז מֶען הָאט זֵיי עֶרְלוֹיבְּט צוּ צָאהלֶען גֶעלְד פַאר דֶער פְּרַאוָוא צוּ טְרָאגֶען אַ יַארְמוּלְקָא אוּנ אַלֶע זָאלֶען הָאבֶּען צוּ לַאבֶּען .

אַז דֶער ,קֵייזֶער הָאט גֶעהֵייסֶען אִים יָאהר 1844 אָפְּנֶען יוּדִישֶׁע שׁוּלֶען אוּנ הָאט זִיךְ דֶערְמִיט ,עֶטְלִיכֶע יָאהר כְּסֵדֶר אָבְּגֶעגֶעבֶּען , וַוייל עֶר אִיז אִיבֶּערְצַייגְט גֶעוֶועהן , אַז נָאר דִי בִּילְדוּנְג קָאנְן אוֹיפְהֵייבֶּען דֶעם נִידְרִיגֶען מַעֲמַד פוּן יוּדֶען, אוּנ נָאר דוּרךְ בִּילְדוּנְג קָאנֶען זֵיי וֶוערְן גוּטְצְלִיכֶע מֶענְשֶׁען, וָואס דִי מְדִינָה זָאלל זֵיי שֶׁאצְֶען – הָאט מֶען גֶעוֵויינְט אוּנ גֶעקְלָאגְט אוּנ מֶען הָאט זִיךְ מִשְׁתַּדֵל גֶעוֶועהן מִיט אַלֶער אַרְט תַּחְבּוּלוֹת , אַז ,קֵיין רֶעכְטֶעס בַּעַל הַבַּיִת ,קִינְד זָאלל חָלִילָה נִיט אַרַיינְקוּמֶען אִין דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע שְׁקָאלֶעס. נָאר נָאךְ מֶעהר הָאבֶּען זִיךְ יוּדֶען דֶערְשְׁרָאקֶען , אַז עֶס אִיז אַרוֹיס דֶער בֶּעפֶעהל אִים יָאהר 1827 מֶען זָאלל בַּיי זֵיי נֶעהמֶען רֶעקְרוּטֶען ; אוּנ מֶען קָאנְן זִיךְ אֲפִילוּ דֶערְקְלֶארְן פַאר וָואס זֵיי הָאבֶּען זִיךְ דֶערְפַאר אַזוֹי שְׁטַארְק דֶערְשְׁרָאקֶען אוּנ אוֹיף זֵיי מְלַמֵד זְכוּת זַיין . עֶרְשְׁטֶענְס הָאבֶען זֵיי גָאר נִיט פֶּערְשְׁטַאנֶען , אַז דָאס וָואס מֶען הָאט בִּיז אִיצְט צוּם מִילִיטֶער־דִינְסְט קֵיין יוּדֶען נִיט גֶענוּמֶען , אִיז דָאס נִיט גֶעוֶועהן

ווייל זיי זענען ניט מחויב צוצושטעללן גלייך מיט אנדערע סאלדאטען צו דיענען
דעם קייזער אונ זיין לאנד, נאר פשוט, ווייל מען האט זיי געהאלטען פאר
פרעמדע, וואס מען האט גאר ניט דאס צוטרויען צו זיי אין מיליטער זיי צו־
צונעהמען, אונ האבען בשום אופן ניט געקאנט פערשטעהען, אז אדרבה מיט
דעם בעפעהל מיינט מען זיי צו צובינדען צום לאנד אונ זיי אנהייבען רעכענען
פאר איינענע. צווייטענס, מוז מען מודה זיין, אז צו יענער צייט איז די
מיליטער דינסט געוועהן זעהר שווער, ניט נאר פאר א יודען וואס קאנן אפילו
די רוסישע שפראכע ניט, נאר אפילו פאר קריסטען אויך, פינף אונ צוואנציג
יאהר דיענען, האט זיך כמעט קיינעם ניט געוואלט. בפרט א יודען, וואס האט
נאר ביז איצט קיין בעגריף געהאט וואס דיענען איז אונ האט זיך געשראקען
פאר יעדען וואס טראגט א רויטע היטעל אונ בלאנקע קנאפ, דאריבער איז אויך
לייכט צו פערשטעהן, וואס איז געווארן אזא גרויסע בהלה ביי יודען וואו נאר
מען האט פון דעם נייען בעפעהל דערהערט — מען איז פשוט אהן מוחות אומ־
געגאנגען אונ א סך נארישקייטען האבען זיך דעמאלט ביי יודען אפגעטהון.
אין אלטקאנסטאנטין האבען זיי גאר די קאפ פערלארען אונ עס איז רעכט
געוועהן זיך צו בונטעווען אונ די מלוכה האט געמוזט שטרענג בעשטראפען
די פון זיי, וואס האבען געמיינט אז עס וועט זיי העלפען, ווענן זיי וועלען
שרייען, אז זיי בעשטעהען ניט, דורך אזעלכע נארישקייטען אונ נארישע עקשנות
זענען די יודען, ווי עס פערשטעהט זיך, פערהאסט געווארן ביי די אללע שרים
וואס האבען פריהר געמיינט נאר זייער טובה, ווייל מיט קיין שום אנדער
פאלק האט מען אזוי פיעל צו טהון ניט געהאט וויפיעל מיט זיי, אונ קיין טובות
האט מען שוין זיי מעהר ניט געוואלט טהון. פון בילדונג זענען זיי געלאפען
ווי פון פייער. די קהלות האבען זיך געפיהרט ווי א שיף אהן א רודער, ווער
עס האט געהאט אין זיך מעהר עזות פלעגט ווערן דער מנהיג, קהל האט
ניט חס געהאט אויף ארעמע לייט, אבער דער וואס האט געהאט די מטבע
האט געקאנט אויספיהרען ביי זיי זיך אויסצוקויפען פון פערשידענע פאווי־
נאסטען; דורך דעם איז קיין ארדנונג ניט געוועזן אין דעם רעקרוטען געבען אונ
יעדעס יאהר איז די צאהל פון די שולדיג געבליבענע רעקרוטען אלס געווארן
גרעסער, אונ אז עס איז אים יאהר 1853 ארויס א גזירה פון די פאימאניקעס,
דאס הייסט: אז יודען זאללן פאר שטראף אפגעבען וועמען מען וועט נאר
חאפען האבען ערסט די קהל'ס־לייט ארויסגעוויזען זייער גאנץ אכזריות: ווי
ווילדע צורייצטע וועלף האבען זיי זיך צולאזט צווישען די ארעמע שאפעלעך

און הָאבֶּען אָהן רַחֲמָנוּת טױזֶענְדֶער קְלֵיינֶע צִיטְרִינֶע קִינְדֶער אַרױסְגֶעריסֶען פון דֶער מוּטְטֶערְס שׂױס און הָאבֶּען נָאךְ דֶערְצוּ אִיבֶּערְגֶעלָאזְט דֶעם כְּלַל יִשְׂרָאֵל פַאר אַ יְרוּשָׁה אַזַא שְׁרֶעקְלִיכֶע און שְׁוֶערֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג, וָואס הַאלְט זִיךְ נָאךְ בִּיז אִיצְט, אַז דֶער יוּד אִיז פֶּאהִיג אוֹיף אַלְס אַבִּי זִיךְ אַלֵיין אַרױסְצוּמַאכֶען פון מִילִיטֶער פְּפְלִיכְט, וָואס דָאס אִיז אֵייגֶענְטְלִיךְ דִי עֶרְשְׁטֶע און ווִיכְטִיגְסְטֶע פְּפְלִיכְט פַאר יֶעדֶען בִּירְגֶער צוּ זַיין לַאנְד און הָאטְשׁ דִי צַייט הָאט שׁוֹין גֶעווִיזֶען אַז דִיזֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג אִיז אַזוֹי פַאלְשׁ ווִיפִיעל אַנְדֶערֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען, וָוארוּם אִין צְוַויי גְרױסֶע מִלְחָמוֹת הָאבֶּען אױךְ גֶענוּג יוּדֶען זַייעֶר בְּלוּט און לֶעבֶּען גֶעגֶעבֶּען פַאר זַייעֶר קֵייזֶער און פַאר זַייעֶר לַאנְד, און אִיצְט גֶעהֶען שׁוֹין אַלֶע גֶערְן צוּם דִינְסְט, נָאר אִין גַאנְצֶען אִיז נָאךְ יֶענֶע קָהָל'סֶע אוּנְאָרְדְנוּנְגֶען נִיט אױסְגֶערױמְט, און פַאר דִי אוּנְאָרְדְנוּנְג וָואס זֵיי הָאבֶּען אוּנְז גֶעלָאזֶען בִּירוּשָׁה אִין דִי מֶעטְרִיצֶעסְקֶע בִּיכֶער לַיידֶען מִיר נָאךְ הַיינְט.

נָאר זְוִי אַזוֹי דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶעפִיהְרְט, הָאט דִי רֶעגִירוּנְג פָּארְט גֶעטְהוּן אִיהְר'ס און הָאט נִיט אױפְגֶעהֶערְט צוּ זָארְגֶען צוּ מַאכֶען פַאר זֵיי בֶּעסֶערֶע אָרְדְנוּנְגֶען, וֶועלְכֶע עֶקְסִיסְטִירֶען נָאךְ בִּיז אִיצְט אִין אַלֶע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת. אַזוֹי הָאט זִי אַיינְגֶעפִיהְרְט אִים יָאהר 1839 דִי טַאקְסֶע פון כָּשֵׁר פְלֵיישׁ עֶס זָאלל זַיין פון וַואנֶען אױסְצוּהַאלְטֶען שְׁפִּיטָאלֶען, תַּלְמוּד תּוֹרָה'ס און נָאךְ אַזֶעלְכֶע וָואהלְטְהֶעטִיגֶע יוּדִישֶׁע אַנְשְׁטַאלְטֶער. שְׁפֶּעטֶער מִיט פִינְף יָאהר, אַז מֶען הָאט גֶעמַאכְט יוּדִישֶׁע שׁוּלֶען הָאט זִי גֶעהֵייסֶען מַאכֶען לִיכְט-גֶעלְד (סְוֶעצְנָאי סְבָּאר) און דִי הַכְנָסָה דֶערְפוּן זָאלל גֶעהֶען אױף אױסְצוּהַאלְטֶען דִי שׁוּלֶען. זִי הָאט אױךְ גֶעהֵייסֶען מַאכֶען בֶּעשְׁטֶאנְדִיגֶע אֲסִיפוֹת פון רַבָּנִים, כְּדֵי זֵיי זָאלְלֶען אַכְטוּנְג גֶעבֶּען אױף אַלְלֶדִינְג וָואס גֶעהט פָאר צְוִוישֶׁען יוּדֶען און זֵיי זָאלְלֶען קָאנֶען פַאר אֶנְטְווֶערֶען אַלֶע שְׁאֵלוֹת וָואס קוּמְט פָאר דִי מְלוּכָה זֵיי צוּ פְרֶעגֶען. אִיבֶּערְהױפְּט הָאט דִי רֶעגִירוּנְג זִיךְ בֶּעמִיהט, אַז יוּדֶען זָאלְלֶען הָאבֶּען בֶּעשְׁטֶאנְדִיגֶע פַּרְנָסוֹת און נִיט לֶעבֶּען פון ווִינְד, און דֶערְפַאר הָאט זִי אִים יָאהר 1835 אַרױסְגֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל, אַז מֶען זָאלל אַיינְטְהֵיילֶען דִי יוּדֶען אִין פֶערְשִׁידֶענֶע קְלַאסֶען, ווִי סוֹחֲרִים, בַּעֲלֵי מְלָאכוֹת, און מֶען זָאלל אױפְנֶעהמֶען אִין דִינְסְט בַּיי דֶער קְרוֹין אַזֶעלְכֶע יוּדֶען, וָואס וֶועלֶען עֶנְדִיגֶען אוּנִיוֶוערְזִיטֶעטֶען. זִי הָאט אױךְ גֶעזֶעהן אַיינְפִיהְרֶען יוּדִישֶׁע דְרוּקֶען אִין ווִילְנָא און אִין זְשִׁיטָאמִיר און הָאט גֶעהֵייסֶען, אַז אִין אַלֶע אֶרְטֶער וואוּ יוּדֶען וָואהנֶען זָאלל בַּיי יֶעדֶען גוּבֶּערְנַאטָאר דִיעֶנֶען גֶעלֶערְנְטֶע יוּדֶען, כְּדֵי עֶס זָאלל זַיין בַּיי וֶועמֶען צוּ פְרֶעגֶען וֶוען עֶס מַאכְט זִיךְ עֶפִּיס אַ יוּדִישֶׁער עִנְיָן. דֶערְבַּיי הָאט זִי אױךְ גֶעזֶעהן, אַז יוּדֶען זָאלְלֶען

זִיךְ נִיט הָאבֶּען צוּ בֶּעקְלָאגֶען, אַז מֶען לָאזְט זֵיי נִיט טְרַייא בְּלַייבֶּען זֵייעֶר אֱמוּנָה אוּנ הָאט אַיינְגֶעפִיהרְט, אַז מֶען זָאלל אוֹיף אַללֶע יָמִים טוֹבִים בֶּעפְרַייעֶן דִי יוּדִישֶׁע סָאלְדַאטֶען אוּנ זֵיי זָאללְען אֲפִילוּ מֶאגֶען אִין יֶעדֶען פָּאלְק הָאבֶּען זֵייעֶר אֵייגֶענֶעם רַב. דָאס אֵייגֶענֶע הָאט מֶען אוֹיךְ גֶעטְהוּן מִיט יוּדִישֶׁע אַרֶעסְטַאנְטֶען, וָואס מֶען הָאט זֵיי עֶרְלוֹיבְּט זֵיי זָאללְען שַׁבָּת אוּנ יוֹם טוֹב נִיט אַרְבַּייטֶען. מֶען מוּז אוֹיךְ מוֹדֶה זַיין, אַז נִיט אַללֶע זַאקָאנֶעס וָואס זֶענֶען אַרוֹיס פַאר יוּדֶען זֶענֶען אִין גַאנְצֶען פַאר זֵיי גוּט גֶעוֶועהן; פוּן פִיעל זַאכֶען הָאבֶּען יוּדֶען גֶעלִיטֶען בֶּעזוּנְדֶער: דֶער זַאקָאן וָואס זֵיי טָארְן זִיךְ נִיט בֶּעזֶעצֶען אִין גַאנְץ רוּסְלַאנְד מַאכְט זֵיי אָפְט גְרוֹיסֶע שְׁטֶערוּנְגֶען אִין פַּרְנָסָה אוּנ נָאךְ אַ סַךְ אַנְדֶערֶע פַיין אוּנ שְׁמֶערְצֶען, נוּר צוּ יֶענֶער צַייט, וֶוענְן מֶען הָאט זֵיי צוּגֶעלָאזְט צוּ פָאדְרַיאדֶען אוּנ אָטְקוּפֶּען, הָאבֶּען זֵיי דִי גְזֵירָה פוּן דֶעם זַאקָאן אַזוֹי שְׁטַארְק נִיט גֶעפִיהלְט. חוּץ דֶעם הָאט מֶען אִין יֶענֶע יָאהְרֶן אַזוֹי שְׁטַארְק נִיט גֶעקוּקְט אוֹיף זֵיי, אוּנ דִי וָואס הָאבֶּען גֶעמוּזְט קוּמֶען אִין רוּסְלַאנְד הָאבֶּען גְרִינְג דָארְט זִיךְ גֶעקָאנְט גֶעפִינֶען אוּנ אָפְט בְּלַייבֶּען דָארְט נִיט אוֹיף עֶטְלִיכֶע טֶאג.

מִיט שָׁלוֹם הָאט אַלֶכְּסַנְדֶער דֶער צְווֵייטֶער אִיבֶּערְגֶענוּמֶען דִי מְלוּכָה. נָאךְ דֶער שְׁווֶערֶער קְרִימֶער מִלְחָמָה הָאט עֶר זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען רוּסְלַאנְד צוּ בֶּעגְלִיקֶען מִיט רוּה אוּנ פְרַייהַייט, אוּנ דֶעם אֵייגֶענֶעם נָאמֶען „בֶּעפְרַייעֶר“, („Освободитель“) וָואס דָאס דַאנְקְבַּארֶע רוּסִישׁ פָאלְק הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען, הָאט עֶר אוֹיךְ פֶערְדִינְט בַּיי דִי יוּדֶען וֶועלְכֶע רוּפֶען אִיהם נָאךְ אִיצְט „מֶלֶךְ שֶׁל חֶסֶד“. אִין זַיין צַייט הָאבֶּען שׁוֹין הִיבְּשׁ אַרוֹיסְגֶעוַואקְסֶען דִי שֶׁאנֶע בּוֹימֶעלֶעךְ, וָואס זַיין פָאטֶער, נִיקָאלַאי דֶער עֶרְשְׁטֶער, הָאט פֶערְפְלַאנְצְט, אוּנ דוּרְךְ דֶעם רֶעגֶען פוּן זַיינֶע חֲסָדִים הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד עֶנְטְווִיקֶעלְט גְרִינֶע בְּלֶעטֶער אוּנ דִי וֶועלְט הָאט גֶעקָאנְט אַרוֹיסְזֶעהן, אַז זֵייעֶרֶע פֵּירוֹת וֶועלְן זַיין נִיטְצְלִיךְ פַאר דֶער וֶועלְט. עֶס הָאט גֶעדוֹיעֶרְט נָאר אַ קוּרְצֶע צַייט זֶענֶען אַללֶע שׁוּלֶען, גִימְנַאזְיֶען אוּנ אוּנִיוֶוערְזִיטֶעטֶען פָאל גֶעוָוארֶען מִיט יוּדִישֶׁע תַּלְמִידִים, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ פֶערְשִׁיעדֶענֶע וִויסֶענְשַׁאפְטֶען. צוּם עֶרְשְׁטֶען הָאט אַלֶכְּסַנְדֶר דֶער צְווֵייטֶער אוֹיסְגֶעגְלַייכְט דִי רֶעכְט פוּן יוּדֶען וֶועגֶען רֶעקְרוּטִירוּנְג אוּנ הָאט מְבַטֵל גֶעוֶועהן דִי פְרִיהְרִיגֶע גֶעזֶעצֶע, וָואס יוּדֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט צוּשְׁטֶעללְן רֶעקְרוּטֶען מֶעהר פוּן אַללֶע אוּנ אַ חוּץ דֶעם גֶעבֶּען נָאךְ רֶעקְרוּטֶען פַאר שְׁטְרָאף. עֶר הָאט אוֹיךְ פַארְוֶועהרְט צוּצוּנֶעהמֶען קְלֵיינֶע קִינְדֶער אוּנ חַאפֶּען מֶענְשֶׁען פוּן דֶער גַאס וָואס הָאבֶּען נִיט קַיין פַאסְפָּארְטֶען. אִים יָאהר 1856 הָאט עֶר גֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל, מֶען זָאלל אִיבֶּערְקוּקֶען אַללֶע גֶעזֶעצֶע וֶועגֶען יוּדֶען אוּנ זֶעהן וִוי וַוייט מֶעגְלִיךְ

זיי אויסגלייכען מיט אללע אנדערע פעלקער פון רוססלאנד. פון דעמאלט אן איז אויך די יודישע לאגע אין רוססלאנד שטארק פערבעסערט געווארען: מען האט אנגעהייבען יודען געבען שטעללען ביי דער קרוין, מען האט פאר זיי געאפענט עטליכע שטאדט ווי יאלטא, ניקאלאיעוו און סעוואסטאפאל, מען האט זיי ערלויבט צו בויען אייגענע הייזער אין קאוונא, זשיטאמיר און קאמעניץ-פאדאלסק, בעלי מלאכות האבען בעקומען דאס רעכט זיך צו בעזעצען אומעדום און זיך מאכען דארט שוללען אויף צו דאווענען, און עס איז אויך פערווערט געווארען צו טויפען יודישע קינדער, וואס זענען יונגער פון פירצען יאהר, אהן דעם רשות פון די עלטערן.

אין דער צייט פון זיין געבענשטער הערשונג זענען אין רוססלאנד געגרינדעט געווארען צוויי גרויסע חברות: די ערשטע — אים יאהר 1864 די חברה „מפיצי השכלה" צו פערברייטען בילדונג צווישען די רוסישע יודען, און די אנדערע — אים יאהר 1881 צו שטיצען געמיינע בעלי מלאכות און ערדארבייטער, צום זכר פון זמן פינף און צוואנציג יאהריגער גליקליכער רעגירונג:

אזוי איז פון יאהר צו יאהר אלין בעסער געווארען דער מעמד פון יודען, און זיי וואלטען שוין געשטאנען גאנץ נאהענט צו דער פאללקאמענער פרייהייט גלייך מיט די אנדערע איינוואהנער פונ'ם לאנד, ווען אנדערע וויכטיגע פראגען און ענינים נעהמען ניט צו ביי דער מלוכה יעדע מעגליכקייט צו טראכטען וועגען זיי, דערפאר אפשר איז די יודישע פראגע איינגעשלאפען געווארען, און פון יאהר 1870 זעהט מען ארוים, אז די רעגירונג האט אנגעהייבען ביי יודען צוריק צוצונעהמען דאס ביסעל רעכטע, וואס מען האט זיי פריהער געשענקט. אזוי האט מען געטהון מיט דעם געזעץ פון 1874 וועגען רעקרוטירונג, וואס האט לכתחלה ניט געהאט געמאכט קיין שום חילוק צווישען יודען און קריסטען, און נאר מיט דער צייט האט ער בעקומען זעהר פיעל פירושים, אז מיט יודען דארף מען זיך אנדערש נוהג זיין. נאר פונדעסטוועגען האבען די יודען פערהעלטניסמעסיג געלעבט צופריעדען, און אייביג וועט ביי זיי בלייבען דער זכר פון מלך של חסד, אלכסנדער דעם צווייטען, דעם בעפרייער פון זיין לאנד, צו ברכה און צו דאנק.

צו בעמערקען איז דערביי, אז די אללע חסדים, וועלכע די רוסישע רעגירונג האט אין דער צייט פון ניקאלאי דעם ערשטען און אלכסנדער דעם צווייטען געטהון מיט יודען האט דארין א נגיעה געהאט איין יוד מיט איין אמת יודיש הארץ און דאס איז געוועהן ר' יצחק בער לעווענזאהן, וועלכער

האָט כָּל יָמָיו נִיט אויפְגֶעהֶערְט צוּ אַרְבַּייטֶען פַאר זַיינֶע בְּרִידֶער אוּנ הָאט זֵיי אִין גַאנְצֶען אַוֶועקְגֶעשֶׁענְקְט זַיינֶע לֶעצְטֶע שְׁוַואכֶע כּוֹחוֹת אוּנ טֶאג. עֶרְשְׁט אַצוּנְד, וֶוענְן מִיר זֶעהֶען וִוי פִיעל שְׁלֶעכְטְס מֶען טְהוּט דֶעם יוּדֶען נָאר דֶערְפַאר וָואס מֶען קֶענְן אִיהם נִיט, פֶערְשְׁטֶעהט מֶען עֶרְסְט וָואס לֶעוִוינְזָאהן הָאט גֶעטְהוּן דֶערְמִיט, וָואס עֶר הָאט דֶער רוּסִישֶׁער רֶעגִירוּנְג בֶּעקַאנְט גֶעמַאכְט מִיט'ן יוּדִישֶׁען אִינֶווענִיגְסְטֶען לֶעבֶּען, אוּנ מֶען מוּז מוֹדֶה זַיין אַז דָאס, וָואס מֶענְדֶעלְזָאהן אִיז גֶעוֶועהן פַאר דִי דַייטְשֶׁעסֶע יוּדֶען דָאס אֵייגֶענֶע אִיז לֶעוִוינְזָאהן גֶעוֶועהן פַאר דִי רוּסִישֶׁע. בֵּיידֶע הָאבֶּען זֵיי לִיעבּ גֶעהַאט דֶעם יוּדֶען אוּנ דָאס יוּדִישְׁקַייט מִיט'ן גַאנְצֶען הַארְצֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ בֶּעמִיהט אוֹיפְצוּוֶועקֶען זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער פוּנ'ם שְׁלָאף, אִין וֶועלְכֶען זֵיי זֶענֶען פוּן צָרוֹת אוּנ גְזֵירוֹת אַ צַייט יָאהְרֶען פֶערְזוּנְקֶען גֶעוָוארֶען. נָאר דֶער חִלּוּק צְווִישֶׁען זֵיי אִיז דֶער, וָואס מֶענְדֶעלְזָאהן הָאט גֶעלֶעבְּט אִין דַייטְשְׁלַאנְד, וואו יוּדֶען הָאבֶּען אַלֵיין אָנְגֶעהֵייבֶּען אַרְבַּייטֶען פַאר זִיךְ גָאר אָהן אַ שׁוּם דֶערְמָאנֶען אָדֶער הִילְף פוּן דֶער מְלוּכָה, דֶערְפַאר אִיז אִיהם גְרִינְג אָנְגֶעקוּמֶען זִיךְ דִירֶעקְט צוּ וֶוענְדֶען צוּ זַיינֶע בְּרִידֶער אוּנ אַלְדִינְג וָואס עֶר הָאט גֶעטְהוּן פַאר זֵיי הָאבֶּען זֵיי בַּאלְד אַלֶע אַיינְגֶעזֶעהן; לֶעוִוינְזָאהן אָבֶּער הָאט גֶעלֶעבְּט אִין רוּסְלַאנְד, וואו עֶרְשְׁטֶענְס, הָאבֶּען דִי יוּדֶען פוּן יֶענֶער צַייט גָאר נִיט גֶעקָאנְט זַיין מְבִינִים אוֹיף אַזַא גְרוֹיסֶען מֶענְשֶׁען, אוּנ צְווַייטֶענְס קָאנְן יֶעדֶע זַאךְ דָא נָאר דֶעמָאלְט הָאבֶּען אַ קִיוּם, וֶוענְן דִי מְלוּכָה וִויל עֶס אוּנ גִיט דַארוֹיף אִיהר הַסְכָּמָה, דֶערְפַאר הָאט עֶר גֶעמוּזְט מִיט אַלֶע זַיינֶע פְּלֶאנֶער אָנְ־קוּמֶען צוּ אִיהר אוּנ הָאט זִיךְ דוּרְךְ דֶעם בַּיי זַיינֶע בְּרִידֶער, אִין זַיין צַייט, אַזוֹי נִיט אָנְגֶעזֶעהן.

דִי צַייט אוּנ דָאס לֶעבֶּען וַוייסֶען אָבֶּער פוּן קֵיין סוֹדוֹת נִיט: לֶעוִוינְזָאהן הָאט זוֹכֶה גֶעוֶועהן נָאךְ בַּיי'ם לֶעבֶּען צוּ זֶעהֶען זַיינֶע בְּרִידֶער אִין אַבֶּעסֶערֶע לַאגֶע. זַיין אַרְבַּייט, וָואס עֶר פְלֶעגְט קְרַאנְקֶערְהֵייט אָבְּטְהוּן בַּיי זִיךְ אִין אוֹיבֶּערְ־שְׁטִיבֶּעל הָאט נִיט אֵיינְמָאל, מִיט פִיעל יָאהְרֶען שְׁפֶּעטֶער, גֶעבְּרַאכְט יוּדֶען אַ יְשׁוּעָה, אוּנ דָאס וָואס אַלֶכְּסַנְדֶר דֶער עֶרְשְׁטֶער הָאט גֶעוָואלְט הָאבֶּען בַּיי זִיךְ אִים לַאנְד חָאטְשׁ אֵיין יוּדֶען וִוי מֶענְדֶעלְסָזָאהן, אִיז טַאקִי מְקוּיָם גֶעוָוארֶען, אוּנ נִיט אוּמְזִיסְט הָאט מֶען אִיהם גֶערוּפֶען: דֶער רוּסִישֶׁער מֶענְדֶעלְזָאן, חָאטְשׁ נָאךְ פַאר אִיהם הָאט שׁוֹין לִיטָא אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען צְווֵיי גְרוֹיסֶע לַייט וִוי ר' פִּנְחָס אֵלִיָּהוּ הוּרְוִויץ, דֶער מְחַבֵּר פוּנ'ם „סֵפֶר הַבְּרִית" אוּנ דֶער דָאקְטָאר ר' יְהוּדָה הוּרְוִויץ פוּן ווִילְנָא. זֵיי בֵּיידֶע הָאבֶּען זֶעהר גֶעוָואלְט פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען וִויסֶענְשַׁאפְט אוּנ בִּילְדוּנְג צְווִישֶׁען זֵייעֶרֶע רוּסִישֶׁע בְּרִידֶער.

ר׳ יִצְחָק בֶּער לֶעווינְזָאהן אִיז גֶעבָּאהרְן גֶעוואָרֶען אִין קְרֶעמֶענִיץ דֶעם 2 טֶען סֶעפְּטֶעמְבֶּער 1788, פּוּנְקְט אִין אַזַא צַייט, וֶוען אִין גַאלִיצְיֶען הָאבֶּען דִי תַּלְמִידִים פוּן מֶענְדֶעלְסָאן אָנְגֶעהֵייבֶּען פַּארְבְּרֵייטֶען אויפְקְלֶערוּנְג, אוּנ פוּן דָארְט הָאבֶּען זִיךְ צוּלָאזְט גֶעבִּילְדֶעטֶע יוּדֶען אִין פִּיעל שְׁטֶעדְט פוּן פּוֹלִין אוּנ לִיטָא, וִוי דוּבְּנָא, מָאהִילִיב בַּיי׳ם דְנִיֶעסְטֶר, בֶּערְדִיטְשׁוּב, רַאסֵיין, זַאגֶער, אוּנ הָאבֶּען אִין דֶער שְׁטִילל גֶעאַרְבַּייט אוּנ צוּגֶעצוֹיגֶען צוּ זִיךְ מֶענְשֶׁען מִיט שֵׂכֶל, וָואס הָאבֶּען גֶעקָאנְט פֶערְשְׁטֶעהן, אַז עֶס אִיז נִיט גוּט צוּ בְּלָאנְזֶען אִין דֶער פִּינְסְטֶערְנִישׁ. אַזוֹי וִוי אִין קְרֶעמֶענִיץ הָאבֶּען זִיךְ אויךְ גֶעפוּנֶען קְלוּגֶע יוּדֶען, אוּנ לֶעווינְזָאהְנְס עֶלְטֶערְן זֶענֶען אויךְ גֶעוֶועהן פוּן דִי קְלוּגֶע, הָאבֶּען זֵיי זֵייעֶר קִינְד גֶעגֶעבֶּען אַגוּטֶע עֶרְצִיהוּנְג, אוּנ צוּ זַיין בַּר מִצְוָה אִיז עֶר שׁוֹין גֶעוֶועהן אַגְרוֹיסֶער בָּקִי אִין תַּלְמוּד אוּנ הָאט אויךְ שׁוֹין גֶעהַאט אַיְדִיעָה אִין דֶער רוּסִישֶׁער שְׁפְּרַאךְ. חֲתוּנָה גֶעהַאט הָאט עֶר, וִוי עֶס הָאט זִיךְ דֶעמָאלְט גֶעפִיהרְט, גָאר יוּנְג פוּן דֶער שְׁטָאדְט רַאדְזִיווִילָאוו, אוּנ אִים יָאהר 1812, וֶוען דִי פְּרַאנְצוֹיזֶען זֶענֶען אַרֵיין קַיין רוּסְלַאנְד אִיז עֶר דָארְט גֶעוֶועהן אֵיין אִיבֶּערְזֶעצֶער אוּנ הָאט גֶעטְרֵייא גֶעדִיעְנְט דֶער מְלוּכָה. עֶר אִיז אָבֶּער נִיט גֶעוֶועהן קַיין גֶעזוּנְדֶער, דִי שְׁוֶוערֶע אַרְבַּייט הָאט אִיהם גֶעשַׁאדְט אוּנ עֶר אִיז אַרֵיינְגֶעפָאהרְן קַיין בְּרָאדִי זִיךְ דָארְט קוּרִירֶען. נָאר אִין בְּרָאדִי הָאט עֶר זִיךְ נִיט אַזוֹי אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט רְפוּאוֹת וִוי מִיט דִי גְרֶעסְטֶע יוּדִישֶׁע לַייט, מִיט וֶועלְכֶע עֶר הָאט זִיךְ רַאטְה גֶעהַאלְטֶען וִוי אַזוֹי אויפְצוּהֵייבֶּען דֶעם מַעֲמָד פוּן דִי יוּדֶען, אוּנ דָארְט אִיז בַּיי אִיהם גֶעבָּאהרְן גֶעוָוארֶען דֶער גֶעדַאנְק: אַוֶועקְצוּשֶׁענְקֶען זַיין גַאנְץ לֶעבֶּען זַיין אָרֶעם פָאלְק אוּנ זֵיי אֶפֶענֶען דִי אוֹיגֶען, וֶועלְכֶע זֵיי זֶענֶען, פוּן אַזוֹי פִּיעל פַּיין אוּנ צָרוֹת, אַזַא לַאנְגֶע צַייט פֶערְשְׁטֶעלְט גֶעוָוארֶען. אִים יָאהר 1818 אִיז לֶעוֶוענְזָאהן צוּרִיקְגֶעקוּמֶען קַיין קְרֶעמֶענִיץ, פוּן דָארְט הָאט מֶען אִיהם אַרוֹיסְגֶענוּמֶען פַאר אַלֶעהְרֶער קַיין בֶּערְדִיטְשׁוּב, אוּנ אִין דֶער צַייט הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זַיין עֶרְשְׁט סֵפֶר „תְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל“, וָואס אִיז עֶרְשְׁט אִין צֶעהן יָאהר אַרוּם, נָאךְ גְרוֹיס מִיה, אָבְּגֶעדְרוּקְט גֶעוָוארֶען אוּנ וֶועלְכֶער הָאט בַּיי יוּדֶען אַשְׁטַארְקֶען רוֹשֶׁם גֶעמַאכְט. אִין דֶעם סֵפֶר הָאט לֶעווינְזָאהן גֶעטְהוּן וִוי אֵיין אֶמֶת׳ר קֶענֶער פוּנ׳ם פָאלְק: עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז יוּדֶען קֶאנְן מֶען נָאר נֶעהמֶען מִיט פְרוּמְקַייט אוּנ דֶערְפַאר הָאט עֶר זִיךְ בֶּעמִיהט צוּ בֶּעוַויזֶען, אַז דָאס נַארִישׁ אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט לֶעבֶּען, דִי שְׁלֶעכְטֶע עֶרְצִיהוּנְג פוּן קִינְדֶער, דִי נִיט שֶׁאנֶע וִוינְדְ־פַּרְנָסוֹת זֶענֶען גֶעגֶען דֶעם זִינְן פוּן אוּנְזֶער רֵיינֶער אֱמוּנָה, אוּנ הָאט דַארוֹיף גֶעבְּרַאכְט טוֹיזֶענְדֶער רְאָיוֹת פוּן דֶער תּוֹרָה אוּנ תַּלְמוּד. פַאר דֶעם סֵפֶר הָאט עֶר

בֶּעקוּמֶען פוּנ׳ם קֵייזֶער נִיקָאלַאי דֶעם 1-טֶען טוֹיזֶענְד רוּבֶּעל אַ מַתָּנָה, אוּנ פוּן דֶעמָאלְט אָן אִיז זַיין נָאהמֶען בֶּעלִיעבְּט גֶעוָואֹרֶען בַּיי דֶער מְלוּכָה אוּנ בַּיי יֶעדֶען עִנְיָן, וָואס הָאט זִיךְ נָאר אָנְגֶעקֶערְט מִיט יוּדֶען הָאט מֶען גֶעפְרֶעגְט זַיין עֵצָה.

שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע יָאהר הָאט לֶעווִינְזָאהן בֶּעקוּמֶען פוּנ׳ם מִינִיסְטֶער לִיוֶוען אַ בֶּעזוּנְדֶער פַּאפִּיעֶר מִיט פֶערְשִׁיעדֶענֶע שַׁאֲלוֹת, עֶר זָאל זֵיי פַאר אֶנְ־פֶערְן. פוּן דִי שַׁאֲלוֹת הָאט עֶר פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז דִי מְלוּכָה ווִילל ווִיסֶען, אִין וָואס בֶּעשְׁטֶעהט דֶער רֶעכְטֶער יוּדִישֶׁער גְלוֹיבֶּען? פוּן וַואנֶען נֶעהמֶען זִיךְ פִיעל פוּן זֵייעֶרֶע מִנְהָגִים? וֶועלְכֶע סְפָרִים זֶענֶען בַּיי זֵיי הֵיילִיג? צוּ שְׁטֶעהט אִין דִי סְפָרִים, אַז מֶען מוּז פַיינְד הָאבֶּען אַללֶען וָואס גֶעהֶערְן נִיט צוּ דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה אוּנ צוּ מֶאג מֶען זֵיי נַארֶען? וָואס פַאר כִּתּוֹת אוּנ חֶבְרוֹת גֶעפִינֶען זִיךְ צְווִישֶׁען זֵיי, אוּנ צוּ קָאן מֶען זֵיי אַרוֹיפְבְּרֶענְגֶען, זֵיי זָאללֶען זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט עֶרְדְאַרְבַּייט אוּנ אַנְדֶערֶע עֶהרְלִיכֶע מְלָאכוֹת, מֶען זָאלל מִיט דֶער צַייט זֵיי קֶאנֶען אוֹיסְגְלַייכֶען אִין רֶעכְטֶע מִיט אַללֶע אַיינְוָואהנֶער פוּנ׳ם לַאנְד? לֶעווֶענְזָאהן הָאט זִיךְ נִיט גֶעפוֹילְט עֶטְלִיכֶע יָאהר נָאךְ אַנַאנְד אוֹיסְצוּאַרְבַּייטֶען זַיין תְּשׁוּבָה אוֹיף דִי אַללֶע שַׁאֲלוֹת, אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען זַיין בֶּע־רִיהמְט סֵפֶר „בֵּית יְהוּדָה", וָואס הָאט בַּיי אִיהם צוּגֶענוּמֶען זַיין לֶעצְטְ בִּיסֶעל כֹּחַ, אוּנ עֶר אִיז שׁוֹין נָאךְ דֶעם גֶעבְּלִיבֶּען אַ חוֹלֶה מְסֻכָּן זַיינֶע גַאנְצֶע יָאהרֶען.

מֶען קֶאנְן זִיךְ פָארְשְׁטֶעלֶען וָואס פַאר אַ מִיה אִיהם הָאט גֶעקָאסְט צוּ בֶּעקוּמֶען, אִין אַזַא קְלֵיין שְׁטֶאדְטֶעל ווִי קְרֶעמֶענִיץ, אַללֶע בִּיכֶער, וָואס עֶר הָאט גֶעמוּזְט דוּרְכְלֵייעֶנֶען, כְּדֵי עֶר זָאלל קֶאנֶען אוֹיף יֶעדֶער שַׁאֲלָה אֶנְטְפֶערְן מִיט יִשׁוּב הַדַּעַת אוּנ זִיךְ פֶערְרוּפֶען אוֹיף אַלְטֶע, בַּיי דֶער ווֶועלְט אָנְגֶענוּמֶענֶע סְפָרִים; אוּנ מֶען מוּז נָאר בֶּעוואוּנְדֶערְן זַיין גְרוֹיסֶע לִיעבֶּע צוּ זַיינֶע אָרֶעמֶע בְּרִידֶער אוּנ צוּ זַיין אֱמוּנָה. צוּם אוּמְגְלִיק הָאבֶּען אִיהם זַיינֶע בְּרִידֶער נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען אוּנ הָאבֶּען זַיינֶע סְפָרִים אִין פַייעֶר גֶעווָארְפֶען. עֶר הָאט עֶס גֶעוואוּסְט אוּנ אוֹיף זֵיי קַיין שִׂנְאָה נִיט גֶעהַאט, ווַייל נָאר אַזַא חָכָם ווִי עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען ווִי גְרוֹיס זֵייעֶר בְּלִינְדְקַייט אִיז אוּנ אַז אַלְס וָואס זֵיי טְהוּעֶן אִיז דָאס נִיט פוּן שְׁלֶעכְטְסְקַייט, נָאר פוּן אוּנְווִיסֶענְהֵייט, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר נָאךְ מִיט מֶעהר פַייעֶר זִיךְ גֶעמִיהט זֵיי צוּ אֶפְפֶענֶען דִי אוֹיגֶען, אוּנ פוּן זַיין קְרַאנֶקֶען בֶּעט הָאט עֶר מָאל פַאר מָאל מִיט זַיין אָבְּגֶעשְׁוַואכְטֶער הַאנְד

געשריבען די רעצעפטען און בקשות צו דער מלוכה אויסצובעטען חסד און חנינה פאר זיי.

אז עס האט זיך אין זאסלאוו אַ אומגליק געטראָפען, מען האט איינגעזעצט עטליכע יודען וועגען עלילת דם, איז אויף לעווענזאהן געפאלען דער גורל ער זאלל זיך אננעהמען, און פונקט ווי זיין זיידע ר' אליקים האט זיך כמעט מיט הונדערט יאהר צוריק, נאך אין דער צייט פון יעקב פראנק, ארויסגעשטעלט ביי אזא בלבול אין יאמפאל און האט זיך ניט געפוילט פאהרען קיין רום און דארט ארויסנעהמען אַ פאפיער ביים פאפסט, אז די בעשולדיגונג איז פאלש, אזוי האט לעווענזאהן געארבייט, ביז מען האט די אונשולדיגע בעפרייעט. דערמאלט האט ער אנגעשריבען זיין ספר „אפס דמים", וואס אין איהם ווייזט ער אויס פון וואנען דער בלבול שטאמט און ווי ער האט קיין שום שייכות און יסוד ניט אין יודישע דינים אדער מנהגים. דעם אפס דמים האט לעווינזאהן איינענטליך אנגעשריבען נאר דארויף, מען זאלל איהם איבערזעצען אין אנדערע לשונות און ער זאלל דער עיקר בעקאנט ווערן ביי'ם רוסישען פאלק, צום סוף איז ער באלד איבערזעצט געווארען אין ענגלישען, און אין רוסיש איז ער ערשט ארויס אים יאהר 1883.

לעווינזאהן האט, חוץ די דערמאנטע ספרים אנגעשריבען נאך אַ סך וויכטיגע און נוטצליכע ספרים. בעזאנדערס איז בעריהמט זיין ספר „זרובבל", וואו ער פערענטפערט די גמרא און ווייזט אויס די רעכטע כונה פון די בעלי התלמוד. חוץ דעם האט ער שטאנדיג געמוזט שרייבען בעזונדערע בריעף און פאפיערען צו פערשיעדענע גרויסע לייט, וואס אן זיי איז געווענדט געוועהן צו פערבעסערן די לאגע פון יודען. וועגען יודישע קאלאניען האט ער ניט איינמאל געשריבען צום קייזער ניקאלאי אַלליין און געהאט דאס גליק פון איהם איין איינענהאנדיגען בריעף צו בעקומען. דער בריעף, דערצאהלט מען, האט איהם אַ מאל אבגעראטעוועט פון אַ שלעכטען מענשען: אין אַ פינסטערער ווינטער נאכט איז פלוצלונג איין אפיציר אריינגעפאללען מיט אַ געוואלד צו איהם אין שטוב. מען זאלל איהם געבען בראנפען, ווייל ער האט געמיינט אז דא איז אַ שענק. די דיענסט האט זיך דערשראקען און האט אנגעהייבען רופען דעם בעל הבית. דער אפיציר איז דערווייל אריין אין אנדערן צימער, וואו לעווינזאהן איז געזעסען איבער אַ ספר, און האט אנגע-הייבען שרייען, ער זאל פאר איהם ארויסנעהמען די יארמילקע. לעווינזאהן האט איהם נאנץ קאלט געענטפערט, אז ער פערשטעהט ניט ווי אזוי קומט

עס איין אָרְדֶענְטְלִיכֶער מֶענְש צו יֶענֶעם אין שְׁטוּב אונ טְהוּט אַלְלֵיין נִיט אויס דָאס הִיטֶעל, דָא הָאט זִיךְ דֶער אָפִּיצִיר עֶרְשְׁט צוהִיצְט אונ גֶעשְׁרִיֶען, אַז אַזַא בִּזָיוֹן וֶועט עֶר נִיט דֶערְלָאזֶען, אַז אַפְּרָאסְטֶער יוּד זָאלל אִיהם לֶערְנֶען דֶרֶךְ אֶרֶץ, אַז לֶעווִינְזָאהן הָאט אַקוּק גֶעטְהוּן אַז עֶס קָאנְן קוּמֶען צוּ שְׁלֶעכְטֶע פָאלְגֶען הָאט עֶר וַוייטֶער נָאר רוּהִיג אונ גֶעלַאסֶען אַרויסְגֶענוּמֶען פוּנ׳ם קַאסְטֶען אַבְּרִיעף אונ הָאט דֶעם אָפִּיצִיר נָאר גֶעווִיזֶען דִי אוּנְטֶערְשְׁרִיפְט, ווִי יֶענֶער הָאט עֶס נָאר דֶערְזֶעהן אִיז עֶר בַּאלְד אוֹיסְגֶענִיכְטֶערְט גֶעוָוארֶען, מִיט צִיטֶערְנִישׁ הָאט עֶר זִיךְ אָנְגֶעהֵייבֶען פַארְעֶנְפֶערְן אונ הָאט נִיט גֶעוָואלְט אַוֶועקְגֶעהן בִּיז לֶעווִינְזָאהן וֶועט אִיהם מוֹחֵל זַיין.

לֶעווִינְזָאהן אִיז בְּטֶבַע גֶעוֶועהן אַגְרוֹיסֶער עָנָיו, אונ אַז עֶר פְלֶעגְט עֶפִּיס טְהוּן הָאט עֶר פַיינְד גֶעהַאט מֶען זָאל דַארִיבֶּער אַסַךְ רֶעדֶען. עֶרְשְׁט נָאךְ זַיין טוֹידְט אִיז מֶען גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, אַז זַיין בִּילְד גֶעפִינְט זִיךְ אִין הוֹיף פוּן דֶער גְרוֹיסְפִירְסְטִין מַארְיֶע פַּאווְלָאוְנַא, וַוייל עֶר הָאט גָאר קֵיין הַשָּׂגָה גֶעהַאט זִיךְ מִיט אַזַא זַאךְ צוּ בֶּערִיהמֶען. ווִיפִיעל מָאל דִי מְלוּכָה הָאט אִיהם גֶעוָואלְט שִׁיקֶען גֶעלְד עֶר זָאלל קוּמֶען קֵיין פֶּעטֶערְבּוּרְג אונ דָארְט זִיצֶען בַּיי אֲסִיפוֹת, הָאט עֶר זִיךְ שְׁטֶאנְדִיג אָבְּגֶעזָאגְט, וַוייל עֶר הָאט נִיט אַרויסְגֶעזֶעהן עֶס זָאלל עֶפִּיס דֶערְפוּן פַאר יוּדֶען אַרוֹיס אַ יְשׁוּעָה, אונ זִיךְ גְלַאט נַארִישׁ מַאכֶען הָאט עֶר פַיינְד גֶעהַאט. אַז מֶען הָאט אִיהם גֶעוָואלְט מַאכֶען פַאר לַאנְד־רַב אונ אַללֶע זַיינֶע גוּטֶע פְרַיינְד הָאבֶּען אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאלל אָנְנֶעהמֶען דִי גְרוֹיסֶע שְׁטֶעללֶע, הָאט עֶר גֶעאֶנְפֶערְט, אַז עֶס אִיז אַסַךְ גְלַייכֶער מֶען זָאלל בֶּע־דוֹיעֶרְן פַאר וָואס עֶר אִיז דַארוֹיף נִיט בֶּעשְׁטַאנֶען, עֶהֶער מֶען זָאלל זִיךְ קְלָאגֶען דֶערְנָאךְ, וָואס עֶר הָאט זִיךְ נִיט מְיַשֵּׁב גֶעוֶועהן אונ הָאט דִי שְׁטֶעללֶע אָנְגֶענוּמֶען.

ווִי וַוייט עֶהְרְלִיךְ אונ קְלוּג לֶעווִינְזָאהן הָאט זִיךְ גֶעפִיהְרְט אונ הָאט נִיט גֶעקוּקְט אוֹיף אֵייגֶענְלִיעבֶּע, קָאנְן מֶען פֶערְשְׁטֶעהן דֶערְפוּן, וָואס חָאטְשׁ דִי חֲסִידִים הָאבֶּען אִיהם שְׁטֶאנְדִיג פֶערְפָאלְגְט הָאט עֶר זִיךְ נִיט מִתְרַחֵק גֶעוֶועהן פוּן זֵיי אונ פְלֶעגְט אָפְּט בֶּעקוּמֶען בְּרִיעף פוּן גוּטֶע יוּדֶען, ווִי פוּן ר׳ יִשְׂרָאֵל׳צֶע דֶער רוּזְשִׁינֶער, וָואס אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן זַיינֶער אַקָרוֹב, אונ פוּן ר׳ אַבְרָהָמ׳ילֶע טְרִיסְקֶער. זַיין כַּוָּנָה אִיז גֶעוֶועהן זֵיי, דִי גוּטֶע יוּדֶען, זָאללְן ווִירְקֶען אוֹיף דִי יוּדֶען וָואס גְלוֹיבֶּען אִין זֵיי, אונ דָארְט וואוּ עֶס קָאנְן דֶעם כְּלַל יִשְׂרָאֵל אַרויסְ־קוּמֶען אַטוֹבָה זָאללְן אַללֶע צוּזַאמֶען אונ אָהן אַשוּם אוּנְטֶערְשִׁיעד אַרְבֵּייטֶען לְשֵׁם שָׁמַיִם.

חאטש לעווינזאהן פלעגט אפט ליידען דחקות, ווייל ערסט צוויי יאהר פאר'ן טויט האט איהם די מלוכה געשיקט 3000 רובעל, אונ חוץ דעם האט איהם זיין קראנקהייט זעהר שטארק פארמוטשעט, האט ער דאך אויף דער אלטער געהאט גרויס תענוג צו זעהן, אז זיין פערציגיאהריגע ארבייט איז ניט געוועהן אומזיסט, אונ אז עס האט אנגעהייבען אונטערוואקסען א שאנער דור פון עדעלע געלערנטע יודישע יונגע לייט ווי ר' מרדכי אהרן גינצבורג, ר' אברהם בער לעבענזאהן אונ פיעל אנדערע פון ליטא; פיעל האבען איהם מיטגעהאלפען די יודישע שרייבערס, וואס האבען ארויסגעגעבען חבורים אויף לשון הקדש אונ דערמיט דערוועקט אין פאלק נייע געפיהלע אונ ליעבע צו בילדונג. נאך מעהר האט אויפ'ן פראסטען עולם געווירקט דער אקציז, וואס האט געגעבען פרנסה פיעל ארדענטליכע יודען, אונ וועד עס קען נאר דאס יודישע לעבען אין רוסלאנד מוז מודה זיין, אז וואו נאר איין אקציזניק איז פארווארפען געווארען האבען זיך ארום איהם באלד געזאמעלט אללע בעסערע מענשען אונ מען האט שוין די קינדער גאר אנדערש אנגעהייבען צו ערציהען.

דעם 3-טען פעברואר 1861 איז לעווינזאהן, אויפ'ן צוויי אונ זיבציגסטען יאהר געשטארבען אין קרעמעניץ, אונ ווען ער האט אין דער יוגענד געהאט צו טהון מיט דארנער, וואס האבען איהם געשטאכען אונ ניט געלאזט זיינע ברידער אנווייזען דעם דרך הישר, איז איהם בעשערט געוועהן צו צומאכען זיינע ליכטיגע אויגען צווישען רויזען, וואס ער אלליין האט זיי געפלאנצט אונ וואס האבען איהם זיס געמאכט זיין לעצטען אויגענבליק.

צוויי גרויסע זאכען האבען לעווינזאהן אינטערעסירט, אונ אויף זיי האט ער געהאפט אין זיין גאנצען לעבען: שולען אפענען פאר יודישע קינדער, אונ מאכען קאלאניען פאר יודען. ער האט געוואלט זעהן גוט ערצויגענע יודישע קינדער אונ עהרליכע יודישע ערדארבייטער, אונ דערפאר האט ער ניט גערוהט אונ האט ניט אויפגעהערט צו געבען דער מלוכה אללע עצות ביז ער האט ניט אויסגעפיהרט זיין פלאן, חאטש אין גאנצען גערטהען האט עס ניט געקאנט, ווייל ניט שטענדיג קומט יעדע זאך אויס ווי מען נעהמט זיך פאר.

אז מען קוקט זיך צו צו דער געשיכטע פון די יודישע שולען אין רוסלאנד, ווי אזוי זיי האבען זיך אנגעהייבען אויפצואפענען אונ ביי וואס פאר א מעמד

זײ האַלטען אַצונד, װעהט מען אַרױס, אַז געעבליהט האָבען זײ טאַקי נאָר אין די ערשטע יאָהרען אין עטליכע געצאהלטע ערטער, וואו זײ זענען ניט גע־װעהן אָנגעװאָרפען אונ וואו דאָס פאָלק אַלײן האָט געפיהלט װי נאָטהיג זײ זענען אונ האָט פערשטאַנען אַז יודען קאָנען נאָר דעמאָלט אױפגעקלערט װערען, װען זײ אַללע װעלען קומען צום שכל אונ אײנזעהן אַז זײ מוזען האָבען בעזונדערע שולען אונ װעלען זאָרגען זײ זאָללען קאָנען עקזיסטירען

די ערשטע יודישע שולע איז געגרינדעט געװאָרען אין אומאַן אונטער דער השגחה פון אַ נאַליצײַאנישען יודען ר׳ מאיר האָרן, אונ מיט דער הילף פונ׳ם בעריהמטען גביר ר׳ הירש בער הורוויץ, װאָס איז דערנאָך אַװעק קײן ענגלאַנד אונ איז געװאָרען פּראָפעסאָר אין דער קעמברידזשער אוניװערזיטעט. האָרן האָט זעהר געװאָלט, אַז די מלוכה זאָלל בעשטעטיגען זײן שוללע אונ ער האָט אָנגעגעבען אַ בקשה װעגען דעם אונ האָט ערקלעהרט, אַז דער גאַנצער למוד געהט אויף מענדעלסאָהנס דרך. אַז דאָס פּאַפּיער איז אָנגעקומען אין פּאָליציע מען זאָלל דאָרט חוקר ודורש זײן װער דער האָרן איז, האָט זיך גראַד גע־דאַרפט מאַכען, אַז מען האָט דאָרט געזוכט אַ גנב, װאָס האָט געהײסען מענ־דעלסאָהן, אונ אַז די פּאָליציע האָט איבערגעלײענט, אַז האָרן איז אײנער פון מענדעלסאָהנס לײט האָט מען איהם געװאָלט אײנזעצען, אונ קוים מיט צרות האָט מען איהם אָבגעבעטען. נאָך דעם צופאַלל איז האָרן בײ זיך שטאַרק אַראָבגעפאַללען, אונ מיט אַ פּאָר יאָהר שפּעטער איז די שוללע זײַנע בטל געװאָרען.

דערפאַר האָט זיך אים יאָהר 1826 מיט מעהר מזל געאָפּענט אַ שוללע אין אָדעסאַ, װאָס איז געגרינדעט געװאָרען אױפ׳ן װאונש פון די ערשטע בעלי בתים, װאָס זענען דעמאָלט נאָר װאָס אַראָבגעקומען פון בראָדי אונ האָבען אַרײנגעװאָרפען פונקען פון בילדונג אין דער יודישער קהלה. עס האָבען זיך באַלד געפונען זעהר פעהיגע לעהרער, װי דער בעװאוסטער געלעהרטער ר׳ שמחה פינסקער, דער בעריהמטער דיכטער (משורר) ר׳ אליהו מרדכי װערבעל, הורוויץ, פינקעל, זיטענפעלד אונ נאָך אַנדערע. אונ אונטער דער השגחה פונ׳ם דירעקטאָר ר׳ בצלאל שטערן האָט די שוללע פון יאָהר צו יאָהר אָנ־געהײבען מעהר װאַקסען. דער גענעראַל גובערנאַטאָר פירסט װאָראָנצאָװ, װאָס האָט זיך איבערהױפּט זעהר פיעל אָבגעגעבען מיט די יודען האָט שטאַרק מיטגעהאָלפען, די שוללע זאָלל בעקומען אַללע מיטעל צו מאַכען לײט פון די תלמידים װעלכע לערנען אין איהר. אונ אים יאָהר 1838 האָט זיך אין

קישענוב אויך געאפענט אזא שולע, וואס דער בעריהמטער יודישער שרייבער
ר' יעקב אייכענבוים, וואס איז דערנאך געווארען אינספעקטאר אין זשיטא-
מירער ראבינערשולע, האט זי עטליכע יאהר געפיהרט ביז זי האט זיך ניט
צוגעמאכט.

אין דעם אייגענעם יאהר האט די יודישע קהלה אין רינא אויך געאפענט
א שולע אונטער דער השגחה פונ'ם דאקטאר ל י ל י ע נ ט ה א ל, אונ דאס איז
אזוי אנגעלעגט געווען ביי דער מלוכה אז זי האט ערלויבט די יודען איינ-
צופיהרען ביי זיך א בעזונדער טאקסע פון פלייש, אונ פון דער הכנסה אויס-
האלטען די שולע. וואס מעהר די ערשטע יודישע שולען האבען זיך בע-
פעסטיגט האט די מלוכה אנגעהייבען שטארקער צו טראכטען זי זאלל אויס-
פיהרען דעם גרויסען געדאנק פונ'ם קייזער ניקאלאי דעם 1-טען, וואס האט
זיך ענטשלאסען צו אפענען אזיינע שולען אין אללע יודישע שטאדט, אונ
צו ליעב דעם האט זי אים יאהר 1842 ארויסגעשיקט דעם דאקטאר ליליענטהאל,
ער זאלל אריינפאהרען קיין ווילנא, מינסק, קאוונא, הוראדנא, ביאליסטאק,
זשיטאמיר, בערדיטשוב אונ פיעל אנדערע ערטער אונ זאלל דארט די יודען
פערשטעהן געבען וואס די מלוכה מיינט מיט די שולען, אז זי וויל ניט
חלילה בעריהרען די יודישע אמונה אונ האפט נאר, אז דורך בילדונג וועלן די
יודען זיך ארויפהאפען אויף א הויכער מדרגה אונ וועלן בעליעבט ווערן ביי
אללע איינוואהנער פונ'ם לאנד. א חוץ דעם האט ליליענטהאל זיך בעדארפט
בעקאנט מאכען מיט אללע געלערנטע יודען וואס האבען זיך ארומגעוואלגערט
אין פוילען אונ ליטא, כדי זיי זאללן קאנגען ווערן לעהרער אין די שולען,
איבערהויפט האט דער מלוכה געקאסט גרויס מיה ביז עס איז איהר געראטהען
אים יאהר 1847 איינצופיהרען צוויי ראבינערשולען, אין ווילנא אונ אין זשיטאמיר,
אונ מאכען אומעדום וואו יודען האבען נאר געוואהנט צווייערליי שולען פאר
קלענערע אונ גרעסערע קינדער. די מלוכה האט אויך ניט געזשאלעוועט קיין
געלד אויף צו דרוקען בעזונדערע ספרים פאר די יודען; נאר קיין גרויסע נוץ
איז דערפון ניט ארויסגעקומען אונ עס האט געמוזט אוועקגעהען גענוג יאהרען
ביז זיי האבען אויפגעהערט צו קלאגען אויף דער גזרה. די צייט טהוט זיך
איהרעס, אונ אז זיי האבען שוין ארויסגעזעהן אז עס איז ניט אזא מורא, אונ
האבען שוין מיט אייגענעם ווילען אנגעהייבען שיקען זייערע קינדער אין די
שולען אונ געהמען רבנים פון די תלמידים פון ראבינערשולל איז גיך אים
יאהר 1873, ווען די יודישע פראגע איז אין גאנצען אנשלאפען געווארען,

ארויס אבעפעהל, מען זאלל די שוללען איבערמאכען אויף שוללען פאר יודישע לעהרער. די נייע שוללען אבער האבען שוין ניט געהאט דעם גלאנץ וואס פריהר, אונ פון דעמאלט אן לערנען יודישע קינדער מעהר אין פאנסיאנען ביי פריוואט לעהרער, אויך אין גימנאזיען נאר א געוויסער פראצענט. די בילדונג פונדעסטוועגען ווערט נתרבה צווישען יודען וויל יעדער פערשטעהט אז נאר דאס איז דאס איינציגע מיטעל וואס קאן זיי שיטצען אין אללע צייטען אונ נויטען. געוויס וואלטען די רוסישע יודען דערגרייכט נאך א העכערע מדרגה אין בילדונג, ווען עס ווערט ניט אים יאהר 1887 א נייער בעפעהל מען זאלל אין גימנאזיען אונ אוניווערזיטעטען אריינלאזען יודען נאר א קליינעם פראצענט.

פונקט אזוי ווי די שוללען זענען קודם כל געגרינדעט געווארן פון די יודען אלליין, אזוי האבען זיך אויך פלוצלונג ארויסגעוויזען, נאך אים יאהר 1790 יודישע ערדארבייטער, וואס זענען פון מאהיליבער גובערניע ארויס אין דער נייער געגענד פון חערסאן אונ יעקאטערינאסלאוו, ווען רוסלאנד האט עס אבגענומען, אונ האבען זיך בעשלאסען צו זוכען זייער ברויט אין דער שווערע עהרליכע ארבייט. אים יאהר 1804 האט די מלוכה ארויסגעגעבען א בעזונדער געזעץ ווענען די יודישע קאלאניסטען אונ האט זיי געשענקט פיעל רעכטע אונ אויך געשטיצט מיט געלד זיי זאללען האבען אויף הוצאות אריבערצופאהרן אויף די נייע ערטער. די כוונה פון דער מלוכה איז געוועהן אבצוצייסען די יודען פון פיעל שאנדליכע פרנסות אונ זיי געבען אזא פרנסה אין די האנד, וואס זאלל זיי דערנאהרן בכבוד אונ קיינער זאלל זיך דארפען בעקלאגען אויף זיי; דערפאר האט זי זיך גענומען דערצו, אונ אכט יאהר כסדר האט זי אויס־געהאלפען די יודען וואס האבען זיך גענומען צו ערדארבייט. נאר אים יאהר 1812 איז מען שוין געבליבען שטעהן, וויל עס האט געפעהלט די מיטעל, אונ ערשט אין דריי אונ צוואנציג יאהר שפעטער האט זיך דער קייזער ניקאלאי דער ערשטער נאך אמאל גענומען צו פערבעסערן די לאגע פון די יודישע קאלאניסטען וואס זענען שוין געוועהן פון פריהר, אונ פון 1835 ביז 1852 האט מען ניט אויפגעהערט צו זוכען עצות ווי ווייט מעגליך זייער צאהל צו פער־גראסערן אונ צו צוציהען פרישע מענשען, וואס האבען זיך געמוזט פרייען מיט די חסדים וואס די מלוכה האט זיי געטהון. אבער פון דעמאלט אן האט די מלוכה אויפגעהערט צו זארגען פאר יודישע קאלאניען אונ קאלאניסטען, אונ פיעל פון די זאקאנעס וואס האבען זיי געשיצט זענען ביסלעכווייז בטל געווארן.

דָאס וָואס דִי מְלוּכָה הָאט נִיט גֶעקֶאנְט צוּפְרִיעֶדעֶן זַיין פוּן דִי יוּדִישֶׁע קָאלָאנְיֶען, נֶעהמְט זִיךְ דֶערְפוּן וָואס עֶרְשְׁטֶענְס, הָאט דָאס גֶעזֶעץ אִין אָנְהֵייבּ גֶעפָארְדֶערְט, אַז אִיבֶּערְפִיהְרֶען אַהִין אִין דִי קָאלָאנְיֶען זָאלל מֶען נָאר גַאנְצֶע מִשְׁפָּחוֹת, אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זִיךְ צְוִוישֶׁען דִי קָאלָאנִיסְטֶען גֶעפוּנֶען זֶעהר פִיעל אַלְטֶע לַייט וָואס הָאבֶּען ־קַיין כֹּחַ מֶעהר נִיט גֶעהַאט צוּ אַרְבַּייטֶען אוּנ הָאבֶּען פוּן אָנְהֵייבּ אָן גֶעמוּזְט זִיךְ נֶעהמֶען צוּ זַייטִיגֶע פַּרְנָסוֹת; צְוֵוייטֶענְס: הָאט מֶען דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט נִיט אוֹיסְגֶעקְלִיבֶּען אוּנ מֶען הָאט צוּגֶענוּמֶען פַאר קָאלָאנִיסְטֶען, וֶוער עֶס הָאט זִיךְ נָאר גֶעוָואלְט פֶערְשְׁרַייבֶּען, אוּנ אַזוֹי וִוי דָאס פֶערְשְׁרַייבֶּען זִיךְ אַלְס קָאלָאנִיסְט הָאט בֶּעפְרַייט פוּן מִילִיטֶער דִינְסְט, הָאבֶּען זִיךְ פֶערְשְׁרִיבֶּען פִיעל בַּטְלָנִים, אוּנ טוּיגֶעגִיכְטְסֶען, אוּנ דִי מְלוּכָה הָאט נוּר אוֹיסְגֶעבְּרַאכְט פִיעל גֶעלְד אוּמְזִיסְט אוֹיף זֵיי, נָאר אַזֵיינֶע בַּטְלָנִים הָאבֶּען זֶעהר פִיעל גֶעשַׁאדְט זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער, וָואס הָאבֶּען עֶרְנְסְט גֶעמֵיינְט צוּ הָארִיוֶוען אוּנ טַאקִי וֶוערְן גוּטֶע עֶרְדאַרְבַּייטֶער. חוּץ דֶעם אַללֶעם הָאט מֶען זֵיי אַיינְגֶעטְהֵיילְט זֵייעֶרֶע פֶעלְדֶער זֶעהר וַוייט פוּן שְׁטָאדְט, דִי עֶצֶם עֶרְד אִיז אוֹיךְ ־קַיין גוּטֶע גֶעוֶועהן, ־קַיין בְּרוּנֶענְס הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעהַאט, אוּנ דִי עֶרְשְׁטֶע וָואס זֶענֶען אַהִין גֶעקוּמֶען הָאבֶּען זִיךְ אַ צַייט לַאנְג גֶעמוּזְט וַואלְגֶערְן אִין פֶעלְד בִּיז זֵיי הָאבֶּען וִוי עֶס אִיז אוֹיסְגֶעבּוֹיט הַייזְלֶעךְ, וָואס דֶערְפוּן הָאבֶּען זִיךְ אוֹיסְגֶעבְּרָאכֶען צְוִוישֶׁען זֵיי אַללֶערְלֵיי קְרַאנְקְהֵייטֶען. פוּנְדֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען דִי יוּדֶען אֲפִילוּ בַּיי אַזֶעלְכֶע פֶערְהֶעלְטְנִיסֶע אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען עֶנֶערְגִיע אוּנ פֶאהִיגְקֵייטֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ דֶערְהַאלְטֶען בִּיז אִיצְט. אִים יָאהר 1810 אִיז אִין חֶערְסאנֶער אוּנ יֶעקאטֶערִינָאסְלַאוֶוער גוּבֶּערְנִיע גֶעוֶועהן אִין גַאנְצֶען נַיין קָאלָאנְיֶען, ווּאוּ עֶס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען 3640 מֶענְשֶׁען, אוּנ זֶעכְצִיג יָאהר שְׁפֶּעטֶער אִיז שׁוֹין גֶעוָוארְן 43 קָאלָאנְיֶען מִיט 34,032 מֶענְשֶׁען; דָאס בֶּעוַוייזְט, אַז וֶוען אִין דִי לֶעצְטֶע יָאהְרֶען וָואלְט דִי מְלוּכָה נִיט פֶערְלָארְן דֶעם חֵשֶׁק אוּנ וַוייטֶער גֶעשְׁטִיצְט דִי קָאלָאנִיסְטֶען וִוי פְרִיהר וָואלְט זֵייעֶר צָאהל גֶעווִיס בֶּעדַייטֶענְד גְרֶעסֶער גֶעוָוארְן. פִיעל פוּן דִי קָאלָאנְיֶען הָאבֶּען לָשׁוֹן קֹדֶשׁ'דִיגֶע נָאמֶען וִוי „שְׂדֵה מְנוּחָה" „נָהָר טוֹב", אוּנ אַללֶע גֶעפִינֶען זִיךְ אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָחָה פוּן צְוֵויי רַבָּנִים. פַאר דִי קִינְדֶער הָאבֶּען זֵיי נָאךְ אִים יָאהר 1869 גֶעהַאט פִינְף שׁוּללֶען מִיט 113 לֶעהְרֶער אוּנ מְלַמְדִים, וָואס הָאבֶּען עֶרְצוֹיגֶען 959 תַּלְמִידִים. זֵייעֶר צָאהל הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט אִין דֶער לֶעצְטֶער צַייט פֶערְגְרֶעסֶערְן, אוּנ מֶען מֶאג זָאגֶען, אַז דֶער מַעֲמָד פוּן דִי יוּדִישֶׁע קָאלָאנְיֶען אִיז נִיט שְׁלֶעכְט, אוּנ בַּיי אַללֶע סִבּוֹת, וָואס הָאבֶּען זֵיי

גֶעשְׁטֶערְט אוֹיפְצוּבְּלִיהֶען וִוי עֶס דַארְף צוּ זַיין הָאט דָאךְ דִי מְלוּכָה נִיט אוֹיסְ־
גֶעבְּרַאכְט אִיהר גֶעלְד אוּמְזִיסְט, אוּנ עֶס זֶענֶען אוֹיסְגֶעוַואקְסֶען פֶּעהִיגֶע יוּדִישֶׁע
עֶרְדְאַרְבַּייטֶער, וָואס מֶען דַארְף זִיךְ מִיט זֵיי נִיט שֶׁעהמֶען. צוּם אוּנְגְלִיק הָאט
מֶען אִים יָאהר 1882 אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל, אַז יוּדֶען טָאהְרֶן נִיט קוֹיפֶען קֵיין
עֶרְד אוּנ נִיט בֶּעזֶעצֶען זִיךְ אִין דֶארְפֶער אוּנ דֶערְפַאר זֶענֶען פִיעל יוּנְגֶע לַייט
גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן זִיךְ אַוֶועקְלָאזֶען קֵיין אַמֶערִיקָא אָדֶער קֵיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל,
וואוּ עֶס הָאבֶּען זִיךְ, אִין דֶער לֶעצְטֶער צַייט, גֶעמַאכְט עֶטְלִיכֶע קָאלָאנְיֶען מִיט
דֶער הִילְף פוּנ'ם בַּארָאן עֶדְמוֹנְד רָאטְהשִׁילְד פוּן פַּארִיז.

נָאר הָאטְשׁ דִי לַאגֶע פוּן דִי רוּסִישֶׁע יוּדֶען אִיז דִי לֶעצְטֶע עֶטְלִיכֶע יָאהר
נִיט אַזוֹי פְרֶאהלִיךְ פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הַאלְטֶען זֵיי לֶעווִינְזָאהְן'ס צַוָואָה אוּנ
אַרְבַּייטֶען שְׁטַארְק אִין בִּילְדוּנְג, אוֹיסֶער דִי קַאווְקַאזֶער יוּדֶען אוּנ דִי קְרִימְטְ־
שַׁאקֶעס, וֶועלְכֶע שְׁטֶעהֶען נָאךְ דֶערְוַוייל נִיט אוֹיף קֵיין הוֹיכֶער מַדְרֵגָה.

אַקוּרַאט בֶּעשְׁטִימְט פוּן וַואנֶען דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ אַמָאל גֶענוּמֶען
קֵיין קַאווְקַאז אוּנ וֶוען זֵיי הָאבֶּען זִיךְ דָארְט בֶּעזֶעצְט — אִיז זֶעהר שְׁוֶוער.
מֶען וַוייסְט נָאר אַזוֹי פִיעל, אַז נָאךְ אַכְט הוּנְדֶערְט יָאהר פַאר קְרִיסְטוּס גֶעְ־
בּוּרְט זֶענֶען שׁוֹין יוּדֶען גֶעוֶועהן אִין קַאלְכִידָא, וָואס אִיז דֶעמָאלְט בֶּעְ־
שְׁטַאנֶען פוּן גוּרְיֶען, מִינְגְרֶעלְיֶען, אִימֶערִיטִינְיֶען אוּנ אַבְּכַאזְיֶען
אוּנ עֶס אִיז אַסְבָרָא אַז שַׁלְמַנְאֶסֶר דֶער מֶלֶךְ פוּן אַשּׁוּר, הָאט זֵיי אַהִין
פֶערְטְרִיבֶּען, זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער לַאנְג דָארְט נִיט גֶעקָאנְט הַאלְטֶען, אוּנ זֶענֶען
אַרִיבֶּער קֵיין פֶּערְסְיֶען, וֶוען אִיסְפוּר אִיז גֶעוֶועהן מֶלֶךְ, אוּנ הָאבֶּען זִיךְ
אוֹיסְגֶעמִישְׁט מִיט דִי פֶּערְסִישֶׁע פֶעלְקֶער. פוּן דִי קַאווְקַאזֶער יוּדֶען זֶענֶען אוֹיךְ
גֶעוֶועהן דִי עֶרְשְׁטֶע סוֹחֲרִים, וָואס הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען הַאנְדְלֶען מִיט דִי הַאזַארֶען
אוּנ זֵיי בִּיסְלֶעכְוַוייז בֶּעקַאנְט גֶעמַאכְט מִיט דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה. וִוי גְרוֹיס
דִי צָאהל פוּן דִי קַאווְקַאזֶער יוּדֶען אִיז אַמָאל גֶעוֶועהן — קָאן מֶען פֶערְשְׁטֶעהֶען
דֶערְפוּן, וָואס וֶוען עֶס הָאבֶּען זִיךְ אִין אַרְמֶענְיֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִין פִינְפְטֶען
יָאהר הוּנְדֶערְט דִי רְדִיפוֹת גֶעגֶען זֵיי, זֶענֶען כִּמְעַט אַהַאלְבֶּע מִילְלְיָאן יוּדֶען
אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. אִיבֶּערְהוֹיפְּט הָאבֶּען דִי קַאווְקַאזֶער יוּדֶען
גֶעהַאט וֶוענִיג לוֹמְדִים צְווִישֶׁען זִיךְ וָואס זָאלֶען בֶּעפֶעסְטִיגֶען בַּיי זֵיי דִי אֱמוּנָה,
אוּנ דֶערְפַאר זֶענֶען זֵיי גִיךְ אַרוּנְטֶער אוּנְטֶער דֶער מַאכְט פוּן אַנְדֶערֶע פֶעלְקֶער
אוּנ זֶענֶען מִיט יֶעדֶען יָאהְרְהוּנְדֶערְט גֶעוָוארֶען אַלְץ וֶוענִיגֶער. מֶען גֶעפִינְט
אַצוּנְד זֶעהר פִיעל קַאווְקַאזִישֶׁע פֶעלְקֶער, וָואס אִיז גָאר קֵיין סָפֵק נִיט, אַז
זֵיי שְׁטַאמֶען אַרוֹיס פוּן יוּדֶען, וִוי לְמָשָׁל דִי אוּבִּיכֶען, וָואס מִיטֶען פָּנִים,

מיט די פעהיגקייט אונ אפילו מיטען ווייכען הארצען זענען זיי אהנליך אויפען יודען, אונ אויך די גאנצע בעפעלקערונג פון גורזיען, וואס דער נאמען אליין בעווייזט שאן פון וואנען זיי שטאמען, ווייל הורזיא הייסט אויף יענע לשונות א יוד. בעזאנדערס איז פון זיי א תל געווארען אים יאהר 1221 ווען טשינגיסחאנן, דער פיערטער פון די מאנגאלען איז אנגעפאלען אויף קאווקאז, אונ צום איבריגען האט פון זיי א סוף געמאכט טאמערלאן אים יאהר 1387. פיעל האט מען אויסגעהארגעט אין די איבריגע האבען זיך ענטשלאסען אבצונארען זייערע פערפאלגער אונ האבען זיך אנגעהייבען לפנים אויסצוגעבען פאר קריסטען אדער פאר מחמד'נער ווי עס האט זיי מעהר געפאסט, בסוד אבער זענען זיי געבליבען יודען. אזוי האט א לאנגע צייט אין קאווקאז געלעבט א גאנצע קלאסע פון מארראנען, וואס פלעגען געהן אין די קירכען אדער מעטשעטען, אבהיטען אללע מצות אונ מנהגים פון דער קריסטליכער אדער מחמד'נישער רעליגיאן אונ אין בעזונדערע הייזער האבען זיי געהאט שוללען מיט ספרי תורות אונ פלעגען דאווענען אונ זיך פיהרען נאכען יודישען דין. ביי א זא לאנגע, פערשטעהט זיך, האבען זיי ניט געקאנט אויפקאמען, אונ וואס מעהר א דור עס איז אוועקגעגאנגען איז מעהר דאס יודישקייט פערגעסען געווארען. פון די מארראנען זענען כמעט אללע צוגעשטאנען אדער צום קריסטענטהום אדער צו מחמדאנער, אונ דאס ביסעל וואס איז געבליבען איז אזוי פער־גראבט געווארען, אז אפילו זייער פערזענליכע פרייהייט האבען זיי ניט גע־קאנט איינהיטען, אונ פיעל פון זיי זענען געווארען שקלאווען, וואס האבען געהערט צו פערשיעדענע בעלי בתים אונ מען האט זיי געקויפט אונ פער־קויפט אזוי ווי א סחורה. דאס קאן מען זאגען, איז טאקי דאס איינציגע מאל וואס האט זיך געמאכט אינ'ם יודישע לעבען, אויסער מצרים. אז זיי זאללען זיין קנעכט אונ מיט זייער פרייהייט זאלל מען זיך מאכען א מסחר. אזוי ווייט מאראליש זענען די יודען ניט געפאללען אין אנדערע לאנדער, חאטש מען האט זיי דארט געברענט אונ געבראטען, אונ דאס איז דער בעסטער בעווייז, אז טאקי נאר די תורה האט זיי שטאנדיג אבגעהיט אזוי נידריג צו פאללען אונ דארט וואו עס זענען געוועהן לומדים וואס האבען אכטונג געגעבען אויפ'ן אינווענינגסטען מעמד פונ'ם פאלק, האבען די יודען כח געהאט אלס אריבער צו טראגען אונ צו בלייבען יודען.

אזוי זענען די קאווקאזער יודען פערשווארצט געווארען, ביז דאס גאנצע לאנד איז אים יאהר 1802 אריבער צו רוססלאנד, פון דעמאלט אן לעבען זיי

זיך שוין רוהיג אונ צופריעדען, זיי בעשעפטיגען זיך מיט ארבייט אונ ליידען שוין מעהר ניט ווי א מאהל. עס מאכט זיך נאך אפילו, אז די אלטע שנאה רופט זיך אב, ווי עס האט זיך געטראפען אים יאהר 1878 אין אדארף פערעוויסי, ווען עס איז פערפאללען געוואָרען פונקט פאר פסח א קליין גרוזיניש מיידיל שרה מאדזעבאזע, אונ די יודישע שונאים האבען געוואלט אנהענגען דעם אלטען בלבול, אז זיי האבען דאס קינד דערהרגעט, זיי זאללען האבען בלוט אויף די מצות, נאר די מלוכה, וואס בעשיטצט זיי גלייך מיט אללע, האט דורך די בעריהמטע אדוואקאטען אלעקסאנדראוו אונ קופערניק ניט דערלאזט מענשען זאללען אומזיסט ליידען, אונ דער אמת איז ארויס, אז די יודען זענען אין דעם נישט שולדיג געוועהן. בעזאנדערס העלפט זיי, וואס זיי רעדען דאס אייגענע לשון, טראגען די זעלבע קליידער אונ פיהרען זיך פונקט ווי אללע זייערע שכנים, דאריבער קומט קיינמאל אויס איינער פון דעם אנדערען אויסצולאכען אונ עס איז קיין שארפער אונטערשיעד ניטא וואס זאלל פיהרען צו קריעג אונ צו שנאה.

כמעט אין דער אייגענער צייט, וואס די יודען האבען זיך בעזעצט אין קאווקאז, עטליכע יאהר פאר קריסטוס געבורט האבען זיך אין דער קרים אויך אנגעהייבען יודען צו בעזעצען, נאר ניט אזא גרויסע צאהל. דאס וואס זיי זענען געוועהן זעהר וועניג אונ האבען ניט געקאנט אזוי שטארק אנריהרען זייערע שכנים, עס זאלל דארפען ווערען א שנאה אונ א קנאה, אדער מען זאלל קוקען אויף זיי קרום, אונ א חוץ דעם, וואס גראד אהין האבען זיך בע-זעצט יודען פון אזעלכע מקומות וואו די תורה האט נאך געבליהט אונ זענען דאריבער אלליין אויך עדעלער געוועהן, דאס האט געפיהרט דערצו, וואס די קרימער יודען זענען נאך אין די אלטע יאהרען ניט אזוי פערגראבט גע-וואָרען ווי זייערע קאווקאזער ברידער. זיי האבען געהאט זייערע שוללען. אין וועלכע זיי האבען אלליין געלערנט אדער געהערט תורה אונ זענען גע-שטאנען גוט.

דאס זעהט מען אויך ארויס דערפון, וואס אין דער צייט, וואס די פעלקער פון קאווקאז האבען פערשלונגען טויזענדער יודען אונ פון זיי איז אפילו קיין זכר ניט געבליבען, האבען זיך די קרימער יודען געהאט כח צו האלטען אין אללע צייטען. זיי האבען אויך געוואוסט גמרא, פוסקים, רמב"ם אונ אנדערע ספרים אונ האבען דערפאר איבערגעלאזען יורשים יודען, וואס לעבען נאך אין היינטיגער צייט אונ הייסען דארט „קרימטשאקעס".

די קרימטשאקעס וואהנען גרעסטענטהיילס אין קראסובאזאר; דארט זענען דא 700 פאמיליען. זייער לשון הייסט: טשאגאדי און איז כמעט דאס זעלבע וואס טאטאריש. זיי האבען זייער בעזאנדערען רב און האל־טען מלמדים, וואס לערנען דיא קינדער לשון קודש, נאר ווייטער פון חומש און דאוונען געהען זיי ניט. אז עס זיינען נאר ארויסגעקומען דרוקען אויף דער וועלט האבען זיי די ערשטע איינגעפיהרט ביי זיך א דרוק, און האבען ארויסגעגעבען זייער איינענעם סדור. חאטש קיין לומדים זיינען קיינמאל ניט געווען צווישען זיי פון דעסטוועגען האלטען זיי שטארק פונ'ם תלמוד און, אז עס איז געווען אצייט וואס מען האט זיי געוואלט צו רעכענען צו די קאראימעס און זיי אויך געבען די אייגענע רעכטע, וואס יענע, האבען זיי זיך דערפון אבגעזאגט און האבען ערקלערט, אז זיי זענען יודען גלייך ווי אלע יודען, און די גמרא איז ביי זיי הייליג.

אין שטוב־פיהרען זענען די קרימטשאקעס ניט ווייט אבגעטרעטען פון די טאטארען, נאר פון דעסטוועגען איז א גרויסער חלוק פון זיי און די קראימעס, וועלכע האבען נאך פיעל נארישע מנהגים. זיי זיצען אויך אין קליינע שטיבעלעך, דארט שטעהען נידריגע בענק און אויף זיי עסט מען און מען שלאפט.

זיי לעבען צווישען זיך זעהר גוט און פריינדליך, און אזוי ווי אלע בע־שעפטיגען זיך מיט מלאכות זעהט מען גאר ניט קיין ארעמע לייט ביי זיי, וואס זאלען זיך ארומשלעפען בעטען נדבות. פאר זייערע קראנקע זארגען זיי און האלטען זיי אוים, זייערע פרויען זיינען א סך פרייער ווי ביי די טאטארען און קאראימעס, חאטש זיי טראגען די אייגענע קליידער, זענען זיי פון דעסט־וועגען ניט בעהאלטען און געהען ניט פערשלייערט מען זאל ניט ארויסזעהען זייער פנים. אין שוהל דאוונען זיי רוהיג און שטיל יעדען טאג גאנץ פריה, כדי זיי זאלען ניט פערליערען קיין צייט פון דער ארבייט. די קינדער מאכען זיי התונה ערשט דערמאלט, ווען זיי פיהלען שוין, אז זיי קאנען אליין ארבייטען און פערדיענען. פון קיין שידוך אבלאזען ווייסט מען ביי זיי ניט. ווייל עהדער מען גיט זיך דאס ווארט האבען זיי ליעב זיך גוט צו בעטראכטען, און פונ'ם קנס־מאל אן איז שוין דער שידוך אבגעשלאסען אויף עביג. כל זמן מען איז חתן כלה, מען מאג זיין גאר פונ'ם געמיינסטען גראד, שיקט מען זיך איינס דאס אנדערע מתנות, געוואהנליך, אלע פרייטאג. דער חתן שיקט קליין געלד אויף מרחץ און פארב, וואס די כלה ברויך האבען אויף שמירען די נאגעל פון האנד און פיס, און די כלה שיקט קיכלעך און שאהן געבעקס לכבוד שבת.

חוּפָּה שְׁטֶעלְלֶען זֵיי גַאנְץ פְּרִיה; אַ נַאכְט פְּרִיהר גֶעהט מֶען מִיט כְּלֵי־זֶמֶר צוּם חָתָן אוּנ מֶען בְּרֶענְגְט אִיהם צוּ דֶער כַּלָּה, דָארְט לָאזְט מֶען אִיהם שְׁטֶעהן אַבִּיסֶעל אִין הוֹיף אוּנ מֶען טַאנְצְט אַרוּם אִיהם. דֶערְנָאךְ נֶעהמְט מֶען אִיהם אַרַיין אִין שְׁטוּב אוּנ ער מוּז דָארְט אוֹיסְוַוארְטֶען אַ פָּאר שָׁעָה בִּיז מֶען טְהוּט אָן דִי כַּלָּה. דֶער מִנְהָג אִיז בַּיי זֵיי, אַז דִי כַּלָּה שְׁמִירְט מֶען אוֹיס מִיט אַמִין שְׁוַוארְצֶע פַּארְבּ, אוֹיפ׳ן שְׁטֶערֶען מָאלְט מֶען אוֹיס פֶערְשִׁידֶענֶע קְוֵויטֶען, אוּנ אוֹיסֶער דֶעם פֶערְצִירְט מֶען אִיהר דֶעם קָאפּ פְּלִיטֶערְלִיךְ פוּן גָאלְד פַּאפִּיער. אַז דִי כַּלָּה אִיז שׁוֹין אָנְגֶעטְהוּן, גֶעהֶען אַלֶע אַוֶועק צוּם חָתָן אוּנ דָארְט טַאנְצְט מֶען אַ גַאנְצֶע נַאכְט בִּיז עֶס הֵייבְּט אָן טָאגֶען, דֶעמָאלְט פִּיהְרְט מֶען חָתָן כַּלָּה צוּ דֶער שׁוּל אוּנ מֶען שְׁטֶעלְט דִי חוּפָּה, דָאס הֵייסְט: מֶען דֶעקְט חָתָן כַּלָּה אַרִיבֶּער מִיט אַ טַלִית אוּנ דִי אוּנְטֶערְפִיהְרֶער נֶעהמֶען צְוֵויי הִינֶער אוּנ דְרֶעהֶען זֵיי זִיבֶּען מָאל אַרוּם זֵייעֶרֶע קֶעפּ. דֶערְנָאךְ אִיז דֶער חָתָן מְקַדֵּשׁ דִיא כַּלָּה אוּנ מֶען פִּיהְרְט דָאס פָּאר פָּאלְק אַהֵיים צוּ דֶער כַּלָּה׳ס עֶלְטֶערְן, אוּנ דָא בְּלַייבְּט דִי כַּלָּה פֶערְשְׁלָאסֶען אוֹיף זִיבֶּען טֶאג אוּנ טָאר זִיךְ נִיט אַרוֹיסְוַוייזֶען אוֹפֶען לִיכְטִיגֶען שַׁיין. מֶען פֶערְהֶענְגְט אֲפִילוּ דִי פֶענְסְטֶער פוּן אִיהר חֶדֶר, קֵיינֶער זָאלל נִיט אַרַיינְקוּמֶען. אָט דִי אַלֶע מִנְהָגִים הָאבֶּען יֶענֶע יוּדֶען גֶענוּמֶען פוּן דִי טַאטַארֶען. אַז דֶער חָתָן גֶעהט מִיט אַ טָאג פְּרִיהר אִין מֶרְחָץ נֶעהמְט עֶר מִיט זִיךְ אַלֶע מְחוּתָּנִים אוּנ מַאכְט דָארְט אַגַאנְצֶע שִׂמְחָה, מֶען דִינְגְט זִיךְ פַּארֶען אָנְטְהוּן אוּנ אוֹיסְטְהוּן, אוּנ עֶס אִיז אַ גַאנְצֶער כָּבוֹד צוּ בֶּעדִינֶען דֶעם חָתָן. דֶעסְגְלַייכֶען מַאכְט מֶען אַ גַאנְצֶע צֶערֶעמָאנְיֶע וֶוענְן מֶען פִּיהְרְט אִיבֶּער דָאס פֶערְמֶעגֶען פוּן דֶער כַּלָּה צוּם חָתָן אִין שְׁטוּבּ אַרַיין. יֶעדֶע זַאךְ, יֶעדֶעס מַלְבּוּשׁ, דָאס מִינְדֶעסְטֶע בְּרֶעקֶעלֶע טְרָאגְט אַ בֶּעזוּנְדֶער מֶענְשׁ. דִי גֶאסְט שַׁאצֶען אַלְס דִינְג אוּנ מֶען שְׁרַייבְּט אָן דִי כְּתוּבָּה. מִיט פִיעל יָאהְרֶען צוּרִיק פְּלֶעגֶען דִי קְרִימְטְשַׁאקֶעס הָאבֶּען צוּ עֶטְלִיכֶע וַוייבֶּער, נָאר אִין דִי לֶעצְטֶע צַייטֶען טְהוּעֶן זֵיי עֶס נִיט מֶעהר. אִיבֶּערְהוֹיפְּט אִיז שׁוֹין דֶער יוּנְגֶער דוֹר אַנְדֶערְשׁ אוּנ וַוארְפְט אַוֶועק אַלֶע נַארִישֶׁע טַאטַארִישֶׁע מִנְהָגִים, אוּנ מֶען קָאן הָאפֶען, אַז מִיט דֶער צַייט וֶועט דִי זוּנְן פוּן בִּילְדוּנְג אוֹיף דִי קְרִימְטְשַׁאקֶעס אוֹיךְ שַׁיינֶען.

צוּם אוּמְגְלִיק, גֶעפִינֶען זִיךְ אַצוּנְד דִי יוּדֶען, נִיט נָאר פוּן רוּסְלַאנְד, נָאר אוֹיךְ פוּן עֶטְלִיכֶע לֶאנְדֶער אִין אֵיירָאפַּא, אִין אַזַא לַאגֶע, אַז זֵיי וֵוייסֶען אַלֵיין נִיט. צוּ אִיז דִי בִּילְדוּנְג פַאר זֵיי אַ מַעֲלָה אָדֶער אַ חִסָּרוֹן אוּנ צוּ דַארְפֶען זֵיי זִיךְ נָאר אַזוֹי אַוֶועקְלֶעגֶען פַאר אוֹיפְקְלֶערוּנְג... אַ נַיי וִוינְטֶעל הָאט אַ בְּלָאז גֶעטְהוּן פוּן מַעֲרָב־זַייט, פוּן דַייטְשְׁלַאנְד, אוּנ הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ חֲשֵׁכוּת; דָאס

ווינְטֶעל הֵייסְט – אַנְטִיסֶעמִיטִיזְמוּס; דֶער נָאהמֶען אִיז אַנֵייעֶר, נָאר דִי מַכָּה אִיז אֵיין אַלְטֶע. אַנְטִיסֶעמִיטִיזְמוּס הֵייסְט: זַיין אַנֶעגְנֶער פוּן סֶעמִיטֶען, פוּן דִי פֶעלְקֶער וָואס קוּמֶען אַרוֹיס פוּן שֵׁם בֶּן נֹחַ, נָאר אִין גַאנְצֶען דִי זַאךְ הָאט מֶען אוֹיסְגֶעטְרַאכְט צוּ לִיעבּ יוּדֶען, מֶען זָאל הָאבֶּען אַתֵּירוּץ זֵיי צוּ גֶעבֶּען אַכָּשֵׁר'ן קְלַאפּ. עֶס אִיז עֶפִּיס נִמְאָס גֶעוָוארֶען גְלַאט אַזוֹי זִיךְ טְשֶׁעפֶּען צוּ אֵיין אֱמוּנָה, עֶס פַּאסְט נִיט אַרוֹיסְצֻווייזֶען אַגַאנְץ פָאלְק, וָואס אִיז נָאטט דִי נְשָׁמָה שוּלְדִיג, פָּשׁוּטֶע שִׂנְאָה אוּנ קִנְאָה, אִיז מֶען נֶעפַאלֶען אוֹיף אַשֵׂכֶל אוּנ מֶען שְׁרַייעט אַז מֶען מֵיינְט אַללֶע וָואס שְׁטַאמֶען פוּן שֵׁם'ס שֹׁרֶשׁ, אוּנ מֶען מַאכְט דִי יוּדֶען פַאר'ן כַּפָּרָה־הַאנְדֶעל. דְרַיי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען אִין דַייטְשְׁ־לַאנְד אָנְגֶעמַאכְט דֶעם טַארַארַאם: מַארְר הָאט דֶער עֶרְשְׁטֶער אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרַייעֶן אַז מֶען מוּז דֶעם יוּדֶען אַבִּיסֶעל אוּנְטֶערְהַאקֶען דִי פְּלִיעגֶעל, וַוייל עֶס קֶאן פוּן אִיהם וֶוערֶען אַרוֹיבּ־פָאגֶעל וָואס וֶועט קֵיינֶעם נִיט לָאזֶען קֵיין קָאפּ אוֹיפְהֵייבֶּען. בַּאלְד הָאבֶּען אִיהם נָאכְגֶעטַאנְצְט טְרֵייטְשְׁקֶע אוּנ שְׁטֶעקֶער, אוּנ אַזוֹי אִיז גֶעוָוארֶען אַגֶעוַואלְד, אַז אַללֶע פֶעלְקֶער זֶענֶען נָאר בַּיי דִי יוּדֶען אִין גָלוּת אוּנ, אַז מֶען מוּז זֵיי פֶערְשְׁטֶעלֶען דֶעם וֶועג צוּ בִּילְדוּנְג, כְּדֵי מֶען זָאל זִיךְ בֶּעפְרַייעֶן פוּן זֵייעֶר יָאךְ. אַזוֹי אִיז דָאס פַייעֶר אִיבֶּער־גֶעגַאנְגֶען קֵיין פְרַאנְקְרַייךְ אוּנ אֶסְטֶערְרַייךְ, אוּנ אִין אוּנְגַארְן הָאבֶּען זִיךְ דִי אַנְטִיסֶעמִיטֶען אֲפִילוּ גֶעהַאפְּט צוּם אַלְטֶען בִּלְבּוּל: אִים יָאהר 1882 אִיז אִין אַקְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל טִיסַא־עֶסְלַאר פֶערְפַאלֶען גֶעוָוארֶען אַקְלֵיין קְרִיסְטְלִיךְ מֶאדֶעל אֶסְתֵּר סַאלִימָאסִי מֶען הָאט בַּאלְד אוֹיסְגֶעטְרַאכְט, אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִי גֶעהַרְג'ט אוּנ בֶּענוּצְט אִיהר בְּלוּט אוֹיף פֶּסַח. הוּנְדֶערְטֶער עֵדוּת הָאבֶּען גֶעשְׁוָוארֶען אוֹיף זַאכֶען, וָואס זֶענֶען נִיט גֶעשְׁטוֹיגֶען אוּנ נִיט גֶעפְלוֹיגֶען, מֶען הָאט אֲפִילוּ אָנְגֶעשְׁטֶעלְט אַזוּהן זָאל פַאלְשׁ עֵדוּת זָאגֶען גֶעגֶען זַיין אֵייגֶענֶעם פָאטֶער אוּנ פִיעל יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ אָבְּגֶעמוּטְשֶׁעט פִיעֶרְצֶעהן חֳדָשִׁים בִּיז זֵייעֶר אוּנְשׁוּלְד אִיז בֶּעוִויזֶען גֶעוָוארֶען.

דִי יוּדֶען זֶענֶען אָבֶּער גֶעשְׁלָאגֶענֶע דֶערְשְׁלָאגֶענֶע, נָאר נִיט קֵיין אִיבֶּערְגֶעשְׁרָאקֶענֶע קִינְדֶער: זֵייעֶר לַאנְגֶער לֶעבֶּענְס־וֶועג הָאט זֵיי גֶעוָואהנְט מִיט אַזֶעלְכֶע שְׁרֶעקְלִיכֶע זַאכֶען, אַז פַאר'ן אַנְטִיסֶעמִיטִיזְמוּס דַארְפֶען זֵיי גָאר וֶועניג מוֹרָא הָאבֶּען. דָאס לֶעצְטֶע בְּלֶאטֶעל פוּן דֶער יוּדִישֶׁער גֶעשִׁיכְטֶע אִיז נָאךְ נִיט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוּנ מֶען קֶאן גֶעוִויס זָאגֶען, אַז מִיר הַאלְטֶען נָאךְ אֲפִילוּ נִיט בַּיים אָנְהֵייבּ פוּנ'ם סוֹף. צַייטֶען בַּייטֶען זִיךְ, דָאס רֶאדֶעל דְרֶעהט זִיךְ אוּנ דִי וָואלְקֶענְס, וֶועלְכֶע הָאבֶּען דִי לֶעצְטֶע צַייט בֶּעדֶעקְט דֶעם

יוּדִישֶׁען הִימֶעל, װֶעלֶען זִיךְ גֶעװִיס צוּגֶעהֶען, װֶען דִי זוּנֶן פוּן פְרַייהַייט אוּנ מֶענְשֶׁענְלִיעבֶּע װֶעט שְׁטַארְקֶער אָנְהֵייבֶּען שַׁיינֶען אוּנ דֶערְוַוארְמֶען דִי פֶּערְ־פְרוֹרֶענֶע הֶארְצֶער פוּן אוּמְזִיסְטִיגֶע שׂוֹנְאִים. אֵיינְס דַארְף דֶער יוּד אִין זִין הָאבֶּען, אַז עֶר טָאר דָאס לִיכְטֶעל פוּן תּוֹרָה אוּנ חָכְמָה נִיט אַרוֹיסְלָאזֶען פוּן דִי הֶאנְד, אַז דָאס אִיז זַיין עַמוּד אֵשׁ, וָואס װֶעט, סוֹף כָּל סוֹף, גוֹבֵר זַיין דֶעם עַמוּד עָנָן אוּנ וָואס װֶעט אִיהם בְּרֶענְגֶען דִי אֱמֶת'ע גְאוּלָה, אוּנ דֶעמָאלְט װֶעט עֶר אוֹיפְהֶערֶען צוּ זַיין אַ שְׁטִיף־קִינְד אוּנ גְלַייךְ מִיט אַללֶע װֶעט עֶר פְרַיי דִיענֶען זַיין גָאטט, וָואס הַאלְט אִיהם אוֹיף דִי פִּים אוּנ שְׁטַארְקְט אִיהם מִיט הָאפְנוּנְג אוֹיף יְשׁוּעָה אוּנ נֶחָמָה!

---

8. בִּילְדוּנְג אִין רוּסְלַאנְד. — מָאזֶעס מָאנְטֶעפְיָארֶע אִין רוּסְלַאנְד. — דִיא רַאבִּינֶער־שׁוּהלֶען אִין וִוילְנָא אוּן זְשִׁיטָאמִיר. — 1848 — 1873 — דִיא רֶעגִירוּנְג פוּן קֵייסֶער אַלֶעקְסַאנְדֶער דֶעם צְווֵייטֶען. — 1855 — 1881.

„עוּרִי צָפוֹן וּבוֹאִי תֵימָן, הָפִיחִי גַנִּי, יִזְּלוּ בְשָׂמָיו“, וַואךְ אוֹיף, נָארְד וִוינְד, קוּם אַהֶער, זִיד וִוינְד, צוּפָאךְ מַיין גָארְטֶען, לָאז זִיךְ פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען זַיין לִיעבְּלִיכֶער דוּפְט. מָאזֶעס מֶענְדֶעלְסָאהְנ'ס פִילָאזָאפְיֶע, דִיא פְרַאנְצוֹיזִישֶׁע הוּמַאנִיסְטֶען אוּן דִיא פְרַאנְצוֹיזִישֶׁע רֶעוָואלוּצְיָאן, דִיא הַשְׂכָּלָה אִין דַייטְשְׁלַאנְד אוּן עֶסְטֶערְרַייךְ, דִיא נַייעֶ שְׁטְרֶעמוּנְגֶען אִין עֶנְגְלַאנְד, פְרַאנְקְרַייךְ, אִיטַאלְיֶען אוּן אַנְדֶערֶע צִיוִוילִיזִירְטֶע אֵייְרָאפֶּעאִישֶׁע לֶענְדֶער הָאבֶּען אוֹיסְגֶעאִיבְּט אַ מֶעכְטִיגֶען אַיינְפְלוּס אוֹיךְ אוֹיף דִיא גְהֶעטְטָא־אִידֶען פוּן רוּסְלַאנְד, זֵיי הָאבֶּען דֶערְפִיהלְט דִיא פְרִיהלִינְגְס־לוּפְט, זֵיי הָאבֶּען דֶערְשְׁמֶעקְט דֶעם שֶׁעהנֶעם דוּפְט פוּן דֶעם נָארְד אוּן זִיד וִוינְד, זֵיי הָאבֶּען דֶערְזֶעהן דָאס שֶׁעהנֶע לִיכְט פוּן דֶעם נַייעֶם מָארְגֶען אוּן אוֹיךְ אִין דִי הֶערְצֶער פוּן דֶעם גְהֶעטְטָא־אִידֶען אִין ווִילְנָא, אִין מִינְסְק, אִין בֶּערְדִיטְשֶׁעוו, אִין אָדֶעסַּא אוּן אִין קִישִׁינֶאוו הָאט עֶס אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ זִינְגֶען אוּן צוּ קְלִינְגֶען: „בִּילְדוּנג, אוֹיפְקְלֶעהרוּנְג, מֶענְשֶׁענְרֶעכְטֶע אוּן אַ מֶענְשֶׁענְווִירְדִיגֶע עֶקְסִיסְטֶענְץ!“

„בִּילְדוּנְג אוּן אוֹיפְקְלֶעהרוּנְג!“ — „וִויסֶען אוּן קֶענֶען!“ הָאט עֶס גֶערוּפֶען, גֶעשְׁרִיעֶן, גֶעמָאהנְט אוּן גֶעפָארְדֶערְט אִין דֶעם אִידִישֶׁען לַאגֶער.

אִין וַוארְשׁוֹי הָאט זִיךְ גֶעגְרִינְדֶעט אַ סָארְט רַאבִּינֶער־שׁוּהלֶע אִין 1829. אִין אָדֶעסְסַא הָאבֶּען דִיא בְּרָאדִיעֶר, אַיינְגֶעוַואנְדֶערְטֶע אִידֶען פוּן בְּרָאדִי, גַאלִיצְיֶען, אַיינְגֶעלַאדֶען דֶעם גֶעלֶערְנְטֶען בְּצַלְאֵל שְׁטֶערְן, עֶר זָאל עֶפֶענֶען אַ שׁוּהלֶע נָאךְ דֶעם מוּסְטֶער אוּן נָאךְ דֶעם סִיסְטֶעם פוּן דִיא אִידִישֶׁע שׁוּהלֶען אִין דַייטְשְׁלַאנְד. אִין ווִילְנַא, אִין דֶעם „יְרוּשָׁלַיִם דְלִיטָא“, אִיז גֶעעֶפֶענְט גֶעווָארֶען אַ שׁוּהלֶע אִין 1841 אוּן דֶער בֶּערִיהמְטֶער אִידִישֶׁער שְׁרִיפְטְשְׁטֶעלְלֶער אִין דֶער רוּסִישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע, ל. לֶעוַואנְדֶע, אִיז דָארְט גֶעווֶען לֶעהרֶער פוּן רוּסִישׁ.

אִידֶען הָאבֶּען גֶעווָאלְט לֶערְנֶען שְׁפְּרַאכֶען אוּן וֶועלְטְלִיכֶע ווִיסֶענְשַׁאפְטֶען, דֶער גַייסְט פוּן מָאזֶעס מֶענְדֶעלְסָאהן הָאט גֶעשְׁוֶועבְּט אִיבֶּער דֶעם אִידִישֶׁען לַאגֶער אִין אַלֶע לֶענְדֶער אוּן הָאט גֶעוֶועקְט דִיא פֶערְשְׁלָאפֶענֶע. „עוּרִי צָפוֹן וּבוֹאִי תֵימָן“, וֶועק אוֹיף, דוּא נָארְד ווִינְד! קוּם צוּ אוּנְז דוּא זִיד ווִינְד! — לֵיידֶער, הָאט קֵייסֶער נִיקָאלַיי דֶער עֶרְשְׁטֶער אַרוֹיס־גֶעווִיעזֶען צוּ דַייטְלִיךְ, אַז עֶר ווִיל פֶערְשְׁמֶעלְצֶען אוּן צוּנוֹיפְגִיעסֶען אַלֶע נִיט קְרִיסְטְלִיכֶע פֶעלְקֶער אִין רוּסְלַאנְד אִין אֵיין טָאפּ אוּן מַאכֶען פוּן זֵיי גוּטֶע קְרִיסְטֶען, דִיא אָרְטְהָאדָאקְסִיֶע, דִיא פְרוּמֶע חֲסִידִים אוּן דִיא הַארְטְנֶע־זָאטֶענֶע מִתְנַגְדִים אָדֶער גְמָרָא־אִידֶען הָאבֶּען אָנְגֶעווֶענְדֶעט אַלֶע מֶעגְלִיכֶע מִיטֶעל אָפְּצוּהַאלְטֶען דִיא אִידֶען פוּן אַזֶעלְכֶע שׁוּהלֶען. „מֶען ווִיל אוֹיסְשְׁמַדְ׳עֶן אִידִישֶׁע קִינְדֶער!“ אִיז גֶעווָארֶען דָאס מָאטְטָא אוּן דָאס וֶועה־גֶעשְׁרֵיי אִין אִידִישֶׁען לַאגֶער.

גְרַאף אוּבַאסָאוו, דֶער מִינִיסְטֶער דֶער פָאלְקְס־אוֹיפְקְלֶעהרוּנְג פוּן יֶענֶער צַייט, הָאט גוּט פֶערְשְׁטַאנֶען, וָוארוּם דִיא פְרוּמֶע אִידֶען זַיינֶען גֶעגֶען בִּילְדוּנְג אוּן אוֹיפְקְלֶעהרוּנְג, אוּן עֶר הָאט גֶעווָאלְט זֵיי בֶּערוּהִיגֶען אוּן זֵיי וַוייזֶען, אַז עֶר מֵיינְט עֶס גוּט מִיט אִידֶען, אַז עֶר דֶענְקְט גָאר נִיט אוֹיפְצוּצְווִינְגֶען דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם, אַז עֶר ווִיל גָאר נִיט אוֹיסְשְׁמַדְ׳עֶן דִיא אִידֶען. צוּ דִיעזֶען צְוֶועק הָאט עֶר בֶּערוּפֶען אַן אֲסִיפָה פוּן רַבָּנִים אִין פֶּעטֶערְסְבּוּרְג אִין 1843. אַלְס פֶערְטְרֶעטֶער פוּן דֶעם רוּסִישֶׁען יוּדֶענְטְהוּם זַיינֶען גֶעקוּמֶען אוֹיף דִיעזֶע אֲסִיפָה, רַבִּי אִיצֶעלֶע, דֶער ראשׁ הַיְשִׁיבָה פוּן וָואלָאזְשִׁין, רַבִּי מֶענְדֶעלֶע לְיוּבַּאווִיטְשֶׁער, דֶער רַבִּי פוּן דִיא חַבַּ״ד חֲסִידִים, הֶערר יִשְׂרָאֵל הַאלְפֶּערִין, אַ בַּאנְקִיר פוּן בֶּערְדִיטְשֶׁעוו, בְּצַלְאֵל שְׁטֶערְן פוּן אַדֶעסְסַא אוּן דר. לִילְיֶענְטְהַאל, אַלְס בֶּעאַמְטֶער פוּן דֶעם מִי־

ניסטער דער פאָלקס־אויפקלערונג, וועלכער האט אויך פונגירט אלס סעקרעטער פון דער אסיפה.

גראף אוּבאַראָוו האט געבעטען, מען זאָל איינלאַדען אַדאַלף קרעמיעע און סער מאָזעס מאָנטעפיאָרע. דר. לילינטהאל האט זיי געשיקט איינלאַדונגען און האט זיי געבעטען, זיי זאָלען קומען אויפמונטערן די אידען, זיי זיינען אָבער ניט געקומען. דער קלוגער אַדאַלף קרעמיעע האט געפאָדערט, אז גראף אוּבאַראָוו זאָל איהם איינלאַדען אין נאָמען פון דער רוסישער רעגיערונג, ער האט געוואָלט קומען נאָך רוסלאנד אלס איינגעלאַדענער גאַסט פון דער רוסישער רעגיערונג. אויך מאָזעס מאָנטעפיאָרע האט ניט געוואָלט קומען נור אלס אידישער פּאַטריאָט.

די ערשטע אסיפת הרבנים האט זיך דאַרום געענדיגט מיט גאָרנישט. די גאַנץ פרומע האָבען קוים פערשטאַנען, וואָס גראף וואָראָנצאָווקא האט גערעדט צו זיי אויף רוסיש און עס איז רעכט צווייפעלהאַפט, אויב זיי האָבען פערשטאַנען דר. לילינטהאל'ס דייטש, אויך צווישען בצלאל שטערן און דר. לילינטהאל זיינען פאָרגעקומען מיספערשטענדניסע און פערזענליכע שטרייטיגקייטען, די גאַנצע אסיפה איז מיאוס דורכגעפאַלען.

ערשט אין 1845, ווען קייסער ניקאָלאַיי האט אַרויסגעגעבען אַ שטרענגען בעפעהל, אַז מען זאָל אַרויסטרייבען אַלע אידען פון די געגענדען, וועלכע געפינען זיך 50 ווערסט לעבען דער פּרייסישער און עסטערדייכישער גרענעץ, האָבען די אידען פון רוסלאנד זיך געווענדעט צו סער מאָזעס מאָנטעפיאָרע, וועלכער איז געקומען נאָך רוסלאנד אין מערץ 1846 און האט בעקומען אַן אודיענץ ביי קייסער ניקאָלאַיי.

סער מאָזעס מאָנטעפיאָרע האט ערקלערט און בעוויזען די רוסישע אידען, אַז מען מעג קענען שפּראַכען און וויסענשאַפטען און דאָך בלייבען אַ פרומער איד, וויא ער אַליין איז געוועזען. סער מאָזעס מאָנטעפיאָרע'ס איינפלוס האט עס געבראַכט דערצו, אַז מען זאָל גרינדען די ראַבינער־שולען, וועלכע זיינען געעפענט געוואָרען אין 1848 אין ווילנא און אין זשיטאָמיר.

די ראַבינער־שולען אין רוסלאנד האָבען צוואר פערפעהלט זייער צוועק. זיי האָבען ניט אויסגעבילדעט עכטע, וואהרע, אידישע ראַבינער, פאַרשטעהער און פיהרער פון דיא רוסישע אידען, אָבער זיי האָבען אויס־

געבילדעט דאס יודענטהום. זיי האבען ארויסגעגעבען פיעלע געלערנטע מענער, פיעלע גרויסע מענער, זיי האבען פערברייטעט בילדונג, אויפקלערונג און בעלעהרונג צווישען אידען אין רוסלאנד. זיי האבען אויפגעוועקט, אויפגערעגט און אויפגעפאדערט דיא רוסישע אידען צו לערנען, צו קענען, צו וויסען און צו פערשטעהן זיך אליין און דיא וועלט ארום זיי. פיעלע יונגע לייט פון די ראבינער־שוהלען האבען שפעטער שטודירט אין אוניווערסיטעטען אין רוסלאנד און אין אייראפא און זיינען געווארען מעדיצינער, היסטאריקער, אינזשענירען און בעריהמטע יוריסטען.

זאלאנג ניקאלאי דער ערשטער האט געלעבט, האט ער זיך פעסט געהאלטען אן זיין פאנאטישע אידעע צו מאכען אידען פאר קריסטען, מיט גוטען אדער מיט בייזען. דיא „פאימאניקעס" אדער דאס אפגעגעבען יונגע אידישע קינדער פאר סאלדאטען און זיי אוועקשיקען נאך ווייטע געגענדען אין סיביר, „קאנטאניסטען", וויא קייסער ניקאלאי'ס מיניסטארען פלעגען רופען דיעזע אונגליקליכע קינדער, זיינען געוועזען און וועלען בלייבען א שאנדפלעק פאר רוסלאנד.

קייסער ניקאלאי איז געשטארבען אין 1855 און זיין זוהן אלעקסאנדער דער צווייטער איז געווארען קייסער. פאר דיא אידען אין רוסלאנד האט זיך אנגעהויבען א נייע צייט. אין דער ערשטער צייט פון זיין רעגירונג האט ער זעהר געוואלט איינפיהרען רעפארמען אין רוסלאנד. ער האט געוואלט גלייך מאכען אלע איינוואהנער פון זיין קייזערטהום. ער האט געגעבען אידען מעהר רעכטע, וויא אלע רוסישע הערשער פאר איהם. ער האט געעפענט פאר אידען אלע שוהלען און אלע לעהר־אנשטאלטען. ער האט אויפגעפאדערט אידען, זיי זאלען זיך בילדען, זיי זאלען לערנען און זיי זאלען קענען אויפטרעטען אלס גלייכבערעכטיגטע בירגער.

ער האט ענדליך אויך בעפרייט דאס רוסישע פאלק פון זיינע שקלאפען־קייטען. ער האט אפגעשאפט דיא פאנשטשינא אדער בארשטשינא. קייסער אלעקסאנדער האט אויך געוואלט געבען רוסלאנד א בעסערע רעגירונגס־פארם, א קאנסטיטושאן.

אין דער ערשטער צייט פון זיין רעגירונג האט ער געשטיצט דיא ראבינער־שוהלען אין ווילנא און זשיטאמיר און האט געלאזען עפענען פאלקס־שוהלען פאר אידען און ניט אידען. מען האט אנגעהויבען צו

לֶערְנֶען אִין רוּסְלַאנְד. אִידֶען הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען זִיךְ צוּ בִּילְדֶען אוּן הָאבֶּען בַּאלְד אַיינְגֶעזֶעהן, אַז דִיא רַאבִּינֶער־שׁוּהלֶען הָאבֶּען קֵיין צְוֶועק, קֵיין בָּאדֶען אוּן קֵיין נוּצֶען. וֶוער עֶס הָאט נוּר גֶעקֶענְט, דֶער הָאט גֶעלָאזֶען זַיינֶע קִינְדֶער לֶערְנֶען אִין אַ גִימְנַאזְיוּם, אוּם זֵיי זָאלֶען שְׁפֶּעטֶער אַרַיינְטְרֶעטֶען אִין אַן אוּנִיוֶוערְסִיטֶעט אוּן דֶערְגְרֵייכֶען דִיא הֶעכְסְטֶע שְׁטוּפֶע פוּן בִּילְדוּנְג.

דִיא רַאבִּינֶער־שׁוּהלֶען אִין רוּסְלַאנְד הָאבֶּען גֶעהַאט אַ גַאנְץ אַנְדֶערְן כַּארַאקְטֶער, וְוִיא דִיא רַאבִּינֶער־שׁוּהלֶען אִין דַייטְשְׁלַאנְד אוּן אִין אַנְדֶערֶע צִיוִוי־לִיזִירְטֶע לֶענְדֶער. אִין דֶער רוּסִישֶׁער רַאבִּינֶער־שׁוּהלֶע הָאט מֶען נִיט שְׁטוּדִירְט אוֹיף רָב, אוֹיף אִידִישֶׁער גֶעלֶערְנְטֶער, זָאנְדֶערְן אוֹיף צוּ וֶוערְן אַ טְשִׁינָאוְונִיק. דֶער „קַאזְיָאנֶער רָב” אִיז גֶעוֶועזֶען נִיט אַ רַאבִּינֶער, נִיט אַ פְּרֶעדִיגֶער, נִיט אַ פָאלְקְס־לֶעהְרֶער, זָאנְדֶערְן אַ טְשִׁינָאוְונִיק, וֶועלְכֶער פְלֶעגְט פֶערְשְׁרַייבֶּען, וֶוער עֶס אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען, וֶוער עֶס הָאט גֶעהֵיירַאטְהֶעט, וֶוער עֶס הָאט זִיךְ גֶע׳גֶט אוּן וֶוער עֶס אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען. רוּסְלַאנְד הָאט קֵיינְמָאל נִיט גֶעהַאט אַ וַואהְרֶען רַאבִּינַאט, אוּן דִיא רַאבִּינֶער־שׁוּהלֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט אוּנְטֶערְגֶעהן. מֶען הָאט זֵיי אוֹיךְ גֶעשְׁלָאסֶען אִין 1873. זֵיי הָאבֶּען עֶקְזִיסְטִירְט נוּר 25 יָאהר אוּן הָאבֶּען זִיךְ אוֹיסְגֶעלֶעבְּט, אִיבֶּערְגֶעלֶעבְּט אִין דִיעזֶער קוּרְצֶער צַייט. — עֲלֵיהֶם הַשָּׁלוֹם! זֵיי הָאבֶּען גֶעטָאהן, וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעקֶענְט.

אִין דִיא לֶעצְטֶע יָאהְרֶען פוּן דֶער רֶעגִיערוּנְג פוּן קֵייסֶער אַלֶעקְסַאנְדֶער הָאט זִיךְ פִיעלֶעס גֶעעֶנְדֶערְט. אִידֶען הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּפִיעל צוּ לֶערְנֶען, צוּפִיעל צוּ הַאנְדֶלען, רַייךְ צוּ וֶוערְן, אַנְגֶעזֶעהן צוּ וֶוערְן אוּן בֶּערִיהמְט צוּ וֶוערְן. אִידֶען הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען זִיךְ צוּ מִישֶׁען אִין פָּאלִיטִיק אוּן הָאבֶּען אַנְטְהֵייל גֶענוּמֶען אִין דֶער רֶעוָאלוּצִיאָנֶערֶער בֶּעוֶועגוּנְג גֶעגֶען דִיא רוּסִישֶׁע רֶעגִיערוּנְג. דִיא עֶכְטֶע רוּסֶען הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ קוּקֶען קְרוּם אוֹיף אִידֶען.

דֶערְצוּ אִיז נָאךְ גֶעקוּמֶען דִיא פַּאנְסְלַאווִישֶׁע בֶּעוֶועגוּנְג. אִיטַאלְיֶען אִיז פֶּערְאֵיינִיגְט גֶעוָוארֶען אִין אַ גְרוֹיסֶעס אוּן מֶעכְטִיגֶעס קֶענִיגְרַייךְ, דַייטְשְׁלַאנְד אִיז פֶּערְאֵיינִיגְט גֶעוָוארֶען אִין אַ מֶעכְטִיגֶעס, מִילִיטֶערִישֶׁעס קֵייזֶער־טְהוּם, אוּן אַלֶע סְלַאוִוישֶׁע פֶעלְקֶער הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ טְרוֹימֶען פוּן אַ מֶעכְטִיגֶע פֶּערְאֵיינִיגוּנְג פוּן אַלֶע סְלַאוֶוען אוּנְטֶער דֶער פָאהן פוּן רוּסְלַאנְד. מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ הַאסֶען אִין רוּסְלַאנְד דֶעם נִיט רוּסֶע, דֶעם

אִידֶען, דֶעם פָּאלְיַאק אוּן דֶעם מַחְמַד'אנֶער. דֶעם אִידֶען הָאט מֶען אַם
מֵייסְטֶען גֶעהַאסְט, וַוייל עֶר אִיז דֶער פֶּעהִיגְסְטֶער אוּן דֶער טִיכְטִיגְסְטֶער,
וַוייל אִידִישֶׁע דָאקְטוֹירִים זַיינֶען גֶעוֶוען פוּל אִין דֶער אַרְמֶעע, וַוייל אִי־
דִישֶׁע לִיפֶערַאנְטֶען (פָּאדְרַיַאטְשִׁיקֶעס) פְלֶעגֶען לִיפֶערְן פְּרָאוִויַאנְט פַאר דִיא
רוּסִישֶׁע אַרְמֶעע אוּן פַאר דִיא רֶעגִירוּנְגְס־אַנְשְׁטַאלְטֶען.

אִין 1873 הָאט דִיא רֶעגִירוּנְג גֶעשְׁלָאסֶען דִיא אִידִישֶׁע רַאבִּינֶער־
שׁוּהלֶען אִין וִוילְנָא אוּן זְשִׁיטָאמִיר, מֶען הָאט זֵיי מֶעהר נִיט גֶעדַארְפְט.
דֶער רֶעגִירוּנְגְס־רַאבִּינַאט אָדֶער דֶער קַאזְיָאנֶער רָב אִיז גֶעוָוארֶען אַ קְלֵיינ־
לִיכֶער רוּסִישֶׁער טְשִׁינָאוְונִיק, וֶועלְכֶער פְלֶעגְט פִיהרֶען דִיא סְטַאטִיסְטִישֶׁע
בִּיכֶער אִיבֶּער גֶעבּוֹירְטֶען, טוֹידְטֶעס פֶעלְלֶע אוּן הֵייַראטְהֶען. דֶערְצוּ דַארְף
מֶען קַיין בֶּעזָאנְדֶערֶע שׁוּהלֶע. דָאס קֶען טְהָאן יֶעדֶער, וֶוער עֶס קֶען לֶע־
זֶען אוּן שְׁרַייבֶּען רוּסִישׁ. וֶוער עֶס הָאט וִוירְקְלִיךְ גֶעוָואלְט לֶערְנֶען אוּן
קֶענֶען, דֶער הָאט גֶעלֶערְנְט אִין אַ גִימְנַאזְיוּם אוּן אִין אַן אוּנִיוֶוערְסִיטֶעט,
אוּן אִיז גֶעוָוארֶען אַ דָאקְטָאר, אַן אַדְווָאקַאט, אַן אִינְזְשֶׁענִיר, אַ כֶעמִיקֶער
אוּן אַ טֶעכְנִיקֶער, אוּן דָאס הָאט שְׁטַארְק פֶערְדְרָאסֶען דִיא קְרִיסְטֶען.

זָאלַאנְג אַלֶעקְסַאנְדֶער דֶער צְווֵייטֶער הָאט גֶעלֶעבְּט, אִיז דִיעזֶער
הַאס גֶעגֶען אִידֶען גֶעבְּלִיבֶּען בֶּעהַאלְטֶען, פֶערְדֶעקְט אוּן פֶערְשְׁטֶעלְט. נָאךְ
קֵייסֶער אַלֶעקְסַאנְדֶער דֶעם צְווֵייטֶענְס טוֹידְט אִין מֶערְץ 1881 הָאט דִיעזֶער
הַאס אוֹיסְגֶעבְּרָאכֶען מִיט זַיין גַאנְצֶער, ווִילְד־בְּרוּטַאלֶער מַאכְט. עֶס הָאבֶּען
זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען פָּאגְרָאמֶען, אִידֶען־שְׁלֶעגֶערַייעֶן, מֶערְדֶערַייעֶן זָאנְדֶערְגְלַייכֶען.

דִיא גֶעשִׁיכְטֶע פוּן דִיא פָּאגְרָאמֶען אִין רוּסְלַאנְד אִיז צוּ לַאנְג אוּן
צוּ טְרוֹיעֶריג אוּם זִיא צוּ בֶּעשְׁרַייבֶּען אִין דִיעזֶען קַאפִּיטֶעל.

אִידֶען הָאבֶּען זִיךְ אוּמְגֶעקוּקְט, אַז זֵיי הָאבֶּען אוּמְזִיסְט גֶעלֶערְנְט
רוּסִישׁ, אוּמְזִיסְט זִיךְ רוּסִיפִיצִירְט, אוּמְזִיסְט גֶעשְׁטְרֶעבְּט צוּ וֶוערְן עֶכְטֶע
רוּסֶען אוּן זִיךְ צוּ פֶערְאֵיינִיגֶען, זִיךְ צוּ פֶערְמִישֶׁען, מִיט זֵייעֶרֶע נַאכְבַּארְן,
אָנְשְׁטָאט זֵיי צוּ בֶּעשִׁיצֶען גֶעגֶען רוֹיבֶּער אוּן מֶערְדֶער, הָאט דִיא רוּסִישֶׁע
רֶעגִירוּנְג אוּנְטֶער אַלֶעקְסַאנְדֶער דֶעם דְרִיטֶען גֶעמַאכְט גֶעגֶען זֵיי אַלֶע
מֶעגְלִיכֶע בֶּעשְׁרֶענְקֶענְדֶע אוּן עֶרְנִידֶערִיגֶענְדֶע גֶעזֶעצֶע.

נָאךְ דֶעם שְׁרֶעקְלִיכֶען פָּאגְרָאם אִין אָדֶעסַא אִין 1882 הָאט דֶער רוּסִישֶׁער
מִינִיסְטֶער גְרַאף אִיגְנַאטְיֶעוו פֶערְפַאסְט דִיא טְרוֹיעֶריגֶע מַאי גֶעזֶעצֶע, וֶועלְכֶע
זַיינֶען בֶּעשְׁטַאנֶען דַארִין, אַז אִידֶען טָארֶען נִיט וָואהנֶען אִין דֶערְפֶער,
אִידֶען טָארֶען נִיט וָואהנֶען אִין דִיא 50 וְוָארְסְט לֶעבֶּען דֶער גְרֶענֶעץ,

אידישע קופּלייטע טאָרען ניט וואוינען אין די גרויסע שטעדט אין רוס־
לאַנד. גראף טאָלסטאָי, דער מיניסטער דער פאָלקסאויפקלערונג (ניט
טאָלסטאָי דער פילאָזאָף) האט בעשרענקט די צאָהל פון אידישע קינדער
אין די גימנאַזיומס און אין די אוניווערסיטעטען. דער קריעגס־מיניס־
טער האט אָפּגעזאָגט אַלע אידישע דאָקטוירים פון דער אַרמעע.

די לאַגע פון אידען אין רוסלאַנד איז געוואָרען אַזוי הערצבריי־
סענד־טרויעריג, אַז זיי האבען געמוזט אַנטלויפען. — וואוהין אָבער לויפט
מען? — עס האבען זיך געבילדעט צוויי ריכטונגען, מען קען זאָגען, צוויי
פּאַרטייען: אידעאַליסטען און מאַטעריאַליסטען, טרוימער און פּראַקטישע
מענשען. די אידעאַליסטען אָדער טרוימער האבען בעהויפּטעט, אַז אי־
דען קענען לעבען רוהיג נור אין זייער אַלטער היימאַטה — אין פּאַלעסטינאַ,
אין ארץ־ישׂראל. וואו אידען קומען, דאָרט הויבען זיי אויף דעם האַנדעל
און די אינדוסטריע. ארץ־ישׂראל איז יעצט פערוויסטעט און פערנאַכלעסיגט,
אידען וועלען זיא בעלעבען, אידען וועלען בעאַרבייטען דאס לאַנד, אידען
וועלען בויען פאַבריקען און אויפהויבען דעם האַנדעל.

די פּראַקטישע מענשען אָדער מאַטעריאַליסטען האבען געפונען, אַז
דאס איינציגע לאַנד, וואו אידען קענען לעבען פריי, רוהיג און גליקליך,
איז אַמעריקאַ, דאס לאַנד דער פרייהייט און גלייכהייט, וואו מען פרעגט
קיינעם ניט, צו וואס פאַר אַ פאָלק ער געהערט, אין וואס פיר אַ גאָט
ער גלויבט און אויב ער האט אַ פּאַספּאָרט.

עס האט זיך אָנגעהויבען די גרעסטע אויסוואַנדערונג פון רוסישע
אידען נאָך אַמעריקאַ. אין די 19 — 20 יאָהר פון 1882 ביז 1901 האבען
מעהר אַלס אַ מיליאָן אידען אויסגעוואַנדערט פון רוסלאַנד נאָך אַמעריקאַ,
און זיי האבען עס געטראָפען. זיי האבען עס בעסער געמאַכט, וויא די
40 — 50 טויזענד אידען, וועלכע האבען אין דערזעלבער צייט אויסגעוואַנ־
דערט נאָך פּאַלעסטינאַ.

די געשיכטע פון רוסישע אידען אין אַמעריקאַ דאַרף מען ערשט
אָנשרייבען, זיא איז אויך דער מיה ווערטה אָנגעשריעבען, געלעזען און
ערקלערט צו ווערן.

דאָסזעלבע קען מען זאָגען פון דער געשיכטע פון דער ציונ'יסטי־
שער בעוועגונג אָדער די אויסוואַנדערונג נאָך פּאַלעסטינאַ. אויך דיעזע

געשיכטע וועט אמאל בילדען א וויכטיגעס קאפיטעל אין דער גרויסער
און לאנגער ליידענס־געשיכטע פון דעם אידישען פאלק.

---

9. אידען אין עסטעררייך־אונגארן פון 1848 ביז 1890.

דיא אידען אין עסטעררייך־אונגארן האבען ביז 1848 געהאט
פיעל בעסער, וויא דיא אידען אין רוסלאנד. זיי האבען וועניגסטענס ניט
געוואוסט פון „פאמאניקעס", פון קאנטאניסטען, פון אידישע קינדער פון
10 — 12 יאהר, וועלכע מען האט פערשיקט נאך סיביר און צוטהיילט
צווישען דיא בויערן. דיא עסטעררייכישע הערשער קייסער פראנץ דער
ערשטער און קייסער פערדינאנד דער ערשטער, האבען צוואר ניט בעזאנדערס ליעב געהאט דיא אידען, אבער זיי האבען זיך ניט אזוי
שטארק געזארגט פאר אידען, וויא קייסער ניקאלאי דער ערשטער. זיי
האבען ניט געזוכט צו מאכען אידען פאר קריסטען, זיי האבען ניט
געהאסט דעם אידען, זיי האבען איהם פעראכטעט.

קייסער פראנץ דער ערשטער איז געוועזען א רעאקציאנער, שטאלץ
מיט זיין קייזערליכען טיטול, וועלכען ער האט בעקומען פון גאט אליין —
אזוי וועניגסטענס האט ער אליין געגלויבט. ער האט אבער פערשטאנען,
אז אידען זיינען א ניצליכעס פאלק פאר זיינע לענדער און ער פלעגט
זיי לאזען האנדלען און זיך בעשעפטיגען מיט אלערליי פראפעסיאנען, ער
פלעגט אבער ניט וועלען זעהן צופיעל אידען אין זיין הויפטשטאדט —
וויען, און א פרעמדער איד האט געמעגט בלייבען אין וויען נור דריי
טעג און אויך אין דיעזער קורצער צייט פלעגט ער זיך געפינען אונטער
דער אויפזיכט פון פאליציי.

אין וויען האט זיך געפונען דיא גרעסטע בוכדרוקעריי פון אידישע
ספרים, אבער זיא האט געהערט צו א קריסט און קייסער פראנץ'ס צענזור איז געוועזען פיעל שטרענגער פון דער צענזור פון קייסער ניקאלאי
דעם ערשטען.

אידען האבען געמוזט געהן אין רעגירונגס־שוהלען, אבער זיי האבען זיך געקענט אויסקויפען דערפון. דער איד, וועלכער האט געקענט
בעצאהלען 10 גולדען א יאהר איז בעפרייט געווארען פון שיקען זיינע

קינדער, אין דיא רעגיערונגס־שוהלע. אז אידען האבען אויסגענוצט דיעזע פריווילעגיום און פלעגען ניט שיקען זייערע קינדער אין דיא „שקאלעס", איז קוים נעטהיג צו זאגען. עס האבען זיך אבער אויך געפונען װעניגע אידען, װעלכע האבען יא געשיקט זייערע קינדער לערנען און דיעזע קינדער זיינען װירקליך געװארען בעריהמטע געלערנטע: מעדיצינער, אדװאקאטען, פיזיקער, כעמיקער און אנדערע געלערנטע.

דער װארימער, פרייער פרעהליכער װינד פון מאזעס מענדעלזאהנ'ס שוהלע האט געװעהט איבער עסטערדייך און האט געמאכט בליהען דעם גארטען פון יודענטהום, פאליטיש אבער זיינען זיי געװען אונטערדריקט און רעכטלאז.

אין 1836 איז פערדינאנד דער ערשטער געװארען קייסער. ער איז געװען א שװאכער, קרענקליכער מענש, װעלכער האט זיך װעניג אפגעגעבען מיט דער רעגיערונג. געהערשט אין עסטערדייך האט פירסט מעטערניך. ער האט שוין בעהאנדעלט דיא אידען פיעל מילדער. ער האט שוין ערלויבט אלע אידען אין װיען צו הייראטהען. אין קייזער פראנץ'ס צייט פלעגען נור א געװיסע צאהל אידען אין װיען און פראג מעגען הייראטהען. ער האט אויך ערלויבט אידען צו קויפען לאנד, אבער זיי האבען געמוזט װאהנען אויף זייער לאנד און עס בעארבייטען. אין גאליציען האט מען געהייסען דיא אידען זיך אנטהאן דייטשע קליידער און מען האט געפאדערט, אז דער קרייז־ראבינער זאל האלטען אן עקזאמען אין אן אוניװערסיטעט.

דאס װיכטיגסטע פאר אידען אונטער קייסער פערדינאנד דעם ערשטען איז געװען, װאס מען האט אפגעשאפט דיא ערניעדריגענדע און בעליידיגענדע צערעמאניע ביי א שבועה פאר א אידען, דיא זאגענאנטע „מארע יודאיקא". דאס איז געשעהן דען 18טען אויגוסט 1846. אידען האבען זיך געפרעהט, װיא אין שושן הבירה נאך המן'ס מפלה. אין װיען האט צװאר א פרעמדער איד געמעגט װאהנען נור צװיי װאכען, אבער נאך דיא צװיי װאכען האט ער געקענט מעלדען זיין פאספארט אין דער פאליציי, ארויספאהרען פון דיא טויערן פון װיען און װיעדער אריינפאהרען, זיך מעלדען און װיעדער װאהנען צװיי װאכען.

אין מערץ 1848 האט אויסגעבראכען דיא רעװאלוציאן. דער ערשטער מארטירער פון דיעזער רעװאלוציאן איז געװען א אידישער סטודענט

הײנריך שפּיצער. ער האט געהאלטען א פייערדיגע רעדע געגען די רע־
גירונג און האט געפאָדערט גלײכע רעכטע פאר אלע אײנוואוהנער פון
עסטערײך. דער קאמאנדיר פון דער קײזערליכער וואך האט עס דער־
הערט און האט געהייסען א סאלדאט שיעסען אויף איהם. די קוגעל
האט געטראָפען הײנריך שפּיצער אין הארצען און ער איז געפאלען טודט.

די רעוואלוציאן האט דאך געזיעגט. קײסער פערדינאנד האט זיך
אפּגעזאגט פון דעם עסטערײכישען טראָהן און פראנץ יאזעף איז גע־
וואָרען קײסער. ער האט געגעבען עסטערײך א קאנסטיטוציאן און האט
בערופען א פארלאמענט. אין דעם ערשטען עסטערײכישען פארלאמענט
אין 1889 זיינען געוועהלט געוואָרען פינף אידען: אדאלף פישהאף און
יוסף גאָלדמארק פון ווין, אברהם האלפּערן פון סטאניסלאוו, י. נ. מאנ־
הײמער, דער פּרעדיגער פון ווין, איז געוועהלט געוואָרען פון די אידען
אין בראָדי און בער מייזעלס פון קראקוי.

אידען האבען אויפגעאטהעמט פרייער. זיי האבען געגלויבט, אז
יעצט וועלען זיי שוין האבען אלע בירגער־רעכטע. זייער פרייד האט
אבער געדויערט א גאנץ קורצע צייט. די קאטוילישע גייסטליכע און
דער אדעל האבען געצוואונגען דעם יונגען קײסער פראנץ יאזעף, ער
זאל דערנייטערן אידען פון אלע עמטער און זאל בעשרענקען זייערע
רעכטע. ווען א איד פלעגט קומען אין א פאסט־אמט און בעטען, מען זאל
איהם געבען א שטעלע אלס שרייבער, פלעגט מען איהם ענטפערן, אז
מען וועט איהם געבען א שטעלע, ווען ער וועט ברינגען א שריפט פון
דעם רב פון דער שטאדט, אז ער מעג שרייבען אום שבת.

אין פּראג און אין פיעלע אנדערע שטעדט זיינען פארגעקומען
פאגראמען, ניט אזוי ווילד און ניט אזוי בלוטיג וויא אין רוסלאנד אונטער
אלעקסאנדער דעם דריטען, אבער טרויעריג גענוג פאר די רעגירונג
פון פראנץ יאזעף. די בירגער פון דער שטאדט לייבאך האבען געפאסט
א בעשלוס, אז קיין איד זאל ניט פערשריעבען ווערן אלס בירגער פון
דער שטאדט.

אין אונגארן איז עס געגאנגען די אידען נאך ערגער. אין דער
צייט פון דער רעוואלוציאן, אין 1848 — 1849, ווען אונגארן איז ערקלערט
געוואָרען אלס רעפּובליק און לודוויג קאשוט אלס דער ערשטער פרעזי־
דענט פון דער נייער רעפּובליק, האט מען אידען געגעבען אלע בירגער־

רעכטע. מיכאל האלפערן, וועלכער איז שפעטער אנטלאפען נאך אמעריקא און איז געשטארבען אין ניויארק אין 1894, איז געוועזען לודוויג קאשוט'ס פריוואט סעקרעטער. דיא רעוואלוציאן און דיא אונגארישע רעפובליק האבען אבער געדויערט ניט לאנג. קייסער ניקאלאי דער ערשטער האט געשיקט אן ארמעע נאך אונגארן און דיא רוסישע מיט דער עסטרייכישער ארמעע האבען אונטערדריקט דיא רעוואלוציאן מיט פייער און בלוט. ווער עס האט נור געקענט, דער איז אנטלאפען פון אונגארן, ווער עס איז געבליעבען, דער האט געליטען פערפאלגונגען און אונטערדריקונגען, אידען האבען געליטען אם מייסטען.

אין 1851 האט קייסער פראנץ יאזעף צוריקגערופען דיא קאנסטיטוציאן פון עסטעררייך און מען האט אנגעהויבען צוריקצונעהמען און אנצואווענדען דיא אלטע, שטרענגע געזעצע געגען אידען. מען האט אנגעהויבען צו זאגען, אז אידען זיינען רעוואלוציאנערען און פיינד פון דער רעגיערונג. מען האט אנגעהויבען אויסצושליסען אידען פון דיא שולען און אוניווערסיטעטען און אין דער שטאדט זאאץ, בעהמען, האט דער בירגערמייסטער זאגאר געגעבען א בעפעהל, אז מען זאל ארויסטרייבען אלע אידען פון דער שטאדט אין א צייט פון צוויי וואכען.

דיא לאגע פון אידען אין עסטעררייך־אונגארן אין 1855 איז געוועזען פיעל ערגער, וויא זייער לאגע אין רוסלאנד אין דערזעלבער צייט. דיא האנדעלס־אקאדעמיע אין וויען, וועלכע איז געגרינדעט געווארען פון אידען און אויסגעהאלטען געווארען פון אידען, האט בעקומען א בעפעהל, זי זאל ניט אויפנעהמען אידען אלס סטודענטען.

א בעסערע צייט פאר אידען אין עסטעררייך־אונגארן האט זיך אנגעהויבען נאך דער ניעדערלאגע פון עסטעררייך לעבען סאלפערינא, ווען פראנקרייך און איטאליען האבען געפיהרט קריעג געגען עסטעררייך און קייזער פראנץ יאזעף אליין האט קאמאנדירט זיין ארמעע, ערשט יעצט האט מען געענדערט דיא אינערע פאליטיק פון עסטעררייך.

אין 1860 האט מען געגעבען אידען מעהר רעכטע און ערשט אין 1867, ווען אונגארן האט ווידער געדראהעט מיט א רעוואלוציאן און קייסער פראנץ יאזעף איז געוועזען געצוואונגען צו ערקלעהרען אונגארן פאר א בעזונדערעס קעניגרייך, האבען דיא אידען אין עסטעררייך־אונגארן בעקומען פולע בירגער־רעכטע.

גאנץ גלאט איז עס אויך ניט אפגעלאפען, די קאטוילישע גייסט־ליכע האבען אויפגערייצט דאס פאלק געגען אידען און עס זיינען פאר־געקומען פאגראמען אויף אידען אין טרעביטש און אין לעמבערג, אין טיראל און אין אנדערע זיד־פראווינצען האט מען נאך אימער בעשרענקט די רעכטע פון אידען, מען האט זיי ניט ערלויבט צו קויפען לאנד און מען האט זיי אויסגעשלאסען פון אלע עמטער.

אויך אין וויען האט דער אנטיסעמיטיזמוס, דער יודענהאס, זיך געלאזט פיהלען און מען פיהלט איהם, ליידער, ביז אויף היינטיגען טאג. די „וויענער קירכענצייטונג” האט געשאטען שוועבעל און פעך אויף די ערשטע צוויי וויענער אידען, קוראנדא און ווינטערשטיין, וועלכע זיינען געוועהלט געווארען אין רייכסראטה (פארלאמענט) און ווען קייסער פראנץ יאזעף האט געשענקט דעם וויענער ראטהשילד דעם טיטול באראן און האט איהם ערנאנט אלס מיטגליעד פון דעם העכערענהויז, האט די „וויענער קירכענצייטונג” געדרוקט א רייהע ארטיקלען איבער אידען אלס פראצענטניקעס און בלוטזויגער.

דער יודענהאס האט ניט אויפגעהערט אין עסטערדייך. מען ברויכט ניט געגען אידען די ברוטאלע מאכט פון פאגראמען, מען שטיקט זיי עקאנאמיש. מען קויפט ניט ביי זיי, מען וויל מיט זיי ניט האנדלען און מען זוכט אפצורייסען פון זיי יעדען ערווערבסצווייג. עס איז דארום גאר קיין וואונדער, וואס זייט די אידען פון רוסלאנד האבען אנגעהויבען אויס־צוואנדערן נאך אמעריקא, האבען עסטערדייכישע אידען זיי נאכגעטהון און אויסגעוואנדערט אין מאסען נאך אמעריקא.

די עסטערדייכישע אידען האבען ארויסגעגעבען פיעלע גרויסע און בעריהמטע מענער אין אלע צווייגען פון מענשליכעס וויסען: בעריהמטע תלמוד׳יסטען, ווי רבי צבי הירש חיות, רבי שלמה קלוגער, רבי יוסף שאול נאטאנזאהן, מארקוס וואלף עטטינגער און אנדערע. אלס דענקער און פארשער נחמן קראכמאל (1789 — 1840) שלמה יהודה ראפאפארט (1790 — 1867) דער בעריהמטער דאקטאר און העברעאישער הומאריסטישער שריפטשטעלער יצחק ערטער (געשטארבען 1851) שלמה בובער, א היסטא־רישער פארשער (1827 — 1904) יצחק הירש ווייס, היסטאריקער דוד קויפ־מאן (1852 — 1899) אדאלף יעללעניק (1821 — 1894) ל. צייסעל, פראפעסאר פון הויט־קראנקהייטען אין דער וויענער אוניווערסיטעט, וואלפגאנג וועססעלי

פְּרָאפֶּעסָאר פוּן קְרִימִינַאל־גֶעזֶעץ אִין דֶער פְּרָאגֶער אוּנִיוֶוערְסִיטֶעט. דר. לוּדְוִויג אויגוּסְט פְּרֶענְקֶעל, רַייזֶענְדֶער, דִיכְטֶער אוּן שְׁרִיפְטְשְׁטֶעלֶער אוּן דֶעם גְרוֹיסֶען צִיוֹנִיסְטֶען־פִיהרֶער טְהֶעאָדָאר הֶערְצִיל.

עֶס אִיז כִּמְעַט אוּנְמֶעגְלִיךְ אוֹיסְצוּרֶעכֶענֶען אַלֶע גְרוֹיסֶע אִידִישֶׁע מֶענֶער פוּן עֶסְטֶערְרַייךְ־אוּנְגַארְן פוּן דֶער נַייעֶסְטֶער צַייט. יֶעדֶער הָאט גֶעוִוירְקְט אוּן גֶעשַׁאפְט אִין זַיין קְרַייז. יֶעדֶער הָאט גֶעטְהָאן, וָואס עֶר הָאט גֶעקֶענְט פַאר זַיין פָאלְק אוּן דָאךְ אִיז דִי לַאגֶע פוּן אִידֶען אִין עֶסְטֶערְרַייךְ אַ רֶעכְט טְרוֹיעֶרִיגֶע. קַיין אוֹיסְזִיכְט אוּן קַיין הָאפְנוּנְג אוֹיף בֶּעסֶערֶע צַייטֶען.

פִיעל בֶּעסֶער אִיז דִי לַאגֶע פוּן דִי אִידֶען אִין אוּנְגַארְן. דָארְט הָאבֶּען זֵיי אַלֶע בִּירְגֶער־רֶעכְטֶע אוּן דֶער אַנְטִיסֶעמִיטִיזְמוּס אִיז דָארְט נִיט אַזוֹי גִיפְטִיג, וִוי אִין עֶסְטֶערְרַייךְ.

---

10. אִידֶען אִין דַייטְשְׁלַאנְד אוּן אִין פְרַאנְקְרַייךְ

פוּן 1848 בִּיז 1900.

מֶען רוּפְט דָאס יָאהר 1848 דָאס מְשׁוּגֶע׳נֶע יָאהר אוּן דָאס אִיז אִין אַ גֶעווִיסֶער בֶּעצִיהוּנְג גַאנְץ רִיכְטִיג. דִי פֶעלְקֶער פוּן אֵייראָפָּא זַיינֶען מְשׁוּגָע גֶעוָוארֶען אוּן אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ פָארְדֶערְן פְרַייהַייט אוּן גְלַייכְהַייט. וִוי אַ בִּינְטֶעל פַייעֶרְוֶוערְק, וֶועלְכֶע צִינְדֶען זִיךְ אָן אֵיינֶער פוּן דֶעם אַנְדֶערְן אוּן שִׁיעסֶען, אוּן קְנַאקֶען, אוּן טְרַאכֶען אוּן שְׁפְּרִיצֶען פַייעֶרְפוּנְקֶען אִין אַלֶע זַייטֶען, אַזוֹי הָאבֶען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי רֶעוָואלוּצְיָאנֶען אִין 1848 אוּן זַיינֶען אַרִיבֶּערְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען פוּן אֵיין לַאנְד צוּם אַנְדֶערְן אוּן הָאבֶּען אִין יֶעדֶען לַאנְד גֶעקְנַאקְט אוּן גֶעטְרַאכֶעט אוּן גֶעוָוארְפֶען פַייעֶרְפוּנְקֶען אִיבֶּערַאל. עֶס אִיז קוֹים גֶעוֶוען אַ לַאנְד אִין אֵייראָפַּא, וואוּ מֶען הָאט נִיט גֶעפִיהלְט דִיעזֶע אוּנְרוּהֶע, דִיעזֶע אוּנְצוּפְרִיעדֶענְהַייט, דִיעזֶען שְׁגָעוֹן פוּן 1848.

דִי עֶרְשְׁטֶע בָּאמְבֶע הָאט גֶעפְּלַאצְט אִין פְרַאנְקְרַייךְ. דָאס פָאלְק אִיז נִיט גֶעוֶוען צוּפְרִיעדֶען מִיט קֶענִיג לוּאִי פִילִיפּ׳ס רֶעגִירוּנְג אוּן דֶען 21טֶען פֶעבְּרוּאַר 1848 הָאט אוֹיסְגֶעבְּרָאכֶען דִי רֶעוָואלוּצְיָאן אִין פַּארִיז. דִי אַרְמֶעע הָאט שְׁוַואךְ פֶערְטְהֵיידִיגְט דֶעם קֶענִיג אוּן דָאס פָאלְק הָאט גֶע־

זיעגט. דען 24טען פעברואר איז קעניג לואי פיליפ אנטלאפען געווארען פון פראנקרייך און דאס פאלק האט ערקלעהרט פראנקרייך פאר א רעפובליק.

איידער מען האט געוועהלט א פרעזידענט פון דער פריש־געבאקענער רעפובליק, האט זיך געבילדעט א פראוויזארישע רעגיערונג און דער אידישער דעפוטאט יצחק משה אדער אדאלף קרעמיעע איז ערנאנט געווארען אלס יוסטיץ־מיניסטער. קרעמיעע איז געוועזען א פערזענליכער פריינד פון פרינץ לואי נאפאלעאן. ווי יעדער איד פון יענער צייט, האט ער ניט געקענט פערגעסען, וואס נאפאלעאן דער ערשטער, אדער דער גרויסער נאפאלעאן האט געטהאן פאר אידען אין אלע לענדער, וואו זיין איינפלוס האט געווירקט. נאפאלעאן דער ערשטער האט געהאט אידען אלס גענעראלען און פעלדמארשאלען אין זיין ארמעע, און וואו ער איז געקומען, האט ער געגעבען אידען גלייכע בירגער־רעכטע מיט די קריסטען. אדאלף קרעמיעע האט דארום גאנץ ריכטיג גערעכענט, אז א פרינץ פון דער פאמיליע נאפאלעאן פאסט אם בעסטען אלס פרעזידענט פון דער צווייטער פראנצויזישער רעפובליק, און ער האט אנגעווענדעט אלע מעגליכע מיטעל, אז לואי נאפאלעאן זאל געוועהלט ווערן אלס פרעזידענט.

לואי נאפאלעאן איז געוועהלט געווארען אלס פרעזידענט פון דער צווייטער פראנצויזישער רעפובליק אם 10טען דעצעמבער 1848, אבער שוין אין מאי 1849 האט ער געוויעזען, אז ער איז ניט צופריעדען מיט דעם טיטול פרעזידענט, ער זוכט די קרוין פון זיין אנקעל, דעם גרויסען נאפאלעאן. ער האט זיך געגעבען אלע מעגליכע מיה צו צוציהען צו זיך די קאטוילישע גייסטליכע און דאס האט געקרענקט דעם יוסטיץ־מיניסטער אדאלף קרעמיעע. ער האט געוואוסט, אז רוים איז דער ערגסטער פיינד פון ירושלים. ווען דער קאטוילישער גייסטליכער וועט הערשען אין פראנקרייך, וועט דער איד זיין פעראכטעט און אונטערדריקט. קרעמיעע האט איהם פערזענליך געווארנט, אבער עס האט ניט געהאלפען.

דעם צווייטען דעצעמבער 1851 האט לואי נאפאלעאן אויפגעלעזט דאס פראנצויזישע פארלאמענט און האט ארויסגעזעצט פון זייערע עמטער אלע מיניסטארען. עס האט ווידער אויסגעבראכען א רעוואלוציאן,

אבער לואי נאפאלעאן האט זי אונטערדריקט מיט פייער און שווערד. ער האט ניט געשוינט זיין בעסטען פריינד אדאלף קרעמיע. אויף א בעזונדערן בעפעהל פון לואי נאפאלעאן האט מען אדאלף קרעמיע ארעס־טירט און אריינגעווארפען אין דעם געפענגניס פון מאזא מיט רויבער און מערדער. זעקס וואכען איז אדאלף קרעמיע געזעסען פערשפארט אין געפענגניס. מען האט צו איהם ניט צוגעלאזען זאגאר זיין פרוי און זיינע קינדער.

אין 1852 איז לואי נאפאלעאן געווארען קייזער פון די פראנצוי־זען מיט דעם טיטול נאפאלעאן דער דריטער. ער האט געהייסען בע־פרייען אדאלף קרעמיע און האט איהם זאגאר אנגעבאטען דאס פארט־פעל פון א מיניסטער. אדאלף קרעמיע האט אבער מעהר ניט געוואלט וויסען פון נאפאלעאן דעם דריטען. ער האט איהם מעהר ניט געזעהן און האט מעהר ניט געוואלט איהם זעהן. ער איז צוואר אין 1859 ווידער ערוועהלט געווארען אין פארלאמענט, אבער יעצט איז ער גע־ווארען דער געגנער פון קייזער נאפאלעאן.

קייזער נאפאלעאן דער דריטער האט געהערשט אין פראנקרייך פון 1852 ביז 1870 אדער 18 יאהר, ער איז געווען א פריינד פון אידען. פיעלע אידען זיינען געווען מיניסטארען און רעגיערונגס־בעאמטע אין דער צייט פון זיין רעגיערונג ער האט געוואלט פערניכטען יעדע שפור פון יודענהאס און פון א גהעטא אין פאריז. ער האט געוואלט אפשאפען און פערניכטען יעדע אלטע ערינערונג פון אנטיסעמיטיזמוס אדער יודענפיינד־שאפט אין פראנקרייך און אין די לענדער, וועלכע פראנקרייך האט אפגענו־מען אין דער צייט פון זיין רעגיערונג.

אדאלף קרעמיע איז אבער געווען א שטרענגער רעפובליקאנער, ער האט אויף קיין פאל ניט געקענט פערצייהען לואי נאפאלעאן זיין קייזער־קראנע.

אדאלף קרעמיע איז געווען דער ערשטער איד, וועלכער האט פערשטאנען די נויטהווענדיגקייט פון א פעראייניגונג פון אלע אידען פון אלע לענדער, וואו זיי וואהנען, און אין 1860 האט ער געגרינדעט די „אלליאנס איזראעליט אוניווערסעלל" אדער די „חברה כל ישראל חברים" איינע פון די גרעסטע און וויכטיגסטע אידישע פעראייניגונגען, וועלכע האט געבראכט דעם גרעסטען נוצען פאר אידען אין אלע לענדער.

זאלאנג לואי נאפאלעאן איז געווען קייזער פון די פראנצויזען, האט אדאלף קרעמיע זיך אפגעגעבען אויסשליעסליך מיט אידישע אנגעלעגענהייטען און מיט זיין גרויסער פראקסיס אלס אדוואקאט. ערשט אין 1870, ווען קייזער נאפאלעאן איז געפאנגען געווארען פון די דייטשען און פראנקרייך איז ווידער געווארען א רעפובליק — די דריטע רעפובליק, ווי זי הייסט אין דער געשיכטע פון פראנקרייך, איז אדאלף קרעמיע ווידער געווארען א מיטגליעד פון דער פראוויזארישער רעגירונג און שפעטער יוסטיץ־מיניסטער. דאס פראנצויזישע פאלק האט אנערקענט זיין פאטריאטיזמוס און זיין טהעטיגקייט צום וואהל און בעסטען פון פראנקרייך. אין 1876 איז ער פון דעם פראנצויזישען פארלאמענט געוועהלט געווארען אלס סענאטאר פון פראנקרייך אויף לעבען לאנג.

אדאלף קרעמיע איז געשטארבען דען 10טען פעברואר 1880.

די אידען אין פראנקרייך האבען ניט געקענט זיך בעקלאגען, ביז אין דער נייעסטער צייט, ווען עס האט זיך אנגעהויבען די דרייפוס־געשיכטע, וועלכע איך וועל בעשרייבען אין א בעזונדערעס קאפיטעל.

גאנץ אנדערש האבען עס געהאט די אידען אין דייטשלאנד. כמעט דאס גאנצע 19טע יאהרהונדערט, פון די קריעג פון די דייטשע לענדער מיט נאפאלעאן דעם ערשטען אין 1806 ביז 1899 און ביז צום אנפאנג פון דעם 20סטען יאהרהונדערט, האבען די אידען אין דייטשלאנד געמוזט פיהרען א טרויעריגען, שווערען פערביטערטען קאמפף פאר זייערע מענשען־רעכטע, פאר זייערע בירגער־רעכטע, פאר זייער עהרע, פאר זייער נאמען איד.

דער בעריהמטער פראנצויזישער שריפטשטעלער און פובליציסט, אנאטאל לערוא־באליע, האט געזאגט אין דער צייט פון דעם דרייפוס־פראצעס:

„דער אנטיסעמיטיזם איז אימפארטירט פון דייטשלאנד. ער איז אימפארטירט, ריכטיגער נאך, אריינגעשמוגעלט געווארען, אין פראנקרייך. ער איז אימפארטירט געווארען אין וואגאנלאדונגען אין עסטעררייך־אונגארן און ער איז אימפארטירט געווארען אין גאנצע אייזענבאהן־ציגע אין רוסלאנד. דייטשלאנד האט אויסגעבריהט דעם אנטיסעמיטיזם און האט איהם צושיקט און פערברייטעט אין אלע ציוויליזירטע לענדער".

אין דער צייט פון די קריעג מיט קייסער נאפאלעאן דעם ערשטען

האבען אידען געקעמפפט, געבלוטעט און געפאלען אויף דעם שלאכט־
פעלד פאר זייער דייטשעס פאטערלאנד. מען האט עס געפיהלט, מען
האט עס אנערקענט און פיעלע ערנסטע מענער האבען געפאדערט „די
גלייכבערעכטיגונג דער אידען אין פרייסען" אדער גלייכע בירגער־רעכטע
פאר אידען און ניט אידען. קעניג פריעדריך ווילהעלם דער דריטער האט
געמוזט נאכגעבען און ער האט פראבירט אפשאפען די זאנדער־געזעצע,
אויסנאהמס־געזעצע, פאר אידען. דאס איז איהם אבער ניט געלונגען, עס
האבען זיך אויפגעהויבען שטימען געגען די אידען און מען האט אנגע־
הויבען צופערקלאגען און צופערדאמען די אידען.

שוין אין 1819 האט אויסגעבראכען א שרעקליכער שטורם געגען
די אידען. דעם צווייטען אויגוסט 1819 האט מען אין דער אוניווערסיטעט
פון ווירצבורג אויפגענומען א נייעם פראפעסאר מיט אלע עהרן און מיט
אלע צערעמאניען, ווי מען פלעגט עס אמאל מאכען אין דייטשלאנד. די
סטודענטען און די פראפעסארען האבען פערנאנשטאלטעט א פראצעסיאן,
א מארש, צו דער אוניווערסיטעט. פלוצלונג האבען זיי דערזעהן אין זייער
מיטע דעם אלטען פראפעסאר ברענדעל, וועלכער האט מיט איינינע צייט
צוריק אנגעשריעבען א בוך, אין וועלכען ער האט בעוויזען, אז אידען
דארפען האבען גלייכע רעכטע מיט אלע בירגער פון דייטשלאנד. קוים
האבען די סטודענטען דערזעהן דעם אלטען געלערנטען, האבען זיי ארויס־
געלאזען א ווילדעס געשריי:

„העפ! העפ! יודע פעררעקט!"

קויפלייטע, קליינע הענדלער און האנדווערקער האבען זיך פער־
אייניגט מיט די סטודענטען און האבען אנגעהויבען צו ברעכען די שויבען
פון אידישע קראמען און פון אידישע הייזער. עס איז פארגעקומען
א פאגראם, וועלכער איז געווען ניט פיעל ערגער, ווי די פאגראמען אין
יעליסאוועטגראד, אדעסא און באלטא. מען האט געוואלט שלאגען דעם
אלטען פראפעסאר ברענדעל, אבער ער איז אנטלאפען און איז שפעטער
אויפגענומען געווארען אלס פראפעסאר אין דער אוניווערסיטעט פון ציריך,
שווייץ.

דער אנטיסעמיטיזם האט אויסגעבראכען מיט זיין גאנצער ברוטא־
לער מאכט. מען האט נאך דאמאלס ניט געברויכט דאס ווארט „אנטיסע־
מיטיזם", עס האט נור געהייסען „געגען די אידען", עס איז נור געווען

אַנאַנדערע שלייער פון דער אַלטער יענטע. אַ שוואַרצער, טרויעריגער שלייער, און באַלד האָבען אָנגעהויבען זיך צו שיטען בעליידיגונגען, שימפּפערייען און זידלערייען אויף אידען, וועלכע האָבען אָפט געבּרויכט אַ שפּראַכע, וועלכע פּאַסט ניט פאַר אַנשטענדיגע מענשען.

די לאַגע פון די אידען אין דייטשלאַנד איז געוואָרען אַ הערצבּרייסענד־טרויעריגע, אַ פערצווייפעלט־העסליכע. אין צייטונגען, אין בראָשורען, אין פלוג־שריפטען און זאָגאַר אויף דער בּיהנע האָט מען אָנגעהויבען צו שיטען שוועבעל און פעך אויף אידען. עס איז גאָר קיין וואונדער, וואָס פיעלע דייטשע אידען האָבען אָנגענומען דאָס קריסטענטהום. זיי האָבען ניט געקענט זיך העלפען, זיי האָבען ניט געקענט איבּערטראָגען די זידלערייען, די שימפּפערייען, די שענדונגען און פעראַכטונג פון זייערע מיטבּירגער. די אידען, וועלכע זיינען געבּליעבען געטריי דעם יודענטהום, האָבען געזוכט אַלערליי מיטעל, מיט וועלכע צו פערשענערן און צו פערפיינערן דאָס יודענטהום און עס האָט זיך אָנגעהויבען די רעפאָרם־בּעוועגונג, וועלכע האָט געפּאַסט פעסטע וואָרצלען אין דייטשלאַנד, ענגלאַנד און בּעזאָנדערס אין אַמעריקאַ.

דאָס האָט אָבער ווייניג געהאָלפען. די דייטשע גייסטליכע און די ווילדע פּאַטריאָטען האָבען געפאָדערט, אַז אידען זאָלען זיך אין גאַנצען אָפּזאָגען פון זייערע צערעמאָניאַל־געזעצע, פון זייערע טראַדיציאָנען, פון זייער יודענטהום.

פּראָפעסאָר ה. ע. ג. פּאולוס האָט אין 1830 אָנגעשריעבען און פערעפענטליכט זיין בּוך: „די אידישע נאַציאָנאַל־אָבּזונדערונג", וועלכעס האָט געמאַכט אַ טיעפען, שווערען איינדרוק.

אין 1834 האָט פּראָפעסאָר א. טה. האַרטמאַן פערעפענטליכט זיין יודענפיינדליכעס ווערק: „געגען די גלייכבּערעכטיגונג דער יודען." אין 1841 האָט אַ הויכער בּעאַמטער פאָן־טהיעלע פערעפענטליכט אַ בּוך אונטער דעם טיטול: „די אידישע גויגער (שווינדלער און בּעטריגער) אין דייטשלאַנד." אַ קורצע צייט שפּעטער איז דערזעלבּער פאָן־טהיעלע געוואָרען מיניסטער דער אינגערן אַנגעלעגענהייטען פון פּרייסען און ווען גבּריאל ריסער און אַנדערע פּראָמינענטע דייטשע אידען האָבען זיך געווענדעט צו איהם מיט אַ בּיטע, אַז אידען זאָלען אויפגענומען ווערן אין די פּרייסישע אוניווערסיטעטען און זיי זאָלען האָבען אַלע רעכטע און

אַלע עהרן וועלכע אַן אוניווערסיטעט־בילדונג קען געבען, האָט פאָן־טהיעלע געענטפערט:

„דער יודע קען גאָר ניט האָבען אַ פאָטערלאַנד. זיין גלויבען און זיינע טראַדיציאָנען זיינען פיינדליך געגען יעדעם פאָטערלאַנד. ציון איז דאָס איינציגע פאָטערלאַנד פון דעם אידען און מיר וועהרן איהם ניט, ער זאָל זיך פאָהרען אין זיין פאָטערלאַנד.״

ווען מיר לעזען היינט מיניסטער פאָן־טהיעלעס אַנטוואָרט, קען עס זיך אויסווייזען, אַז דאָס האָט געזאָגט דר. טהעאָדאָר הערצל, פאָן־טהיעלע האָט עס אָבער אַנדערש געמיינט. אין 1847 האָט ער זאָגאַר אויסגעאַרבייטעט אַ געוויסען פּלאַן פאַר די אידען אין פּרייסען, און צוואַר, אַז מען זאָל בעטראַכטען די יודען אַלס פרעמדע, אַלס איינגעוואַנדערטע, וועלכע זיינען קיינע בירגער און קענען גאָר ניט פערלאַנגען בירגער־רעכטע, ווי די ציגיינער קענען קיינע בירגער־רעכטע פערלאַנגען.

קעניג פריעדריך ווילהעלם דער פיערטער האָט געוואָלט אָננעהמען פאָן־טהיעלעס פּלאַן, אָבער ער האָט געצעגערט, ווייל דייטשלאַנד איז געוואָרען אונרוהיג און אַ יאָהר שפּעטער אין 1848, האָט אויסגעבראָכען די רעוואָלוציאָן.

עס איז קוים פערשטענדליך, קוים ערקלערליך, ווי די בעסטע און די גרעסטע מענער פון דייטשלאַנד האָבען דאַמאָלס געפיהלט און אויסגעדריקט אַ גאַל־ביטערן יודענהאַס. קאַרל שטרעקפוס, אַ דיכטער און אַ שטאַאַטסמאַן, האָט געשריעבען:

„די יודען זינד פרעמדלינגע אין דייטשלאַנד און זיי וועלען עס בלייבען, זאָלאַנג זיי וועלען בלייבען יודען.״

ברונאָ בויער, איינער פון די גרעסטע טהעאָלאָגען פון דייטשלאַנד און אַ העכסט ערנסטער מאַן, האָט געשריעבען אין אַ בראָשורע אונטער דעם טיטול: „צור יודענפראַגע.״

„זאָלאַנג די יודען האַלטען זיך אָן זייער לעהרע, אָן זייער תלמוד און אָן זייער אָבגעשלאָסענהייט און אָבגעזונדערטהייט, קענען זיי ניט ווערן גוטע און געטרייע בירגער. זיי האָבען זאָגאַר ניט דאָס רעכט עס צו פאָרדערן, ווייל זיי האָבען אויסנאַהמס־געזעצע און די רעגיערונג דאַרף מאַכען געגען זיי אויסנאַהמס־געזעצע.״

מען קען זיך לייכט פאָרשטעלען, וואָס פאַר אַ וואַרימען אַנטהייל

די אידען פון דייטשלאנד האבען גענומען אין דער רעוואלוציאן פון 1848. עס האט אנגעהויבען צו וועהן א פרייער ווינד און מען האט איהם גע־פיהלט אין דייטשלאנד. אידען האבען געקעמפפט פאר זייערע רעכטע און די נייע קאנסטיטוציאן האט ערקלעהרט, אז אלע בירגער זיינען גלייך פאר דעם געזעץ.

ליידער, האט דיעזע ליבעראלע ריכטונג, דיעזער פרייער האוך, געדויערט ניט לאנג. די דייטשע רעגיערונגען האבען שוין אין 1849 אנ־געהויבען צוריקצונעהמען די פרייהייטען, רעכטע און פריווילעגיען, וועלכע זיי האבען געגעבען דעם פאלק אין 1848.

אהרן בערנשטיין, דער בעריהמטער פערפאסער פון די פאלקס־וויסענשאפטליכע ווערק, האט דאמאלס ארויסגעגעבען א צייטונג אין דער דייטשער שפראכע. אין 1849 האט ער אנגעשריעבען עטליכע שארפע ארטיקלען געגען די רעגיערונג, וועלכע האלט ניט איהר ווארט געגען איהרע בירגער. מען האט קאנפיסצירט זיין צייטונג און מען האט איהם פערארורטהיילט אויף פיער מאנאטען געפענגניס, וועלכע ער איז אויך אפגעזעסען.

ביי אלל דעם האבען זיך די אידען אין דייטשלאנד געפיהלט פיעל בעסער. מען האט דאך געעפענט פאר זיי אלע אוניווערסיטעטען און העכערע שוהלען. מען האט שוין געקענט געפינען אידען אלס בעאמטע און אלס ריכטער. פיעלע אידען זיינען געוועהלט געווארען אין פארלא־מענט און זיי האבען פערטהיידיגט די אידען מיט דער גאנצער מאכט פון זייער רעדנער־טאלאנט און פון זייער וויסען און קענען. אידען הא־בען אנגעהויבען צו האפען אויף בעסערע צייטען.

אין 1870, ווען עס האט אויסגעבראכען דער קריעג צווישען דייטש־לאנד און פראנקרייך, האבען אלע אידישע יונגעלייט זיך פערשריעבען אין די דייטשע ארמעע, האבען געקעמפפט פאר דייטשלאנד און פיעלע האבען זיך בעזאנדערס אויסגעצייכענט אין דיעזען קריעג און האבען בעקומען דעם ראנג (טשין) פון קאפיטאן, מאיאר און זאגאר העכער. יעצט זיינען זיי געוועזען פעסט איבערצייגט, אז די פעראייניגונג פון דייטש־לאנד וועט ענדליך ברענגען א פאלשטענדיגע פרייהייט און גלייכהייט פאר די אידען.

ווי ביטער האבען זיי זיך אבער געטוישט! דער זיעג איבער־

פְֿראַנקְרַייךְ הָאט שְׁטָאלְץ גֶעמַאכְט די דַייטְשֶׁען און דֶער יוּדֶענְהַאס הָאט זִיךְ צוּבְּרֶענְט נָאךְ דֶעם קְרִיעג מִיט אוּנְהֵיימְלִיךְ רוֹיטֶע פְּלַאמֶען. די קַאטוֹילִישֶׁע צַייטוּנְג, די בֶּעוְואוּסְטֶע אַנְטִיסֶעמִיטִישֶׁע „קְרַייץ־צַייטוּנְג“, הָאט עֶרְקְלֶעהְרְט אִין אַ סֶערְיֶע אַרְטִיקְלֶען אַז די יֶעזוּאִיטֶען וָואלְטֶען גֶעוֶוען גַאנְץ גוּטֶע און נִיצְלִיכֶע מֶענְשֶׁען, וֶוען עֶס זָאלֶען זִיךְ נִיט גֶעפִינֶען צְווִישֶׁען זֵיי אַזוֹיפִיעל אִידֶען. די אִידֶען, וֶועלְכֶע טוֹיפֶען זִיךְ און וֶוערְן יֶעזוּאִיטֶען, פֶערְדַארְבֶּען און פֶערְפֶּעסְטֶען די קְרִיסְטְלִיכֶע יֶעזוּאִיטֶען.

די „קְרַייץ־צַייטוּנְג“ הָאט גֶעשְׁרִיעבֶּען דִיעזֶע אַרְטִיקְלֶען אוּם פָּאלִיטִיק. די רֶעדַאקְטֶערֶע פוּן דִיעזֶער צַייטוּנְג הָאבֶּען גֶעוְואוּסְט, אַז פִירְסְט בִּיסְמַארְק טְרָאגְט זִיךְ אַרוּם מִיט אַ פְּלַאן אַרוֹיסְצוּטְרַייבֶּען די יֶעזוּאִיטֶען פוּן דַייטְשְׁלַאנְד און זֵיי הָאבֶּען גֶעוָואלְט פֶערְטְהֵיידִיגֶען די גוּטֶע, אוּנְשׁוּלְדִיגֶע יֶעזוּאִיטֶען. ווִי אַזוֹי אָבֶּער פֶערְטְהֵיידִיגְט מֶען אַזֶעלְכֶע שֶׁעדְלִיכֶע, גֶעפֶעהְרְלִיכֶע מֶענְשֶׁען? — מֶען הָאט אַרוֹיפְגֶעוָוארְפֶען די שׁוּלְד אוֹיף די אִידֶען. וֶוען נִיט די יֶעזוּאִיטֶען פוּן אִידֶען, וָואלְטֶען די קְרִיסְטְלִיכֶע יֶעזוּאִיטֶען גֶעוֶוען די בֶּעסְטֶע מֶענְשֶׁען אִין דֶער וֶועלְט.

דֶער שְׁרִיפְטְשְׁטֶעלֶער און פְּרָאפֶעסָאר הַיינְרִיךְ פָאן טְרַאטְשֶׁקֶע הָאט גֶעשְׁרִיעבֶּען פְרֵיי און אָפֶען:

„די יוּדֶען זַיינֶען דָאס אוּנְגְלִיק פוּן דַייטְשְׁלַאנְד“.

אִין 1872 הָאט פִירְסְט בִּיסְמַארְק גֶעעֶנְדֶערְט זַיין פָּאלִיטִיק. בִּיז דַאמָאלְס הָאט עֶר זִיךְ גֶעשְׁפִּיעלְט אִין לִיבֶּערַאלִיזְם ווִי קִינְדֶער שְׁפִּיעלֶען זִיךְ אִין פֶערְדְלֶעךְ, אִין 1872 הָאט עֶר אַרָאפְּגֶענוּמֶען די מַאסְקֶע פוּן זַיין גֶעזִיכְט און גֶעווִיעזֶען אַ גַאנְץ אַנְדֶער פִיזְיָאגְנָאמְיֶע, דָאס שְׁטְרֶענְגֶע גֶעזִיכְט פוּן אַ דֶעסְפָּאט. עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען מִיט אִידֶען, ווַייל די אִידִישֶׁע מִיטְגְלִיעדֶער פוּן דֶעם דַייטְשֶׁען פַּארְלַאמֶענְט זַיינֶען גֶעוֶוען די הֵייסֶעסְטֶע קֶעמְפְּפֶער פוּן דֶעם לִיבֶּערַאלִיזְם, פוּן דֶעם פְּרִינְצִיפּ פוּן פְרַייהַייט און גְלַייכְהַייט. פִירְסְט בִּיסְמַארְק הָאט בֶּעזָאנְדֶערְס פַיינְד גֶעהַאט דֶעם גְרוֹיסֶען פֶערְטְהֵיידִיגֶער פוּן אִידֶען, עֶדוּאַרְד לַאסְקֶער.

מֶען קֶען זָאגֶען, אַז בִּיסְמַארְק אִיז גֶעוֶוען דֶער פָאטֶער פוּן מָאדֶערְנֶעם אַנְטִיסֶעמִיטִיזְם. בִּיז 1878 הָאט בִּיסְמַארְק נָאךְ מוֹרָא גֶעהַאט אַרוֹיסְצוּזָאגֶען דָאס נַייעֶ וָוארְט „אַנְטִיסֶעמִיטִיזְם“. עֶר הָאט זִיךְ נָאךְ גֶעשֶׁעהְמְט פַאר דֶער וֶועלְט. עֶרְשְׁט אִין 1878, וֶוען עֶס אִיז בֶּערוּפֶען גֶעוָוארֶען דֶער קָאנְגְרֶעס אִין בֶּערְלִין צוּ רֶעגוּלִירֶען און צוּ שְׁלִיעסֶען דֶעם פְרִיעדֶען צְווִישֶׁען

רוסלאַנד און דער טירקיי, ווען בּערלין איז געוואָרען דער זאַמעל-פּלאַץ פון אַלע גראָסמעכטע און בּיסמאַרק האָט געהאַט דאָס גרויסע וואָרט, האָט ער זיך געפיהלט פאַר שטאַרק גענוג אַרויסצוטרעטען מיט זיין אַנטיסעמיטיזם און שוין דען 30טען יולי 1878 איז פאָרגעקומען אַ פּאָגראָם אין נייסטעטין, פּרייסען.

באַלד איז אַרויסגעטרעטען דער האָף-פּרעדיגער אַדאָלף שטעקער מיט זיין קריסטליכען סאָציאַליזם און האָט אָנגעהויבען צו פּרעדיגען געגען אידען. „די יודען אין דייטשלאַנד קענען געדולדעט ווערן נור אַלס פערקויפער פון אַלטע הויזען“, האָט אַדאָלף שטעקער געזאָגט אין אַ רעדע אין קעניגסבערג. אַ צווייטער גייסטליכער, אַן אָנפיהרער פון די קריסט-ליכע סאָציאַליסטען האָט געזאָגט אין מינכען אין 1880: „ווען איהר ווילט העלפען און רעטען אונזער לאַנדסמאַן, דעם דייטשען בויער, מאַכט אַ געזעץ, אַז מען זאָל אויפהענגען יעדען האַנדעלס-יודען“.

אין 1884 האָט בּיסמאַרק דורכגעפיהרט אַ געזעץ, אַז מען זאָל אַרויסטרייבען פון פּרייסען אַלע פרעמדע אידען. טויזענדע רוסישע אידען וועלכע האָבען זיך בּעזעצט אין קעניגסבּערג, אין דאַנציג און אין אַלע אַנדערע גרענעץ-שטעדט פון פּרייסען, האָבען געמוזט איבּערלאָזען זייערע געשעפטען און אויסוואַנדערן. דער גרעסטער טהייל פון זיי האָט אויס-געוואַנדערט נאָך אַמעריקאַ.

אין דעמזעלבען יאָהר איז עדוואַרד לאַסקער געשטאָרבען. דער קאָנ-גרעס אין וואַשינגטאָן, אַמעריקאַ, האָט געפונען פאַר נעטהיג צו שיקען אַ טעלעגראַמע צום פּאַרלאַמענט אין בּערלין און אויסצודריקען זייער מיט-געפיהל איבּער דעם טוידט פון דיעזען גרויסען מאַן, וועלכער איז געווען בּעקאַנט אין אַמעריקאַ, ווייל ער האָט בּעזוכט איינינע מאָל אַמעריקאַ און האָט געזעהן, ווי דער קאָנגרעס פיהרט זיינע געשעפטען. פירסט בּיסמאַרק האָט ניט געלאָזען, אַז מען זאָל פאָרלעזען דיעזע טעלעגראַם אין דער אָפענער זיצונג פון דעם פּאַרלאַמענט.

דער אַנטיסעמיטיזמוס האָט זיך צוואַקסען אין דייטשלאַנד און האָט געבּראַכט די טרויעריגסטע פריכטע. קייזער ווילהעלם דער ערשטער איז פון דער נאַטור געווען קיין יודענפיינד, אָבער ער איז געווען אַלט און שוואַך, און ער האָט געטהאָן אַלעס, וואָס פירסט בּיסמאַרק האָט פערלאַנגט.

ווען קייזער ווילהעלם דער צווייטער איז ארויף אויף דעם דייטשען טראהן אין 1889, האבען די אנטיסעמיטען זיך דערפרעהט. זיי האבען געררעכענט, אז דער יונגער קייזער, וועט זיין נור א שפיעלצייג אין די הענד פון פירסט ביסמארק, און אזוי איז עס אויך געוועזען א קורצע צייט. אין 1890 האט די אוניווערסיטעט פון האללע געוועהלט פראפעסאר יוליוס בערנשטיין, דעם זאהן פון אהרן בערנשטיין, אלס רעקטאר מאגניפיקוס, דאס איז זעהר א הויכער טיטול אין אן אוניווערסיטעט. ביסמארק האט איינגערעדט דעם יונגען קייזער, ער זאל ניט בעשטעטיגען אזא הויכען טיטול פאר א אידען, און קייזער ווילהעלם דער צווייטער האט אויך ניט בעשטעטיגט דעם טיטול פאר פראפעסאר בערנשטיין. באלד אבער האט דער יונגער קייזער ענטזאגט פירסט ביסמארק פון זיין אמט אלס ערשטער מיניסטער.

דערמיט אבער האט זיך דער אנטיסעמיטיזם ניט געענדיגט. אין 1892 האט די „קרייץ־צייטונג” געפאדערט, אז די דייטשע רעגיערונג זאל אויף איהר רעכענונג לאזען איבערזעצען דעם תלמוד, דעם שלחן־ערוך און אלע אידישע געבעט־ביכער אויף דייטש, אום דאס דייטשע פאלק זאל וויסען, ווי אידען האבען פיינד דעם „גוי”.

דער אנטיסעמיטיזם אין דייטשלאנד איז נאך ניט גאנץ פערלאשען, עס ברענט נאך שטילערהייט אונטער דער אש, ער האט אבער פערלארען זיין פייער, זיין פלאם און מען קען ערווארטען, אז מיט דער צייט וועט ער אין גאנצען פערשווינדען.

---

11. אידען אין איטאליען און אין רומעניען

פון 1848 ביז 1900.

איטאליען איז דאס ערשטע לאנד, וואו מען האט איינגעשלאסען די אידען אין בעזונדערע גאסען — דאס געהעטטא. אידען האבען זיך בעזעצט אין איטאליען הונדערטע יאהרען, איידער יעזוס קריסטוס איז געבארען געווארען. מיר האבען די געשיכטע פון אידען אין איטאליען זייט 2075 יאהר. זעלטען אבער איז עס אידען געגאנגען גוט אין איטאליען.

זייט די פעלקער פון איטאַליען האָבען אָנגענומען דאָס קריסטענטהום און רוים איז געוואָרען די הויפּטשטאָדט פון דעם פּאַפּסט, האָט מען פערפאָלגט און אונטערדריקט די אידען מיט קוים־בעשרייבליכער אונמענשליכקייט.

די איטאַליענישע אידען האָבען אויפגעאַטהעמט פרייער אין 1800, ווען נאַפּאָלעאָן דער ערשטער האָט בעזיעגט די איטאַליענישע פירסטען און האָט געגרינדעט אַן איטאַליענישע רעפּובליק און שפּעטער דאָס קעניגרייך איטאַליען. ליידער האָט דיעזע פרייהייט אין איטאַליען געדויערט ניט לאַנג. אין 1812 האָבען די פירסטען פון איטאַליען ווידער אָפּגענומען זייערע לענדער און האָבען ווידער איינגעפיהרט די ווילדעסטע טיראַניי און דעם פינסטערסטען פאַנאַטיזמוס. דער פּאַפּסט האָט ווידער אָפּגענומען זיינע לענדער און האָט געהערשט איבער זיי ווי אַ דעספּאָט.

אידען האָבען צוואַר געמעגט וואָהנען אין רוים, אָבער נור אין זייער געהעטטאָ, אַ זעהר ניעדעריגע, זומפּיגע, אונגעזונדע געגענד לעבען דעם טייך טיבער. דאָס געהעטטאָ איז געווען אַרומגערינגעלט מיט אַ שטיינערנע מויער און מיט אייזערנע טויערן. ווען די זון פלעגט אויפגעהן, פלעגען סאָלדאַטען פון דעם פּאַפּסט'ס אַרמעע עפענען די טויערן פון דער געהעטטאָ און אידען פלעגען מעגען אַרויסגעהן אין די גאַסען פון דער שטאָדט. זיי האָבען אָבער געמוזט צוריקגעהן אין געהעטטאָ, ווען די זון פלעגט אונטערגעהן. פלעגט אַ איד זיך פערשפּעטיגען און ניט קומען צו דער צייט, פלעגט מען איהם שלאָגען, אַרעסטירען און ער פלעגט צאָהלען אַ געוויסע שטראָף.

אויך אין אַנדערע גרויסע שטעדט אין איטאַליען האָבען זיך געפונען געהעטטאָס, וועלכע פלעגען צוואַר ניט בעוואַכט ווערן אַזוי שטרענג, ווי אין רוים, אָבער זיי זיינען דאָך געווען געהעטטאָס.

אַביסעל בעסער זיינען אידען בעהאַנדעלט געוואָרען אין דעם קעניגרייך סאַרדיניען, אַ גרויסע אינזעל, וועלכע איז אַ טהייל פון איטאַליען. אין 1848 האָט אויסגעבראָכען אַ רעוואָלוציאָן אין סאַרדיניען און קעניג וויקטאָר עמנואל דער צווייטער האָט געגעבען זיין פאָלק אַ קאָנסטיטוציאָן. אידען האָבען בעקומען גלייכע רעכטע מיט די איבעריגע בירגער אין 1852. קעניג וויקטאָר עמנואל איז אָבער געגאַנגען ווייטער, ער האָט אָפּגעשאַפט די גייסטליכע־געריכטע. קיין גייסטליכער, זאָגאַר אַ קאַרדינאַל,

הָאט נִיט גֶעקֶענְט דִיעֶנֶען אַלְס רִיכְטֶער. עֶר הָאט אוֹיךְ אָפְּגֶעשַׁאפְט דִי הֶערְשַׁאפְט פוּן דִי מָאנַאסְטִירֶען אִיבֶּער דִי גֶעגֶענְדֶען, וואוּ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען. אִידֶען זַיינֶען גֶעוָוארֶען גַאנְץ פְרַייעֶ און גְלַייכְבֶּערֶעכְטִיגְטֶע בִּירְגֶער אִין דֶעם קֶענִיגְרַייךְ סַארְדִינְיֶען. אִין אַנְדֶערֶע לֶענְדֶער פוּן אִיטַאלְ־יֶען, בֶּעזָאנְדֶערְס אִין דִי לֶענְדֶער, וֶועלְכֶע הָאבֶּען גֶעהֶערְט צוּם פַּאפְּסְט, הָאבֶּען נָאךְ אִידֶען גֶעלִיטֶען דִי זֶעלְבֶּע פֶערְפָאלְגוּנְגֶען און עֶרְנִידֶערוּנְגֶען, וִוי פְרִיהֶער.

דִי שְׁטָאדְט בַּאלַאנְיַא הָאט גֶעהֶערְט צוּם פַּאפְּסְט. דֶען 23טֶען יוּנִי 1858 אוּם 10 אוּהר בַּיינַאכְט אִיז גֶעקוּמֶען אַן אָפִיצִיֶער מִיט צֶעהן סָאלְ־דָאטֶען פוּן דֶעם פַּאפְּסְט אַרְמֶעעֶ צוּ דֶעם אִידֶען, יִצְחָק מַארְטָארַא און הָאבֶּען בַּיי אִיהם אַוֶועקְגֶענוּמֶען זַיין זֶעקְס־יֶעהרִיגֶען זוּהן עֶדְגַאר. יִצְחָק מַארְטָארַא הָאט גֶערֶעכֶענְט, אַז עֶס אִיז פָארְגֶעקוּמֶען עֶפֶּעס אַ טָעוּת. וָואס קֶען מֶען הָאבֶּען צוּ אַ זֶעקְס־יֶעהרִיגֶעס קִינְד? — דֶעם אַנְדֶערְן טָאג אִיז עֶר גֶעלָאפֶען צוּם בִּישָׁאף און הָאט גֶעפָארְדֶערְט זַיין קִינְד, דֶער בִּישָׁאף הָאט אִיהם עֶרְקְלֶעהְרְט, אַז זַיין קִינְד אִיז גֶעטוֹיפְט. מִיט דְרַיי יָאהר צוּרִיק הָאט גֶעדִיעֶנְט בַּיי אִיהם אַ קְרִיסְטְלִיכֶע פְרוֹי מִיטְ'ן נָאמֶען אַנְנַא מַארִיזִי. עֶדְגַאר אִיז קְרַאנְק גֶעוָוארֶען און אִיהם צוּ רֶעטֶען זַיין זֶעעֶלֶע הָאט אַנְנַא מַארִיזִי אִיהם אַוֶועקְגֶעטְרָאגֶען צוּ אַ קַאטוֹילִישֶׁען גַייסְטְלִיכֶען און הָאט אִיהם גֶעטוֹיפְט. עֶר אִיז אַלְזָא אַ קְרִיסְט און דֶער פַּאפְּסְט פִּיאוּס דֶער נַיינְטֶער הָאט גֶעהֵייסֶען אִיהם צוּנֶעהמֶען בַּיי זַיין פָאטֶער און אִיהם בְּרֶענְגֶען נָאךְ רוֹים, וואוּ עֶר וֶועט בֶּעקוּמֶען אַ קְרִיסְטְלִיכֶע עֶרְצִיהוּנְג.

יִצְחָק מָארְטַארָא הָאט נִיט גֶעשְׁוִויגֶען, עֶר הָאט זִיךְ גֶעוֶוענְדֶעט צוּ דִי גְרֶעסְטֶע מֶענֶער פוּן יֶענֶער צַייט, אִידֶען און נִיט אִידֶען. אִין אַלֶע צִיווִילִיזִירְטֶע לֶענְדֶער הָאט מֶען פְּרָאטֶעסְטִירְט גֶעגֶען דִיעֶזֶען קִינְדֶער־רוֹיבּ. קֵייזֶער נַאפָּאלֶעאָן דֶער דְרִיטֶער הָאט גֶעשִׁיקְט אַ בְּרִיעף צוּם פַּאפְּסְט, עֶר זָאל אַרוֹיסְגֶעבֶּען דָאס קִינְד. אַדָאלְף קְרֶעמְיֶעע און מָאזֶעס מַאנְטֶעפְיָארֶע זַיינֶען גֶעפָאהרֶען נָאךְ רוֹים, אָבֶּער פַּאפְּסְט פִּיאוּס דֶער נַיינְטֶער הָאט זָאגַאר נִיט גֶעוָואלְט זֵיי אוֹיפְנֶעהמֶען.

אַ יָאהר שְׁפֶּעטֶער, אִין 1859, אִיז אוֹיסְגֶעבְּרָאכֶען אַ קְרִיעג צְווִישֶׁען סַארְדִינְיֶען און עֶסְטֶערְרַייךְ. קֵייזֶער נַאפָּאלֶעאָן דֶער דְרִיטֶער הָאט גֶעשִׁיקְט אַן אַרְמֶעעֶ צוּ הֶעלְפֶען סַארְדִינְיֶען און עֶר הָאט גֶעזִיעגְט. סַארְדִינְיֶען הָאט בֶּעקוּמֶען אֵיינִיגֶע לֶענְדֶער אִין אִיטַאלְיֶען און אוֹיךְ דִי שְׁטָאדְט בָּאלָאנְיַא.

יֶעצְט הָאט יִצְחָק מָארְטַארַא זִיךְ גֶעוֶוענְדֶעט צוּ קֶענִיג וִויקְטָאר עֶמַנוּאֵל דֶעם צְוֵוייטֶען. לֵיידֶער, אוֹיךְ דָאס הָאט נִיט גֶעהָאלְפֶען. דֶער פַּאפְּסְט אִיז גֶעוֶוען הֶערְשֶער אִין זַיינֶע לֶענְדֶער אוּן קֵיינֶער הָאט נִיט גֶעקֶענְט אִיהם צְווִינְגֶען אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען דָאס גֶערוֹיבְּטֶע קִינְד.

אִין 1860 הָאט גַארִיבַּאלְדִי צְוַואר אָפְּגֶענוּמֶען רוֹים אוּן הָאט גֶע־וָואלְט אַרוֹיסְטְרַייבֶּען דֶעם פַּאפְּסְט מִיט אַלֶע זַיינֶע הֵיילִיגֶע פוּן רוֹים, אָבֶּער עֶס אִיז אִיהם נִיט גֶעלוּנְגֶען. אִין 1861 אָבֶּער הָאט מֶען אִין גַאנ־צֶען אָפְּגֶעשַאפְט דֶעם טִיטוּל פוּן קֶענִיגְרַייךְ סַארְדִינְיֶען אוּן קֶענִיג וִויקְטָאר עֶמַנוּאֵל אִיז עֶרְקְלֶעהְרְט גֶעוָוארֶען אַלְס קֶענִיג פוּן גַאנְץ אִיטַאלְיֶען, לֵיידֶער, אוֹיסֶער דִי שְטָאדְט רוֹים מִיט דֶער גֶעגֶענְד אַרוּם אוּן אוֹיסֶער דִי אַלְטֶע אִידִישֶע שְטָאדְט וֶוענֶעצְיַא. אִין דִיעזֶע צְוֵויי שְטֶעדְט, רִיכְטִיגֶער נָאךְ, אִין דִיעזֶע צְוֵויי פְּרָאווִינְצֶען, הָאט נָאךְ גֶעהֶערְשְט פַאנַאטִיזְמוּס אוּן טִירַאנַיי. וֶוענֶעצְיַא הָאט צְוַואר גֶעהֶערְט צוּ עֶסְטֶערְרַייךְ, אָבֶּער דִי הֶערְשֶער פוּן עֶסְטֶערְרַייךְ הָאבֶּען נִיט גֶעקֶענְט פֶערְצַייהֶען דִי אִידֶען פַאר זֵייעֶר שְוֶוערֶע זִינְד, וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעקֶעמְפְּפְט פַאר פְרַייהַייט אוּנְטֶער גַארִיבַּאלְדִי.

עֶרְשְט אִין 1866, וֶוען עֶסְטֶערְרַייךְ הָאט גֶעלִיטֶען אַ נִיעדֶערְלַאגֶע אִין דֶעם קְרִיעג מִיט פְּרֵייסֶען, הָאט קֶענִיג וִויקְטָאר עֶמַנוּאֵל אָפְּגֶענוּמֶען וֶוע־נֶעצְיַא אוּן הָאט גֶעגֶעבֶּען דִי אִידֶען פוּלֶע בִּירְגֶער־רֶעכְטֶע.

אִין 1870, וֶוען קֵייזֶער נַאפָּאלֶעאָן דֶער דְרִיטֶער אִיז גֶעפַאלֶען אַלְס גֶעפַאנְגֶענֶער אִין דִי הֶענְד פוּן דִי דַייטְשֶען, הָאט קֶענִיג וִויקְטָאר עֶמַנוּאֵל דֶער צְוֵוייטֶער אָפְּגֶענוּמֶען רוֹים אוּן הָאט זִי עֶרְקְלֶעהְרְט אַלְס דִי הוֹיפְּט־שְטָאדְט פוּן אִיטַאלְיֶען. עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען צֶערְשְטֶערְן דִי שְטֵיינֶערְנֶע מוֹיעֶרְן פוּן דֶער גְהֶעטְטָא אוּן הָאט עֶרְלוֹיבְּט אִידֶען וָואהְנֶען אִין דֶער גַאנְצֶער שְטָאדְט.

מֶען קֶען אַלְזָא רֶעכֶענֶען, אַז עֶרְשְט זַייט 1870 הָאבֶּען אַלֶע אִי־טַאלְיֶענִישֶע אִידֶען בֶּעקוּמֶען פָאלְשְטֶענְדִיגֶע בִּירְגֶער־רֶעכְטֶע אוּן אִידֶען הָא־בֶּען זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט אִין אַלֶע צְוַוייגֶען פוּן וִויסֶען אוּן קֶענֶען. גֶענֶערַאל אַנְטָאלָאנְגִי אִיז גֶעוֶוען אַ טִיכְטִיגֶער גֶענֶערַאל אוּן קְרִיעגְס־מִינִיסְטֶער אוּנְטֶער קֶענִיג אוּמְבֶּערְטַא דֶער עֶרְשְטֶער. לוּאִידְשִׁי לוּצַאטִי אִיז גֶעוֶוען עֶטְלִיכֶע מָאל פִינַאנְס־מִינִיסְטֶער. טְשֶעזַארֶע לַאמְבְּרָאזָא אִיז גֶעוֶוען אַ וֶועלְט־בֶּערִיהְמְטֶער גֶעלֶערְנְטֶער. פִילֶע אִידֶען זַיינֶען יֶעצְט מִי־נִיסְטָארֶען, הוֹיכֶע בֶּעאַמְטֶע, פְּרָאפֶעסָארֶען אוּן גוּבֶּערְנַאטָארֶען פוּן פְּרָאווִינְצֶען.

אִין דֶער לֶעצְטֶער צַייט אִיז דֶער בִּירְגֶערְמַייסְטֶער (גָארָאדְסְקָאי גָאלָאוַא) פוּן רוּים אַ אִיד מִיט'ן נָאמֶען עֶרְנֶעסְטַא נַאטְהַאן.

אִיטַאלְיֶען אִיז יֶעצְט אַ פְרַייעס לַאנְד. וִוי ווִילְד אוּן וִוי שְׁרֶעקְלִיךְ עֶס אִיז גֶעוֶוען דֶער הַאס אוּן דִי פֶערְאַכְטוּנְג גֶעגֶען אִידֶען מִיט הוּנְדֶערְט יָאהר צוּרִיק, אַזוֹי פְרַיי אוּן אַזוֹי גֶעשֶׁעצְט אוּן גֶעאַכְטֶעט אִיז דֶער אִיד אִין דֶער נַייעֶסְטֶער צַייט. אִין אִיטַאלְיֶען הָאט מֶען נִיט גֶעוְואוּסְט פוּן דֶעם דַייטְשֶׁען אַנְטִיסֶעמִיטִיזְם פוּן 1871 אוּן מֶען וֶועט דֶערְפוּן קַיין מָאל נִיט וְוִיסֶען.

אַלְס קָאנְטְרַאסְט, אַלְס דֶער גֶעגֶענְזַאץ פוּן אִיטַאלְיֶען אִיז דָאס אִיצְטִיגֶע קֶענִיגְרַייךְ רוּמֶענְיֶען. בִּיז 1859 זַיינֶען עֶס גֶעוֶוען צְוַויי פִירְסְטֶענְטְהִימֶער, מָאלְדַאוִויַא אוּן וָואלָאכִיַא, וֶועלְכֶע זַיינֶען גֶעשְׁטַאנֶען אוּנְטֶער דֶעם שׁוּץ פוּן דֶער טִירְקַיי. יֶעדֶעס פִירְסְטֶענְטְהוּם הָאט גֶעהַאט אַן אֵייגֶענֶעם הָאסְפָּאדַאר אָדֶער פִירְסְט, וֶועלְכֶער פְלֶעגְט גֶעוֶועהלְט וֶוערְן פוּן דִי בָּאיַארֶען (פְּרִיצִים) אָבֶער עֶר הָאט גֶעמוּזְט בֶּעשְׁטֶעטִיגְט וֶוערְן פוּן דֶעם טִירְקִישֶׁען סוּלְטַאן. אִידֶען הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין דִיעזֶע פִירְסְטֶענְטְהִימֶער, זַייט דִיעזֶע לֶענְדֶער הָאבֶּען גֶעהֶערְט צוּ רוּים. אִין שְׁפֶּעטֶערֶע צַייטֶען הָאבֶּען פִיעלֶע אִידֶען פוּן גַאלִיצְיֶען, פוּן בּוּקָאוִוינַא אוּן זָאנַאר פוּן רוּסְלַאנְד זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין דֶער מָאלְדָאוִויַא אוּן וַואלַאכִיַא.

אִין 1859 הָאבֶּען זִיךְ בֵּיידֶע פִירְסְטֶענְטְהִימֶער פֶערְאֵיינִיגְט אוּן הָאבֶּען גֶעוֶועהלְט פִירְסְט אַלֶעקְסַאנְדֶער יָאן קוּזַא אַלְס זֵייעֶר פִירְסְט. אַלֶעקְסַאנְדֶער יָאן קוּזַא אִיז גֶעוֶוען אַ לִיבֶּעראַלֶער מַאן, עֶר הָאט אִין 1862 אָפְּגֶעשַׁאפְט דִי פַאנְשְׁטְשִׁינַא אָדֶער אַז דִי בּוּעֶרְן זַיינֶען שְׁקְלַאפֶען פוּן דִי בָּאיַארֶען אוּן עֶר הָאט גֶעוָואלְט אַיינְפִיהרֶען אַ קָאנְסְטִיטוּצְיָאן, וִוי אִין פְרַאנְקְרַייךְ אוּן אַז דָאס פָאלְק זָאל וֶועהלֶען זַיין פִירְסְט, נִיט דִי בָּאיַארֶען. פֶערְטְרֶעטֶער פוּן דֶעם פָאלְק זָאלֶען מַאכֶען גֶעזֶעצֶע, נִיט דִי רַייכֶע, דִי אֵיינֶענְטְהִימֶער פוּן גְרוֹיסֶע שְׁטְרֶעקֶען לַאנְד. אוּם זִיךְ צוּפֶערְשַׁאפֶען אַ מַאכְט, הָאט עֶר גֶעמוּזְט בִּילְדֶען אַן אַרְמֶעע אוּן דֶערְצוּ הָאט אִיהם אוֹיסְגֶעפֶעהלְט גֶעלְד. עֶר הָאט זִיךְ גֶעוֶוענְדֶעט צוּ דִי אִידֶען אוּן צוּ דִי אַרְמֶענְיֶער, דִי הַאנְדֶעלְס־לַייט פוּן רוּמֶענְיֶען, אוּן הָאט פֶערְלַאנְגְט פוּן זֵיי 40,000 גָאלְבַּאנִי (אוּנְגֶעפֶעהר 180,000 רוּבְּל) דִי אַרְמֶענְיֶער הָאבֶּען אַיינְגֶעוִוילִיגְט צוּ גֶעבֶּען זֵייעֶר טְהֵייל, דִי אִידֶען הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ טְרַאכְטֶען אוּן צוּ קְלֶערְן, וְואוּ מֶען זָאל נֶעהמֶען דָאס גֶעלְד. אוּנְטֶערְדֶעסֶען הָאבֶּען דִי בָּאיַארֶען

אויך ניט געשוויעגען. דעם 23טען פעברואר 1866 האבען זיי געצוואונגען פירסט אלעקסאנדער יאן קוזא ער זאל רעזיגנירען און זיי האבען איהם מיט זיין פרוי ארויסגעשיקט פון רומעניען.

דעם 20טען אפריל 1866 האבען זיי געוועהלט פרינץ קארל פאן האהענצאללערן, די פאמיליע פון די פרייסישע קעניגע אלס זייער פירסט.

אין יוני 1866 איז פרינץ קארל געקומען נאך רומעניען און דאס ערשטע, וואס ער האט געזעהן אין זיין נייער הויפטשטאדט, בוקארעסט, איז געווען א פאגראם אויף אידען. די גרויסע און שעהנע שוהל אין בוקארעסט איז האלב צערשטערט געווארען. מען האט ארויסגענומען די ספרי־תורות, זיי צוריסען און געשענדעט. פיעלע אידען זיינען פערוואונדעט, פערקריפעלט און בערויבט געווארען. דער יונגער פרינץ האט גאר נישט געקענט העלפען. ער איז געווען יונג, אונערפאהרען, א שפיעל־באלל אין די הענד פון די באיארען.

פירסט אלעקסאנדער יאן קוזא האט אויסגעארבייטעט א קאנסטי־טוציאן, דער זעקסטער פונקט פון וועלכען האט געלויטעט: „רעליגיאן קען ניט בעטראכט ווערן אלס א הינדערניס צו ווערן א בירגער אין רומעניען". דיעזען פונקט האט מען איבערגעדרעהט אזוי: „נור פרעמדע פון דעם קריסטליכען גלויבען קענען בעקומען אין רומעניען דאס בירגער־רעכט".

די אידען פון רומעניען האבען פראטעסטירט, דאס האט זיי אבער ווייניג געהאלפען. מען האט באלד ערקלערט אלע רומענישע אידען אלס פרעמדע, אלס אויסלענדער, און מען האט אנגעהויבען צו בעשרענקען זייערע רעכטע.

אלס ערשטער מיניסטער פון רומעניען איז געווארען יאהאן בראט־יאנו, וועלכער האט אויסגעזוכט אין די ארכיוען אלע אלטע געזעצע געגען אידען און האט זיי דורכגעפיהרט מיט אלע מעגליכע שטרענגע מיטלען און ברוטאליטעט. מען האט אנגעהויבען צו טרייבען אידען פון די דערפער. מען האט געכאפט אידען אין די שטעדט אהן פאספארטען און זיי ארויסגעשיקט פון רומעניען. אין גאלאץ האט מען עטליכע טירקישע אידען, וועלכע האבען קיין פאספארטען געהאט אריינגעטריעבען אין די דאנוי און זיי געלאזען דערטרונקען ווערן.

אדאלף קרעמיעע און מאזעס מאנטעפיארע זיינען געקומען נאך

רומעניען מיט בריעף און רעקאמענדאציאנען פון קייזער נאפאלעאן און פון דער קעניגען וויקטאריא און האבען זיך אנגענומען פאר אידען. מען האט זיי אויפגענומען רעכט פריינדליך און מען האט זיי צוגעזאגט, אז מען וועט בעהאנדלען די אידען פיעל בעסער, אבער קוים זיינען זיי אוועקגעפאהרען, האט מען ארויסגעגעבען נייע ווילדע, אונמענשליכע בעפעהלע געגען אידען.

אין 1869 האט מען ארויסגעגעבען א בעפעהל אז אין דער שטאדט, וואו א רומעניער האט אן אפטייק, טאר א איד ניט עפענען אן אפטייק, זאגאר א איד, וועלכער האט זיין דיפלאם אויף אפטייקער פון רומעניען. מען האט פערבאטען אידען צו האנדלען מיט טאבאק, מיט שנאפס און מיט וויין.

אין דעם קריעג געגען דער טירקיי 1876 — 1877 האבען 833 אידען געדיענט אין דער רומענישער ארמעע און פיעלע האבען זיך אויסגעצייכענט מיט זייער מוטה און טאפפערקייט. אין 1878 אויף דעם קאנגרעס אין בערלין, וועלכער איז בערופען געווארען אום צו שליעסען פריעדען מיט דער טירקיי און צו רעגולירען די פאליטישע לאגע אין די לענדער ביי דעם טייך דאנוי, האט לארד ביקאנספיעלד געפאדערט און עס אויך דורכגעפיהרט, אז רומעניען זאל זיין א פרייעס, זעלבסטשטענדיגעס קעניגטהום מיט דער בעדינגונג, אז אידען זאלען דארט האבען פולע בירגער־רעכטע. די רומענישע דיפלאמאטען האבען אנגענומען דיעזע בעדינגונג און זי איז בעשטעטיגט געווארען פון די גרויסמעכטע, קוים אבער איז מען זיך צופאהרען פון קאנגרעס, האט מען אנגעהויבען צו אונטערדריקען די אידען אין רומעניען פיעל ערגער ווי פריהער.

מען האט צוגענומען ביי אידען דאס רעכט צו לערנען און זיך צו בילדען. די רעגירונג האט ארויסגעגעבען א בעפעהל, אז אין אלע פאלקס־שוהלען און אין אלע רעגירונגס־שוהלען זאל מען אויפנעהמען צוערשט קריסטען, ווען עס וועט בלייבען גענוג פלאץ, זאל מען אויפנעהמען אויך אידען. די פאלגע דערפון איז געווען, וואס מען האט קיין אידען ניט אויפגענומען אין א שוהלע אויס מאנגעל אין פלאץ.

אום צו ווערן א רומענישער בירגער, האט מען געמוזט האבען א בעווילליגונג און בעשטעטיגונג פון פארלאמענט.

ווען א איד, וועלכער איז קיין רומענישער בירגער, האט געוואלט

אוועקפאהרען פון איין שטאדט אין די אנדערע, האט ער געמוזט האבען אן ערלויבניס פון דער רעגיערונג. אידישע דאקטוירים, אידישע אדוואקאטען און אידישע אפטייקער, וועלכע זיינען קיינע רומענישע בירגער, האבען קיין רעכט צו פראקטיצירען אין רומעניען.

דער אידישער געלעהרטער דר. גאסטער, רב פון דער פארטוגעזישער געמיינדע אין לאנדאן, צו דער צייט אין בוקארעסט און דר. שווארצפעלד, ראבינער אין יאססי האבען פראטעסטירט געגען דיעזע אונמענשליכע געזעצע. אין 1881 האט די רעגיערונג זיי ארויסגעטריעבען פון רומעניען, ווייל זיי זיינען קיינע רומענישע בירגער. אין דעמזעלבען יאהר האט מען ארויסגעטריעבען פיעלע אידישע ראבינער, זשורנאליסטען, קינסטלער און געלערנטע נור דארום, ווייל זיי זיינען קיינע רומענישע בירגער.

די אידען פון רומעניען האבען אנגעהויבען אויסצוואנדערן, דער גרויסער שטראם האט זיך אויסגעגאסען נאך אמעריקא, א קלענער שטראם האט זיך געריכטעט נאך פאלעסטינא.

די לאגע פון אידען אין רומעניען האט זיך זייט דאמאלס ווענייג געענדערט. ווי עס ווייזט אויס, איז קעניג קארל אויך געגען אידען, און עס איז שווער צו ערווארטען פאר אידען בעסערע צייטען אין רומעניען.

---

12. טהעאדאר הערצל און דער פאליטישער ציוניזם.

די פאגראמען, פערפאלגונגען, ערניעדערונגען, בעליידיגונגען און פעראכטונג, וועלכע אידען האבען געליטען אין דעם לעצטען פיערטעל פון דעם 19טען יאהרהונדערט, האט ארויסגערופען ביי זיי א זאנדערבארעס נאציאנאל־געפיהל, א געפיהל פון אייגענע ווירדע, א געפיהל פון זעלבסט־הילף, א געפיהל פון פעראייניגונג, א געפיהל פון שטרעבען און פערלאנגען זעלבסטשטענדיגקייט.

אידען האבען געליטען ערגערע, שרעקליכערע פערפאלגונגען און אונטערדריקונגען אין פערשיעדענע צייטען. אין די צייטען פון די קרייצצינע אין דעם 11טען, 12טען און 13טען יאהרהונדערט. אין ענגלאנד, אין פראנקרייך און שפאניען אין דעם 13טען, 14טען און 15טען יאהרהונדערט. אין די סלאווישע לענדער אין דעם 14טען און 18טען יאהרהונדערט, אין

חסיעלניצקים און גאנטא׳ס צייטען. זיי האבען געליטען און געשוויגען. זיי האבען געליטען און עס אנגענומען זייערע ליידען און שמערצען אלס שטראפע פון גאט פאר זייערע זינד און פאר די זינד פון זייערע עלטערן. זיי האבען געליטען און האבען זיך מעהר איינגעשלאסען אין זייער מא־טעריעלעם געהעטטא מיט זיינע שטיינערנע מויערן און אייזערנע טויערן, און אין זייער גייסטיגעם געהעטטא: שטודירען די גמרא, זיך פערטיעפען אין די סודות פון דעם זוהר און האפען אויף אומגעגליכע וואונדער.

„מיר זיינען אין גלות, מיר קענען זיך ניט העלפען, מיר מוזען ערווארטען א וואונדער פון גאט, א משיח, א גואל, וועלכער זאל אראפקומען פון די וואלקען", איז געוועזען דאס מאטטא, דער פעסטער גלויבען פון דעם אידען. ער האט געלעבט אין זיין וועלט פון פאנטאזיע און האפנונג און איז געוועזען גליקליך, ווי דער ווארים אין חריין. עס איז ביטער, עס איז פינסטער, אבער עס קען אנדערש ניט זיין און „גם זו לטובה".

מאזעס מענדעלסזאהן מיט זיין שולע פון איין זייט האט אויפ־גערייסעלט, אויפגעוועקט דעם שלעפער און טרוימער און האט געזאגט צו איהם: „מיט שלאפען און טרומען און ווארטען און האפען וועסט דו גאר ניט מאכען. געה ארויס פון דיין גייסטיגעם געהעטטא, זעה, ווי אנדערע פעלקער לעבען און לעב ווי זיי. לערן, פארש, שטודיר, ווייז ארויס דיינע פעהיגקייטען אין אנדערע צווייגען פון וויסען און קענען, און די פעלקער וועלען דיך אכטען און רעספעקטירען".

אידען האבען געהערט דיעזען אויפרוף און האבען איהם אויך געפאלגט. די השכלה אדער די אויפקלעהרונג האט זיך פערברייטעט און האט אויפגעוועקט די טרוימער פון דער ליטא, די שלעפער פון גאליציען און די חסידים פון פוילען.

פון דער אנדערער זייט האט אנגעהויבען צו וועהען א ווארימער ווינד פון פראנקרייך, וועלכער האט אויפגעוועקט אלע פעלקער און האט זיי אויפגעמונטערט, אויפגעקלעהרט און געלערנט צו פארדערן זייערע מענשען־רעכטע. די פראנצויזישע רעוואלוציאן, די קריעג וועלכע נאפא־לעאן דער ערשטער האט געפיהרט און די בעפרייאונג פון אמעריקא פון דעם ענגלישען און שפאנישען יאך, האבען אויפגעוועקט אלע פעלקער און זיי געלערנט צו פארדערן פרייהייט, גלייכהייט און ברידערליכקייט.

פרייהייט, גלייכהייט און ברידערליכקייט! איז געוועזן דאס מאטטא, דאס שטרעבען און דאס האפען פון די אייראפעאישע פעלקער אין דער ערשטער העלפטע פון דעם 19טען יאהרהונדערט. פון דער רעוואלוציאן פון 1848, פון דעם „משוגעגעם יאהר“, האבען זיך די געפיהלע, אנשויאונגען, שטרעבונגען און האפנונגען פון די ציוויליזירטע פעלקער מיט אמאל גע־ענדערט, אויסגעדרעהט, גענומען א גאנץ אנדערע ריכטונגען, אריינגעפאהר־ען אין א זייטען־וועג, אויף אן ענגען, שמאלען פערדרעהטען און פערקר־ימטען וואלד־וועג — נאציאנאליזמוס. אלע, וועלכע געהערן צו איין נא־ציאנאליטעט, זאלען זיך פעראייניגען. אלע, וועלכע רעדען איין שפראכע, אלע, וועלכע האבען דיעזעלבע טראדיציאנען, זאלען זיך געבען די הענד און זאלען אוועקשטויסען, דערווייטערן פון זיך, יעדען פרעמדען, יעדען וועלכער פיהלט ניט ווי זיי און דענקט ניט ווי זיי.

די איטאליענישע פעלקער האבען זיך פעראייניגט אין 1862. די דייטשען האבען זיך פעראייניגט אין 1870. די באלקאן־פעלקער האבען זיך פעראייניגט אין 1876. נור דאס אידישע פאלק איז געבליעבען אליין, אבגעזונדערט, אויסגעשלאסען, פערהאסט אלס פרעמדע, פעראכטעט אלס אנדערש־גלויביגע. דער וויסענשאפטליכער, איבערלעגטער, גוט־בערעכענד־טער אנטיסעמיטיזם האט זיך צוברענט, ווי א וואלד־פייער, און האט גע־טראפען אידען אין אלע לענדער און צווישען אלע פעלקער. קיין מאל אין זייער לאנגער ליידענס־געשיכטע פון טויזענדער יאהרען, האבען אידען ניט געפיהלט אזוי שטארק די הערצברעכענד־קלאגע פון דעם נביא „שה פזורה, ישראל“. ישראל איז א צוזעעטע און צושפרייטע העערדע (סטאדא), וועער עס וויל נור, וועער עס קען נור, דער רויבט, מארדעט, שטיקט און דריקט דיעזע אונגליקליכע, הערצלאזע העערדע.

ניטווילענדיג האט זיך אויך ביי אידען אויפגעהאפט דיעזער נא־ציאנאל־געפיהל. ניטווילענדיג האט זיך ביי דעם ציוויליזירטען, אויפגע־קלערטען, פיהלענדען און דענקענדען אידען ארויסגערופען דאס הערצ־צערברעכענדע געשריי: „אויך מיר זיינען א פאלק! אויך מיר האבען א לאנד! אונ־זער לאנד איז ציון!

עס האבען זיך געגרינדעט אין אלע גרויסע שטעדט חברות מיט'ן נאמען „חובבי ציון“, פעראייניגען מיט דעם נאמען „ביל"ו“, דאס הייסט, בית יעקב, לכו ונלכה, לאמיר געהן, לאמיר אויסוואנדערן צוריק א היים,

צוריק נאך אונזער אלטער פאטערלאנד. די רומעניער זיינען געווארען א פאלק, די סערבען זיינען געווארען א פאלק, די בולגארען זיינען געווארען א פאלק, נור מיר, דאס עלטסטע פאלק פון דער וועלטגעשיכטע, זיינען צוזעעט און צושפרייט, פערפאלגט און פעראכטעט, ווייל מיר האבען פערלארען אונזער נאציאנאל־געפיהל.

עס האט אבער געפעהלט דער אנפיהרער, דער וועג־ווייזער, דער מאן, וועלכער זאל אויסדריקען דיעזעס געפיהל אין א פאסענדער, איירא־פעאיש־פאליטישער פארם, און דיעזער מאן האט זיך ענדליך געפונען, זיין נאמען איז געוועזען טעאדאר הערצל.

טהעאדאר הערצל איז געבארען געווארען אין בודאפעסט, אונגארן, דען 2טען מאי 1860. זיינע עלטערן האבען זיך א קורצע צייט שפעטער בעזעצט אין וויען און האבען איהם געגעבען א גוטע וועלטליכע ער־ציהונג. ער האט ניט געלערנט אין אידישע שוהלען זיינע עלטערן האט בען געוואלט, ער זאל שטודירען יורי און האבען איהם געלאזען לער־נען אין א גימנאזיום און שפעטער אין דער אוניווערסיטעט פון וויען. ער האט אויסשטודירט אויף אדוואקאט, ער האט זיך אבער ווייניג בע־שעפטיגט מיט דער אדוואקאטען־פראקסיס. ער האט זיך מעהר בעשעפ־טיגט מיט ליטעראטור און האט אנגעהויבען צו שרייבען פאר דייטשע צייטונגען. אנפאנגס איז ער געוועזען דער פעליעטאן־שרייבער פון „די וויענער נייע פרייע פרעססע“.

אלס סטודענט, אלס אדוואקאט און אלס צייטונגס־מאן, האט ער אם טיעפסטען געפיהלט די בעליידיגונגען, פעראכטונג און קרענקונגען פון עסטערבייכישען אנטיסעמיטיזם. אויף שריט און טריט האט מען איהם געקרענקט און בעליידיגט נור דארום, ווייל ער איז געוועזען א איד. אלס צייטונגס־מאן האט ער אם בעסטען פערשטאנען די נאציאנאליסטישע בעוועגונג ביי די פעלקער פון עסטערבייך־אונגארן. ער האט געזעהן, ווי יעדעס פאלק בעזונדער שטרעבט זיך צו פעראייניגען און צו פערשטאר־קען זיין נאציאנאל־געפיהל, נור אידען בלייבען א שה פזורה. די געביל־דעטע אידען אסימילירען זיך מיט די אנדערע פעלקער און ביי דער ערשטער בעסטער געלעגענהייט רייסען זיי זיך אפ פון זייער פאלק. די ארטהאדאקסישע אידען דאגעגען ציהען זיך צוריק אין זייער גייסטי־גער גהעטא, ליידען שטילערהייט און האפען אויף א משיח, וועלכער

זָאל אַרָאפְּקוּמֶען פוּן דִי וָואלֶקֶען. נִיטְווִילֶענְדִיג הָאט עֶר זִיךְ אַלֵיין גֶע־
פְרֶעגְט, פַאר וָואס זָאלֶען אִידֶען אוֹיךְ נִיט שְׁטְרֶעבֶּען זִיךְ צוּ פֶּערְאֵיינִיגֶען
אוּן אַרוֹיסְצוּאוַוייזֶען זֵייעֶר נַאצְיָאנַאלִיטֶעט?

עֶר הָאט גֶעוואוּסְט פוּן דִי חוֹבְבֵי צִיוֹן פֶּערְאֵיינִיגוּנְגֶען אִין רוּסְלַאנְד
אוּן רוּמֶענְיֶען, עֶר הָאט אָבֶּער אוֹיךְ גַאנְץ גוּט פֶּערְשְׁטַאנֶען, אַז „אֵיינֶער
אִיז נִיט קֵיינֶער" אוּן אַ חוֹבְבֵי צִיוֹן פֶּערְאֵיין קֶען בַּיים בֶּעסְטֶען ווִילֶען
אוֹיפְטְהוּן זֶעהר וֶועניג. מִיט אַוֶועקְשִׁיקֶען עֶטְלִיכֶע פַאמִילְיֶען נָאךְ פַּאלֶעסְ־
טִינַא וֶועט דָאס גַאנְצֶע אִידִישֶׁע פָאלְק וֶועניג גֶעהָאלְפֶען וֶוערֶען.

אִין זוּמֶער 1895 אִיז הֶערְצְל גֶעוֶוען אִין פַּארִיז. דֶער דְרֵייפוּס פְּרָא־
צֶעס הָאט דַאמָאלְס אוֹיפְגֶעקָאכְט דִי צִיווִילִיזִירְטֶע וֶועלְט אוּן דִי פְרַאנְ־
צוֹיזִישֶׁע אַנְטִיסֶעמִיטִישֶׁע צַייטוּנְגֶען הָאבֶּען גֶעשָׁאטֶען שְׁוֶועבֶּעל אוּן פֶּעךְ
אוֹיף אַלֶע אִידֶען אִין אַלֶע לֶענְדֶער.

טְהֶעאָדָאר הֶערְצְל הָאט דַאן אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זַיין בּוּךְ „דֶער יוּדֶענְ־
שְׁטַאאט", אִין וֶועלְכֶען עֶר הָאט אוֹיסְגֶעאַרְבֵּייטֶעט זַיין פְּרָאגְרַאם, ווִי אַזוֹי
דִי אִידֶען פוּן אַלֶע לֶענְדֶער קֶענֶען זִיךְ פֶּערְאֵיינִיגֶען אוּי בֶּעקוּמֶען אַ פָּא־
לִיטִישֶׁע זֶעלְבְּסְטְשְׁטֶענְדִיגְקֵייט אִין פַּאלֶעסְטִינַא.

אָנְשְׁרַייבֶּען אַ בּוּךְ אוּן עֶס פֶּערְבְּרֵייטֶען אִין דֶער וֶועלְט אִיז אָבֶּער
נָאךְ נִיט גֶענוּג, מֶען מוּז אוֹיךְ צוּנוֹיפְרוּפֶען דִי אִידֶען אוּן זֵיי עֶרְקְלֶעהְרֶן
דֶעם פְּלַאן אוּן זֵיי אוֹיפְפָארְדֶערְן, זֵיי זָאלֶען מִיטְהֶעלְפֶען, מִיטְווִירְקֶען אַרוֹיסְ־
צוּרוּפֶען בַּיים אִידִישֶׁען פָאלְק דָאס נַאצְיָאנַאל־גֶעפִיהל. טְהֶעאָדָאר הֶערְצְל
הָאט דַארוּם בֶּעשְׁלָאסֶען צוּ בֶּערוּפֶען אַ קָאנְגְרֶעס פוּן פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן
דֶעם אִידִישֶׁען פָאלְק. זַיין עֶרְשְׁטֶע אִידֶעע אִיז גֶעוֶוען צוּ בֶּערוּפֶען אַ קָאנְ־
גְרֶעס אִין מִינְכֶען, בַּייעֶרְן, אִין 1896, וֶוען עֶר הָאט פָארְגֶעלֶעגְט זַיין פְּלַאן
פַאר דִי אִידֶען פוּן מִינְכֶען, הָאבֶּען זֵיי גֶעפוּנֶען, אַז דָאס קֶען נָאךְ מֶעהר
אוֹיפְרֵייצֶען דִי דֵייטְשֶׁע אַנְטִיסֶעמִיטֶען. זֵיי וֶועלֶען זָאגֶען: „מִיר הָאבֶּען
עֶס שְׁטֶענְדִיג גֶעזָאגְט, אַז אִידֶען זַיינֶען פְרֶעמְדֶע אִין דֵייטְשְׁלַאנְד, זֵייעֶר
פַאטֶערְלַאנְד אִיז צִיוֹן".

טְהֶעאָדָאר הֶערְצְל הָאט דַארוּם בֶּערוּפֶען זַיין עֶרְשְׁטֶען קָאנְגְרֶעס אִין
בַּאזֶעל, שְׁווֵייץ. דֶער קָאנְגְרֶעס הָאט שְׁטַאטְגֶעפוּנֶען אַם 29טֶען, 30טֶען אוּן
31טֶען אוֹיגוּסְט 1897 אִין בַּאזֶעל. דֶער פָארְזִיצֶענְדֶער פוּן דִיעזֶען קָאנְגְרֶעס
אִיז גֶעוֶוען דָאקְטָאר קַארְפֶּעל לִיפֶּע פוּן יַאסִי, רוּמֶענְיֶען. אוֹיף דִיעזֶען
קָאנְגְרֶעס הָאט מֶען אוֹיסְגֶעאַרְבֵּייטֶעט דָאס זָאגֶענַאנְטֶע „בַּאזֶעלֶער פְּרָאגְרַאם"

אָדֶער דֶעם פָּאלִיטִישֶׁען צִיוֹנִיזְמוּס. „דֶער צִיוֹנִיזְם שְׁטְרֶעבְּט צוּ גְרִינְדֶען
פַאר אִידֶען אַ רֶעכְטְלִיךְ־גֶעזֶעצְלִיכֶע הֵיימַאטְה אִין פַּאלֶעסְטִינַא". טְהֶעאָדָאר
הֶערְצְל אִיז אֵיינְשְׁטִימִיג גֶעוֶועהלְט גֶעוָוארֶען אַלְס פְּרֶעזִידֶענְט פוּן דִי
צִיוֹנִיסְטֶען.

דֶער צְוֵוייטֶער צִיוֹנִיסְטֶען־קָאנְגְרֶעס הָאט ווִיעדֶער שְׁטַאטְגֶעפוּנֶען אִין
בַּאזֶעל עֶנְדֶע אוֹיגוּסְט 1899, אוֹיף דִיעזֶען קָאנְגְרֶעס הָאט מֶען גֶעגְרִינְדֶעט
דִי אִידִישֶׁע נַאצִיָאנַאל־בַּאנְק אוּן דִי סְטַאטוּטֶען אָדֶער הוֹיפְּט־גֶעזֶעצֶע פַאר
דִי צִיוֹנִיסְטִישֶׁע פֶערְאֵיינֶען.

דֶער דְרִיטֶער צִיוֹנִיסְטִישֶׁער קָאנְגְרֶעס אִיז ווִידֶער אָפְּגֶעהַאלְטֶען גֶע־
וָוארֶען אִין בַּאזֶעל אִין אוֹיגוּסְט 1899.

דֶער פִיערְטֶער צִיוֹנִיסְטֶען־קָאנְגְרֶעס אִיז אָפְּגֶעהַאלְטֶען גֶעוָוארֶען אִין
לָאנְדָאן אִין אוֹיגוּסְט 1900. דָאס אִיז גֶעוֶועזֶען דֶער אוּנְווִיכְטִיגְסְטֶער, פְּרוּכְט־
לָאזֶעסְטֶער פוּן אַלֶע צִיוֹנִיסְטִישֶׁע קָאנְגְרֶעסֶען. טְהֶעאָדָאר הֶערְצְל הָאט עֶס
גוּט גֶעמֵיינְט, עֶר הָאט גֶערֶעכֶענְט, אַז דִי עֶנְגְלִישֶׁע לָארְדְס אוּן בֶּעזָאנְ־
דֶערְס דִי פְּרָאמִינֶענְטֶע עֶנְגְלִישֶׁע אִידֶען ווֶעלֶען זִיךְ פֶערְאִינְטֶערֶעסִירֶען אִין
דֶער צִיוֹנִיסְטִישֶׁער בֶּעווֶעגוּנְג, עֶס הָאט זִיךְ אָבֶּער אוֹיסְגֶעלָאזֶען גַאנְץ אַנְ־
דֶערְשׁ, קֵיין אֵיינְצִיגֶער פוּן דִי עֶנְגְלִישֶׁע מִינִיסְטָארֶען אוּן לָארְדְס אִיז נִיט
גֶעקוּמֶען זֶעהְן דֶעם קָאנְגְרֶעס.

דֶער עֶנְגְלִישֶׁער רָאטְהשִׁילְד הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט נִיט ווִיסֶענְדִיג פוּן
דֶעם קָאנְגְרֶעס אוּן זָאגַאר דֶער הוֹיפְּט־רַאבִּינֶער פוּן עֶנְגְלַאנְד, דר. אַדְלֶער,
הָאט נִיט גֶעוָואלְט ווִיסֶען פוּן דֶעם צִיוֹנִיסְטֶען־קָאנְגְרֶעס, עֶר אִיז גָאר
אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען פוּן לָאנְדָאן אִין דֶער צֵייט פוּן דֶעם קָאנְגְרֶעס.

דֶער פִיערְטֶער צִיוֹנִיסְטֶען־קָאנְגְרֶעס אִין לָאנְדָאן אִיז מִיאוּס דוּרְכְ־
גֶעפַאלֶען.

דֶער פִינְפְטֶער צִיוֹנִיסְטֶען־קָאנְגְרֶעס אִיז דַארוּם ווִיעדֶער אָפְּגֶעהַאלְ־
טֶען גֶעוָוארֶען אִין בַּאזֶעל אִין 1901. אוֹיף דִיעזֶען קָאנְגְרֶעס הָאט מֶען
גֶעגְרִינְדֶעט דֶעם אִידִישֶׁען נַאצִיָאנַאל־פָאנְד, ווֶעלְכֶען מֶען זָאל גֶעבְּרוֹיכֶען
נוּר אִין גֶעווִיסֶע צוּפֶעלֶע אוּן צוּ גֶעווִיסֶע צְוֶועקֶען.

אִין 1904 אִיז טְהֶעאָדָאר הֶערְצְל גֶעשְׁטָארְבֶּען. לֵיידֶער, צוּ יוּנְג אוּן
צוּ פְרִיה פַאר דֶעם צִיוֹנִיזְמוּס, פַאר דִי פֶערְווִירְקְלִיכוּנְג פוּן זַיין גְרוֹיסֶער
אִידֶעע. דֶער צִיוֹנִיזְמוּס אִיז צְוַואר מִיט אִיהְם נִיט גֶעשְׁטָארְבֶּען, אָבֶּער עֶר
אִיז פְלַאכֶער גֶעוָוארֶען. עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען זִיךְ צוּ שְׁפַּאלְטֶען אוֹיף

מיינונגען, שטרעבונגען, ריכטונגען און פּארטייען: אָרטהאָדאָקסישע ציוניס־טען, טעריטאָריאַליסטען, סאָציאַליסטען־ציוניסטען, טעריטאָריאַליסטען־סאָציאַ־ליסטען, נאַציאָנאַליסטען־ציוניסטען און אַנדערע ציוניסטען.

איינס אָבער האָט דאָך דער ציוניזמוס אויפגעטהאָן, ער האָט זעהר פיעל בייגעטראָגען צו דער קאָלאָניזאַציאָן פון אידען אין פּאַלעסטינאַ און צו דער ענטוויקלונג פון אַגריקולטור און אינדוסטריע אין פּאַלעסטינאַ. עס האָט אויך אויפגעוועקט דאָס נאַציאָנאַלע געפיהל פון דעם אידישען פּאָלק אין אַלע לענדער וואו זיי וואָהנען.

---

13. אידען אין אַמעריקאַ.

ווען אידען האָבען אָנגעהויבען אויסצוּוואַנדערן נאָך אַמעריקאַ, איז שווער צו זאָגען מיט בעשטימטהייט. עס איז אָבער אַ זאָנדערבאַרער פאַקט, אַז דעם 2טען אויגוסט 1492 האָט די שפּאַנישע רעגירונג אַרויס־געטריעבען די אידען פון שפּאַניען און דעם 3טען אויגוסט אָדער אַ טאָג שפּעטער איז קריסטאָפער קאָלומבוס אַוועקגעפאָהרען פון שפּאַניען און צוויי מאָנאַטען שפּעטער האָט ער ענטדעקט אַמעריקאַ, וועלכעס איז שפּע־טער געוואָרען דאָס לאַנד דער פרייהייט.

דעם 2טען אויגוסט 1492 האָבען 300,000 אידען פערלאָזען שפּאַניען, עס זיינען אָבער געבליעבען אין שפּאַניען און אין פּאָרטוגאַל מעהר אַלס 100,000 אידען, וועלכע האָבען אָנגענומען דעם קריסטליכען גלויבען נור לפנים, פאַר דער וועלט, אין זייער הארצען זיינען זיי געבליעבען אידען און שטילערהייט פלעגען זיי אָפּהיטען אַלע אידישע דינים, מנהגים און געזעצע. דיעזע אידען האָבען געהייסען מאַראַנאָס, אַנוסים, געצוואונגענע אָנצונעהמען דעם קריסטליכען גלויבען אום צו בלייבען אין זייער גע־בורטסלאַנד.

דיעזע מאַראַנאָס אָדער אַנוסים פלעגען שטענדיג זוכען אַ געלע־גענהייט אויסצוּוואַנדערן אָדער צו אַנטלויפען פון דעם ווילד־פאַנאַטישען שפּאַניען. מען בעהויפּטעט, אַז אייניגע פון דיעזע מאַראַנאָס האָבען בע־גלייטעט קריסטאָפער קאָלומבוס אויף זיין ערשטער רייזע און האָבען איהם געהאָלפען ענטדעקען אַמעריקאַ. אַ געוויסער לואיס דע טאָרעס,

װעלכער איז מיטגעפאהרען מיט קריסטאפער קאלומבוס אויף זיין ערשטער
רייזע, האט מעהר ניט געװאלט צוריקפאהרען נאך שפאניען. ער האט
זיך בעזעצט אויף דער אינזעל קובא, וואו ער האט געקענט לעבען אלס
איד און ער איז דארט געבליעבען ביז זיין טוידט.

בראזיליען איז ענטדעקט געװארען אין 1499 פון א שפאנישען שיפס־
קאפיטאן פינסאן און א יאהר שפעטער, אין 1500, פון א פארטוגעזישען
שיפסקאפיטאן פעדרא אלװארעס דע קאבראל. אויף זיין שיף האט זיך
געפונען א טיכטיגער מאטראז, גאספאר, א מאראנא, װעלכער האט בעסער
פערשטאנען װי צו פיהרען א שיף פון זיין שיפסקאפיטאן. גאספאר איז
צוריקגעקומען נאך פארטוגאל און האט דערצעהלט זיינע אידישע ברידער
וואס פאר א שעהנעס, פרוכטבארעס לאנד בראזיליען איז. די מאראנאס
האבען אנגעהויבען אויסצואוואנדערן נאך בראזיליען אנפאנגס האבען אויס־
געוואנדערט נור איינצעלנע פאמיליען, װעלכע האבען געוויס גענוג גע־
קעמפפט און גענוג געליטען אין א װעניג בעקאנטען, גאנץ װילדען לאנד.
דער איד איז אבער געדולדיג. ער האט איבערגעטראגען און איבערגעלי־
טען אלערליי שװעריגקייטען אום צו בלייבען ביי זיין גאט, ביי זיין גלוי־
בען און טראדיציאנען. זיי האבען אויסגעפארשט דאס לאנד און זיי
האבען אנגעהויבען עס צו בעארבייטען און צושיקען אין זייער אלטער
היימאטה פראדוקטען און אלערליי פריכטע, פון װעלכע מען האט אין
אייראפא קיין אידעע געהאט.

באלד האבען אנגעהויבען אויסצואוואנדערן גרעסערע גרופען מאראַ־
נאס נאך בראזיליען. זיי פלעגען אפדינגען שיפען און אויסוואנדערן אויף
זיי איינינע האבען מיטגענומען געטריידע און אנדערע פריכטע, װעלכע
וואקסען אין פארטוגאל, אין שפאניען און אויף די אינזלען ארום. האַ־
בען זיי געבראכט נאך בראזיליען און דארט זיי פערזעעט. אין 1548
האבען פארטוגעזישע מאראנאס געבראכט דעם צוקער־ראהר פון דער
אינזעל מאדעירא און האבען איהם געלאזט פלאנצען אין בראזיליען. די
אויסוואנדערונג איז געווארען אזוי שטארק, אז אין 1557 האט די פאר־
טוגעזישע רעגירונג ארויסגעגעבען א בעפעהל, אז מאראנאס טארען ניט
ארויספאהרען פון פארטוגאל. די מאראנאס אדער אנוסים האבען געמוזט
זיך ארויסגנב'ענען פון פארטוגאל, ווען זיי האבען געוואלט אויסוואנדערן
און זיי פלעגען זיך ארויסגנב'ענען. די פארטוגעזישע רעגירונג האט באן

אַרויסגעגעבען אַ צווייטען בעפעהל, אַז מאַראַנאָס טאָרען זיך ניט בעזעצען אין די פּאָרטוגעזישע קאָלאָניען אין אַמעריקא. די רעגירונג פון שפּאַניען האָט עס נאָכגעטהאָן. מען האָט אַלזאָ גערעכענט, אַז דערמיט וועט מען שוין צוריקהאַלטען די מאַראַנאָס, עס האָט זיך אָבער שפּעטער אַרויסגעוויעזען, אַז די פּאָרטוגעזישע און שפּאַנישע קאָלאָניען ווערען פערנאַכלעסיגט און פעראָרימט אָהן די מאַראַנאָס. די קאָלאָניסטען ווילען ניט בעאַרבייטען די ערד און האָבען קיין בעגריף פון האַנדעל און אינדוסטריע.

אין 1611 האָט די רעגירונג פון פּאָרטוגאַל גענומען ביי די פּאָרטוגעזישע און שפּאַנישע מאַראַנאָס 700,000 קרוסאַדאָס, אונגעפעהר 714,000 דאָללאַר, פאַר די ערלויבניס אויסצוואַנדערן נאָך אַמעריקא. די מאַראַנאָס האָבען בעצאָהלט דיעזע אונגעהויערע גרויסע סומע געלד פאַר יענע צייט און האָבען אָנגעהויבען אויסצוואַנדערן אין גרויסע מאַסען. קוים פלעגען זיי קומען אין אַמעריקא, פלעגען זיי אַראָפּוואַרפען פון זיך די פערהאַסטע מאַסקע פון קריסטענטהום און ווערען אידען. אין 1624 האָט זיך אין דער שטאָדט באַהיא, בראַזיליען, געבילדעט אַ אידישע קהלה פון די מאַראַנאָס און די קהלה האָט אויסגעבויט אַ שוהל און האָט בעצויגען ספרי־תורות און אַנדערע אידישע ספרים פון האָללאַנד. דאָס גליק האָט זיי צוגעשפּיעלט, די האָללענדישע רעגירונג האָט דאַמאָלס ערקלערט קריעג פּאָרטוגאַל און האָט אָפּגענומען בראַזיליען.

אין האָללאַנד האָט שטרענג געהערשט רעליגיאָנס־פרייהייט און די מאַראַנאָס האָבען בענוצט יעדע געלעגענהייט אַוועקצופאָהרען פון שפּאַניען און פון פּאָרטוגאַל, זיך צו בעזעצען אין האָללאַנד, אַראָפּצוואַרפען פון זיך די פערדאַמטע מאַסקע פון קריסטענטהום, ווערען אידען און לעבען נאָך זייערע אַלטע טראַדיציאָנען. עס זיינען פון זיי אַרויסגעקומען די גרעסטע אידישע געלערנטע פון דעם 16טען און 17טען יאָהרהונדערט.

ליידער, איז האָללאַנד צו קליין געווען פאַר אַזוי פיעל אידישע איינוואַנדערער. ווי ליבעראַל און ווי פריי די האָללענדישע רעגירונג איז געווען, האָט זי דאָך געקוקט קרום אויף די צו גרויסע צאָהל פון אידען, וועלכע פלעגען קומען יעדען טאָג. זי האָט געמוזט בעשרענקען די רעכטע פון אידען, ווי צום ביישפּיעל: ניט ערלויבען אידען זיך ערוואַרבען לאַנד און הייזער אין די שטעדט, ניט ערלויבען אידען זיך בעשעפטיגען

מיט אֵיינִיגֶע הַאנְדְוֶוערְקֶע און מִיט אֵיינִיגֶע צְוַויינֶען פון הַאנְדֶעל. די אִידֶען אַלֵיין הָאבֶּען עֶס אויךְ פֶּערְשְׁטַאנֶען, אַז הָאלְלַאנְד אִיז פַאר זֵיי צוּ עֶנְג, צוּ קְלֵיין, און זֵיי הָאבֶּען זִיךְ דֶערְפְרֶעהט, וֶוען הָאלְלַאנְד הָאט אָפְּ־גֶענוּמֶען אֵיינִיגֶע אִינְזְלֶען און לֶענְדֶער אִין אַמֶערִיקַא.

אִין 1642 זַיינֶען 600 אִידֶען מִיט זֵייעֶר אָנְפִּיהרֶער הָרַב יִצְחָק אַבוּהַב דֶע פָאנְסֶעקַא אַוֶועקְגֶעפָאהרֶען נָאךְ אַמֶערִיקַא און הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין דֶער שְׁטָאדְט רֶעסִיף, די הויפְּטְשְׁטָאדְט פון דֶער פְּרָאווִינְץ פֶּערְנַאמְבוּקָא אִין בְּרַאזִילְיֶען. זֵיי הָאבֶּען גֶעבִּילְדֶעט אַ אִידִישֶׁע קְהִילָּה און רַבִּי יִצְחָק אַבוּהַב דֶע פָאנְסֶעקַא אִיז דֶער עֶרְשְׁטֶער אִידִישֶׁען רַב אִין אַמֶערִיקַא. אוֹיסֶער דֶער שְׁטָאדְט רֶעסִיף הָאבֶּען זִיךְ אִידֶען בֶּעזֶעצְט אִין בַּאהִיָא, פַּארַאהִיבַא און רִיא דֶע זְשַׁאנֵאר. אִין 1654 הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען אִין בְּרַאזִילְיֶען מֶעהר אַלְס 5.000 אִידֶען.

דֶער בֶּעוואוּסְטֶער גֶעלֶערְנְטֶער און הֵייסֶער אִידִישֶׁער פַּאטְרִיאָט רַבִּי מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל הָאט גֶעוָואלְט אויסְוַואנְדֶערְן נָאךְ בְּרַאזִילְיֶען, אָבֶּער זַיינֶע גוּטֶע פְרַיינְד און דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער גֶעלֶערְנְטֶער גְרַאצִיוּס הָאבֶּען אִיהם נִיט גֶעלָאזֶען אַוֶועקְפָאהרֶען. זֵיי הָאבֶּען אִיהם גֶעבֶּעטֶען, עֶר זָאל בֶּעסֶער פָאהרֶען נָאךְ עֶנְגְלַאנְד און בֶּעטֶען אָלִיוֶוער קְרַאמְוֶועל, עֶר זָאל עֶרְלוֹיבֶּען אִידֶען זִיךְ בֶּעזֶעצֶען אִין עֶנְגְלַאנְד.

דֶער עֶרְשְׁטֶער אִידִישֶׁער גֶעלֶערְנְטֶער אִין אַמֶערִיקַא אִיז גֶעוֶוען יַעֲקֹב דֶע וֶועלָאסִינָא. עֶר אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין פֶּערְנַאמְבּוּקָא אִין 1657 און אִיז גֶעוֶוען אַ דָאקְטָאר, אַ פִילָאזָאף און אַ בֶּערִיהמְטֶער שְׁרִיפְטְ־שְׁטֶעלְלֶער.

לֵיידֶער, הָאט די גְלִיקְלִיכֶע צַייט פַאר אִידֶען אִין זִיד אַמֶערִיקַא גֶעדוֹיעֶרְט נִיט לַאנְג. הָאלְלַאנְד הָאט גֶעשְׁלָאסֶען פְרִידֶען מִיט פָּארְטוּגַאל און הָאט אִיהר צוּרִיקְגֶעגֶעבֶּען בְּרַאזִילְיֶען. עֶס זַיינֶען אַרָאפְּגֶעקוּמֶען קַאטוֹילִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע און מֶענְכֶע פון פָּארְטוּגַאל און הָאבֶּען אַיינְגֶעפִיהרְט די אִינְקְווִיזִיצְיָאן אִין בְּרַאזִילְיֶען און אִין אַלֶע לֶענְדֶער וֶועלְכֶע הָאבֶּען דַאמָאלְס גֶעהֶערְט צוּ שְׁפַּאנְיֶען. אִין 1571 הָאט מֶען פֶּערְבְּרֶענְט פִינְף אִידֶען אויפְ׳ן שַׁייטֶערְהויפֶען אִין דֶער שְׁטָאדְט מֶעקְסִיקָא. אִידֶען הָאבֶּען ווִיעדֶער גֶעמוּזְט אויסְוַואנְדֶערְן, אֵיינִיגֶע הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אויף דֶער אִינְזֶעל קוּרַאסָאָא און אויף אַנְדֶערֶע קְלֵיינֶע אִינְזְלֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען גֶעהֶערְט צוּ הָאלְלַאנְד. אֵיינִיגֶע הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אויף דֶער אִינְזֶעל יַאמַאיְקָא און

אויף באַרבאַדאָס וועלכע האָבען געהערט צו ענגלאַנד און איינינע זיינען געפאָהרען ווייטער און זיינען אָנגעקומען אין ניי אַמסטערדאַם, דאָס היינ־טיגע ניו יאָרק.

אין די שפּאַניש־אַמעריקאַנישע לענדער האָבען אידען בעקומען רע־ליגיאָנס־פרייהייט און בירגער־רעכטע ערשט אין דעם 19טען יאָהרהונדערט, עס איז דארום אויך קיין וואונדער, וואָס ביז אויף היינטיגען טאָג גע־פינען זיך ניט פיעל אידען אין די רעפובליקען פון זיד אַמעריקאַ. די איינציגע רעפובליק, וואו עס געפינט זיך יעצט אַ גרעסערע צאָהל אידען און די אידישע געמיינדען וואַקסען, איז אַרגענטינאַ וואו אידען פון רוס־לאַנד און רומעניען האָבען אָנגעהויבען זיך צו בעזעצען ערשט גאָר ניט לאַנג, אַם ענדע פון דעם 19טען יאָהרהונדערט.

אידען האָבען געקענט לעבען רוהיג, געדייהען און וואַקסען נור אין לענדער, וואו די ענגלישע שפּראַכע הערשט און וואו זיי האָבען פאָלשטענדיגע רעליגיאָנס־פרייהייט. אין נאָרד אַמעריקאַ, בעזאָנדערס אין די שטאַאַטען ביים אַטלאַנטישען וועלט־מעער, וואוהין עס זיינען געקומען פיעלע מענשען נור אום צו קענען דיענען גאָט, ווי זיי ווילען, האָבען אויך די אידען געקענט געפינען רוהע און זיכערהייט. די גרעסטע און בליהענדסטע אידישע קאָלאָניען געפינען זיך דארום אין נאָרד אַמעריקאַ, אין זיד אַפריקאַ, אין אויסטראַליען און אין די לענדער וועלכע געהערן צו ענגלאַנד אָדער וואו די ענגלישע שפּראַכע איז די הערשענדע.

אין די פעראייניגטע שטאַאַטען געפינט זיך יעצט די גרעסטע צאָהל אידען און דארום איז אויך זייער געשיכטע די אינטערעסאַנטעסטע און די אַם מייסטען בעלעהרענדע.

אָנפאַנגס סעפּטעמבער 1654 זיינען אָנגעקומען אין ניי אַמסטער־דאַם (היינט ניו יאָרק) עלף אידישע פאַמיליען, וועלכע זיינען בעשטאַנען פון 27 נפשות, מענער, פרויען און קינדער. זיי זיינען אַנטלאָפען פון באַהיאַ, בראַזיליען, וואו די פאַנאַטישע פּאָרטוגעזישע מענכע האָבען איינ־געפיהרט די אינקוויזיציאָן. ניי אַמסטערדאַם האָט דאַמאָלס געהערט צו האָללאַנד, וואו עס האָט געהערשט רעליגיאָנס־פרייהייט.

מען האָט זיי צוואַר אַריינגעלאָזען אין ניי אַמסטערדאַם, אָבער דער האָללענדישער גובערנאַטאָר האָט אַזוי פיינד געהאַט אַ אידען, אַז ער האָט געשריעבען צו דער רעגירונג אין האָללאַנד, אַז עס וואָלט

גְלַייךְ גֶעוֶוען, אַז מֶען זָאל מֶעהר קֵיין אִידֶען נִיט אַרַיינְלָאזֶען. מֶען הָאט
אִיהם אָבֶּער גֶעעֶנְטְפֶערְט, אַז אִין הָאלְלַאנְד אוּן אִין דִי לֶענְדֶער, וֶועלְכֶע
גֶעהֶערֶן צוּ הָאלְלַאנְד מַאכְט מֶען קֵיין אוּנְטֶערְשִׁיעד צְווִישֶׁען אִידֶען אוּן
נִיט אִידֶען. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט דֶער הָאלְלֶענְדִישֶׁער גוּבֶּערְנַאטָאר פוּן
נַיי אַמְסְטֶערְדַאם אוּן דִי לֶענְדֶער אַרוּם גֶעטְהָאן אַלֶעס, וָואס עֶר הָאט
גֶעקֶענְט אִים צוּ בֶּעלֵיידִיגֶען אוּן צוּ דְרִיקֶען דִי עֶרְשְׁטֶע אִידִישֶׁע אַיינְ־
וַואנְדֶערֶער. עֶר הָאט זֵיי אַזוֹי פֶערְבִּיטֶערְט דָאס לֶעבֶּען, אַז אֵיינִיגֶע זַיי־
נֶען אַוֶועקְגֶעפָאהרֶען פוּן נַיי אַמְסְטֶערְדַאם אוּן הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין
אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט, בֶּעזָאנְדֶערְס אִין נְיוּ פָארְט, וֶועלְכֶע גֶעהֶערְט הַיינְט צוּ
דֶעם שְׁטַאאַט רָהאוּד אַיילַאנְד.

דִי הֶערְשַׁאפְט פוּן דִי הָאלְלֶענְדֶער אִיבֶּער דִיעזֶע גֶעגֶענְדֶען הָאט
גֶעדוֹיעֶרְט נִיט לַאנְג. צֶעהן יָאהר שְׁפֶּעטֶער נָאךְ דִי עֶרְשְׁטֶע אַיינְוַואנְדֶער־
רוּנְג פוּן עֶלְף אִידִישֶׁע פַאמִילְיֶען אוּן צְוַואר אִין 1664, הָאט שׁוֹין עֶנְגְלַאנְד
אָפְּגֶענוּמֶען דִיעזֶע לֶענְדֶער אוּן פוּן נַיי אַמְסְטֶערְדַאם אִיז גֶעוָוארֶען נְיוּ
יָארְק. דִי אִידֶען הָאבֶּען אוֹיפְגֶעאַטְהֶעמְט פְרַייעֶר, מֶען הָאט זֵיי עֶרְלוֹיבְּט
צוּ וָואהנֶען אִיבֶּעראַל אוּן צוּ הַאנְדְלֶען מִיט וָואס זֵיי ווִילֶען.

שׁוֹין אִין דִי עֶרְשְׁטֶע פָאאָר יָאהר נָאךְ זֵייעֶר אַיינְוַואנְדֶערוּנְג אִין
נַיי אַמְסְטֶערְדַאם הָאבֶּען אֵיינִיגֶע אִידֶען זִיךְ אַרוֹיפְגֶעאַרְבֵּייטֶעט אוּן הָאבֶּען
זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט זֵייעֶרֶע פֶעאִיגְקֵייטֶען צוּ עֶנְטְווִיקְלֶען דֶעם הַאנְדֶעל
פוּן דֶעם לַאנְד, אָבֶּער עֶרְשְׁט זַייט עֶנְגְלַאנְד הָאט אָפְּגֶענוּמֶען דִיעזֶע לֶענְ־
דֶער, הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ שְׁפִּיעלֶען אַ ווִיכְטִיגֶע רָאלֶע אִין דִי עֶנְגְ־
לִישֶׁע קָאלָאנְיֶען. אִין 1664 הָאט אַ אִיד מִיטְ'ן נָאמֶען הַיינְרִיךְ בְּרַאזֶער,
וֶועלְכֶער הָאט גֶעהַאט דְרַיי זִיהן: אַבְרָהָם, יִצְחָק אוּן יַעֲקֹב, שׁוֹין גֶעהַאט
הַייזֶער אִין דִי גֶעשֶׁעפְטְס־גַאסֶען פוּן נְיוּ יָארְק. אִין 1665 הָאט אַ אִידִישֶׁע
פְרוֹי מִרְיָם יַעֲקֹב'ס אָדֶער אוֹיף עֶנְגְלִישׁ מֶערִי דְזֵשֵׁייקָאבְּס גֶעקוֹיפְט אַ הוֹיז
פַאר 1,000 דָאלְלַאר. אִין יֶענֶער צַייט אִיז דָאס גֶעוֶוען פִיעל גֶעלְד.

אִין 1700 הָאט דֶער עֶנְגְלִישֶׁער גוּבֶּערְנַאטָאר פוּן נְיוּ יָארְק גֶעשְׁרִיעֶ־
בֶּען דֶער עֶנְגְלִישֶׁער רֶעגִיערוּנְג אִין לָאנְדָאן, אַז גֶעלְד אִיז גֶעוָוארֶען זֶעהר
טְהַייעֶר. מֶען פָארְדֶערְט פַאר מְזוּמָן גֶעלְד זֶעהר הוֹיכֶע פְּרָאצֶענְטֶען אוּן
וֶוען דְרַיי אִידֶען וָואלְטֶען אִיהם נִיט אוֹיסְגֶעבָארְגְט דָאס נֶעטְהִיגֶע גֶעלְד,
וָואלְט עֶר נִיט גֶעהַאט מִיט וָואס צוּ בֶּעצָאהלֶען דִי סָאלְדַאטֶען אוּן עֶר
וָואלְט זִיךְ גֶעפוּנֶען אִין אַ זֶעהר שְׁלֶעכְטֶע לַאגֶע. עֶר בֶּעט דַארוּם דִי

רעגיערונג, זי זאל איהם שיקען מזומן געלד פאר זיינע סאלדאטען און
פאר די רעגיערונגס־בעאמטע אין פאראוים.

אין דיעזע 46 יאהר, פון 1654 ביז 1700, זיינען אבער צוגעקומען
פיעלע אידען פון האללאנד און פון ענגלאנד און האבען זיך בעזעצט
אין די ענגלישע קאלאניען פון נארד אמעריקא. א גרעסערע איינוואנדער־
רונג פון אידען אין די פעראייניגטע שטאאטען האט זיך אנגעפאנגען
ערשט אין דעם צווייטען פיערטעל פון דעם 18טען יאהרהונדערט. אין
1433 האבען עטליכע אידישע פאמיליען זיך בעזעצט אין סאוואנאה, אין
דעם איצטיגען שטאאט דזשארדזשיא. אין 1758 האבען אידען זיך בע־
זעצט אין דעם שטאאט פענסילווייניא און אין דעם שטאאט אהיא. עס
האבען אנגעהויבען צו קומען אידען פון דייטשלאנד און פון אנדערע
לענדער אין איירופא.

אמעריקא איז אבער דאמאלס געווען נאך אזוי וועניג בעקאנט אין
איירופא, אז עס זיינען געקומען ניט פיעל אידען. אין 1800, ווען מען
האט געמאכט די צווייטע פאלקס־צעהלונג אין די פעראייניגטע שטאאטען
האבען זיך געפונען אין דיעזע לענדער אונגעפעהר נור 3,000 אידען. די
אידען פון רוסלאנד און פוילען האבען נור געוואוסט, אז עס איז ערגעץ
גאנץ ווייט דא א לאנד אמעריקא. קיינער האט ניט געוואלט ריזיקירען
צו מאכען א לאנגע רייזע אויף׳ן מעער און צו קומען אין א לאנד, וואו
זיי האבען ניט פערשטאנען די שפראכע און מען איז ניט געווען בע־
קאנט מיט די זיטען און געברויכע. דער איד פון רוסלאנד און פוילען
האט אויך מורא געהאט אויסצואוואנדערן נאך אמעריקא, ווייל ער וועט
דארט ניט קענען אפהיטען אידישקייט, ער וועט מוזען לעבען צווישען
ניט אידען.

נאך דער רעוואלוציאן אין דייטשלאנד אין 1848 האבען פיעלע
דייטשע אידען, וועלכע זיינען געווען פערמישט אין דער רעוואלוציאן און
זיי האבען מורא געהאט פאר שטרענגע שטראפען, אנגעהויבען צו אנט־
לויפען נאך אמעריקא און זיי האבען געגרינדעט אידישע געמיינדען אין
פיעלע שטעדט. נאך דעם פוילישען מיאטעזש אין 1862 האבען איינינגע
אידען, וועלכע זיינען געווען פערמישט אין מיאטעזש, געמוזט אנטלויפען
נאך אמעריקא.

ביי דעם אלעמען און טראטץ דעם אלעמען האבען זיך נאך אין

1880 גֶעפוּנֶען אִין אַלֶע פֶערְאֵייניגְטֶע שְׁטַאאַטֶען נוּר אוּנְגֶעפֶעהר 400,000
אִידֶען. פוּן דִיעזֶער צָאהל הָאבֶען 125,000 גֶעווָאהנְט אִין נְיוּ יָארְק.

דֶער גְרוֹיסֶער שְׁטְרָאם פוּן דֶער אִידִישֶׁער אַיינְוַואנְדֶערוּנְג נָאךְ אַמֶע־
רִיקַא הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִין 1882, נָאךְ דֶעם טוֹידְט פוּן קֵייזֶער אַלֶעקְ־
סַאנְדֶער דֶעם צְווֵייטֶען הָאבֶען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִין רוּסְלַאנְד דִי פָּאגְרָאמֶען
אוּן שְׁרֶעקְלִיכֶע פֶערְפָאלְגוּנְגֶען אוֹיף אִידֶען. דִי פָּאגְרָאמֶען אִין בַּאלְטַא,
יֶעלִיסַאווֶעטְגְרַאד, אָדֶעסַא אוּן אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט, דִי שְׁטְרֶענְגֶע מַאי־גֶעזֶעצֶע
וֶועלְכֶע גְרַאף אִיגְנַאטְיֶעוו הָאט גֶעמַאכְט פַאר אִידֶען אִין 1882, הָאבֶען
בּוּכְשְׁטֶעבְּלִיךְ גֶעצְווּאוּנְגֶען דִי אִידֶען פוּן רוּסְלַאנְד אוֹיסְצוּוואַנְדֶערְן. מֶען
הָאט זֵיי גֶעטְרִיעבֶּען פוּן רוּסְלַאנְד אוּן מֶען טְרַייבְּט זֵיי נָאךְ הַיינְט.

אוֹיךְ אִין רוּמֶענְיֶען הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוּנְטֶערְדְרִיקוּנְגֶען אוּן פֶערְ־
פָאלְגוּנְגֶען אוֹיף אִידֶען אוּן דִי רוּמֶענִישֶׁע אִידֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט אוֹיסְוַואנְ־
דֶערְן אִין דָאס לַאנְד דֶער פְרַייהַייט, אִין אַמֶערִיקַא.

דִי סְטַאטִיסְטִיק פוּן דֶער אַמֶערִיקַאנִישֶׁער רֶעגִירוּנְג וַוייזְט אוֹיף, אַז
פוּן 1881 בִּיז 1886 הָאבֶּען אַיינְגֶעוַואנְדֶערְט אִין אַמֶערִיקַא 114,000 רוּסִישֶׁע
אוּן רוּמֶענִישֶׁע אִידֶען. עֶס זַיינֶען גֶעקוּמֶען אִידֶען מִיט פַאמִילְיֶען, עֶס זַיי־
נֶען גֶעקוּמֶען אִידֶען אָהן פַאמִילְיֶען, עֶס זַיינֶען גֶעקוּמֶען יוּנְגֶע לַייט אוּן
מֶענְשֶׁען פוּן מִיטֶעלֶע יָאהְרֶען. צוּר עֶהְרֶע אוּן צוּם שְׁטָאלְץ פוּן דֶעם יוּ־
דֶענְטְהוּם מוּז מֶען זָאגֶען, אַז דִי דַייטְשֶׁע אוּן פָּאלְנִישֶׁע אִידֶען, וֶועלְכֶע
הָאבֶּען זִיךְ פְרִיהֶער בֶּעזֶעצְט אִין אַמֶערִיקַא אוּן הָאבֶען זִיךְ אַרוֹיפְגֶעאַרְ־
בֵּייטֶעט, הָאבֶען אוֹיפְגֶענוּמֶען זֵייעֶרֶע אוּנְגְלִיקְלִיכֶע בְּרִידֶער פוּן רוּסְלַאנְד אוּן
רוּמֶענְיֶען מִיט אָפֶענֶע אַרֶעמְס אוּן הָאבֶען גֶעטְהָאן אַלֶעס, וָואס זֵיי הָאבֶּ־
בֶּען גֶעקֶענְט צוּ הֶעלְפֶען אוּן צוּ שְׁטִיצֶען דִי אִימִיגְרַאנְטֶען. אוֹיךְ דָאס
אַמֶערִיקַאנִישֶׁע פָאלְק הָאט מִיטְלֵייד גֶעהַאט מִיט דִי אוּנְגְלִיקְלִיכֶע אִידֶען
פוּן רוּסְלַאנְד אוּן רוּמֶענְיֶען.

דֶער גֶעלֶערְנְטֶער אוּן שְׁרִיפְטְשְׁטֶעלֶער מִיכָאֵל הַאלְפֶערִין, וֶועלְכֶער
אִיז אַלֵיין אַנְטְלָאפֶען פוּן אוּנְגַארְן נָאךְ דֶער רֶעווָאלוּצְיָאן פוּן 1848, הָאט
בֶּעזָאנְדֶערְס זֶעהר פִיעל גֶעטְהָאן פַאר זַיינֶע אוּנְגְלִיקְלִיכֶע בְּרִידֶער. אָנְפַאנְגְס
הָאט מֶען גֶעוָואלְט זֵיי קָאלָאנִיזִירֶען, זֵיי בֶּעזֶעצֶען אוֹיף רֶעגִירוּנְגְס־לַאנְד
אִין אָרֶעגַאן אוּן אַנְדֶערֶע וֶועסְט־שְׁטַאאַטֶען.

דִי קָאלָאנְיֶען זַיינֶען אָבֶּער נִיט גֶעלוּנְגֶען. דֶער הַאס אוּן דִי פָּאְרְ־
אוּרְטְהֵיילֶע גֶעגֶען אִידֶען אִין אֵייְרָאפַּא אִין אַ צַייט פוּן פִיעלֶע יָאהְרְהוּנְדֶערְטֶע

האבען דערווייטערט דעם אידען פון לאנד־ארבייט און האבען איהם גע־
מאכט אונפעהיג צו בעארבייטען די ערד. פון רוסלאנד זיינען אויך גע־
קומען פיעלע יונגע לייט, וועלכע האבען גענאסען א העכערע בילדונג
און זיי האבען שוין ניט געקענט טהאן די שווערע ארבייטען, וועלכע
אן אמעריקאנער פארמער מוז טהאן. די אידישע־אקערבוי קאלאניען אין
אמעריקא זיינען דארום ניט געלונגען. פיעלע קאלאניסטען האבען זיך
אומגעקערט נאך ניו יארק און אנדערע גרויסע שטעדט.

פאר דעם אידען זיינען געבליעבען אפען דריי וועגען: ארבייט
אדער בעשעפטיגונג מיט האנדווערקע, לערנען און האנדעל. די רוסיש־
פוילישע און די רומענישע אידען זיינען אויך געגאנגען אויף דיעזע דריי
וועגען און האבען זיך אין יעדער בעציהונג אויסגעצייכענט. עס געפינען
זיך יעצט פיעלע אידישע דאקטוירים, אדוואקאטען, געלערנטע שריפט־
שטעלער, פארשער פון נאטור וויסענשאפטען, פראפעסארען אין אלע
אוניווערזיטעטען, ריכטער און שטאאטסמענער. בעזאנדערס אויסגעצייכענט
האבען זיך די דייטשע, רוסיש־פוילישע און רומענישע אויף דעם ברייי־
טען וועג פון האנדעל און אינדוסטריע. זיי זיינען יעצט די רייכסטע
און די פעהיגסטע פאבריקאנטען, בעזאנדערס פון קליידער, און די גרעס־
טע קויפלייטע.

מען האט געגרינדעט האנדווערקס שולען, וועלכע האבען ארויס־
געגעבען טיכטיגע טעכניקער און מעכאניקער. דער אידישער ארבייטער
אין אמעריקא איז ציוויליזירט און ער ווייס ווי צו פארדערן זיינע
רעכטע אלס מענש און אלס בירגער. ער לאזט זיינע קינדער לערנען
און ער גיט זיי די בעסטע ערציהונג. די אידישע ארבייטער ארגאני־
זאציאנען אין אמעריקא האבען א גרויסע וויכטיגקייט און בעדייטונג. זיי
שפיעלען זאגאר א ראלע אין דער אינערע פאליטיק פון דעם לאנד.

אידען אין אמעריקא האבען פאר זיך א גלענצענדע צוקונפט. עס
געפינען זיך יעצט אין די פעראייניגטע שטאאטען אונגעפעהר צוויי מיל־
יאן אידען. דאס לאנד איז גרויס און רייך, עס איז נאך דא גענוג
פלאץ פאר אלע אידען פון רוסלאנד, עסטערייך און רומעניען.

אין דער נייעסטער צייט האבען זיך אידען גענומען אויך צו לאנד
ארבייט און אין פיעלע שטאאטען געפינען זיך יעצט דערפער און שטעדט־
לעך פון אידישע פארמערס. עס האבען זיך גענומען צו לאנד ארבייט

אידען, וועלכע זיינען געוועזען געוואהנט דערצו אין רוסלאנד און רומעניען און דארום איז עס אויך דא געלונגען. פיעלע אידישע פארמערס האבען זיך ארויפגעארבייטעט און מען קען ערווארטען, אז אין א קורצע צייט וועלען אידען אין אמעריקא שפיעלען א וויכטיגע ראלע אין דער אגרי־קולטור.

14. אידען אין אויסטראליען.

אויסטראליען, דער פינפטער וועלט־טהייל, איז אן ענגלישע קאלאניע. עס געהערט צו ענגלאנד און די הערשענדע שפראכע איז ענגליש. עס איז צוואר א יונגע קאלאניע, אבער די פרייעסטע און ליבעראלסטע קאלאניע. אין אויסטראליען האט מען קיין מאל ניט געוואוסט פון פעלקער־פיינדשאפט און פון רעליגיאנס־פערשיעדענהייט. אלע מענשען זיינען גלייך, אלע האבען גלייכע רעכטע און גלייכע פפליכטען. אויסטראליען איז אין איינער בעציהונגען פיעל פרייער פון ענגלאנד און פון די פערייניגטע שטאאטען.

אויסטראליען איז אלזא דער בעסטער און זיכערסטער ארט פאר אידען, וועלכע מען פערפאלגט און אונטערדריקט אין אנדערע לענדער. אויסטראליען איז אבער ווייניג בעקאנט דעם געוועהנליכען אידען פון אייראפא, אויסער דעם איז עס אזוי ווייט פון די אידישע צענטרען אין אייראפא, אז די רייזע אהין קאסט צו טהייער און דער ארימער איד קען גאר ניט בעשטרייטען די הויכע רייזע קאסטען. נור אין לאנדאן און איינער אנדערע ענגלישע פארט־שטעדט קען מען בעקומען א שיף וועלכעס געהט דירעקט נאך אויסטראליען און די רייזע געדייערט 5 — 6 וואכען. עס איז דארום קיין וואונדער, וואס עס געפינען זיך אין אויסטראליען אזוי ווייניג אידען.

נאך די נייעסטע סטאטיסטישע פארשונגען געפינען זיך יעצט אין אויסטראליען 17 — 18 טויזענד אידען. די געשיכטע פון אידען אין אויסטראליען איז זעהר דונקעל. דאס ערשטע היסטארישע דאקומענט איבער אידען אין אויסטראליען געפינט זיך אין דער סטאטיסטיק פון דער שטאדט סידני, די הויפטשטאדט פון דער פראווינץ ניו־סאוטה־וועילס. אין 1817

האבען זיך געפונען אין סידני 20 אידען, אויב 20 פאמיליען אדער 20 זעעלען, שטעהט ניט אין דעם דאקומענט. דאגעגען שרייבט דאס דאקו־מענט גאנץ דייטליך, אז דיעזע 20 אידען זיינען געווען ניט גוט בעקאנט מיט די לעהרן פון זייערע עלטערן, אבער זיי האבען שטרענג אפגעהיט אלע אידישע פייערטעג און בעזאנדערס דעם שבת. אין 1820 האבען זיי זיך ערווארבען א „בית־החיים”. די קריסטליכע געמיינדע האט זיי גע־שענקט א שטיקעל פלאץ אויף איהר בעערדיגונגס־גרונד. זיי האבען אבער ניט געהאט קיין שוהל און קיין בית־תפלה, נור צוויי מאל אין יאהר, ראש השנה און יום כפור פלעגען זיי זיך פערזאמלען ביי איינעם פון זיי און פלעגען האלטען גאטעס־דינסט.

אין 1827 — 1828 זיינען אנגעקומען אין סידני אנגעזעהענע אידישע קויפלייטע, וועלכע האבען געזוכט צו פערבעסערן די רעליגיעזע און סאָ־ציאלע לאגע פון דער אידישער קאלאניע. א געוויסער פ. כהן האט אפ־געגעבען זיין הויז פאר א בית־תפלה, וואו מען פלעגט זיך צונויפקומען יעדען שבת און יעדען יום־טוב און דאווענען נאך די אלטע אידישע מנהגים, אבער ערשט אין 1830 האבען די אידען פון סידני איינגעלאדען א רב פון אייראפא. רבי אהרון לעווי איז געווען א דין אין א אידישע געמיינדע אין אייראפא. ער האט באלד געזעהן, אז מען זאל בעציהען א ספר תורה, ביז אהער האבען זיי געהאט נור א געדרוקטען חומש און זעהר ווייניג סידורים.

אין 1831 איז געקומען נאך סידני יעקב מאנטעפיארע, א פערוואנ־דטער פון סער מאזעס מאנטעפיארע, ער האט שוין געטהאן אלעס מעגליכע אום צו גרינדען א געמיינדע און צו בויען א עכטע שוהל ווי ביי די אידען אין אייראפא, מען האט אויך בעצויגען פון ענגלאנד א גע־וויסען רבי ראזו, וועלכער איז געוואָרען חזן, שוחט און מוהל ביי דער נייער אידישער געמיינדע.

אביסעל שפעטער האבען אידען אנגעהויבען זיך צו ארגאניזירען אין דער פראווינץ וויקטאריא, בעזאנדערס אין די שטעדט מעלבורן, גי־לאנג, בענדיגא און סענטקילדא. פיעל שפעטער אין דער הויפטשטאדט פון אויסטראליען — אדעלעאיד.

דער טהעטיגסטער מאן אין דיעזער געמיינדע איז ווידער געווען יעקב מאנטעפיארע, וועלכער האט געגרינדעט בענק אין אלע גרויסע

שטעדט פון אויסטראליען. וואהרשיינליך האט סער מאזעס מאנטעפיארע אנטהייל גענומען אין דיעזע בענק און אין די פינאנס־געשעפטען פון אויסטראליען, די מאנטעפיארע־בענק האבען זיך ערווארבען דאס העכסטע צוטרויען ביי אידען און ניט אידען.

די אידישע געמיינדע אין אדעלעאיד איז געווען און איז נאך היינט די אמבעסטען איינגעריכטעטע און אמבעסטען פערוואלטעטע. אויסער א רב און א פרעדיגער, א חזן, א שוחט און א מוהל, האט זי אויך געהאט אידישע שולען פאר קינדער און אידישע וואלטהעטיגע אנשטאלטען. עס איז וואהר, אז כמעט אלע אידען פון אויסטראליען זיינען גוט אפ. דאס לאנד איז רייך און עס איז דא גענוג געלעגענהייטען צו פערדיענען און צו מאכען א לעבען, עס קומען אבער דאך פאר פעללע, ווען די געמיינדע מוז העלפען און שטיצען אן אונגליקליכען. בעזאנדערס נויטהווענדיג איז א גוטעס האספיטאל און דאס האבען זיך פערשאפט די אידען פון אדעלעאיד. זעהר ניצליך און זעהר וואלטהעטיג איז אויך די „דזשואיש בענעפיט ענד מעדיקאל אסאסיאיישאן", א פעראיין, וועלכער בעזארגט ארימע מענשען מיט מעדיצינישע הילפע אין דער צייט פון א קראנקהייט און מיט קראנקען־בענעפיט. געגרינדעט האט דיעזען פעראיין א אידישער ריכטער, סאלאמאן סאנדערס און אין 1904 האט דיעזער פעראיין געהאט א קאפיטאל פון 1,000 פונט סטערלינג.

פיעלע אידען פון אדעלעאיד זיינען געווען און זיינען נאך היינט ריכטער, אסעמבלימען און פארשטעהער פון האנדעלס־קאמערן און פינאנס־געזעלשאפטען. אידישע פרויען האבען געבילדעט א ליידיעס בענעוואלענט סאסייעטי אדער א פרויען וואלטהעטיגקייטס פעראיין. אידישע יונגע־לייט האבען געגרינדעט א ליטעראטור פעראיין. די אידען אין אויסטראליען זיינען אלזא טהעטיג, געבילדעט און צייכענען זיך אויס אין אלע צווייגען פון קענען, וויסען, וואלטהעטיגקייט און עכט אידישע שטרעבונגען.

א געוויסער וו. ל. סאלאמאן, א געלערנטער איד פון ענגלאנד, האט אויסגעפארשט א גאנץ ווילדע געגענד אין אויסטראליען און האט געוויעזען דעם פארלאמענט פון אויסטראליען, אז מען קען דארט גרינדען קאלאניען פון אימיגראנטען, ווייל דאס לאנד איז זעהר פרוכטבאר. א געוויסער מ. וו. לאזארוס פון בענדיגא, בעקאנט אין אויסטראליען אונטער דעם נאמען בענדיגא לאזארוס, האט ענטוויקעלט די אויסגראבונג פון

ערד־קוילען, „קאול־מיינינג" אין דער פראווינץ וויקטאריא. ער איז אליין רייך געווארען און האט רייך געמאכט די פראווינץ מיט זיינע ערד־קוי־לען. אנאנדער איד מ. דייוויס האט בעשאפען דעם האלץ־האנדעל פון דער פראווינץ וויקטאריא. עס איז פאר איהם קיינעס ניט איינגעפאלען, אז פיעלע סארטען האלץ פון דיעזער פראווינץ קענען ווערן א געגענ־שטאנד פון האנדעל אין אייראפא, ווייל זיי זיינען גוט אלס בוי־האלץ פאר געביידען און שיפען און אלס מעבעל־האלץ. ער איז געוועזען דער ערשטער, וועלכער האט געשיקט א לאדונג פון אויסטראלישעס האלץ נאך לאנדאן און מען האט עס דארט צוכאפט. מ. דייוויס איז געווארען דער רייכסטער האלץ־הענדלער אין גאנץ אויסטראליען.

א איד מיט'ן נאמען בארנעט לעווי האט געגרינדעט דאס ערשטע ענגלישע טהעאטער אין אויסטראליען. ער האט בעצויגען אקטיארען פון ענגלאנד און האט אויפגעפיהרט ענגלישע דראמען און קאמעדיען אין אלע גרויסע שטעדט פון אויסטראליען.

אין גאנץ אויסטראליען מיט די אינזלען ארום געפינען זיך עפעס מעהר אלס 5 מיליאן איינוואהנער, פון זיי זיינען עפעס מעהר אלס 20,000 אידען.

אידען אין אויסטראליען האבען א גלענצענדע צוקונפט. דאס לאנד איז נאך ניי, ניט שטארק ענטוויקעלט און עס איז נאך דא פלאץ פאר פיעלע מיליאנען מענשען, וועלכע קענען דארט לעבען רוהיג און גליקליך.

.15 אידען אין זיד־אפריקא.

ווען אידען האבען זיך בעזעצט צוערשט אין זיד־אפריקא, איז שווער צו זאגען גאנץ גענוי. דער ענגלישער רייזענדער און פארשער מאוטש האט אין 1871 אויסגעפונען אין מאשאנא־לאנד די רואינען פון א גרויסער שטאדט און פון אלטע, פערנאכלעסיגטע און פערווילדעטע גאלד־גרובען. נאך זיין מיינונג זיינען דאס די רואינען פון דעם לאנד אופיר, וואוהין שלמה המלך און חירם מלך צור פלעגען שיקען שיפען מיט מענשען צו גראבען אדער צו קויפען גאלד און טהייערע שטיינער.

דער ענגלישער שריפטשטעלער רידער האגארד האט דערפון געמאכט א ראמאן „קינג סאלאמאנס מיינס“, די גאלד־גרובען פון שלמה המלך.

דאס זיינען אבער פערמוטהונגען און פאנטאזיען. װאהרשיינליך איז עס אבער, אז װען די האללענדער האבען אפגענומען קאפלאנד אין 1652 און האבען דארט געגרינדעט די ערשטע האללענדישע קאלאניע, זיינען איינינע פון די שפאניש־פארטוגעזישע אידען, װעלכע האבען געװאהנט אין האללאנד, געקומען מיט די האללענדישע שיפען אום צו זעהן, אויב מען קען זיך דארט בעזעצען און אויב מען קען דארט האנדלען מיט די פראדוקטען פון דעם לאנד. דאס לאנד איז אבער דאמאלס געװען זעהר ארים, װילד און קיינער האט נאך ניט געטרוימט פון די אונגעהויערע רייכטהימער פון דיעזען לאנד. די האללענדישע קאלאניסטען האבען אויך ניט געװאלט ליידען אין זייער לאנד אידען און קאטאליקען. מיר געפינען, אז ערשט אין 1804 האט דער האללענדישער גובערנאטאר פון דער קאפ־קאלאניע ערקלעהרט פאלשטענדיגע רעליגיאנס־פרייהייט פאר אלע איינ־װאהנער. די האללענדישע רעגיערונג האט אבער נאכדעם שוין ניט לאנג געדויערט. שוין אין 1806 האבען די ענגלענדער אפגענומען קאפלאנד און האבען א נאמען געגעבען די הויפטשטאדט קייפטאון.

ערשט אונטער דער ענגלישער רעגיערונג איז איינגעפיהרט געװאר־ען פאלשטענדיגע רעליגיאנס־פרייהייט און ענגלישע און האללענדישע אי־דען האבען אנגעהויבען צו קומען נאך זיד־אפריקא. די נעמען פון די ערשטע אידען, װעלכע זיינען געקומען אין זיד־אפריקא אין 1820 אדער 1821 זיינען געװעזען בנימין נארדען און שמעון מארקוס. מיר געפינען אבער אויך לעבען זייערע נעמען אויך די נעמען פון דריי ברידער, יוליוס, אדאלף און דזשיימס מאזענטהאל פון דייטשלאנד אדער עסטערייך. זייער איינגערער ברודער איז געװען דער בעריהמטער דראמאטיקער און דיכטער סאלאמאן הערמאן מאזענטהאל. די מאזענטהאלס האבען ענטװיקעלט דעם האנדעל און די אינדוסטריע פון דער יונגער קאלאניע. איינער פון זיי איז געפאהרען נאך אזיען און האט געבראכט 30 אנגארא־ציעגען, װעלכע האבען אזא לאנגע און אזא װייכע װאל, אז מען מאכט פון איהר מאהער, א שטאף, װעלכער איז װייך און גלאנצט װי זייד. זיד־אפריקא גיט יעצט ארויס מעהר אלס די העלפט מאהער, װעלכע װערט פארבריי־צירט אין דער גאנצער װעלט.

צְווייא הָאלְלֶענְדִישֶׁע אִידֶען, אַהֲרֹן און דָנִיאֵל דֶע־פַּאס, זַיינֶען גֶעוֶוען
דִי עֶרְשְׁטֶע צוּ הַאלְטֶען שְׁטְרוֹיסֶען אויף זֵייעֶרֶע פַּארְמֶס אוּם צוּ בֶּעקוּמֶען
פוּן זֵיי דִי טְהֵייעֶרֶע שְׁטְרוֹיספֶּעדֶערְן. זֵיי זַיינֶען אויך גֶעוֶוען דִי עֶרְשְׁטֶע,
וֶועלְכֶע הָאבֶּען גֶעלָאזֶען בּוֹיעֶן שִׁיפֶען אִין קֵייפְּטַאוּן און הָאבֶּען גֶעפִיהרְט
אַ גְרוֹיסֶען הַאנְדֶעל מִיט דִי פְּרָאדוּקְטֶען פוּן דֶער קָאפ־קָאלָאנְיֶע.

אַם אִינְטֶערֶעסַאנְטֶעסְטֶען אִיז דִי גֶעשִׁיכְטֶע פוּן אַ אִידֶען נְתַנְאֵל
אַייזִיקְס. עֶר אִיז גֶעקוּמֶען נָאךְ זִיד־אַפְרִיקַא אִין 1825 און עֶר הָאט אָנְ־
גֶעהוֹיבֶּען אוֹיסְצוּפָארְשֶׁען יֶענֶע לֶענְדֶער, בֶּעזָאנְדֶערְס דָאס לַאנְד נַאטַאל אִין
אָסְט זִיד־אַפְרִיקַא. אִין יֶענֶער צֵייט הָאט גֶעהֶערְשְׁט אִיבֶּער דִי זוּלוּ־פֶעלְ־
קֶער אַ זֶעהר קְרִיעגֶערִישֶׁער קֶענִיג מִיט דֶעם נָאמֶען טְשָׁאקַא. מֶען רוּפְט
אִיהם דֶער שְׁוַוארְצֶער נַאפָּאלֶעאָן פוּן זִיד־אַפְרִיקַא און עֶר אִיז אוֹיךְ גֶעוֶ־
וֶוען אַ סָארְט נַאפָּאלֶעאָן. דִי עֶנְגְלֶענְדֶער הָאבֶּען מוֹרָא גֶעהַאט פַאר אִיהם
און הָאבֶּען בֶּעסֶער גֶעשְׁלָאסֶען מִיט אִיהם פְרִידֶען. מִיר ווֵייסֶען יֶעצְט
נִיט גֶענוֹי, ווִי אַזוֹי נְתַנְאֵל אַייזִיקְס אִיז בֶּעקַאנְט גֶעוָוארֶען מִיט דִיעזֶען
שְׁוַוארְצֶען נַאפָּאלֶעאָן און וָואס עֶר הָאט גֶעטְהָאן פַאר אִיהם, מִיר הָאבֶּען
אָבֶּער אַ דָאקוּמֶענְט פוּן דִיעזֶען קֶענִיג פוּן דֶעם 17טֶען סֶעפְּטֶעמְבֶּער
1828, אִין וֶועלְכֶען עֶר שֶׁענְקְט דֶעם אִידֶען נְתַנְאֵל אַייזִיקְס אַ שְׁטְרֶעקֶע
לַאנְד פוּן 100 מַייל דִי לֶענְג און דִי בְּרֵייט לֶעבֶּען דֶער בּוּכְטֶע פוּן דֶע־
לַאגָאָא, אִיהם, זַיינֶע קִינְדֶער און זַיינֶע קִינְדֶס־קִינְדֶער. עֶר שֶׁענְקְט אִיהם
דָאס לַאנְד מִיט אַלֶע אַיינְוואהנֶער, מִיט אַלֶעס, וָואס גֶעפִינְט זִיךְ אויף
דֶעם לַאנְד און אִין דֶעם לַאנְד. קֶענִיג טְשָׁאקָא הָאט דַאמָאלְס גֶעהַאט דָאס
רֶעכְט עֶס צוּ טְהָאן. שְׁפֶּעטֶער אָבֶּער, ווֶען עֶנְגְלַאנְד הָאט אָפְּגֶענוּמֶען יֶענֶע
לֶענְדֶער, הָאט זִי נִיט גֶעוָואלְט אַנֶערְקֶענֶען קֶענִיג טְשָׁאקָא'ס גֶעשֶׁענְק.

עֶס הָאבֶּען זִיךְ אִין יֶענֶער צֵייט גֶעפוּנֶען אִין זִיד־אַפְרִיקַא ווֶענִיג
אִידֶען, אָבֶּער יֶעדֶער הָאט פִיעל אוֹיפְגֶעטְהָאן פַאר דִי עֶנְטְווִיקְלוּנְג פוּן
הַאנְדֶעל, אִינְדוּסְטְרִיֶע און צוּר בֶּעבֵייכֶערוּנְג פוּן דֶעם לַאנְד. אָבֶּער נִיט
נוּר אויף דֶעם פֶעלְד פוּן הַאנְדֶעל און אִינְדוּסְטְרִיֶע הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אוֹיסְ־
גֶעצֵייכֶענְט, זֵיי הָאבֶּען אוֹיךְ זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט אַלְס קְרִיעגֶער, אַלְס
יוּרִיסְטֶען און אַלְס דִיפְּלָאמַאטֶען. אִין 1846 הָאט עֶנְגְלַאנְד גֶעפִיהרְט קְרִיעג
מִיט דִי זוּלוּס. קַאפִּיטַאן יְהוֹשֻׁעַ נָארְדָאן הָאט גֶעפִיהרְט אַ רֶעגִימֶענְט סָאלְ־
דַאטֶען גֶעגֶען דִי זוּלוּס. אַ פֶערְגִיפְטֶעטֶע פַייל פוּן אַ זוּלוּס־קְרִיעגֶער הָאט
אִיהם גֶעטְרָאפֶען און גֶעטוֹידְטֶעט. אַ צְווייטֶער אִידִישֶׁער אָפִיצִיר אֵלִיָהוּ

דער־פאס האט זיך אויסגעצייכענט אין דעם קריעג געגען די זולוס אין 1849. יוליוס מאזענטהאל איז געוועזען א מיטגליעד פון דעם פארלאמענט אין זיד־אפריקא אין 1852. שמעון דזשייקאבס איז געוועזען ריכטער פון דעם העכסטען געריכט פון דער קאפ־קאלאניע ביז 1871. שאול סאלא־מאנס איז ביז אויף היינטיגען טאג בעקאנט אין דער געשיכטע פון דער קאפ־קאלאניע אלס דער בנימין דיזראעלי פון זיד־אפריקא. ער איז געוועזען דער גרעסטער דיפלאמאט אין זיד־אפריקא.

די ערשטע אידישע געמיינדע אין קייפטאון אדער קאפשטאדט איז געגרינדעט געווארען אין 1841. זיי האבען נאך קיין שוהל געהאט און זיי פלעגען דאווענען שבת און יום־טוב ביי בנימין נארדען אין שטוב. ערשט אין 1859 האבען זיי אויסגעבויט א שוהל און האבען בעצויגען א רב מיט'ן נאמען יואל ראבינאוויטש, וואהרשיינליך פון רוסלאנד אדער עסטערייך, יעצט געפינען זיך אין קייפטאון דריי גרויסע און שעהנע אידישע שוהלען: דער בית־המדרש, געגרינדעט פון רוסיש־פוילישע אידען. די נייע־העברעאישע אדער ניו היברו סינאגאג, געגרינדעט פון דייטשע און ענגלישע אידען, און די ניינבורג־סינאגאג, געגרינדעט פון האללענדישע אידען.

אין די געוועזענע רעפובליקען טראנסוואאל און אראנגע האבען זיך ביז 1883 געפונען זעהר ווייניג אידען, מייסטענס האללענדער. א געוויסער משה דע־וורים איז געוועזען פריעדענס־ריכטער און מיטגליעד פון פאלקס־ראאד (פארלאמענט) אין 1870. א צווייטער איד דניאל פ. קיש איז גע־וועזען פריעדענס־ריכטער און פינאנס־מיניסטער פון 1877 ביז 1881. ער איז געוועזען א פערזענליכער פריינד פון דעם לעצטען פרעזידענט פון טראנס־וואאל, פאול קריגער. ערשט אין 1883 האבען אנגעהויבען צוקומען נאך טראנסוואאל אידען פון רוסלאנד, פון עסטערייך און פון רומעניען.

שמואל מארקס, געבארען אין ניישטאדט־שירינד, רוסלאנד, איז גע־קומען אין טראנסוואאל אין 1884 און איז אין א קורצער צייט געווארען א מיליאנער פון דיאמאנטען־גרובען, פון קופער־מינען און פון אלערליי פאבריקען, וועלכע ער האט אויסגעבויט אין קימבערלי, בלאמפאנטען און אין אנדערע שטעדט. דער בעוואוסטער מיליאנער בארנאטא בארנאי איז אויך געקומען אין יענער צייט. א אונגארישער איד אלאוס נעלמאפ־יוס איז געווארען א פערזענליכער פריינד פון דעם געוועזענעם פרעזידענט

פאול קריגער און זיין ראטהגעבער. ער איז אויך געוועזן דער פריינד פון לארד ראבערטס, לארד קיטשנער און לארד מילנער, און ער האט זעהר פיעל בייגעטראגען צו ענדיגען דעם בורען־קריעג אין 1902.

מען רעכענט געוועהנליך, אז אידען אין די געוועזענע רעפובליקען טראנסוואאל און אראנזשע האבען געהאט אלע בירגער־רעכטע, דאס איז אבער ניט וואהר. זיי האבען געהאט נור פריוויליגיעס, אבער קיינע רעכטע. א איד האט ניט געקענט געוועהלט ווערן אלס פרעזידענט און אלס העכסד־טער בעאמטער. אידישע שוהלען פלעגען ניט אונטערשטיצט ווערן פון דער רעגיערונג. אידישע קינדער האבען צוואר געמעגט געהן אין די רעגיערונגס־שוהלען, אבער זיי פלעגען מוזען מיטמאכען אלע קריסטליכע צערעמאניען, און דאס האבען די אידישע עלטערן ניט געוואלט. דער פרעמדער איד, דער אימיגראנט, האט געהייסען „אוטלאנדער", אויסלענ־דער, א פרעמדער, און ביז ער איז געווארען בירגער פון דער רעפובליק האט ער גאר קיינע רעכטע געהאט.

אין 1898 האט די אידישע געמיינדע פון פרעטאריא, די הויפט־שטאדט פון טראנסוואאל, אויסגעבויט א גרויסע, שעהנע שוהל. צו דער איינוויייהונג האבען זיי איינגעלאדען פרעזידענט פאול קריגער. ער איז געקומען, האט געהאלטען א רעדע און האט איינגעווייהעט די אידישע שוהל אין נאמען פון יעזוס קריסטוס. אידען האבען זיך געפיהלט בע־ליידיגט.

אזוי ווי עס האבען זיך שוין געפונען פיעלע אידען אין טראנס־וואאל, האבען זיי איינגעלאדען אלס פרעדיגער און ראבינער דעם גע־לערנטען דאקטאר הערץ, א שילער פון דער אידישער האכשוהלע אין סינסינעטי, אמעריקא. דאקטאר הערץ איז געוועזן געוואוינט מיט דער אמעריקאנער פרייהייט און גלייכהייט. ער האט ניט געקענט פערטראגען דעם נאמען „אוטלאנדער", אויסלענדער. די רוסיש־פוילישע און דייטשע אידען, וועלכע זיינען געקומען ניט לאנג נאך טראנסוואאל, האבען אנ־געהויבען צו בעטען פרעזידענט קריגער און זיינע מיניסטארען, ער זאל געבען די אידען גלייכע בירגער־רעכטע.

דען 28טען יוני 1899 האבען די רוסיש־פוילישע און רומענישע אידען בערופען א מאססענפערזאמלונג צו דעם צוועק, מען זאל פראטעס־טירען געגען די האנדלונג פון דער רעגיערונג און בעטען, אז מען זאל

קיין אונטערשיעד מאַכען צווישען די נייע אימיגראַנטען און די אַלטע געזעססענע האָללענדישע און ענגלישע אידען. דר. הערץ האָט געהאַלטען אַ וואַרימע רעדע, אין וועלכער ער האָט ערקלעהרט די אונגערעכטיגקייט פון דער רעגיערונג. דעם אַנדערן טאָג האָט ער בעקומען אַ בעפעהל אַז אין 48 שטונדען זאָל ער אַרויספאָהרען פון טראַנסוואַאַל. ער האָט געמוזט פאָהרען נאָך קייפּטאַון, די ענגלישע קאָלאָניע, וואו מען האָט קיין אונטערשיעד געמאַכט צווישען אידען און אידען.

צום גליק, האָט זיך באַלד אָנגעהויבען דער בורען־קריעג, וועלכער האָט געדויערט צוויי יאָהר און ענגלאַנד האָט ענדליך אָפּגענומען די רעפּובּליקען טראַנסוואַאַל און אַראַניע און האָט זיי פערייניגט אין אַ גרויסע פּראָווינץ, אַ זעלבּסטשטענדיגעס לאַנד, די קאָלאָניע פון זיד־אַפריקא. פרעזידענט פּאול קריגער פון דער רעפּובליק טראַנסוואַאַל האָט געמוזט אַוועקפאָהרען אַהיים, נאָך האָללאַנד, און פּרעזידענט סטיין פון דער רעפּובליק אָראַניע איז געוואָרען אַן איינפאַכער בירגער.

ענגלאַנד האָט שוין איינגעפיהרט בעססערע געזעצע און האָט שוין געגעבען די רוסיש־פּויליש־רומענישע אידען מעהר רעכטע. אין דעם בורען־קריעג האָבען געדיענט אין דער ענגלישער אַרמעע 2,800 אידען, פון זיי זיינען געפאַלען אויף דעם שלאַכטפעלד 125. אין דער אַרמעע פון די בורען, אונטער די גענעראַלען באָטהאַ, קראָניע, דע־וועט און לערי האָבען געדיענט 2,600 אידען. איניגע פון זיי האָבען געקעמפּפט ביז צו דער לעצטער מינוט און ווען ענגלאַנד האָט בעזיעגט די בורען און האָט אַוועקגעשיקט די קריעגס־געפאַנגענע אויף די אינזלען פון וועסט־אינדיען, האָבען זיך געפונען צווישען זיי 365 אידען.

אונטער דער ענגלישער רעגיערונג איז די לאַגע פון אידען פיעל פערבעססערט געוואָרען, אָבער דער האַס און די פעראַכטונג געגען די רוסיש־פּויליש־רומענישע אידען איז אַזוי שטאַרק איינגעוואָרצעלט געוואָרען דורך די פריהערדיגע רעפּובּליקאַנישע רעגיערונגען, אַז די אידען פון זיד־אַפריקא האָבען געמוזט זיך פעראייניגען, גרינדען אַ „באָאַרד אָף דזשוּאיש דעפּיוטיס", וועלכער האָט געהאַט צום צוועק: ערשטענס, צו פערשאַפען פאַר אַלע אידען אָהנע, אויסנאַהמע, גלייכע רעכטע. צווייטענס, אויסצואווירקען אין פּאַרלאַמענט, אַז אידיש זאָל אַנערקענט ווערן אַלס שפּראַכע. דריטענס, מען זאָל גרינדען שוהלען פאַר די אידישע אימיג־

ראַנְטֶען פוּן רוּסְלַאנְד, גַאלִיצְיֶען און רוּמֶענְיֶען, וואו זֵיי זָאלֶען לֶערְנֶען עֶנְגְ־לִישׁ און בֶּעקַאנְט וֶוערְן מִיט דִי זִיטֶען, גֶעבְּרוֹיכֶע און גֶעזֶעצֶע פוּן דֶעם לַאנְד, מִיט אַנְדֶערֶע וֶוערְטֶער, מֶען זָאל זֵיי אַנְגְלִיקַאנִיזִירֶען.

דִי לַאגֶע פוּן אִידֶען אִין דֶער עֶנְגְלִישֶׁער קָאלָאנְיֶע זִיד־אַפְּרִיקַא אָדֶער סַאוּטה אַפְּרִיקַא, ווִי עֶס הֵייסְט אוֹיף עֶנְגְלִישׁ, וֶוערְט פוּן יֶעדֶען טָאג בֶּעסֶער. מֶען מַאכְט צְוַואר נָאךְ שְׁוֶוערִיגְקֵייטֶען פַאר דֶעם אִימִיגְרַאנְט, אָבֶּער מֶען לָאזְט אִיהם דָאךְ אַרַיין און וֶוען עֶר אִיז אִין לַאנְד, אִיז שׁוֹין נִיט שְׁוֶוער צוּ וֶוערְן אַן עֶנְגְלִישֶׁער בִּירְגֶער.

צְווִישֶׁען דִי דִירֶעקְטָארֶען פוּן דֶער „דֶע־בֶּעעֶרְס דַיימָאנְד מַיינְס", וועלְכֶע גִיט אַרוֹיס דְרַיי פִיערְטֶעל פוּן אַלֶע דְיַאמַאנְטֶען, וועלְכֶע וֶוערְן פֶערְקוֹיפְט אִין דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט, גֶעפִינֶען זִיךְ פִיעלֶע אִידֶען. דֶער רוּ־סִישֶׁער אִיד שְׁמוּאֵל מַארְקְס אִיז אֵיינֶער פוּן דִי רַייכְסְטֶע מֶענְשֶׁען אִין דֶער וֶועלְט און עֶר טְהוּט זֶעהר פִיעל פַאר זַיינֶע בְּרִידֶער.

ווִיפִיעל אִידֶען עֶס גֶעפִינֶען זִיךְ יֶעצְט אִין דֶער עֶנְגְלִישֶׁער קָאלָאנְיֶע זִיד־אַפְּרִיקַא, ווייס מֶען נִיט גֶענוֹי און מֶען קֶען עֶס אוֹיךְ נִיט ווִיסֶען. עֶס זַיינֶען דָא פִיעלֶע גֶעגֶענְדֶען, וואו עֶס וואָהנֶען אִידֶען, וועלְכֶע הָאבֶּען בִּיז אַהֶער נָאךְ נִיט גֶעקֶענְט גְרִינְדֶען אַ גֶעמֵיינְדֶע. דָאס לַאנְד אִיז גְרוֹיס, וֶועגִיג בֶּעפֶעלְקֶערְט, פוּן אַיין פָּארְם צוּ דֶער אַנְדֶערֶער אִיז זֶעהר ווַייט, גְרוֹיסֶע שְׁטֶעדְט זַיינֶען נָאךְ וֶוענִיג דָא און מֶען קֶען נִיט ווִיסֶען, ווִיפִיעל אִידֶען עֶס גֶעפִינֶען זִיךְ אִין גֶערִיקַא־לַאנְד, אִין מַאשָׁאנַא־לַאנְד, אִין נָאמַא־רָא־לַאנְד אָדֶער אִין מֶעטַאבֶּעלֶע־לַאנְד.

פוּן דִי אִידֶען, וועלְכֶע זַיינֶען מֶעהר אָדֶער וֶוענִיגֶער בֶּעקַאנְט, ווייס מֶען, אַז אִין דִי גְרוֹיסֶע שְׁטֶעדְט גֶעפִינֶען זִיךְ מֶעהר אַלְס 50,000 אִידֶען.

זִיד־אַפְּרִיקַא הָאט אַ גְרוֹיסֶע צוּקוּנְפְט פַאר אִידֶען. עֶס וֶועט מִיט דֶער צַייט וֶוערְן דָאס פְרַייֶע אַמֶערִיקַא. עֶס הָאט נָאךְ פְּלַאץ פַאר פִיעלֶע מִילְיאָנֶען אִידֶען און אוֹיךְ פַאר דָאס גַאנְצֶע אִידִישֶׁע פָאלְק.

רעגיסטער.

פֶערְצֵייכְנִיס פוּן אַללֶע נֶאהמֶען װֶעלכֶע קוּמֶען פָאר אִין דֶעם פִירְטֶען בַּאנְד.